STADSARKITEKT

SVEN GRATZ

HALMSTAD

ARCHITEKTEN

MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦
1903 ❦ BIND VI ❦ 1904

PARTI FRA AMALIENBORG
FOT. AF JULIE LAURBERG

ARCHITEKTEN

MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING

1903 • BIND VI • 1904

REDAKTØR: ARCHITEKT K. ARNE-PETERSEN
REDAKTIONSUDVALG: ARCHITEKTERNE
EUGEN JØRGENSEN OG ALFR. THOMSEN

KJØBENHAVN MCMIIII
UDGIVET AF AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

BILLEDERNE UDFØRTE I F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER

INDHOLD.

(De med * mærkede Artikler ere illustrerede.)

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 3. OKTOBER 1903
6. AARGANG № 1

EN FORENINGSBYGNING.

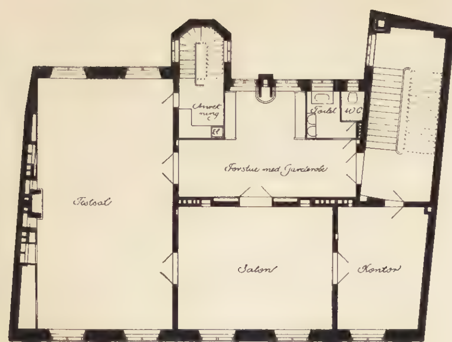
I Nørrevoldgade Nr. 30, hvor tidligere Frue Arbejdshus laa, har »*Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien*« ladet opføre en Foreningsbygning efter Tegning af Architekterne Frits Koch og Gotfred Tvede.

Bygningen indeholder i Stuen en stor Butik. Det øvrige Hus bruges af Foreningen, dels til daglige Lokaler, dels til Kontorlokaler, i Kælderen er Plads

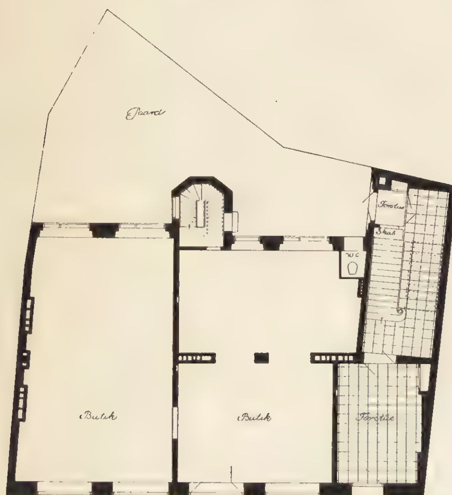

FORENINGSBYGNING.

ARCHITEKTER
F. KOCH OG G. TVEDE.

Plan af 1ste Sal

Plan af Stueetagen

FORENINGSBYGNING. ARCHITEKTER F. KOCH OG G. TVEDE.

til Varmeværk samt Lagerrum. Husets Façade er opført af røde, haandstrøgne Sten. Sokkelen, Portalen, Pillerne, Buer og Baand i Stueetagen er Granit. Baandet over Stuen, Vinduesindfatninger, Pilastre, Baser og Kapitæler samt Gesimser er cementstøbte. Relieffet i Frontonen er, efter Tegning af Figurmaler HARALD SLOTT-MØLLER, udført i Stuk af HANS CHR. BERG.

Murmester LYTTHANS-PETERSEN har haft samtlige Arbejder i Entreprise. De forskellige Arbejder er udførte af: Murerarbejdet af Hovedentreprenøren, Tømrerarbejdet af CHR. RASMUSSEN, Snedkerarbejdet af »SILVAN«, Stenhuggerarbejdet af E. NIELSEN, Smedearbejdet af BORCH & HENRIKSEN (Trappegelænderet dog af WEITEMEYER), Blikkenslagerarbejdet af DREYER & HOLM, Glarmesterarbejdet af OHLAND, Malerarbejdet af SCHRØDER, NIELSEN & HANSEN, W. C., Vaskeborde etc. af LUDVIGSEN & HERMANN og endelig Cementstøber- og Stukkatørarbejdet af HANS CHR. BERG.

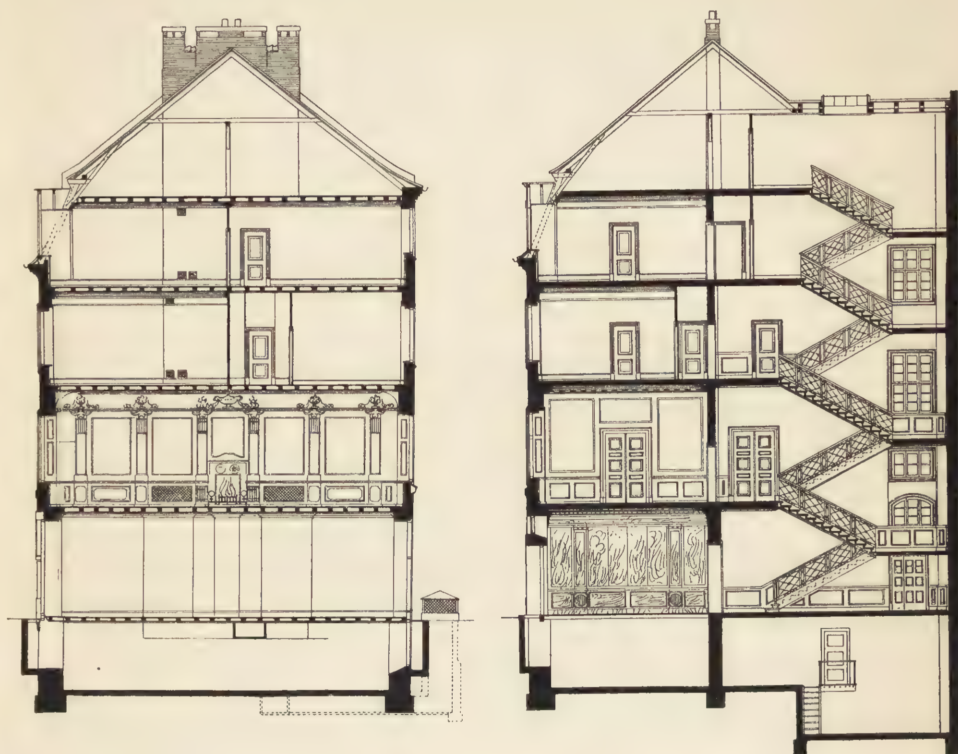
Varmeværket og øvrige Ingeniørarbejder er forestaaede af Ingeniør RAMSING, Varmeværket er udført af RIEDEL & LINDEGAARD.

EN SPORVOGNSVENTESAL.

PAA Raadhuspladsen er for kort Tid siden fuldført en lille Bygning, der ved sit Udseende og Arbejdets smukke Udførelse har vakt en Del Opmærksomhed. Det er en Ventesal for Passagererne til de elektriske Sporvogne, der krydser dette Byens nye Centrum. Bygningen, som er tegnet af Architekt THORVALD JØRGENSEN, hviler paa en Sokkel af Beton og er udført af Whitewood og udsøgt svensk Fyrretræ; den indeholder to aabne Ventehaller samt Trafikkontor og Dametoilet.

De udvendige Sider og Tagfremspringet er rigt udstyret med Billedskærerarbejde, der er udført af Billedhugger NIELS HANSEN efter Architektens Tegninger.

Træarbejdet er overstrøget med en lys, brunlig Lasurfarve, der fremhæver Træets Karakter og samtidigt bevarer dette. Tømrermester KORNERUP-KOCH har været Bygningens Hovedentreprenør.

FORENINGSBYGNING. ARCHITEKTER F. KOCH OG G. TVEDE.

Taget er dækket med Skifer fra Voss Skiferbrud i Norge (Repræsentant K. G. FLEISCHER). Det er saavidt vides første Gang dette Materiale anvendes herhjemme, men det vil sikkert efter Udseendet at dømme hurtigt formaa at vinde Indpas i vor Byggepraksis, saameget mere, som det ikke er kostbart.

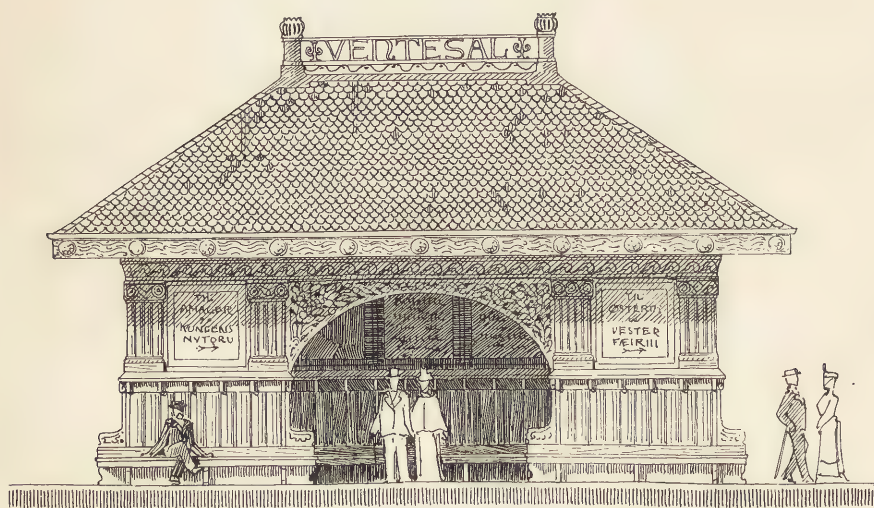
NOGLE BEMÆRKNINGER OM ARCHITEKTUDDANNELSE.

Det er jo en bekendt Sag, at der blandt en Del af de unge Mennesker, der søger Uddannelse som Architekter, hersker en betydelig Misfornøjelse med den nuværende Ordning af Undervisningen ved Teknisk Skole og Kunstakademiet. Denne Misfornøjelse har bl. a. givet sig Udslag dels i Forsøg paa at faa oprettet en Privatskole i Lighed med Krøyer-Zahrtmann-Tuxens Malerskole, dels i den Kendsgerning, at en Del af de vordende Architekter har undladt at søge Akademiets Skoler, medens andre vel gaar Skolen igennem, men kun tager Undervisningen som et nødvendigt Onde.

Den Omstændighed, at en hel Del vordende Architekter føler sig saa util-

fredsstillede ved Akademiets Undervisning, at de helst vil undgaa Skolerne, fortjener Opmærksomhed. Man giver ikke uden vægtige Grunde Afkald paa de Fordele, som Akademiet byder i Retning af billig Undervisning, Stipendier, Erhvervelse af Afgangsbevis o. s. v. Vi ældre Architekter bør ikke forholde os ligegyldige over for denne Bevægelse, der jo — man mene for øvrigt om den, hvad man vil — hos de paagældende udspringer af Ønsket om en fyldigere Undervisning i vort Fag, end de finder, at Akademiet for Tiden giver dem.

Jeg betvivler ikke, at den nuværende Ordning af Skolerne, som skriver sig fra Aarene mellem 1860—70, har været et stort Fremskridt, da den indførtes; men ligesom man dengang forlod en Ordning, der var udmærket i 1814, saaledes kan der nu, med al Respekt for Faderen eller Fædrene til den nuværende

SPORVOGNSVENTESAL. ARCHITEKT THORVALD JØRGENSEN.

Undervisningsplan, være Grund til at undersøge, om denne maaske er forældet og har saadanne Mangler, at Elevernes Utilfredshed kan siges at være begrundet.

Jeg tror, det for Spørgsmaalets tilfredsstillende Løsning vil være af Betydning, at Sagen bringes under Diskussion, og beder derfor »Architekten« om at ville give Plads for en Udtalelse derom.

Det skal straks bemærkes, at jeg anser Elevernes Utilfredshed for fuldt begrundet, og i det følgende skal nævnes de Mangler, der formentligt klæber ved Programmet for Architekters Uddannelse. Paa disse Mangler kan der efter min Mening — med lidt god Villie fra Akademiets Side — raades Bod, uden at Undervisningen forlænges eller Udgifterne forøges.

Det vilde være naivt at indbilde sig, at Udtalelser her i Bladet straks skulde faa Akademiet til at vende op og ned paa sine Skoler. Det er jo en gammel Institution, som er dygtigt stiv i Ryggen; men saafremt der mellem Architekter kan vækkes Interesse for Sagen og Erkendelse af, at en Reform er nødvendig, da er der Grund til at haabe, at Akademiet ikke vil stille sig afvisende.

Der er i Aarenes Løb indført forskellige Ændringer i Læreplanen — nogle til det værre, andre til det bedre — men uvæsentlige i Forhold til den egentlige architektoniske Uddannelse, der i Hovedsagen nu er den samme som for 40 Aar siden, og som vil være de fleste af Bladets Læsere bekendt.

Skal der gøres noget alvorligt for at bringe nyt Liv i Skolerne, maa det da, efter mit Skøn, gaa i Retning af *den størst mulige Indskrænkning af alt det i Undervisningen, som Erfaringen lærer os at være uvæsentligt, til Fordel for det væsentlige, der for en Architekt er og bliver: Architektur.*

Hvad er da uvæsentligt? Jeg regner dertil: 1) Bogholderi, 2) Kemi, 3) Landmaaling, 4) vidtløftig, videnskabelig Perspektiv, 5) Sortkridtstegning efter Gibs.

De 2 første Fag fra Teknisk Skole kunde uden nævneværdig Skade ind-

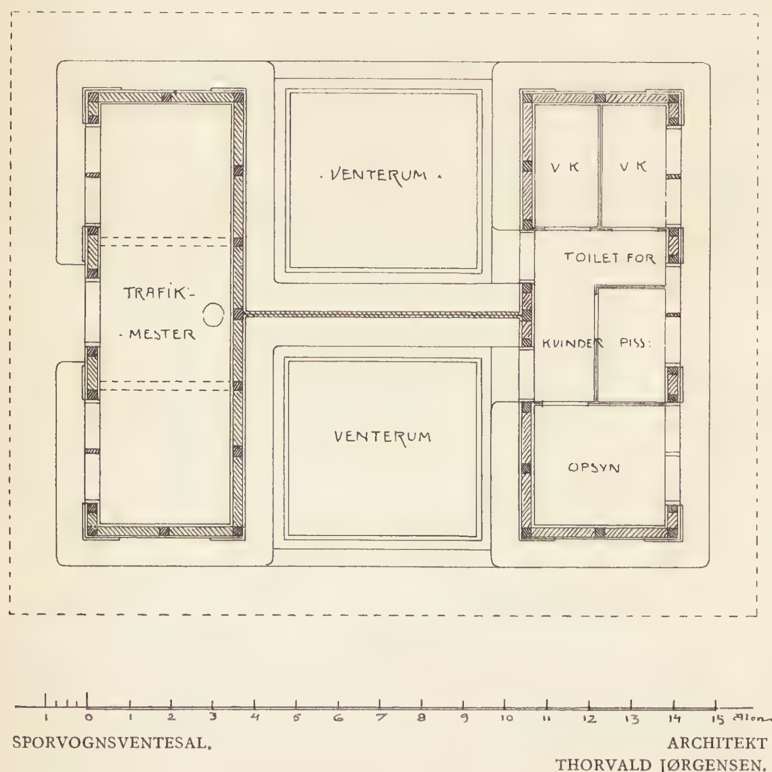
SPORVOGNSVENTESAL. ARCHITEKT THORVALD JØRGENSEN.

skrænkes til nogle faa Timer. Da jeg trøstigt tør paastaa, at ikke en eneste Architekt fører dobbelt Bogholderi i sin Praksis, bør Faget helst bortfalde. I Stedet derfor kan man lade Eleven afskrive et større Bygningsregnskab som Forbillede. Enten der læres den Smule Kemi, som nu forlanges, eller slet ingen, er ganske ligegyldigt; der kan i »Materiallæren« gives Oplysning om de vigtigste Bygningsemners kemiske Sammensætning, hvilket er alt, hvad vi behøver at vide.

Architekten maa selvfølgeligt kunne nivellere, men det er urimeligt i den Anledning at stille en ret vidtløftig Eksamen paa Benene. Man kan ved et Par Dages praktisk Øvelse lære det fornødne i saa Henseende. Ligeledes er det for en Architekt aldeles nødvendigt at være sikker i Perspektiv; men da der allerede paa Teknisk Skole gives Eleverne et godt Grundlag, vil det være tilstrækkeligt paa Akademiet at gennemgaa Perspektivklassens 1ste Afdeling. Anvendelsen af delt Distance er i det praktiske Liv ganske forsvindende, og det er unødvendigt for den Sags Skyld at gennemgaa 2den Afdeling. Det er rimeligt, at Akade-

miets dygtige Perspektivlærere ser ensidigt paa dette Fag og har søgt at gøre Undervisningen deri saa udtømmende som muligt, men det er galt at lade Perspektiven brede sig til Skade for den egentlige Undervisning i Architektur, og den bør derfor indskrænkes til det nødvendige. Kan en Elev tegne en Bygning i Perspektiv, kan han ogsaa tegne de til Bygningen hørende Skygger, hvorfor det er unødvendigt at give særlig Undervisning i Skyggeperspektiv.

Og nu Sortkridtstegningen. Er det ikke en Jammer, at fuldvoksne Mennesker skal spilde et Par Vintre af deres bedste Tid paa dette Pindehuggeri? Der sidder de i »Almindelighedens« Baase med nogle Gibsgnallinger, som de

SPORVOGNSVENTESAL.

ARCHITEKT THORVALD JØRGENSEN.

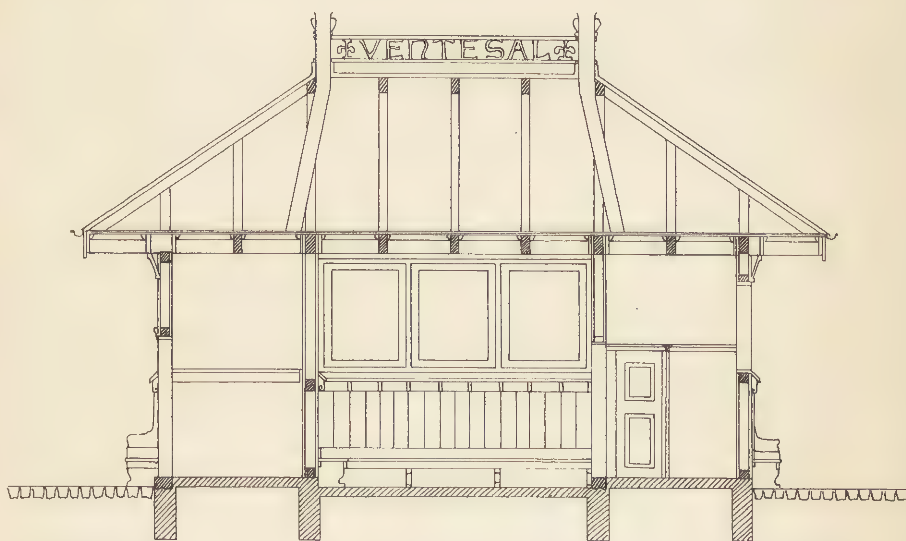
møjsommeligt aftegner og udskygger. En sidder med et Æg, en anden med et Blad fra et korinthisk Kapitæl, en tredie med en Løveklo eller Palmette. Det unge Menneske kommer paa Akademiet i det glade Haab, at al Architekturens Herlighed nu skal aabenbare sig for ham, og saa bliver han sat til dette unyttige og aandsfortærende Arbejde.

At Eleven ikke lærer noget om Architektur ved i Maaneder at stirre paa disse, fra deres Sammenhæng løsrevne Stumper og Brokker, turde være uimodsigeligt, og da han gennem Teknisk Skoles Undervisning i Sortkridtstegning og Tuschering er gjort bekendt med Skyggelæren, behøver han ikke paa Akademiet at gennemgaa, hvad han allerede har lært.

Det maa da være den manuelle Færdighed i Frihaandstegning, som skulde være Udbyttet af det lange Ophold i denne Klasse — omtrent $^1/_3$ af hele

Akademitiden. Mon nogen Architekt vil paastaa, at han blot tilnærmelsesvis har haft et til den anvendte Tid svarende Udbytte af almindelig Forberedelsesklasse?

Og er det dog ikke i det hele taget underligt, at vi sættes til at tegne med Sortkridt? Er der en eneste Architekt, som, naar han har forladt Skolen, tager Sortkridt i sin Haand? Selvfølgeligt ikke! Thi det er et Materiale, som slet ikke egner sig for ham ved senere Studier. Tegner man i Skitsebog med Kridt? Tegner man store Detailler op i Kridt? Er det ikke, ligesom man i Skolerne vilde lade Børnene skrive med Fjerpen? Jeg tror, at Sortkridt ganske simpelt er en Levning fra forrige Aarhundredes Begyndelse eller endnu tidligere, da man kun brugte Kridt til sine Studier i Italien. Senere fik man Blyanten, og Kridtet blev da kun — ifølge Traditionen — hængende ved Skolerne, —

SPORVOGNSVENTESAL.
LÆNGDESNIT.

ARCHITEKT
THORVALD JØRGENSEN.

akkurat ligesom de to Knapper bag paa vore Frakker bliver siddende, skønt de ingen Nytte er til for os, der ikke dagligt rider og derfor ikke behøver at fæste Skøderne op.

Hvis det erkendes, at den Tid, som »Almindeligheden« nu kræver, kunde anvendes bedre, bør Klassen ikke opretholdes i sin nuværende Form, og jeg mener ogsaa, at den ved en Reform af Skolerne helt bør forsvinde som selvstændigt Led i Undervisningen.

Al den Tid, der vindes ved foranstaaende Indskrænkning og Bortkastelse, bør da komme Architekturskolerne til gode, og især *Architekturskolens Forberedelsesklasse*, der synes mig at være den vigtigste. Det er i denne Klasse, at den vordende Architekt skal erhverve Grundlaget for hele sin senere Virksomhed, og det er af største Vigtighed for ham, at dette bliver saa bredt og solidt som muligt.

Efter den nuværende Ordning er den modtagne »Forberedelse« højst ufuld-

kommen; som Elev og Lærer paa Akademiet ved jeg af Erfaring, hvor uforberedt man forlader Klassen. Eleven tegner sine 3 Søjleordner samt nogle Skitser fra Afstøbningssamlingen, mere er der ikke Tid til, og med denne lette Bagage træder han ind i øverste Klasse, hvor han snart vil mærke, hvor blottet han i Virkeligheden er for Begreb om Architektur.

Beholdt man altsaa de to Architekturklasser i udvidet Form, maatte Forberedelsesklassen, der nu staar i et alt for løst Forhold til Afstøbningssamlingen, knyttes saa inderligt til denne som muligt, enten — hvad der vilde være Idealet — ved at Undervisningen foregik i selve Samlingen, eller paa den Maade, at der i Klassen samledes et Udvalg af de bedste Ting, ordnede saaledes, at Eleven fik Begreb om Udviklingen gennem Tiderne. Paa Grund af det forøgede Elevantal maatte Klassen have mindst 2 Assistenter til at lede Undervisningen, hvilken jeg kunde tænke mig ordnet som følger:

Naar Eleven over »Almindelighedens« Ruiner træder ind i Akademiet, skal han straks føle, at han er i en Architekturskole, og han skal saa snart som muligt have noget at vide om Architektur. Læreren giver ham derfor en kort, ganske uvidenskabelig Oversigt over Udviklingen gennem Tiderne, ledsaget af Forevisning af Afstøbninger og Billeder. Til disse forberedende Øvelser anvendes det halve af den Tid, som Eleven nu bruger for at skygge sit første Æg, og, som jeg tror, med adskilligt mere Udbytte. Derefter burde han sættes til at skitsere *i Blyant* forskellige Architekturdele efter de i Klassen opstillede Former, og det er indlysende, at Eleven har langt større Udbytte af at tegne et Æg, der sidder paa sin Plads i Gesimsen, end om han, som nu, faar det serveret alene, løsrevet fra sit naturlige Sammenhæng. Paa samme Maade vil det gaa med Bladet, Palmetten og hvad andet han kommer i Lag med.

Jeg bruger udtrykkeligt Ordet »skitsere«, fordi jeg mener, at det vilde være galt at lade Eleven lave fine Tegninger paa dette Stadium af Undervisningen; at hænge i lang Tid over en enkelt Ting svækker Interessen, medens denne holdes levende, naar der jævnligt skiftes Motiv. Eleven faar derved ogsaa fyldigere Kendskab til de forskellige Former, og Haanden faar mere Øvelse. Naar denne Øvelse — efter Lærerens Skøn — er drevet tilstrækkeligt, sættes Eleven til efter Værkerne at gennemtegne Stilarterne saaledes, at Helheden tages efter Værkerne, medens der efter Gibsafstøbningerne i saa stor Udstrækning som muligt opmaales og tegnes Enkeltheder. Ogsaa her er den mer eller mindre fuldkomne Udførelse af Tegningen uvæsentlig, naar kun Forholdene og Formerne er nøjagtigt gengivne. Det maa, naar Eleven kommer paa Akademiet, forudsættes, at han kan tegne fint og finde Skygger, saa at han ikke atter behøver at præstere Bevis derfor, og det vil i ethvert Tilfælde være tilstrækkeligt at lade ham udskygge en enkelt Tegning. Jo mere han faar tegnet, jo bedre, thi det er derigennem, han lærer. Fine eller mindre fine Tegninger bevise aldeles intet m. H. t. Elevens Dygtighed; ja, man kan jo gerne lade de daarlige Elever lave smukke Tegninger til Skoleudstillingen, thi det kan de sagtens læres til, men det er Synd mod de gode Elever at plage dem med dette uvæsentlige. Om Undervisningen i denne Klasse kunde forøvrigt være meget at sige, men jeg skal nøjes med endnu at nævne Tavlen som et Led i Undervisningen. Læreren kunde ved Tavlens Hjælp bibringe Eleverne adskillig Kendskab til saadanne

Former, som de ikke gennem Afstøbninger kunne studere, og forinden Oprykningen i næste Klasse, burde Eleven ligeledes paa Tavlen godtgøre, at han virkeligt har tilegnet sig Kendskab til Stilarternes Enkeltformer. Naar Eleverne umiddelbart efter Indtrædelsen paa Akademiets Skoler fik nogen Vejledning i Architektur, vilde de ogsaa faa mere Udbytte af Forelæsningerne end de nuværende Elever af »Almindeligheden«, for hvem de fleste Foredrag ligger for højt.

I øverste Architekturklasse burde Undervisningen sikkert ogsaa ændres betydeligt. Efter den nuværende Ordning begynder Eleven straks paa et af de 3 større Projekter, som Skolen forlanger løste; men hvor hjælpeløs staar han ikke i Regelen overfor Opgaven! Det kan hænde, at han skal komponere i en Stilart, som han ikke har mindste Begreb om. I den foregaaende Klasse faar han kun det flygtigste Kendskab til Middelalderen og Renaissancen, og sættes han nu til en Opgave i en af disse Stilarter, gaar han let i Staa; det er jo som at skulle læse en Bog uden at kende Bogstaverne. Det gaar da let saaledes, at det bliver Læreren, meget mere end Eleven, som laver Projektet; og naar han endelig har slidt sig gennem de 3 Projekter, véd han i Regelen slet ikke, hvad han har lavet, thi den lille Maalestok for Tegningerne tillader ham ikke at gøre Rede for Detaillerne, og først senere i Livet faar han at føle, hvor blottet han er for Viden paa dette Punkt.

Jeg tror derfor, man helst maatte lade Eleverne i Architekturskolen begynde med en fortsat Række Skitseprøver, saaledes at han i et Kvartal eller mere fik Smaaopgaver, hvis Løsning begrænsedes til 8—10 Aftener, let udførte som de nuværende Skitseprøver. Derigennem vilde han faa Øvelse i at behandle Stilarterne, inden han gik til de større Opgaver. Den hurtige Vekslen af Opgaver vilde bevare hans Interesse levende, medens han nu altfor ofte kører fast i den store Opgave, saa at han taber Modet. Ogsaa Tavlen burde mere end hidtil bruges ved Undervisningen. Men især burde i denne Klasse utvivlsomt forlanges, at Eleven leverede et Fag af Façaden i større Maal samt Enkeltheder af denne i stort Maal, helst naturlig Størrelse. Naar alt Pedanteri med Tegningernes Udførelse frafaldes, vil det blive overkommeligt for Eleven at præstere saadanne Enkeltheder, og den hertil benyttede Tid er udmærket anvendt.

Jeg tror ogsaa, man burde se at komme bort fra den i senere Tid trufne, uheldige Bestemmelse, at Eleverne skulle gøre sig færdige i saa og saa mange Kvartaler. Den fremmer Overfladiskheden og forhindrer let Eleverne i at erhverve sig grundige Kundskaber. Det burde lige modsat være Skolens Opgave at faa Eleverne til at besøge den saa længe som muligt. Om den nuværende Begrænsning, der ikke tillader Studiet af den nyere og nyeste Tids Architektur, om den Vægt, som burde lægges paa vor hjemlige Architektur — ved Undervisningen, o. m. a. kunde der være adskilligt at bemærke, men her skal kun antydes det heldige i, at Eleven, inden han stededes til Afgangskonkurrence, ved en kontrolleret Skitseprøve godtgjorde, at han virkeligt besad Modenhed nok til at forlade Akademiet. Han maa hellere dvæle endnu en Stund paa Skolen under kyndig Vejledning, end paa egen Haand levere 3—4 daarlige Projekter til Afgang.

I det foregaaende er gjort gældende, at det for Tilegnelsen af de architektoniske Former er af Vigtighed for Eleven at se disse i deres Sammenhæng

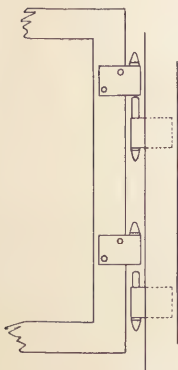
med Helheden, og ud fra samme Betragtning maatte den nuværende Plan for Undervisningen i Dekorationsskolen ligeledes ændres. Denne Klasse kan selvfølgeligt kun give Eleven et ganske overfladisk Kendskab til et Fag, der er af saa uhyre et Omfang; men hellere end at lade ham kopiere en 2 à 3 Blade efter Værker eller Haandtegninger, maatte man henvise ham til Studier efter udførte Dekorationer i vore offentlige Bygninger. Læreren kunde f. Eks. føre Eleverne til Thorvaldsens Museum, Universitetet el. lign., og efter at have givet fornøden Vejledning om Arten af de derværende Dekorationer, opgive hver enkelt Elev et Fragment til Kopiering, hvilket han da paa egen Haand maatte udføre og fremlægge til Antagelse. Ved Siden heraf kunde der paa Akademiet gives Undervisning i de tekniske Fremgangsmaader ved Farvepaasætningen, samt Farveblanding, og muligvis paa Tavlen foretages Øvelser i at fordele Ornamenter over en Flade.

Med alt dette skal ikke være sagt, at man intet lærer paa Akademiet. Vi er alle de Mænd Tak skyldige, som har formaaet, trods Læreplanens Mangler, at puste Liv i Undervisningen. Men 3 Faktorer ere nu engang nødvendige for af en Skole at opnaa et godt Resultat: dygtige Lærere, flinke Elever og en god Læreplan. Medens en god Læreplan kan tvinge selv sløje Lærere og Elever til at anstrænge sig, virker omvendt en daarlig Plan for Undervisningen sløvende baade paa Elev og Lærer, og man maa derfor haabe, baade for Akademiets og Elevernes Skyld, at der inden alt for længe maa blive foretaget tidssvarende Reformer i Architekturskolerne, og jeg tror, at Forandringerne i Hovedsagen unægteligt burde gaa i den ovenfor antydede Retning.

MARTIN BORCH.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Ny Hængselsmekanisme. Ved Hængselsmekanismer forekommer som bekendt den Ulæmpe, at man ved Paasætning af den aftagelige Del, Dør eller Vindue, skal rette sin Opmærksomhed saavel paa det øvre som paa det nedre Hængselpar. Dette Forhold er en Følge af, at Hængselbolten paa begge Steder samtidigt skal trænge ind i Hængselhylsteret, og det sker derved hyppigt, at Bolten, naar den f. Eks. for oven er skudt rigtigt ind i Hylsteret, for neden smutter ved Siden af, eller omvendt. Hvor let end Afhjælpningen af denne Ulæmpe skulde synes at være, er dog hidtil ingen Forbedringer i de gamle Hængselskonstruktioner fremkomne. Nu har imidlertid Tapetserer og Dekoratør J. H. GULDBERG løst Spørgsmaalet paa en lige saa naturlig som simpel Maade; han gør kun de to Hængseltappers Længde forskellig og opnaar derved, at den ene Tap allerede har Styr, førend den anden begynder at trænge ind i Hylsteret. Opfindelsen er bleven patenteret (Pat. Nr. 5604), og H. LARSEN, Prinsessegade 7, 2den Sal, meddeler nærmere Oplysninger.

FORSKELLIGT.

Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder har nu afsluttet sit 28de Skoleaar og har i dette, ifølge den udkomne Beretning, været besøgt af 129 Elever i Dagklasserne, 25 i Eftermiddagsklasserne og 17 i Aftenklasserne. Af de udgaaede Elever har 31 faaet Pladser: 1 som Ciselør, 13 som Tegnere, 3 som Lærerinder og 14 ved Porcellænsfabrikker.

En Skole som denne, der skal løse den Opgave, at være baade en teknisk og en kunstindustriel Undervisningsanstalt, oprettet med det Formaal, at skaffe Kvinden Erhverv, kan naa sit Maal ved enten selv at producere og afsætte kunstindustrielle Arbejder eller den kan uddanne Hjælp til de Værksteder og Etablissementer, der arbejder i kunstindustriel Retning.

Skolen har valgt den sidste af disse Veje, idet den virker for Uddannelsen af Elever, der senere kan skaffe sig Erhverv ved deres Dygtighed i de Fag, som de specielt har Anlæg for. Paa vore to bekendte Porcellænsfabrikker arbejder for Tiden 50 af Skolens Elever, deraf de 40 paa Modelafdelingerne eller paa de kunstneriske Underglasurafdelinger.

Et Kæmpetaarn paa Verdensudstillingen i St. Louis vil blive opført af Staal. Taarnet skal være 350 Meter højt og have en Diameter af 150 Meter. Det skal øverst oppe indeholde en stor Sal, der kan rumme flere Tusinde Mennesker. I Taarnet skal indrettes forskellige elektriske Installationer og Lysvirkninger, der skal blive fremragende Seværdigheder paa Udstillingen.

Et Taarn af lignende Dimensioner var projekteret til Verdensudstillingen i Chikago 1893, men dengang kom man ikke videre end til Tegningerne.

Nu er imidlertid Arbejderne paa St. Louis-Taarnet paabegyndte, saa det kan jo være, at det naar at blive til Virkelighed, at Amerika kommer i Besiddelse af Verdens største — men næppe skønneste Taarn.

En Bolig- og Bygningsudstilling afholdes for Tiden i »Grand Palais« paa Champs-Élysées i Paris. Udstillingen, der er meget righoldig og interessant, omfatter 6 Hovedgrupper. Første Gruppe behandler Arbejderboliger og Smaahuse. Af disse findes der i Hallen opført et meget stort Antal, som skal opfattes som moderne Mønsterbygninger, og som vel ogsaa i hele deres Indretning staar betydeligt over største Delen af de Lejligheder, der huser Verdensbyens Smaafamilier. Anden Afdeling indeholder Boligens Historie indtil vore Dage; herunder vises Architekturen, Bygningernes ydre og indre Udstyrelse og Dekoration samt Boligens kunstneriske Udsmykning. Tredie Afdeling omfatter Hygiejne, herunder kunstig og naturlig Belysning, Opvarmning og Ventilation. I fjerde Gruppe vises Byggeindustri og Byggematerialier. Man bliver gjort bekendt med de forskellige Funderingsmaader og Spildevandsanlæg; der findes store Udstillinger af Sten- og Træsorter, Bygningskeramik, Smede- og Snedkerarbejder o. s. v., Elevatoranlæg for Personer, Varer og Breve, Tagdækninger, Farver og meget mere. I femte Gruppe fremstilles Vejanlæg, Baner og andre lignende Ingeniørarbejder. Endelig sjette Gruppe omfatter Boligens Møblering og Udstyrelse, hvilket er fremstillet i en uendelig Rigdom af Møbler og Dekorationsgenstande,

Tapeter, Broderier og Broncer. Den moderne Retning i Kunstindustrien, den saakaldte »Art Nouveau«, er her den absolut dominerende, og der er saa meget deraf, at man føler sig baade træt og mæt, naar man har gennemgaaet denne Udstilling.

Komiteen, der har forestaaet Udstillingen, bestaar af de forskellige franske Ministre, Generalkommissæren for den sidste Verdensudstilling, Direktøren for de skønne Kunster, Seinepræfekten m. fl. Udstillingen har hidtil været stærkt besøgt, og det er en almindelig Mening, at den i enhver Henseende maa betragtes som meget vellykket.

Fondsbørsen i New-York er en ny Bygning, der er opført efter Tegninger af Architekten George B. Post; paa de to Sider ligger den indeklemt mellem store Forretningshuse, medens de to andre Sider vender ud mod Hovedgader. Forsiden, der vender mod Broad-street, har nærmest Lighed med et mægtigt romersk Tempel; den er beklædt med hvidt Marmor og dannes af seks korinthiske Søjler og to Pilastre, der bærer en stor Fronton, i hvilken er givet en figurlig Fremstilling af Amerikas Handel. Søjlerne og Pilastrene er 60 Fod høje; hele Façaden har en Højde af 156 Fod. Væggen bag Søjlerne er helt af Glas, for at der kan komme rigeligt Lys til Børssalen. Bygningens Rumindhold er 4.300.000 Kub.-Fod. Selve Børssalen er 144 Fod lang og 109 Fod bred, den ligger i Beletagen og har en Højde fra Gulv til Loft af 74 Fod. Under denne Sal ligger forskellige Kontorer, Damp- og elektriske Anlæg m. m. Det laveste Kældergulv ligger 42 Fod under Gadens Niveau.

Af andre større Lokaler indeholder Bygningen en Spisesal i syvende Etage; dette Rum er 76 Fod langt og 40 Fod bredt med en Højde af 18 Fod; Væggene har høje Mahogni-Paneler og er i øvrigt holdt i en lys Tone; Loftet er inddelt i Kassetter og er hvidt med Dekoration i Guld.

I sjette Etage findes en Forsamlings- og Raadssal, der er meget rigt dekoreret. I fjerde Etage er et stort Lokale indrettet som Lazareth for Ulykkestilfælde o. lign.; her er altid en vagthavende Læge til Stede, og i Nærheden findes flere Baderum.

Det er en Selvfølge, at Bygningen indeholder alle moderne Hjælpemidler, som Telefoner — hvorved enhver Børsgrosserer i selve Salen bliver gjort bekendt med, at hans Kontor eller Forretningsforbindelser i Byen ønsker at tale med ham —, pneumatiske Rørpostledninger samt en Uendelighed af snilde Indretninger til Publikums Bekvemmelighed.

Om Sommeren kan Børssalen afkøles.

Bade- og Vaskeanstalten i Malmö. I Tilføjelse af vor Meddelelse i 5. Aargangs Nr. 52 om »Malmö södra Bad- och Ångtvättinrätning« skal vi oplyse, at hele Vaskerianlæget med Maskiner o. s. v. er overdraget Peter Almindes Maskinfabrik i Kjøbenhavn, medens Badeanlæget som anført udføres af Gebrüder Körting.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 10. OKTOBER 1903
6. AARGANG № 2

»FAMILISTÈREN«
(SET FRA EN ANDEN SIDE).

De Tidsskrifter, som udgives af danske og svenske Architekter, har i deres sidste Numre vrimlet af Øjebliksfotografier her fra Byen og fra den vellykkede Udflugt, som efter Indbydelse fra vor Architektforening foretoges til sjællandske og fyenske Kirker og Herregaarde efter Afslutningen af den teknisk-hygiejniske Kongres. Enhver, der sætter Pris paa et godt kollegialt Forhold mellem vore egne Architekter indbyrdes og mellem os og vore skandinaviske Kunstbrødre, kan kun sympatisere med den Glæde og de venskabelige Følelser, som ved denne Lejlighed lagdes for Dagen.

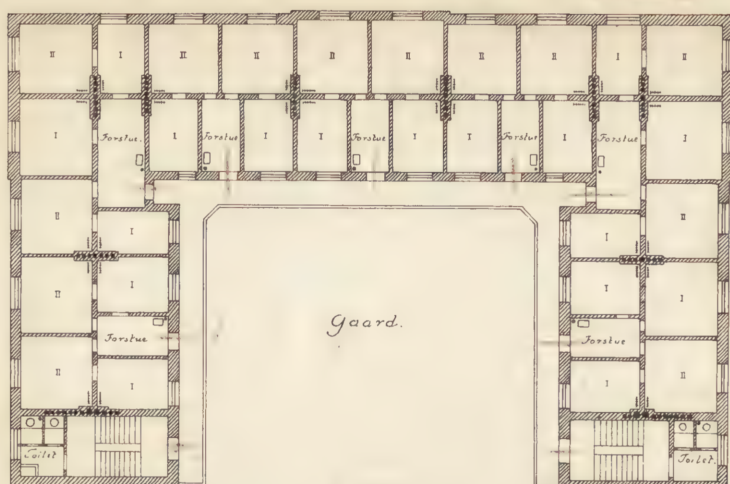
Dog »die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende«! Vi ere vendte tilbage til Hverdagslivets Prosa, og i Borgerrepræsentationens Møder den 7. og 14. September fremkom et af et Fællesudvalg ved Stadsarchitektens Hjælp udarbejdet Forslag til et Familiehjem ɔ: en Bygning, indrettet til et større Antal Smaafamilier, navnlig Enker og Enkemænd med Børn, med Fællesværelse til Ophold for Børnene og til Spisning m. m. samt Økonomilejlighed, beregnet paa at kunne levere Beboerne deres Maaltider og at kunne besørge deres Vask m. m., og med Centralvarme.

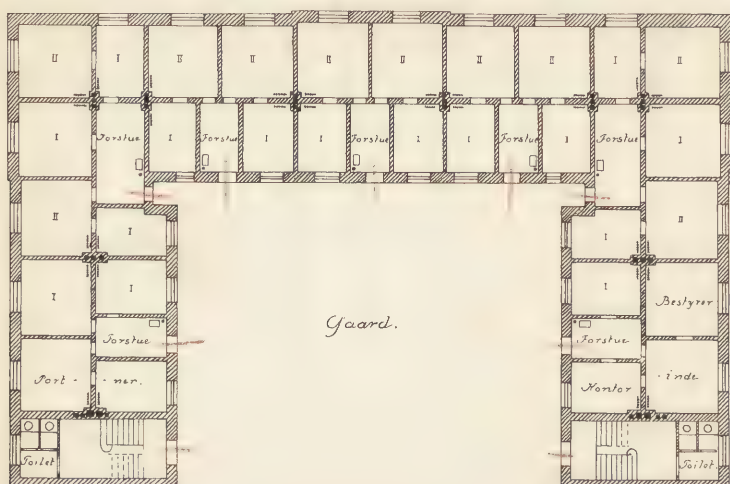

FAMILISTÈREN.
FORFAÇADE.

ARCHITEKT
PROF. L. FENGER.

= 80 Rum
5 R = 40
120 Rum

10 5 0 10 20 30 40 Alen

FAMILISTÈREN.
ETAGE- OG STUEPLAN.

ARCHITEKT
PROF. L. FENGER.

At dette Forslag vilde møde Modstand i Borgerrepræsentationen paa Grund af Byens nuværende uheldige finansielle Situation, paa Grund af principielle Betænkeligheder, paa Grund af sin i økonomisk og social Henseende progressistiske Tendens og paa Grund af de Mænds politiske Stilling, fra hvem Tanken om kommunale Arbejderboliger oprindeligt er udgaaet, var, hvad man kunde vente, og Indvendingerne, navnlig af de første Grunde, have utvivlsomt deres Berettigelse.

Derimod har det unægteligt undret mig at se, at den velvillige, faglige og kollegiale Kritik er sluppet op saa ganske og saa snart efter den teknisk-hygiejniske Kongres, som det fremgaar af en Artikel af E. J. i dette Blad, V. Nr. 51.

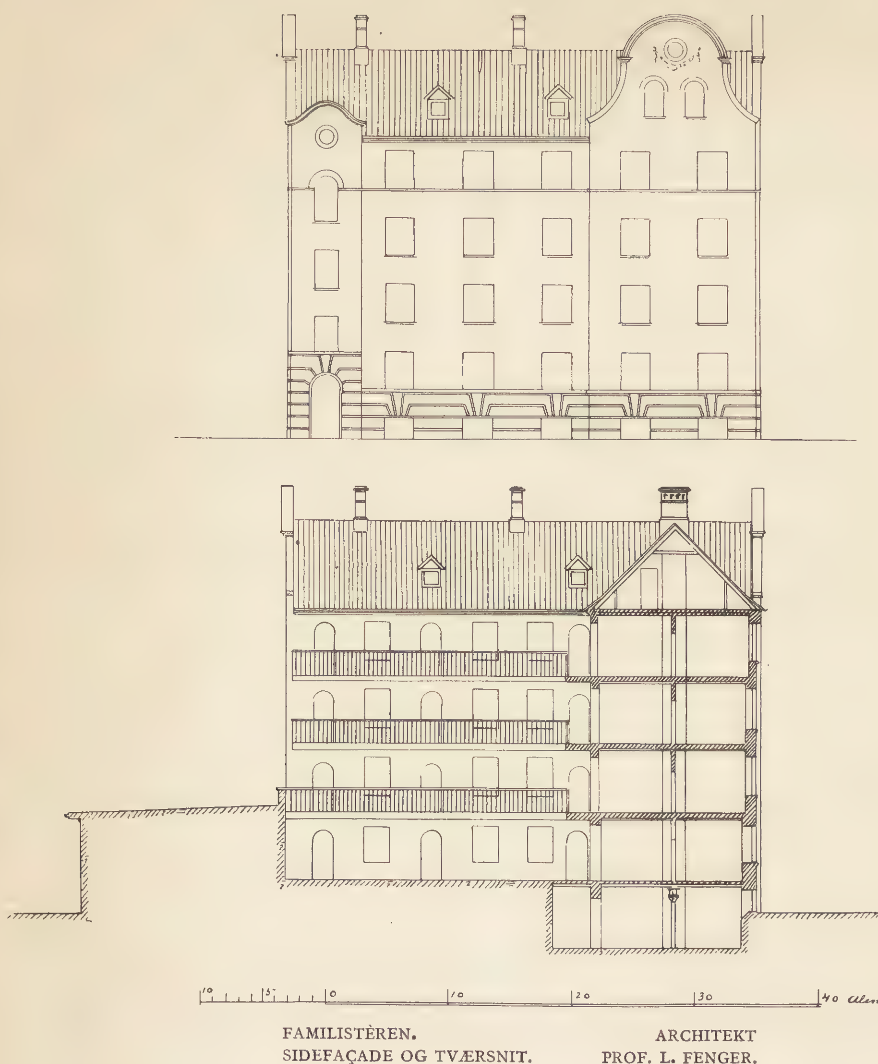
Jeg kunde næsten formode, at Anmelderen i sin æsthetiske Betagethed af den nye danske Architekturskoles store og gode Gerninger, den, han deler med

FAMILISTÈREN.
TAGETAGE- OG KÆLDERPLAN.

ARCHITEKT
PROF. L. FENGER.

Andre, ikke rigtigt har forstaaet det, hvorom det i dette Tilfælde drejer sig, og ikke rigtigt er med i Arbejderboligspørgsmaalet, som det har udviklet sig ikke blot herhjemme, men ogsaa i Udlandet.

Enhver veed, at de Arbejderboliger, som hidtil have set Lyset her i Kjøbenhavn, for den langt overvejende Dels Vedkommende ikke bebos af egentlige

FAMILISTÈREN.
SIDEFAÇADE OG TVÆRSNIT.

ARCHITEKT
PROF. L. FENGER.

Arbejdere (Arbejdsmænd), knapt af Svende, men derimod af Formænd, smaa Levebrødsmænd, Pensionister o. l. For Svendene bygge vel nærmest Byggespekulanterne; Arbejderne maa tage til Takke med, hvad Svendene vrage, og de, der ere endnu uheldigere stillede, de, som ikke have deres 3 Kr. om Dagen, ja! de maa, som fattige Folk, ofte slide andres aflagte Klæder, saaledes slide aflagte Huse, med alle disses Brøstfældigheder og hygiejniske Mangler.

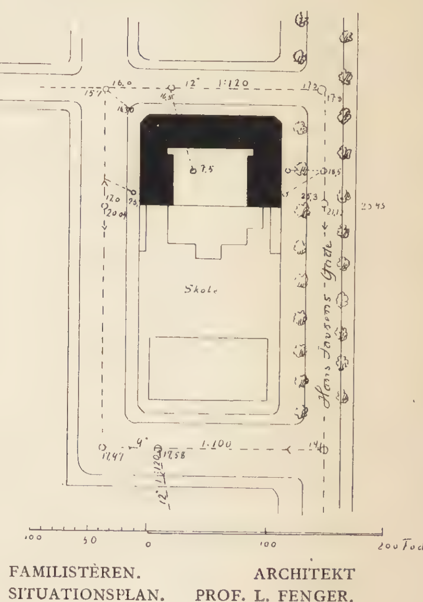
Opgaven, som stilledes mig af Fællesudvalget, var da heller ikke den, at finde en i æsthetisk Henseende mere tiltalende Form paa de smaa Huse, som vi kende saa godt fra Østerfarimagsgade og Landskronagade, men derimod at vise, hvorledes man kunde bygge 2 Værelsers Lejligheder, der kunde lejes af Folk, som tjente omtrent 3 Kr. om Dagen, om muligt bygge billigere end Spekulanterne, men i ethvert Fald ikke slaa af paa de hygiejniske og architektoniske Fordringer.

BAGFAÇADE.

Hvorledes skulde dette kunne lade sig gøre? Spekulanterne, mellem hvilke der upaatvivleligt findes udmærket dygtige og driftige Mænd, pleje dog ellers nok at kunne *regne den ud*, som man siger. Hekse kan man ikke.

Ja! jeg gjorde, hvad vel andre fornuftige Mænd vilde have gjort i mit Sted. Jeg undersøgte, hvordan man andetsteds og da navnlig i England, hvor man gerne i hygiejniske og filantropiske Sager er et Hestehoved foran os Fastlandsboere, havde baaret sig ad for at løse Opgaven: billige Arbejderboliger, og kom, pudsigt nok, til det Resultat, at man i Englands og Skotlands store Byer, der ikke ejer den Juvel i deres Bygningslovgivning, som vor § 43 efter Hr. E. J.'s Mening er, i de udvendige Gallerier havde set fuld Betryggelse mod Brandfare og netop derfor havde valgt at bygge, hvad man derovre kalder »*Balconyblocks*«.

FAMILISTÈREN. SITUATIONSPLAN. ARCHITEKT PROF. L. FENGER.

Det er altsaa ikke en vild Idé, opstaaet i Stadsarchitektens Hjerne, ved hvilken han paa underfundig Maade vil skaffe Familiehjemmet Lettelser, som ikke indrømmes Private, men det er en Byggemaade, som er grundigt prøvet og kommet til Anvendelse i stor Udstrækning i London, i Vestenglands og Skotlands store industrielle Byer og i Belgien. (Jfr. den tekniske Forenings Tidsskrift 1900—1901 Hefte XII og Borgerrepræsentationens Forhandlinger for i Aar Side 782). For at berolige Hr. E. J. med Hensyn til den tilstræbte »haarrejsende« Begunstigelse skal oplyses, at Borgmester Jacobi paa Opfordring har forespurgt hos Bygningskommissionen, hvorledes den vilde stille sig overfor

Planen og faaet et skriftligt Svar, hvori der siges: »Bygningskommissionen er i Princippet tilbøjelig til at tillade den angivne Adgang fra Lejlighederne til Trapperne ad en omløbende Balkon«, ligesom ogsaa Branddirektøren privat har udtalt til Borgmesteren, at han fra et udelukkende Brandslukningsstandpunkt var tilbøjelig til at foretrække denne Plan for Byggespekulanternes sædvanlige.

Dog medens denne Byggemaade i England navnlig sigtede paa at tilvejebringe den fornødne Brandsikkerhed, tilstræbes unægteligt her tillige at opnaa en betydelig Besparelse overfor vor tilvante Byggemaade med de mange Trapper. Hvor stor denne Besparelse i det enkelte Tilfælde kan blive, beror selvfølgeligt paa Grundens Størrelse, Form og Beliggenhed. Ved den foreslaaede Grund har jeg fundet, at der med 2 Trapper og Gallerier kunde rummes 58 Toværelserslejligheder i Hjemmet, naar 2 forbeholdes Administrationen, med de almindelige kjøbenhavnske Trapper kun 38, naar 2 ligeledes forbeholdes Administrationen. Hvad dette vil sige med Hensyn til Størrelsen af Lejeindtægten, behøver ikke nærmere at udvikles. Denne min Antagelse er ikke blevet rokket ved den i Borgerrepræsentationen fremkomne Kritik.

Det har været Meningen, og det vil vedblive at være Meningen, at Familiehjemmet, hvad enten det bygges af Kommunen eller ved privat Initiativ, skal forrente sig selv, og der har aldrig værer tænkt paa, som Hr. E. J. synes at forudsætte, at det skulde have *fri Grund* eller *fri Architekt.*

»Men, indvender Hr. E. J. fremdeles, det er ret mærkeligt, at se et Udvalg, nedsat af Kommunalbestyrelsen, ville gaa i Spidsen med at foranledige en saa tæt Sammenslutning af Mennesker under samme Tag, og man har det Særsyn, at Kommunen, en offentlig Institution, naar den vil opføre en Bygning, der vel fremfor alle maa karakteriseres som en Privatbygning, et »Familiehjem«, uden videre vil kuldkaste det, som ellers fordres«.

Kunde denne hygiejniske Indignation ikke have været sparet? Det, som Familiehjemmet maa sammenlignes med, er jo Spekulationskasernen med dens 5 Etager (Hjemmet har hovedsageligt kun 4 til Natteophold bestemte), med dens ofte lukkede Gaard mellem snavsede og hæslige Mure, med Vaskerummene i Kælderen og Fedtebutikkerne i Kælderen eller Stuen. Hjemmet begrænses af 3 tredive Alen brede Gader og vender sin 4de aabne Langside mod Sydøst ud imod Hellig-Korskirkes Skoles mellem to Gader liggende aabne Legepladser, der har en ubegrænset Tilgang af frisk Luft fra Assistenskirkegaarden og den sig hertil sluttende Park. Indignationen er vist ikke ægte.

»Og vilde mon nogen privat Husejer kunne faa Beboere ind i Lejligheder, hvis Vinduer vende ud til et fælles Galleri, selv om Indblik og saavidt muligt Indtrængen gennem dem hindres, saasom ved svært, uigennemsigtigt Glas i de nederste Rammer eller andre formaalstjenlige Foranstaltninger? I alt Fald Familiens kvindelige Medlemmer vilde sikkert leve i stadig Skræk for Tyve og Røvere og unge Mennesker, der gerne ville give Gæsteroller som de 2 Gamle, der belurer Susanne i Badet«.

Hertil kan kun siges: Hvordan gaar det da med Indblik i de lave Stuelejligheder paa Østerfælled eller langs Farimagsgade? Er Faren for at se en Susanne, om ikke i Badet, saa halvpaaklædt, mon ikke lige saa stor der, hvis hun ikke garderer sig med Trække- eller Rullegardiner, mat Glas, Vinduesskodder

eller hvad andet den menneskelige Opfindsomhed frembyder? Men det maa dertil vel huskes, at Hjemmet ikke skulde bygges for nervøse, fine Frøkener, der sidder hjemme det meste af Dagen, men for Arbejdere, der ere ude hele Dagen og saa længe kunne aflukke deres Lejligheder hermetisk. Ere de meget bange for, at Folk skulle se, hvad der kommer paa Bordet, kunne de til Daglig- og Spisestue vælge det Værelse, til hvilket absolut intet Indblik kan haves, og de finde sikkert ogsaa nok paa at komme under Tæppet eller Dynen i Værelset til Gaarden, uden at vække deres Husfællers Sanselighed. Thi Hjemmet indrettes jo ikke for Bøller eller Libertinere, men for jævne Arbejdere af rene Sæder. Om det til at begynde med kan være vanskeligt at faa danske Folk til at leje i Huse med Svalegange, det kan ikke paa Forhaand siges; i England var der til en Begyndelse nogle Fordomme at overvinde; men i Manchester, hvis fortrinlige, kommunale Arbejderboliger næsten udelukkende ere byggede som Balconyblocks, sagde man mig, at Udlejningen ikke havde den mindste Vanskelighed.

Dog det maa ikke glemmes, at Familiehjemmet skulde yde noget mere end de engelske »Balconyblocks«. Meningen har jo været og er, at Lejeren efter Morgendrikken skulde kunne overgive sine smaa Børn til Bestyrerindens Omsorg, og ved sin Hjemkomst efter endt Dagværk finde Stuen varm og Maden lavet, saa at Lampen kun behøvedes at tændes og Bordet at dækkes, for at disse Samfundets Stifbørn dog i et Par Timer kunde smage Hvilens og Velværets Sødme.

Kunde denne Hensigt opnaas, hvad der ikke er afhængigt af Bygningen alene, vilde Familiehjemmet ikke savne Lejere.

Rent i Forbigaaende nævner Hr. E. J., at Opholdsrummene for Børnene under Forældrenes Fraværelse skulde være i Kælderen, og mener dermed vistnok at have sagt noget meget dræbende. Nu ja! man kan, naar man skal bygge for Ubemidlede, og det skal forrente sig, ikke undlade at tage økonomiske Hensyn. Hr. E. J. maa iøvrigt som Tekniker vide, at kan man blot skaffe Kælderen tør, vil et Dagophold paa nogle Timer i luftige og lyse Kælderlokaler næppe skade Børnenes Sundhed. Af stor Betydning for Kælderens Tørhed vil det uden Tvivl blive, at de meget rummelige Vaske- og Tørrerum ere henlagte til Tagetagen, hvad Byggeloven af 1857 vel næppe tænkte sig muligt.

Jeg kunde slutte, men min strænge Cato har endnu sit velkendte: »Præterea censeo«! »Fra Stadens architektoniske Bureau udgaar som bekendt Tegninger til alt det kommunale, offentlige Arbejde; hvorvidt dette imidlertid er rigtigt i alle Henseende, skal her ikke nærmere udvikles. Men, naar Talen er om »offentlige Privatbygninger«, synes Ret og Billighed at tale for, at det strænge Afspærringssystem (vide Raadhuset, Slagtehusene, Boserup Sanatorium, Alderdomshjemmet, Langeliniepavillonen m. m.) brydes, og at ogsaa private Kræfter tages i Kommunens Tjeneste, saaledes som det i tidligere Tid har været Tilfældet. Vilde det ikke være rimeligt, om Kommunen engagerede private Architekter til at tegne disse Bygninger, der har en rent privat Karakter?«

Man forstaar ikke rigtigt, om Anmelderen her sigter til, hvad der er gjort, eller til, hvad der skal gøres. Hvis han mener, at det var bedst, om Familiehjemmets Opførelse kunde overlades til det private Initiativ, er jeg ganske enig med ham. Hvis han mener, at Familiehjemmet kunde blive et sundt Fore-

tagende, uden stor Risiko, og at Kommunen i bedre Tider her kunde vise Vejen, hvad er der da sket, og hvad skal der ske? Fællesudvalget har for at kunne formulere sit Program henvendt sig til Kommunalbestyrelsens Konsulent i Bygningssager og, med en bestemt Grund for Øje, der vist bliver billigere og for sin Bestemmelse lige saa vel beliggende, som en hvilkensomhelst Grund i Vognmagerkvarteret, faaet en Skitse, baseret paa, hvordan man erfaringsmæssigt har løst Opgaven: »Arbejderboliger for de Fattigste« i andre Lande, navnlig i England, men om Hjemmet skulde opføres under Stadsarchitektens Ledelse, derom har der hidtil lige saa lidt været Tale, som om Arbejdstegninger og detaillerede Overslag.

Det vil staa de privatiserende Architekter frit for, paa Basis af det Foreliggende, med ringe Ulejlighed at vise, hvordan Opgaven kan løses paa en i alle Henseender bedre Maade. »Architekten« vil vistnok overfor ethvert heldigt Forsøg i denne Retning stille sig overordentligt gæstfri, og den private Architekt vil sikkert have henledet Opmærksomheden paa sig, naar Familiehjemmet en Gang ved privat eller kommunal Initiativ nærmer sig sin Realisation; det skal heller ikke være ham forment, at hæve Bygningen op i en højere kunstnerisk Sfære ved Anvendelse af »haandstrøgne Sten« eller »Palaispuds«.

Fællesudvalgets Tanker ses af de medfølgende Rids; Stadsarchitektens Motiver findes i Borgerrepræsentationens Forhandlinger for iaar S. 770.

L. FENGER.

FORSLAG TIL LOV OM GENOPFØRELSE AF CHRISTIANSBORG SLOT.

§ 1. Christiansborg Slot bliver at genopføre saaledes, at der enten samlet eller adskilt tilvejebringes de fornødne Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dels til Brug for Rigsdagen.

§ 2. Omkostningerne, med Undtagelse af, hvad der medgaar til den kunstneriske Udsmykning af den Del af Bygningerne, der er bestemt til Brug for Kongen, bliver at holde indenfor en Sum af 6 Millioner Kroner.

§ 3. Tegninger og Overslag tilvejebringes ved en offentlig Skitsekonkurrence. Naar denne er endt, kan Ministeren for offentlige Arbejder enten overdrage en eller flere af de konkurrerende nærmere at bearbejde de af dem indgivne Projekter, eller lade afholde en ny Konkurrence imellem de præmierede Deltagere i Skitsekonkurrencen, ved hvilken der da vil være at levere fuldstændige Planer og Overslag.

§ 4. Til at affatte et Program, forberede Konkurrencen samt bedømme de indkomne Arbejder nedsætter Ministeren for offentlige Arbejder en Kommission, i hvilken Rigsdagens Formænd indtræder som Medlemmer. Kommissionens Formand udnævnes af Kongen.

§ 5. Til Bestridelse af de ved Konkurrencens Afholdelse foranledigede Udgifter bevilges 33,000 Kr.

De til Bygningernes Opførelse medgaaende Beløb bevilges ved de aarlige Finanslove.

FORSLAG TIL FINANSLOV
FOR FINANSAARET FRA 1. APRIL 1904 TIL 31. MARTS 1905.

Af dette Lovforslag, som fremlagdes i Folketinget den 6. Oktober 1903 af Finansminister C. Hage, anføres her følgende Poster:

Indenrigsministeriet.

Det tekniske Selskabs Skole i Kjøbenhavn	60,000 Kr.
De tekniske Provinsskoler	175,000 —
Til uformuende Elevers videre Uddannelse	10,000 —
Til Understøttelse til Rejser i Udlandet for ubemidlede Haandværkere og ligestillede	8,000 —
Til Studierejser i Indland og Udland for Haandværksmestre, Industridrivende og andre dermed ligestillede	10,000 —
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk til Tilvejebringelse og Offentliggørelse af Oplysninger om industrielle Forhold i Udlandet	3,000 —
Samme til Vandreudstillinger og stedlige Udstillinger af Haandværks- og Industrigenstande m. m.	16,000 —
Samme til dens Virksomhed i Almindelighed	5,000 —
Til Husflidens Fremme	30,000 —
Til Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder i Kjøbenhavn	10,000 —
Ekstraordinært: Bidrag til en ny Bygning for den tekniske Skole i Esbjerg	17,000 —
Arbejdsraadet:	
a. Vederlag til Raadets Medlemmer	6,300 —
b. Medhjælp, Husleje m. m.	6,000 —
Til Arbejderforsikringsraadet:	
Vederlag, Medhjælp, Husleje etc. ialt	29,300 —

Ministeriet for offentlige Arbejder.

De kongelige Bygninger:	
1. Til Bygningstilsyn, Lønninger og Kontorholdsudgifter samt Konduktørhold	23,000 —
Dagpenge og Befordringsudgifter	7,900 —
2. Vedligeholdelse	60,000 —
3. Hovedistandsættelses- og ekstraordinære Arbejder	93,516 —
4. Uforudsete Bygningsarbejder	10,000 —
9. Belysning	7,340 —
10. Opvarmning	21,246 —
De kongelige Haver ialt	62,366 —
Udgifter vedrørende Rigsdagsbygningen	29,050 —

Justitsministeriet.

Sindssygeanstalterne. Bygningsvæsen	108,867 —

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Tilskud til Opførelse af en ny Kirke i Vejle, 1ste Del af et 2aarigt Bidrag paa ialt 30,000 Kr.	15,000 Kr.
Tilskud til Opførelse af en ny Kirke i Vejgaard i Nørre Tranders Sogn	18,500 —
Tilskud til Opførelse af en ny Kirke i Hjerm Sogn	17,000 —
Tilskud til Flytning af Rubjerg Kirke	13,000 —
Tilskud til Opførelse af et Kapel i Nysted Landsogn	13,000 —
Tilskud til Opførelse af et Kapel paa Torup Kirkegaard	3,000 —
Det kongelige Akademi for de skønne Kunster:	
Præmier og Medailler	3,000 —
Kunstsager og Bøger	7,300 —
Stipendiefonden	16,000 —
Rejseunderstøttelser til Videnskabsmænd og Kunstnere	18,000 —
Universitetet: Bygningsudgifter, Vedligeholdelsesudgifter og Hovedistandsættelser	65,127 —
Dekorationsarbejde	1,200 —
Til Udgifter ved Opførelsen af Bygninger for et Rigshospital m. m. ifølge Lov af 13. Marts 1903, 2det Bidrag	400,000 —
Sorø Akademi: Bygningsudgifter, Vedligeholdelsesarbejder og Hovedistandsættelser	67,024 —
Til Videnskab og Kunst i Almindelighed	158,400 —
Til Ombygning af Kathedralskolen i Aarhus, 2den og sidste Del	54,950 —

Krigsministeriet.

Udgifter til Fæstnings- og Bygningsvæsen. Vedligeholdelse	450,270 —

Marineministeriet.

Vedligeholdelse af Værftet med Bygninger og Inventarium	137,987 —
Nyboders Bygningers Vedligeholdelse, Istandsættelse m. m.	69,415 —
Fyrvæsenet:	
Bygningsudgifter m. m., ordinære	221,954 —
do m. m., ekstraordinære	216,364 —

Finansministeriet.

Udgifter ved Paaligning af Ejendomsskyld:	
a. Overskyldraadet	20,000 —
b. Vurderingsformændene	64,000 —
c. Vurderingsmændene m. v.	18,000 —
Toldvæsenet: Bygningsudgifter	137,000 —

Andre og overordentlige Statsudgifter.

Til Dansk Ingeniørforening:	
a. Som Bidrag til Udgifterne ved Driften af Prøveanstalten for mekanisk Undersøgelse af Bygningsmaterialier	6,500 —

b. Ekstraordinært: Til Foretagelse af en større Forsøgsrække, gaaende ud paa at konstatere forskellige Konserveringsmidlers Evne til at bevare Træ. 2den Del af en 2-aarig Bevilling paa 2500 Kr. aarlig	2,500 Kr.
Tilskud til et af det internationale Forbund for Materialprøvning oprettet Laboratorium for Jærnundersøgelser i Zürich som 3die Del af en 5-aarig Bevilling paa 2500 Francs, 500 Fr.	365 —
Bestyrelsen for den jydske Handelshøjskole til Opførelse af en Handelshøjskole i Aarhus, 1ste Del af en 2-aarig Bevilling paa indtil 50,000 Kr., indtil	25,000 —
Til Undersøgelse af Kalkmalerier, der komme til Syne i Kirkerne, samt deres Restaurering eller Afbildning og til Udgivelse af Afbildninger af Kalkmalerier	4,500 —
Til Istandsættelse af kirkelige Inventariegenstande og Prydelser og Mindesmærker i Kirker og paa Kirkegaarde samt til Bevarelse og Istandsættelse af særligt mærkelige Gravstene og Gravmonumenter, 2den Del af en 3-aarig Bevilling	8,515 —
Til Selskabet for Danmarks Kirkehistorie til Afholdelse af kirke- og kunsthistoriske Møder rundt om i Landet, ekstraordinært	1,500 —
Til en Restaurering af St. Mariæ Kirke og Kloster i Helsingør og Ringsted St. Bendts Kirke, 5te Del af en 7-aarig Bevilling paa indtil 770,000 Kr.	120,000 —
Til Viborg Domkirkes Dekoration ved Figurmaler Joachim Skovgaard, 4de Del af en 5-aarig Bevilling paa ialt indtil 122,000 Kr.	20,000 —
Heraf ekstraordinært 2000 Kr.	
Til Restaurering af Kallundborg Kirkes Taarne	6,450 —
Til Indretning af Lokaler for Viborg Stiftsbibliothek i Bispegaarden	20,900 —
Til Undersøgelse af samtlige Mindesmærker fra Fortiden og til disses Fredning	12,000 —
Ekstraordinært som 1ste Del af en 5-aarig Bevilling paa 8000 Kr. aarlig	8,000 —
Ekstraordinært til Undersøgelse og Opmaaling af Voldsteder og Borgpladser, 3die Del af en 4-aarig Bevilling paa 4000 Kr.	1,000 —
Til Udgifter ved Hammershus Ruiner	1,200 —
Til Udgifter ved Vordingborg Slots Ruiner	1,000 —
Til Udgifter ved Koldinghus Slots Ruiner	950 —
Til Udgifter ved Mariager Kloster	822 —
Til Dansk Folkemuseum	22,000 —
Tilskud til Opførelse af en ny Bygning for det store kongelige Bibliothek, 8de Del af en Bevilling paa ialt 1,820,000 Kr.	200,000 —
Til Architekt F. Uldall til Udgivelsen af et Værk om Kirkeklokkerne fra Middelalderen i Danmark, 4de Del af en 5-aarig Bevilling paa 1500 Kr. aarlig	1,500 —
Tilskud til Opførelse af en Tilbygning til Ny Carlsberg Glyptothek, 4de Del af en 5-aarig Bevilling paa ialt 500,000 Kr.	100,000 —

Til Architekt, Professor Storck til fortsat Udgivelse af »Tegninger efter ældre nordisk Architektur«, 3die Del af en 5-aarig Bevilling paa 1500 Kr. aarlig....................................	1,500 Kr.
Kammerherre F. Meldahl til Udgivelse af et Værk i Anledning af Det kgl. Kunstakademis 150-aarige Bestaaen................	2,000 —
Foreningen af 3. December 1892 til fortsat Udgivelse af et Blad med Opmaalinger af gammel nordisk Architektur, 1ste Del af ny 3-aarig Bevilling paa 400 Kr. aarlig...	400 —

FORSKELLIGT.

Bygningsinspektoratet i Nabokommunerne. I den hidtil gældende Ordning, ved hvilken de tre Landkommuner Søllerød, Lyngby-Taarbæk og Gentofte, har haft fælles Bygningsinspektør, nemlig Architekt Thejll, vil der med Sanktion af Sjællands Stiftamt fra 1ste Januar ske en væsentlig Forandring. Nævnte Bygningsinspektør har nemlig opsagt de ovennævnte Stillinger, men samtidigt er der mellem ham og Gentofte Sogneraad truffet en Ordning, hvorved han ansættes som fremtidig Bygningsinspektør for Gentofte Kommune alene.

Sogneraadet har herom til Sjællands Stiftamt fremsendt en Indstilling, hvori det foreslaas, at Bygningsgebyrerne, som hidtil har tilflydt Bygningsinspektøren, fremtidigt tilfalder Kommunens Kasse, hvorimod Bygningsinspektøren, hvis Ansættelse foreslaas regnet fra 1ste Juli 1903, fremtidigt oppebærer en aarlig, fast Gage af 4500 Kr. samt 800 Kr. som Kontorholdsvederlag, samt endvidere, at der kan tilflyde ham en Pension af 2500 Kr. ved eventuel Afskedigelse inden 1ste Juli 1909 og 3000 Kr. ved Afskedigelse efter dette Tidspunkt.

Denne Ordning, som dog ikke kan gøres gældende overfor fremtidige Bygningsinspektører, er nu ved en officiel Skrivelse til Gentofte Sogneraad bleven bifaldet af Sjællands Stiftamt.

En Verdensudstilling i Liège vil blive aabnet i Slutningen af April 1904. Den skal omfatte Industri, Kunst, Videnskab og Landbrug. Endvidere skal der være militærvidenskabelig Udstilling og en Koloniudstilling.

Verdenspostforenings-Monumentet. Til den Konkurrence, som blev afholdt om dette Monument (se 5. Aarg. Pag. 119) indkom ialt 122 Projekter, af hvilke 8 blev præmierede. En snevrere Konkurrence mellem disse 8 skal senere finde Sted.

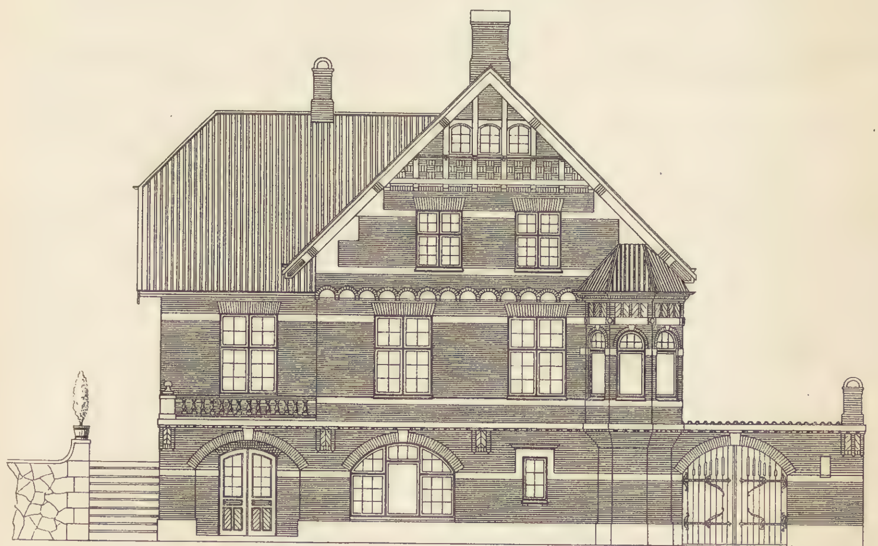
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 17. OKTOBER 1903
6. AARGANG № 3

VILLA VED VEDBÆK.

Den angivne Villa er opført ved Trørødvejen i Vedbæk, ganske nær ved Strandvejen, for Enkefru E. Hvidt. Bygningen er beliggende paa et stærkt skraanende Terræn, saaledes at Kælderetagen paa de to Sider ligger helt over Jorden. Denne Etage i Forbindelse med Stueetagen er indrettet til Bolig for een Familie, og Hovedindgangen er gennem den saakaldte Havestue. Tagetagen er beregnet til at kunne anvendes som Gæstelejlighed til en nærliggende Villa; derfor er Trapperne og de to Hovedindgange anbragte saaledes, at de helt kan adskilles.

VILLA VED VEDBÆK.

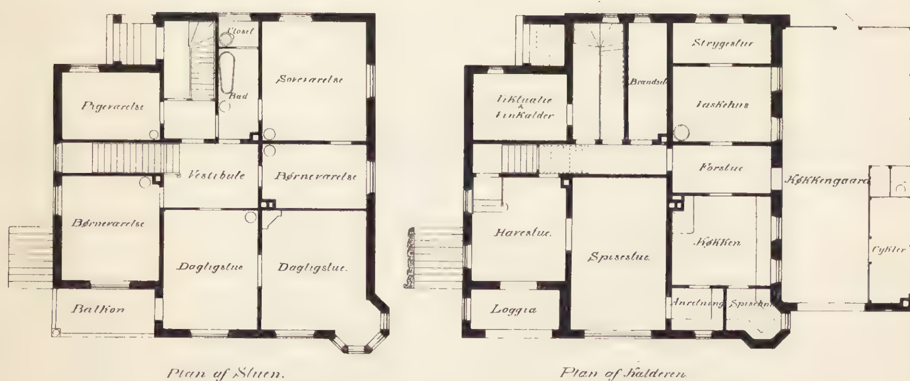
ARCHITEKT
PHILIP SMIDTH.

En bred Stentrappe fører udvendig langs Bygningen fra det lavere til det højere liggende Terræn.

Udvendig er anvendt røde, haandstrøgne Sten med noget Cementarbejde samt lidt Træbindingsværk. Taget er dækket med brune, glaserede Falstagsten.

Villaen er opført efter Tegning af Architekt Philip Smidth, og Arbejdet er

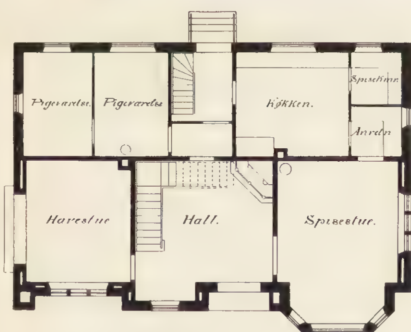
VILLA VED VEDBÆK. ARCHITEKT PHILIP SMIDTH.

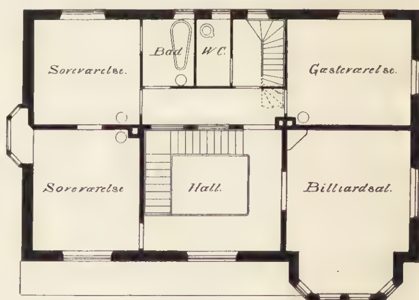
udført af Tømmermester Milner fra Hillerød som Entreprenør, Tømmer- og Snedkermester samt Murmester Svendsen fra Hillerød og Malermester Jørgensen fra Vedbæk. Vandværk og Badeindretning er leverede af Aktieselskabet »Vølund«.

VILLA VED RUNGSTED.

Paa et højtliggende Terræn ved Strandvejen, ca. $^1/_2$ Mil Nord for Rungsted, har Hr. Dr. med. BENTZEN ladet bygge den her fremstillede Villa til Sommerbolig. Bygningen, der er opført efter Tegning af Architekt PHILIP SMIDTH,

VILLA VED RUNGSTED.

ARCHITEKT PHILIP SMIDTH.

er indrettet efter engelsk Mønster med en Hal, der naar gennem to Etager, og hvorfra haves Adgang til de forskellige Rum. Udvendig er anvendt røde, haandstrøgne Mursten med Sokler, Kvadere og Baand, dels af Granit, dels af Glanssten. Imod Syd er Havestuen forsynet med en stor Skydedør, som, naar den aabnes, omdanner Rummet til en Loggia.

Arbejdet er udført af Murmester O. KØHLER som Entreprenør samt Sten-

huggermester SCHELLER, Tømmermester ADAM MATTHISSEN, Snedkermestrene JACOB og CHR. JENSEN og Smedemester SEIFERT samt Malermester JENSEN af Rungsted. Vandværk samt Badeindretninger, W. C. m. m. er udførte af Aktieselskabet »VØLUND«.

»FAMILISTÈREN«
(SET FRA RETSIDEN).

Professor FENGER har i »Architekten« VI. Nr. 2 gjort mig den Ære at skrive et Indlæg i Anledning af mine Bemærkninger i samme Blad V. Nr. 51 om Projektet til Familistèren (Familiehjemmet).

Professoren indleder sin Artikel med en Sammenligning mellem de skønne Dage i Aranjuez, det er: de nordiske Architekters Sammenkomst paa Sjælland og Fyen i Sommeren 1903, og Hverdagslivets Prosa, hvortil man nu er vendt tilbage sammen med den Kritik, der formentlig altid hefter sig til denne. Nu, dertil er jo intet at sige. Glæden skal have sin Plads — og Kritiken sin. Der behøver i og for sig ikke at være noget grelt Modsætningsforhold til Stede her; begge Dele har deres Ret. Uheldigvis er der i denne Sammenhæng løbet Professor Fenger en lille Vending i Pennen, som han vist tillige har forsømt at rette ved Korrekturens Gennemlæsning. Den er sikkert ikke saa slemt ment som den lyder, men lader dog gennem Linierne i Teksten skimte en Mening, som Professoren maaske ikke ganske vil vedkende sig, naar det kommer til Stykket. Det er det farlige Ord: kollegial. Der tales om, at den velvillige, faglige og kollegiale Kritik er sluppet ganske op. Man kunde da let faa det Indtryk, at Professoren mener, at hvis en Kritik ikke er velvillig, er den ukollegial. Der behøves sikkert ikke nogen længere Udvikling, for at gøre det forstaaeligt saavel for Professoren som for alle andre Læsere, hvor fejlagtig denne Opfattelse er, og hvilket Snæversyn den kunde være baseret paa. Eller mon Nogen for Alvor kunde mene, at Standsfæller altid blot skulle rose hinandens Arbejder og være velvillige paa den Maade? Det klinger næsten for besynderligt. Skal Architekter fremfor andre være saa blødsødne, at de ikke kan taale at høre en fra deres egen Mening afvigende Opfattelse fremsat af en Kollega, som jo dog maa formodes at have noget mere Begreb om det, Talen drejer sig om, end enhver Udenforstaaende? Kan man overhovedet, hvis Ens Tale eller Skrift ikke skal være det rene Ingenting, undgaa at kritisere? Naar Professor Fenger i sit Indlæg Side 16 siger: Opgaven, som stilledes mig, var ikke den at finde en i æsthetisk Henseende mere tiltalende Form paa de smaa Huse, som vi kender saa godt fra Østerfarimagsgade og Landskronagade, — er dette saa ikke straks en (ganske vist indirekte) nedsættende Kritik af den paagældende Architekts Værker? Utvivlsomt. Men vilde Nogen alligevel kunne kalde dette for en ikke kollegial Kritik, der endda kommer med den forøgede Vægt, som Professor Fengers Autoritet giver, selv om den ikke just viser Velvillie?

Dette Fængstof med den »kollegiale« Kritik tror jeg derfor vi helst skal lade ligge; thi det er altid farligt at lege med brændbare Sager. Men der kan endnu opstaa de Spørgsmaal: er Kritiken i min Artikel personlig? og er den

paa sin Plads? Det første er ikke Tilfældet. Det er ikke Professor Fenger personlig, der kritiseres; det er knap nok det fra hans Embedsvirksomhed som saadan udgaaede Arbejde. Eller rettere, det er snarere hans og det kommunale Udvalgs Arbejde i Forening, som maa holde for; det er ikke redet ud fra hinanden, hvad der skyldes Stadsarchitektens egne Ideer og hvad der skyldes det Udvalg, han har arbejdet sammen med. Det har derfor ogsaa været mig kært at se, at Professor Fenger selv i sit Indlæg meget ofte omtaler »Stadsarchitekten«, som om det var en Institution, og ikke som om det var Professoren selv; tydeligere kan det jo ikke understreges, at der ikke kan være noget personligt i min Kritik. Og at den er paa sin Plads, er uomstødeligt. Det er nemlig ikke »Familistéren« alene i og for sig, der kritiseres. Det er en Del af de Principspørgsmaal, der knytter sig til den, som trænger til at debatteres. Architekternes vigtigste Virksomhed er og bliver ganske naturligt Byggeri; Intet, som vedrører dette, af hvad Art nævnes kan, bør være dem fremmed. Her har enhver Architekt *Ret* til at tale med; — ja, jeg gaar endogsaa videre og paastaar, at de har den *Pligt* at give deres Mening tilkende, især naar noget ganske nyt med vidtrækkende Konsekvenser kommer frem. Hvis ikke alle Architekter følte dette som noget ganske selvfølgeligt, vilde det være et Tegn paa en Slappelse og Indolens, som maatte føre til den rene Ødelæggelse for Standen og for Architekturen.

Og for Fuldstændigheds Skyld skal jeg endelig angaaende Kritikens Berettigelse i dette Tilfælde anføre, at medens det ikke i Almindelighed vilde være passende at omtale, hverken rosende eller dadlende, et Projekt, som forelagdes en privat Bygherre af en privat Architekt, er det noget helt andet, naar Projektet angaar Offentligheden. Familistéren er fremlagt for Borgerrepræsentationen, saavel Stadsarchitektens Bemærkninger af 6. April 1901 til Udkastet som Fællesudvalgets Betænkning af 23. Maj 1903 foreligger i trykt Form, tilgængelige for hvem, der vil have fat i dem, og har været omtalte og diskuterede i hele Pressen. Et Fagblad som »Architekten« eller en Indsender til dette — saaledes som f. Eks. undertegnede — er da i sin gode Ret til at drøfte Sagen, naar den omfatter saa mange Principspørgsmaal, som denne gør, selve Byggeriet vedrørende.

Der vil nu ikke længere være nogen som helst Anledning til at skænke Familistéren nogen lang Omtale, skøndt jeg i det følgende ikke helt kan undgaa den, saa meget mere som den jo blev skrinlagt i Borgerrepræsentationens Møde den 14. September d. A. Hvem der vil sætte sig nærmere ind i den udtømmende Omtale og Kritik, der mødte Forslaget, henviser jeg til Referaterne i »Borgerrepræsentationens Forhandlinger« af Møderne den 7. og 14. Sept. 1903. Men de to Principspørgsmaal bliver stedse staaende med fuld Gyldighed: skal det være Kommunen tilladt at faa Lempelser fra Bygningsloven i et videre Omfang end andre Bygherrer og deres Architekter? Og: skal Kommunen bygge mindre hygiejnisk, end vi andre er nødte til at gøre efter dens egne Fordringer?

Den nuværende Bygningslov fordrer 2 Trapper i en Bygning, i hvilken der indrettes Beboelsesrum i mere end to Etagers Højde, og siger endvidere i § 43: der skal være fri og uhindret Adgang til begge Trapper fra hver Beboelseslejlighed, uden at det er nødvendigt at passere en anden Beboelseslejlighed eller en fælles Gang for at komme til en af Trapperne. Denne Bestemmelse maa

virkeligt være en »Juvel«, som Professor Fenger udtrykker sig. Thi i det Forslag til en Byggelov, som er udarbejdet i Aarene 1898—1902 af en Kommission af Fagmænd, i hvilken Professor Fenger selv havde den betydningsfulde Stilling som Næstformand, gaar den igen i § 98, 2det Stykke, ganske uden Forandring. Professor Fenger har ved Kommissionens Forarbejder sikkert ikke tænkt paa den kommende Familistère, da der ellers utvivlsomt vilde være sørget for at nævne Gallerier fælles for flere Lejligheder. Nu meddeler Professoren i sin Artikel, at »Bygningskommissionen i Princippet er tilbøjelig til at tillade den angivne Adgang fra Lejlighederne til Trapperne ad en omløbende Balkon«, ligesom at ogsaa Branddirektøren intet vil have imod den — en farlig Meddelelse! Thi hvis ikke Bygningskommissionen vil forbeholde for *Jovi* alene det, som den ellers vil nægte enhver almindelig *bovi*, kan man jo i Fremtiden vente sig en hel Række Dispensationer, som jeg vedblivende vil tillade mig at karakterisere som »haarrejsende«, da det ikke er mig muligt under Gennemlæsningen af en hel dansk Ordbog fra Ende til anden at finde noget mildere Udtryk. I Englands og Skotlands store Byer er der jo pudsigt nok ikke nogen Fordring om mere end 1 Trappe. Naar Professoren da fremfører Bygninger i disse Lande som Forbilleder, er Forudsætningerne haltende. For de nævnte Lande er det Ret, for os vilde det blot være en Tilbagegang.

Men endnu mere stedmoderligt er dog maaske Hygiejnen behandlet i Forslaget til Familistèren. At sammenstuve 58 Familier paa samme Plads, hvor en privat Bygherre kun kunde have 38 indkvarterede, at gøre Luften i slige Smaalejligheder endnu slettere, end Beboerne ellers selv ynde at have den, ved at lave faste Vinduer i den ene Façade, at anlægge Bygningen med tre Fløje i Stedet for med en alene, saa at der ikke engang kan blive nogen virkelig frisk Luftfornyelse i Gaarden, at lægge Opholdsrum for Børnene 3 Alen under Jorden o. s. v., — det synes virkeligt ikke Kommunen værdigt, naar den selv optræder som Bygherre og samtidigt stiller ganske anderledes Fordringer til andre Bygherrer. Man maa sandeligt give Professoren Ret, naar han om den nævnte Sammenstuvning siger: »Hvad dette vil sige med Hensyn til Størrelsen af Lejeindtægten, behøver ikke nærmere at udvikles«. Der er vist mangen en Byggespekulant, som allerede slikker sig om Munden ved Tanken om, hvad han vil kunne opnaa i Rente ved at gaa hen og gøre ligesaa. Men skulde det ske i Fremtiden, at en Familistère efter *Balconyblock*-Systemet kom til at rejse sig ved *privat* Initiativ, maa man da haabe, at der af Magistraten vil blive forlangt langt, langt mere ubebygget Areal, end nu er nødvendigt, som Erstatning for Beboerne for den manglende friske Luft inde i Værelserne; thi dette vil dog batte bedre end at gøre Bygningen lavere. Og skulde en Familistère rejse sig engang i Fremtiden ved *offentlig* Foranstaltning, maatte man nødigt slutte sig til den Passus i Skrivelse fra Stadsarchitekten til Magistratens 3die Afdeling af 6. April 1901: »Der vil være al mulig Grund til efter Stadskonduktørens Raad at indskrænke Lejlighedernes Størrelse til 64 □ Alen, for at Arealskatten kan spares.« Saa er Frederiksberg Bygningslov fornuftigere. Ifølge § 22 b, 2det Stykke, skal det ubebyggede Areal forøges ret betydeligt, hvis der i en Beboelsesbygning med mere end 2 Etager er blot 2 Beboelseslejligheder, hvis Gulvflade er under 120 □ Alen.

Til Slut et Par spredte Bemærkninger.

Jeg har i min Artikel i »Architekten« V. Nr. 51 virkeligt aldrig sagt eller tænkt paa eller forudsat, at Familiehjemmet skulde have *fri Architekt*. Det vilde ikke kunne falde mig ind. Enhver Architekt-Virksomhed koster jo Penge, selvfølgeligt ogsaa Stadsarchitektens. Ja, jeg skulde endogsaa være tilbøjelig til at mene, at denne, som indbefatter et helt stort Bureau, ingenlunde koster Kommunen mindre, end hvad private Architekters Arbejde ved samtlige Bygninger vilde løbe op til.

Om Hjemmet virkelig skulde komme til at huse »jævne Arbejdere af rene Sæder« og ikke »Bøller eller Libertinere«, skal jeg lade være usagt. Lad os haabe det bedste — det kan man jo altid gøre. Men for mit eget Vedkommende er jeg tilbøjelig til at tro, at der vilde blive et farligt Hallo paa Balkonerne af Læredrenge og Løjsere og hvad man med et mildt Udtryk kunde kalde for »Ligesindede«. Om end »Faren for at se en Susanne, om ikke i Badet, saa halvpaaklædt« vel ikke vilde være større, end at man jo nok kunde komme ud over den, vilde der maaske snarere omvendt for Susanne være en Fare, som hun havde ondt ved at værge sig imod, selv om det lykkedes hende at komme under Dynerne eller Tæpperne i en Fart.

Professor Fenger anfører nogle Eksempler paa Bygninger (Raadhuset, Slagtehusene, Boserup Sanatorium, Alderdomshjemmet, Langeliniepavillonen m. m.), hvorved Stadsarchitekt-Bureauets strenge Afspærringssystem virkeligt er brudt. Jeg vil nødigt nærmere ind paa hele dette vidtrækkende Spørgsmaal, i alt Fald ved denne Lejlighed, men kan dog ikke undlade her at bemærke, at naar Stadsarchitektembedet har bestaaet i en Række af ca. 18 Aar, kan man vel nok sige, at de nævnte faa Undtagelser, der med et rundt Tal udgør knap en for hvert tredie Aar, bekræfter Reglen, især hvis man vilde drøfte hvert Eksempel for sig og samtidigt huske paa, at det lille *m. m.* i Virkeligheden er *meget lille*, skønt det lige saa godt kunde være meget stort. Paa et direkte Spørgsmaal, om jeg mener, at det var bedst, at Familiehjemmets Opførelse overlodes til det private Initiativ — hvori Professor Fenger paa Forhaand erklærer sig enig med mig — vil jeg uforbeholdent svare: I alt Fald til private Architekter. Men jeg vil tilføje: det er ikke som en Konklusion af de forudgaaende Præmisser, at jeg ønsker det, — thi det er jo endelig ikke givet, at en privat Architekt vil kunne løse Opgaven bedre end Stadsarchitekten —, men fordi jeg (og mange Andre med mig) i det hele stadigt haaber paa, at Kommunen i en ganske anden Maalestok, end den nu gør, vil benytte private Architekter til sine talrige Byggearbejder.

Familistèrens Saga er nu vist udtømt fra et rent Bygnings-Standpunkt. Jeg har rejst den i »Architekten«, fordi de berørte principielle Spørgsmaal har deres rette Forum her og *netop* her, og ikke fordi jeg er saa »æsthetisk betaget af den nye, danske Architekturskoles store og gode Gerninger«, at jeg er bleven blind for alt andet. Har ikke Professoren selv været en Smule bjergtagen af Opgaven og er i Ønsket om »at tegne en fornuftig og smuk Plan til et Hus med To-værelsers-Lejligheder« (Skrivelse af 6. April 1901) rent ud strandet paa det Skær at lave — et akademisk Projekt! Strengt og korrekt i Planens Linier, *maaske* [?] passende for London, Manchester og Bruxelles, — men i alt Fald ikke for Kjøbenhavn.

Til syvende og sidst udbeder jeg mig Lov til at sende et lille fornøjet Nik til den Skælm, der nok saa lunt sidder gemt i Professor Fengers Øjne og smiler ved Tanken om de Bygninger, der hæves op i en højere kunstnerisk Sfære ved Anvendelsen af »haandstrøgne Sten« eller »Palaispuds«. Enhver vil kunne forstaa denne lille, godmodige Spøg over de fattige Beskrivelser, hvormed Architekterne i Reglen ledsager Fremstillingen af deres Værker i nærværende Tidsskrift. Det er dog ikke Redaktionen, der her føler sig truffet, heller ikke undertegnede, der har Plads i Redaktionsudvalget, — men lad enhver især gaa til Bekendelse for sig selv, gribe i sin egen Barm og sige: De te fabula narratur. Retfærdigheden byder dog at sige, at der virkeligt af og til findes En og Anden, som ogsaa nævner, at der baade er W. C. og elektrisk Lys i hans Bygning. Det kan jo være, at den praktiske Sans, han derved viser, tillige er et glædeligt Tegn paa, at han ikke helt og holdent er fortabt i lutter æsthetisk Betagethed af den nye, danske Architekturskoles store og gode Gerninger.

E. J.

TEKNISKE MEDDELELSER.

System Visintini, en ny Konstruktion af Etageadskillelser af armeret Beton. Der foreligger som bekendt et Utal af patenterede brandsikre Etageadskillelser, og endda dukker der stadigt nye Systemer op. At Forholdet er saaledes, tyder paa, at det maa være en meget vanskelig og i alt Fald endnu ikke løst Opgave at konstruere en Etageadskillelse, der virkeligt opfylder alle de Fordringer, man kan stille i Retning af Brandsikkerhed, Renlighed (Fugefrihed), Uigennemtrængelighed for Varme og Lyd, ringe Konstruktionshøjde, Stivhed, Bæreevne o. s. v. og ikke mindst Billighed. Tænker man blot paa de mere bekendte af de eksisterende Konstruktioner, viser det sig ogsaa let nok at paapege forskellige Mangler ved dem. Anvendelse af Jærnbjælker i de sædvanlige smaa Afstande, op til c. 1 m., med Beton- eller Mur-Hvælvinger eller Plader imellem (hertil kan ogsaa regnes de Koenen'ske Ribbelofter o. fl.) giver for tung (og derfor dyr) en Konstruktion, hvortil endnu kommer, at Jærnbjælkernes Fod maa særligt beskyttes for at opnaa Brandsikkerhed. Naar man, ved større Afstande mellem Jærnbjælkerne, anvender Monierplader (Koenen'ske Vouteplader o. l.), bliver Konstruktionen for tynd og derfor ikke tilstrækkeligt lyddæmpende, og Bjælkerne springer stærkt frem paa Undersiden. Ved Anvendelse af Monierhvælvinger med større Spændvidde giver Betonudligningen atter en betydelig Vægtforøgelse, ved Toppen af Buerne er der dog kun en ringe Tykkelse og altsaa daarlig Isolation for Lyd, man faar det ofte ubehagelige Sidetryk med i Købet, og den hvælvede Underside passer ikke altid. Noget mere økonomisk end de hidtil nævnte stiller Hennebiquekonstruktionerne med alle de beslægtede Afarter sig; dette er paa Forhaand indlysende, da det dyrere Materiale, Jærnet, her kun anvendes paa de Punkter, hvor det er absolut nødvendigt, nemlig for at optage Trækspændingerne, medens de trykkede Dele af Konstruktionen fremstilles af den langt billigere Beton. Men heller ikke ved dem opnaar man tilstrækkelig Lyddæmpning, undtagen naar der tilføjes en Forskalling langs Undersiden af Bjælkerne, saa der fremkommer Hulrum mellem

disse, og til den samme Foranstaltning tvinges man ofte af Fordringen om et paa Undersiden plant Loft; men derved fordyres Konstruktionen i høj Grad. Og endelig medfører alle den Slags paa Stedet støbte Lofter den Ulempe, at man i alt Fald tildels bliver nødt til at afbryde Murarbejdet, saa længe Støbningen staar paa. Endnu skal her kun erindres om, at alle disse nyere Etageadskillelser egentlig kun har kunnet trænge igennem ved offentlige Bygninger, Forretningsbygninger o. l., derimod aldeles ikke i de almindelige Beboelseshuse, skøndt man ogsaa her nok kunde nære Ønske om en forøget Brandsikkerhed, Fugefrihed o. s. v. Sagen er nemlig, at ikke et eneste af de hidtil fremkomne Systemer, hvad Prisen angaar, blot tilnærmelsesvis kan konkurrere med de almindelige Trækonstruktioner, saa længe der er Tale om de i Beboelseshuse sædvanligt forekommende smaa Belastninger.

Imidlertid synes det, som om det i dette Foraar fremkomne System *Visintini* virkelig giver en i alt Fald i de fleste Henseender tilfredsstillende Løsning af Opgaven. Systemet kan kort karakteriseres som gaaende ud paa at anvende *færdige i Handelen kommende Gitterbjælker af armeret Beton.* Man har ogsaa tidligere forsøgt at fremstille Etageadskillelser af saadanne Armeret-Beton-Bjælker, der kunde støbes færdige paa en Fabrik i Forvejen og derefter transporteres til Byggepladsen, og det er naturligt nok, at man først har tænkt paa at give Bjælkerne Rørform, da denne fordrer et Minimum af Materiale; imidlertid bliver Fabrikationen derved baade besværlig og dyr, saa Maalet kan næppe siges at være naaet ad den Vej. En lige saa vidt dreven Materialbesparelse og samtidigt en langt billigere Fabrikation, til hvilken de aller simpleste Hjælpemidler er tilstrækkelige, opnaar *Visintini* ved blot at gennemhulle Bjælken paa tværs i Stedet for paa langs, hvorved der fremkommer en Gitterbjælke af f. Eks. det i Fig. 1 viste Udseende. I Foden og de strakte Diagonaler indlægges det til Optagelse af Trækspændingerne fornødne Jærn, i Hovedet kun et Par spinkle Jærnstænger, hvorom Diagonalernes Jærn bøjes. Bjælkerne fremstilles sædvanligvis med en Bredde af 20 cm.; de lægges for at danne et Gulv tæt ved Siden af hinanden, og den trapezformede Not, som derved fremkommer foroven paa Grund af den i Fig. 1 viste underskaarne Udsparing, udstøbes, efter at der ogsaa her er indlagt lidt Jærn paa tværs. Der opnaas herved en saa god Forbindelse, at hele Gulvet faktisk kommer til at forholde sig som een sammenhængende Plade. For at give et Begreb om Dimensionerne anføres her følgende Tabel, der indeholder de væsentligste Oplysninger for saadanne Bjælker, som kan anvendes i almindelige Beboelseshuse; Tabellen forudsætter en Nyttebelastning (ekskl. Egenvægten) af 250 kg. pr. □-m. (50 Pd. pr. □-Fod). Som man ser, behøves der her ikke større Højde af Bjælkerne end fra 15 til 21 cm.

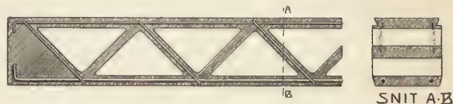

FIG. 1.

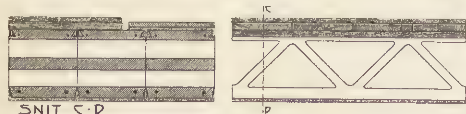

FIG. 2.

Profil Nr.-Højde i cm.	Bjælkens Bredde i cm.	Tykkelse i cm. af			Jærn i Foden		Egenvægt i kg.		Største tilladelige Spændvidde m.
		Hoved	Fod	Diagonaler	1 Stk. à mm. eller	2 Stk. à mm.	pr. løb. Meter	pr. □-m.	
15 a	20	2,5	2,5	1,5	7	5	33	165	2,00
» b	»	»	»	»	8	6	»	»	2,50
» c	»	»	»	»	9	7	»	»	3,00
» d	»	»	»	»	11	8	»	»	3,50
18 a	20	2,5	2,5	1,5	11	8	34	170	3,72
» b	»	»	»	»	12	9	»	»	4,03
» c	»	»	»	»	13	9	»	»	4,34
» d	»	»	»	»	14	10	»	»	4,65
» e	»	»	»	»	15	11	»	»	4,96
21 a	20	3,0	3,0	2,0	14	10	39	195	5,04
» b	»	»	»	»	15	11	»	»	5,40
» c	»	»	»	»	16	12	41	205	5,68
» d	»	»	»	»	17	12	»	»	6,04

Ved første Øjekast er der enkelte Indvendinger, det ligger nær at gøre. Man kunde saaledes nære Tvivl om Knudepunktforbindelsernes Styrke; det fremgaar imidlertid af de talrige anstillede Forsøg, at Beton-Omhyllingen er fuldkomment tilstrækkelig til at hindre en Glidning af Træk-Diagonalernes Jærnindlæg paa Jærnene i Flangerne. Ligeledes kunde man maaske befrygte, at de ikke armerede Trykdiagonaler kunde knække ved Knudepunkterne paa Grund af de uundgaaelige sekundære Bøjninger, men heller ikke noget saadant viser der sig mindste Tegn til ved Forsøgene. Endelig kunde man maaske være betænkelig ved de meget smaa Betontykkelser; men dels beroliges man ogsaa i saa Henseende fuldstændigt ved Forsøgsresultaterne, dels maa det erindres, at Bjælkerne paa Grund af Fremstillingen uden for Byggepladsen aldeles ikke bliver udsatte for nogen Paavirkning eller for tilfældige Stød o. l., før Hærdningen er tilstrækkelig fremskreden. Paa den anden Side medfører de smaa Tykkelser den væsentlige Fordel, at Jærnindlæggets Plads umuligt kan afvige synderligt fra den ved Beregningen forudsatte, et Punkt, hvor der ellers ved Konstruktionen af armeret

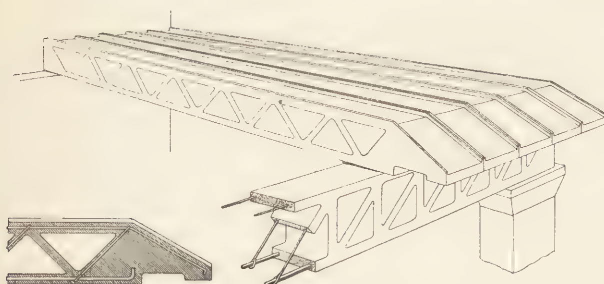

FIG. 3.

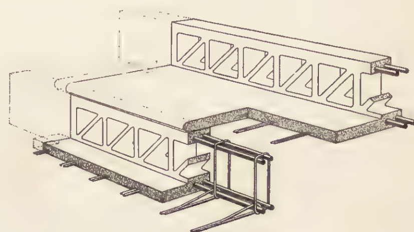

FIG. 4.

Beton ikke sjældent syndes i høj Grad. Ved Anvendelsen til Etageadskillelser vil der sædvanligvis være Tale om at anbringe et Slidedæk ovenpaa Bjælkerne. I Fig. 2 ses, hvorledes et almindeligt Bræddegulv simplest befæstes: i den trapezformede Not indstøbes med passende Mellemrum Træpropper, hvori enkelte Lister sømmes, og paa dem hviler igen Gulvbrædderne. Stenfliser kan let faststøbes i et Lag Mørtel (Fig. 2, Snittet, til højre).

At Bjælkerne foruden til Etageadskillelser ogsaa kan benyttes til mange andre Konstruktioner er i og for sig en Selvfølge. Man kan saaledes ved at stille Bjælkerne lodret ved Siden af hinanden eller vandret ovenpaa hinanden danne lette eller selvbærende Skillerum eller endog Ydermure, hvorved det faar særlig Betydning, at en saadan Væg paa Grund af Hulhederne giver en god Isolation. Fig. 3 viser Overdækning af en Veranda e. l., Fig. 4 en Trappekonstruktion, hvor Trin- og Stødbrædt er støbte i eet; der er i Figuren særligt tænkt paa en fritbærende Trappe, indmuret langs den ene Side. Ogsaa Søjler og Dragere, hvor Bjælkelængden ellers vilde blive for stor, kan let og billigt fremstilles i Visintini-Konstruktion, men her vil man for øvrigt ofte paa Grund af de synlige Gennemhulninger, hvori der kan samle sig Snavs, foretrække en massiv Konstruktion af armeret Beton. Overhovedet vil disse to Konstruktionsformer ofte kunne supplere hinanden paa en heldig Maade.

Systemet besidder naturligvis alle de samme Fortrin som de tidligere kendte Konstruktioner af armeret Beton, altsaa navnlig *Brandsikkerhed* og *Stivhed* samt *Fugefrihed,* til Trods for, at det hele ikke oprindeligt er støbt i eet. De for Systemet særlige Fortrin kan i øvrigt sammenfattes saaledes:

1. Der kræves et Minimum af Materiale, og Fabrikationen er simpel; Konstruktionen bliver derved saa billig, at *den endog i Pris kan konkurrere med de sædvanlige Træ-Etageadskillelser.*
2. Fremstillingen foregaar i en særlig Fabrik og derfor under langt mere betryggende Former end paa en Byggeplads (øvede Folk, godt kendte Sand- og Cementsorter, omhyggeligere Blanding, Mulighed for at holde en passende Fugtighedsgrad under Hærdningen o. s. v.).
3. De færdige Bjælker kan prøves inden Brugen, hvorved man faar en lignende Sikkerhed som f. Eks. ved Anvendelse af Jærn i en Konstruktion.
4. Etageadskillelsen kan anbringes hurtigt, uden Afbrydelse af Murarbejdet, og tages i Brug straks efter.
5. Der behøves ikke større, snarere mindre Konstruktionshøjde end ved en almindelig Træ-Etageadskillelse.
6. Man risikerer ikke, at Loftsdekorationer ødelægges af Svind-Revner, saaledes som det ellers kan hænde ved paa Stedet støbte Lofter.
7. Luftlaget i de rørformede Hulrum, der fremkommer i Bjælkernes Tværretning, giver en udmærket Isolation for Varme og Lyd. Hulrummene kan udnyttes til Varmekanaler, der i det væsentlige kun afgiver Varme *opad* (naar man kun benytter de til Bjælkens Overdel stødende Trekanter i Gitteret), til Anbringelse af Ledninger o. s. v.

Til Slut skal endnu anføres Hovedresultaterne af de officielle Belastningsforsøg, der er udførte for Byggepolitiet i Zürich (d. 12. Maj) og Wien (25—26. Maj) og af Prøveanstalten i Charlottenburg (15—19. Juni).

Zürich. Bjælkelængde 6,20 m., theoretisk Længde 6,00 m., Højde 21 cm., Bredde 60 cm. (3 Bjælker à 20 cm.), Tykkelse af Hoved og Fod 3 cm., Jærn i Foden 2 Stkr. 15 mm. pr. Bjælke; Alder 9 Uger. Der anvendtes en ensformig fordelt Belastning; Brud indtraadte ved Belastning med 9706 kg. (= 2700 kg. pr. □-m.) + Egenvægten (108 kg. pr. løb. m.), hvortil svarer en beregnet Spænding i Fodens Jærn paa 4085 kg./cm.^{2} Træk og i Betonen i Hovedet paa 240 kg./cm.^{2} Tryk; dette maa betegnes som et udmærket Resultat. Nedbøjningen paa Midten var umiddelbart før Bruddet 36,5 mm.

Wien. Samme Bjælkelængde som i Zürich, men Højden var her 24 cm., Bredden 1,0 m. (5 Bjælker à 20 cm.), Tykkelsen af Hovedet 3,5 cm., af Foden 3 cm. med to Stkr. 16 mm. Rundjærn pr. Bjælke, Tykkelsen af Diagonalerne 2,5 cm.; Alder $6^1/_2$ Uger. Der anvendtes en ensformig Belastning, jævnt stigende til 15.000 kg. (2500 kg. pr. □-m.), hvorved Nedbøjningen fandtes at være 22 mm. Ved Fortsættelsen af Forsøget — som dog ikke gennemførtes til Brud — viste det sig, at den nævnte Belastning paa 15.000 kg. ved at virke uforandret et Døgn igennem frembragte en temmelig stor blivende Nedbøjning (33 mm.), hvilket i og for sig ikke er saa mærkeligt, naar man erindrer Betonens Alder, samt at Belastningen var helt oppe ved sandsynligvis $^3/_4$ og $^4/_5$ af Brudbelastningen.

Berlin. Samme Dimensioner som i Wien (Diagonalerne dog kun 2 cm. tykke); Alder 9 Uger. Ved 3 Forsøg fandtes Brudbelastningen (foruden Egenvægten): 19.350 kg., 19.080 kg. og 18.720 kg., Middeltal 19.050 kg. Beregnet Brudspænding: i Jærnet 3680 kg. pr. cm.^{2}, i Betonen 210 kg./cm.^{2}; Nedbøjning ved Bruddet 40 mm. Ved det ene af Forsøgene aflastedes, efter at Belastningen var naaet op til 10.870 kg. (Nedbøjning 20 mm.), og der fandtes kun en blivende Nedbøjning paa 1,5 mm.

Eneudførelsen af dette System er for Danmark overdraget Firmaet JACOBSEN & LARSEN, Nytorv 19.

FORSKELLIGT.

En international Konkurrence angaaende Forandring af den store Gaard i »*Grand Hôtel*« i Paris til Vinterhave er udstedt af Hotellets Direktion. Hotellet ligger ved *Boulevard des Capucines*, og fra dette befærdede Sted har tidligere Hovedindkørselen til Hotellet og til nævnte Gaard fundet Sted. Direktionen mener nu af praktiske Grunde at burde lægge Indkørselen i *Rue Scribe*, hvorved det lader sig gøre at omdanne den tidligere Gaard til en pragtfuld Vinterhave, der kan blive et tiltrækkende Opholdssted for Hotellets og Restaurantens Gæster. Der er udsat 3 Præmier til et samlet Beløb af 6000 Frcs. Udkastene skal være indsendte inden 10. December d. A. Alle nærmere Oplysninger faas ved Henvendelse til Hotellets Direktion i Paris.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 24. OKTOBER 1903
6. AARGANG № 4

CHRISTIANSBORG SLOT.

Der er næppe Tvivl om, at det i Rigsdagen fremlagte Forslag om Slottets Genopbyggelse vil give Anledning til Udtalelser i »Architekten« fra forskellige Synspunkter.

Maa jeg tillade mig at gøre Begyndelsen med et Par Bemærkninger, der er støttede til de Erfaringer, jeg gjorde, da jeg for 16 Aar siden beskæftigede mig med denne Opgave. Disse Bemærkninger er maaske *endnu* ikke nødvendige, da de mere hører hjemme paa et senere Stadium, naar den foreliggende Lov er vedtagen, men man kan aldrig være sikker paa, at ikke en tilfældig Ytring kan give Anledning til en uheldig Ændring i Lovforslaget, og under alle Omstændigheder kan det da aldrig skade, at Sagen allerede nu bliver omtalt. Maa jeg ved samme Lejlighed tilføje, at Sagen ikke berører mig personlig, da jeg ikke agter at deltage i nogen Konkurrence.

Der faldt allerede ved Lovens Fremlæggelse en farlig Ytring, idet Ministeren udtalte, at den naturlige Løsning vil være, at Kongeslottet beholder Pladsen med Façade ud til den nuværende Slotsplads, medens Rigsdagsbygningen faar Façade ud til Ridebanen. Dette er efter min Opfattelse ikke det naturlige: *det naturlige er tværtimod, at man lægger den ene af de to Bygninger mod Bibliotheksgaarden, den anden mod Thorvaldsens Musæum*, saaledes at den ubebyggede Plads (Gade, Boulevard, Avenue, Have eller hvad man vil kalde den) kommer til at strække sig fra Øst til Vest, ikke, som af Ministeren antydet, fra Nord til Syd. En saadan Plads vil vel engang blive kaldt Rigsdagspladsen eller den nye Slotsplads, men for ikke at give Anledning til Misforstaaelse, vil jeg paa dette Sted kalde den den nye Boulevard.

Fordelen ved den af mig foreslaaede Ordning synes indlysende. Pladsen vil faa en anseelig Bredde, bredere end nogen anden af Byens Boulevarder, hvad enten man lægger den paa den ene eller den anden Led, og naar man har en saadan Plads, skal den ikke spildes, men anvendes baade til Gavn og til Pryd. Men en Boulevard, der forbinder de to øde Pladser Nord og Syd for Slottet, er hverken til Nytte eller Pryd; den vil selv blive en øde Baggaard, medens den, naar den lægges fra Øst til Vest, baade vil blive en brugbar og livlig Forbindelseslinie mellem Byens Centrum og dens vestlige Del, og — hvad der navnlig er af Vigtighed — den vil, naar man ikke gør de to Bygninger alt for

grimme, komme til at danne et meget smukt Prospekt baade set fra Slotspladsen og fra Ny Vestergade. Jeg forudser den Indvending, at der vil blive Støj i Rigsdagsbygningen, naar Boulevarden aabnes for offentlig Færdsel; jeg tror det nu ikke, men er man bange, har man jo altid den Udvej at forbyde Kørsel paa den, ligesom man har gjort 'foran Universitetet og til Dels paa Amalienborg Plads.

Der er endnu en Fordel ved denne Ordning, det er, at *man faar Luft paa Slotspladsen.* Da jeg i 1887 saa de mange Forslag til Slottets Genopbyggelse, undrede jeg mig over, at Ingen havde set, at Hovedopgaven laa paa dette Sted. Saaledes som Slotspladsen nu er, er den meget for lille til en saa stor Bygning; af den Grund var Christiansborg et stort Skrummel, og det samme vil blive Tilfældet med enhver stor Bygning, som opføres med Hovedfaçade mod denne Plads. Den nuværende indvendige Slotsgaard er ogsaa indeklemt, trods det, at man i sin Tid nedbrød den vestre Fløj, og enhver Boulevard fra Nord til Syd vil ikke blive meget bedre. Hvis man derimod, foruden Slottets alt nedbrudte vestre Fløj, tillige nedbryder den østre, vil det hele, ved Forbindelsen mellem Slotsplads og Ridebane, blive et meget luftigt og lyst Parti, hvor der maaske endog kan blive Tale om at gøre Haveanlæg. Det vil endog, efter min Opfattelse, kunne blive en ualmindelig smuk Bydel, medens det nu er meningsløst, at det pragtfulde Anlæg omkring Ridebanen ligger afsides, og at Slotspladsen i Forhold til Bygningen ikke er andet end en beskeden lille Grønplet, som ingen nogenlunde velhavende Herregaard vilde nøjes med.

For at tydeliggøre min Opfattelse vedlægger jeg et Billede af det Forslag til en saadan Ordning, som jeg gjorde i 1887, idet jeg dog næppe behøver at tilføje, at det kun skal angive Hovedanlæget. Selve Bygningerne kan man gøre, som man vil, man kan udelade Taarnet og Forbindelsesbygningen eller give den andre Former. For at man kan danne sig en Forestilling om Forskellen mellem de to Muligheder, har jeg paa Façaden anbragt to Bogstaver, A og B. Tænker man sig dem forbundne med en Linie, vil man have Størrelsen af det nuværende Christiansborg, og man vil indse, at den af mig foreslaaede Gennembrydning vil være en betydelig Lettelse. De to Bygninger bør selvfølgeligt helst være ens i det Ydre, og dette kan meget vel gøres, uden at der gribes forstyrrende ind i det indre Anlæg.

Til Slutning skal jeg kun gøre et Par Bemærkninger, som det vil blive for vidtløftigt at motivere nærmere. Det vil sandsynligvis være mest praktisk at lægge Rigsdagsbygningen mod Syd, Kongebygningen mod Nord, og det vil være heldigt at give de Konkurrerende Frihed til om fornødent at disponere over en Del af Lokalerne paa 1ste Sal i de Bygninger, der omgiver Ridebanen.

Et andet Spørgsmaal af ret indgribende Betydning er det, om man skal benytte de gamle Mure. Ogsaa i denne Henseende har jeg en ganske bestemt Mening: *Man skal rive dem helt ned, i det mindste til Stuegulvet*; derimod er det ønskeligt, at man bevarer Fundamenterne, og Kældermurene kan bruges. Det er en stor Misforstaaelse, naar man tror, at der kan spares noget ved at benytte gamle Mure, naar de — saaledes som her — skal forandres; det vil tværtimod blive dyrere end at rive dem ned. Da Etatsraad Herholdt i sin Tid byggede Studenterforeningen, beholdt han de gamle Mure; men det svier vist endnu til

PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE (1887). ARCHITEKT PROF. VILH. KLEIN.

Studenternes Kasse. Det er givet, at alle Skillerum maa rives ned, de vil aldrig komme til at passe; med Hensyn til Ydermurene kan der derimod rejses Indvendinger, som nærmere maa undersøges.

Først maa man spørge, om de har nogen historisk Betydning; thi hvis dette er Tilfældet, burde man maaske — ligesom paa Frederiksborg — finde

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM. KORETS DEKORATION. ARCHITEKT E. LALLERSTEDT.

sig i deres Skævheder og bringe Ofre for at bevare dem, men om noget saadant kan her ikke være Tale. Det er altsaa kun et økonomisk Spørgsmaal, og med Hensyn dertil skal jeg fremsætte et Regnestykke, jeg gjorde i 1887.

Der kan maaske være Tale om at benytte 20,000 □ Al. med 5500 □ Al. Vindueshuller. Disse Mure er i Gennemsnit 3 Alen tykke og indeholder Ækvivalent for ca. 6 Millioner 2 × 9" Mursten. Ved Nedbrydningen antages 2—3 Millioner at blive Skærver, Resten antages at kunne benyttes til nyt Murværk.

Bekostningen ved Nedbrydning og Bortkørsel af Grus anslaas tll ..	60,000 Kr.
Arbejdsløn for Genopførelse med Tillæg af Kalk og Sand	50,000 —
Tilsammen...	110,000 Kr.
÷ Værdien af 2—3 Millioner Mursten brugbar til Skærver	10,000 —
Rest...	100,000 Kr.

er det Beløb, man vil have at udrede for at nedbryde og genopføre den med en Tykkelse af $1^{1}/_{2}$—2 Alen. De 3—4 Millioner Mursten, som behøves, kan, som ovennævnt, antages at være til Stede.

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM. ARCHITEKT E. LALLERSTEDT.

Men paa den anden Side maa man, hvis de gamle Mure skal bibeholdes, betale for Afretning og Udbedring; man vil, saaledes som det allerede var Tilfældet efter den forrige Brand, paa sine Steder nødes til at anbringe en 4—6 Tom. tyk Paaføring, og man vil komme til at udrede betydelige Summer til Arbejdsløn og Spild af Materialier, hver Gang man blot vil flytte et Vindue nogle Tommer eller forandre lidt paa en Etagehøjde. Alene disse Udgifter vil sluge de 100.000 Kroner og sandsynligvis mere. Men man faar desuden en

endnu større Udgift, thi beholder man de uformeligt tykke Mure, *tabes der Plads i Lokalerne*, og for at indvinde denne, kan man let blive nødt til at forøge Bygningens Udstrækning; dette vil efter en anstillet Beregning løbe op til flere Hundrede Tusinde Kroner.

Endelig er der endnu et Hensyn, som ikke er uvigtigt: Ved de tykke Mure bliver Lokalerne mørke; i saa Henseende har de ældre Rigsdagsmænd sikkert gjort ubehagelige Erfaringer, naar de har arbejdet i Udvalgsværelserne. For Kælderens Vedkommende spiller disse Hensyn en ringere Rolle, da der formentlig vil blive baade Plads og Lys nok i denne Etage.

V. KLEIN.

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM.

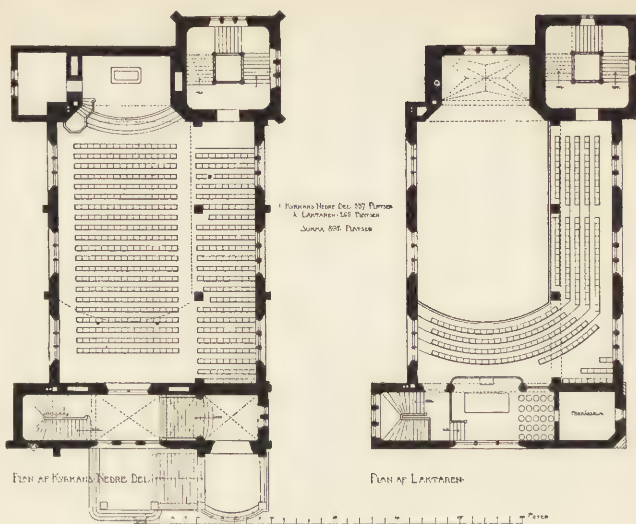

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM. ARCHITEKT E. LALLERSTEDT.

En Kirkebygning, der i Form og Udseende afviger en Del fra de sædvanligt kendte, fuldføres i disse Dage i Stockholm. Det er Architekten ERIK LALLERSTEDT, som har Æren af det gennemførte, smukke Arbejde, af hvilket vi her ser os i Stand til at bringe nogle Gengivelser.

Kapellet har to Etager foruden en Kælder, hvori findes Varmeværk samt Brændsels- og Forraadsrum for de Boliger og Køkkener, som er indrettede i Bygningen.

I Stueetagen ligger en større Sal, som rummer ca. 250 Personer; denne Sal skal ikke blot bruges til Gudstjeneste og Forsamlinger, men skal ogsaa kunne anvendes ved Bespisning af Fattige, hvorfor der i Forbindelse med Salen og i samme Gulvhøjde som denne er anbragt Garderober og Toiletter samt Køkken og Serveringsrum. I denne Etage findes endvidere to Bibliothekslokaler, Boliger for Diakonisser og en Opsynsmand samt — i en særskilt, lavere

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM. ARCHITEKT E. LALLERSTEDT.

Del af Bygningen — to større Sløjdlokaler. Det egentlige Kirkerum ligger paa 1ste Sal, og hertil fører en bred, udvendig Trappe samt en stor Trappe i Taarnet. Kirkerummet, der er rektangulært, har Plads til ca. 900 Personer, hvoraf ca. en Fjerdedel rummes paa Galleriet, der strækker sig over Salens to Sider.

Bygningens Ydre er pudset, kun Solbænke, Baand og nogle faa Ornamenter er udførte i naturlig Sten. Tagene er dækkede med Skifer og Kobber.

Den indvendige Udstyrelse er holdt meget tarvelig; Lokalerne i Stueetagen, med Undtagelse af Boligerne, er i 1,6 Meters Højde oliemalede, medens Væggene herover er limfarvede. Trapperummet er behandlet paa lignende Maade.

Selve Kirkerummet er noget rigere udstyret; her er Træarbejdet behandlet i blaa Lasurfarve, og Udskæringerne i Tagværket er malet i flere, smukt sammenstillede Farver.

MATHEUSKAPELLET I STOCKHOLM. ARCHITEKT E. LALLERSTEDT.

Koret skal rigt dekoreres med Kalkfarve i stiliseret Blomstermotiv: røde og hvide Roser.

Bekostningen ved Bygningens Opførelse, indbefattet Inventar, vil være ca. 260,000 Kroner.

FORSLAG TIL LOV OM GENOPFØRELSE AF CHRISTIANSBORG SLOT.

Til det i Folketinget den 6. Oktober 1903 fremsatte Lovforslag knyttedes følgende Bemærkninger:

Siden den Christiansborg Slot den 3. Oktober 1884 overgaaede Ildsvaade har der for Rigsdagen været forelagt en Række Forslag sigtende til Slottets Genopførelse, af hvilke dog intet har ført til et endeligt Resultat.

Allerede i Rigsdagssamlingen 1884—85 fremsatte den daværende Regering et Lovforslag, der — i Overensstemmelse med Planer, der var udarbejdede af senere afdøde Friherre Theophilos Hansen — gik ud paa at gennemføre Slottet med fire Fløje, bestemt til at afgive dels Bolig for Kongen, dels Lokaler for Højesteret og enkelte andre af de Statsinstitutioner, der havde haft Plads i det nedbrændte Slot, medens der for Rigsdagen skulde opføres en selvstændig Bygning paa den Grund, der nu delvis indtages af det nye kgl. Bibliothek (Rigsdagstid. 1884—85, Till. A, Sp. 1699 ff.).

Denne Plan vandt ikke Rigsdagens Tilslutning. Det af Landstinget nedsatte Udvalg udtalte som sin Formening, at der i Slottet maatte kunne blive tilstrækkelig Plads baade til en Kongebolig og til Rigsdagen, hvorfor det indstillede at indskrænke Lovforslaget til at gaa ud paa en Bevilling til Forarbejder og Tilvejebringelse af Planer i Overensstemmelse hermed (jfr. Rigsdagstid. 1884—85, Till. B, Sp. 1517 ff.). Denne Indstilling tiltraadtes af Landstinget. Forslaget oversendtes til Folketinget og blev efter 1ste Behandling henvist til Udvalg, der ikke afgav Betænkning.

Friherre Hansen, der blev anmodet om at udarbejde nye Planer i den af Landstinget angivne Retning, ansaa det imidlertid for umuligt at tilvejebringe en tilfredsstillende Løsning paa dette Grundlag. Han udarbejdede nye Planer, der væsentlig holdt sig paa samme Grundlag som hans første Udkast, og i Rigsdagssamlingen 1886—87 fremsatte derefter Regeringen for Landstinget et Lovforslag om Genopførelse af Slottet og om Opførelse af en Rigsdagsbygning overensstemmende med disse hans ændrede Planer (se Rigsdagstid. 1886—87, Till. A, Sp. 1721 ff.).

Heller ikke denne Gang fandt Forslaget Tilslutning i Landstinget, hvis Udvalg tilraadede gennem en offentlig Konkurrence at søge at fremskaffe en tilfredsstillende Plan for Slottets Genopførelse, saaledes at det skulde afgive Plads saavel for Kongebolig som for Rigsdag, Højesteret og om muligt ogsaa for ministerielle Kontorer (Rigsdagstid. 1886—87, Till. B, Sp. 167 ff.). Til denne Tanke sluttede begge Rigsdagens Ting sig (jfr. Folketingsudvalgets Betænkning, Rigsdagstid. 1886—87, Till. B, Sp. 1847 ff.), og i den derefter vedtagne Lov Nr. 56 af

1. April 1887 blev Opgaven nærmere fastsat saaledes: »Tegninger og Overslag til Genopførelsen af Christiansborg Slot bliver at tilvejebringe paa Grundlag af, at der ved Tilbygning af en ny Fløj mod Ridebanen erholdes Lokaler til Bolig og Repræsentation for Kongen, for Højesteret og for Rigsdagen, til hvis Lokaler den mod Slotspladsen vendende Fløj med de fornødne Dele af de to Sidefløje bliver at anvende.«

I Henhold til nævnte Lov blev der afholdt først en Skitsekonkurrence, ved hvilken der indkom 32 Projekter, hvoraf 7 præmieredes, derefter en endelig Konkurrence, hvorved der indkom 5 Projekter, hvoraf 3 præmieredes, dog intet med første Præmie. Flertallet i den til Bedømmelsen nedsatte Komite kunde ikke tilraade, at Slottet genopførtes efter nogen af de indkomne Planer, og Udbyttet af Konkurrencen gik nærmest i Retning af at godtgøre, at en tilfredsstillende Løsning af den i Loven stillede Opgave ikke vilde kunne naas.

Efter dette Udfald mente Regeringen at burde vende tilbage til Tanken om, at Kongebolig og Rigsdagsbygning skulde opføres som særskilte Bygninger. I Rigsdagssamlingen 1889—90 saavel som i de to følgende Samlinger søgtes der derfor paa Finanslovforslaget bevilget et Beløb til Afholdelse af en Konkurrence for at tilvejebringe hertil sigtende Planer og Overslag (jfr. Rigsdagstid. 1889—90, Till. A, Sp. 1303); men Forslaget fandt ikke Tilslutning i Folketinget.

Et nyt Forsøg paa at hidføre en Løsning blev gjort i Rigsdagssamlingen 1898—99, idet den daværende Regering fremsatte et Lovforslag gaaende ud paa, at der skulde nedsættes en Kommission, som havde til Opgave at foranstalte en ny Konkurrence for at tilvejebringe Tegninger og Overslag til Slottets Genopførelse »paa Grundlag af, at der i Slottet indrettes Lokaler til Bolig og Repræsentation for Kongen, for Rigsdagen og om muligt for Højesteret.« Omkostningerne ved Slottets Genopførelse, herunder ikke medregnet Udgifterne til den kunstneriske Udsmykning af de til Brug for Kongen bestemte Lokaler, skulde holdes indenfor et Beløb af 6 Mill. Kr. (se Rigsdagstidende 1898—99, Till. A, Sp. 3343). Landstinget ændrede Forslaget saaledes, at det kom til at gaa ud paa, »at der i Slottet indrettes Lokaler til Bolig og Repræsentation for Kongen og om muligt for Højesteret, medens Rigsdagens Lokaler kunne foreslaas opførte enten som en Del af den hidtilværende Slotsbygning eller i en særskilt Rigsdagsbygning.« Forslaget naaede ikke til Behandling i Folketinget.

Idet den nuværende Regering formener, at Tiden turde være inde til at søge Spørgsmaalet om Genopførelsen af Christiansborg Slot bragt til Afgørelse, maa den tage sit Udgangspunkt fra den ved de hidtidige Forsøg vundne Erkendelse. Saavel de førte Forhandlinger som de Planer, der er fremkomne i Henhold til de afholdte Konkurrencer og ad anden Vej, har maattet lede til den Overbevisning, at den tidligere stillede Opgave, hvorefter der paa det gamle Slots Grund skulde rejses en samlet Bygning, der skulde indeholde saavel Bolig og Repræsentationslokaler for Kongen som ogsaa Lokaler for Rigsdagen og for Højesteret, ikke kan løses paa fyldestgørende Maade. Derimod vil, til Trods for det forholdsvis begrænsede Areal, en efter Omstændighederne tilfredsstillende Ordning formentlig kunne opnaas, naar Opgaven indskrænkes saaledes, at det genopførte Slot er bestemt dels til Brug for Kongen til Repræsentation og Modtagelse af fyrstelige Gæster, eventuelt ogsaa til at afgive Plads for forskellige til

Kongehuset knyttede Institutioner, som var anbragte i det nedbrændte Slot, dels til at indeholde de fornødne Lokaler til Brug for Rigsdagen.

Omkostningerne herved vil, i Overensstemmelse med, hvad der var forudsat i Regeringsforslaget af 1898—99, formentlig kunne holdes inden for en Sum af 6 Millioner Kr., heri ikke indbefattet Udgifterne ved den kunstneriske Udsmykning af den til Kongens Brug bestemte Del af Slottet, hvilke i det nævnte Forslag forudsattes afholdte af den i dette Øjemed ved frivillige Bidrag indsamlede Sum.

Medens den efter Regeringens Opfattelse heldigste Ordning formentlig vil opnaas ved at tilvejebringe to selvstændige Bygninger, saaledes at et Kongeslot opføres med Façade mod Slotspladsen, medens en Rigsdagsbygning indrettes i Partiet mod Ridebanen, har man dog fundet det rettest, at Muligheden af andre Løsninger ikke paa Forhaand udelukkes, og Grundlaget for den nærmere Udformning af Planerne er derfor, ligesom i tidligere Forslag, tænkt tilvejebragt ved en offentlig Konkurrence. Det vil i dette Øjemed være hensigtsmæssigt først at lade afholde en Skitsekonkurrence og, naar denne er endt, at tilvejebringe fuldt udarbejdede Planer og Overslag enten ved at overdrage en eller flere af de konkurrerende nærmere at bearbejde de af dem indgivne Projekter eller ved at lade afholde en ny Konkurrence mellem de præmierede Deltagere i Skitsekonkurrencen.

Til at affatte Programmet for Konkurrencen og bedømme de indkomne Arbejder foreslaas det, at Ministeren for offentlige Arbejder nedsætter en Kommission, hvis Formand udnævnes af Kongen, og i hvilken Rigsdagens Formænd indtræder som Medlemmer. Til Bestridelse af Kommissionens Udgifter, herunder de fornødne Præmier, foreslaas bevilget 33,000 Kr. Med Hensyn til Præmiernes Størrelse har man nærmest tænkt sig, at der ved Skitsekonkurrencen kunde udsættes en Præmie paa 4000 Kr., en Præmie paa 3000 Kr. og 3 Præmier paa 2000 Kr. hver, medens der ved den endelige Konkurrence kunde uddeles en 1ste Præmie paa 10,000 Kr. og 2 mindre paa 3000 Kr. hver. Den nærmere Bestemmelse saavel af disse som af andre Enkeltheder turde det imidlertid være rettest at udskyde til Drøftelse i Kommissionen.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Australske Træsorter. Australien er bekendt for at besidde en stor Rigdom af Træsorter, som ved sin Haardhed og Styrke egner sig til Bygningsbrug. Forholdsvis ringere er derimod Kendskabet til den utallige Mængde af forskellige Slags Træ, som særligt passer for Tilvirkning af Møbler og lignende. Saadanne Træsorter findes navnlig i Ny-Syd-Wales, hvor der ved Kysterne ligger udstrakte Skove. Flere af disse Træsorter er smukt aarede og særligt egnede for Polering, andre er særdeles vellugtende. Blandt de smukkeste Arter findes en rød Ceder, der er meget brugbar til finere Møbler. Disse Cedertræer vokser til en meget betydelig Størrelse, og man har Eksempler paa, at man af et enkelt Træ har

faaet indtil 2500 Kubikfod brugbart Materiale. Endvidere kan nævnes Tulipantræ, Hvidbirk, Marmortræ, »Yellow-wood«, »Mock-orange«, »Myall« m. fl.

En Fyrretræssort, som gaar under Navnet »Moreton Bay white pine«, er meget let at bearbejde og egner sig til alt Snedkerarbejde. En anden Art, som hedder »Black-pine«, har smukke Aarer, kan poleres overordentligt fint og har tillige en behagelig Lugt. »Australian deal« kan faas i meget store Længder; det er temmelig tæt i Massen, brugbart for Drejere og i mærkelig Grad frit for Knaster.

En Bøgetræsart, som vokser indtil en Højde af 150 Fod og i Reglen har en Tykkelse i Stammen af 3 til 5 Fod, har et smukt, hvidt, tætaaret Ved, som er let at bearbejde; »Rose-wood« er stærkt aaret og meget haardt, med en Farve, som ligner spansk Mahogni. Silke-Egen har en let graalig Farve, meget smukt krydset af et sølvlignende Væv, som giver den polerede Flade et overordentligt tiltalende Udseende. »Satin-wood« er en anden Træsort, som har en gul Farve, tætaaret og silkelignende. Sidstnævnte Sorter har allerede i nogen Tid været kendte i Europa og har navnlig fundet Anvendelse i Møbelindustrien.

(The American Architect.)

FORSKELLIGT.

Campanilen i Venedig. Det vakte som bekendt almindelig Beklagelse, da den Efterretning fremkom, at Architekten LUCA BELTRAMI, hvem Opførelsen af Campanilen var overdraget, trak sig tilbage fra sit Hverv, fordi han tvivlede om Muligheden af at kunne genopføre Taarnet paa de gamle Fundamenter, uden Fare for de omliggende Bygninger.

Gazetta di Venezia bringer nu den Meddelelse, at den Kommission, som var nedsat til Ledelsen af Arbejderne ved Taarnets Genopførelse, har afsluttet de Undersøgelser, som i denne Anledning blev iværksatte ved Fundamenterne, og er kommen til det Resultat, at Fundamenterne med fornødne Forstærkninger, som vil blive udførte, vil være tilstrækkeligt forsvarlige. Arbejdet vil derfor nu blive genoptaget, og den af Beltrami udarbejdede Plan i Hovedsagen fulgt. Kommissionens Medlemmer bestaar af følgende Herrer: GAETANO MORETTI, FILIPPO LAVEZZARI, E. FUMIANI, ANTONIO ORIO og MANFREDO MANFREDI.

En international Konkurrence angaaende Tegninger til en Parlamentsbygning i Montevideo er udstedt af en i denne Anledning nedsat Kommission i Uruguay. Tegningerne skal være indsendte inden 15. April 1904.

Bygningen skal have Plads til begge Republikkens Kamre, til Senatskamret og Deputeretkamret. Der forlanges derfor som Midtpunkt i Anlæget to Sale: en med Plads til 200 Senatorer og Deputerede og en for 150 Deputerede samt fornøden Tilhørerplads. Byggesummen er ansat til 700,000 Pesos (1 Peso = 1 Dollar). Der forlanges Tegninger i en Maalestok 1 : 100, foruden Details af de væsentligste Architekturdele i 1 : 10. Med Hensyn til Bygningens Stil anføres ikke særlige Fordringer.

Juryen er sammensat af en særlig nedsat Kommission, hvis Medlemmers Navne for øvrigt ikke kendes, samt af en Del Teknikere, som senere skal udvælges. Der er udsat 3 Præmier paa 6000, 3000 og 1500 Pesos, men Juryen er dog ikke forpligtet til at uddele disse Beløb. Endvidere forbeholder Juryen sig Ret til at foretage alle de Ændringer, som den maatte finde fornødne ved det eller de af de præmierede Udkast, som bliver lagte til Grund for Udførelsen.

De forskellige europæiske Tidsskrifter, som omtaler denne Konkurrence, tager paa temmelig tydelig Maade Afstand fra den, idet dens Program i meget væsentlig Grad afviger fra de for internationale Konkurrencer fastsatte Regler; disse Regler er anerkendte af Frankrig, Tyskland og Østrig-Ungarn.

Programmet, der i øvrigt kun er affattet paa Spansk, skal kunne faas gennem Uruguays Gesandtskaber eller Konsulater.

En stor Festhal med Sommertheater skal opføres i Lübeck, og der er til dette Formaal sikret et Beløb paa 800,000 Mark. Af denne Sum er syv Ottendedele private og en Ottendedel kommunale Midler.

Ved Universitetet i Kalifornien skal oprettes en særlig Skole for Uddannelse af Architekter, og til Ledelsen af denne Skole er bleven ansat en almindeligt anerkendt og dygtig Architekt, Mr. John Galen Howard. Universitetet gav tidligere nogen Undervisning i Architektur, men først nu dannes en regelret Skole. Eleverne vil komme til at gennemgaa et fireaarigt Kursus, som de, efter Universitetets Program, vil forlade som fuldt uddannede Architekter.

Universitetet ligger i San Franciskos umiddelbare Nærhed, og i denne By vil der blive givet Eleverne Lejlighed til praktisk Studium i de under Opførelse værende offentlige Bygninger, ligesom ogsaa Prof. Howard om Sommeren vil foretage Studie- og Opmaalingsrejser med dem omkring i Landet.

FORENINGSMEDDELELSER.

Fredag den 30. Oktober Kl. 8 afholdes Foreningsmøde i Industriforeningens Lokale.

Dagsorden:

1. Meddelelser fra Formanden.
2. Udvalget til Revision af Regler for Honorarberegning fremlægger Forslag.

Den ordinære Generalforsamling afholdes Lørdag den 28. November. Forslag, der ønskes behandlede paa denne, skal være indsendte til Bestyrelsen inden Lørdag den 14. November.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 31. OKTOBER 1903
6. AARGANG № 5

EN SOMMERBOLIG.

Paa en lille Pynt i Strandhuse ved Kolding Fjords Nordside er i 1902—03 opført en Sommerbolig efter Tegning af Architekt HAGERUP i Kolding. Bygningen ligger ovenfor en 15 Alen høj Skrænt, kun 40 Alen fra Fjorden. Haven anlagdes i 1898, saa at Huset ved Indflytningen laa i hyggelige Omgivelser med smuk Udsigt over Fjorden til Kolding og Fyen.

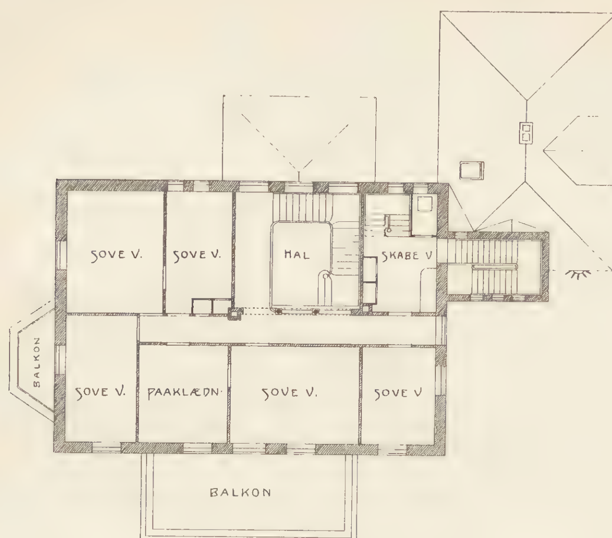
Fra Landsiden kommer man gennem en Forstue med Plads til Cykler ind i Hallen, hvorfra der er Adgang til Stueetagens Værelser, og hvorfra Hovedtrappen fører op til Soveværelserne paa 1ste Sal, hvis Korridor danner en Arkade ud imod Hallen. Paa Loftet er der 4 Domestikværelser og Tørreloft. For at undgaa Gaard og Udhus er der i Sidehuset, foruden Køkken og Vadskerum m. m., tillige Rum til Haveredskaber og — med umiddelbar Adgang fra Bagtrappen til 1ste Sal — et Skyllerum med Post og Afløb. Herover er et Dueslag.

Højderne mellem Gulv og Loft er i Sidehuset $4^1/_4$ Alen, i Stueetagen 5 Alen 16 Tommer, paa 1ste Sal 5 Alen. Spærene er tappede direkte i Bjæl-

SOMMERBOLIG VED KOLDING. ARCHITEKT HAGERUP.

kerne. For ikke at fryse for meget i de nu saa sædvanlige kolde Sommere, er der en aaben Kamin i Spisestuen og en Kakkelovn i Dagligstuen.

PLAN AF FØRSTE SAL.

PLAN AF STUEN.

SOMMERBOLIG VED KOLDING.

ARCHITEKT HAGERUP.

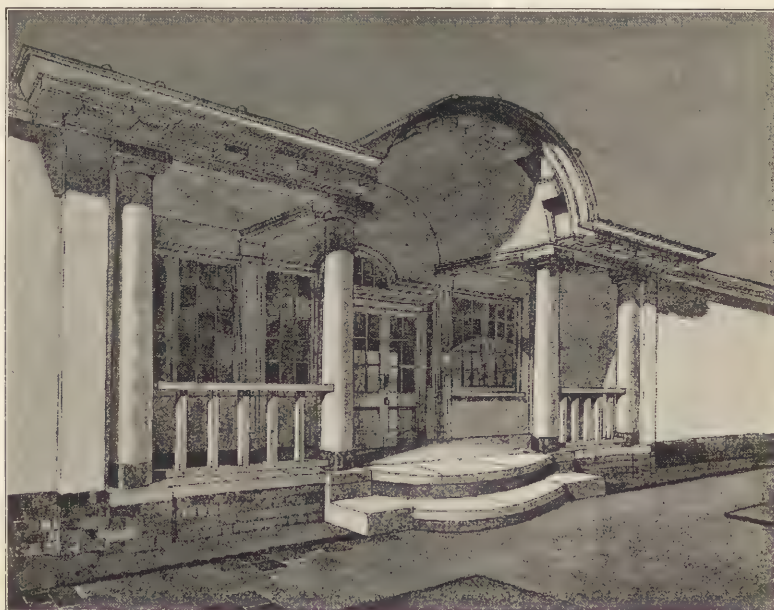
Façaderne er groft pudsede og hvidtede, Gesimser, Indfatninger m. m. lyst gulgraa kalkfarvede. Tagene er dækkede med sortglaserede Tagsten.

ET ENGELSK KLUBHUS.

South Herts Golf-Club, som tæller 325 Medlemmer, har for nylig ladet sig opføre en lille Klubbygning efter Tegning af Architekterne A. C. DICKIE og W. CURTIS GREEN.

Bygningens midterste Rum er en stor Rygesalon, foran hvilken strækker sig den brede, aabne Veranda. Fra denne Salon kommer man til den ene Side

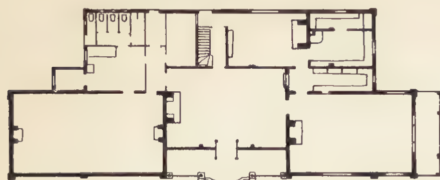

ENGELSK GOLF-KLUBHUS.

ARCHITEKTERNE
A. C. DICKIE & W. CURTIS GREEN.

ind i en rummelig Spisesal, der for den ene Ende ligeledes har en Veranda. I Spisesalens umiddelbare Nærhed befinder sig meget gode Køkkenlokaliteter og et Vinoplag med direkte Indleveringslem til Spisesalen.

ENGELSK GOLF-KLUBHUS.

Paa Rygesalonens anden Side ligger en meget stor Sal, hvori Medlemmerne kan omklæde sig i Sportsdragten eller iføre sig Middagsdress efter endt Golfparti; at der ved Siden af dette Lokale findes rummelige og elegante Toiletforhold, Støvlebørstningsrum m. m., er en Selvfølge og behøver næppe særlig Omtale. Bygningen er opført af Mursten, delvis dækkede med groft Puds; Taget er af rød Tegl. Verandaerne er af Træ og hvidmalede.

CHRISTIANSBORG SLOT.

Ved den paatænkte Konkurrence om Genopførelsen af Christiansborg Slot ser jeg, at den Fremgangsmaade, der har været benyttet tidligere, ogsaa agtes anvendt her, den nemlig, at Navnekonvolutterne aabnes efter Skitsekonkurrencens Bedømmelse.

Ved denne Fremgangsmaade ophører Anonymiteten, der absolut bør bibeholdes til Bedømmelsen af Konkurrencens 2den Del foreligger.

Det henstilles derfor til det Udvalg, som vil blive nedsat, at drage Omsorg for, at Konvolutterne ikke aabnes før efter fuldendt Konkurrence.

At Udbetalingen af Præmier for Skitsekonkurrencen i saa Tilfælde ikke kan ske før efter hele Konkurrencens Fuldendelse, mener jeg maa blive en Biting.

Skulde Udvalget tillige kunne gøre noget til, at der ved 2den Konkurrence tilkom en 2den og en 3die Præmie — Springet fra 10,000 Kr. til 3000 Kr. er temmelig dybt —, tror jeg, at det vilde glæde flere end

Et Medlem.

ENDNU ENGANG »FAMILISTÈREN«.

Jeg skulde ikke trætte »Architektens« Læsere med at komme tilbage til dette snart fortærskede Emne, hvis jeg ikke maatte protestere mod en Tanke, som Hr. E. J. i sit sidste Indlæg vil tillægge mig: at jeg ved min Omtale af Arbejderboligerne ved Østerfarimagsgade og i Landskronagade skulde have villet sige noget Nedsættende om disse. Intet har ligget mig fjernere. Huse af denne Type betegner utvivlsomt et stort Fremskridt fremfor Spekulationskasernen for dem, der kan betale den Leje, som denne Byggemaade medfører, og skulde jeg med den Autoritet, som Hr. E. J. vil tillægge mig, sige Noget om disse Huse, da maatte det blive, at jeg ved et tilfældigt Besøg i Landskronagadekomplekset

blev slaaet af det overordentligt omhyggelige og nydelige Haandværksarbejde, Fagmænds Glæde, som her er præsteret, og for hvilket jeg gerne benytter Lejligheden til at gøre min gamle Ven F. C. Bøttger og de Haandværkere, der har arbejdet under ham, min Kompliment.

Men naar Hr. E. J. fremdeles vil have Kærnepunktet i vor Uenighed bestemt som dette: »Skal det være Kommunen tilladt at faa Lempelser fra Bygningsloven i et videre Omfang end andre Bygherrer og deres Architekter?« og »Skal Kommunen bygge mindre hygiejnisk, end vi andre er nødte til efter dens egne Fordringer?«, maa jeg atter protestere, thi disse Spørgsmaal kan kun besvares med et ubetinget Nej! og man vil ikke kunne anføre noget Eksempel paa, at jeg i min Virksomhed har søgt eller faaet en saadan Undtagelsesstilling som den, man frygter. Jeg har heller ikke som Næstformand i den om Bygningslovens Revision nedsatte Kommission, skøndt Familistèren allerede den Gang jævnligt var i mine Tanker, og jeg hver Gang, jeg skal bygge en Skole, maa søge om Dispensation fra § 43, forsøgt at faa denne forandret, fordi den tager Sigte paa den her i Byen almindelige Byggemaade, fordi det ikke i Kommissionen lykkedes os at finde en bedre Form paa Brandvæsenets berettigede Krav, og fordi jeg var og fremdeles er af den Mening, at Familistèrens Plan er fuldstændigt lovlig og ikke behøver nogen Dispensation fra § 43, hvilket jo ogsaa, efter det af mig anførte, saavel Bygningskommissionen som Branddirektøren synes tilbøjelige til at mene. Man vil sikkert med stor Sindsro kunne lade Byggespekulanterne, om de faar Lyst dertil, forsøge paa at anvende Balconyblock-Systemet, — Brandsikkerheden vil ikke lide derved.

Jeg forstaar ikke, at Fagmænd saa varmt vil tage de kjøbenhavnske Køkkentrapper, disse snavsede, halsbrækkende Forbindelser, med deres jævnligt aabentstaaende Køkkendøre, med deres op- og nedvalsende Kul- og Askespande, under deres Beskyttelse, naar der kan paavises en anden Maade, paa hvilken Hensynet til Brandsikkerheden, deres eneste *raison d'être*, kan tilfredsstilles. Er det ikke for megen Lokalpatriotismus?

Lige saa lidt begriber jeg Hr. E. J.s hygiejniske Betænkeligheder. Det har aldrig været Meningen at gøre Vinduerne ud imod Gallerierne faste; man har tværtimod tillagt Muligheden for Gennemtræk den største Betydning. Hvordan Indblik eller Indbrud fra Gallerierne bedst forhindres, er et Detailspørgsmaal, for hvilket der vil kunne findes mange forskellige Løsninger.

Om Kældergulvet skal lægges lidt højere eller lidt lavere, er uden Betydning for Hovedtanken og beror vel nærmest paa, i hvilken Dybde der kan skaffes Afløb.

Men naar Hr. E. J. for *Balconyblocks* af Lovgivningsmagterne — thi Magistraten kan ikke gøre det — vil have indført en strengere Beregning af det ubebyggede Areal end den, der gælder for andre Huse, skyder han dog vist over Maalet, thi tilsvarende Bestemmelser findes, saa vidt mig bekendt, ikke i nogen eksisterende Byggelov. Vi Architekter maa jo regne med de bestaaende Love, og naar disse f. Eks. siger, at kjøbenhavnske Lejligheder paa indtil 64 □ Alen er fritagne for Arealskat, har vi Lov til at tage dette med i Betragtning, navnlig der, hvor de økonomiske Vanskeligheder er de altovervejende.

Jeg er enig med Hr. E. J. i, at Kritik ikke kan undværes, og naar jeg

ønsker, at den særlig i »Architekten« maa være kollegial, saa forstaar jeg nærmest derved, at den maa bestræbe sig for at sætte sig ind i den ledende Tankegang og søge at vurdere de Sandhedsmomenter af økonomisk og social saavel som af æsthetisk Natur, der maatte findes i ethvert Forslag, efter Fortjeneste. Det er dette, som jeg synes Hr. E. J. har taget sig lidt for let, men jeg skilles nu fra ham, ogsaa »med et lille fornøjet Nik«, fordi hans Kritik har givet mig Lejlighed til i Tegning at indanke Spørgsmaalet for »Architekten«s Læsere; det kan maaske bidrage til, at den »skrinlagte« Familistère finder det private Initiativ, som den kun venter paa, for at blive til Virkelighed.

L. FENGER.

Den her i »Architekten« førte og nu sagtens afsluttede Diskussion om Familistèren har ikke formaaet at bringe Prof. FENGERS og mit forskellige Syn paa Sagen i nøjere Overensstemmelse. Endnu staar jeg paa det Standpunkt, jeg fra først af har indtaget, og Uenigheden paa alle Punkter vedvarer. Desto større Glæde er det mig da uforbeholdent at kunne give min Tilslutning til den Definition af en kollegial Kritik, som Professor Fenger opstiller; og jeg føler det som en personlig Tilfredsstillelse, at Professoren netop derved karakteriserer, hvad jeg har lagt til Grund for mine Bemærkninger.

Sandhedsmomentet af økonomisk Natur er dette, at Kommunen for en Gangs Skyld i Modsætning til ellers gældende Principer har stræbt paa en Maade, som ikke engang Hensynet til den foreliggende Opgaves Tarv berettiger, at gaa endogsaa under de Minimalfordringer, der stilles af Byggeloven. Den har under Forsøget paa at løse en Opgave, som adskillige henviser til det private Initiativ, strakt sig saa langt, at den ligefrem konkurrerer med Byggespekulanter, hvem den under de ulige Forudsætninger let vil kunne distancere i en Væddekamp. Jeg bruger den anførte Betegnelse om private Bygherrer, fordi den atter og atter vender tilbage i Indlægene, saa at man næsten faar det Indtryk, at der for Professoren kun eksisterer de to Kategorier: offentlige Byggearbejder og »Spekulanternes«. Og paa en Maade har Professoren Ret. Enhver privat Bygning skal bl. a. forrente sig ɔ: være Genstand for Spekulation; det er ikke udelukkende for sin Fornøjelses Skyld eller for Architekturens in abstracto, at en almindelig Bygherre bygger. Men ved Udtrykket Spekulanter klæber der efter almindelig Talebrug noget odiøst; — og jeg for mit Vedkommende føler lige saa lidt »Lokalpatriotismus« for den Slags Bygherrer som for deres Køkkentrapper, især naar de er snavsede.

Sandhedsmomentet af social Natur er vidtomfattende. Det indbefatter f. Eks. de sociale Partiers Stilling til Spørgsmaalet; en Diskussion herom vilde falde udenfor »Architektens« Rammer, og jeg har ingen særlig Foranledning til at yde min Skærv til den. Men Hygiejnen*) er ogsaa et Moment af social Natur;

---

*) Naar Prof. Fenger mener, at Brandsikkerheden er den eneste raison d'être for Køkkentrapper, overser han fuldstændigt deres hygiejniske Betydning. Netop i Bygninger med Smaalejligheder er det godt at have mange af dem; thi baade de og Hovedtrapperne gør udmærket Nytte ved at modvirke en for tæt sammenpakket Bebyggelse. — Naar Prof. Fenger tillægger Muligheden for Gennemtræk gennem Vinduerne ud til Gallerierne

og Architekternes sociale Forhold hører ligeledes herhen. Den første har jeg udtalt mig vidtløftigt nok om; og det andet har jeg ikke kunnet lade uberørt, da det diskuterede Hovedspørgsmaal ganske naturligt ledede Tanken i den Retning.

Sandhedsmomentet af æsthetisk Natur — har jeg ikke *villet* ind paa. Prof. Fenger har selv fra først af strejfet det (Side 16), og jeg har derefter citeret hans Bemærkning (Side 28), ikke for at drøfte den, men for at paavise, at det er umuligt at undgaa Kritik, hvis Ens Tale ikke skal være det rene Ingenting. Prof. Fenger behøver derfor ganske sikkert ikke at protestere mod mig og lige overfor Architekt Bøttger gøre en Uret god igen, som aldrig har eksisteret. Dog, de venlige Ord om de smaa Huses store Fremskridt fremfor Spekulationskasernen og Komplimenten for det nydelige Haandværksarbejde vil nok virke æsthetisk beroligende og fjerne enhver muligvis eksisterende Misstemning. — Denne Side af Sagen lader jeg nu fremdeles ligge. Men idet jeg skilles fra Prof. Fenger med forbindtlig Tak for den velvilligt førte Diskussion, takker jeg tillige »med et lille, fornøjet Nik« for, at der nu er givet »Architektens« Læsere Lejlighed til at danne sig deres egen Mening om Familistèrens æsthetiske Sandhedsmoment, og overlader dem gerne at fortsætte Tankegangen videre.

E. J.

FORSKELLIGT.

Christiansborg Slot. Til Udvalget for Lovforslaget om Slottets Genopførelse valgte Folketinget i Mødet den 26. Oktober følgende Medlemmer: Krabbe, Bluhme, L. Rasmussen, Guldbrandsen, Alfr. Christensen, Høgsbro, Markvordsen, H. P. Pedersen, P. Knudsen, Ellinger og Neergaard.

❦

Rejsestipendium. Landskabsmaler A. Kaufmann og Hustru L. Kaufmanns Legat er for iaar bortgivet til Architekt Vilh. Fischer.

❦

Ledige Legater i Industriforeningen. Af Kaptajn og Malermester C. A. Bruuns og Hustrus Rejselegat vil inden 1. Maj 1904 blive uddelt 1 Portion paa 800 Kr. Legatet kan søges af Haandværkere og Industridrivende, der bor paa Kjøbenhavns Grund.

Af praktiserende Læge Jacob Pinquez's Legat, hvis Renter skal uddeles til honnette og flittige Haandværksmestre i Kjøbenhavn til Hjælp til at komme i Vej eller til Fremme af deres Bedrift, vil, ligeledes inden 1. Maj 1904, 2 Portioner paa 500 Kr. blive uddelte.

---

den største Betydning, er det vel nok ret rimeligt at antage, at Gennemtrækken i de almindelige Toværelsers-Lejligheder med et Værelse direkte til Gaden og et direkte til Gaarden er adskillige Gange mere hygiejnisk. — Naar Prof. Fenger lader det bero paa, i hvilken Dybde der kan skaffes Afløb fra Kældergulvet, og anfører det som uden Betydning for Hovedtanken, om det lægges lidt højere eller lidt lavere [er der da slet ingen Grænse?], maa Forældrene i Familistèren vist hellere om Dagen sende deres Børn til et Asyl, hvor de kan faa lidt mere Solskin.

Ansøgninger om disse Legater skal skrives paa dertil indrettede Ansøgningsblanketter, som kan afhentes i Industriforeningen. Ansøgningerne skal tilbageleveres inden 15. Januar 1904.

❦

Den tekniske og hygiejniske Kongres. Af Deltagerne i denne Kongres vil der hos Fotograf Lønborg blive udført et stort Gruppebillede, til hvilket man anmodes om at indsende sit Portræt og Underskrift, selv om man ikke ønsker at tegne sig for et Eksemplar af Billedet.

❦

Bismarckmonumenter. Som et interessant Eksempel paa Bismarckdyrkelsen i Tyskland kan anføres, at der nu i Leipzig er udkommet 1ste Bind af et stort Værk, der kun omhandler Bismarckmonumenter. Det foreliggende Bind indeholder 149 Blade og omfatter 166 Monumenter.

❦

Den internationale Konkurrence om et Verdenspostmindesmærke i Bern har foreløbig fundet sin Afslutning. Der var indleveret 122 Udkast. Fire Prisbelønninger paa hver 3000 Frcs. er tildelte Hans Hundrieser i Charlottenburg, Georg Morin i Berlin, Ernst Dubois og René Patouillard i Paris og René de Saint-Marceaux i Paris. To Prisbelønninger paa hver 1500 Frcs. er tildelte Guiseppe Chiattone i Lugano samt Ignaz Taschner i Breslau og Aug. Herr i München. Der skal nu konkurreres mellem de Præmierede om Udførelsen af Monumentet.

❦

Paa den nederlandske Finanslov er iaar ansat et Beløb af 30.000 Fl. til Opførelsen af en Tilbygning til Rijksmuseet i Amsterdam, alene beregnet paa at rumme Rembrandts berømte Billede af »Nattevagten«. Dermed synes en langvarig Strid om en passende Anbringelse af dette Mesterværk at have faaet en for alle Parter tilfredsstillende Afslutning.

❦

Nye Statuer i Panthéon. Monsieur Nénot, som er Architekt baade for Panthéon og den ny Sorbonne i Paris, er for Tiden beskæftiget med Anbringelsen af en Del Statuer af berømte Mænd fra Revolutionstiden. Statuerne skal have Plads i Panthéon. I Koret bliver Rodins Monument over Victor Hugo opstillet. Sammesteds er Maleren Detaille i Færd med at udføre et symbolsk Billede, forestillende »Chant du départ«.

❦

Et Kolosseum i Amerika. I Nærheden af Charles River, paa Haward Kollegiets Sportsplads, skal opføres efter Architekten Mc. Kims Tegninger et Stadium efter antikt Forbillede. Bygningen, der vil komme til at indeholde en Arena paa 450 Fods Længde, konstrueres af Jærn og Beton og vil faa Plads til 24.000 Tilskuere, hvilket Antal dog ved særlige Lejligheder kan forøges til 40.000. Tilskuerpladsen hæver sig amfitheatralsk til en Højde af 100 Fod og er dækket med et Tag, der bæres af lette Søjler. Bag hele Tilskuerpladsen strækker sig et overdækket Galleri.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

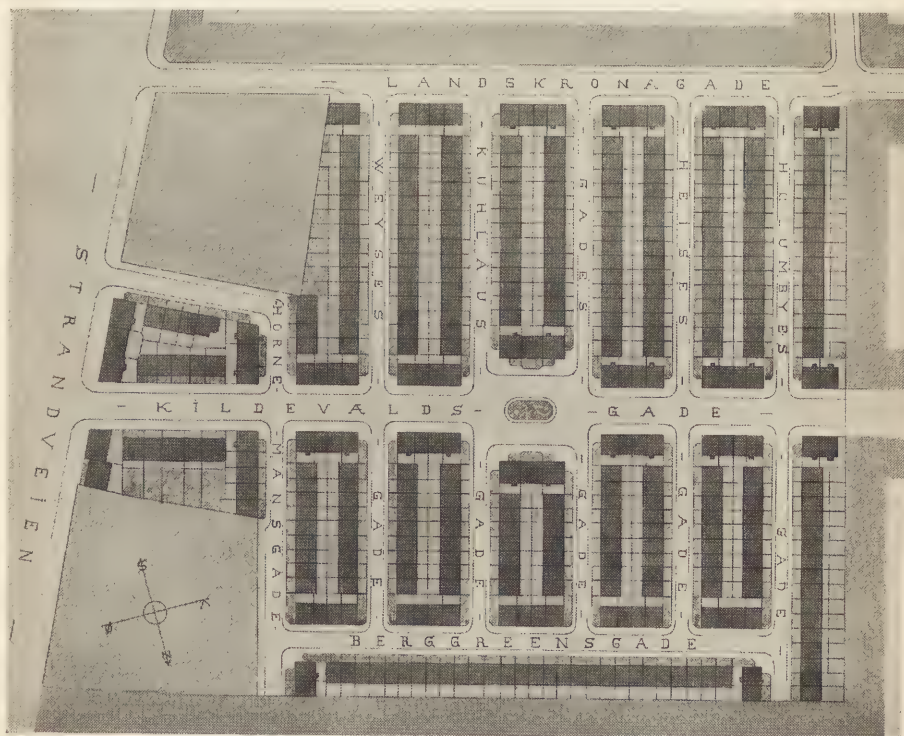
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING

KJØBENHAVN
D. 7. NOVEMBER 1903
6. AARGANG № 6

F. C. BØTTGER.

Ved Overgangen fra indeværende Aar til det kommende fratræder Architekt F. C. Bøttger sin Stilling som Architekt for »Arbejdernes Byggeforening«.

Det var den 25. Oktober 1865, at Kommunelæge F. F. Ulrich i Arbejderforeningen holdt et Foredrag om de Fordele, der er forbundne med, at Foreninger opfører mindre Huse til Beboelse for kun to Familier. Den fremsatte Tanke førte meget hurtigt til, at Arbejderne hos Burmeister & Wain stiftede »Arbejdernes Byggeforening«, — den første i sit Slags herhjemme, senere efterfulgt af

ARBEJDERNES BYGGEFORENING.
SITUATIONSPLAN.

ARCHITEKT
F. C. BØTTGER.

mange andre*). Og straks fra første Færd knyttedes Bøttger til Foretagendet som dets Architekt.

Det er saaledes en omfattende Virksomhed i denne Sags Tjeneste, Architekt Bøttger kan se tilbage paa; over 30 Aar af hans Liv har den optaget. Den Opgave, der har været stillet ham, har han med Samvittighedsfuldhed stadigt søgt at løse paa bedste Maade, og troligt har han arbejdet med det Maal for Øje, at udføre det betroede Hverv saaledes, at de mange smaa Familier virkeligt kunde nyde godt af de Huse, som de kom i Besiddelse af, — de over 1000 Hjem. Alle Kjøbenhavnere kender disse Bygninger, der er blevne til under Architekt Bøttgers Førerskab: mellem Østerfarimagsgade og Sortedamssøen ligger 460 enkelte Huse, ved Vesterfælledvej 235, ved Olufsvej 49 og ved Strandvejen 393 — i alt 1137 Huse.

ARBEJDERNES BYGGEFORENING. ARCHITEKT F. C. BØTTGER.

»Architekten« bringer i nærværende Nummer dels en Situationsplan af Bygningskomplekset ved Strandvejen, hvis sidste Huse overleveredes til deres nye Ejere den 27. September d. A., dels et Par Prospekter, som viser dets hyggelige og landlige Karakter. Midt i den store By, der med sine Fangearme strækker sig længere og længere ud i Periferien, ligger de lange Rækker af lave, sammenbyggede Huse — de økonomiske Forhold har ikke tilladt nogen anden Slags mere spredt Bebyggelse — med et Præg, som er vidt forskelligt fra Gadernes med de høje, femetages Beboelseshuse. En Del af Gadebredden er inddraget som smalle Forhaver paa begge Sider foran Husene; og derved er der paa en velgørende Maade sørget for ved en frodig Vegetation at live op i den Ensformighed, der ellers let vilde kunne klæbe ved de lange, temmeligt

*) Se »Architekten«, 4de Aarg., Afd. B: »Danske Arbejderboliger«, af Cordt Trap og Olaf Schmidth.

ensartede Husrækker, hvis Silhuet kun nu og da med regelmæssige Mellemrum brydes ved forhøjede Partier. Man faar et umiddelbart Indtryk af, at der for de jævne Beboere af Lejlighederne, der for den langt overvejende Del bestaar af 2 Værelser og Køkken, medens kun ganske enkelte er paa 3 eller 4 Værelser, maa være sundt og godt at leve. Og dette bekræfter Statistiken. Saaledes udgjorde i Aaret 1900 Dødeligheds-Promilletallet for Arbejdernes Byggeforenings Huse 11,4 mod 17,5 for hele Kjøbenhavn.

ARBEJDERNES BYGGEFORENING. ARCHITEKT F. C. BØTTGER.

Ved Pariserudstillingen Aar 1900 hædredes Architekt Bøttger for sin Virksomhed med den store Guldmedaille.

ST. PEDERS KIRKE I RANDERS.

Kirken har en høj og fri Beliggenhed paa en Bakke, hvorfra der er Udsigt over Byen og det smukke jydske Landskab, gennem hvilket Gudenaaen snor sig.

Grundstenen til Bygningen blev lagt den 16. Juni 1901 i Overværelse af en talrig Forsamling. Den 7. December 1902 blev Kirken indviet.

Den er opført efter Tegning af Architekt Wiinholt og er dannet som en Korskirke efter romanske Motiver.

ST. PEDERS KIRKE
I RANDERS.

ARCHITEKT
WIINHOLT.

ST. PEDERS KIRKE
I RANDERS.

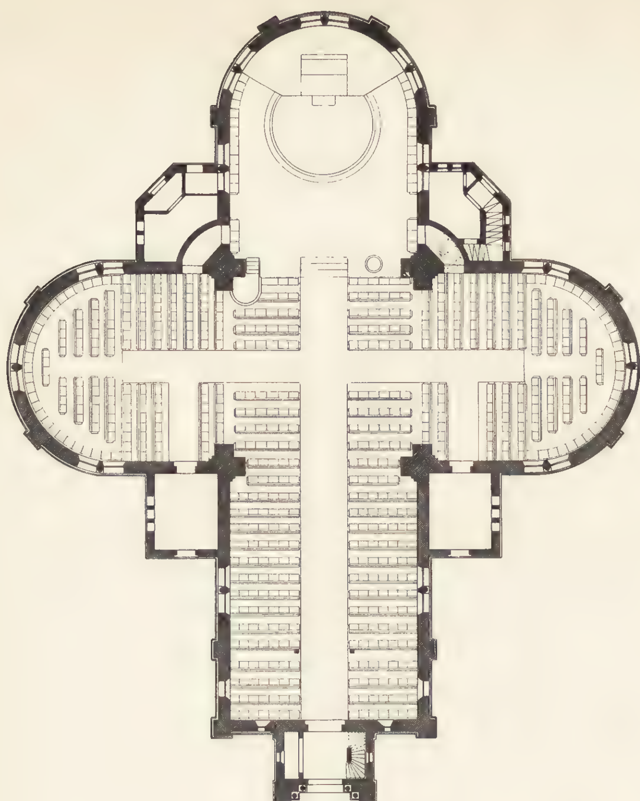
ARCHITEKT
WIINHOLT.

Det Indre er holdt i lyse og lette Farver paa hvid Grund; Piller, Indfatninger o. lign. er røde Mursten. Prædikestolen er stærkt dekoreret i Guld og Farver og bærer udskaarne Billeder af de fire Evangelister. I Kirkens Kuppelhvælving er ligeledes Evangelisternes Tegn anvendte i Dekorationen.

Opførelsen har været taget i Entreprise af Murmester T. Olivarius, og de fleste Arbejder er udførte af stedlige Haandværkere. En stor Del af Kirkens Inventar, Stolestaderne, Lysekronen, Døbefont o. s. v., er skænket af forskellige af Kirkens Venner. Saaledes ogsaa de to store Glasmosaikvinduer i Koret, som forestiller »den gode Hyrde« og »Christoforus«; disse Vinduer er udførte af Glarmester Feigh i Roskilde.

Alterkalken og Disken er skænkede Kirken af Kultusministeriet; de har oprindeligt tilhørt et gammelt Orlogsskib og er vistnok udførte i Midten af det 18. Aarhundrede.

Bekostningen ved Opførelsen har beløbet sig til omtrent 90.000 Kroner foruden den af Randers Byraad skænkede Byggeplads.

ST. PEDERS KIRKE
I RANDERS.

ARCHITEKT
WIINHOLT.

Af disse Penge er de 30.000 Kr. Statens Tilskud, medens Resten er indsamlet blandt Kirkesagens Venner i Byen og paa Egnen.

STADEN KJØBENHAVNS REGNSKAB OG BERETNING OM KOMMUNENS ANLIGGENDER FOR 1902.

Af dette voluminøse Værk anføres følgende, som formentlig vil have Interesse for »Architektens« Læsere:

Kjøbenhavnsk Statistik i 1902.

Kjøbenhavns Areal er blevet stærkt forøget ved Indlemmelserne af 1901 og 1902. Medens Optagelsen af Valby- og Brønshøjdistrikterne fra Begyndelsen af 1901 allerede havde forøget Hovedstadens Areal med 5,781 Tdr. Land, skete den 1ste Januar 1902 Indlemmelsen af Sundbyernes Kommune, omfattende et Areal af 2,538 Tdr. Land, saaledes at Byen nu bedækker en Flade paa 12,569

Tdr. Land eller $1^1/_5$ □ Mil. Heraf falder paa de indenbys Kvarterer (indenfor den ældre Voldlinie) 440, paa Kristianshavn 760, paa Voldkvartererne (indbefattet Søerne) 610, paa Forstæderne 2,370, paa Frihavnskvarteret 70, paa Valby- og Brønshøjdistrikterne henholdsvis 2,093 (herunder Damhussøen) og 3,688, og paa Sundbyerne, som nævnt, 2,538 Tdr. Land.

Paa Grundlag af Mandtalslisterne m. m. er Middelfolketallet for 1902 beregnet til 367,250 for det gamle Kjøbenhavn, som vi kalde Byen uden Indlemmelserne, til 8,450 for Valby, 11,100 for Brønshøj og 25,000 for Sundbyerne, altsaa 411,800 for hele Staden.

Et Forhold, som paa mange Maader sætter sit Spor i Byens økonomiske Liv, er Byggevirksomheden. Om denne meddeles følgende Tal for 1902, først om fuldførte Bygninger, hvorom Oplysninger gives i nedenstaaende Tabel, der skelner mellem det gamle Kjøbenhavn og de indlemmede Distrikter:

	Det gamle Kjøbenhavn.	De indlemmede Distrikter.	Hele Kjøbenhavn.
Bygninger med Beboelseslejligheder......	228	272	500
— udelukkende bestemte til Forretningsbrug...............	89	11	100
Hoteller, private Skoler, Stiftelser.......	»	»	»
Offentlige Bygninger.................	13	»	13
	330	283	613

Af de 500 nyopførte Bygninger til Beboelse fandtes altsaa 272 eller over Halvdelen i de indlemmede Distrikter, deraf atter 81 i Valby, 22 i Brønshøj og 169 i Sundbyerne.

De nyopførte Beboelseslejligheder fordelte sig efter Antallet af deri indeholdte Lejligheder saaledes, ligeledes med Adskillelse for det gamle Kjøbenhavn og de indlemmede Distrikter.

Bygninger med	Det gamle Kjøbenhavn.	De indlemmede Distrikter.	Tilsammen.	Deraf Bygninger udelukkende med 1—4 Værelsers Lejligheder (Pigekammer regnet som Værelse).
1—2 Lejligheder...	40	140	180	153
3—9 — ...	43	70	113	81
10—19 — ...	74	41	115	71
20—50 — ...	69	20	89	71
50 — og derover.......	2	1	3	2
	228	272	500	378

De smaa Bygninger søge naturligvis deres hovedsagelige Virkefelt i de nye Bydele, medens det omvendte gælder de store Beboelseskaserner med mange Lejligheder, men selv for disses Vedkommende spille de indlemmede Distrikter en ikke helt ubetydelig Rolle, idet der af 92 Bygninger med 20 Lejligheder og derover kommer 21 paa de nævnte Distrikter.

(Fortsættes.)

CHRISTIANSBORG SLOT.

Det af Folketinget nedsatte Udvalg angaaende Regeringsforslaget om Genopførelse af Christiansborg Slot har afgivet sin Betænkning, hvori det hedder:

»Udvalget, som efter de stedfundne Forhandlinger i Tinget ikke er i Tvivl om, at Tinget ønsker det foreliggende Lovforslag fremmet, indstiller dette til Vedtagelse.

Udvalgets Flertal billiger derhos, at der ved Genopførelsen af Christiansborg Slot i alt Fald tilvejebringes Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation, dels til Brug for Rigsdagen.

Ved Siden heraf har den Mening gjort sig gældende, at Muligheden af paa Slotspladsen *at tilvejebringe Lokaler for noget mere end hine to Formaal dog ikke ganske burde udelukkes.*

I Udvalget er der Enighed om, at en Lov som den foreslaaede, rettelig affattet, *vel vil være en definitiv Villiestilkendegivelse af Lovgivningsmagten om, at Christiansborg Slot skal genopføres*, men kun vil give Udgiftshjemmel for 33.000 Kr. til Udgifter ved Konkurrencens Afholdelse, og at intet Beløb af de 6 Mill. Kr., der er satte som Maksimum for Udgiften til et Kongeslot og et Rigsdagshus, vil kunne afholdes uden ny Lovhjemmel, nemlig i den aarlige Finanslov.

Udvalget gaar ud fra, at Byggeplanen ved sine Bestemmelser om Bygningernes Anbringelse *nødvendigvis tillige maa planlægge Færdselen over Slotsholmen.*

Udvalget forudsætter ligeledes, at der ved Arbejdets Udførelse *i videst muligt Omfang anvendes dansk Arbejdskraft og danske Materialier.*

Spørgsmaalene om, hvorledes Pladsen bedst udnyttes til Bygningernes Anbringelse, hvorledes disse skal lægges for hinanden, hvilke Bygninger der bør restaureres, og hvilke der bør nyopføres, og alt herhen hørende har Udvalget derfor holdt udenfor sine Forhandlinger.«

INDUSTRIFORENINGENS FOREVISNING.

Den første af Industriforeningens Forevisninger iaar omfatter Haandværks- og Industrifrembringelser saavel af dansk som af udenlandsk Tilvirkning. Som Følge heraf bestaar Udstillingen af en meget broget og forskelligartet Samling af Genstande, blandt hvilke nogle, der har særlig Interesse for Bygningsvæsenet, her skal nærmere omtales.

Fra Thomas B. Thriges Filial ved G. Christensen er saaledes udstillet en tilsyneladende praktisk og billig Brændselselevator, bestemt til Anbringelse paa Køkkentrapper, hvorved den besværlige og for Trappens Vedkommende mindre heldige Brændselsopbæring undgaas. Elevatoren drives ved Elektricitet og kan sættes i Gang ved Trykkontakter, idet den da standser automatisk ved den Etage, hvortil den er indstillet.

Aug. Duvier udstiller Prøver paa de fortrinlige Prismelys fra Mombel Bossart & Fils i Bryssel, som vi tidligere har omtalt her i Bladet. Endvidere

forefindes fra samme Udstiller nogle nye Modeller af Glas til Etageadskillelser, der har et meget fordelagtigt Udseende.

Fra Axel Prior forefindes et Udvalg af Tagsten, særligt de saakaldte »Munke og Nonner«, saavel med som uden Glasur. Nogle grønt-glaserede Sten udmærker sig ved en meget god Farve.

Det norske Skiferbrud *Vos*, ved sin Repræsentant Fleischer, møder med en Flade af skældannede Skifer. Stenen har en smuk Farve og en ejendommelig, mat Glans, som giver Fladen et meget tiltalende Udseende, der, saafremt Stenen virkeligt er saa holdbar, som den ser ud til, vil gøre den til en farlig Konkurrent for de tidligere kendte Sorter.

Fra Ingeniør Ch. Flint findes udstillet et nyt Skylleapparat for Vandklosetter, som vi nærmere omtaler andet Sted her i Bladet.

Brun & Demant har et lille Prøveudvalg af de saakaldte »Zonca« Farver, der ved Paastrygning paa Træ eller Metal faar en meget smuk, blank Overflade, som tillige besidder den Egenskab, at den taaler Stød og Knæk uden at sprække eller brydes.

Kunstsmed Doberck har en meget rig Udstilling af Lysekroner, Lamper og lign., baade i Jærn, Messing og Kobber. Det gode Arbejde, som dette Firma er kendt for, gøres yderligere tiltrækkende ved de Bestræbelser, der synligt spores her, for ved originale Tegninger fra yngre Kunstnere at følge med i Tidens Fordringer til moderne, kunstneriske Belysningslegemer.

Af Møbler har Snedkermester Otto Ottzen et meget rigt Udvalg, hvoraf særligt er stort Skrivebord med Rulleklap fortjener Opmærksomhed for sit smukke Arbejde.

E. O. Lissner udstiller nogle af de saakaldte »elastiske« Bogskabe, der er af amerikansk Oprindelse og unægteligt meget praktiske.

Endelig har Fabriken »*Automatic*« ved M. B. Hansen nogle smaa Borde, der ved en særlig og let haandterlig Konstruktion kan anbringes i forskellige Højder og Stillinger, hvorved de gøres anvendelige til mange forskellige Formaal.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Asfalt-Brolægning. En egen Form for Asfalt-Brolægning er for et Par Aar siden bleven forsøgt i en Gade i Magdeborg og synes at have givet et tilfredsstillende Resultat. Det underste Lag bestaar af Betonblokke, omtrent 10" i Firkant og 6" tykke; Fugerne mellem disse fyldes med Sand. Paa Overfladen af dette Fundament lægges et tyndt Lag Sand, hvorpaa atter spredes et $^3/_4$" tykt Lag Mørtel, som skal danne Underlag for Asfaltbelægningen. Denne dannes af Blokke, ca. 10" i Firkant og $2^1/_2$" tykke, hvis underste Del bestaar af $^3/_4$" tyk Cementmørtel og den øverste af en Asfalt-Komposition. Efter at disse Blokke er trykkede ned i Mørtellaget, bliver de støbte sammen med Cement. En Fordel ved denne Gadebelægning skal være, at den let lader sig bryde op igen, naar det gælder om at nedlægge Rør eller reparere Ledninger. De fleste af Blokkene

kan da bruges igen, og efter endt Reparation er det meget lidt synligt, at Gaden har været opbrudt.

Nyt Skylleapparat til Vandklosetter. Nu, da Vandklosetter faar mere og mere Udbredelse, vil det maaske være af Interesse at stifte Bekendtskab med et nyt Skylleapparat, som er opfundet af en dansk Ingeniør, Ch. Flint, der har taget Patent paa dette i omtrent alle Lande i Europa samt flere Steder i de andre Verdensdele. Apparatet har følgende Fordele fremfor de almindeligt benyttede Skyllecisterner med Svømmehane:

1) Vandspild ved dette Apparat er saa godt som udelukket, da der ikke findes nogen Svømmehane, men i dens Sted en almindelig Sædeventil, som er saaledes konstrueret, at Ventilsædet bliver skyllet rent, hver Gang det benyttes.

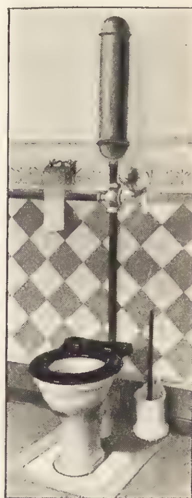
2) Vandforbruget ved dette Apparat kan være mindre, da det skyller meget kraftigere end en almindelig Cisterne.

3) Apparatet er frostfrit, da der aldrig staar Vand i det.

4) Apparatet virker lydløst.

5) Apparatet kan opstilles i enhver Højde over Klosettet, altsaa ogsaa i Rum, hvor der er meget lavt til Loftet.

Hosstaaende Tegninger og Beskrivelse vil give et Begreb om Apparatets Indretning og Funktion.

Skylleapparatet bestaar af følgende Dele:

1) En Vindkedel, som fyldes til en vis Højde med Vand; denne Højde kan indstilles ved Hjælp af Kontravægten paa Ventilen.

2) Et Ventilhus, som er i Forbindelse med Vindkedlen ved et kort Rør, og hvori er anbragt en stor Ventil, som kan lukke for Forbindelsen mellem Vindkedlen og Klosettet, og en lille Ventil, som kan lukke for Tilgang af Vand til Vindkedlen; disse Ventiler er anbragte paa en fælles Spindel paa en saadan Maade, at den ene Ventil er aaben, naar den anden er lukket.

3) En Vægtstangsmekanisme, som er i Forbindelse med Ventilspindelen og bevirker, at Apparatet skyller automatisk, samt bestemmer Vandmængden og Trykket, hvormed Vandet skal skylle.

Skylleapparatet virker paa følgende Maade:

Naar Klosettet er benyttet, trækker man i Haandtaget; herved bliver Kontra-

vægten (Kuglen) flyttet over paa den anden Side af sin Ligevægtsstilling, og samtidigt bliver Ventilspindelen med begge Ventilklapperne forrykket saaledes, at den lille Ventil aabner for Vandet til Vindkedlen, medens den store Ventil lukker for Forbindelsen mellem denne og Klosettet. Vindkedlen vil nu fyldes med Vand, som sammenpresser den i Vindkedlen værende Luft til et Tryk, der er bestemt ved Kontravægtens Størrelse. Naar dette Tryk er naaet, hvilket i Almindelighed varer 15 à 20 Sekunder, aabner den store Ventil automatisk for Tilgangen til Klosettet, medens samtidigt den lille Ventil lukker for Vandet fra Vandledningen, og Kontravægten indtager sin tidligere Stilling.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüths Boghandel* for Haandværk og Bygningsvæsen har vi modtaget:

Examples from the recent work of Barnett, Haynes & Barnett, Architects. Saint Louis, Missouri.

Det er et amerikansk Architektfirma, hvis Værker man gennem denne Bog gør Bekendtskab med. Den gamle Barnett, hans to Sønner og en ung Architekt Mr. Haynes har gennem en Aarrække skabt den store Mængde af Bygninger, Forretningshuse, Kirker, Villaer o. s. v., som her bringes fotografiske Gengivelser af.

Det gaar med denne Bog som med saa mange andre amerikanske og engelske Architekturværker; straks naar man blader den igennem, synes man, at der er meget, som fængsler Øjet, men ved nærmere Eftersyn opdager man, at alt det, som glimrede, ikke var rent Guld.

Imidlertid er Bogen, uden at være noget Mønsterværk, dog meget lærerig at gøre Bekendtskab med, og med særlig Fornøjelse ser man en Del gode Bygninger i den saakaldte *Colonial Style.*

Architektonische Rundschau. J. Engelhorn, Stuttgart.

Det er den tyvende Aargang, som dette Tidsskrift ny paabegynder. Det har altid lagt Hovedvægten paa Billedstoffet og har ved sine smukt udførte Gengivelser af moderne Bygninger stadig formaaet at holde Interessen vedlige.

Det foreliggende 1ste Hefte af Aargang 1904 indledes med et fint kartonneret, farvetrykt Perspektiv af et projekteret tysk Kejserslot, udført af Architekt Emil Högg i Charlottenburg. I dettes Architektur finder man den samme jærnhaarde Fasthed, som vi saa godt kender fra de mange nye Bismarcksmonumenter, noget truende og barsk, der maaske imponerer, men ikke virker tiltalende.

Af Heftets øvrige Billeder skal vi særligt fremhæve en lille katholsk Kirkebygning af Architekt Richard Berndl i München samt en ejendommelig Sommervilla af Architekterne O. & E. Felgel i Wien.

FORSKELLIGT.

Jubilæum. Architekt OLAF SCHMIDTH har den 1. November d. A. været ansat 25 Aar i Søværnets Tjeneste, idet han den 1. November 1878 fik Plads som Tegner ved Søminekorpset. Derfra gik han over til at være Bygningskonduktør ved Søværnets Bygningsvæsen og blev senere Bygningsinspektør i Nyboder.

I denne Anledning er Jubilaren bleven udnævnt til Ridder af Dannebrog.

❦

Legater. Af *Justitsraad, Raadmand Joachim Jacob Driefers og Hustru Mariane født Kurtz's Legat* vil der for indeværende Aar kunne uddeles et Beløb af 800 Kr. i Lodder paa indtil 400 Kr. Legatet er bestemt for ubemidlede, dygtige Haandværkere, der som Mestre ønsker at danne sig en selvstændig Virksomhed.

Ansøgninger indgives til Magistratens 2den Afdelings Legatkontor inden 16. November d. A.

— Af de Garvermester *C. W. Gerickes Legat* tilhørende Midler vil der ved Udgangen af December Termin d. A. være at udlaane et Beløb paa 4000 Kr., i Portioner fra 200 til 600 Kr., til unge Haandværkere i Kjøbenhavn til Hjælp ved Etablering eller Udvidelse af Virksomhed. Laanet er rentefrit og tilbagebetales med 2 pCt. maanedlig af det oprindelige Beløb. Blanketter til Ansøgninger faas hos Overretssagfører V. RIEVERS, Nørregade 7.

❦

Udstillingen af dekorativ Kunst. I det tyske Tidsskrift »Dekorative Kunst« har Kunstmaler og Kunstkritiker N. V. DORPH skrevet en af ni store og smukke Billeder ledsaget Artikel om den Udstilling, som »Selskabet for dekorativ Kunst« foranstaltede i Kjøbenhavn i Begyndelsen af dette Aar.

FORENINGSMEDDELELSER.

Lørdag den 31. Oktober, Kl. 8 Aften, afholdt Foreningen Møde.

Efter at Formanden, AXEL BERG, havde givet forskellige Meddelelser, fremlagde Udvalget til Revision af »*Regler for Honorarberegning*« et Forslag, som var udarbejdet paa Grundlag af de tidligere Regler af 1887.

Udvalget, der bestod af d'Hrr. LUDVIG CLAUSEN og ANTON ROSEN, havde ladet Forslaget trykke og forinden Mødet omsende til alle Medlemmerne.

Forslaget fremkaldte en ret livlig Diskussion, i hvilken særlig CLEMMENSEN, LEVY og LEUNING-BORCH deltoge. Man enedes derfor om at lade Forslaget gaa tilbage til yderligere Behandling i Udvalget, idet man til Supplering af dette valgte CLEMMENSEN, LEUNING-BORCH og PHILIP SMIDTH.

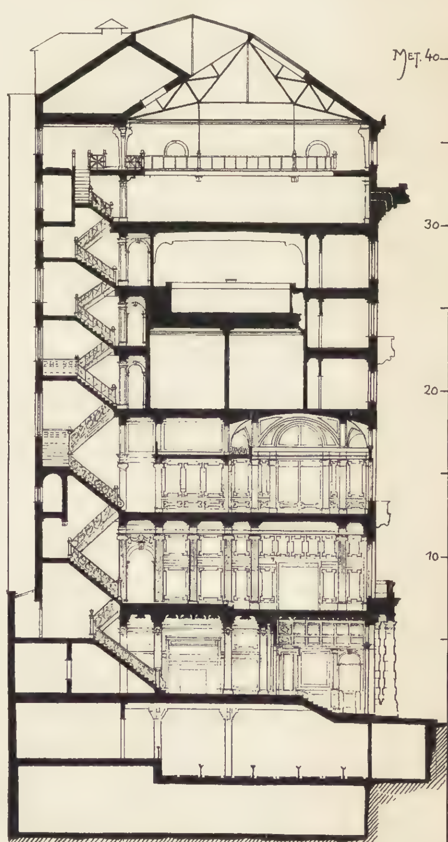
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
D. 14. NOVEMBER 1903
6. AARGANG № 7

EN AMERIKANSK FORENINGSBYGNING.

I New-York har Sportsklubben »*The crescent Athletic-Club*« paatænkt Opførelsen af en moderne Bygning, som skal indeholde al den Komfort, Nutiden kan byde en stor og velhavende Forening. I den Anledning blev amerikanske Architekter i Foraaret indbudte til en Konkurrence, og blandt de indkomne Projekter vandt det, hvoraf vi hosstaaende bringer nogle Afbildninger, saa meget Bifald, at det blev lagt til Grund for Bygningens Opførelse. Det er Architekterne MALCOLM og BERG, som paa den forholdsvis lille Hjørnegrund har forstaaet at skabe en Bygning, der rummer alle de forskelligartede Lokaliteter, som denne Forening har nødig. Vi har kun gengivet de vigtigste af Planerne; men som det af Façaden og Snittet vil ses, er det en Bygning med 6 Etager og 2 Kældere, og endda er nogle af Etagerne atter delte ved Gallerier eller Bjælkelag.

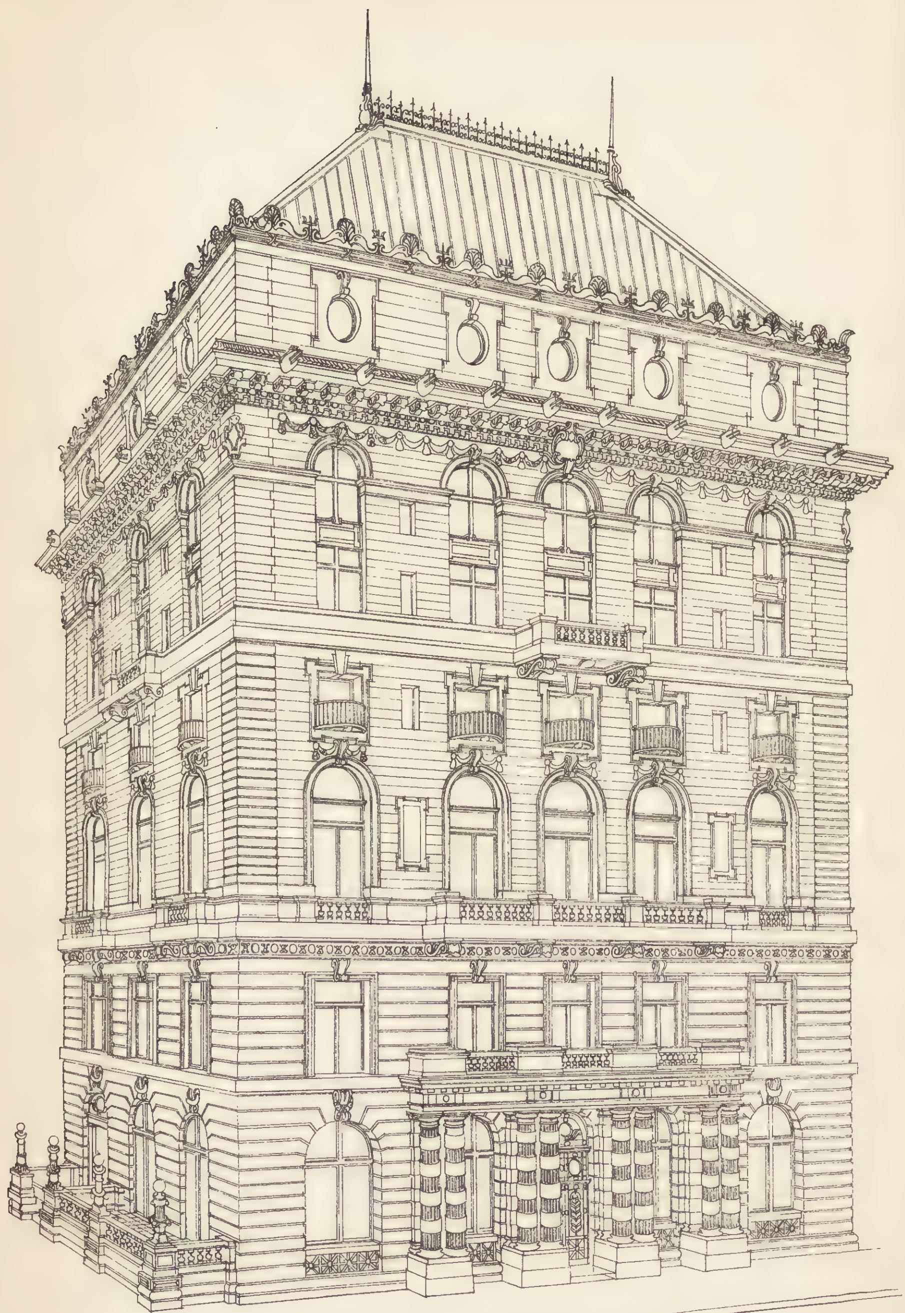

ATHLETIC CLUB.
NEW-YORK.

ARCHITEKTER
MALCOLM & BERG.

Gaardsrum findes der ikke meget af, kun et Par Strimler ved de to Nabogrunde; og hvordan der kommer Lys og Luft ind til de inderste og nederste Rum, er ikke godt at sige efter de foreliggende Tegninger; men det er jo som bekendt en Kunst, Amerikanerne forstaar som ingen andre.

Igennem den søjleprydede Hovedindgang kommer man ad en bred Trappe i Stueetagen ind til Forhallen og Receptions-Hallen, paa hvis ene Side ligger den store

ATHLETIC CLUB.
NEW-YORK.

ARCHITEKTER
MALCOLM & BERG.

Konversationssal og paa den anden Side »Grill-room« med tilhørende Serveringsværelser m. m.

Ved Forhallen ligger et lille Kontor for Inspektøren samt et Fremmedværelse, hvor besøgende kan tale med Medlemmerne, da Klubben, ligesom de engelske Klubber, er meget eksklusiv og ikke tillader Fremmede at bevæge sig i Foreningslokalerne, undtagen i ganske særlige Tilfælde.

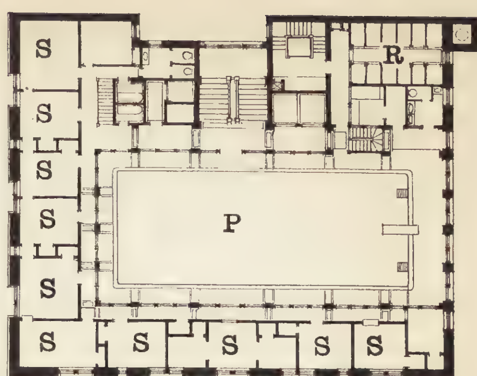
I denne Etage findes desuden et lille Dameværelse, der har sin egen Indgang fra Gaden.

Fra Receptionshallen fører Hovedtrappen og Elevatoren op til de øvrige Etager.

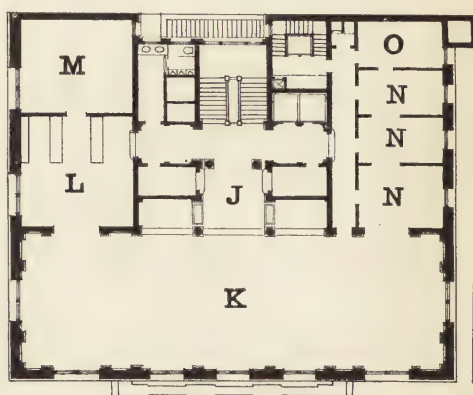
Paa første Sal er en Foyer og en stor Billardsal, hvor der findes 13 Billarder samt Siddepladser for Tilskuere. Endvidere har denne Etage Bibliothek og Læseværelse, 3 Spilleværelser, et Bestyrelsesværelse m. m.

Paa anden Sal er der, umiddelbart over Billardsalen, en stor Spisesalon med tilstødende Serverings- og Køkkenrum. I Nærheden heraf ligger Damernes Spiseværelse, som ved særlig Elevator staar i Forbindelse med Damesalonen i Stueetagen; desuden findes her et lille Spiseværelse, hvor de Medlemmer, som vil se private, fremmede Gæster hos sig, kan indtage deres Diner.

Tredie og fjerde Etage indeholder et stort Antal Sove- og Baderum for Medlemmerne; fjerde Etage har tillige et meget

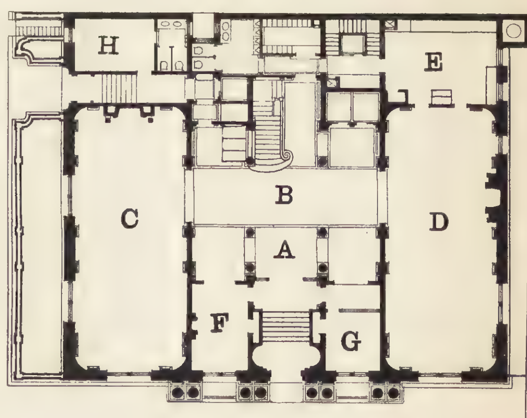

PLAN AF FJERDE SAL.

PLAN AF FØRSTE SAL.

PLAN AF STUEN.

ATHLETIC CLUB. NEW-YORK. — ARCHITEKTER MALCOLM & BERG.

A Foyer. *B* Receptions-Hal. *C* Konversationssal. *D* Grill-room. *E* Serveringsrum. *F* Fremmedværelse. *G* Kontor. *H* Dameværelse. *J* Foyer. *K* Billardsal. *L* Bibliothek. *M* Læseværelse. *N* Spilleværelser. *O* Bestyrelse. *P* Svømmebassin. *R* Paaklædningsrum. *S* Soveværelser.

HOFAPOTHEKET
I KARLSRUHE.

ARCHITEKT
HERMANN BILLING.

stort Svømmebassin med Adgang fra Hovedtrappen; dette Bassin har paa det laveste Sted lidt over 1 Meters Dybde, der jævnt tiltager indtil 2 Meter paa det dybeste.

Den øverste Etage er næsten helt indrettet til Gymnastiksal, der gaar op i Taget og har baade Side- og Ovenlys. Rundt om denne Sal gaar et bredt Galleri, hvor de, som dyrke Løbesport, kan trænere i Tørvejr. Et mindre Rum ved Siden af Gymnastiksalen er bestemt til Øvelser i Boksning og Brydning uden Tilskuere.

Den øverste af de under Bygningen værende Kældere er indrettet til Skyde- og Keglebaner for Medlemmer. Der er her tilvejebragt et meget stort Rum, hvor forholdsvis faa Søjler danner hele Understøttelsen for de ovenover værende Skillerum og Bjælkelag. Ikke mindre end 8 Keglebaner og 2 Skydebaner har da faaet Plads i Kælderen, Side om Side. Her findes endvidere en stor Bicyklestald, Vinlager, Barberstue, Toiletter, ja endogsaa et Skræderværksted, hvor Medlemmerne kan faa deres Tøj efterset og presset.

Den underste Kælder rummer Varmeværk, Vaskeri o. lgn.

Det turde være næsten overflødigt at nævne, at Bygningen i alle Etager er stærkt forsynet med Toiletter og W. C.-Rum, Elevatorer til Personer og Varer o. s. v., alt snildt anbragt uden Spild af Plads, da det har været af største Betydning at udnytte hver Kvadrattomme af den meget kostbare Byggegrund.

HOFAPOTHEKET I KARLSRUHE.

Bygningen er opført i 1901 efter Tegning af Architekt Hermann Billing og ligger paa et spidst Hjørne mellem Kaiserstrasse og Waldstrasse. Selve Apotheket indtager kun Hjørnebutikken i Stueetagen samt Kælderen og en Del af Mezzaninen mod Waldstrasse. Den øvrige Del af Stueetagen er optaget af 6 andre Butikker.

De tre Etager indeholder hver to Beboelseslejligheder.

I øverste Etage er en Del af det spidsvinklede Hjørne indrettet til Have, paa hvis ene Side, mod Kaiserstrasse, et overdækket Galleri sætter Boligen i Forbindelse med Taarnet.

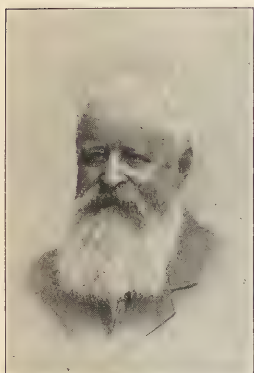
Til Façaderne er anvendt rød Wertheimer Sandsten, og nogle af de dekorative Enkeltheder er forgyldte. Taget er dækket med Skifer, Taarnet paa Hjørnet med Kobber.

Omkostningerne ved Opførelsen har været omtrent 350.000 Mark.

JOHAN VILHELM UNMACK.

Den 4. November døde Tømmermester J. V. Unmack i en Alder af 74 Aar. Født i Helsingør, hvor Faderen og Bedstefaderen havde virket som Tømmermestre, bestemte han sig tidligt for denne Profession og rejste, efter at han

var bleven Svend, til Kjøbenhavn, hvor han fik Beskæftigelse hos daværende Tømmermester Meyer. Det var i Krigsaaret 1849; der var Brug for unge og raske Kræfter ved de paa Krigsskuepladsen forefaldende Byggearbejder, og da der ved Fredericia skulde udføres en Del Tømmerarbejder: Udfaldsport o. lign., sendte Mester Meyer blandt andre den paalidelige, unge Svend ned for at tage fat der.

I 1856 gjorde Unmack Mesterstykke og nedsatte sig derpaa i Kjøbenhavn, hvor han virkede til sin Død. Han var en dygtig og anset Konstruktør, han havde et praktisk Blik og var meget omhyggelig med Udførelsen af sine Arbejder. Derfor blev han meget gerne taget paa Raad, hvor det gjaldt Anlæg af vanskelige Tømmerkonstruktioner, thi man vidste, at han aldrig tilraadede nogen Konstruktion, uden at han selv var fast overbevist om dens Stabilitet.

Mange og betydelige Arbejder skyldes ham; blandt disse skal vi blot nævne Tøndehvælvingen i Kjøbenhavns Hovedbanegaard, Kuppelen paa Frederikskirken, Frederiksborg Slot, Kommunehospitalet, flere af Hovedstadens større Kirker, Vridsløselille Fængsel m. m.

Unmacks smukke Personlighed, hans værdige og rolige Fremtræden og hans ubestridelige Dygtighed skaffede ham snart Autoritet saavel indenfor Haandværkerstanden som blandt de mange, han i sin udstrakte Virksomhed kom i Berøring med; og særlig de, som stod ham nær, det være sig ved Forretningsforbindelse eller paa anden Maade, vil i ham bevare Mindet om en god Arbejdsfælle og en trofast Ven.

STADEN KJØBENHAVNS REGNSKAB OG BERETNING OM KOMMUNENS ANLIGGENDER FOR 1902.

(Forts.)

Et væsentligt Moment til Belysning af Byggeforholdene er Antallet af nytilkomne Beboelseslejligheder, der for 1902 findes meddelt i nedenstaaende Tabel:

Antal Lejligheder paa	Det gamle Kjøbenhavn.	Valby-distriktet.	Brøndshøj-distriktet.	Sund-byerne.	Hele Kjøbenhavn.
1 Værelse......	141	»	»	3	144
2 Værelser.....	1,774	35	14	522	2,345
3 —	1,081	241	146	538	2,006
4 —	160	8	5	34	207
over 4 —	204	2	4	15	225
	3,360	286	169	1,112	4,927

De nytilkomne Beboelseslejligheder udgjorde altsaa i det gamle Kjøbenhavn 3,360, i de indlemmede Distrikter 1,567, tilsammen 4,927. Sammenstiller vi

hermed Resultaterne for de foregaaende Aar, omfattende foruden det gamle Kjøbenhavn tillige Valby- og Brøndshøjdistrikterne samt Sundbyerne, kommer vi til følgende Tal for nytilkomne Lejligheder, delte efter Værelseantal:

Antal Lejligheder paa	*1902*	*1901*	*1900*	*1899*	*1898*
1 Værelse..........	144	82	59	39	31
2 Værelser..........	2,345	1,517	1,505	1,045	634
3 —	2,006	1,291	2,560	1,189	697
4 —	207	192	446	184	159
over 4 —	225	148	195	113	162
	4,927	3,230	4,765	2,570	1,683

Aaret 1902 udmærkede sig derefter ved en overordenlig stærk Stigning i Antallet af nytilkomne Lejligheder efter det midlertidige Tilbageslag i 1901.*)

Til Oplysning om, hvorledes Byggevirksomheden stillede sig ved Indgangen til Aaret 1903, skal anføres Tallene for Beboelseslejligheder under Opførelse ved Udgangen af de tre sidste Aar. Oplysningerne omfatter det gamle Kjøbenhavn, Brøndshøj og Sundbyerne, derimod ikke Valby, da Forholdet her ikke er oplyst for alle Aarene.

Beboelseslejligheder med	1ste Januar *1903*	1ste Januar *1902*	1ste Januar *1901*
1 Værelse.....	94	32	2
2 Værelser....	2,660	1,552	1,231
3 —	1,684	1,710	961
4 —	427	205	127
over 4 —	242	171	169
	5,107	3,670	2,490

Hvis man som Sammenligningsmaalestok for Byggevirksomheden ved Indgangen til de tre sidste Aar anvender Lejlighedernes Værelseantal**), kommer man til følgende Resultat:

1ste Januar 1903	*1ste Januar 1902*	*1ste Januar 1901*
14,800 Værelser	11,102 Værelser	7,822 Værelser

Ogsaa med Hensyn til Byggevirksomheden under Forberedelse ved Indgangen til Aaret 1903 var der altsaa en stærk Opgang.

Det kan nu være af Interesse at se, hvad Indflydelse Byggevirksomheden i Løbet af 1902 og ved Aarets Udgang har øvet paa Udbudet af ledige Lejligheder. Af disse fandtes der i hele Kjøbenhavn den 1ste April 1903 5,749, deraf i Valby 140, i Brøndshøj 135 og i Sundbyerne 381. For det gamle Kjøbenhavns Vedkommende stillede Forholdet sig saaledes, at Antallet af ledige Lejligheder, der fra April 1899—1902 er forøget fra 478 til 2,839, yderligere er steget til 5,039 i April 1903. Det samlede Antal ledige Beboelseslejligheder

*) Ogsaa paa Frederiksberg er Antallet af nytilkomne Beboelseslejligheder steget fra 1901—02, nemlig fra 783 til 908, der fordelte sig med 98 paa 2, 631 paa 3, 127 paa 4 og 52 paa over 4 Værelser.

**) Pigekammer er regnet som Værelse.

i Kjøbenhavn fordelte sig med henholdsvis 3,429, 1,936, 317 og 67 paa Lejligheder med 1 à 2, 3 à 4, 5 à 6 og over 6 Værelser.

Antallet af Forretningslokaler, fuldførte i 1902, udgør for hele Kjøbenhavn 452, deraf 357 Butiker, hvoraf henholdsvis 298 og 227 falder paa det gamle Kjøbenhavn. Ved April Flyttedag 1903 fandtes der af ledige Butiker 636 og af ledige Lager-, Kontor- og Værkstedslokaler 316, deraf i det gamle Kjøbenhavn 586 og 300 mod henholdsvis 464 og 285 i 1902. Ogsaa for Butikernes Vedkommende er der altsaa en betydelig Stigning.

(Fortsættes.)

FORSKELLIGT.

Skitse-Konkurrence. Som nærmere angivet i omstaaende Avertissement indbydes Architekter til en Konkurrence om en Plan for Bebyggelsen af nogle Grunde ved Gl. Kongevej, Bianco Lunos Allé samt Grundtvigsvej. Der forlanges ingen Udstykningsplan, idet Grunden projekteres bebygget som een Ejendom, men der ønskes en Inddeling af Lejlighederne, vist ved enkelte Linier paa en Plan i Maalestok 1 : 400. Den til Bedømmelsen nedsatte Komite bestaar af Ingeniør Fr. Johannsen og Tømmermester A. Matthissen, valgte af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, Architekterne Valdemar Schmidt og Carl Thonning, valgte af Akademisk Architektforening, samt Overretssagfører Axel Bang og Sagfører Peschardt for Ejerne af de nævnte Grunde.

Projekterne skal under Mærke indleveres senest den 23. December d. A. paa Sagfører Peschardts Kontor, Nytorv 17, hvor nærmere Oplysninger m. m. kan erholdes.

FORENINGSMEDDELELSER.

Fra Direktøren for Forsørgelses- og Hospitalsvæsenet paa Frederiksberg har Foreningen modtaget Indbydelse til at bese Frederiksberg nye Hospital og Forsørgelsesanstalter Tirsdag den 24. November, Kl. 11—1. De Medlemmer, som maatte ønske Adgang ved denne Lejlighed, maa indsende Begæring derom til Architekt Emil Jørgensen, Læssøesgade 4, N, inden Tirsdag den 17. ds.

Fra Stadsingeniøren i Kjøbenhavn har Foreningen modtaget et Eksemplar af det ved Kommunens Foranstaltning udarbejdede smukke Kort over Kjøbenhavn med nærmeste Omegn. Kortet, der er udført i Maalestok 1 : 10,000, fremtræder i meget stort Format, ca. 2 Alen paa hver Led, og indeholder tydelige Angivelser af alle anerkendte Gader og Veje i og udenfor Kjøbenhavn samt Kurver og Højdeangivelser.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦❦

KJØBENHAVN
D. 21. NOVEMBER 1903
6. AARGANG № 8

GAMMELT OG NYT.

PAUL SCHULTZE-NAUMBURG: KULTURARBEITEN. BAND III.

LANDSBYER OG KOLONIER.

Med samme Grundighed og Ærlighed som tidligere forfølger Forfatteren i dette 3die Bind sit Maal: at vise den Mangel paa Forstaaelse af de givne Opgaver, der gør sig gældende i det store Flertal af Bygningsarbejder i den nyere Tid i Tyskland. Og vi kan jo sige: »Ligesaa hos os«.

I Indledningen omtaler han de stærkt forbedrede Livsvilkaar og deraf følgende Fremtidsdrømme om Fred og Lykke for Menneskeheden. Den Mulighed, at Agerbrug og Kvægavl fortrinsvis henlægges til de store, tropiske Landomraader, medens de nordlige, tempererede Zoner bliver saa tæt bebyggede, at Landenes Karakter fuldstændigt forandres. Landsbyerne — Gaarde og Huse med tilliggende Marker — forsvinder, og kun Huse med Haver bliver tilbage. Og Forfatteren drømmer selv om denne Fremtidsudsigt og dvæler med Glæde ved den, men for det første — siger han — ligger Realisationen langt ude i Fremtiden, og dernæst vil der altid, saa længe Jorden bestaar, være Brug for Huse, Menneskeboliger med Omgivelser, og at gøre disse Boliger saa skønne som muligt og bringe Harmoni mellem dem og Omgivelserne, vil altid være en Opgave, der foreligger.

Forfatteren mener, og det med Rette, at Opgaven løses bedst ved at tage den saa naturligt som muligt, og han viser gennem sin bekendte Methode, ved Eksempler og Modeksempler, hvorledes det kummerlige Resultat i vore Dage som oftest fremkommer ved Unatur, forlorent Praleri, Ukendskab til Benyttelsen af Materialet, Hastværk, en ganske fejl Opfattelse af Begreber som »Praktisk«, »Hygiejne«, »Teknik« o. s. v., hvorledes der i de gamle, skønne Bygninger, selv

GAMMELT OG NYT.

om de ikke altid i et og alt tilfredsstiller moderne Krav, ligger saa fortræffelige Muligheder, at en virkelig »praktisk« Bygmester, der ser naturligt paa Sagen og har Kærlighed til sit Hjemlands Jord og dets Beboere, uden store Vanskeligheder kan bygge videre i det givne Spor. Der kan tages alle mulige Hensyn til de

EKSEMPEL.

MODEKSEMPEL.

virkelige Fremskridt, ogsaa til Bekostningen, og han illustrerer slaaende, hvorledes der ofte nu om Dage ødsles med Penge til smagløst Gøgl, som giver Bygningerne det modbydelige Parvenupræg.

Ved andre Eksempler og Modeksempler viser han Forskellen mellem det

EKSEMPEL.

MODEKSEMPEL.

livfulde, maleriske, solide ved de gamle Bygninger og det idéforladte, trøstesløse, tugthusagtige ved nyere Løsninger af de samme Opgaver.

En Række Billeder fortæller om den utrolige Mangel paa Smag, der udfoldes af selve Ejerne af gode, gamle Huse ved Paaklistring af Tilbygninger, der falder ud af Rammen, moderne Jærnporte med de dejligste Forsiringer, bag hvilke Perler af gamle Ejendomme skimtes, o. s. v.

Man ved ikke, om man skal le eller græde, naar man blader Bogen igennem, man maa jo huske, at det her ikke drejer sig om Fantasifostre, men om Realiteter, Kendsgerninger.

Forfatteren tager hyppigt en enkelt Ting frem til Undersøgelse, peger paa et modbydeligt, langt og smalt Værkstedsvindue i en moderne, lille Tilbygning

EKSEMPEL.

MODEKSEMPEL.

til et gammelt Hus og viser slaaende, at det smagløse — iøjnefaldende smagløse — har sin dybere Grund i en Misforstaaelse af Opgaven, rent praktisk set,

EKSEMPEL.

MODEKSEMPEL.

hvorledes Vinduet, dersom det havde været bredere og lavere og siddet lidt højere oppe, havde opfyldt sin Bestemmelse langt bedre — og saa ganske naturligt havde føjet sig ind i Helheden.

Enkelte Steder kan han udtale sig lidt for overfladisk, som naar han ved Omtalen af en iøvrigt god Bygning tilføjer, at »Skotrenden naturligvis er en moderne Tilsætning«. Det er ganske rigtigt, at Skotrender ikke altid virker

heldigt paa et Tag — af Tegl f. Eks. —, men de *er* nødvendige og maa ogsaa have en vis Bredde, og ingen samvittighedsfuld Bygmester kaster dem bort eller gør dem for smalle paa Bekostning af Soliditeten.

Et særligt Afsnit er helliget Arbejderkolonierne. Det kunde synes at være et kildent Punkt i vore Dage, men Forfatteren gør rigtigt gældende, at en Bolig, hvis Etagehøjde nødvendigvis kun kan være ringe, ikke bliver mere anselig ved at man benytter Paladsmotiver — Lyset maa selvfølgelig gaa i Bredden og ikke i Højden, hvis man vil skabe Hygge i saadanne Hjem, — og at man heller ikke af Bekostningshensyn er nødt til at lave smaa Tugthuse. Naar man blot kommer bort fra Fordringen om forloren Pynt, kan man bygge baade smukt og billigt.

Interessante er hans Udtalelser om Veje, Indkørsler, Landsbygader, Bygningernes indbyrdes Gruppering og Anbringelse i Forhold til Vejene, disses Kurver, Terrænbenyttelse o. s. v. Overalt viser han, hvorledes det for Øjet tiltalende eller frastødende staar i et inderligt og uopløseligt Forhold til det praktiske Livs Krav.

Forfatteren værger sig mod den Antagelse, at han vil lave Program, lave en Haandbog i Landsbyarchitektur og mindst af alt en Haandbog, der skulde være gyldig for alle Lande.

Hans Bøger er et Led i den Bestræbelse, der gaar over hele Europa: at skabe det nye ud af Hjemmets Tradition; Bevægelsen er som bekendt begyndt i England, og det er derfor uundgaaeligt, at Impulser hentes derfra, og han ser ingen Fare i at benytte, hvad der kan benyttes, men det maa optages og bearbejdes med skyldigt Hensyn til de hjemlige Forhold.

Tredie Bind staar ganske paa Højde med de foregaaende.

L. B.

STADSLÆGENS AARSBERETNING.

Stadslægens Aarsberetning for 1902 har adskilligt større Interesse for Bygningsteknikere, end man kan se af Dagbladenes flygtige Referater; thi foruden de lange Tabeller over Fødsler, Dødsfald og Sygdomstilfælde indeholder den et Tilbageblik over de sanitære Forandringer, som er skete i det forløbne Aar, samt et Vue over Sundhedskommissionens Ønskeseddel for det indeværende eller kommende Aar, og adskillige af disse Forandringer eller Ønsker angaar Indretningen af Boliger.

Beretningen er saa velskreven og saa klar i sin Form, at enhver maa glæde sig derover, selv om han kun paa enkelte Punkter tør »snakke med«. Angaaende Formen kunde man blot ønske et Register.

Af de faktiske Oplysninger skal her fremhæves, at Sundhedskommissionen i 1902 har givet Tilladelse til Indretning af 2852 Vandklosetter, hvilket betyder lige saa mange Dispensationer fra Regulativet, og at den »i Retning af at tillade indirekte Belysning i Klosetrum har strakt sig betydeligt længere end oprindelig paatænkt«, hvilket maa glæde dette Blads Læsere.

Ved Udgangen af 1902 fandtes i Kjøbenhavn i alt 7746 Vandklosetter

(deraf 487 Sæder i Trugklosetter). Regnes 7000 Etageklosetter à 4 Personer og 746 Gaardklosetter à 20 Personer, vil det ses, at Vandklosetterne endnu kun er naaet ud til 44,000 af den halve Million, som kaldes Kjøbenhavn.

Paa Ønskeseddelen findes intet om obligatorisk Indretning af Vandklosetter i Nybygninger, hvor Kloakforholdene tillader dette. Forklaringen kan muligvis søges deri, at Bygningsvæsenet først ved en ministeriel Resolution af 22. Juli 1902 fik Bemyndigelse til at give Attester for Vandklosetter i Gaardretirader, og at vor Sundhedsvedtægt endnu savner formelt Kendskab til disse, saa at alle fritbeliggende Gaard-Vandklosetter ifølge Beretningens Ord er »i Strid« med Sundhedsvedtægten. Denne Strid er dog kun tilsyneladende, og der søges nu gennemført en Redaktionsændring af Vedtægtens § 17. Lovgivningen er her, som andre Steder, ikke saa lidt langsommere end Livet.

Man har dernæst, og med god Grund, rettet Opmærksomheden mod Pissoirer, særligt inde i Beboelsesbygninger og i Forbindelse med offentlige Lokaler, hvor disse ofte indrettes med megen Uforstand, medens de burde soigneres i langt højere Grad end Klosetrum, fordi de giver mere Anledning til Stank.

Ønskeseddelens Bestemmelser herom er dog saa elastiske, at der, hvis Formen ikke ændres, kan stilles en hvilken som helst Fordring af Sundhedskommissionen.

»De nærmere Forskrifter, Sundhedskommissionen i hvert enkelt Tilfælde giver«, bliver i ingen Henseende vejledende for en Bygningstekniker og er langtfra betryggende for en Husejer, saa længe som Sundhedspolitiet, der er Kommissionens arbejdende Redskab, mangler en Architekt og en Ingeniør.

Paa Ønskeseddelen findes intet om en saadan Supplering af Sundhedspolitiet.

Der er i de senere Aar adskillige Steder indrettet Faldrør for Fejeskarn, ofte med Indhældningstragte i Køkkenet. Dette kan give Anledning til Støv og ilde Lugt og eventuelt sprede Sygdom fra een Etage til hele det øvrige Hus, idet Fejeskarn paa Grund af sin tørre Tilstand er en farligere Smittebærer end f. Eks. Latrin. Sundhedskommissionen har hidtil været magtesløs overfor saadanne Indretninger, og den ønsker nu en Bestemmelse om, at Indhældningstragte kun maa anbringes enten paa Bankealtaner eller paa Køkkentrapper. Dette sidste synes mig for velvilligt og inkonsekvent, naar det sammenholdes med, at Kommissionen paa Grund af bestaaende Forhold ønsker Ret til at kontrollere Køkkentrappernes Vedligeholdelse og Renholdelse, og at den hidtil jævnligt har benyttet Vandklosetsager til at fremtvinge en særlig Ventilation af Køkkentrapperne.

Disse danske, ufremkommelige, ildelugtende og arealoptagende Køkkentrapper, som ved deres Fremspring tager Lys og Luft fra Gaarden, og ad hvilke alle grove og tunge Varer og vaadt Vasketøj med usigelig Møje bringes op i Huset, er et saa tvivlsomt Gode, at den fremtidige Udvikling næppe burde henvises til dem. Hensynet til Brandfare maa kunne tages paa anden Maade.

Angaaende større Gasovne, som nu ofte indrettes uforstandigt, ønskes en Vedtægtsbestemmelse, som kræver Aftræk til Skorsten. Skorstenene er vor Lovgivnings svage Punkt.

Der burde efter Magasinovnenes nuværende Udvikling indrettes særlige Ven-

tilationsrør for Værelserne, og der burde kræves rationel Ventilation ved Anbringelsen af Centralvarmeapparater.

Angaaende generende Skorstensrøg har Kommissionen overvejet Forslag til nye Bestemmelser, men Resultatet er blevet, at man i de gamle Bestemmelser har »tilstrækkelig Beføjelse til at skride ind i alle Tilfælde, i hvilke gennemførlige Foranstaltninger til Ulempens Afhjælpning eller Formindskelse kan anvises«. Kommissionen betræder her et farligt Skraaplan, idet den lover gratis Assistance som raadgivende Ingeniør og nedsætter sine Fordringer til en lavere Grænse end Vedtægtens § 26.

Man kunde snarere have ventet, at Kommissionen i Stilhed saa igennem Fingre med Fortiden, medens den rettede sin Opmærksomhed paa alle nye, store Ildsteder og for disse krævede Plan og Angivelse af Brændselets Art og Mængde samt Bevis for, at de ved Igangsætningen var røgfri.

Dersom saadanne Ildsteder senere voldte Ulemper, maatte dette hidrøre enten fra slet Pasning eller fra Forandring i Brændselets Art eller Mængde, og man kunde da tage fat med den haarde Haand, som overfor de mange gamle Ildsteder maa forblive i Lommen. Idet Kommissionen begrænser sine Krav til de Anvisninger, som den selv kan give, lammer den sikkert saavel Ejernes som deres Teknikeres Interesse paa dette Punkt, og dersom Sundhedskommissionen gaar videre ad denne Vej, maa den ansætte alle private Ingeniører og Architekter i sin Tjeneste.

Med berettiget Stolthed anfører Stadslægen, at et Udvandrerskib, som med et Koppetilfælde om Bord anløb Kjøbenhavn paa Rejsen mellem Hangø og Hull, blev desinficeret og fik 678 Passagerer og 54 Mand Besætning vakcineret samme Dag, saa at Skibet kunde afgaa fra Havnen uden nogen som helst Forsinkelse. Denne udmærkede Ekspedition har indbragt Karantænevæsenet en varm Tak fra Rhederiet og en uskrømtet Kompliment fra det engelske Karantænevæsen.

Af den Maade, hvorpaa Tilfældet refereres, tør man slutte, at Stadslægen forstaar at vurdere den hurtige Ekspeditions Betydning, og man maa ønske ham Held til at stille Kjøbenhavns Borgere lige saa gunstigt som de finske Udvandrere, ved at gennemføre en hurtig og dygtig Ekspedition af de Sundhedsvæsenet underlagte Sager.

P. A. Fenger.

STADEN KJØBENHAVNS REGNSKAB OG BERETNING OM KOMMUNENS ANLIGGENDER FOR 1902.

(Forts.)

Med Tallene for nyindrettede Lejligheder har det Interesse at sammenligne Tilvæksten i Assurancesummerne. Man holder sig her til de to store Selskaber »Kjøbenhavns Brandforsikring« og »Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger«, da Tallene for disse jo i Hovedsagen karakterisere Bevægelsen i de samlede Assurancesummer*). Tallene omfatte kun Byen indenfor dens tidligere Grænser:

*) Da Driftsaarene for de to Selskaber ikke falde sammen med Kalenderaarene (for Kjøbenhavns Brandforsikring gaar det fra 1ste Oktober til 30te September, for Landbyg-

Ved Udgangen af Aaret	Assurancesum. Kr.
1896	569,513,069
1897	584,624,636
1898	605,203,296
1899	630,161,777
1900	657,879,063
1901	695,391,974
1902	727,690,442

Vi ville ikke forlade de faste Ejendomme uden at strejfe den Beboelsesstatistik, som er udarbejdet af Kjøbenhavns statistiske Kontor efter Folketællingen 1901. Efter denne udgjorde Tallet af Beboelseslejligheder i det gamle Kjøbenhavn 92,265, i Valby- og Brøndshøjdistrikterne 3,996 og i Sundbyerne 5,320. Her er ikke medregnet de ledige Lejligheder, hvis Tal, svarende til de ovennævnte, var henholdsvis 2,302, 355 og 289, og med disse stiger Antallet af Beboelseslejligheder i Kjøbenhavn den 1ste Februar 1901 til 104,527. Tager man yderligere Hensyn til den i 1901 og 1902 tilendebragte Bebyggelse, hvorom Oplysninger alt er givet, kommer man til omtrent 112,000 som det samlede Antal Beboelseslejligheder i Kjøbenhavn ved Slutningen af 1902.

Om Omsætningen af faste Ejendomme faas Oplysninger af nedenstaaende Tal, der angive Salgssummerne for Ejendomme solgte ad frivillig Vej i de sidste 5 Aar. I Tallene er ikke indbefattet de indlemmede Distrikter:

	Ved Salg underhaanden*). Værdi Kr.	Ved frivillige Auktioner. Værdi Kr.	Tilsammen. Værdi Kr.
1898	61,565,404	925,480	62,490,884
1899	47,847,848	555,500	48,403,348
1900	39,082,692	934,555	40,017,247
1901	33,999,752	1,220,400	35,220,152
1902	39,234,648	832,950	40,067,598

Fra 1898, der dannede Kulminationspunktet for en stærkere Opgangsperiode med Hensyn til Omsætning af faste Ejendomme, og indtil 1901 var der en uafbrudt Nedgang, men Aaret 1902 viser atter nogen Opgang i Værdien af de solgte Ejendomme.

Hvorledes de ved Salg underhaanden afhændede Grundværdier fordelte sig indenfor større Bydele fremgaar af nedenstaaende Tal:

---

ningernes Brandforsikring fra 1ste April til 31te Marts), har man for hvert Selskab regnet Driftsaaret lig med det Kalenderaar, med hvilket det nærmest falder sammen. De i tidligere Beretninger for 1899 og 1901 meddelte Tal, der beroede paa en foreløbig Opgørelse, ere rettede efter den endelige Opgørelse.

*) Tallene ere udregnede paa Grundlag af den erlagte $^1/_4$ pCt. Afgift af Køb og Salg underhaanden. Da der ikke svares Afgift af Mageskifter, er Værdien af saadanne ikke indbefattet i Tallene.

	1902. Kr.	1901. Kr.	1900. Kr.
Indenbys Kvarterer	10,379,328	9,819,460	16,235,584
Kristianshavn	397,056	450,004	1,529,872
Voldkvartererne	5,504,084	6,730,916	4,952,580
Udenbys Kvarterer*)	22,954,180	16,999,372	16,364,656
	39,234,648	33,999,752	39,082,692
Valby	5,145,652	763,160	
Brøndshøj	2,213,884	844,128	
Sundbyerne	2,531,876		
	49,126,060		

Man bemærker her Tilvæksten i Omsætningsværdierne for faste Ejendomme i de udenbys Kvarterer, Brøndshøj og Valby. Til den meget stærke Stigning i Valbydistriktet har imidlertid Overdragelsen af Ny Carlsberg bidraget med en meget væsenlig Del, men selv uden denne bliver der Opgang.

Udvidelsen af Byens Territorium.

Den 1. Januar 1902 indgik Sundbyerne og Nathanaels Sogne i Kjøbenhavn, og hermed afsluttedes den ved Loven af 3. April 1900 vedtagne Indlemmelse af forskellige Nabodistrikter. Efter at Hovedstadens Areal ved Indlemmelsen af Brøndshøj Sogn og Valby Distrikt den 1. Januar 1901 allerede var blevet forøget med tilsammen 5,781 Tdr. Land, er dette Areal ved Indlemmelsen af Sundbyerne og Nathanaels Sogne yderligere blevet udvidet med 2,538 Tdr. Land, og Indbyggerantallet med 23,400, saaledes at Byens samlede Areal den 1. Januar 1902 udgjorde 12,569 Tdr. Land eller over $1^1/_5$ □ Mil med et Indbyggertal af ca. 406,000.

Virksomheden under Stadsarchitektembedet.

Foruden Architektarbejde ved de almindelige, aarlige Vedligeholdelser er der udført Projekteringer og Tegninger til følgende Arbejder:

1. Udvidelse af Kommunehospitalet.
2. — - Øresundshospitalet.
3. Nyt Hospital paa Bispebjerg.
4. Ny Brandstation paa Amager.
5. Udvidelse af Elektrisk Centralstation.
6. Ny Tvangs- og Arbejdsanstalt paa Amager.
7. Ny Administrationsbygning for Belysningsvæsenet.
8. Ny Skole ved Frederikssundsvej.
9. Udvidelse af Skole ved Øresundsvej.
10. — - Skole i Valby.

*) Herunder Amagerbro.

Bygningskommissionen.

I Aaret 1902 er der ialt fuldført 613 Bygninger, deraf henholdsvis 83, 27 og 173 i de indlemmede Valby- og Brøndshøjdistrikter og Sundbyerne. Disse Bygninger fordeler sig efter deres Art saaledes:

	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter
Offentlige Bygninger	13	»
Hoteller, private Skoler, Stiftelser	»	»
Bygninger udelukkende bestemte til Forretningsbrug	100	11
Bygninger med Beboelseslejligheder	500	272
	613	283

Antallet af nye Bygninger med Beboelseslejligheder var altsaa ialt 500, hvoraf 81 i Valby, 22 i Brøndshøj og 169 i Sundbyerne. Efter Antallet af Lejligheder fordelte de sig saaledes:

	Antal Bygninger ialt		Deraf Bygninger udelukkende med 1—4 Værelsers Lejligheder (Pigekammer regnet som Værelse).	
	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter
Med 1 Lejlighed	17	10	9	8
— 2 Lejligheder	163	130	144	121
— 3—4 —	57	54	50	48
— 5—9 -	56	16	31	8
— 10—19 —	115	41	71	15
— 20—50 —	89	20	71	6
— 50 Lejligheder og derover	3	1	2	»
	500	272	378	206

Oplysninger om Antallet af Beboelseslejligheder, fuldførte i Aarets Løb, faas af den første Tabel Side 86.

Det samlede Antal nye Beboelseslejligheder i 1902 er for Kjøbenhavn uden Indlemmelserne 3,360, for Valby 286, for Brøndshøj 169 og for Sundbyerne 1,112 mod for Aaret 1901 henholdsvis 2,781, 7, 84 og 358. Desuden indrettedes i Aarets Løb 95 Forretningslokaler og 357 Butiker, deraf i Valby, Brøndshøj og Sundbyerne henholdsvis 7, 7 og 10 Forretningslokaler og 24, 11 og 95 Butiker. I Aaret 1901 indrettedes af Forretningslokaler og Butiker henholdsvis i Kjøbenhavn uden Indlemmelserne 118 og 225, i Valby 1 og 0, i Brøndshøj 4 og 8 og i Sundby 6 og 23.

Til Belysning af Byggevirksomheden ved Aarets Udgang skal anføres, at

Beboelseslejligheder med	Antal Lejligheder fuldførte i Aarets Løb			
	I nye Bygninger		Ved Omdannelse af gamle Bygninger	
	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter
1 Værelse med Køkken.....	144	3	»	»
1 — uden —	»	»	»	»
2 — med Pigekammer.	152	125	»	»
2 — uden — .	2,192	445	1	1
3 — med — .	721	323	»	»
3 — uden — .	1,270	387	15	15
4 — med — .	185	34	3	»
4 — uden — .	19	13	»	»
5 — foruden Tyendev..	64	16	»	»
6 — — — .	90	3	»	»
7 — — — .	40	1	1	»
8 — og derover foruden Tyendeværelser..........	30	1	»	»
	4,907	1,551	20	16

Antallet af anmeldte Bygninger med Beboelseslejligheder den 31. December var 433, deraf paabegyndte 374. Heraf faldt paa Valby henholdsvis 49 og 42, paa Brøndshøj 41 og 39 og paa Sundbyerne 43 og 25. Antallet af Lejligheder, der vilde blive indrettede i de ved Aarets Udgang under Opførelse værende Bygninger, var følgende:

Beboelseslejligheder med	Hele Kjøbenhavn	Deraf i de indlemmede Distrikter
1 Værelse med Køkken	94	3
1 — uden —	»	»
2 — med Pigekammer..................	53	18
2 — uden —	2,688	241
3 — med —	793	280
3 — uden —	1,152	292
4 — med —	294	39
4 — uden —	152	11
5 — foruden Tyendeværelser............	158	9
6 — — —	49	1
7 — — —	21	1
8 — og derover foruden Tyendeværelser ...	18	1
	5,472	896

Desuden 47 Forretningslokaler og 288 Butiker, hvoraf i de 3 indlemmede Distrikter henholdsvis 12 og 90. Ved Aarets Begyndelse var de tilsvarende Tal for hele Kjøbenhavn 3,789 Beboelseslejligheder, 36 Forretningslokaler og 240 Butiker, hvoraf i de 3 indlemmede Distrikter henholdsvis 1,154, 8 og 54.

For Overtrædelse af Bygningslovens Bestemmelser er der i 1902 til Kriminal- og Politiretten henvist 73 Sager, af hvilke 46 Stkr. er afgjorte med Bøder til Kommunens Kasse, 10 Sager er afgjorte uden Bøde og 1 Sag hævet. Ved Aarets Udgang henstod endnu som uafgjort 16 Sager.

Med Beretningen følger et anseeligt og med mange Plancher og Tegninger udstyret Tillæg, indeholdende Beskrivelse af Kjøbenhavns nyere Kloakanlæg, udarbejdet af konst. Afdelingsingeniør O. K. Nobel, og Beskrivelse af Ingeniørarbejderne ved Kjøbenhavns Raadhus, udarbejdet af Afdelingsingeniør A. C. Karsten.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Udbedring af slidte Stentrapper. I »Deutsche Bauzeitung« meddeles følgende: For flere Aar siden begyndte man at reparere Trapper og Reposer paa Ringbanen i Berlin ved at overtrække dem med kunstig Granit, hvilket baade med Hensyn til Udseende og Holdbarhed viste sig at være meget vellykket. Den kunstige Granit paastryges som en grødagtig Masse, i Tykkelser fra 7 til 20 mm. og hærdner i 24—48 Timer, hvorefter den straks kan tages i Brug. Ved Schlesischen Bahnhof, Alexanderplatz, Børsen, Zoologisk Have i Berlin og flere andre stærkt befærdede Steder har denne Fremgangsmaade staaet sin Prøve i omtrent 4 Aar. Et enkelt Sted gyngede Trappen stærkt under Færdselen, men dette har ikke haft nogen Indflydelse paa Materialet, idet ingen Revner eller Ridser har vist sig i det paagældende Tidsrum.

Foruden Granit kan ogsaa andre Stenarter udbedres efter denne Fremgangsmaade, der udføres af Firmaet Paul Arendt i Eberswalde.

FORSKELLIGT.

Et Mindeskrift om den tyske Byudstilling i Dresden 1903 er under Udarbejdelse og vil formentlig udkomme i Begyndelsen af 1904. Værket vil omfatte to Bind, af hvilke det første indeholder Teksten og det andet en Mængde store Tavler med Afbildninger, Tabeller, statistiske Fremstillinger, Planer m. m. Kapitlet, som omfatter *Städtebau*, skrives af Professor, Dr. Cornelius Gurlitt, og Kapitlet om *Architektonische Aufgaben der Stadtverwaltungen* behandles af Professor Fritz Schumacher.

En Olbrich-Udstilling. I Ernst-Ludwig-Huset i Kunstnerkolonien i Darmstadt er der den 9. Oktober bleven aabnet en Udstilling, bestaaende af architektoniske

og dekorative Arbejder, udførte af den produktive og mangesidige Kunstner, Professor J. M. Olbrich. Udstillingen aabnedes i Overværelse af Kejseren og Kejserinden af Rusland, Dronningen af England og flere fyrstelige Personer. De udstillede Arbejder er alle udførte i Tidsrummet 1901—03.

FORENINGSMEDDELELSER.

DEN AARLIGE GENERALFORSAMLING

afholdes i Industriforeningens Foredragssal Lørdag den 28. November 1903.

Smørrebrødsbord Kl. 8 præcis.

Dagsorden:

1. Beretning om det forløbne Aars Virksomhed, ved Formanden.
2. Beretning om Bladets Virksomhed, ved Redaktøren.
3. Fremlæggelse af Regnskabet fra 1. Oktober 1902 til 30. September 1903, ved Kassereren.
4. Bestyrelsen fremsætter Forslag til Ændringer og Tilføjelser i de under 18. Oktober 1902 vedtagne Statuter for Foreningens Understøttelsesfond:
   a) I § 3, 2det Stykke, udgaar: »Effekterne gives Prohibitivpaategning af Foreningens Revisorer«, og der indsættes: »Effekterne skulle forsynes med behørig Paategning om at tilhøre Understøttelsesfonden og med Prohibitivpaategning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet«.
   b) I § 7 udgaar sidste Linie og der indsættes: »Det aarlige Regnskab bliver at revidere af en af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet udnævnt Revisor mod et af Ministeriet nærmere fastsat Honorar. Regnskabet aflægges hvert Aar inden Januar Maaneds Udgang.«

   Vedtagelsen af disse Ændringer er af Ministeriet stillet som Betingelse for at opnaa kongelig Konfirmation paa Statuterne.
5. Bestyrelsen fremsætter Forslag til det Mærke, hvormed Foreningens Medlemmer, i Henhold til Vedtægternes § XI, skulle betegne sig som saadanne.
6. Valg af nye Embedsmænd:
   a) Valg af 5 Bestyrelsesmedlemmer. Efter Tur afgaar Glahn, Emil Jørgensen, Kyhnell og Alf. Thomsen samt efter Lodtrækning Eugen Jørgensen.
   b) Valg af 2 Suppleanter (C. Thonning og S. Lemche).
   c) Valg af 2 Revisorer (Ph. Smidth og C. L. Thuren).
   d) Valg af 2 Medlemmer til staaende Udvalg for Udstillinger (J. Dich og A. Lauritzen).
   e) Valg af 2 Medlemmer til staaende Udvalg for Honorarsager (A. Rosen og V. Schmidt).

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
D. 28. NOVEMBER 1903
6. AARGANG № 9

THORS FISKERI.

THORS FISKERI. FRU CARL-NIELSEN.

I Stockholm er for nogen Tid siden bleven opstillet en Springvandsgruppe paa Adolf Frederiks Torv. Den skyldes den unge, svenske Billedhugger WISSLER og fremstiller midt i Fontænen Thors Fiskeri. Den stærke As har draget Midgaardsormen et godt Stykke op af Vandet; det grimmige Uhyre søger af al Kraft at slippe fri ved at stemme Forpoterne haardt imod det Klippestykke, hvorpaa Thor staar i sin Vælde. Guden samler hele sin Styrke til et dræbende Slag mod Udyret; og medens dette af sit vældige Gab spyer en Styrteregn over sin Modstander, hæver han Mjølnir med sin senestærke, højre Arm for i næste Øjeblik med hele sin Guddomskraft at ramme den fast ind i Panden paa sin Arvefjende.

Dette er et udmærket dekorativt Springvandsmotiv og tillige ægte nordisk. Det er af den Slags Fund, der saa at sige af sig selv frembyder sig. Men jo simplere en Tanke er, jo mere den ligger lige for, desto større Kunst er det for det meste at komme paa den og dermed finde den rette Løsning af en Opgave.

Imidlertid, netop det selvsamme Motiv er for adskillige Aar siden blevet benyttet af en dansk Kunstnerinde, Billedhuggerinden Fru ANNA MARIE CARL-NIELSEN, f. Brodersen; og den Maade, hvorpaa den svenske Kunstner har frem-

stillet de to Hovedfigurer i Gruppen og deres Samvirken, har saa meget tilfælles med det langt ældre danske Stykke Skulptur, at det har vakt en Del Opmærksomhed. Foruden i hele Hovedbevægelsen i Figurerne er der den særegne Ejendommelighed, at Fru Carl-Nielsen bryder med Traditionen og lader Thor staa paa en Klippe i Stedet for efter Mythen i Baad, hvilket Wissler ogsaa gør. Tillige bruger Fru Carl-Nielsen det »korte« Slag og ikke et »Amboltslag«, saaledes som f. Eks. FREUNDS Thor gør det i Ragnaroksfrisen, hvilket er vel værd at lægge Mærke til; denne Bevægelse er nemlig ganske usædvanlig i hele Billedhuggerkunsten til alle Tider. Hr. Wisslers Thor gør en lignende Bevægelse. Der har da ogsaa, først i en Del af den svenske Presse og derefter i en Del af den danske, været rejst Beskyldning for Plagiat fra den svenske Kunstners Side. I denne Sammenhæng fortjener det dog at bemærkes, at denne fornylig under Sagens videre Udvikling har afgivet den Erklæring paa Ære og Samvittighed, at han hverken før eller under Udarbejdelsen af sin Skitse har set eller blot hørt Tale om Fru Carl-Nielsens Arbejde, hverken i Original eller Afbildning. Og denne Erklæring bilægges med en Attest fra saa gode Mænd som Direktør ved den kgl. Akademiskole i Stockholm GUSTAF CEDERSTRÖM, Professor, Grev G. VON ROSEN, Professor JOHN BÖRJESON, f. v. Professor JULIUS KRONBERG og Akademisekretær LUDV. LOOSTRÖM om, at Kunstneren »er en ærlig, samvittighedsfuld og pligttro ung Mand, paa hvis Æresord Ingen har Ret til at kaste den ringeste Skygge.« — Rimeligvis er da her et af de stundom forefaldende Tilfælde, hvor den samme Tanke kan opstaa spontant paa forskellige Steder.

Hvorom Alting er, er der Anledning til nu atter at mindes Fru CARL-NIELSENS smukke Springvandsgruppe, af hvilken »Architekten« hermed bringer en Afbildning. Den blev modelleret i 1887 og vandt paa samme Aars Foraarsudstilling den Neuhausenske Præmie for Opgaven: en Springvandsgruppe til Højbroplads. Siden har den været udstillet paa den nordiske Udstilling 1888, i Kunstforeningen og paa Raadhusudstillingen i 1900.

Man kan ikke frigøre sig for den Tanke: hvorfor har vi dog ikke paa vore offentlige Steder, ude i det Frie, nogen Fremstilling af slige nordiske, mythologiske Emner? Vi venter ad Aare at se Gefion køre frem med sine Øksne ude i Nærheden af Øresund. Men dermed er ogsaa alt sagt. Der er dog ganske sikkert ingen Tvivl om, at saadanne Skikkelser som Thor og Midgaardsormen, Odin, Loke osv. staar det store Folk ganske anderledes nær end de græske og romerske Skikkelser, hvoraf saa mange pryder vore Parker, hvor skønne og uforligneligt dejlige de end er. Den dannede og kunstforstandige Tilskuer glæder sig ved dem, ogsaa mange af den store Hob, der har en umiddelbar Skønhedsglæde ved at betragte deres rene Skønhed — men for de Allerfleste har de nordiske Aser og Asynjer nok saa meget Liv som de antike Guder og Gudinder. En Gruppe som Thor og Midgaardsormen vilde sikkert lige saa vel være paa sin Plads i Kjøbenhavn som i Stockholm. Maaske der da engang kan være Udsigt for Fru CARL-NIELSEN til, at ogsaa hendes første Idé til en saadan Gruppe kan komme til Udførelse i større Maalestok end den, hvori den er modelleret, og i et varigere og mere levende Materiale end Gibs.

B.

EN HANDELS-HØJSKOLE I KØLN.

For henved fire Aar siden stiftede en velhavende Borger og Æresborger i Køln en Handels-Højskole, som blev ledet efter et udmærket Program og snart tiltrak sig almindelig Opmærksomhed. Ved det andet Semesters Udløb var man allerede klar over, at Tilgangen af Elever, der stadigt var i stærk Stigning, tvang Skolen til snart at skaffe sig et større og bedre Hjem end det, man havde haft til at begynde med, og efter nogen Søgen var man saa heldig at faa en udmærket Byggegrund, beliggende i Nærheden af Rhinen og stødende op til den smukke, lille Rømerpark.

En Konkurrence blandt tyske Architekter blev udskreven, og i Programmet ønskedes bl. a. følgende: En Aula med 500 Siddepladser, to Auditorier med henholdsvis 250 og 150 Pladser, to andre med hver 100 Pladser og tre med Plads for 40—50 Personer hver. Der skulde endvidere være et Seminarium

HANDELS-HØJSKOLE I KÖLN. — ARCHITEKT E. VETTERLEIN, DARMSTADT.

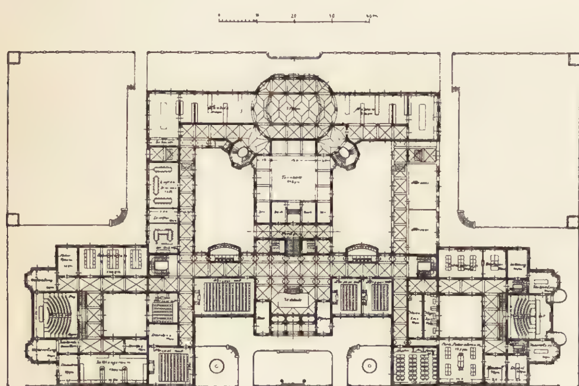
for romanske Sprog og for Engelsk, et nationaløkonomisk-juridisk og et geografisk Seminarium, hvert af disse forsynede med et Auditorium; tillige skulde der skaffes Rum til et Institut for Kemi og Fysik, med Laboratorier og Samlinger, Bibliothek og Læseværelser for Studerende og Lærere; et Handelsmuseum og stor Gymnastiksal samt Lokaler og Boliger for Inspektører og Betjente. Der blev udsat tre Præmier til en samlet Sum af 19,000 Mærk, og i Bedømmelsesudvalget sad flere af Tysklands fremragende Architekter og Professorer.

Dette Udvalg fik et meget stort og vanskeligt Arbejde; thi ikke mindre end 67 Architekter deltog i Konkurrencen med et samlet Antal Tegninger af 574 Blade. En Femtedel af de indsendte Arbejder viste saa aabenbare Fejl og Mangler, at de straks kunde henlægges, men Resten var alle saa dygtigt og kunstnerisk udførte, at hvert enkelt Projekt nøje maatte gennemgaas og vurderes, inden et endeligt Resultat kunde fremkomme.

Udfaldet blev, at 1ste Præmie enstemmigt blev tilkendt Architekt E. Vetterlein, Privatdocent, Doktor og Ingeniør i Darmstadt. De to andre Præmier til-

faldt Architekterne Jürgensen & Bachmann i Charlottenburg og Professor Friedr. Ratzel i Karlsruhe.

Hvad der gør Architekt Vetterleins Projekt saa tiltalende i det Ydre er, at han har forstaaet paa en meget smuk Maade at bringe det store Bygningskompleks i Harmoni med Parken, idet han af en Del af denne foran Bygningen har dannet en Art Forum, omgivet af Kolonnader og med et stort Kaskadeanlæg i Midten. Selve Skolebygningen findes i den høje Midtebygning og to lavere Sidefløje; fra den store Vestibule i Midten er Adgang til de vigtigste Lokaliteter, idet Hovedtrappen udmunder i denne. Til højre og venstre strækker sig brede Gange, i hvilke Garderober og Toiletter er anbragte.

HANDELS-HØJSKOLE I KÖLN.

Midtebygningen, der, naar den projekterede Udvidelse gennemføres, kommer til at omfatte to Gaarde, indeholder i Stueetagen Auditorier, Seminarier og Kontor; bag Hovedtrappen ligger Gymnastiksalen, og mod Floden strækker sig en 76 Meter lang Hal, bestemt til at optage Handelsmuseet. Skolens Festsal er overhvælvet med en 13 Meter høj Kuppel med Gallerier.

Etagehøjden er 5—5 1/2 Meter. Den indre Udstyrelse skal holdes tarvelig; Vestibulen, Trapperum, Aula og det store Auditorium skal dog udstyres rigere, og navnlig skal der her lægges Vægt paa en alvorlig, architektonisk Helhed.

I Architektens Overslag er Byggesummen anslaaet til ialt halvanden Million Mark.

EN KONKURRENCE.

Som bekendt indbydes for Tiden Architekter til at deltage i en Skitsekonkurrence om en Bebyggelsesplan for Ejendommene Gl. Kongevej Nr. 144, 146, 148 og 150, Bianco Lunos Allé Nr. 5 samt Grundtvigsvej Nr. 11 og 13.

Da det kan formodes, at der i disse Tider, hvor man ikke kan sige, at Architekterne just er overbebyrdede med Arbejde, vil være Tilbøjelighed hos ikke saa faa af dem til at give Møde for muligvis at faa Løn for deres Arbejde og i alt Fald for, saa længe dette staar paa, at leve sig ind i den Indbildning, at de gør nogen Nytte, tror jeg, det vil være af almindelig Interesse at faa nogle uklare Punkter i Programmet bedre belyste.

Der staar i Programmet, »at der vil blive taget særligt Hensyn til, at Planen frembyder fortrinlige hygiejniske og architektoniske Forhold, selv om

Opnaaelsen heraf maatte nødvendiggøre Afvigelser fra Byggeloven, ogsaa for saa vidt angaar større Etagehøjde og dermed større Bygningshøjde, samt Fremspring, Udvidelser, enkelte Indsnævringer eller Overbygninger af Vejforbindelser«. Da Planen kun skal være udarbejdet i den ringe Maalestok 1 : 400, og Inddelingen af Lejlighederne kun skal vises med enkelte Streger, og da der slet ikke forlanges andet end denne ene Plan og f. Eks. ikke noget Snit, kan jeg ikke fatte, hvorledes den »større Etagehøjde« og den »større Bygningshøjde« vil komme til at spille nogen som helst Rolle i Projektet paa dette Stadium, ej heller ved Bedømmelsen af det. Det er vist en Overflødighed, der er kommet med i Programmet, som langt hellere burde være udeladt. Som den nu staar anført, kan den muligvis have den Følge at forlede en og anden til at spekulere herover og til at give sig til at tegne Snit, maaske endogsaa Façader, hvad der jo ikke er Meningen.

Men hvad der er af langt større Vigtighed er følgende. Der findes i Programmet ikke Spor af Tilkendegivelse af, at den lykkelige Sejrherre, der vinder 1ste Præmie, tillige skal være den ledende Architekt, naar Byggeforetagendet kommer i Gang. Formodentlig er dette Tanken; men dette bør da, inden alt for lang Tid er gaaet hen med Tvivl i saa Henseende, tydeligt og klart udtales fra de rette Vedkommendes Side. Thi det vil sikkert mægtigt bidrage til at skærpe Architekternes Appetit, og de vil føle sig meget mere trygge ved hele Arbejdet, naar de har Garanti herfor. Paa Forhaand vil man jo være ganske utilbøjelig til at tro, at Indbyderne blot vil erhverve en Masse mere eller mindre brugbare Ideer for den ligeoverfor et »Millionprojekt« ganske forsvindende Sum af 500 + 300 + 100 + 100 = 1000 Kr. (Eet Tusinde Kroner), for saa derefter at sige: »Ja, nu skal I have Tak! Nu lader vi Hr. B eller Hr. D lave det; for nu kan han nok selv, naar saa mange kloge Hoveder har lagt det hele til Rette for ham!« Der er Ingen, som har Grund eller Ret til at nære den Mistanke, at en saadan upassende Slutning er paatænkt, eller at de akademiske Architekter blot skal bruges til at rage Kastanier ud af Ilden. Men derfor vil denne lille Tilføjelse til Programmet: »Den, der faar 1ste Præmie, faar tillige Arbejdet som Architekt ved Opførelsen af Bygningerne overdraget« ogsaa være af stor Betydning. Og ingen Architekt vil saa undse sig ved at gaa med, uanset at Præmierne er overordentligt smaa og i Grunden langt under, hvad der er passende at byde. Tilsammen naar de langt fra op mod den Sum, en enkelt Architekt maatte være berettiget til at forlange, hvis det uden Konkurrence overdroges ham at udarbejde en Plan som den forlangte, baade i Henhold til den nugældende Tarif for Honorarberegninger, og sikkert endnu mere i Forhold til den nye, som er under Udarbejdelse. Og da to Øjne vitterligt ikke ser saa meget som de fire Præmietageres otte, for ikke at tale om de utalte Øjenpar hos de uheldige Konkurrerende, er der for Indbyderne alle Chancer til Stede for ved en Konkurrence at se Themaet varieret paa alle de mulige Maader, det kan ske.

Vil man overfor dette her anførte indvende, at Arbejdet i den lille Maalestok og med Inddelingen af Lejlighederne »viste med enkelte Linier«, er lille og ikke meget værd, tager man storligt fejl. Det er i Virkeligheden ikke lille. Bagved de »enkelte Linier« ligger meget Tankearbejde og mange Overvejelser. Her har man hele Byggeriet i Svøbet, og den Spire, som lægges her, er skæbne-

svanger for hele dets Velfærd. Derfor kan ingen Architekt, som vil tage Opgaven alvorligt og samvittighedsfuldt, ved sit Tegnebrædt nøjes med det, der tilsyneladende fordres, men er nødsaget til at give Linjerne Saft og Kraft, ikke for at fremlægge dem saaledes ved Konkurrencen, men for at klare sin egen Tanke for sig selv. Skizzerne til et architektonisk Arbejde kræver lige saa megen Omsigt og Fordybelse i Opgaven, som den videre Udarbejdelse — ja ofte endog mere.

Jeg tillader mig derfor at slutte disse Bemærkninger med en direkte Opfordring til d'Hrr., som har med den paagældende Sag at gøre, om at tilkendegive det som noget, hvorom der ingen Tvivl kan være: at 1ste Præmie medfører Ret til at blive ledende Architekt ved Byggeforetagendet.

En Lysthavende.

TEGLVÆRKSINDUSTRIEN I 1903.

I »Nordisk Tidsskrift for Lervare- og Stenindustri« findes en kortfattet Oversigt over Teglværksindustrien i 1903, hvoraf følgende er Uddrag:

Det vaade Efteraar har formindsket Produktionen noget, men dog ikke saa meget, som de fleste antager. Der er naturligvis regnet nogle Banesten itu, og Lergravene har overalt været vanskelige at arbejde i, men flere større Teglværker har i Aar arbejdet med særlig Kraft, og der meddeles fra adskillige, at man har faaet Produktionen meget højt op til Trods for det ugunstige Vejr i August og September. Den Indskrænkning af Produktionen, som i de foregaaende Aar fandt Sted paa mange Værker, er nu ophørt, vistnok for alles Vedkommende. Det er de smaa Murstensbeholdninger i Foraaret og de ret gode Priser, som er Skyld heri, og Landets hele Produktion er vistnok ikke saa lidt større i Aar end i 1902.

Priserne i Kjøbenhavn har været omtrent som i Fjor, 21—22 Kr. for Flamsten. Efterspørgselen efter gule og røde, haandstrøgne Façadesten har været stigende i de senere Aar.

De disponible Murstensbeholdninger er for Tiden ikke saa lidt større end de var i Fjor paa samme Tid. Der er altsaa produceret mere, end der har været Anvendelse for. Saa snart der laves blot nogle faa Millioner flere, end der er Brug for, kan Priserne gaa stærkt ned, særligt fordi mange af Teglværkerne mangler tilstrækkelig Driftskapital og ofte er nødte til at sælge til de Priser, der bydes, blot for at skaffe Penge til Driften.

Efter at de fleste Teglværker i en Menneskealder ikke har lavet haandstrøgne Sten, har man atter maattet tage denne dyre Fremstillingsmaade op. I Udlandet og enkelte Steder i Danmark anvender man nu Maskiner, som stryger Sten i Forme som haandstrøgne. At sætte sig i større Bekostninger for at kunne lave haandstrøgne Sten, vil være ret betænkeligt, thi man ved ikke, hvor længe den Mode at anvende dem vil holde sig.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Etageadskillelsen »Germania«, System Poetsch, er et tysk Patent, der bestaar af trekantede Jærndragere, mellem hvilke der anbringes porøse, gennemhullede Sten af en bestemt, til Dragerne passende Form. Der forekommer to Arter af Dragere, nemlig de massive Dragere af △-Tværsnit og de hule Dragere, der har samme Tværsnit, men er valsede af Jærnblik og har en Aabning i den underste Side af Profilet. Disse hule Dragere bliver, for at forhindre Sidernes Sammentrykning og tillige for at forøge Bæreevnen, fyldte med Cementmørtel. Stenene, som mures i Cementmørtel mellem Dragerne, er plane baade paa Over- og Undersiden, og saavel Betongulv som Loftspuds kan straks anbringes paa disse.

Konstruktionen skal være absolut brandsikker, idet Jærndelene paa alle Sider er omgivet med isolerende Materiale; den er prøvet med temmeligt store Spændvidder og har vist sig i Besiddelse af en meget tilfredsstillende Bæreevne. De gennemhullede Sten, som danner en Del af Etageadskillelsen, bevirker en hurtig Udtørring og en god Lyddæmpning.

»Germania«-Konstruktionen er billigere eller i hvert Fåld ikke dyrere, end almindelige Jærnbjælkelag, men skal have flere Fordele fremfor disse. Den kan tillige benyttes som Tag, og den pudsede Overflade kan da dækkes med Tagpap eller andet Dækningsmateriale. (D. Bauhütte.)

FORSKELLIGT.

Canisiuskirken i Wien, som er nyopført, blev indviet den 18. Oktober. Den er opført i romansk-gothisk Overgangsstil og rummer c. 3000 Personer. Under Koret og Tværskibet strækker sig en Krypt. Architekt Gustav Ritter von Neumann har udført Tegningerne og ledet Opførelsen.

❦

Et nyt Palads i Paris. Den franske Regering har i Sinde at opføre et nyt Palads, som skal indrettes til Modtagelse af fremmede Fyrster, der besøger Frankrig. Bygningen vil faa Plads paa Hjørnet af Avenue du Trocadéro og Avenue de l'Alma, hvor der for Tiden ligger en Bygning, som benyttes af Fyrvæsenet.

❦

Franske Gobeliner. Det franske Udenrigsministerium har overdraget til M. Hannotin at tegne en Serie Gobelins-Kartoner til Dekorering af det nye franske Legationshotel i Wien. Gobelinerne vil blive vævede paa Statsfabrikkerne og vil komme til at forestille Scener fra Paris og Omegn: Champs Elysées, Place de la Concorde, Louvre, Versailles, St. Cloud etc.

❦

Melanchton-Huset i Bretten er bleven indviet den 20. Oktober. Bygningen, ved hvilken Architekterne Vollmer & Jassoy i Berlin samt H. Billing i Karlsruhe og Jung i Berlin har været medvirkende efter hverandre, er et ejendommeligt Mindesmærke for den store Reformator. Den er opført i gothisk Stil af

rød Sandsten og indeholder i Stueetagen en Hal med Statuer af Melanchton, Luther, Bugenhagen, Jonas, Brenz, Calvin og Buzer. I Etagen ovenover findes fire Værelser, der bærer følgende Navne: Byværelset, Fyrsteværelset, Theologværelset og Humanistværelset.

❧

En Ministerialbygning i München. Finansudvalget i det bayerske Kammer har vedtaget Opførelsen af en Bygning for det nye Trafikministerium. Bygningen skal tillige indeholde Lokaler for et Central-Posthus. Byggesummen er anslaaet til omtrent 10 Mill. Mark.

❧

Et nyt Theater i Bern blev aabnet den 3. Oktober. Det er opført efter Tegning af Architekten R. v. Wüstemberger og indeholder 940 Sidde- og 160 Staapladser. Tilskuerpladsen bestaar af Parket og 3 Etager, som er byggede ind i Rummet uden synlige, bærende Søjler.

❧

Enhedsmonumentet i Frankfurt blev afsløret den 18. Oktober; det er et Værk af Architekten Hessemer og Billedhuggeren Kaufmann, hvis Udkast i sin Tid blev belønnet med 1ste Præmie. Monumentet hæver sig som en Obelisk foran Paulskirken, og ved dets Fod er anbragt tre Broncegrupper, forestillende: det frisindede Borgerskab, de tyske Højskoler samt Skjalden, som besynger Enhed og Frihed. Monumentets Opførelse har kostet 120,000 Mark.

❧

»*Schönen Brunnen*« i Nürnberg staar nu færdig efter den gennemgribende Restaurering, den har været underkastet. Architekt Wallraff, der har forestaaet Arbejderne, har ladet Monumentet male i stærke Farver og Forgyldning. Omkostningerne ved Restaureringen beløb sig til 160,000 Mark.

❧

Venedigs Forbindelse med Fastlandet bestaar som bekendt af en Jærnbanebro. Det er nu paatænkt at udvide denne Bro saa meget, at der tillige kan tilvejebringes en Forbindelsesvej for Fodgængere. Al Færdsel med Vogne eller andre Transportmidler, som er forspændte med Dyr, skal forbydes paa denne Linie.

❧

Et nyt Theater i Wien skal opføres efter Tegninger af Architekterne Fellner & Helmer. Det skal have Plads i den saakaldte »Englischen Garten« og vil kunne rumme 3—4000 Personer. Det er Hensigten at opføre og indrette Bygningen saaledes, at den kan anvendes saavel til Theaterforestillinger som til Koncerter og Baller.

Med nærværende Nr. af »Architekten« paabegyndes en Afhandling om Christiansborg Slot og de Arbejder, der siden dets Brand i 1884 har været foretagne i Anledning af en paatænkt Genopførelse. Afhandlingen, der vil komme til at gaa igennem flere Numre, pagineres særligt med Romertal.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

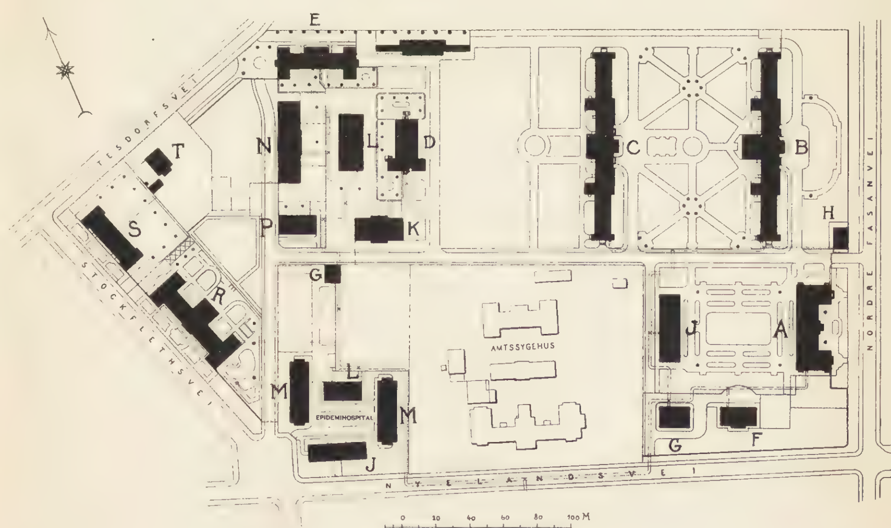
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
D. 5. DECEMBER 1903
6. AARGANG № 10

FREDERIKSBERG HOSPITALS OG FORSØRGELSESVÆSENS NYE BYGNINGER.

I Løbet af de sidste tre Aar har Frederiksberg Kommune ladet rejse ved Nordre Fasanvej et stort Bygningskompleks, der foruden rummelige og tidssvarende Lokaler for Fattig- og Forsørgelsesvæsenet tillige omfatter et stort, moderne Hospital, i hvilket hver Afdeling bestaar af en fritbeliggende Pavillon, der kun indeholder de for den paagældende Afdeling nødvendige Sygestuer og Anneksrum.

I det ydre er der, navnlig af økonomiske Grunde, kun lagt ringe Vægt paa de architektoniske Enkeltheder, hvorimod man med Hensyn til Hospitalets indre Udstyr og Indretning har bragt betydelige Ofre, for at alle de Krav, som Hygiejnen stiller til Bygninger af denne Art, kan blive fuldt ud tilfredsstillede.

SITUATIONSPLAN.

A. Administrationsbygning. *B.* Kirurgisk Pavillon. *C.* Medicinsk Pavillon. *D.* Sindssygeafdeling. *E.* Afdeling for Hud- og Kønssygdomme. *F.* Isolationsbygning. *G.* Lighus. *H.* Portnerbolig. *J.* Funktionærbygninger. *K.* Køkkenbygning. *L.* Vaskeribygninger. *M.* Sygebarakker. *N.* Fattiggaard. *P.* Husvildeafdeling. *R.* Alderdomshjem. *S.* Børnehjem. *T.* Direktørbolig.

Fra Nordre Fasanvej, hvor Indgangen til Hospitalet findes, kommer man, efter at have passeret Portnerboligen og Administrationsbygningen, til *den kirurgiske Pavillon*, der er en lang, toetages Bygning, bestaaende af to Fløje med et Midteparti. Fløjene indtages af de store Sygesale med tilhørende aabne Ve-

SINDSSYGEAFDELING. ARCHITEKTER HENRY MEYER & CHR. L. THUREN.

randaer, nogle mindre Sygeværelser, Thekøkkener m. m. samt i nogle smaa Udbygninger Badeværelser, Vandklosetter og Udskylningsrum.

De store Sygestuer, der hver er indrettede til 20 Patienter, faar rigeligt og smukt Lys gennem Vinduer i begge Langvægge samt gennem en i Endevæggen anbragt Glasdør, der fører ud til den aabne Veranda.

SINDSSYGEAFDELING. PLAN AF STUEN OG FØRSTE SAL.
1. W. C. og Udskylning. 2. Badeværelse. Permanent Bad. 3. Celle. 4. Sygeplejerske. 5. Thekøkken. 6. 4-Sengs-Stue. 7. 2-Sengs-Stue. 8. Dagligstue. 9. Overlæge.

Om Aftenen oplyses Stuerne af elektriske Lamper, der er anbragte saavel i Loftet som langs Væggene. Hver Sygestue har sit særlige Thekøkken og Baderum og danner et afsluttet Hele, der kan holdes fuldstændigt isoleret fra det øvrige.

Ved en Udvidelse af Korridorerne er der i Nærheden af Sygestuerne tilvejebragt udmærkede Dagligrum for oppegaaende Rekonvalescenter.

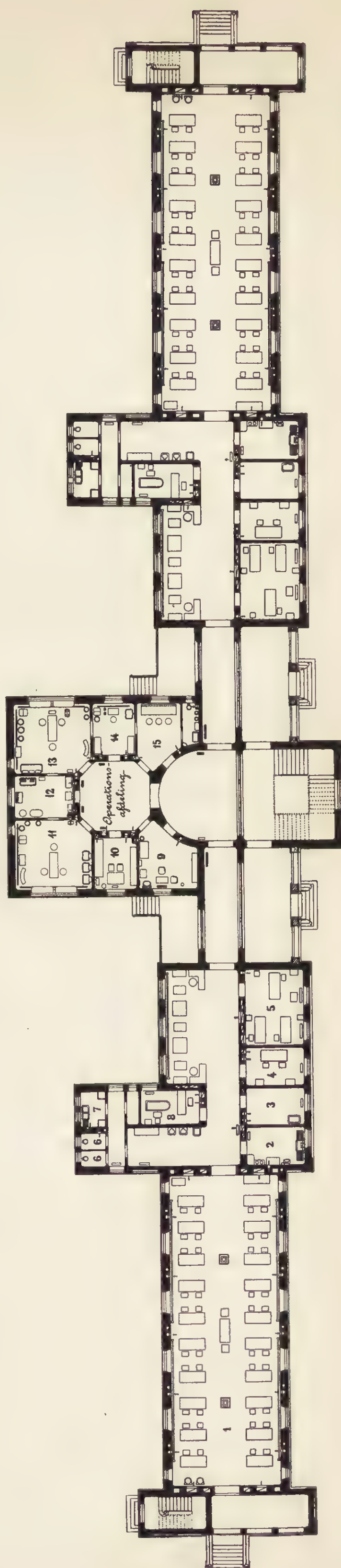
Saavel i Thekøkkenerne som i Forbindstuerne findes elektriske Koge- og Sterilisationsapparater; Udskylningsrummene har ventilerede Skabe for Stikbækkener m. m. samt Aabninger for Nedkastningsbrønde til Kælderen af snavset Linned.

I Thekøkkenerne findes desuden Varmeskabe for Maden, varmede ved Dampslanger, svingbare Dampgryder, Fajancevask med Koldt- og Varmtvandstilførsel og Asketræsdrænere samt Gaskogeapparater med Aftræk.

Bygningens Midteparti optages af Operationsafdelingen, der indeholder syv Rum, som er ordnede i en Halvkreds omkring et ottekantet Forværelse med Ovenlys. Der findes to Operationsstuer, en aseptisk og en antiseptisk, som kan benyttes baade med Sidelys, Ovenlys og kunstigt Lys. De øvrige Rum benyttes til Forbindstue, Sterilisation, Laboratorium o. lgn.

Operationsbordene kan opvarmes ved varmt Vand. Instrument- og Rekvisit-Konsoller er af polerede Lavaplader eller af forniklet Messing. Gulv og Vægge er flisebeklædte, og alle Væghjørner er afrundede saavel her som i alle andre Rum i Kompleksets Bygninger. Gulvene i Sygestuer og lignende Steder er Linoleum paa Betonunderlag.

I nogen Afstand fra den *kirurgiske* Pavillon ligger *den medicinske Pavillon*, der saavel i det ydre som i det indre ligner den første, dog med den Undtagelse, at der i Stedet for Operationsafdelingen findes en Badeafdeling. I dennes Afklædningsrum, der har fire særskilte Celler, findes Massagebænk og Lavoir. Douche- og Bassinbadet indeholder foruden Bassinet, hvori Vandstanden kan varieres, Skeletbad og Sædebad samt forskellige Straale- og Brusebade.

KIRURGISK PAVILLON. PLAN AF STUEETAGEN.
1. 20-Sengs-Stue. 2. Thekøkken. 3. Forbindingsstue. 4. 1-Sengs-Stue. 5. 3-Sengs-Stue. 6. W. C. 7. Udskylningsrum. 8. Badeværelse. 9. Lægeværelse. 10. Forbindingsstue. 11. Aseptisk Operationsstue. 12. Sterilisationsrum. 13. Antiseptisk Operationsstue. 14. Kloroformeringsstue. 15. Laboratorium.

I en stor Blandingskasse med Koldt- og Varmtvandstilførsel blandes Vandet til en Temperatur af ca. 40 ⁰ C. og ledes derefter til Reservoiret, hvorfra Tilledningsrørene til de enkelte Badeapparater udgaar.

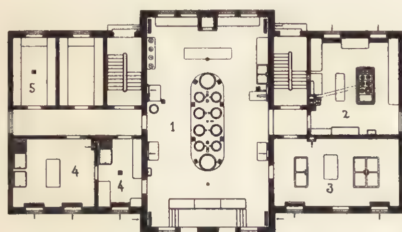
I Reservoiret kan man ved et Ventilsystem med tilhørende Blandingskamre, i Forbindelse med Koldtvandstilførsel, yderligere formindske Temperaturen, saaledes at man for ethvert Badeapparat kan reducere Temperaturen lige til Koldtvandsledningens Temperatur. Bassin og Skotsk-Douche har særlige Blandingskasser.

Alle Badeapparater er udførte i forniklet Metal, alle Rørledninger ligeledes.

Dampbadet har Hvilebænk i tre Etager og Indsæbningsbænk af Skifer, monterede paa en Underbygning af galvaniseret Jærn.

I Rummet for Kulsyre- og elektriske Bade findes desuden et Lokaldampbad; Badekarret er her af Fajance og har Elektroder til Elektrisering af hele Legemet; det kan tillige anvendes til Kulsyrebade, i hvilket Tilfælde Badekarret modtager Tilløb fra det ved Væggen anbragte Kulsyreapparat.

Disse to Bygninger, der er de største i Anlæget, ligger begge paa højre Side af den Hovedvej, som fra Øst til Vest skærer Arealet over i to Halvdele, paa venstre Side af Vejen ligger førnævnte *Administrationsbygning* og en *Funktionærbygning.*

KØKKENBYGNING. PLAN AF STUEETAGEN.
1. Dampkøkken. 2. Stegekøkken. 3. Opvask. 4. Tilberedning af Fisk og Grøntsager. 5. Oplag.

Den første af disse indeholder i Stueetagen Kontorerne for Hospitalsvæsen, Fattigvæsen og Forsørgelsesvæsen med dertil hørende Venteværelser; Kælderen rummer de forskellige Afdelingers Arkiver, Portørværelser, Toiletrum samt Stald for Forsøgsdyr. Paa 1ste Sal findes Lejlighed for Hospitalsforvalteren samt Værelser for Reservelæger og Kandidater. Endvidere Spisestue med Køkken for Kandidaterne. Tagetagen indeholder ligeledes et Par mindre Boliger og en Del Pigeværelser.

I *Funktionærbygningen* findes i Stueetagen Funktionærernes Spise- og Dagligstue med tilhørende Thekøkken og Anretningsværelse, endvidere Medicinstue samt Værelser for Oversygeplejerske og Plejemoder. De øvrige Rum i Stueetagen samt hele 1ste og 2den Sal indtages af Værelser for Sygeplejersker. I Tagetagen findes Pigeværelser. Saavel Kælder som alle Etager har Badeværelser og de i Bygningen opstillede Lavoirer og Vaske er af Fajance og har Koldt- og Varmtvandstilførsel.

I Terrænets Baggrund ligger en Gruppe af Bygninger, som bl. a. omfatter en Pavillon for Sindssygdomme og en for Hud- og Kønssygdomme, en Køkkenbygning og en Vaskeribygning samt, adskilt fra de øvrige Bygninger ved et Hegn, en Fattiggaard og en Husvildeafdeling. De to Sygepavilloner er betydeligt mindre end den medicinske og kirurgiske Pavillon, men har ligesom disse to Etager hver samt egne Thekøkkener, Udskylningsrum og Badeværelser.

Køkkenbygningen har i Kælderen forskellige Oplagsrum for Øl, Vin, Viktualier, Mælk og Kød. I Kødkælderen findes alle moderne Tilberedningsmaskiner, der drives af en Elektromotor.

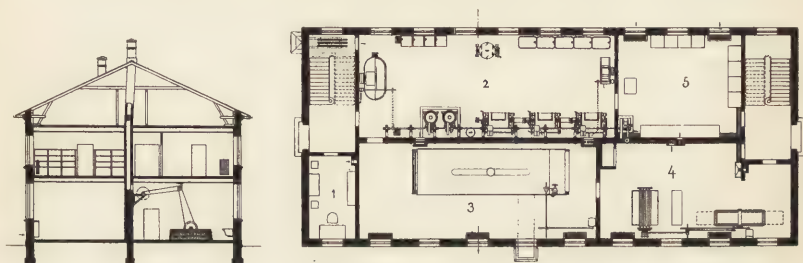
I Stueetagen findes Dampkøkken, Stegekøkken, Rum for Tilberedning af Fisk og Grøntsager, Opvaske- og Oplagsrum. Dampkøkkenet har 10 fritstaaende Dampgryder, 1 Fiskekoger, 2 Kartoffelkogere, 4 Svinggryder samt Varmeskabe, Varmebord, Skylle- og Udslagningsvaske.

Gulvet og Væggene er fliseklædte; Gulvet har Fald mod en Forsænkning i Midten, omsluttende Dampgryderne, samt 8 Gulvafløb, ordnede regelmæssigt mellem Gryderne.

I Stegekøkkenet findes et fritstaaende Gaskomfur med Støbejærns-Plade. Aftrækskanalen er beliggende under Gulvet. Under Pladen findes et stort Varmeskab med direkte Gasopvarmning. Ved Væggen er anbragt en Etageovn med 6 Stegeovne.

Foruden de nødvendige Køkkenborde findes her en Fajancevask med varmt og koldt Vand, et Arbejdsbord med fortinnet Smedejærns-Bordplade samt et mindre Gasapparat.

I Opvaskerummet er et 4-dobbelt Skylleapparat med Afløb og Overløb. De 4 Vaske er hver 1000 mm. × 800 mm. og 350 mm. dybe. Desuden er

VASKERIBYGNING. PLAN AF STUEETAGEN.
1. Kontor. 2. Dampvaskeri. 3. Tørrestue. 4. Rulle- og Strygestue. 5. Indlevering og Sortering.

her et dobbelt Skylleapparat med Vaske af samme Størrelse som førnævnte. Vaskekummerne er udførte i poleret Messing og er fritstaaende paa Støbejærns-Underbygninger. I Rummene for Tilberedning af Fisk og Grøntsager er foruden Køkkenbord og Arbejdsbord 3 store Fajancevaske paa murede Ben.

En Elevator forbinder Dampkøkkenet med Oplagene i Kælderen.

Vaskeribygningens Stueetage indtages af Dampvaskeriet med tilhørende Tørrestue, Rulle- og Strygestue samt Indleveringsrum og Kontor. Det snavsede Tøj bringes i lukkede Jærnbeholdere fra Sygeafdelingerne til Indleveringsrummet, hvor det sorteres og tælles; herefter nedlægges det i de langs Væggene anbragte Sorteringsrum med Skillerum af Skifer. I Dampvaskeriet findes 5 store Blødekar af galvaniserede Staalplader; endvidere er her anbragt et svingbart Dampkogekar til Kogning af særlig snavset Linned. Der findes 2 Dampvaskemaskiner, en Skyllemaskine samt 2 Centrifuger til Vridning af Tøjet. Langs Ydervæggen er opstillet 4 Haandvaskekar af Fajance. Endelig er her opstillet en Vaskemaskine for Sengetæpper, hvoraf flere Stykker under Vaskningen er sammensyede, saa at de danner et lukket Baand, der passerer mellem Vasketromlerne.

I Tørrestuen er en Kædetørremaskine, 10 m. lang, 3 m. bred og 3 m. høj. Maskinen er isoleret mod Varmetab, ved at Mellemrummene i de hule Vægge og Loft er udfyldt med Korkskaller. Væggene bestaar indvendig af galvani-

serede Jærnplader, medens den udvendige Beklædning er af ferniserede Pitch-Pine-Brædder. De med Damp ophedede Varmelegemer (Ribberør) er anbragte ved Gulvet. Tøjet føres paa løse Træstænger langsomt gennem Maskinen ved endeløse Kæder, hvoraf der findes to Par over hinanden. Maskinen Indre oplyses ved Vinduer i Forsiden.

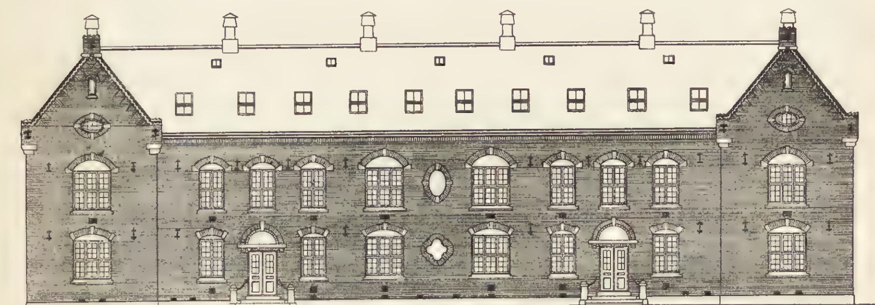
I Rulle- og Strygestuen findes foruden en Del Strygeborde en Damprulle, en Kasserulle med Tangstangsdrev samt en Gasstrygeovn til 10 Jærn.

Paa 1ste Sal er Linnedrum samt Sy- og Tilskærerstue, der har Elevatorforbindelse med Rulle- og Tilskærerummet i Stuen; endvidere er her Oplag, Udleveringsrum og Værelser for Oldfrue og Vaskepiger.

Tagetagen er indrettet til Tørrerum. Vaskeriet er beregnet til med 10 Timers dagligt Arbejde at knnne besørge 1800 kg. tør Vask.

Gulvet i Vaskerilokalerne samt Væggene indtil Brysthøjde er flisebeklædte.

Til selve Hospitalsanlæget knytter sig endnu en *Epidemiafdeling*, hvis Bygninger er beliggende i Hjørnet mellem Nyelandsvej og Stockflethsvej. Denne Af-

BØRNEHJEM.

ARCHITEKTER
EM. OHLAND & CHR. L. THUREN.

deling bestaar af 2 Sygebarakker med tilhørende Lighus og Funktionærbygning; Afdelingen har endvidere særskilt Dampvaskeri og Desinfektionsrum. Barakker og Funktionærbygning er opførte af Træ og indvendigt beklædte med Compo board. Hver *Barak* har 34 Senge i 2 store og 2 mindre Sygeværelser, endvidere Badeværelse med fast og transportabelt Badekar samt Thekøkken og Udslagningsrum. De transportable Badekar er af emailleret Kobber, alle øvrige sanitære Apparater er Fajance.

Funktionærbygningen har i Stueetagens nordre Ende, adskilt fra den øvrige Funktionærbygning, 2 Isolationsværelser, hver med 2 Senge samt tilhørende Sygeplejeværelse. Endvidere findes i denne Bygning Afgangsbadet, Funktionærbadet samt Værelser for Overlæge, Oversygeplejerske og øvrige Funktionærer.

Lighuset indeholder en Sektionsstue med tilhørende Ligrum samt en Vognremise.

Vaskeribygningen indeholder Dampvaskeri med Desinfektionsrum, Tørrestue samt Oplag, Linnedrum m. m.

Endelig omfatter Hospitalet endnu et Par mindre Bygninger, nemlig en Isolationsbygning, et Lighus og en Desinfektionsanstalt.

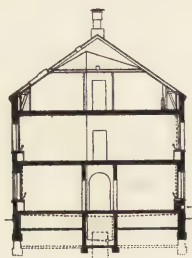
Desinfektionsanstalten ligger Vest for Nyelandsvej; den har to Fløje, indrettede

til Vognremiser. Den øvrige Del af Bygningen indtages af de to Desinfektionsrum, Badeværelse med tilhørende to Afklædningsrum, hvori findes W. C., samt Opholdsrum og Materialrum.

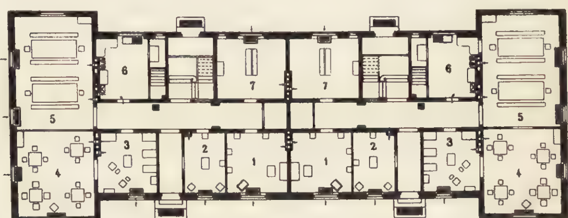
Forsørgelsesvæsenets Bygninger bestaar af Alderdomshjem og Børnehjem, der begge ere beliggende ud mod Stockflethsvej, samt den førnævnte Fattiggaard og Husvildeafdeling.

Alderdomshjemmets Bygning har to Etager. I den nordre Endefløj findes Operationsstue med tilhørende Rekvisitrum. I Midtefløjen er Thekøkken, der er udstyret i Lighed med Patientbygningernes. Stueetagen indeholder iøvrigt 34 Senge og 1ste Sal 51 Senge. I Tagetagen er Pigeværelser, Linnedrum samt 10 Værelser, hver med 2 Senge.

Børnehjemmets Bygning er ved Skillemur delt i to Dele, den nordre Halvdel for Piger, den sydlige for Drenge. Begge Afdelinger er ens indrettede. I Stueetagen er Opholdsrum, Spisestue, Vuggestue, Læsestue, Modtagelsesværelse, Værelse for Plejemoder samt Thekøkken med Nedgang til Viktualierum i Kælderen. Køkkenet har ligesom Alderdomshjemmet Fajancevask med Asketræsdræner,

BØRNEHJEM.

PLAN AF STUEN.

1. Plejemoderen. 2. Modtagelsesværelse. 3. Vuggestue. 4. Opholdsrum. 5. Spisestue. 6. Thekøkken. 7. Skolestue.

Koldt- og Varmtvandstilførsel samt svingbare Dampgryder, Varmeskab og Gasapparat med Aftræk.

Første Sal indtages af Sovestuerne med 28 Senge i hver Afdeling, Vuggestuer, Soveværelse for Plejemoder, W. C. samt Badeværelse med tempereret Brusebad og Haandvaske med Koldt- og Varmtvandstilførsel. I Tagetagen findes Pigeværelser og Linnedrum samt Badeværelse for Funktionærer.

Husvildeafdelingen har i begge Etager 12 Værelser for Husvilde samt Køkken og Vandkloset.

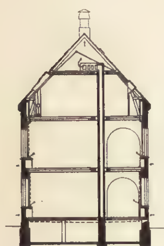
Fattiggaarden har i Kælderen indrettet Arbejdsstuer, særskilte Spisestuer for Mænd og Kvinder med tilhørende Anretnings- og Opvaskerum, endvidere særskilte Bade for Mænd og Kvinder samt 4 Arrestlokaler. I Stueetagen er Fattigbestyrerens Lejlighed og Kontor, i Tagetagen en Andagtssal, ellers er Etagerne optaget af Soverum.

Paa Terrænet Vest for Bygningen findes en makadamiseret Arbejdsplads med tilhørende Stenplads, Arbejdsskure, Materialrum samt Klosetbygning m. m.

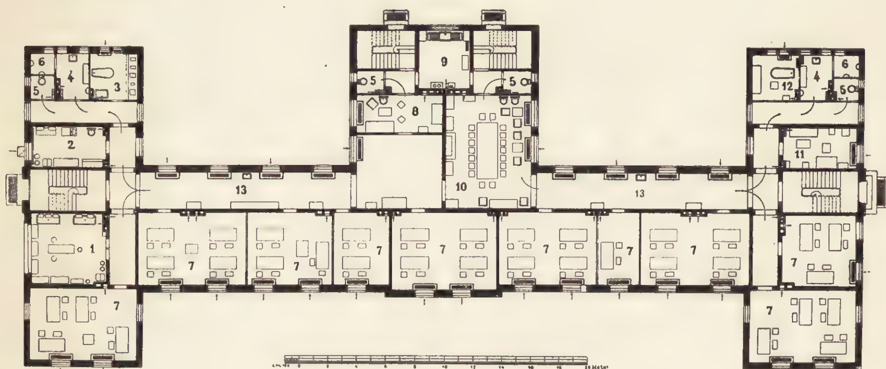
Der findes selvfølgeligt ved hele dette Anlæg en Mængde Enkeltheder, som Pladsen her ikke tillader os at komme nærmere ind paa, dog bør den Maade, paa hvilken Anstalten faar Varme og Lys, endnu korteligt omtales.

Samtlige Bygninger, med Undtagelse af Direktørboligen, faar nemlig Damp til Opvarmning og Ventilation fra Frederiksberg Forbrændingsanstalt, som ligger i Nærheden, og hvor al Dagrenovationen fra Frederiksberg forbrændes.

Dampen ledes gennem to lige store Dampledninger med aftagende Diameter gennem en underjordisk Tunnel og forgrenes til alle Bygningerne. Tunnelen er en Monierkonstruktion, Højden er overalt 2 m. og Bredden 1,5—1,75 m., for Hovedtunnelens Vedkommende, i Sidetunnelerne ind til Bygningerne er Bredden kun 1 m. Tunnelen, der gennemsnitligt er dækket med 0,75 m. Jord, følger saa vidt muligt Terrænet; den faar sit Lys dels gennem Lysbrønde til Overfladen, dels ved Elektricitet.

Patientbygningerne opvarmes ved et kombineret Varmtvands- og Dampopvarmningssystem, saaledes at Sygeværelser og Opholdsrum har Varmtvandsopvarmning, medens Operationsafdelingen, Badeafdelingen samt Thekøkkener, Korridorer osv. opvarmes ved Damp.

ALDERDOMSHJEM. PLAN AF STUEN.

1. Operationsstue. 2. Lægeværelse. 3. Badeværelse. 4. Skyllerum. 5. W. C. 6. Skab. 7. Sygestue. 8. Sygeplejerske. 9. Thekøkken. 10. Opholdsrum. 11. Sygestue. 12. Badeværelse. 13. Opholdskorridor.

Ovnene bestaar for Sygesalenes Vedkommende af glatte Smedejærns-Rør langs Ydervæggene under Vinduerne, ellers anvendes overalt i Patientbygningerne ophængte, glatte Radiatorer.

Belysningen er for hele Kompleksets Vedkommende elektrisk, hvortil den fornødne Elektricitet og Kraftforbrug, som ovenfor nævnt, faaes fra Forbrændingsanstalten. Kablerne føres gennem samme Tunnel, hvori Varmeledningerne ligger, og bestaar af let isolerede Rundkobberstænger. Sygestuerne oplyses ved særligt konstruerede Dobbeltlamper, indrettede til saavel direkte som indirekte Lys, hvoraf det sidste anvendes om Natten. Operationsstuer og Sektionsstuer har store Reflektorer, der er bevægelige paa blanke Kobberskinner.

Over hele Anlæget strækker sig et vidtforgrenet Telefonnæt, der staar i Forbindelse med det offentlige Telefonnæt. Kablerne mellem Bygningerne føres gennem Damptunnellen; Omstillingsbordene er anbragte i Portnerboligen.

Som Architekter har for Hospitalsbygningernes Vedkommende virket Justitsraad Henry Meyer og Chr. L. Thuren med Architekt Laage som Tilsynshavende,

medens Architekterne for Forsørgelsesvæsenets Bygninger har været Em. Oland og Chr. L. Thuren med Architekt Hagen som Tilsynshavende.

Ingeniørarbejderne er projekterede af Stadsingeniør Jochimsen og Afdelingsingeniør C. J. Brodersen, af hvilke sidstnævnte under Stadsingeniørens Sygdom tillige har haft Ledelsen af alle disse Arbejder under sig.

Blandt de mange Haandværkere og Leverandører, som har været medvirkende ved Hospitalets Opførelse, skal følgende nævnes:

Murmestrene E. Rothe (Administrationsbygningen), Olrich (Lighus, Fattiggaard og Husvildeafdeling), B. Kramer (Isolationsbygningen) samt Mursvendenes Aktieselskab (Vaskeribygningen). Tømmermestrene V. Mertins (Administrationsbygning, Patientbygninger og Portnerbolig), N. S. Fjeldsøe (Afd. for Hud- og Kønssygdomme og Desinfektionsanstalt), P. Topp (Sindssygeafdeling), Oskar Køhler (Isolationsbygning og Plankeværker), S. A. Haarlev (Funktionærbygning), Chr. Hansen (Lighus) og Tømmersvendenes Aktieselskab (Køkkenbygning og Vaskeribygning).

Snedkermester Chr. M. Rasmussen har leveret Snedkerarbejdet i Patientbygningerne.

Skiferdækning og Blikkenslagerarbejde er udført af C. Jensen, Chr. Bruun, A. G. Gynther og Dahl & Søn. Malerarbejdet af Kruse & Kjær og C. C. Johansen.

Varmeapparater er leverede fra Riedel & Lindegaard, Bruun & Sørensen, Recks Opvarmningskompagni, Aktieselskabet Vølund.

De elektriske Motorer er fra Titan, og de vidtstrakte Gulvbeklædninger af Linoleum er leverede af Em. Meyer.

Det hele Anlæg, som er til stor Ære for Frederiksberg Kommune, har kostet omtrent 3 Millioner Kroner.

Ovenstaaende er i det væsentlige et Uddrag af: Beskrivelse af Frederiksbergs Kommunes nye Hospitals og Forsørgelsesvæsens Bygninger ved Nordre Fasanvej, udarbejdet af knst. Statsingeniør C. J. Brodersen i Anledning af Nordisk teknisk og hygiejnisk Kongres i Kjøbenhavn 1903.

EN KONKURRENCE.

I Anledning af en Artikel i »Architekten« for 28. November 1903 er Redaktionen opfordret til at meddele:

1. Konkurrencen er *offentlig*.
2. Programmets Bemærkninger om Dispensationer er anførte som formaalstjenlige Oplysninger for de konkurrerende med særligt Henblik paa *større* Lejligheder og deraf følgende større Etage- og Bygningshøjder.
3. Ved almindelig offentlig Konkurrencer, hvortil alle har Adgang, drejer Konkurrencen sig kun om de udsatte Præmier, se § 9 i »Vejledende Regler ved Konkurrencer«.

FORSKELLIGT.

Udnævnelse. Architekt ved de danske Statsbaner H. Wenck er bleven udnævnt til Professor.

Kjøbenhavns Raadhus i fremmede Tidsskrifter. Det udbredte engelske Tidsskrift »*The Builder*« har i sit Hefte for 21. November en kortfattet, men særdeles velvillig Artikel om vort nye Raadhus, ledsaget af en Plan og en Del større Afbildninger, hvoraf en viser Façaden mod Raadhuspladsen og er i meget stort Format. Desværre er Gengivelserne skæmmede noget ved det uklare og taagede, som næsten altid findes ved det ellers fortræffelige Tidsskrifts Billeder.

I November-Heftet af det franske Tidsskrift »*l'Art décoratif*« er under Navnet Jean Lahor ligeledes skrevet en meget smigrende Artikel om Raadhuset, hvortil knytter sig 6 udmærkede Gengivelser af nogle Portaler og Enkeltheder. Forfatteren omtaler her det danske Raadhus som en af de bedste Nybygninger i det svundne Aarhundrede.

Svenske og norske Tidsskrifter har allerede tidligere bragt deres Læsere illustrerede Beskrivelser om denne Bygning; nu for nylig har Architekt F. A. G. Holland i Kristiania skrevet en meget smuk og indgaaende Kritik i det norske Tidsskrift »Samtiden«; han føler det Nyropske Værk virkende »som et forfriskende pust i lummer luft for en gangs skyld at faa slippe fri for den obligate gotik, renaissance, rococo o. s. v. og ikke mindst for de klassiske stilplagiater, der er saa fyldig repræsenteret netop i Kjøbenhavn«.

En international Konkurrence angaaende Udkast til et israelitisk Tempel i Triest er udskreven af den derværende Menighed. For Tegningerne, som skal være indsendte den 1. Marts 1904, er udsat Præmier paa 8000, 5000 og 2000 østrigske Kroner. Bedømmelsesudvalget bestaar af Overingeniør Guido Levi i Triest, Ingeniør, Dr. Ettore Lorenzutti, Formand for Stadsbygningsvæsenet i Triest, Ingeniør Marco de Parente og Architekt Allessandro Hummel som Delegerede for Architekt- og Ingeniørforeningen i Triest; Professor K. Hesky, Direktør for den k. k. Statsindustriskole i Triest, samt Architekt, Professor Manfredo Emanuele Manfredi, Direktør for det kgl. Kunstakademi i Venedig.

Forespørgsler stiles til den israelitiske Menigheds Kontor, Piazza Sa. Caterina 3, Triest.

I udenlandske Architektkredse hersker der nogen Utilfredshed med Juryens Sammensætning, idet man gør gældende, at der burde være indvalgt nogle flere Architekter som Dommere fra andre Nationer.

Det engelske Hus. I Architektforeningen i Berlin holdt Landbygningsinspektør, Dr. Muhesius i forrige Maaned et Foredrag om Anlæget af det engelske Hus. Taleren havde ved en 7-aarig Virksomhed i London haft Lejlighed til at sætte sig nøje ind i dette Emne og fremhævede, at det, trods de mange Afbildninger, der stadigt fremkom heraf i Tidsskrifter og Værker, dog langtfra var tilstrækkeligt kendt paa Fastlandet.

Englænderne planlagde altid deres Huse saaledes, at alle Beboelsesrum, men

fremfor alt Sove- og Børneværelser, fik saa megen Sol som muligt. De udelukkede sig fra Gadens Tummel ved Mure eller tætte Buskadser, og Husets egentlige Front vendte de mod Haven.

Taleren forklarede dernæst Bygningens Indretning og anførte saaledes, at det engelske »drawing-room« egentlig omfatter baade Dagligstue, Salon og Fruens Værelse eller Kabinet, hvilket jo — efter hvad man skulde tro — maatte simplificere Planen betydeligt. Økonomirummene roste han for deres ualmindelig praktiske Sammenstilling og Indretning; de indtog sædvanligt omtrent en Trediedel af Lejlighedens Areal, medens de f. Eks. i Tyskland kun optager fra en Sjettedel til en Tiendedel.

De moderne engelske Haveanlæg bliver nu altid anlagte regelmæssige; de landskabelige Anlæg, som vi kalder engelske Haver, eksisterer for Tiden kun udenfor England. I de engelske Haver findes hverken bugtede Gange eller kunstige Klipper og Ruiner, ikke heller træffer man der Søer eller Damme med uregelmæssige Konturer; man er atter vendt tilbage til de geometriske Anlæg. Foran Huset strækker sig en Terrasse, til hvilken den regelmæssigt anlagte Blomsterhave støder op, og foran denne igen ligger den store Græsplæne. Ved Siden findes Køkken- og Frugthaven og den aldrig manglende Sports- eller Tennisplads. Alt er regelmæssigt inddelt og hver Part for sig vandret planeret, saa at Haven næsten bliver et Terrasseanlæg.

Bygningens Ydre er simpelt og beskedent; man undgaar saa meget som muligt Karnapper, Baand og Spir og lægger synligt an paa at tilvejebringe store Helhedsindtryk.

FORENINGSMEDDELELSER.

Den aarlige Generalforsamling afholdtes Lørdag den 28. November Kl. 8 i Industriforeningens Repræsentantsal med Dagsorden som angivet i »Architekten« for 21. November d. A. Side 88.

Formanden, Axel Berg, aflagde Beretningen. Foreningen omfatter nu 125 indenbyes, 23 udenbyes og 7 udenlandske Medlemmer (imod foregaaende Aar henholdsvis 120, 19 og 7).

Siden sidste Generalforsamling var der afholdt 4 almindelige Foreningsmøder. Formanden omtalte den i Sommerens Løb afholdte tekniske og hygiejniske Kongres samt den Udstilling af Tegninger, som havde været arrangeret i Forbindelse med denne; ligeledes dvælede han ved det vellykkede nordiske Architektmøde og den dermed forbundne Udflugt, som, takket være det energiske Udvalg, var forløbet til almindelig Tilfredshed.

Ved 2 af Foreningsmøderne var der arrangeret Udstillinger, dels Sylvius Knutzen's Tegninger fra en Studierejse i Tyskland og Italien, og dels Herholdts efterladte Tegninger i Forbindelse med Akvareller udstillede af Harrild, Kampmann, Vald. Schmidt og Wenck.

Af Architekt Wåhlin fra Malmø var holdt Foredrag om Restaurering af Herregaarden Vegeholm i Skaane.

Sammen med Ingeniørforeningen var afholdt en Udstilling i Forbindelse med den tekniske og hygiejniske Kongres 24.—27. Juni. Udvalget for denne Udstilling bestod af S. KNUTZEN, VARMING og WENCK.

Der var i Aarets Løb blevet behandlet 1 Honorarsag. Foreningen var tilkaldt ved følgende Konkurrencer: Bebyggelsesplan over et Areal i Aarhus (CLEMMENSEN og KAMPMANN), Plakatsøjler i Kjøbenhavn (A. BERG og EMIL JØRGENSEN), og Bebyggelsesplan over et Areal paa Frederiksberg (VALD. SCHMIDT og THONNING). De to sidstnævnte Konkurrencer ere endnu uafgjorte.

Til at medvirke som Dommere ved »Præmiering af Byggeforetagender paa Frederiksberg« var valgt M. BORCH og VIGGO DAHL.

Foreningen har modtaget 1 Portion, Kr. 150, af Brødrene Sørensens Legat.

Der var sendt Lykønskning til Professor Fengers og Docent C. V. Nielsens 70-aarige Fødselsdage.

Formanden meddelte, at Understøttelsesfondens Formue for Tiden er Kr. 15339,13 og at der iaar var uddelt to toaarige Understøttelser til Enker paa henholdsvis Kr. 300,00 og Kr. 100,00. G. STEENBERG, der ved Lodtrækning var afgaaet som Medlem af Bestyrelsen for Understøttelsesfonden, genvalgtes.

Foreningen havde søgt Regeringen om et Bidrag for at kunne sende en Delegeret til Architektkongressen i Madrid, men dens Ansøgning var ikke bleven bevilget.

Redaktøren, ARNE-PETERSEN, gav dernæst nogle Meddelelser om Bladet og dets Virksomhed. Den Form, som Tidsskriftet nu havde faaet, mente man foreløbigt at kunne blive staaende ved, og Aarets Resultat i pekuniær Henseende var omtrent det samme som ifjor, nærmest noget bedre. Man haabede stadig at kunne regne med Bidragene fra Staten og den Raben-Levetzauske Fond, da man i dem havde en væsentligt Støtte til at komme over de stadig stigende Fordringer til Billedstof og Forfatterhonorar.

Kassereren, V. FISCHER, fremlagde det reviderede Regnskab, som blev godkendt.

De af Bestyrelsen fremsatte Forslag til Ændringer og Tilføjelser i Statuterne for Foreningens Understøttelsesfond blev vedtagne efter en kort Diskussion.

Det vedtoges dernæst efter en meget livlig Diskussion, at Foreningens Medlemmer fremtidig paa Forretningsskrivelser og offentlige Meddelelser skulde betegne sig som Medlemmer af »Akademisk Architektforening« ved Bogstaverne M. af A. A.

Samtidigt vedtoges den Bestemmelse, at intet Medlem maatte benytte Foreningens Mærke paa sit private Forretningspapir.

Den afgaaede Bestyrelse med Undtagelse af EUGEN JØRGENSEN, som ikke ønskede Genvalg, blev enstemmigt genvalgt; i Stedet for Sidstnævnte valgtes A. LAURITZEN. Til Suppleanter valgtes C. THONNING og S. LEMCHE; til Revisorer PH. SMIDTH og C. L. THUREN; til Udstillingsudvalg J. DICH og SYLVIUS KNUTZEN og til Udvalget for Honorarsager A. ROSEN og V. SCHMIDT.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
D. 12. DECEMBER 1903
6. AARGANG № 11

BISPEBJERG BEGRAVELSESPLADS.

Fredag den 27. November 1903 indviedes Kjøbenhavns store, nye Begravelsesplads ved Bispebjerg, hvorved Kommunen har indvundet tilstrækkeligt Areal til over 85,000 Grave. Det vil sige, at der med en Rotation af 20 Aar er Plads nok til ca. 3500 Lig aarlig i 50 Aar, eller mere end dobbelt saa mange som den nuværende Dødelighedsprocent, 20 pro mille, kræver.

Hele Begravelsespladsen er 56 Tdr. Land, hvoraf de 21 Tdr. nu er saa godt som færdigt anlagte med Veje og Plantninger. Resten vil blive inddraget, efterhaanden som der er Trang dertil. Hele Arealet er drænet og forsynet med Kloakledninger, og alle større Jordarbejder er tilendebragte. Omtrent Halvdelen af Arealet er drænet til Begravelse i dobbelt Dybde.

Opførelsen af de 3 Kapeller og Bygningerne for borgerlig Begravelse og Ligbrænding, som er viste paa Planen, er udsat indtil videre, hvorimod Graverbolig, Opsynsmandsbolig og Staldbygning paa begge Sider af Hovedindgangsporten samt et foreløbigt Kapel er færdigbyggede efter Tegninger af Architekt A. Clemmensen.

Arealet er højtbeliggende, ca. 94 Fod o. d. V., og har en Højdeforskel af 36 Fod. Arealet købtes i Aaret 1894 af Begravelsesvæsenet for 130,000 Kr., og den 1. Februar 1901 vedtog Borgerrepræsentationen at anvende det til Begravelsesplads med et Budget af 350,000 Kr.

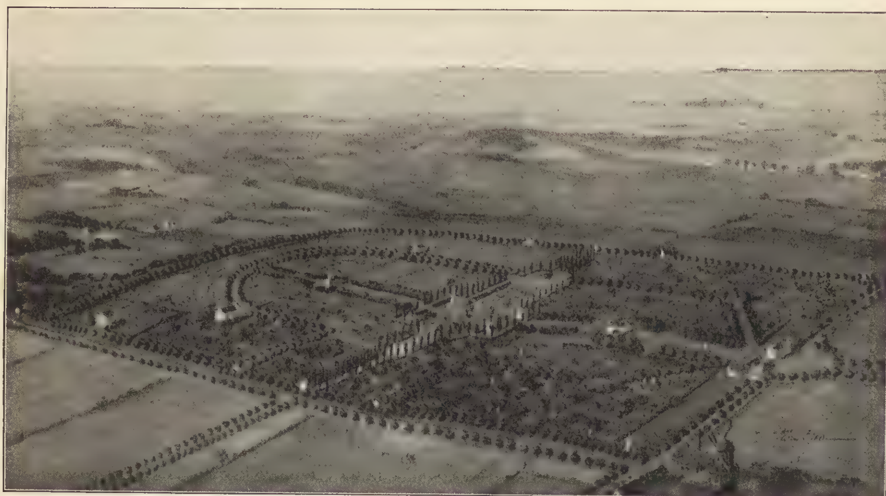
Planen til Bispebjerg Begravelsesplads er udarbejdet af Landskabsgartner Edv. Glæsel under Samarbejde med Professor Hans J. Holm, der ligesom Glæsel var tilkaldt af Magistraten i Efteraaret 1899 for sammen med Begravelsesvæsenets Direktør og Ingeniør at bistaa ved Tilvejebringelsen af en egnet Grundplan.

De omfattende Forarbejder, Jordundersøgelser, Udarbejdelse af Afdræninger, Kloak- og Nivellementsplaner, er udførte af Begravelsesvæsenets Direktør, Justitsraad Abrahams og Professor A. Lütken.

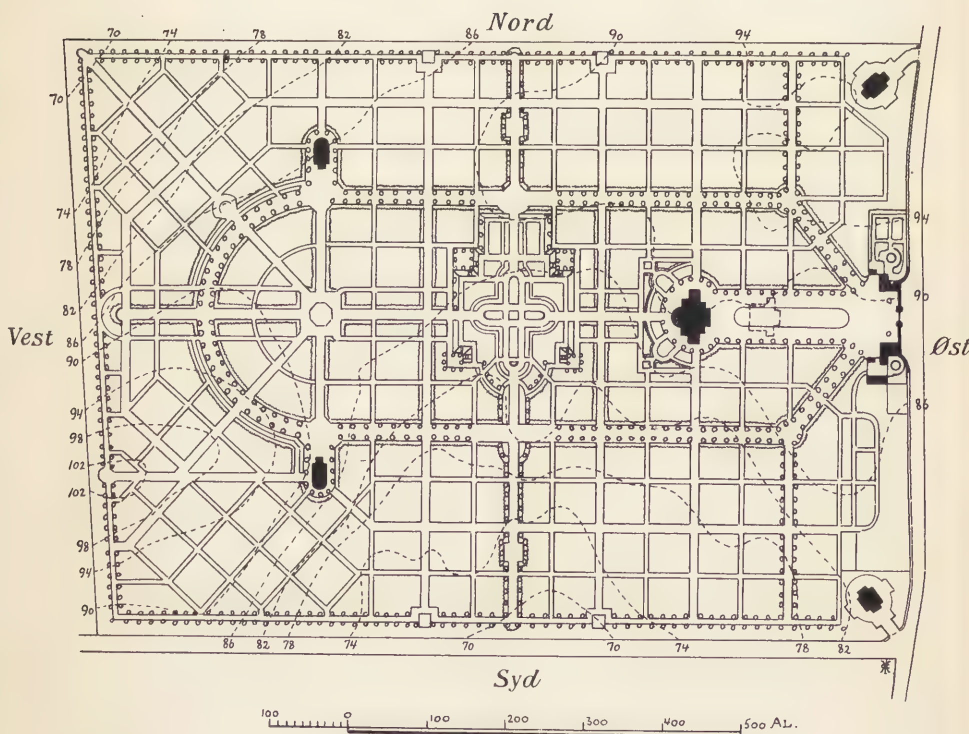
I Hovedtrækkene skraaner Arealet fra Nord til Syd med en stærkt udpræget Sænkning i samme Retning midt i Terrænet. I det sydvestlige Hjørne hæver Terrænet sig stærkest og danner en Høj, og mod Nordvest er det stærkt affaldende.

I Planen har man søgt at udnytte Terrænets karakteristiske Form saa meget som muligt; hvor det kunde lade sig gøre, har man yderligere fremhævet denne ved Jordarbejder. Destoværre har det af Hensyn til de omliggende Ejendomme

Nord.

Syd.

BISPEBJERG BEGRAVELSESPLADS. EDV. GLÆSEL OG HANS J. HOLM.

ikke kunnet lade sig gøre at lægge Hovedindgangen mod Syd, saa at man straks havde Jordformen vertikalt for Øje. Hovedindgangen er derfor lagt i Øst ud mod Frederiksborgvejen, hvorfra man gennem et højt Portparti, som delvis dannes af Graver- og Opsynsmandsbolig, kommer ind i Anlægets Hovedakse.

I Modsætning til de mere landskabelige Kirkegaarde, som i de senere Aar er tilvejebragte i Berlin, Hamburg, Köln, Düsseldorf o. a. Steder, er Inddelingen af Arealet her regelmæssig, næsten retlinet, hvilket man har anset for den mest formaalstjenlige Form for et Kirkegaardsanlæg.

Indenfor Indgangsporten deler Hovedvejen sig. En bred Dobbeltallé fører direkte op til det store Kapel, og to mindre Alleer fører henholdsvis til det nordvestlige og det sydvestlige Kapel. Hovedkapellet skal indeholde en stor og to mindre Kapelsale, som af praktiske Hensyn faar Udgange henholdsvis mod Vest, Nord og Syd. Foruden Kapelsalene skal Hovedkapellet indeholde Præsteværelser, Venteværelse og de nødvendige Ligrum. Kapelbygningerne mod Nordvest og Sydvest skal derimod kun have en Kapelsal hver samt Ligrum. Bag Hovedkapellet er tænkt et Anlæg til Pynt, omgivet af høje Takshække, med Bænkepladser for Ventende. Fra Hovedkapellet fører en Midtegang gennem Kirkegaardens Længdeakse tværs over det lavtliggende Parti, som strækker sig vinkelret paa Hovedaksen i den ovenomtalte Sænkning. I Kvartererne langs Midtegangen og i en enkelt Række langs alle Hovedgangene tænkes Familiebegravelserne anbragte med Baggrund af høje Hække, længere ude Familiebegravelserne og i Yderkanterne Frijordsbegravelserne, som i Lighed med, hvad der finder Sted paa Vestre Kirkegaard, tænkes beplantede med stærkt voksende Træer til Læ for hele Anlæget. Hovedalleen, som fører til det nordvestlige Kapel, er for Øjet horisontal; derimod sænker den sydlige Hovedallé sig paa Midten ned til den Højde, som det lavtliggende Parti har. Dette Midteparti danner et temmeligt selvstændigt Hele, indrammet af slanke Pyramidetræer, mod Nord og Syd ender det i Alleer, beplantede med samme Slags Træer.

I hosstaaende perspektiviske Fremstilling af Bispebjerg Kirkegaard, der giver et godt Billede af Helheden, er der blot den Ændring, som maa tænkes gjort, at Kapellet for borgerlige Begravelser skal ligge i det sydøstlige Hjørne, ikke som vist i det sydvestlige.

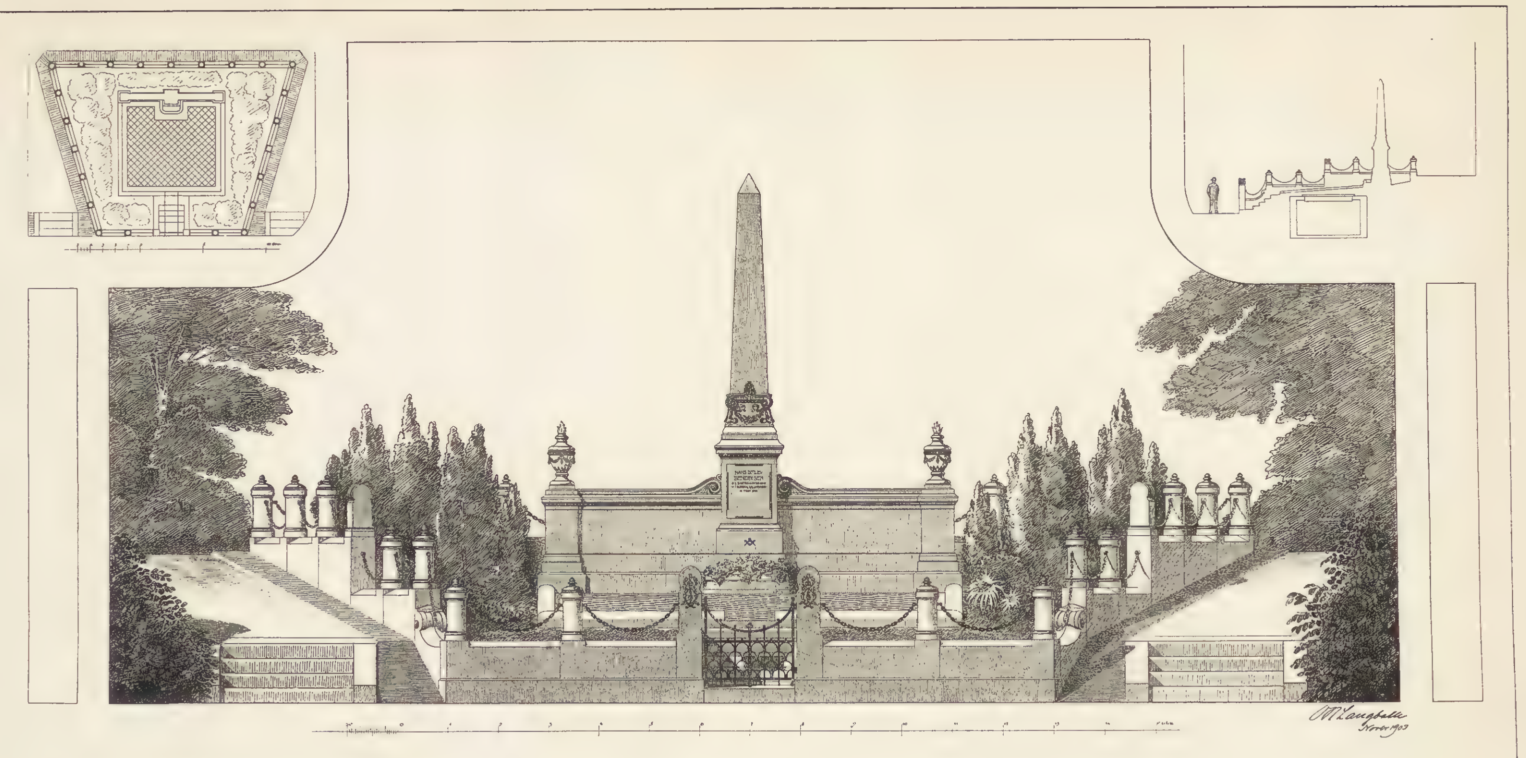
Paa Planen er med punkterede Linier angivet det foreløbige Begravelseskapel*), der er opført af Træ efter Architekt Clemmensens Tegninger. Pladsen for dette er valgt saaledes, at det ikke kommer til at ligge i Vejen for Opførelsen af det fremtidige Kapel, og saaledes, at al Beplantning vil kunne udføres, som Planen viser.

Det foreløbige Begravelseskapel indeholder Forrum til Ophold for Ventende, et større og to mindre Kapeller, Ligrum med rigelig Plads til 20 Kister, to Værelser for Præsterne, Varmeværk, Brændsels- og Materialrum.

Foruden denne Bygning er opført tilhøjre for Porten en Graverbolig med Kontor og tilvenstre en Bygning med Bolig for Opsynsbetjenten, Vagtstue, Snedkerværksted og Spisestuer for de paa Kirkegaarden beskæftigede mandlige og kvindelige Arbejdere. I et Udhus findes Stald, Vognport, Vaskerum etc.

---

*) Se »Architekten«, 5. Aargang, Nr. 1.

GRAVMONUMENT PAA THISTED KIRKEGAARD.

ARCHITEKT O. R. LANGBALLE.

Kontor og Vagtstue vil foreløbigt blive tagne i Brug, medens iøvrigt Boligerne paa Grund af det fugtige Efteraar først vil blive gjort færdige til Foraaret 1904.

Ved det alt udførte Arbejde paa Begravelsespladsen er Ingeniørarbejdet ledet af Professor A. Lütken. Dræning, Kloak- og Jordflytningsarbejde er udført af Entreprenørerne Hans & Jørgen Larsen, Berntsen & Larsen og Bjerregaard, og de store Rør til Ledningerne er leverede af Schøller & Rothe. Vejarbejdet er udført af Entreprenør Person Klein, Vandindlæget af Vandmestrene v. Norde og Thomsen. Plantningsarbejdet er forestaaet af Landskabsgartner Edv. Glæsel.

Ved Opførelsen af Bygningerne har følgende Haandværkere medvirket: Murmestrene Em. Jensen & Schumacher og H. O. Rasmussen, Tømmermestrene F. C. Jacobsen og Jul. Nielsen & Abel. Snedkerarbejdet er leveret dels af Oscar Køhler, dels fra Oxelbergs Snedkeri, Malerarbejdet udført af Møllmann & Co. og Varmeværket af Hein & Møller-Holst. Architekt Joh. Nielsen har ført Tilsyn med Bygningsarbejdet.

GRAVMONUMENTER.

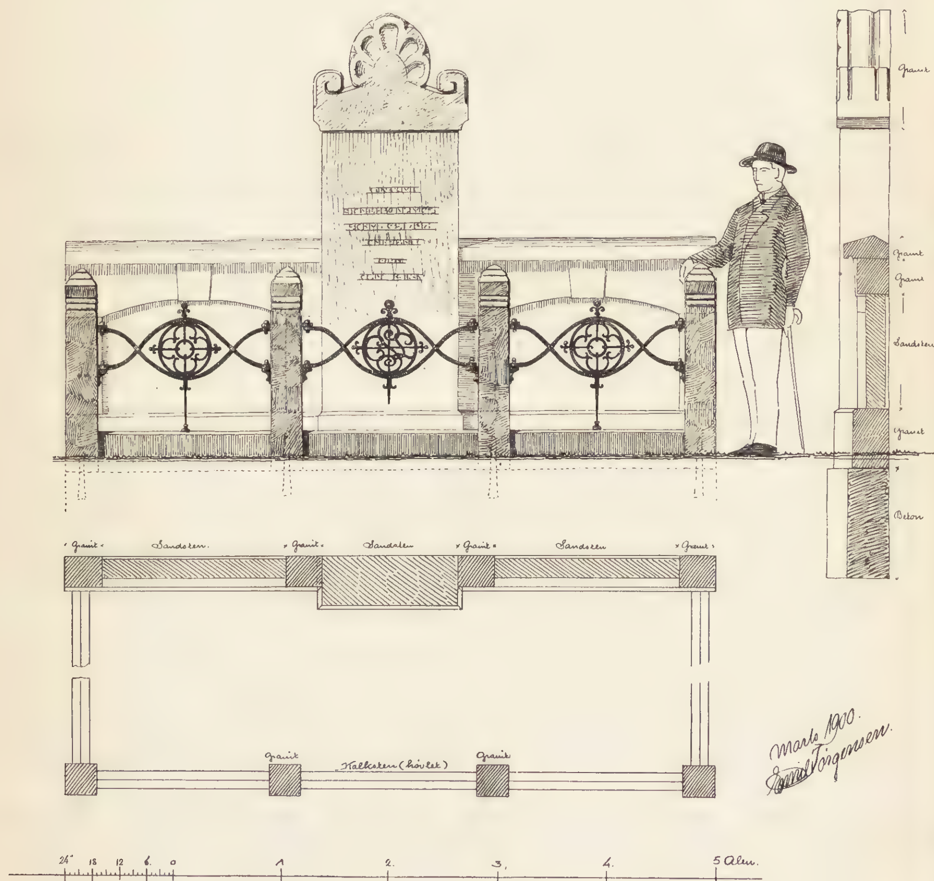
At der i vor Tid — i alt Fald her i Landet — er langt mindre Sans for at smykke de Afdødes Gravsteder paa en værdig Maade, end der var f. Eks. i Slutningen af det 18de Aarhundrede og Begyndelsen af det 19de, er en saa ofte gentagen Sandhed, at det næsten er trivielt atter at bringe den frem. Og dog har »Architekten« Aarsag til at blive ved med slige Gentagelser; thi efterhaanden kan det maaske gaa ind i Bevidstheden, i alt Fald hos en Del af dem, der har Skønhedssans, at vil blot Enhver efter Evne og ved Lejlighed yde sin Skærv til en Forbedring af Forholdene, maa det dog tilsidst hjælpe. Naar man gennemvandrer vore Kirkegaarde og ser den store Forskel mellem de ældre

GRAVMONUMENT. ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN OG BILLEDHUGGER A. BUNDGAARD.

Gravmonumenter, som hvert især indeholder en architektonisk eller plastisk Idé, selv om Udstyrelsen er tarvelig, ja endogsaa fattig, og de Fabrikationsgenstande, som *en gros* præsteres i vor Tid af diverse Stenhuggerier og Jærnstøberier, da maa man virkeligt korse sig og tvivle om, at det er sandt, at »Verden gaar fremad«.

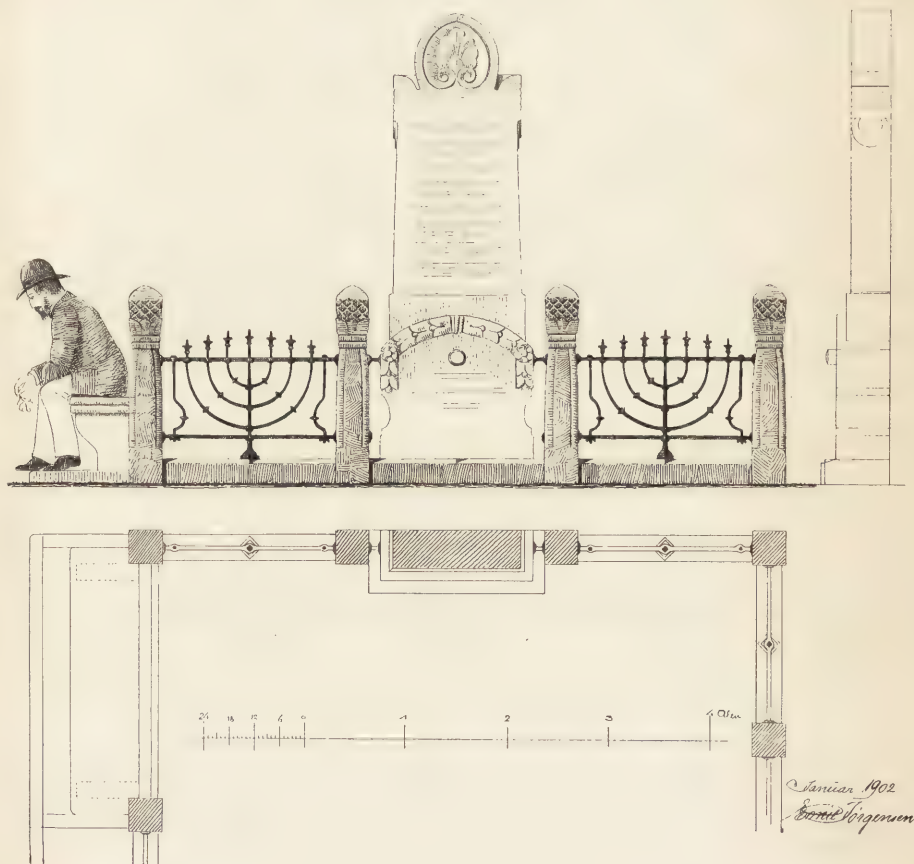
I nærværende Nummer af »Architekten« gives en Fremstilling af den nye Bispebjerg Begravelsesplads. Det er let at se, at den Plan, som er vedtaget, er et Arbejde af virkelig architektonisk Værdi, og enhver Sagkyndig kan tænke sig,

SEIFERTS FAMILIEGRAVSTED. ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN.

at der har været mange Hindringer, der skulde besejres, for at naa saa vidt — Hindringer og Overvejelser, som maaske kun den er i Stand til rigtigt at forstaa og værdsætte, som selv har til Livsgerning at beskæftige sig med Architektur — hvorunder Havevæsen og -Anlæg har sin Særstilling — og Plastik. Men saafremt der paa den nye Kirkegaard ikke skulde blive anbragt Gravmonumenter af større kunstnerisk Værdi, end sædvanligt er Tilfældet, vil Anlægets Skønhed og Planens Simpelhed kun med Vanskelighed kunne komme til sin Ret. Det hele vil ligefrem drukne i lutter Banalitet, uagtet der til at begynde med foreligger en saa smuk Plan.

De Gravmonumenter, hvoraf her gengives Afbildninger, staar langt over det meste af, hvad der ydes paa dette Omraade. Den Simpelhed, der præger dem, og den Forstaaelse af Materialet, som de har tilfælles, danner en velgørende Modsætning til den Formløshed i Granit og Marmor, man ellers er vant til at se, og til alle de brudte Søjler, Duer, trofaste Hunde o. s. v., som vore Kirkegaarde vrimler af.

GOLDSTEINS FAMILIEGRAVSTED. ARCHITEKT EMIL JØRGENSEN.

GRAVMONUMENT PAA THISTED KIRKEGAARD.

Monumentet er rejst i Sommeren 1903 efter Tegning af Architekt O. R. Langballe. Det har sin Plads paa et skraat Terræn; Materialet er sort, poleret, svensk Granit. Der er anvendt en Del Bronce-Dekorationer, ligesom Laagen, Kæderne i Indhegningen, Toprosetterne paa Pillerne m. m. er af Bronce. Det staar paa et Plateau med sorte og røde polerede Granitfliser med sort Indramning. Under dette er der et muret Gravkammer.

Firmaet Hans & Jørgen Larsen har udført Stenarbejdet, Metalstøber O. Schieltved Broncearbejdet. Dette er modelleret af Billedhugger S. Mørck.

GRAVMONUMENT MED FIGURER.

Tegningerne til dette saavelsom til de to nedenfor nævnte Gravsteder er udførte af Architekt Emil Jørgensen. Gravmonumentet er udført af Stenhuggermester Carl Scheller og er foreløbigt opstillet paa dennes Plads. Figurerne er modellerede af Billedhugger A. Bundgaard. Sokkelen er udført i blaa, bornholmsk Granit, Mellemstykket med Figurerne i rødgraa Granit og Frontonen i grønlig, svensk Granit. Tavlen er af sort, poleret Marmor og Indfatningen om den samt Fyldingen i Frontonen er af hvidt, carrarisk Marmor.

SEIFERTS FAMILIEGRAVSTED.

Familiegravstedet er rejst i Aaret 1900 paa Vestre Kirkegaard efter Bestilling af Smedemester Carl Seifert, der selv har smedet Gitteret. Stenarbejdet er udført i blaagraa, bornholmsk Granit af Firmaet Hans & Jørgen Larsen.

GOLDSTEINS FAMILIEGRAVSTED.

Familiegravstedet er rejst i Aaret 1902 paa Vestre mosaiske Kirkegaard efter Bestilling af Grosserer E. Goldstein. Stenarbejdet er udført i graa, bornholmsk Granit af A. Sodes Stenhuggeri; Smedearbojdet er udført af Smedemester Ferd. Schæbel.

FORSKELLIGT.

Architektkongressen i Madrid 1904. I Anledning af denne Kongres, der som bekendt afholdes i April Maaned n. A., er der fra det franske Rejsebureau »*Voyages Pratiques*« udsendt Meddelelse med følgende Oplysninger: 1) at det gratis meddeler, ved direkte eller skriftlig Henvendelse, Oplysninger til alle Kongresmedlemmer om Billetter til nedsat Pris, Rejseruter og Fartplaner m. m., 2) at det besørger enkelte Billetter til nedsat Pris, Rundrejsebilletter eller Tur og Retur, 3) at det arrangerer en eller flere samlede Udflugter gennem hele Spanien for Architekterne og deres Familie.

Yderligere Oplysninger erholdes ved Henvendelse til Bureauets Kontor, Rue de Rome 9, Paris.

Frederiksberg Hospital. I Tilslutning til vor Artikel i Nr. 10 skal endnu anføres nogle danske Firmaer, som har været Leverandører til dette Anlæg: Spildevandsanlæg, Vandledninger o. lign. er leverede af Ludvigsen & Hermann, Riedels Eft. og Hassel & Teudt. De elektriske Installationer er fra Ludvig Lund, Laur. Knudsen, Prof. Jürgensens Etabl. og »Titan«. Ringeapparater og Telefonanlæg er udførte af Levring & Larsen, Riisgaard samt Ferd. E. Sørensen & Co., og endelig har Murmestrene Holbøll & Poulsen opført Funktionærbygningen, Sindssygeafdelingen, Afdelingen for Hud- og Kønssygdomme, Køkkenbygningen, Desinfektionsanstalten og Portnerboligen.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

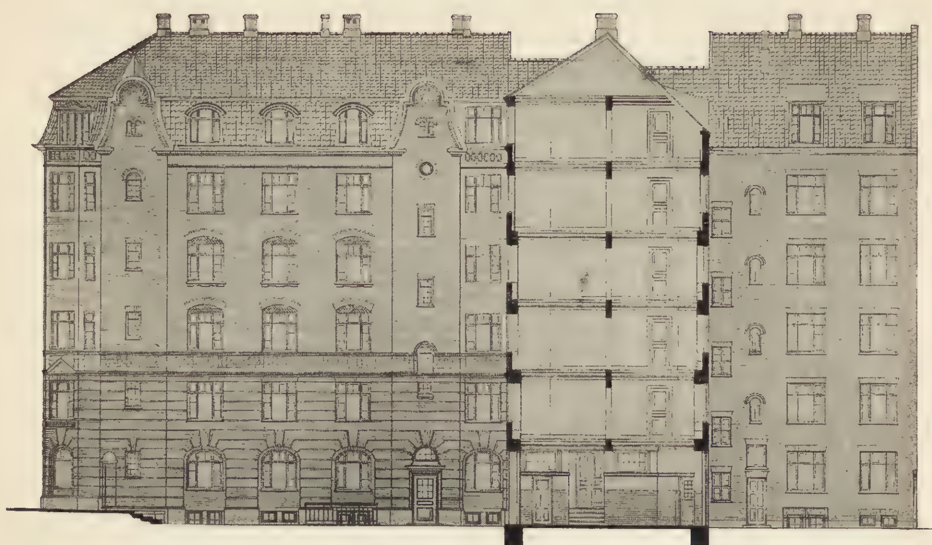
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

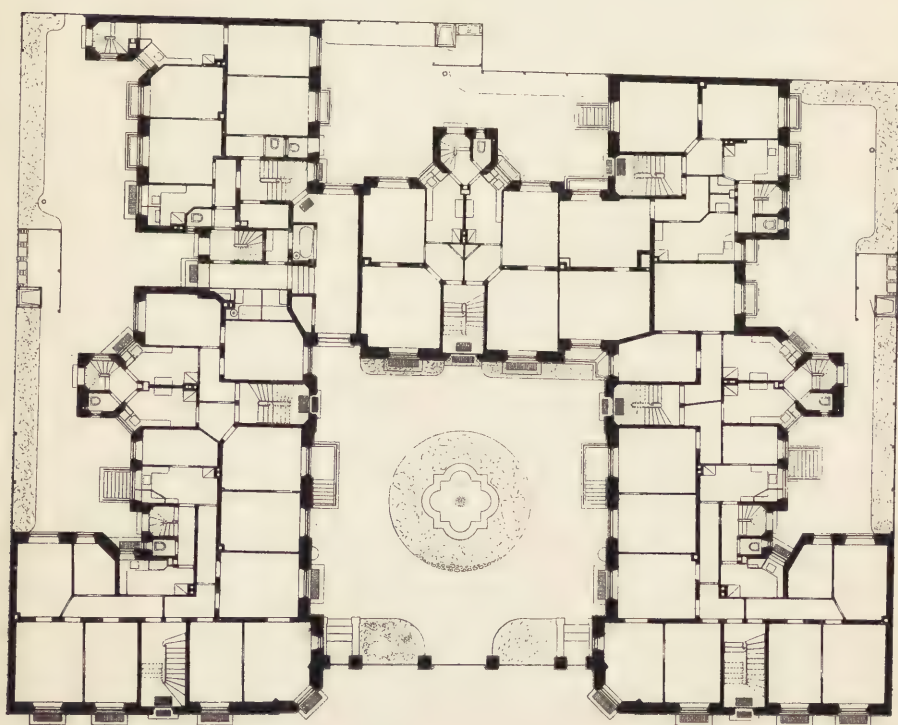
KJØBENHAVN
D. 19. DECEMBER 1903
6. AARGANG № 12

TYPOGRAFERNES STIFTELSE I BOYESGADE.

I Midten af forrige Aarhundrede fremstod der en Bevægelse blandt Kjøbenhavns Haandværksfag for Tilvejebringelsen af Alderdomshjem for gamle Haandværkssvende og deres Enker, og denne Bevægelse naaede ogsaa snart Typograferne. Ved et Møde af Kjøbenhavns Typografer i 1857 vedtoges det at indsamle til en Fond til Oprettelse af en Fribolig for gamle Typografer og deres Enker, og Indsamlingen begyndte i Oktober s. A. Endskønt Bidraget kun var 4 Skilling om Ugen (senere sattes det til 4 Kr. aarlig og er nu 10 Øre ugentlig), var Foreningen efter 13 Aars Forløb naaet saa vidt, at den den 1. Oktober 1870 kunde hejse Kransen paa sin første Bygning i Lille Istedgade 4. Den indeholder 20 Toværelsers-Lejligheder, hvoraf 2 straks bortgaves til Friboliger. Bygningen, som var opført af Murmester Dabelsten og Tømmermester Scheidel under Tilsyn af en bygningskyndig Mand, var vurderet til 21,000 Rdl. Dette praktiske Udslag af Foreningens Virksomhed bragte Medlemsantallet til for en Tid at stige til ca. 200, og en Gave fra Kammerherreinde Berling paa 20,000 Kr. (navnlig til Køb af Friboliger) gav Foreningen yderligere Vind i Sejlene, saa at den den 1. Januar 1884 for 41,000 Kr. kunde købe Genboejendommen til Viktoriagade 23, som var opført af de samme Bygmestre og efter de samme Tegninger som Bygningen i Istedgade, kun at der var tilføjet 2 Kvistlejligheder. Antallet af Friboliger var ved dette Tidspunkt 17. Foreningen havde imidlertid i Aarenes Løb modtaget overordentlige Bidrag fra flere Bogtrykkere og andre Velyndere, og desuden større Gaver, dels til Indkøb af Friboliger, dels til Legater, hvoraf Renterne skulde uddeles til Fribeboerne, saaledes at Foreningen for Tiden ejer en Legatformue af 14,100 Kr., medens Bygningerne i Istedgade og Viktoriagade er bogførte med henholdsvis 58,000 Kr. og 60,000 Kr. I det forløbne Aar har 24 af Lejlighederne været Friboliger.

Efter 1884 kom der en jævn Stigning i Medlemsantallet og dermed i Indtægterne, saa at Bestyrelsen for et Par Aar siden besluttede sig til at se sig om efter en Grund til en ny Bygning, og i September 1902 købtes Grunden i Boyesgade af Tømmermester Fussing for en Sum af 80,000 Kr.; og her er nu bleven opført den Bygning, som man, som Bestyrelsen siger i et udsendt Opraab, betragter »med den Glæde, som Vandreren føler ved efter en lang og besvær-

TYPOGRAFERNES STIFTELSE
I BOYESGADE.

ARCHITEKT
CHRISTEN LARSEN.

TYPOGRAFERNES STIFTELSE I BOYESGADE. ARCHITEKT CHRISTEN LARSEN.

lig Vej at faa Øje paa sit Maal«. Thi, siger den videre, »Arbejdet for at skaffe Typografernes Fremtidsbygning en god Beliggenhed og Kampen for at overvinde de af forældede Servituter og ublu Pengefordringer opstaaede Hindringer har nemlig været baade omfattende og besværlig, uden — indtil Tilbudet om Grunden i Boyesgade forelaa — at resultere i mere end den Tristhed i Sind, som spildte Kræfter medfører«.

»Typografernes Stiftelse«, der indviedes den 11. Oktober d. A., er beliggende i Boyesgade Nr. 3—11. Det store Bygningskompleks, der er opført efter Tegninger af Architekt Christen Larsen, præsenterer sig udvendigt smukt, paa een Gang hyggeligt og anseligt. Hovedanlæget er tre Fløje, der omfatter en kvadratisk Gaard, foran adskilt fra Gaden ved et højt Jærngitter mellem murede Piller. Et lille, beplantet Anlæg med en Vandkumme i Midten indtager her den væsentligste Plads; langs dets Sider gaar Passager ind til Bygningens Indgange. Façaderne er opførte af røde, haandstrøgne Sten, og Taget, der er bygget som Mansardtag med Afbrydelse af enkelte forhøjede Partier, er dækket med sorte, glaserede Falstagsten. Midt paa Hovedfløjen er i en Niche anbragt en Statue af Johan Gutenberg. Til begge Sider fra denne udgaar en Frise med Indskriften »Typografernes Stiftelse«, omgivet af Kløverblade, og omkring de midterste Vinduer grupperer sig et hvidt, ornamenteret Felt helt op til den øverste Fronton; Motivet er voksende Træer, der foroven breder sig til en stor Bladkrone. Ornamentiken i Frisen og Midtepartiet skyldes Billedhugger Lamberg-Petersen.

Bygningen indeholder 24 Treværelsers-Lejligheder med Pigekammer og 65 Toværelsers-Lejligheder. Af disse er ti for Øjeblikket bortgivne som Friboliger, medens de andre er til Udlejning. Overalt er taget alle mulige praktiske Hensyn overensstemmende med Nutidens Fordringer, saasom Indlægning af Vandklosetter, Fejeskarnstragte ved Køkkentrapperne, Central-Varmeværk, elektrisk Belysning paa Hovedtrapperne, i Gaardene samt i alle W. C., Badstue til Beboernes Afbenyttelse, Gas-Automater ved Vaskekedlerne, Opvarmning af Tørrerummene i Kælderen ved Ribbeovne, Indretning af Rullestuer til Beboernes fri Afbenyttelse o. s. v. Alle Skillerum, som ikke er af Grundmur, er af sømbare Cementplader, og Bjælkelaget over hele Kælderen er konstrueret som Steril-Etageadskillelse.

Af Mestre og Entreprenører, som har medvirket ved Bygningens Opførelse, skal her nævnes følgende: Murmestrene Holbøll & Poulsen, Aktieselskabet Oscar Køhler (Tømmerarbejdet), De forenede Bygningssnedkerier, Wienbergs Stenhuggeri, Blikkenslagermestrene Brødrene Timm (W. C., Gas og Vand samt Badeinstallation), Aktieselskabet Auroras Maskinfabrik (Smedearbejdet), Em. Jensen & Schumacher (Cementstøbearbejde, sømbare Cementskillerum og Steril-Etageadskillere), Malermester Charles Hansen, Aktieselskabet »Titan« (Gaskomfurer), Lund & Lawerentz (Gasvaskekedler). Elektrisk Belysning er installeret af Cornelius Knudsen og Central-Varmeværket anlagt af A. B. Recks Opvarmningskompagni.

Architekt Leffland-Larsen har ført Tilsyn med Arbejdet.

DEN KRIMINELLE VÆGBEKLÆDNING.

Efter at den for Højesteret indankede Sag om »Vægbeklædning i et Kødudsalg« er bleven paadømt den 1. December, kan det formentlig have sin Interesse at kende Momenterne i denne Sag fra et nærmere detailleret Standpunkt, tilmed da Referaterne i Dagbladene ikke har givet noget særligt Fyldestgørende i saa Henseende.

Sagen begynder med, at jeg under 8. Januar 1900 erholder Tilladelse til at indrette et Kødudsalg i den under Opførelse værende Ejendom, Dronningensgade 48, paa de sædvanlige Betingelser for Kødudsalg af 11. Februar 1887.

I Løbet af Forsommeren indrettes saa det paagældende Rum ved Opmuring af Væggene, og paa dette Tidspunkt bliver der fra en Leverandør anbefalet en Emaille-Metal-Vægbeklædning til Opsætning uden paa de cementpudsede Vægge. Forinden jeg dog tog endelig Bestemmelse, forespurgte jeg Leverandøren, om det var tilladt at opsætte saadan Vægbeklædning i Kødudsalg, hvorpaa jeg fik det Svar, at den var anvendt i et Kødudsalg — Nørrefarimagsgade 40 — og i Kølehuset paa Kjøbenhavns Kvægtorv, hvorfra der ved Stadsarchitekten, Professor L. Fenger, forelaa en Anbefaling af 25. Oktober 1899, i hvilken udtales, at denne Beklædning har holdt sig godt, og at den var et godt Surrogat for glaserede Fliser.

Jeg undersøgte derefter paa begge Steder de opsatte Plader og fandt, at de sad upaaklageligt, til Trods for, at der paa Trappen til Kølehuset (hvor Væggene altsaa var beklædte med disse Metalplader) dagligt færdedes 2 à 3 Hundrede Mennesker, som bar Kød til og fra Kølehuset, hvorfor disse Vægge var meget stærkt udsatte for Stød og Slid.

Efter disse Undersøgelser nærede jeg ingen Betænkeligheder ved at benytte denne Vægbeklædning.

Midt i Juni samme Aar er Kødudsalget færdigt, og efter forudgaaet Anmeldelse bliver dette synet af en Sundhedsbetjent, som ved denne Lejlighed roste disse med Plader beklædte Vægge og ved Bortgangen blot udbad sig Afløbsattesten tilsendt.

Da Ejendommens Afløbsforhold ikke var og næppe kunde blive færdige før henad Efteraaret, meddelte jeg ham med det samme, at denne Attest næppe vilde blive tilsendt før henimod Oktober Flyttedag, til hvilken Tid Kødudsalget ogsaa først skulde tages i Brug.

I Midten af September faar jeg Attesten og sender derefter denne op til Sundhedskommissionen med Anmodning om nu at maatte tage Kødudsalget i Brug, hvorpaa der efter et Par Dages Forløb gennem *Telefonen* gives mig den Besked, at jeg ikke maa tage det i Brug, før de paa Væggene opsatte Metalplader var fjernede.

Efter denne Meddelelse henvendte jeg mig i Sundhedskommissionen og foreholdt det *urigtige* i først at give mig denne Meddelelse 3 Maaneder efter, at Betjenten havde synet Arbejdet; og ved de derpaa følgende Konferencer blev der ogsaa lovet mig en mindelig Løsning af Spørgsmaalet, tilmed da Situationen dog maatte siges at være meget uheldig, eftersom det nu oplystes, at Sundheds-

kommissionen efter flere skriftlige Forhandlinger *allerede* i Februar 1900 (altsaa 4 Maaneder før jeg fik synet) havde vedtaget, at disse Plader *ikke* maatte anvendes til Vægbeklædning i Kødudsalg.

Efter Samraad med Stadslægen, Etatsraad HOFF, fremsendte jeg derpaa Ansøgning om Bibeholdelse af Vægbeklædningen som et Førsøg, med Forpligtelse til at fjerne denne, saafremt den maatte vise sig utjenlig, og i alle Tilfælde *naar som helst* Sundhedskommissionen senere maatte forlange det.

Paa denne Ansøgning fik jeg Afslag, hvorpaa Sagen henvistes til den offentlige Ret og derfra til Kriminalretten.

Nu begynder en Række Forhør og Vidneforklaringer, hvor iblandt andet Sundhedskommissionen i Skrivelse af 7. Februar 1901 siger, at disse Metalplader *ikke* er tilladte i noget Kødudsalg. Derimod udtaler Professor STEIN i Retten, at de paagældende Bestemmelser i Sundhedsvedtægten efter hans Mening nærmest har Hensyn til Faren ved Bakterier, idet Væggene maa være saaledes beklædte, at de ved Afvaskning eller Desinfektion ikke mister den glatte Overflade, og endvidere, at han *ikke* tror, at denne Beklædning skulde frembyde Fare.

Ligeledes udtales, at kemisk Paavirkning ved Blod paa Zinken i Pladen *næppe* vil være af Betydning, selv om Emaillen skulde vise sig at gaa af.

Derefter undersøges Pladerne paa Sundhedskommissionens Laboratorium, hvor det viser sig, at de taaler Afvaskninger med stærk Sæbe og Sodavand, og først ved stærke Opløsninger i Vand, som nærmer sig Kogepunktet, viser Farven sig paavirket ved flere Ganges Behandling under Gnidning.

Murmester BROE udtaler, at Pladerne er et fortrinligt Materiale, og at Professor Steins Undersøgelser er særdeles gunstige for disse.

Malermester JUULMANN undersøger derpaa de opsatte Plader og siger, at Paasætningen af de omhandlede Metalplader er fuldstændigt paalidelig, ligesom Bindemidlet er aldeles *uopløseligt* i Vand.

Derefter faldt Kriminalretsdommen, der lød paa 20 Kr. i Mulkt og Fjernelse af Pladerne.

Jeg nægtede at modtage Dommen og fik saa Sagen henvist til Højesteret. For at naa saa langt var der gaaet en længere Tid, og nu bliver min Lejer ked af de idelige Undersøgelser i hans Butik og gør til Slutning bestemt Fordring paa at faa opsat Marmorbeklædning, et Krav, som jeg maatte efterkomme, da jeg ikke turde risikere at lade Lejeren flytte.

Dette skete saa; i 3 Alens Højde blev Væggene beklædte, medens Metalbeklædningen fremdeles blev siddende paa den øverste Del af Væggene. Da dette Arbejde var afsluttet, fik jeg ved min Defensors Hjælp Sagen sendt tilbage til Kriminalretten til Optagelse af nye Forhør.

I Parenthes være det sagt, at den Misbilligelse af Sagens Forhalelse, som i Dommen udtales over Højesteretsadvokat HINDENBURG, ikke er fortjent; thi Forsinkelsen er min Skyld, og det lange Tidsrum lod jeg hengaa, blot for derved at faa Lejlighed til at prøve, hvorledes Pladerne vilde holde sig, og i alle Tilfælde er jeg Advokaten taknemmelig for, at jeg fik Sagen fremlagt til nye Forhør. Thi derved fremkommer det mærkværdige Standpunkt, som Sundhedskommissionen indtog i det følgende; et Standpunkt, som Højesteret lod ligge med den Bemærkning, at det senere oplyste i Sagen var uden Betydning for Paadømmelsen.

Forhørene begynder nu med, at der fremlægges en Mængde Attester for Pladernes Godhed og deriblandt, at saadanne er anvendte i en Slagterbutik i Kallundborg. Endvidere udtaler Stadsarchitekten, Professor L. Fenger, sin Tilfredshed med de i Kølehuset opsatte Plader, og at disse *ikke* bekræfter Sundhedskommissionens Udtalelser i en tidligere Skrivelse, hvori der siges, at Pladerne viser Tilbøjelighed til at løsne sig.

Herefter fremlægges der Attester fra 3 Marmorslibere og Grosserer J. Svane af Firmaet Hagen & Comp.s Eftfl., hvori der udtales, at Metalpladerne kun lod sig aftage ved Hjælp af Værktøj, og at Massen, hvormed de var opsatte, var saa haard, at den kun lod sig afhugge med Mejsel og Hammer.

Derpaa tilskriver Kriminalretten Sundhedskommissionen og forlanger oplyst:

1) om denne har approberet Kødudsalget i Nørrefarimagsgade og i bekræftende Fald, af hvilke Grunde Sundhedskommissionen — uanset Bestemmelserne i Sundhedsvedtægtens § 37 — mener at kunne give en saadan Approbation?
2) om det er rigtigt, at Sundhedskommissionen allerede i Februar 1900 havde vedtaget *ikke* at tillade Anvendelsen af disse Plader, og i bekræftende Fald, om den Betjent, som synede heromhandlede Kødudsalg i Juni 1900, var bekendt med denne Bestemmelse? og
3) om det var tilladt at oliemale paa cementpudsede Vægge i Kødudsalg?

Paa disse bestemt stillede Spørgsmaal svarer Sundhedskommissionen, at Kødudsalgets Vægge i Nørrefarimagsgade var beklædte med Marmor i 3 Alens Højde, og derover med Metalplader, og iøvrigt, at jeg maatte selv lægge mig til Last, at jeg, skønt Butikken blev synet i Juni, først henvendte mig til Sundhedskommissionen i September for at faa Lov til at tage Kødudsalget i Brug.

At dette Svar bevæger sig i en stor Radius uden om den varme Grød, vil vel næppe nogen benægte.

I det derefter afholdte Forhør stillede jeg derfor atter de foran anførte Spørgsmaal, hvorpaa saa Sundhedskommissionen endelig under 25. Maj f. A. ser sig nødsaget til at besvare de fremsatte Spørgsmaal, og der siges nu:

ad 1) at det var undgaaet Betjentens Opmærksomhed, at Væggene var beklædte med Metalplader, idet han antog, det var selve *Væggen*, som var emaillemalet.

For enhver, der nu har lidt Begreb om Haandværksarbejde (hvad den Tilsynshavende vel bør være i Besiddelse af), maa det vel straks være klart, at man ikke kan emaillemale Vægge, saaledes at Mønsteret viser sig i Relief; dette gør nemlig Metalpladerne, naar de er opsatte; — men enfin!

Videre siges i Svaret, at da Sundhedskommissionen blev gjort opmærksom paa de virkelige Forhold, mente den ikke at burde kræve nogen Forandring deri, fordi det var den øverste Del af Væggen, som var beklædt med Metalplader.

Man maa sige, at denne Udtalelse staar i mærkelig Samklang med den af 7. Februar 1901, hvor det hævdes, at Pladerne ikke er tilladte i noget Kødudsalg.

Man bedes ogsaa erindre, at Bestemmelserne af 11. Februar 1887 under Punkt 3 udtrykkeligt siger: Væggene skal i deres *hele* Højde være beklædte med Fliser eller være cementpudsede.

ad 2) at det er rigtigt, som af mig paastaaet, at Sundhedskommissionen allerede i Februar 1900 har vedtaget, at denne Metalvægbeklædning *ikke* maatte anvendes i Kødudsalg, og

ad 3) at man tillader Oliemaling paa cementpudsede Vægge.

Samtidigt med denne Svarskrivelse vedlægges en Erklæring fra Betjenten, som synede Kødudsalget i Juni Maaned, hvori denne siger, at han ved sin Tilstedeværelse i Lokalet var fuldstændigt paa det rene med, at de metalbeklædte Vægge *ikke* var overensstemmende med det for Kødudsalg gældende Reglement, og at han formente, at en saadan Beklædning heller ikke vilde blive godkendt af Sundhedskommissionen.

At denne skriftlige Udtalelse forbavsede mig, da den blev oplæst i Retten, siger sig selv; thi Betjenten vidste det *ikke* engang i September Maaned, da jeg var oppe paa Kontoret efter den telefoniske Meddelelse. Først den Dag erholdt han — i min Nærværelse — Oplysning derom af en af sine Kolleger.

Jeg stemplede derfor i Retten ogsaa denne skriftlige Erklæring med det milde Udtryk, at den var *urigtig*, hvorpaa samme Betjent i et senere Forhør ogsaa indrømmer, at han ikke tør paastaa, at han har kendt den i Februar vedtagne Bestemmelse, dengang han synede Kødudsalget.

Dette er i Korthed Sagens Gang, og jeg tror, at de fleste vil synes, at de Sundhedskommissionen tilkendte Palmer er lidt vel visne i Spidserne. Flere Advokaters Mening var ogsaa den, at Sundhedskommissionen havde udvist en kolossal Uklogskab ved ikke i Tide at ordne denne Sag i Mindelighed, og at jeg havde været Genstand for en fuldstændig Mishandling; men Loven har givet Sundhedskommissionen Bestemmelsesretten, og skøndt baade Aktor og Defensor var enige om, at Væggenes Beklædning var lige saa god som Cementpuds alene, saa dømtes jeg paa det juridiske Grundlag.

Derimod er det moralske tilbage, og der kan man vel nok med Billighed forlange, at naar der vedtages Bestemmelser, som skal gælde for Byens Borgere, og som disse skal efterkomme, da bør saadanne Vedtægter komme til offentlig Kundskab eller i det mindste til Architekternes, som nu til Dags er Mellemmændene mellem Autoritet og Bygherre. Men i alle Tilfælde maa man vel dog kræve, at i det mindste de Folk, som foretager Eftersyn, ved Besked og ikke som her gaar ganske roligt hjem, lægger Sagen til Side og ikke indstiller denne, før Afløbsattesten -- der kun er et Bilag — fremsendes.

Jeg har udtrykkeligt forespurgt, om det var Forretningsgangen, og jeg har ogsaa i sin Tid spurgt, om der var begaaet nogen Forsømmelse fra en eller anden Side, da jeg i saa Tilfælde straks vilde rette det paatalte, idet jeg ikke vilde føre noget personligt Angreb. Men da jeg fik den Besked, at alt var gaaet til efter den *sædvanlige* Forretningsgang, lod jeg Sagen rejse, og har denne gode Forretningsgang forvoldt mig et Tab paa ca. 500 Kr. foruden Tidsspilde.

Var det nu saaledes, at Sundhedskommissionen forøvrigt var ensartet i sine Afgørelser eller klar i sine Bestemmelser, saa maatte jeg finde mig deri og betragte det som et mig overgaaet Uheld. Men desværre — Synderegisteret er langt og Afgørelserne langtfra ensartede, hvilket forvolder meget unyttigt Arbejde; thi for os Ansøgere danner enhver Tilladelse — under lige Forhold — Basis for den næste Ansøgning.

Saaledes er ogsaa Reglen hos de andre tilsynshavende Autoriteter.

I »Architekten« har der i flere Artikler været gjort Rede for, hvor uensartet Sundhedskommissionen f. Eks. afgjorde Vandklosetsager; man tilstod et Sted Fritagelse for Aftræksrør i Klosetrum med almindeligt Gulvareal og 2 Kv.-Fod Vindue, men nægtede dette i Rum, som var 60 Kv.-Fod store, og hvor Vinduets Størrelse var 18 Kv.-Fod. Man tillod Vandklosetrum, som kun var adskilte fra en Dansesal med høvlede og pløjede Brædder, og man tillader nu Gaardvandklosetter i Kælderrum med almindelig Forskalling under Bjælkerne. Hidtil har der i det mindste været forlangt Monierkappe paa saadanne Steder, og efter Bestemmelserne kan det vel som Minimum kun tillades med en Blyplade paa Loftet.

En anden udmærket Forretningsgang er ogsaa den, naar man i samme Ejendom skal indrette: Kødudsalg, Bageri, Viktualiebutik, Vandklosetter, større Gødningsgrube og Tørrestue eller anden Virksomhed — Listen kan godt forlænges —, saa skulde man mene, at man ligesom hos de andre Autoriteter blot fremsendte 2 Sæt Tegninger og 2 Andragender (det hele kan nemlig staa paa et Folioark); men nej, det vilde være for let at gaa til, det skal fremsendes i 6 — siger og skriver seks — Sæt = 12 Eksemplarer af Tegningerne og 12 Andragender. Ikke sandt, lige ud ad Landevejen, ingen Hekseri, kun Behændighed!

Et andet Eksempel: Man giver en Husejer skarpt Paalæg om, inden saa og saa mange Ugers Forløb at lade nærmere angivne Lejligheder i en Ejendom istandsætte for Fugtighed.

Ejeren tilkalder Haandværkere, men disse kan ingen Fugtighed finde. Han henvender sig derefter i Sundhedskommissionen og beder den paavise, hvor Fugtigheden er. En Kredslæge indfinder sig paa Stedet, men kan heller intet finde; han fremkommer dog med Argumenter, som tilfulde viser, at han er fuldstændigt ukendt med en Bygnings Konstruktion og med, hvorledes Fugtighed viser sig. Da Ejeren saa spørger, hvad han nu skal gøre, ja saa faar han det Svar, at han kan søge om at maatte lade det være, som det nu er; og virkeligt faar Ejeren skriftligt Svar tilbage fra Sundhedskommissionen, at Sagen kan afsluttes med de Arbejder, der nu er foretagne! — Manden havde intet gjort.

Ja, der kan vist fremsættes mange Eksempler. Dette Tilfælde er nu imidlertid ikke fremsat som en Anke imod Kredslægerne i Almindelighed; thi hvorledes skal en Læge kunne bedømme Fugtighed i et Hus? Det er et Spørgsmaal, som vi Bygningskyndige ofte har svært ved at afgøre; men det beviser, hvor nødvendigt det er, at der kommer en Architekt ind i Sundhedskommissionen. Men det maa være en Mand med praktisk Erfaring, og som har Lyst og Tid til at kaste sig ind i alvorligt Arbejde i Sundhedskommissionens Tjeneste. Det er paa høje Tid.

HEINRICH HANSEN.

AKADEMIETS DEKORATIONSSKOLE.

I »Architekten«, 1ste Hefte, 2. Oktober 1903, har Hr. Architekt Martin Borch i en Artikel om Architektuddannelse skrevet nogle Bemærkninger om Akademiets Dekorationsskole. Hr. Borch mener, at den nuværende Plan for Dekorationsskolen burde ændres. Ja, det er sikkert! Hr. Borchs Antydninger af en Plan for Undervisningen i denne Skole peger akkurat i den rigtige Retning. Jeg vil her prøve paa at fremsætte mine Tanker om, hvorledes Dekorationsskolen burde være, idet jeg dog paa Forhaand erkender det vanskelige i at bygge en saadan Skole op paa bar Bund.

Dekorationsskolen burde have en Forskole, hvor Eleverne lærte at tegne — ikke efter Gibs — efter Planter, Blade, Blomster og levende Fugle samt efter gode dekorative Genstande, helst af gammel dansk Frembringelse, f. Eks. Smedearbejde, Træudskæringer, syede Sager o. s. v. De sidstnævnte Ting skulde gengives — ogsaa med Farver — i deres virkelige Størrelse og være solide og grundige Studier.

I Dekorationsskolen, som kunde inddeles i to Klasser, skulde Eleverne i første Klasse have Kursus i Benyttelsen af alle brugelige Farvematerialier og i Maleteknik paa det dertil egnede Bundmateriale. De skulde opøves i Farvesammenstillinger og tillige have Kursus i Modellering og Træudskæring. Endvidere skulde de have et Kursus i Architekturskolen for at faa en god Forstaaelse af Stilarter med Dekoration i Forbindelse med Architektur.

De skulde ogsaa gaa paa Modelskolen, hvortil de burde have direkte Adgang for at studere Anatomi og tegne efter levende Model.

I Dekorationsskolens sidste Klasse skulde Eleverne have Opgaver: udføre Tegninger i virkelig Størrelse til dekorative Genstande — Brugsgenstande — og udføre Dekorationer paa Mur eller paa Træ. De skulde, som Hr. Borch skriver, studere og kopiere udførte gamle Dekorationer i vore offentlige Bygninger, og inden Afgang skulde kunne erhverves, maatte Eleverne have gennemgaaet 1ste Perspektivafdeling samt malet efter levende Model som Studie til Figurkompositioner, der skulde udføres i Fresko.

Dette er jo kun i Hovedtræk mine Tanker om, hvorledes en saadan Skole burde være.

Naar jeg ikke har søgt at skildre Dekorationsskolens nuværende Beskaffenhed, er det fordi jeg tidligere har udtalt mig om denne*), og jeg forudsætter desuden, at »Architekten«s Læsere — i hvert Fald de, som interesserer sig for denne Sag — ved at Dekorationsskolen, som den er, ikke svarer til de Fordringer, der bør stilles til en saadan Skole. Alle ved, at Skolen ikke er tidssvarende, men dog bliver der ikke gjort et eneste Forsøg paa at faa den gjort bedre.

Skolen har tre Lærere og, saa vidt jeg ved, 4 Elever — jeg regner ikke her Architekturskolens og Modelskolens Elever, der for at faa Afgangsbevis er tvungne til at spilde en kortere Tid i Dekorationsskolen.

Dekorationsskolens faa Elever er et talende Vidnesbyrd om Skolens Mangler, især naar man husker paa, at denne Skole giver store økonomiske Fordele ved

*) I Dagbladet »Samfundet«, 14. August 1900.

Fripladser, Understøttelser, Udsigt til let Erhvervelse af Guldmedailler og Stipendier. Dekorationsskolens Dekadence er desværre af saa slem en Art, at den smitter nedefter. Teknisk Malerskole, som er under samme Ledelse, er jo ogsaa en ren Misforstaaelse.

Teknisk Malerskole burde svare til sit Navn og være en Skole for det praktiske Malerhaandværk. En solid og praktisk Uddannelse i Malerhaandværkets Teknik vilde jo være et udmærket Grundlag for Forskolen til Akademiets Dekorationsskole, og der er ingen Tvivl om, at vi i høj Grad trænger til en virkelig, praktisk Malerskole.

Ingen ved sikkert bedre end Architekterne, hvor vanskeligt det i vor Tid er at faa smukt og godt Malerarbejde, og hvor trist den Kendsgerning er, at der for Tiden findes saa faa Malermestre, som virkeligt forstaar at stemme Farver sammen.

Ønskeligt var det, om der i dette Fag, hvor der nu — naturligvis med hæderlige Undtagelser — kun findes daarlige Traditioner, kunde bygges gode Traditioner op. Ogsaa for Dekorationskunstens Vedkommende maa vi længes efter bedre Forhold, og dem kan vi bedst naa til ved at opsøge og bygge videre paa de gode Traditioner, der *har* været herskende her i Landet.

J. Møller-Jensen.

FRA PROVINSERNE.

Nedreven gammel Kirke. Nedbrydningen af Hodsager gamle Kirke ved Holstebro er nu fuldført, og dermed er forsvunden en af de tarveligste og fattigste af Landets Kirkebygninger. Murene var af raa Kampesten, og det indre af Kirken gik i ét, saa der ikke var noget særligt Kor. Ligeledes var den lille Kirke kullet; Alterbilledet og det meste af Kirkens øvrige Træværk var meget gammelt og primitivt; en Del af det bar Aarstal fra Begyndelsen af det 17de Hundredaar. Det er delvis restaureret og benyttet i den nyopførte Kirke, som blev indviet den 6. December. Kirkeklokken er fra ca. Aar 1500, og selve Kirken menes at være bleven opført i det 15. Hundredaar.

Den gamle Egetræs Kirkedør, der var forsynet med en overmaade stor Laas og store Jærnhængsler, er sikret for Musæet i Viborg.

Haslev Sanatorium. Det tredie Sanatorium, oprettet af Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse, indviedes den 5. December. Det er smukt beliggende et Kvarters Gang fra Haslev i Udkanten af Bregentved Nordskov. Sanatoriet er en smuk, hvid, 2-Etages Bygning i Palæstil. Opførelsen er ledet af Architekterne V. og B. Ingemann, Kjøbenhavn. Bygningens Opførelse har kostet 36,000 Kr., Ingeniørarbejdet 30,000 Kr. Sanatoriet kan modtage 24 Patienter og er indrettet efter alle Nutidens hygiejniske Fordringer.

Ved Indvielsen udtalte Overpræsident Oldenburg, at naar nu Nationalforeningen fik det fjerde Folkesanatorium bygget i Nordjylland, havde den skaffet Plads til ialt 250 Patienter.

FORSKELLIGT.

En Herkulesbrønd i Berlin. Til de mange monumentale Udsmykninger, som Kejserstaden ved Spree bliver beriget med, er fornylig kommet et stort Springvandsanlæg paa Lützows Plads. Architekten LUDVIG HOFFMANN og Billedhuggeren Professor OTTO LESSING har tegnet og modelleret Monumentet. Den underste Kumme, der er 20 Meter i Diameter, er ganske lav og hæver sig fire Trin over Gadens Niveau. Op af denne stiger fire store Grupper, hver bestaaende af tre eller fire menneskelige Figurer; disse Grupper, i hvilke en stor, kraftig Oldingeskikkelse med lange Lokker og Skæg danner det centrale Parti, har følgende Betydning: 1) Vandets utæmmede Udspring, 2) Inddæmningen eller Fastholdelsen af det flydende Element, 3) Vandet som forfriskende Element, og 4) Vandet i dets Betydning for Skibsfart og Handel.

I Kummens Midte er anbragt en høj Opbygning med Skaale, Genier og vandspyende Løvehoveder, og denne Opbygning ender i en stor, skaalformet Opsats, fra hvis Midte en ungdommelig Herkules skuer sejrsikkert ud over Pladsen. Hele Monumentets Højde er omtrent 15 m.

Fundamentet til Brønden bestaar af en 0,75 m. tyk Betonplade, som paa flere Steder er forstærket med Jærnindlæg. Herpaa er opmuret i Klinker og Cementmørtel et hvælvet Kælderrum, hvortil der findes Nedgang i Gaden. Dette Kælderrum indeholder den egentlige Springvandsinstallation, og herfra kan Straalernes Styrke og Mængde reguleres. Over Kælderen ligger endnu et 0,42 m. tykt Betonlag med dobbelt Asfaltisolering, og herpaa er endelig selve den dekorative Fontæne opstillet.

De fire Trin, som fra Gaden fører op til Kummen, er af schlesisk Granit, medens selve Kummen er af Cudowa Sandsten; de øvrige Stenarbejder er udførte af Rackwitz Sandsten.

Til hele Springvandet er der anvendt 280 cbm. Sandsten.

Med særlig Omhu er Kummens Bund udført. Den bestaar af et 7 cm. tykt Terrazzo-Lag med dobbelt Jærnindlæg, der er dannet af radiale Tværstykker af 5 mm. tykke Rundjærn med 12 cm. Afstand, paa hvilket der hviler koncentriske Rundjærnsstænger, 7,5 mm. tykke med 15 cm. indbyrdes Afstand.

Anlæget har kostet ialt 192,000 Mark, en forholdsvis beskeden Sum, naar man sammenligner den med REINHOLD BEGAS Springvand paa Slotspladsen i i Berlin, som kostede 550,500 Mark.

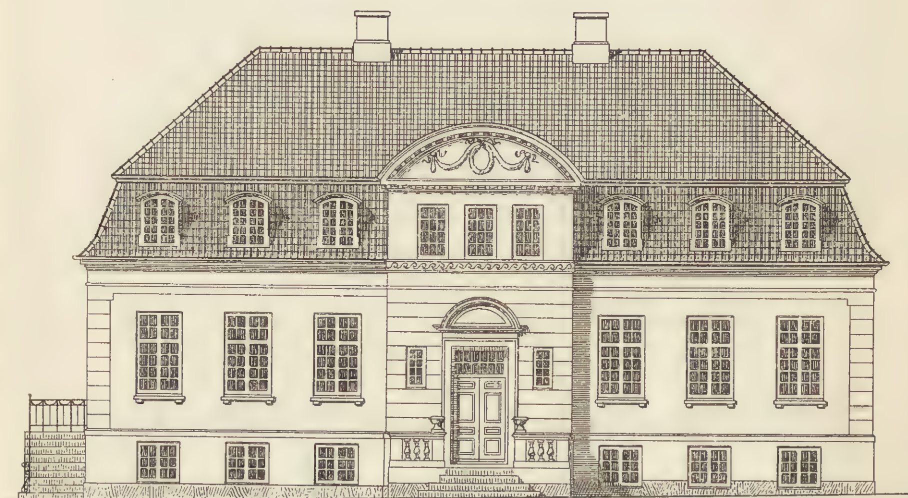

De tyske Architekt- og Ingeniørforeninger, der danner et samlet Forbund, omfatter i alt 37 Foreninger med tilsammen 8126 Medlemmer. Desuden tæller Forbundet 7365 Medlemmer, der staar udenfor Foreningerne.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

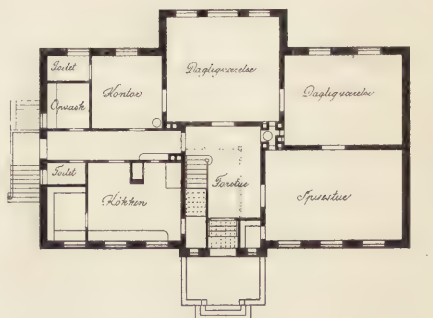
KJØBENHAVN
D. 26. DECEMBER 1903
6. AARGANG № 13
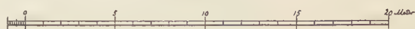

STUEHUS I HAMMELEV.

I Sommeren 1902 blev det gamle Stuehus til Proprietær MATHIAS PETERSENS Gaard i Hammelev i Sønderjylland nedrevet og et nyt Stuehus opført efter Tegning af Architekt HAGERUP i Kolding.

Hovedindgangen med foranliggende Veranda vender imod Haven, imod Nord; men den daglige Færdsel foregaar ad Indgangen i Østgavlen. I Kælderen findes Folkestue, Forraadsrum m. m. I Stuen er de daglige Værelser og Køkkenet, hvorfra der, under Hovedtrappen, er Nedgang til Kælderen. En Elevator gaar igennem alle 3 Etager. Forstuen gaar igennem 2 Etager og har paa 1ste Sal et om-løbende Galleri, hvorfra der er Ad-

ARCHITEKT HAGERUP.

gang til de forskellige Rum: et stort Soveværelse, der faar Varme fra en indmuret Ovn i Stueetagen, samt Børneværelser, Gæsteværelser, Pigekammer og Badeværelse.

Huset er groft pudset og hvidtet, og Taget er dækket med sortglaserede Tagsten.

CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE.

EN LÆGMANDS BETRAGTNINGER.

AF ARTILLERIKAPTAJN J. V. HAASE.

Foranlediget ved det af Regeringen i Oktober Maaned d. A. fremsatte og af begge Rigsdagens Thing vedtagne Lovforslag til Christiansborg Slots Genopførelse fremsættes nedenstaaende Bemærkninger til almindelig Overvejelse, forinden en endelig Afgørelse træffes.

Det skulde ved Ordningen af hele denne for Kongehus og Folk som for Land og By lige betydningsfulde Sag synes naturligst, om man havde valgt en af følgende to Fremgangsmaader, af hvilke den første er rent ideel, den anden fuldt ud praktisk, nemlig:

Enten at genopføre Christiansborg som Residensslot med Boliger og tilhørende Repræsentationslokaler for Kongefamilien i størst mulig Udstrækning, medens der for Rigsdagen blev opført en ny, særlig Bygning paa et andet dertil egnet Sted af Slotsholmen;

eller at fastslaa Amalienborg som fremtidigt Residensslot og Bolig for den samlede Kongefamilie og indrette det paa tilfredsstillende Maade til disse Formaal, ved en passende Udvidelse af de nuværende utilfredsstillende Repræsentationslokaler samt ved en Overflytning af den samlede Hof- og Staldetat, Stalde, Vognremiser og Ridehus til Amalienborg fra Christiansborg, medens dette Slot i sin nye Skikkelse blev forbeholdt til Brug for andre Statsfaktorer og da i første Række for Lovgivningsmagten.

De væsentligste Fordele ved førstnævnte Ordning vilde være,

at »Kjøbenhavns Slot«, som — omend under forskellige Navne og i vekslende Skikkelser — Aarhundreder igennem har tjent som Residensslot for Landets Konger, fremtidig blev bibeholdt som saadant;

at Kongefamilien vilde faa fuldstændigt tidssvarende og virkelig standsmæssigt indrettede Boliger, med ikke blot Repræsentationslokaler, men ogsaa Slotskirke, Hof- og Staldetat samt iøvrigt alt, Hoffet vedrørende, samlet i og umiddelbart omkring Slottet;

at ligeledes Rigsdagen vilde faa sit eget Hus med nye, hensigtsmæssigt indrettede Lokaler og saa passende og bekvemt beliggende, som vel muligt — samt

at Amalienborg-Komplekset, helt eller delvis, vilde blive disponibelt til andre Statsøjemed eller eventuelt, engang ad Aare, kunde afhændes, saaledes at derved en Del af Udgifterne ved Christiansborgs og den nye Rigsdagsbygnings Opførelse blev dækkede.

Hvis dette sidste fandt Sted, vilde en saadan Ordning overhovedet næppe komme til at koste Staten stort mere end de alt kalkulerede 6 Millioner Kroner.

Mange vil muligvis studse, ja maaske endog forarges ved Tanken om et Salg af Amalienborg-Palæerne, selv om man — hvad vel maatte anses for en Selvfølge — ved de fornødne Servituter sikrede sig, at de fremtidigt blev bevarede i deres nuværende ydre Form og anvendtes paa passende Maade, f. Eks. som Privatpalæer for yngre Sidelinier af Kongehuset eller for fremmede Ambassader og lign.

Der skal derfor blot korteligt mindes om, at disse Palæer oprindeligt, i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede, blev byggede som Privatboliger af fire danske Adelsfamilier. Først efter Christiansborgs Brand i 1794 blev de to vestlige Palæer købte af Staten for at tjene som midlertidig Bolig for Kongefamilien, indtil Residensslottet atter var rejst, hvorefter det ene af dem i en længere Aarrække blev benyttet af Udenrigsministeriet; af de to østlige Palæer blev det ene ligeledes forholdsvis tidligt erhvervet af Staten og bl. a. anvendt først som Land-, senere som Søkadetakademi, medens det andet blev købt af Arveprins Frederik, gik i Arv til Christian VIII og Enkedronning Caroline Amalie og derefter senere overgik til Staten.

Historisk set har saaledes Amalienborg langt fra den samme Adkomst som Christiansborg til at komme i Betragtning som fremtidigt Residensslot i Hovedstaden; men muligt har det en ganske særlig Affektionsværdi for Landets nuværende Kongeslægt, der som bekendt har henlevet sin meste Tid paa dette Slot og i et af Nabopalæerne; og derfor burde formentlig ogsaa Kongemagten have en afgørende Stemme nu, da der just kunde være Tale om et Valg imellem de to Slotte.

Hvad sidstnævnte af de to Fremgangsmaader angaar, da vilde det formentlig være muligt at tilvejebringe de antydede Udvidelser af Amalienborg paa en tilfredsstillende Maade ved i Haven bag Christian VII.s Palæ at opføre en Tilbygning med de manglende Fest- og Repræsentationslokaler, medens der ved Tilkøb af en af Naboejendommene samt ved Ombygning og passende Udvidelse af Slottets Anneksbygninger blev skaffet Plads til Ridehus, Stalde og Funktionærboliger m. m.

Man vilde saaledes ogsaa her eventuelt være i Stand til at samle saa godt som alt, hvad der hørte Hoffet til, umiddelbart omkring det fremtidige Residensslot og Kongefamiliens Boliger, og samtidigt vilde man, som alt berørt, opnaa, at Christiansborg med samtlige tilhørende Bygninger og Arealer blev disponibelt for Staten til andet Brug; for saa vidt det maatte anses for ønskeligt eller nødvendigt, vilde dette atter — forudsat en praktisk Disposition — være ensbetydende med betydelige pekuniære Fordele for Statskassen, saaledes som det senere skal blive paavist.

Den førstnævnte Ordning tør imidlertid vel nok betegnes som den smukkeste og værdigste for Land og Folk og den i Længden mest tilfredsstillende for alle interesserede Parter.

Endelig vilde den for mange, ja muligt for de fleste af de nulevende tre Generationer, der har kendt det gamle Slot — for saa vidt de da overhovedet

har dannet sig nogen Opfattelse i denne Sag — staa som den mest umiddelbart tiltalende Løsning; thi foruden at medføre de alt nævnte Fordele, vilde den tillige muliggøre en virkelig Genopførelse af Christiansborg i hele dets tidligere imponerende Størrelse og massive Skønhed, med Bevarelse, i hvert Fald i Hovedtrækkene, af dets monumentale og storladne Hovedfaçade, den ypperlige Grundform og det sjældent vellykkede Kolonnadeparti med det deraf betingede ligeledes ualmindeligt smukke Slotspanorama fra Marmorbroen.

Samtidigt vilde den hele Sag paa denne Maade blive i høj Grad simplificeret, idet det ved en eventuel Konkurrence kun vilde dreje sig om at finde den Architekt, som indenfor det gamle Christiansborgs Mure, passende restaurerede og udsmykkede, forstod at indrette Slottet paa den smukkeste og hensigtsmæssigste Maade til dets oprindelige, selvskrevne og naturlige Brug.

Regeringsforslaget gaar imidlertid ud paa en tredie Løsning, der hverken er ideel eller virkeligt praktisk; men det tenderer dog i Retning af det sidste, idet dets første Paragraf som bekendt bestemmer, at der ved Christiansborgs Genopførelse *navnlig* vil være at tilvejebringe de fornødne Bygninger til Brug dels for Kongen, men udelukkende til Repræsentation og lignende Øjemed, dels for Rigsdagen.

Det forudsætter saaledes, at Amalienborg fremtidigt skal vedblive at tjene som Residensslot og Bolig for Kongefamilien, ligesom ogsaa, at den nuværende uheldige, upraktiske og uøkonomiske Fordeling af Hof- og Staldetat m. m. i begge Slottene skal bibeholdes.

Af alle de omhandlede tre Løsninger turde den sidste, i hvert Tilfælde saaledes som den i Øjeblikket er planlagt udført, være den mindst heldige i saa at sige enhver Henseende og dertil saavel i sig selv som i sine Konsekvenser den dyreste for Statskassen. Men Lovforslaget indeholder i det lille Ord »navnlig« i den citerede § 1 dog Muligheden for ogsaa ad denne Vej at naa til et forholdsvis praktisk og tilfredsstillende Resultat.

Under Forudsætning af, at Regeringsforslaget fastholdes som Grundlag for Kommissionens Behandling af Sagen, og dette vil vel desværre næppe kunne undgaas, vil det sandsynligvis føre til en af følgende tre Eventualiteter:

Enten maa den nuværende Slotsruin fuldstændigt nedbrydes og paa Grunden opføres en eller flere helt nye Bygninger, hvilket dog, i Parenthes bemærket, ikke egentlig kan kaldes en Genopførelse af Christiansborg Slot;

eller Ruinen maa delvis raseres og kun de absolut nødvendige Partier bevares til fremtidigt Brug efter fornøden Restaurering og større eller mindre Ombygning — i begge Tilfælde med lige den nødvendige Plads for de under Lovforslagets Behandling nævnte tre Statsmyndigheder, nemlig foruden de alt omtalte tillige Højesteret;

eller endelig maa de tre nuværende Fløje bevares i størst mulig Udstrækning, den oprindelige Ridebanefløj eventuelt tilføjes, og det nye Christiansborg opføres i en saadan Størrelse, at der indenfor dets Mure kan skaffes Plads til saa meget som overhovedet muligt.

Alt vil afhænge af den Betydning, man i Kommissionen vil tillægge det lille Ord »navnlig«.

Det er imidlertid den sidst nævnte Eventualitet, der, under den givne Forudsætning, formentlig vilde kunne føre til det bedste Resultat.

Kortsynet, upraktisk og lidet stemmende med Statskassens Tarv vilde det under alle Omstændigheder være, om man nu traf en endelig Afgørelse angaaende Christiansborgs Genopførelse, Indretning og Brug uden samtidigt at tage fornødent Hensyn til den hele fremtidige Anvendelse af Statens Arealer paa Slotsholmen og til den smukkeste og bedst mulige Ordning af disses Bebyggelse.

I Løbet af nogle faa Aar vil saaledes den alt paabegyndte Flytning af Tøjhusets Kontorer og Værksteder m. m. til deres fremtidige Plads paa Amager kunne fuldføres. Under Forudsætning af, at de to, i historisk som i architektonisk Henseende lige interessante, 300-aarige Bygningsværker, Lange Tøjhus og Proviantgaarden, bevares for Eftertiden, vil der i saa Fald bl. a. imellem disse to Bygninger samt det gamle og det nye kgl. Bibliothek blive frigjort et Areal af omtrent 40000 ☐ Al. Størrelse. Denne ypperligt beliggende Grund vilde f. Eks. være særdeles vel egnet som Plads for et nyt Nationalmuseum, særligt for de i Prinsens Palæs brandfarlige Rum opbevarede Samlinger, hvis man da ikke skulde foretrække at anvende den til en ny, selvstændig Rigsdagsbygning. Men hvilken Brug der nu end engang agtes gjort af dette Areal, saa vil en passende Udnyttelse af det nødvendiggøre, at den gamle Bibliotheksbygning raseres, saaledes at det vilde være yderst daarlig Økonomi eventuelt nu at anvende Penge paa dennes Omdannelse til andet Brug, muligt i Forbindelse med Anvendelsen af det nye Christiansborg.

Endvidere findes der i de til det gamle Christiansborg hørende Buegangsbygninger og i den saakaldte Staldmestergaard betydelige dels bebyggede, dels ubebyggede Arealer, som henligge enten ganske ubenyttede eller alt andet end tidssvarende udnyttede — bl. a. Hoftheatret og Façadestrækningen langs Frederiksholms Kanal imellem Staldmesterbygningen og det saakaldte Christian IV.s Bryghus.

Skal den Vest for Lange Tøjhus liggende Del af Tøjhusets Grund til sin Tid kunne gøres anvendelig paa en eller anden Maade, vil det tillige være nødvendigt at disponere over i hvert Fald en Del af Staldmestergaardens Arealer. Men vilde det saa ikke være naturligt allerede nu at tage saavel dette Spørgsmaal som Buegangsbygningernes bedst mulige Anvendelse i Fremtiden under Overvejelse, saa meget mere som i hvert Fald dette sidste maa siges at være nøje knyttet til selve Christiansborgs fremtidige Benyttelse og til Ordningen af Færdselsforholdene paa Slotsholmen?

Endelig er det almindelig bekendt, at Forholdene i de nuværende Ministerialbygninger er alt andet end tilfredsstillende eller tidssvarende og dertil saa brandfarligt indrettede, at man til enhver Tid maa være forberedt paa at se dem gaa op i Flammer, tillige med alt, hvad de og det med dem sammenbyggede Rigsarkiv i Proviantgaarden indeholder af til dels uerstattelige Statsarkiver og Værdier af anden Art.

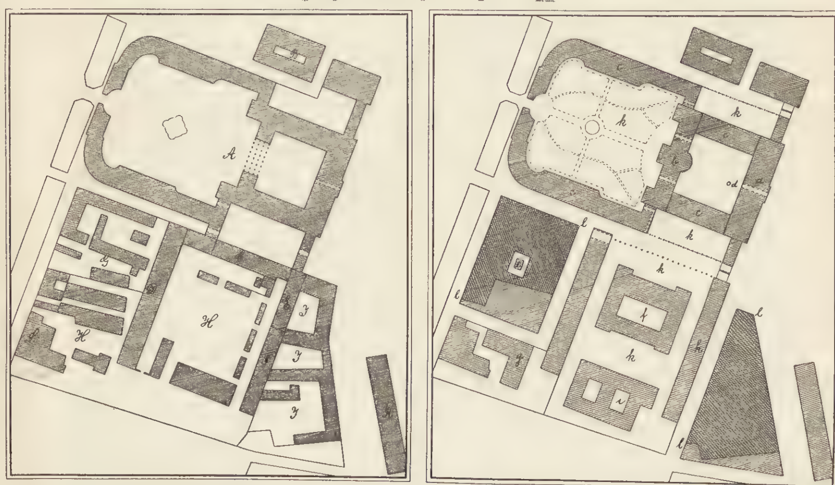
Ret mange Aar vil det derfor næppe vare, før Kravet om en moderne og fremfor alt brandsikker Bygning for Statsadministrationen bliver rejst, og saa vil det atter dreje sig om saa og saa mange Millioners Udgift for den arme Statskasse.

Det turde derfor ligge nær ved denne Lejlighed at undersøge, om ikke de

her paapegede mindre heldigt ordnede Forhold paa Slotsholmen muligt lod sig ændre paa fyldestgørende Maade i Forbindelse med Genopførelsen af Christiansborg, ikke som en Komplikation ved denne, men tværtimod som en Grund mere til dens snarlige Iværksættelse.

Sikkert nok vil dette under alle Omstændigheder være muligt, hvis blot Villien dertil er til Stede; men muligt uden nogen nævneværdig Udgift for Statskassen udover de paaregnede 6 Millioner vil det formentligt kun være, hvis det nedenfor fremsatte Projekt maatte vise sig praktisk udførligt, og det tidligere citerede »navnlig« i Regeringsforslagets § 1 er tilstrækkelig elastisk til at tillade dets Realisation.

CHRISTIANSBORG SLOT OG DET SYDVESTLIGE PARTI AF SLOTSHOLMEN,

SOM DET NU ER OG SOM DET FORESLAAS ÆNDRET.

A. Christiansborg Slot. *B.* Thorvaldsens Museum. *C.* Det gamle kgl. Bibliothek. *D.* Lange Tøjhus. *E.* Proviantgaarden (Rigsarkiv). *F.* Proviantgaarden (Generalstab). *G.* Staldmestergaarden. *H.* Tøjhusets Grund. *I.* Ministerialbygningens Grund. *K.* Børsen. *L.* Christian IV.s Bryghus.

a. Kongefløj. *b.* Rigsdagsfløj. *c.* Statsadministration. *d.* Absalons Brønd. *e.* Centralvarmestation. *f.* Nyt Museum (Rigsdagsbygning). *g.* Ny Bygning for Generalstab, Artillerikommando m. m. *h.* Rigsarkiv. *i.* Det nye kgl. Bibliothek. *k.* Park- og Haveanlæg. *l-l.* Frigjorte Arealer til Nybebyggelse.

Projektet gaar i Hovedtrækkene ud paa følgende — se hosstaaende Skitse:

1) Hele Christiansborgs Hovedfløj ud imod Slotspladsen, suppleret med Forbindelsesbygningerne til Slotskirken og til Kancellibygningen, indrettes til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dog saaledes at der saavidt muligt tillige her forbeholdes Plads til Kontorer for Ordenskapitul, Overhofmarskallat, Kabinetssekretariat og Civilliste m. fl. under Kongemagten og Hofforvaltningen henhørende Virksomheder. De gamle Ydermure vil kunne benyttes i saa stor Udstrækning, som Omstændighederne tillader det, og Slottets oprindelige Højde bibeholdes.

2) Paa Kolonnadens Plads opføres en ny Forbindelsesbygning, hovedsageligt med tre over hinanden liggende store Sale for Folkething, Landsthing og Rigsdagens Bibliothek, og den hele samlede Ridebanefløj indrettes til Brug for Lovgivningsmagten. Ydermurene i de nuværende Fløjbygninger vil eventuelt helt

eller delvis kunne benyttes. Hvis det imidlertid af Plads- eller andre praktiske Hensyn skulde vise sig mere hensigtsmæssigt at nedbryde disse Mure og bygge fuldstændigt fra nyt af paa dette Sted, vil Kolonnadefløjene og det nye Midteparti dog kunne rykkes et passende Stykke udad, saaledes at samtidigt Slottets Sidefløje og Gaard forlænges et tilsvarende Stykke.

Paa Skitsen er Midtepartiet i Ridebanefløjen flyttet c. 15 Al. mod Vest.

Rigsdagen, som i sin nuværende Bygning efter en løselig Beregning raader over ca. 19000 □ Alen samlet Etageareal foruden Kælderen i Hovedbygningen, vilde i den nye Bygning kunne erholde ca. 25000 □ Alen foruden Kælderen, fordelte i 3 Etager i Midtepartiet og 4 Etager i den øvrige Del af Bygningen, eller, hvis denne i hele sin Udstrækning kun blev forsynet med 3 Etager, ca. 19800 □ Alen.

3) Den nordlige og den sydlige Sidefløj nedrives indtil Sokkelmuren og erstattes med 2 nye Fløjbygninger af samme Længde og Bredde som de gamle, men eventuelt noget lavere, indrettede til Brug for Statsadministrationen. Der vil dog ikke her kunne skaffes Plads til samtlige i Øjeblikket paa Slotsholmen og andet Steds installerede Ministerialkontorer; men den manglende Plads vil kunne tilvejebringes i de hidtil som Hoftheater og Ridehus benyttede Bygninger, naar disse ved passende indre Ombygning indrettes til Brug hver for sit Ministerium.

Statsadministrationen disponerer i de nuværende Ministerialbygninger efter et løseligt Overslag over ca. 34000 □ Al. samlet Etageareal, foruden Kælderen, og vilde i de projekterede nye Bygninger komme til at raade over ca. 46000 □ Al., foruden Kælderetagen, fordelte med ca. 34000 □ Al. i 4 Etager i Hovedbygningen og ca. 12000 □ Al. i 2 Etager i de to Buegangsbygninger.

Forudsat at Udenrigsministeriet forbliver i sin nys erhvervede særlige Bygning paa Kongens Nytorv, vil der saaledes kunne skaffes Plads til de Kontorer — Generaldirektoratet for Postvæsenet, Statistisk Bureau m. fl. — for hvilke der i Øjeblikket er lejet Lokaler i Byen, ligesom ogsaa enhver ønskelig Udvidelse af de forskellige Ministerier vil kunne finde Sted. Endelig vil der yderligere kunne indvindes Plads ved, at der ved det her paatænkte Arrangement kun vil behøves Lokaler for Ministrene et Sted, enten i Rigsdagsbygningen eller i Ministerialfløjene, ligesom ogsaa derved, at man vilde kunne nøjes med et for Lovgivningsmagten og for Administrationen fælles Statstrykkeri, installeret f. Eks. i en af sidstnævnte Fløjes fuldstændigt ledige Tagetage.

4) De resterende Dele af Buegangsbygningerne indrettes dels til Kontorer for Hofforvaltningen, for saa vidt disse ikke har kunnet finde Plads i Kongefløjen, dels til Funktionærboliger.

5) Paa Staldmestergaardens Areal anlægges en Centralvarmestation, indrettet paa senere at kunne udvides til tillige at levere Varme til et eventuelt nyt Museum eller anden offentlig Bygning paa Tøjhusets Grund.

6) De lange, smalle Ydergaarde, Nord og Syd for Slottet, ligesom ogsaa den nuværende Ridebane anlægges som Haver og Park, sidstnævnte dog med Kørebane fra Marmorbroen ind til Rigsdagsfløjens Porte.

7) De kongelige Stalde og Vognremiser, Ridehuset samt de i Buegangsbygningerne og Staldmestergaarden værende Boliger for Embedsmænd og Funk-

tionærer af Hof- og Staldetat, hvilket alt rettelig hører hjemme ved Kongens Bolig, mere end ved de kongelige Repræsentationslokaler, flyttes til Amalienborg.

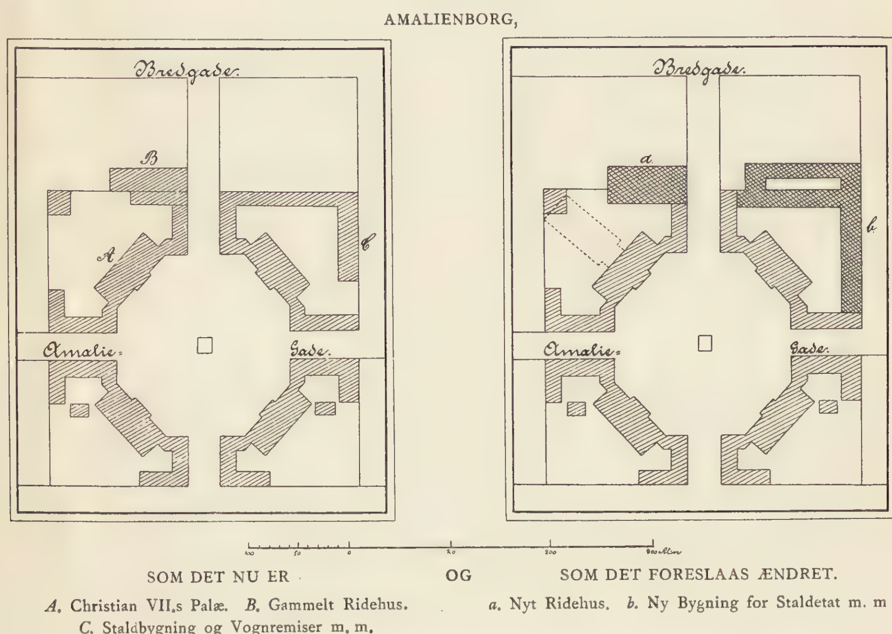
For at muliggøre dette vil det være nødvendigt at ombygge og passende udvide — se Skitsen:

a) det nuværende kongelige Ridehus i Frederiksgade ved Inddragning af det dertil fornødne Areal af Gaarden bag Christian VII.s Palæ;

b) de nuværende gamle Staldlænger bag Christian VIII.s Palæ ved Tilkøb af Naboejendommen i Fredericiagade, samt

c) en Del af de til Amalienborg hørende Anneksbygninger.

AMALIENBORG,

SOM DET NU ER OG SOM DET FORESLAAS ÆNDRET.

A. Christian VII.s Palæ. *B.* Gammelt Ridehus. *C.* Staldbygning og Vognremiser m. m.

a. Nyt Ridehus. *b.* Ny Bygning for Staldetat m. m

8) De ved Ministeriernes Flytning og Staldmestergaardens Nedlæggelse frigjorte Arealer paa Slotsholmen vil, for saa vidt Staten ikke selv har Brug for dem, og det maatte anses for nødvendigt, helt eller delvis kunne udlægges og sælges til almindelig, dog passende kontrolleret, Bebyggelse.

Da disse Arealer er henholdsvis ca. 27000 og ca. 24000 □ Alen store, vil der, naar de blot beregnes til ca. 50 Kr. pr. Kvadratalen, idet Hensyn tages til Udgifterne ved nye Gadeanlæg m. m., her eventuelt kunne indvindes godt og vel $2^1/_2$ Million Kroner til Dækning af Udgifterne ved de foreslaaede Bygningsforanstaltninger paa Amalienborg og til Hjælp ved Genopførelsen af Christiansborg som fremtidigt Regeringspalads i den antydede Udstrækning. —

Tilbage bliver Højesteret, som der ikke ved den her antydede Ordning vilde kunne skaffes Plads til paa det nye Christiansborg, og som derfor indtil videre maatte forblive i sine nuværende Lokaler.

Ved en eventuel Opførelse af en ny Museumsbygning paa den gamle Tøjhusgrund vilde imidlertid ikke blot Højesteret, men om fornødent den hele sam-

lede Domsmagt kunne finde Plads i Prinsens Palæ, omdannet i fornøden Udstrækning til Justitspalads, idet denne Bygning formentligt ligger saa bekvemt som muligt til dette Brug, omtrent midt imellem det projekterede Regeringspalads, det gamle og det nye Raadhus. —

Hvad endelig Færdselsforholdene paa Slotsholmen angaar, vilde det være naturligt at ordne dem som følger — se Skitsen:

1) Forbindelsesbygningen imellem Slottet og Slotskirken gennembrydes umiddelbart ved Kirken, saaledes at der aabnes en Passage, ogsaa for Køretøjer, fra Stormbro til Højbro imellem Slottet og Thorvaldsens Museum.

2) Marmorbroen forbeholdes udelukkende for Kørslen til selve Slottet samt selvfølgeligt for Fodgængere.

3) Forbindelsesbygningen imellem Slottet og Kancellibygningen gennembrydes i Tøjhusgadens Forlængelse, og Portbygningen imellem søndre Buegangsbygning og det gamle Bibliothek nedbrydes, saaledes at der skabes en bekvem Passage imellem Tøjhusbroen og Holment Bro. Ved en eventuel Nybebyggelse af Staldmestergaardens Areal og Bibliotheksbygningens Rasering udvides denne Passage til 25 à 30 Alens Bredde i sin hele Længde, undtagen ud for Lange Tøjhus, hvor selve Kørebanen dog vil kunne gøres 17 à 18 Alen bred, for saa vidt det sydlige Fortov føres igennem det yderste Hvælvingsfag i nævnte Bygnings Underrum. Brodækket paa Tøjhusbroen gives en passende Udvidelse i Bredden*).

4) Ved en eventuel Nybebyggelse af Ministerialbygningernes Grund reguleres Slotsholmsgade som vist paa Skitsen ved at føre Husrækken frem til den nuværende indre Trærække paa det vestlige Fortov samt ved Bortskæring af Kancellibygningens nordøstlige, fremspringende Hjørne. For saa vidt man samtidigt eksproprierer Hjørneejendommen imellem Slotsholmsgade og Christiansgade samt den gamle Fiskehalle og inddrager disse Ejendommes Arealer under Nybebyggelsen, bør sidstnævnte Gade paa sin smalle Strækning ligeledes udvides til 25 à 30 Alens Bredde af Hensyn til Havnebanen og den stadigt voksende Færdsel langs med Havnen.

Der vil muligt fra bygningskyndig Side kunne rejses den Anke imod ovenstaaende Projekt, at det vil være forbundet med visse Vanskeligheder at skabe et harmonisk og smukt Hele ud af det nye Christiansborg, naar Hovedfløjen, væsentligt i sin oprindelige ydre Form og Stil, skal bevares som Slot og samtidigt de nye Sidefløje og Ridebanefløjen indrettes paa fyldestgørende Maade til deres fremtidige Anvendelse som foreslaaet, ligesom muligt ogsaa imod Omdannelsen af et Theater og et Ridehus til Kontorbrug.

---

*) Jeg er i Punkterne 1, 2 og 3 i det væsentlige i Overensstemmelse med det af d'Hrr. Architekt Nyrop og Professor Krohn i 1898 fremsatte Forslag, som dog først er kommet mig for Øje efter Udarbejdelsen af ovenstaaende Projekt. Jeg kan ligeledes ganske slutte mig til d'Hrr.s Forslag angaaende Sporvejsliniernes Forlæggelse til Tøjhusgade og Indretningen af Parkanlæg langs Kanalen Nord for Thorvaldsens Museum som i høj Grad tiltalende og praktisk, bl. a. af Hensyn til Tilkørselsforholdene til Slottets Kongefløj.

Og det skal villigt indrømmes, at Vanskelighederne sikkert vil blive baade mange og store ved Løsningen af denne Kæmpeopgave; men uovervindelige vil de dog formentlig ikke være, hvis blot Sagen kommer i den rette Mands Hænder. Der skal med Hensyn til den sidst berørte Vanskelighed dog mindes om, at vi tidligere her i Byen har set et Theater blive omdannet, først til en god Militærkaserne og derefter til en efterhaanden ganske tilfredsstillende Rigsdagsbygning.

Iøvrigt vil der næppe kunne rejses Anker af Betydning imod Projektet, naar Forudsætningen som her er en praktisk og hensigtsmæssig Benyttelse af Christiansborg og den omliggende Del af Slotsholmen; og Fordelene ved det turde være iøjnefaldende.

Som de væsentligste af disse skal slutteligt blot fremhæves:

Kongefamilien vil faa sine Beboelsesvilkaar paa Amalienborg ordnede paa en saa tilfredsstillende Maade, som det, under den givne Forudsætning, overhovedet er muligt;

foruden de først og fremmest forlangte Lokaler for Kongemagt og Rigsdag, vil der tillige blive tilvejebragt de haardt tiltrængte nye Lokaler for Statsadministrationen, og det hele vil blive samlet i et stort og fuldt ud tidssvarende Regeringspalads;

det samlede gamle Slotsareal vil blive udnyttet paa bedst mulig Maade;

endelig vil der samtidigt blive skabt de nødvendige Betingelser for en fremtidig Anvendelse og Bebyggelse af den øvrige Del af Slotsholmen, som utvivlsomt vil gøre denne til et af de smukkeste, ejendommeligste og mest storstadsmæssige Partier i Hovedstaden, ligesom ogsaa for en Ordning af Færdselsforholdene paa en for en uoverskuelig Fremtid tilfredsstillende Maade.

Og alt dette vil, som alt bemærket, for saa vidt det anses for ønskeligt eller nødvendigt, kunne opnaas uden nogen væsentlig, maaske endogsaa uden nogen som helst Ekstraudgift for Statskassen.

Men — nogen ideel Løsning af Spørgsmaalet er det ganske vist ikke; en saadan vil formentligt kun kunne naas ad een Vej, nemlig den i Indledningen antydede.

Man vil ved en Kombination af de to paa Skitsen fremstillede Situationsplaner let kunne konstruere sig Billedet af Slotsholmen med Christiansborg udelukkende som Kongeslot og med en ny Rigsdagsbygning paa den angivne Plads, adskilte ved en Slotshave langs førstnævntes søndre Sidefløj som Pendant til en lignende Have langs nordre Fløj, hvor dog i saa Fald den offentlige Passage imellem Slot og Slotskirke burde bortfalde.

Selve Staldmesterbygningen maatte bevares, men Terrænet bag denne reguleres og ordnes saaledes, at der blev skaffet Plads til Centralvarmestationen samtidigt med, at det Syd for denne liggende Areal blev frigjort til andet Brug for Staten — f. Eks. til en ny Kaserne for Livgaarden, naar Rosenborg engang skal drages frem fra sit Skjul.

Da Rigsarkivet allerede nu mangler Plads, vilde det være naturligt at overlade dette den hele Proviantgaardsbygning og vise Generalstaben andet Steds hen. En formentligt passende Plads til en ny Generalstabsbygning er antydet paa Skitsen, og i denne vilde der endvidere kunne skaffes Plads for de i Øjeblikket

paa Tøjhusets Grund værende Artillerikommando-Kontorer samt eventuelt tillige for Generalkommandoen og Ingeniørkommandoen, naar engang Kastellet nedlægges og Kasernen ved Frederiksholms Kanal med omliggende Statsarealer ønskes anvendt paa anden Maade.

Under alle Omstændigheder maatte det sydvestlige Hjørne af Slotsholmen forblive under Militæretaten af Hensyn til de i Christian IV.s Bryghus og i Lange Tøjhus værende Magasiner for Vaaben og andet Materiel.

Endelig vilde man være nødt til foreløbig at lade Statsadministrationen blive i de gamle Ministerialbygninger, som dernæst, saa snart Forholdene tillod det, maatte fornyes ved Ombygning paa selve deres nuværende Plads, muligt dog efter en forudgaaende Regulering af denne i den paa Skitsen antydede Retning.

Hvorledes nu imidlertid end Christiansborgs Fremtidsskæbne maatte forme sig, er der dog endnu een Ting, som nødigt skulde glemmes, og det er Kjøbenhavns ældste, historiske Fortidslevning, Absalons Brønd, som — saa vidt det paa nogen Maade er muligt — ved denne Lejlighed burde drages frem for Dagens Lys. Og dette ældgamle Kildevæld, hvis Vand den Dag i Dag er lige saa friskt og klart og rigeligt som for 700 Aar siden, fortjente vel, i en passende monumental Indfatning, at blive stillet frem til offentlig Beskuelse for Efterverdenen som det naturligste og smukkeste Mindesmærke for Grundlæggeren af den første faste Borg paa dette Sted og dertil ogsaa som et Symbol paa selve vor gode, gamle Bys sunde Livskraft og uforstyrrelige Trivsel og Vækst.

FORSKELLIGT.

Bosteder i Danmark. Efter Statistisk Bureaus Beretning om Folketællingen den 1. Februar 1901 meddeles her: I Forbindelse med Folketællingen foretoges en Optælling af samtlige Bosteder (beboede Gaarde, Huse o. s. v.) i Landet. Optællingen gav til Resultat, at det samlede Antal Bosteder var 351,835. Antallet af Indbyggere for hver 100 Bosteder var gennemsnitligt for hele Landet 696, Antallet af Husstande for hver 100 Bosteder 158.

Selvfølgelig giver disse Tal ikke nogen korrekt Forestilling om Bostedernes og Befolkningens Forholdstal, idet der paa dette Omraade er store Forskelligheder mellem By og Land. I Kjøbenhavn var saaledes Antallet af Indbyggerne for hver 100 Bosteder 3059, i de øvrige Købstæder 1018 og i Landdistrikterne 517. Antallet af Husstande for hver 100 Bosteder var i Kjøbenhavn 773, i Købstæderne 242, paa Landet 112.

Medens Kjøbenhavn har over 30 Beboere for hvert Bosted, har Landdistrikterne gennemsnitligt kun 5, og medens der i Hovedstaden gennemsnitligt lever henimod 8 Familier i hver beboet Ejendom, er det nær ved, at hver Familie paa Landet har sit eget Hus. Gennemsnitstallene for Provinsbyerne ligge langt lavere end i Kjøbenhavn. I øvrigt er der en stor Forskel mellem Beboelsestætheden i de enkelte Provinsbyer; medens de større blandt disse have 15—20 Indbyggere for hvert Bosted (Aalborg 20, Aarhus 15, Odense 12 o. s. v.), er For-

holdene for Smaabyerne som Regel endog lavere end for Landdistrikterne (Hasle 4,27, Aakirkeby 4,31 o. s. v.). I Almindelighed kan det siges, at Antallet af Indbyggere pr. Bosted aftager med Byernes Størrelse, men denne Regel har dog mange Undtagelser, som tyde paa store Forskelligheder i Bebyggelsesforholdene selv indenfor Købstæder af nogenlunde samme Størrelse. Eksempelvis kan det nævnes, at medens Rønne har over 2000 Bosteder til en Befolkning af c. 9300 Mennesker eller kun 4,5 Indbyggere pr. Bosted, har Slagelse med et Folketal af c. 9000 kun 700 Bosteder, d. v. s. 12,6 Indbyggere pr. Bosted.

Paa Landet finder man det største Antal Indbyggere pr. Bosted i det sydvestlige Jylland. I det hele taget bor der, naar bortses fra Hovedstaden og dennes Omegn, gennemgaaende flere Mennesker paa hver Ejendom Vest end Øst for Lillebælt. Beboelsestætheden staar i omvendt Forhold til Befolkningstætheden.

Angaaende Konkurrencer. Forbundet af tyske Architekt- og Ingeniørforeninger har et særligt Konkurrence-Udvalg, hvis Opgave det er at vaage over, at de af Forbundet fastsatte Konkurrence-Regler overholdes. Naar et Program for en Konkurrence derfor indeholder Punkter, som er stærkt stridende mod de eventuelle Konkurrerendes Interesser, søger Udvalget at faa disse ændrede i Overensstemmelse med de gældende Regler, og naar dette ikke lykkes, udsender Udvalget en Meddelelse til de forskellige Fagskrifter, i hvilken det advarer Kolleger mod at deltage i den paagældende Konkurrence.

Blandt de Konkurrencer, som saaledes for Tiden fraraades, er *Parlamentsbygningen for Republiken Uruguay i Montevideo*, og som Grunde herfor anføres, at Bedømmelsesudvalgets Sammensætning ikke er angivet, at der ikke findes nogen Sikkerhed for, at der i dette sidder Fagfolk, hvis Stemmer har afgørende Vægt, og at man ej heller ved noget om, hvorvidt udenlandske Dommere vil blive tilkaldte. Præmierne staar ikke i noget rimeligt Forhold til de Fordringer, der er stillet til Tegninger m. m., og det er desuden overladt denne Jury at afgøre, om der overhovedet skal uddeles nogen Præmie.

Til et stort Folkekvarter i Liverpool er der i forrige Maaned bleven nedlagt Grundsten. Anlæget, der vil koste henimod 3 Millioner Kroner, vil komme til at omfatte 23 Bygningskarréer, hver paa 3 Etager og med ialt 445 Boliger, i hvilke man antager, at der kan være Plads til omtrent 2500 Mennesker. Af Boligerne er 48 paa 4 Værelser, 270 paa 3 Værelser, 90 paa 2 Værelser og 36 paa 1 Værelse. I Anlæget findes desuden en Administrationsbygning, 7 Butikker samt en større Lege- og Tennisplads.

Et Bismarcks-Taarn paa 32 Meters Højde skal opføres paa Bornaer-Højen i Nærheden af Chemnitz. Architekt Möckel i Chemnitz udfører Tegningerne.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 2. JANUAR 1904
6. AARGANG № 14

SANATORIET VED HASLEV.

Ti Minutters Vej fra Haslev Jærnbanestation i Udkanten af de store, til Bregentved hørende Skove er Sanatoriet opført, saaledes beliggende, at det fra Sydsiden har fri og livlig Udsigt og ellers er lunt dækket ved Gran- og Løvskov. Grunden er skænket Nationalforeningen af Grev Moltke. Sanatoriet er for Kvinder og beregnet til 20 Patienter. Det er det andet i Rækken af smaa Sanatorier — det først opførte ved Ry i Jylland, paa 24 Senge, er alt taget i Brug —, som Nationalforeningen forsøgsvis har ladet opføre. Rimeligvis vil der ikke blive bygget flere, da det har vist sig, at et lille Sanatorium ikke lader sig udføre billigere i Anlægssum pr. Seng end de store Sanatorier paa 100 à 125 Patienter, og disse sidste har den store Fordel at have faste Læger, medens de smaa Sanatorier skal tilses og passes af den stedlige praktiserende Læge, som for dette Tilfælde er Dr. Helms i Haslev.

Bygningen med Forvalterbolig og Liggehalle er udført for ca. 32,000 Kr. af Entreprenørerne, Murermester Olsen fra Tølløse og Tømrermester Rasmussen fra Dianalund. Ingeniørarbejderne er i Forhold til denne Sum ganske uforholdsmæssigt dyre, idet de er paa ca. 30,000 Kr. og omfatter et Varmtvandscentralvarmeværk, Dampkøkken, Dampvaskeri, Desinfektionsanstalt, Bade, W. C. m. m. Ingeniør Jess Jensen har ledet disse Arbejder, som er udførte ved Firmaet Hein & Møller-Holst. Om Bygningen er iøvrigt ikke stort at sige. Bjælkelaget mellem Kælder og Stue er udført »sterilt«, d. v. s. almindelige Jærnbjælker med Patentmørtel, udført ved Firmaet Schumacher & Em. Jensen. Façaderne er opførte i gule, haandstrøgne Sten og pudsede, Sokkel, Baand og Dørparti er udførte i støbt Cementarbejde. Guirlanden er skaaren i Kalk af Billedhugger Lamberg-Petersen. Taget er dækket med sortglaserede Falstagsten i hollandsk Form. Udvendige Trapper er af Granit.

Sanatoriet indviedes, som tidligere meddelt, ved en lille Festlighed den 5. December 1903.

V. & B. Ingemann.

Sanatorium ved Haslev.

Nordside

Snit

Sydside

Sygeplejerske

Daglig-V.

Spisesal.

WC

Lægens V.

Forstue

Undersøgelses-V.

WC

Stue.

Forvalterbolig

Desin

Section

Forstue

Værelse

Værelse

WC

Sygeplejerske

Vaskerum

Pige-V.

WC

1ste Sal

5 4 3 2 1 0 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 Alen

V. & R. Ingemann

MURMATERIALIERNES TILBRINGNING OG BENYTTELSEN AF MUREMASKINEN.

Om dette Emne har Murermester P. Gram i afvigte Eftersommer holdt Foredrag, først i Kjøbenhavns Murerlav (her dog i noget forkortet Skikkelse), senere i Industriforeningen og i forskellige andre Foreninger. Foredragsholderen har derefter velvilligst overladt »Architekten« sit Manuskript til Afbenyttelse; af dette hidsættes følgende:

Om Murmaterialiernes Tilbringning til Stilladserne er det bekendt for alle, hvorledes man her i Landet og navnlig i Kjøbenhavn, hvor vi har de højeste Bygninger, i Almindelighed bærer Kalk og Sten paa Skuldrene, et Arbejde, som er i højeste Grad anstrengende og sundhedsnedbrydende. Det kræver ualmindeligt kraftige Mennesker og meget stærke Stilladser og, hvad der er endnu værre, det foranlediger ofte Ulykkestilfælde, idet det haarde Slag, som fremkommer ved Kastning af Dragten, tidt er Aarsag til Stilladsets Nedstyrtning og deraf følgende Ulykker.

I de forskellige Lande har man som bekendt forskellige Maader til Murmaterialiers Opbringning, og jeg har haft særlig Anledning til at beskæftige mig med dette Spørgsmaal, idet jeg i 1891 af det Larsenske Legat modtog en Rejseunderstøttelse med dette Formaal for Øje. Jeg besøgte den Gang Tyskland, Italien, Østrig, Frankrig, Holland og Belgien. Jeg skal ikke fordybe mig i Enkeltheder, som let kan blive trættende, men kun fremhæve som særligt karakteristisk, at man mange Steder, f. Eks. i Østrig, til Materialiernes Opbæring benytter bøhmiske Piger, som om Sommeren indvandrer fra Landet, og som paa deres bare Ben ad Løbebroer, der er byggede i Zig-zag, løber med Materialier paa Ryggen; dog anvendte man den Gang i selve Hovedstaden Elevatorer til Ophejsning og gør det sikkert ogsaa endnu.

I saa godt som alle Udlandets Byer er man i Modsætning til os herhjemme forlængst kommen bort fra den gammeldags Opbæringsmethode og benytter sig af Maskinkraft, idet man der fornuftigvis har indset, at overalt, hvor man kan undgaa at belaste Ryggen og plage sine Medmennesker med ualmindeligt strengt Arbejde, der bør man gøre det; og det kan anføres, at man jo aldrig vilde finde paa at anvende f. Eks. 30 Mand eller mere til Opbringning af en Granitblok eller en Jærndrager. Eller, hvad der ligger endnu nærmere: Tømrerne lader ikke deres Arbejdere opbære Tømmeret paa Bygningen; nej, man slaar en Tallie om det, og der spares baade Tid og Kræfter. Det synes saaledes, som det kun er Murerne, der ikke kan slippe bort fra det nedarvede og forældede Princip, eller at det i hvert Fald er Murerne, som har vanskeligst ved at indrette sig efter det nye.

Jeg skal endnu tilføje, at medens man i næsten alle Lande anvender runde Bomme og Reb til Forfærdigelse af Stilladser, saa maa vi herhjemme anvende firkantede Bomme, hvorpaa vi fastspigrer de saakaldte Rideplanker, thi uden dette kunde Stilladset umuligt taale det haarde Slag.

Iøvrigt har man overalt i Udlandet været stærkt beskæftiget med nye Projekter til Materialiers Tilbringning, naturligvis særligt i de store Byer, hvor der findes de højeste Bygninger, og hvor naturlige Sten anvendes i størst Udstrækning. Men for dem alle har det skortet stærkt paa Fordelingen af de alminde-

lige Mursten og Mørtel. Ophejsning har for dem alle været en let Sag. Fordelingen rundt paa de forskellige Pladser og paa Stilladserne har ingen af dem løst til Fuldkommenhed, end ikke den Dag i Dag.

Ogsaa Kjøbenhavns Murerlav har haft et vaagent Øje for Spørgsmaalets Løsning, og i 1897 indbød Lavet til en Konkurrence om Ophejsning og Fordeling af Murmaterialier. Med en Understøttelse fra den Raben-Levetzauske Fond paa 500 Kr. uddelte det forskellige Præmier paa 800 Kr., 500 Kr. og 200 Kr. Bedømmelsesudvalget bestod af Architekter, Tømmermestre og Murmestre. Der indkom ialt 14 Besvarelser, hvoraf en fra Ingeniør Skouboe og mig erholdt 1ste Præmie. En Fremstilling af denne og forskellige andre Methoder har været givet i tekniske Tidsskrifter.

Vor Besvarelse gik ud paa, at der paa de Rejsebomme, Murerne sædvanligt benytter, anbringes Jærnknægte, hvorpaa fastgøres en Jærnskinne. Foroven og forneden paa denne Jærnskinne skulde en Vogn eller to Hjul bevæge sig, og herpaa var ophængt Kassen med Kalk eller Sten. Til og fra Ophejsningselevatoren skulde al Forbindelse ske ad mekanisk Vej, en Fremgangsmaade, som senere ved praktske Forsøg viste sig meget god, idet naturligvis Jærnskinnen maatte have Fald til og fra Elevatoren. Som alt sagt viste den mekaniske Udløsning sig meget godt at kunne anvendes; men man er dog ved fortsat Arbejde med Apparatet gaaet bort fra denne, bl. a. af Sikkerhedshensyn overfor de paa Bygningen og paa Gaden beskæftigede Mennesker, og foretrækker nu at anbringe en Mand saavel foroven som forneden ved Elevatoren.

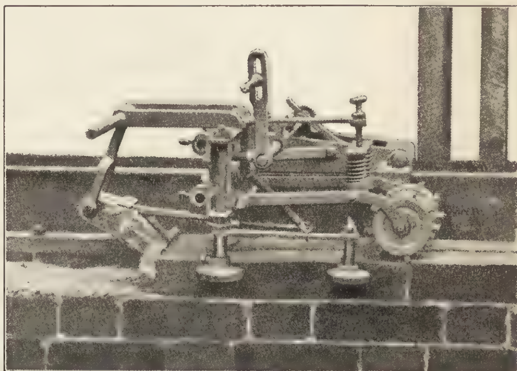
Apparatet er blevet benyttet ved forskellige Byggeforetagender, men dog langtfra i saa stor Udstrækning, som det fortjener. Thi det er meget vanskeligt at faa forandret, hvad der har saa mange Aars Hævd; og navnlig den Omstændighed, at Arbejderne efter den gamle Methode har Akkord, en vis Betaling pr. 1000 Sten, og at en Mester saaledes i sit Overslag bestemt kan beregne sine Udgifter, gør det ikke mindre vanskeligt; thi ved mekanisk Drift skal man jo først indhente Erfaringer. Een Ting har dog glædet mig, nemlig at intetsteds i Udlandet er Fordelingen klaret saa godt som herhjemme. Det er ogsaa Murerlavets Haab, at den Energi, der fra Lavets Side er sat ind paa Sagen, tidligt eller sent maa bære Frugt, og at en Forandring i det bestaaende, ikke mindst for Arbejdernes Skyld, snart maa indtræde.

Jeg skal nu gaa over til at fortælle lidt om en opfunden Muremaskine. Muremaskinen hører jo ikke til det, som er hverdags, og man kan med Rette spørge, hvorledes det vel kan være, at medens man i vore Dage har Maskinkraft og teknisk og mekanisk Hjælp til alt, f. Eks. lige fra de fineste Diamantslibninger til de sværeste Damphammere, saa har man endnu ikke bragt det videre, end at man stadigt maa mure med Haandkraft. Hvorvidt dette kan siges at være til Held eller Uheld for Haandværket, kan der være delte Meninger om og skal ikke drøftes her. Jeg skal kun holde mig til, at Muremaskinen overhovedet eksisterer. Den Muremaskine, jeg har haft Lejlighed til at se, er opfundet af en engelsk Ingeniør, John Henry Knight.

Det har sikkert ikke skortet paa opfindsomme Mennesker, som baade har haft Lyst og Evne til at eksperimentere. Men det har været en overordentligt vanskelig Opgave, som her har været at løse. Thi medens man i næsten alle

Brancher, hvor Maskinkraft anvendes, kan lade Maskinen staa roligt paa dens een Gang bestemte Plads og tilføre den, hvad der skal forarbejdes, saa er Forholdet ved en Muremaskine ganske det modsatte: her skal Maskinen være bevægelig. Den skal ikke alene bevæge sig fremad paa den forarbejdede Mur, men ogsaa bevæge sig opad, efterhaanden som Murværket vokser under den. Heraf følger, at t. Eks. en Rem fra en Dampmaskine næsten er en Umulighed at faa anbragt, og Hjørners og Buers Fremstilling ved Hjælp af en Maskine har sine store Vanskeligheder.

Med Hensyn til Murerlavets Forbindelse med Muremaskinen maa jeg maaske oplyse, at en herværende Grosserer engang i April Maaned i Aaret 1903 henvendte sig til Lavet med Forespørgsel om, hvorvidt Lavet vilde være tilbøjelig til at købe Patentet paa en Muremaskine, som for Tiden kunde ses i Virksomhed i London. Han tilføjede, at Patentet for Danmark kostede £ 2000 og for Skandinavien £ 5000.

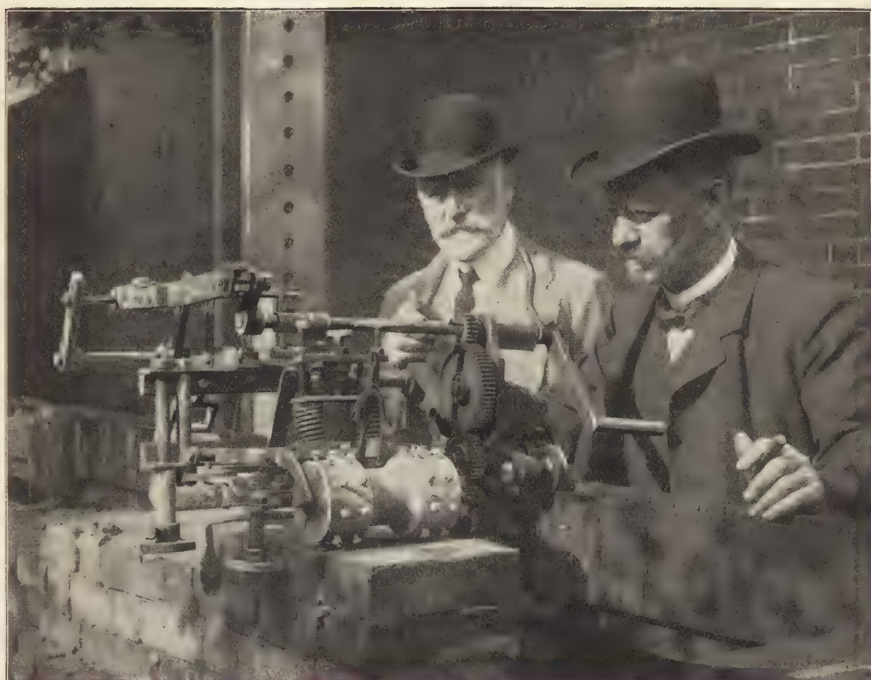
MUREMASKINEN.

Murerlavet svarede, at det ikke ønskede at købe Patentet, men at Sagen var af saa stor Vigtighed for Lavet og havde saa stor Interesse, at en Besigtigelse af Maskinen maatte siges at være i høj Grad ønskelig. Lavet bestemte sig til at sende 2 Medlemmer af dets Bestyrelse, deriblandt min Ringhed, til London; men da det maatte anses for formaalstjenligt, at en maskinkyndig Ingeniør deltog i Ekspeditionen, blev der indledet en Underhandling med Firmaet Burmeister & Wain. Denne endte med, at Firmaet stillede en Ingeniør til Lavets Disposition.

Vi tre begav os da paa Vej til London. Vi lagde Vejen over Tyskland, Holland, Belgien og Frankrig, og i alle Byer, hvor vi gjorde Ophold, studerede vi de forskellige Methoder for Materialtilbringning. Vi modtoges i London af en dansk Mand, Grosserer Berg, som bragte os i Forbindelse med Ingeniør Knight. Hr. Berg havde faaet i Kommission at foranledige Muremaskinen indført i Skandinavien.

Muremaskinens Udseende og Indretning fremgaar formentligt tydeligt nok af hosstaaende Billeder; den kan maaske bedst karakteriseres som en Slags Vogn, der ruller henover den Mur, den selv lige har bygget op, og under sin Fremkørsel bygger videre. Den drives frem derved, at en Mand drejer paa et Haandsving. Til at holde den i den rigtige Stilling tjener en Planke, der er anbragt vandret mellem et Par Rejsebomme; ganske paa samme Maade som en Jærnbanevogns eller en Sporvogns Hjul løbe paa en Jærnskinne. Paa Planken ligger en Cyklekæde og herover bevæger sig et almindeligt Tandhjul. Hvis der er for stor Afstand mellem Rejsebommene, kan det være nødvendigt at afstive den for et eller flere Punkter af det mellemliggende Stykke. Denne vandrette Planke gør altsaa

den samme Nytte som Flugtsnoren ved den sædvanlige Muring ved Haandkraft, nemlig at kontrollere, at Skifterne blive vandrette. Vil man i Stedet for at anbringe Planken mellem to Rejsebomme, opstille et Par fuldstændigt lodrette Stykker Tømmer med Huller i med regelmæssig Afstand fra hinanden — ligesom ved en Springmaskine til gymnastisk Brug — og efterhaanden flytte den vandrette Planke et Hul op ad Gangen, har man tillige Skiftegangen afpasset. Saaledes faar man altsaa Murværket nøjagtigt vandret. Til at regulere Siderne af Muren, gøre den »bindig«, er der anbragt et Par Hjul paa hver Side, hvis Akse kan gøres længere eller kortere, eftersom Murtykkelsen fordrer det. Medens en Haand kører Maskinen frem, lægger en anden efterhaanden Murstenene foran

MUREMASKINEN.

den, og ved Hjælp af en særligt formet »Griber« føres Stenene ind under et omdrejende Hjul, formet som en massiv Tromle. Derved presses den ene Sten fast op imod den anden, og hele Maskinens Vægt trykker tillige de nyligt lagte Stene fast ned imod det øverste færdige Skifte. Endelig er der Tilførselen af Mørtel; hertil behøves en tredie Mand, og den sker ved Haandkraft. Mørtelen lægges under Stenene, efterhaanden som de anbringes; ved disses egen samt Hjulenes Bevægelse drives den godt og fast ind i alle Mellemrum. — Det følger af sig selv, at Maskinen maa løftes tilvejrs og begynde ved den samme Ende af Murværket, for hver Gang et Skifte er henmuret, for at kunne tage fat paa det næste.

Til at betjene Maskinen udkræves der altsaa tre Mands Arbejde eller f. Eks. en Svend, en Arbejdsmand og en Lærling. Efter Opfinderens Mening vil den

kunne henmure 400 à 600 Sten i Timen, naar det drejer sig om glat Murværk — en Angivelse, om hvis Rigtighed der dog sikkert kan næres nogen Tvivl — og det Arbejde, der ydes af de tre, som passer den, skulde altsaa kunne svare til seks à syv Mands Arbejde ved almindeligt Mureri. Det er klart, at den kun kan anvendes for Murværk, der er »lige ud ad Landevejen«, saasom Façader, Gavle, Hegnsmure o. l. Ved Dør- og Vinduesaabninger anbringes sindrigt konstruerede Plankestykker, nøjagtigt saa tykke, at Maskinen uden Hindring kan bevæge sig henover dem.

Opfinderen stiller følgende Regnestykke op for at vise Økonomien ved Muremaskinen; det bør dog erindres, at dette kun kan gælde for Englands Vedkommende og ikke for andre Lande, hvor Forrentningen af Betalingssummen for Patentet kommer til at spille en Rolle; og Regnestykket maa i sin Helhed staa for Opfinderens Regning.

Arbejdslønnen for 6 Mursvende ved almindeligt Mureri, regnet til 6 s 8 d pr. Dag for hver, andrager £ 2 pr. Dag.

Med Maskinen vil Betalingen for et tilsvarende Arbejde blive:

1 Mursvend	6 s 8 d
1 Arbejdsmand *)	3 » 4 »
Tiden, der anvendes til at gøre alt i Orden	5 » 0 »
Rente af £ 100 (som Maskinen koster at anskaffe) til 5 %	0 » 4 »
Slittage (20 %)	1 » 4 »
pr. Dag	16 s 8 d

Det vil altsaa sige en Besparelse af £ 1. 3 s 4 d pr. Dag. Bruges Maskinen blot 200 Dage om Aaret, er Besparelsen pr. Aar altsaa £ 233. En Muremaskine, der har kostet £ 100 at anskaffe, og som bruges hver Dag, vil altsaa have betalt sig selv paa mindre end 4 Maaneder.

Hr. Knight har anvendt 6 Aars Arbejde paa at bringe Muremaskinen frem til dens nuværende Skikkelse. Han paastaar, at hans Maskine er den eneste, som findes i Verden, og at den Maskine, som vi havde hørt omtale fra Amerika, var hans, idet han havde udtaget Patent paa den i Kanada.

Opfinderen havde begaaet den Fejl, ikke at søge praktisk Assistance. Dette raadede vi ham til, og jeg kan tilføje, at jeg i de seneste Dage fra London har modtaget Underretning om, at Maskinen er forbedret en Del, har været omtalt i engelske Blade, og at der er Sandsynlighed for, at denne ad anden Vej i den nærmeste Tid vil blive indført her i Landet.

BREDFLANGEDE DIFFERDINGER SPECIALPROFILER.

Enhver, der i Aarenes Løb har haft med Staalbjælker at gøre, vil huske den Usikkerhed, der herskede i denne Branche, idet der imellem hverandre anvendtes Profiler med ganske smalle Flanger, med normale og med brede Flanger.

*) Opfinderen har vist glemt Trediemand (Lærlingen).

Hertil kom, at de enkelte Værker som oftest af Konkurrencehensyn udvalsede disse Profiler med faa Millimeters Forskel i Højde, Bredde og Tykkelse, hvilket foraarsagede endog meget betydelige Vægtdifferencer, endskøndt Profilerne ved en flygtig Maaling kunde synes at være ens. Det var derfor »et længe følt Savn«, der blev afhjulpet, da Tysklands to største tekniske Foreninger af Architekter og Ingeniører i Overensstemmelse med Valseværkerne udarbejdede en Serie Profiler, som foruden at følge Princippet: størst mulig Bæreevne til mindst mulig Vægt, tillige opfyldte en Mængde andre Krav, som havde Indflydelse paa Dimensionerne. Denne Serie kaldtes »Tyske Normalprofiler«, og at der virkelig var fremstillet noget godt, fremgik bedst deraf, at det kun varede faa Aar, inden de vare trængte igennem overalt.

Hvor mange fortrinlige Egenskaber Normalprofilerne end havde, saa viste det sig dog forholdsvis hurtigt, at der ikke i Praksis kunde undværes Profiler med brede Flanger og enkelte af disse gamle Profiler blev derfor i alle Lande bibeholdte for at komplettere Normalprofilerne; men endskøndt de havde bredere Flanger end disse, saa var det dog kun delvis, at man kunde kalde dem for bredflangede, og tillige heftede de gamle Tiders Ulempe ved disse Profiler, idet hvert Værk valsede dem i sine specielle Dimensioner.

Der har ofte været gjort Forsøg paa at regulere dem, men hidtil uden Resultat, og først nu er det endelig blevet til Virkelighed, da det efter langvarige og kostbare Forsøg er lykkedes Ingeniør Henry Grey, forhenværende Overingeniør ved Carnegie's Valseværker i Homestead, at opfinde en ny Valsemetode for bredflangede Bjælker, der gør det muligt at valse meget brede Bjælker og tillige betydeligt højere og sværere Profiler end tidligere. Der er herved blevet konstrueret en ny Serie Bjælker, som efter Stedet, hvor de valses, har faaet Navnet »Bredflangede Differdingen Specialprofiler«.

Valseværket, der hedder »Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- & Hütten-Actiengesellschaft« og ligger i Differdingen i Luxemburg, har først i Aaret 1903 begyndt Udvalsningen.

Det gunstigste Forhold mellem disse Profilers enkelte Dimensioner blev ikke fastsat theoretisk, men gennem en Mængde Forsøg. Det bestemmende Princip var, med den størst mulige Besparelse af Materiale at anbringe saa meget Jærn som muligt i Flangerne for at forhøje Modstandsevnen. Tillige søgte man at undgaa ulige Spændinger og at fremstille en Form, der let kunde indgaa som Forbindelsesled i Jærnkonstruktioner.

At Differdingens Staalbjælker i den endeligt fastsatte Form fuldkomment naaede at tilfredsstille de Fordringer, som blev stillede til dem, blev til Slut fastslaaet ved Forsøg, der foretoges ved den kgl. mekaniske & tekniske Forsøgsanstalt Charlottenburg i Berlin.

Fordelene ved disse Bjælker vil sandsynligvis foraarsage en hel lille Revolution paa Jærnkonstruktionernes Omraade. Som bekendt har Anvendelsen af Jærnmateriale til Bro- og Bygningsbrug længe været umaadelig stort, og efterhaanden som Spændvidden steg, blev Fordringerne til Bæreevnen større; det har derfor i mange Aar været i højeste Grad ønskeligt i Stedet for de mange smaa Tværsnit, af hvilket de Jærndragere bestod, der var nittede sammen af T-Plader etc., at finde et enkelt Tværsnit af tilstrækkelig Størrelse for derved at opnaa Be-

sparelse af Tid, Penge og Materiale. Dette menes nu at være lykkedes med de bredflangede Bjælker, der tillige yder en meget stor Besparelse ved Monteringer fremfor de store og omfangsrige Jærnkonstruktioner.

En anden Fordel ved de nye Profiler er den, at de i Konstruktioner kan anvendes sammen med Normalprofilerne, som de følger i Højden og kun adskiller sig fra i Bredden. Det mindste Profil er 220 mm. højt og 220 mm. bredt, og Højde og Bredde vedbliver at være ens til 300 × 300 mm.; derefter stiger Højden i Lighed med Normalprofilerne, medens Bredden uforandret er 300 mm.; men naar Normalprofilernes største Højde, 550 mm., er naaet, fortsætter de bredflangede Bjælker op til 750 mm. Højde, stadigt med en Flangebredde af 300 mm. Flangetykkelsen gaar fra 20,85 til 37,5 mm., og Stammetykkelsen fra 9 til 21,1 mm. Den indre Flangeflades Skraaning er 9 %, hvilket er mindre end Normalprofilernes, der er 14 %, og herved opnaas, at saavel Nitter som Bolte faar en betydeligt bedre Anlægsflade; endvidere ere Flangekanterne ikke afrundede, som paa Normalprofilerne, da Valsemetoden ikke nødvendiggør dette, hvoraf atter følger, at Flangen bliver modstandsdygtig ogsaa i den yderste Ende, ligesom Flangerne ere ganske glatte uden Fliser, Grader eller lign.

I Praksis vil Bjælkerne sikkert hurtigt finde en Mængde Anvendelser, hvoraf følgende kan nævnes:

Paa Grund af de betydeligere Modstandsmomenter kan de anvendes i Stedet for et større Antal Normalprofiler, f. Eks. kan:

1	Stk. Nr.	24 B.	bruges	i Stedet for	2	Stk. Nr.	25.
1	—	26 B.	—	—	3	—	24.
1	—	32 B.	—	—	2	—	34.

Herved opnaas en Besparelse af Jærnmateriale og tillige, at Bolte og Forbindelsesstykker bortfalder, endvidere bliver Trykket mere ligeligt fordelt paa Muren ved den ene brede Bjælke.

Til Fabriks- og Lagerbygninger, hvor Søjler saavidt muligt ønskes undgaaede, kan de med Fordel anvendes, idet de kan bære paa meget store Spændvidder uden derfor at blive uforholdsmæssigt høje, og til Bjælkelag eller bærende Dragere, f. Eks. over Maskinhaller, Forsamlingssale o. lign. med op til 40—50 Fods Spændvidde kan disse Bjælker ogsaa med Held anvendes, idet man her ellers vilde være henvist til at bruge sammennittede Dragere, der koster over dobbelt saa meget pr. Pund som Specialprofilerne.

Til Hoved- og Tværdragere i Broer er de meget anvendelige, idet de ogsaa her kan erstatte sammennittede Dragere, hvorved 50 % Besparelse eller mere opnaas, rent bortset fra, at Monteringen og Henlægningen reduceres til et Minimum.

Endelig kan de anvendes som Søjler, og begrundet paa deres firkantede Form har de her en meget stor Bæreevne; saaledes kan f. Eks. 1 Nr. 24 B. paa 6 Meter, anvendt som Søjle, bære lige saa meget som en armeret Nr. 45 af samme Længde. Her bør tillige nævnes, at da Flangerne er lige brede paa alle Profiler over 300 mm.'s Højde, vil alle fremstaaende Kanter undgaas, idet de vandret- og lodretstaaende Bjælker har samme Bredde.

Af de her nævnte specielle Tilfælde vil det ses, at de bredflangede Profiler paa mange Punkter har praktiske Fordele fremfor Normalprofilerne, uden at det

dog dermed skal være sagt, at de helt kan erstatte disse. Meningen med denne Serie er nærmest Komplettering af Normalprofilerne paa de Punkter, hvor disse i Aarenes Løb har vist Mangler.

For dem, som maatte ønske at gøre nærmere Bekendtskab med den nye Serie, kan oplyses, at Architekt HIRTH for Firmaet SOPHUS BERENDSEN AKTS. har udarbejdet en fuldstændig Beregning over Profilerne, anvendte som Dragere og som Søjler. Beregningerne, der er udførte med Hensyntagen til de danske Forhold, er godkendte af Kjøbenhavns Bygningskommission.

Til Vejledning for d'Hrr., som maatte ønske at beregne Profilernes Bæreevne set fra andre Synspunkter end dem, som staa i Bogen, findes en fuldstændig Fortegnelse over alle Tværsnitsarealer, Modstandsmomenter og Inertimomenter, saavel for XX- som YY-Axen.

Der er næppe nogen Tvivl om, at disse Profiler har en Fremtid for sig; de var for første Gang fremme paa Udstillingen i Düsseldorf i Aaret 1903 og vakte allerede der en betydelig Opmærksomhed, ligesom de alt gentagne Gange er omtalte i udenlandske Fagskrifter.

V—V.

FRA PROVINSERNE.

Kalkmalerier i Tørring Kirke. Foruden de ved Nationalmusæets Undersøgelser i Tørring Kirke fremdragne Kalkdekorationer, er der ved den nu gennemførte Restauration af Kirkens Indre yderligere fremkommet en Del Figurbilleder.

Tydelige Spor viser, at alle Kirkens Vægge have været dækkede af Figur- og Ornamentfremstillinger, der imidlertid tildels ere blevne ødelagte ved Indsættelsen af større Vinduer.

I Koret er iflg. Vejle Amts Avis intet levnet og paa Skibets Sydside er af 4 Vægges Dekorationer kun tilbage 2 enkelte Figurer, Evangelister, hvoraf den ene synes at fremstille Johannes; disse Figurer er i omtrent Legemsstørrelse og ret godt udførte.

Paa Kormurens Forside, over Korbuen, er en mærkelig Dobbeltfremstilling af Kristus. Til højre staar en noget defekt Kristusfigur. I venstre Arm holder han en Søjle med romansk Kapitæl, paa hvilken der sidder en Hane. Med højre Haand fremviser han Saaret i Siden, medens hele Legemet er bedækket med blodige Mærker efter Svøbeslagene. Til venstre for denne Figur er en anden Kristusfigur, en Halvfigur, anbragt i en stor Blomst med gule og grønne Blade, holdende i den ene Haand en Svøbe (den straffende Retfærdighed) og i den anden Haand en Palmegren (den forbarmende Mildhed). Ogsaa denne Figur er bedækket af Mærker efter Svøbeslag. Længst til Venstre paa Muren er fremstillet en paa en rød Trone siddende Madonna (Maria), mod hvis Hjerte er rettet 7 Sværd. Alle Figurer er omgivne af Blomsterornamenter og tarveligt udførte.

Paa Skibets nordre Side er et Billede paa den Kormuren nærmest værende Væg gaaet tabt ved en allerede i tidligere Tid foretagen Gennembrydning af Muren. Paa den næste Væg, over en gammel nu tilmuret Dør, var malet 4 Bispefigurer i fuldt Ornat, hvoraf dog den ene var saa ødelagt, at den ikke kunde bevares. De var alle forsynede med Skriftbaand, hvoraf de to kunde læses. Paa

disse staar »løthe« (Bisp Lothar) og »dionizi« (Bisp Dionysios). Denne sidste bærer sin Bispehue i højre Haand, hvorved man ser, at hans Isse er borthugget. Den tredje Figur paa denne Væg har ikke kunnet identificeres.

Disse Figurer ere fremstillede med en vis monumental Holdning.

Paa den tredje Væg over den nuværende Indgangsdør er malet en Fremstilling af Kristus, lærende sine 12 Apostle. Medens Kristus staar med et Kors i den ene Haand, Jacob bærende et Sværd og Peter en Nøgle, saa er de andre Figurer uden noget Symbol. Disse Figurer er tarveligt udførte.

Paa den fjerde og sidste Væg, fyldende dennes øverste Halvdel, er et slynget Planteornament, i hvilket i fem store Blomster sidder fem Halvfigurer, muligt Portrætter af dalevende i Egnen betydelige Mænd, men ingen Inskription giver Oplysning om, hvem det kan have forestillet. Dette Billede er ganske flot og stort i Komposition, men saa temmelig uden Dygtighed i Udførelsen.

Under dette, som ogsaa under de foregaaende Billeder, løber en Dekoration, bestaaende af tre- og firkantede Fliser samt af rødt og graat Drapperi.

Samtlige Vægbilleder er malede paa et paa den raa Kampestensmur siddende Hvidtekalklag og temmeligt skrøbelige.

Vægbillederne stammer sandsynligvis fra sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, medens Hvælvingsdekorationerne menes at være fra c. 1540. En i Vaabenhuset over Nischen til Vievandskarret siddende Inskription fra samme Tid som Vægbillederne, kunde muligt have givet nogen Oplysning om Tiden for Billedernes Udførelse og om, hvem der har ladet disse udføre, men var desværre saa fuldstændigt ødelagt af foretagne Udspækninger og Reparationer, at kun ganske enkelte og usammenhængende Bogstaver var levnede.

Hvælvingsdekorationerne er de almindelige, senere gothiske. I Korets Hvælvingskapper er malet en ornamental Figur, forestillende en Trekant, udfyldt og omgivet af Planteornamenter. Paa Ribberne er Zigzagstriber, paa Gjordbuer, Spidsbuer og langs Ribberne Friser af Bueslag eller stiliserede Blomster. I Skibets øverste Hvælvinger er paa de to nede fra Skibet synlige Kappeflader malet større geometriske Figurer. I de to nederste Hvælvinger er alle Kappeflader bedækkede med saadanne. Paa Underfladen af Gjordbuen mellem 1ste og 2den Hvælving er malet et Skaktavlemønster.

Gennem alle Kirkens Hvælvinger er de samme graa og rødgule Farver benyttede.

FORSKELLIGT.

Christiansborg Slot. I Anledning af de Ligheds- og Berøringspunkter med Hensyn til Statsadministrationens Overflytning til Christiansborg og Opførelsen af en særlig Rigsdagsbygning paa Tøjhusets Grund m. m., der findes imellem den af Kommissionen af 10. Juli 1879 afgivne Betænkning — se 12. Hefte Pag XXVIII og flg. — og de af Kaptajn Haase i 13. Hefte fremsatte Forslag, har sidstnævnte anmodet Red. om at oplyse, at han intet har kendt til bemeldte Kommissions Arbejder eller overhovedet til noget tidligere Forslag og Projekt, Christiansborg og Slotsholmen vedrørende, før han fremkom med sin Artikel.

Kataloger. Christianshavns Jærnstøberi & Maskinværksteder, Ludvig Brønnum, har udsendt et illustreret Katalog over Bygningsstøbegods og Husholdningsstøbegods. Der gives i dette et praktisk Overblik over de vigtigste mindre Støbegodsartikler, som hører til en almindelig Privatbygning, saasom Tagvinduer, Vaske, Rensedøre, Riste m. m., men ikke Kakkelovne. — Maal, Priser og øvrige Oplysninger er vedføjede hver enkelt Artikel.

— *Edv. Vermehrens Eftflgr., Katalog Nr. 1.* Ved den Udstilling af nye Bygningsmaterialier, som Industriforeningen sammen med Akademisk Architektforening afholdt i Marts Maaned 1902, vakte en Udstilling af Bygningsbeslag fra Edv. Vermehrens Eftflgr. berettiget Opmærksomhed. Vi har ved tidligere Lejlighed nærmere omtalt denne (1902 Afd. B. Nr. 28) og skal kun her tilføje, at der siden den Tid er fremkommet endnu flere gode Nyheder paa dette Omraade. Firmaet har nu i et illustreret Katalog yderligere søgt at henlede de Byggendes og Byggekyndiges Opmærksomhed paa de mange Variationer, der findes paa moderne Vindues- og Dørbeslag, og nægtes kan det ikke, at man med Fornøjelse maa betragte de tydelige og let forstaaelige Gengivelser af det Udvalg sindrige og dog simple Konstruktioner, som Heftet indeholder. Med Kataloget følger en Prisliste.

❦

Billedhuggeren Dalou efterlod sig ved sin Død to store monumentale Arbejder, som det var blevet ham overdraget at udføre. Det ene af disse var Dekorationen af Façaden paa det Krematorium, som Architekt FORMIGE byggede paa Père Lachaise. Endnu har ingen fransk Billedhugger overtaget dette Arbejde efter Dalou, men det fremhæves som ønskeligt, at Billedhuggeren BARTHOLOMÉ, der ved »Monument aux morts« har faaet sit Navn kendt over hele Verden, maa blive den, der kommer til at løse Opgaven.

Det andet af Dalous Arbejder, som stod ufuldført ved hans Død, var hans berømte »Triomphe de la republique«, som skulde smykke »Place de la nation«, og som ved omgivende Grupper af Dyr skulde danne Midtpartiet i en stor Fontæne.

Det vil rimeligvis blive Billedhuggeren GARDET som kommer til at danne disse Fontænegrupper, men i Kunstnerkredse haaber man dog, at Fontæneplanen ikke bliver realiseret, da Monumentet utvivlsomt er bedst tjent med at blive fritaget for disse Omgivelser.

FORENINGSMEDDELELSER.

Mandag den 4. Januar 1904, Kl. 8, afholdes Møde i Lokalet i Industriforeningen med Dagsorden:

1. Valg af en Architekt til Kommissionen for Christiansborg Slots Genopførelse.
2. Udstilling af Fotografier fra Architektmødet den 28. og 29. Juni 1903.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 9. JANUAR 1904
6. AARGANG № 15

ST. LOUIS-UDSTILLINGEN.

Det bliver iaar atter Amerikanernes Tur til at arrangere det architektoniske Udstyrsstykke, som kaldes en Verdensudstilling, og som skal imponere hele den gamle Verden. I 1893 formaaede nemlig Chicago, trods alle skeptiske Europæeres Forudsigelser, at fejre en Succes paa sin glimrende Udstilling, der baade i storslaaede Anlæg og kunstnerisk Udførelse hidtil har staaet uden Sidestykke; end ikke de udstillingskyndige og rutinerede Franskmænd formaaede i 1900 at vriste Palmen fra Amerikanerne.

Men nu kommer St. Louis-Udstillingen, eller, som dens officielle Navn lyder »*The Louisiana Purchase Exposition 1904*«; denne afholdes som en Hundredaarsfest til Minde om den i Amerikas Historie betydningsfulde Begivenhed, da Præsidenten JEFFERSON for 15 Million Dollars købte Louisiana af Napoleon, som dengang var Førstekonsul i Frankrig. Napoleon havde stærk Brug for Pengene, som han skulde anvende til Ekviperingen af nye Regimenter, og Jefferson blev siden hin Handling bevaret i taknemlig Erindring af enhver god amerikansk Borger. Det Stykke Land, som i 1803 saaledes overdroges til den amerikanske Stat, var omtrent 875,000 eng. Kvadratmile stort og det omfatter nu 12 Stater og 2 Territorier. For hundrede Aar siden bestod Befolkningen af henved 80,000 Sjæle; nu er den steget til 15 Millioner eller omtrent en Femtedel af Unionens samlede Indbyggerantal.

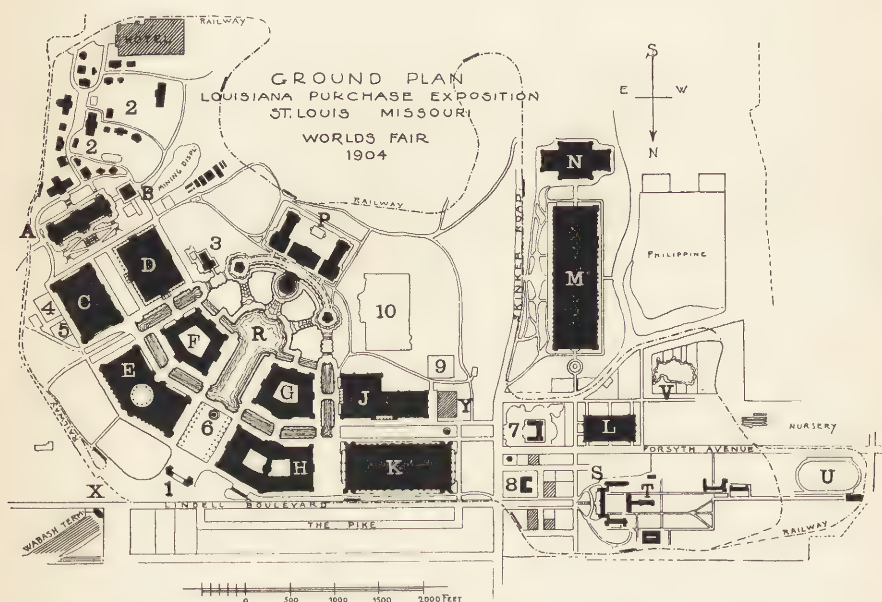

LIBERAL ARTS BYGNINGEN. ARCHITEKTER WALKER & KIMBALL.

Selve Byen St. Louis ligger ved Mississipifloden og har godt og vel en halv Million Indbyggere; den ligger lidt over 1000 engelske Mil sydvest for New York, en Afstand, der med almindelig amerikansk Iltogsfart tilbagelægges i 29 Timer.

St. Louis har til Hensigt ved sin Verdensudstilling at overtræffe Chicagos i 1893 paa ethvert Punkt. Om dette virkelig vil lykkes, tør man endnu ikke udtale nogen Dom over, men at det er alvorligt ment faar man hurtigt Indtrykket af, naar man kaster et Blik paa Planen og sætter sig ind i Størrelsesforholdene.

Udstillingen har faaet Plads i et stort Parkanlæg ude paa Byens Vestside,

A. Guvernementsbygningen. *B.* Staternes Fiskeribygning. *C.* Liberal Arts. *D.* Mine- & Metallurgi. *E.* Manufactures. *F.* Undervisning og Socialøkonomi. *G.* Elektricitetshal. *H.* Varied Industries. *J.* Maskinhal. *K.* Transport- og Samfærdselsmidler. *L.* Skovbrug og Jagt. *M.* Landbrugshal. *N.* Havebrug. *P.* Kunstafdeling. *R.* Vandbassin med Kaskader, Festhal m. m. *S.* Administration. *T.* Administrationen for Kvindernes Udstilling, *U.* Stadium. *V.* Planteindustri. *X.* Jærnbanestation. *Y.* Kedelhus. *1.* Hovedindgang. *2.* Staternes Pavilloner. *3.* Tysklands Bygning. *4.* Staternes Flaadeudstilling. *5.* Lasaret. *6.* Louisiana Purchase Monument. *7.* Frankrigs Bygning. *8.* Englands Bygning. *9.* Japans Bygning. *10.* Jerusalem.

den omfatter 1240 Acres, omtrent 930 Tdr. Land, hvilket er næsten dobbelt saa meget som Chicagoudstillingen og fire Gange saa meget som Verdensudstillingen i Paris 1900. Terrænet, hvorpaa Udstillingen ligger, er meget smukt og tillige stærkt kuperet, hvilke Forhold man har søgt at udnytte saa meget som muligt til Fordel for hele Anlæget.

Udstillingen omfatter en Mængde Bygninger, der næsten alle er af meget betydelige Dimensioner; dens Midtpunkt er et stort vifteformet Anlæg, i hvilket den højtliggende Festhal danner Centrum. Paa Plateauet bag denne ligger Kunstudstillingskomplekset, og foran den breder sig et mægtigt Kaskadeparti, der rimeligvis vil blive hele Udstillingens *Clou.*

Kaskaderne, der amfitheatralsk falder fra en Højde af 95 Fod, udmunder i et mægtigt Bassin, som atter forgrener sig i flere brede Kanaler, over hvilke en

DE FORENEDE STATERS GUVERNEMENTSBYGNING.

Mængde dekorative Broer føre. Dette med uhyre Bekostninger indrettede Parti viser, hvor stor Betydning Amerikanerne lægger i den Rolle, som Vandet og Vandfladen spiller i en Udstillingspark, og at de har Ret i deres Opfattelse viste bedst Chicagoudstillingens prægtige Kanaler med deres storartede Perspektiver og Spejlbilleder.

Festhallen er en stor, cirkelrund Bygning 200 Fod høj, prydet med Søjler og afsluttet med en Kuppel, der knejser over hele Udstillingen. Paa begge Sider af denne Kuppelbygning strækker sig i en Halvkreds Kolonnader paa lignende Maade, som ved Trocaderopaladset i Paris, hver af disse indeholdende 7 store Nischer, i hvilke anbringes Statuer, der symboliserer Louisianas 14 Stater og Territorier. For Enden af Kolonnaderne er cirkelrunde Pavilloner, der hver har en Diameter af 130 Fod; selve Festhallen omslutter et Areal af $1^1/_2$ Td. Land. Fra Hallen og Terasserne, hvorpaa den ligger, danner Udsigten et imponerende Panorama af de omliggende Bygninger og Vandanlæg; over Broer og Veje vil Folkestrømmen færdes ud og ind ad Udstillingspaladserne, og i Kanalerne vil blive et livligt Røre af flagsmykkede, hurtigtløbende Motorbaade og gravitetiske Gondoler.

ELEKTRICITETSHALLEN. ARCHITEKTER WALKER & KIMBALL.

Udstillingens Bygninger er næsten alle opførte i en Stil, der nærmest kan betegnes som moderne-romersk-antik. Hvide Flader, Søjler i uendelige Rader, Kupler og Obelisker møder Øjet, hvorhen man saa vender sig. De fleste Bygninger er selvfølgeligt opførte for kun at blive staaende under Udstillingen; Materialet, som hertil er anvendt, er noget lignende, som siden Chicagoudstillingen er bleven benyttet ved alle større Udstillinger, nemlig Træ, Jern og Glas, med en udvendig architektonisk Udsmykning af Gibspuds. De Bygninger, som skal overleve Udstillingen, er Kunstpaladset og Administrationsafdelingen, hvilken sidste bestaar af et Kompleks paa 7 store Bygninger, der til næste Aar skal overgaa til sin egentlige Bestemmelse: Universitet.

En stor Del af de forenede Staters fremragende Architekter er medvirkende ved Udstillingsbygningernes Opførelse, men alle er de samlede i en Komite, for at der kan arbejdes efter en fælles Plan, baade hvad Anlæg, Former og Farver angaar. Formanden i denne Komite er ISAAC S. TAYLOR. Bygningerne har kun én Etage, saaledes at de baade af Udstillere og Besøgende lige frygtede Gallerier helt er undgaaede; herved forklares tildels de vældige Arealer, som Bygningerne overdækker.

Længst fremskudt i Terrænet og nærmest Hovedindgangen ligger to store

Paladser, de egentlige *Industrihaller;* disse, der hver har en Størrelse af over 10 Tdr. Land, har imellem sig den brede Avenue, som danner en Fortsættelse af det store Bassin, hvori Kaskaderne foran Festhallen udmunder. Imellem Industrihallerne og Kaskaderne ligger to mindre Bygninger, nemlig *Elektricitetshallen* og Bygningen for *Undervisning* og *Socialøkonomi.* Vest for dette Anlæg ligger de to vældige Haller, som rummer *Maskiner* og *Samfærdselsmidler;* den sidste af disse er den største, den dækker over ca. 9 Tdr. Land. Mod Øst ligger *Mine-* og *Metallurgibygningen* og ligeoverfor denne *Kunstindustrihallen*; her afsluttes Vuet af den højtliggende Bygning for de Forenede Staters Guvernement og den i Forbindelse med samme staaende *Fiskeribygning.*

Den største af alle St. Louis-Udstillingens Bygninger er *Landbrugsbygningen*, hvis 1600 Fod lange Façade dominerer den vestlige Del af Terrænet. Paa det Areal, som denne architektoniske Kolos indtager, kan 8 kjøbenhavnske Raadhuse med Lethed faa Plads.

Ude bag Guvernementsbygningen ligger i parklignende Omgivelser en hel By, bestaaende af omtrent 30 større og mindre Pavilloner, hver opført af en eller anden amerikansk Stat; mange af disse Bygninger er ret betydelige i Om-

VARIED INDUSTRIES BYGNINGEN. ARCHITEKTER VAN BURNT & HOUE.

fang, — enkelte af dem har endog Façader paa over 100 Alens Længde, — og paa det monumentale Anlæg i flere af Pavillonerne ser man, at der blandt Staternes Architekter har været udfoldet en ivrig Kappestrid for at skaffe sin Stat den mest imponerende og repræsentative Bygning.

Havebrug, Skovbrug, Jagt, Fiskeri o. l. har selvfølgeligt deres særlige Bygninger, opførte i antagelige Dimensioner og i Udstyrelse og Dekoration særlig svarende til deres specielle Formaal. For Idræt og Legemsudvikling indrettes ogsaa en Udstilling i en af de til Universitetsbrug opførte Bygninger; i Forbindelse med denne konstrueres et stort *Stadium*, i hvilket der er Siddepladser for 35,000 Personer. I dette Stadium skal afholdes de olympiske Lege, som egentlig efter Bestemmelsen skulde have fundet Sted i Chicago 1904. Som bekendt aabnedes disse i Athen 1896 og gentoges i Paris 1900 for derefter hvert fjerde Aar at afholdes i en eller anden Verdensby.

Denne Udstilling vil, dersom Programmet kan gennemføres, adskille sig i en ret væsentlig Grad fra andre Udstillinger, idet man ved denne vil vise ikke alene de færdige Industri- og Haandværksprodukter, men tillige Maaden, hvorpaa de bliver til; altsaa først det raa Materiale og dernæst Skridt for Skridt de forskellige Processer og Behandlingsmaader, som dette maa undergaa, indtil det

fuldt færdige Produkt foreligger. Flere af Udstillingsbygningerne vil paa denne Maade være en Art Værksteds- og Fabrikslokaler. i hvilke de mest forskelligartede Maskiner af nyeste Oprindelse vil blive installerede.

Den Indbydelse, som Komiteen for St. Louis-Udstillingen i sin Tid udsendte til de evropæiske Lande om Deltagelse i »*Worlds Fair 1904*«, blev ikke imødekommet med samme Beredvillighed, som Tilfældet var ved Chicagoudstillingen, og de Bevillinger, som Stormagterne mødte med, var gennemgaaende meget ringere end dengang. Tyskland gaar i Spidsen med en meget stor og repræsentativ Udstilling, ligesom ogsaa denne Nation opfører en egen Bygning, der efter Sigende skal blive større end den, som fandtes paa Pariserudstillingen 1900. Frankrig møder ligeledes med en særlig Bygning, der vil blive en Kopi af Store Trianon i Versailles, medens Englands Bygning opføres som en Reproduktion af Orangerierne ved Kensington Paladset. Ogsaa andre Lande som Rusland, Østrig, Sverige o. fl. opføre selvstændige Bygninger foruden de Udstillinger, som de etablere af Industri, Haandværk, Kunst og Landbrug i de for disse Grupper særligt opførte Udstillingshaller.

Danmark opnaaede ikke nogen Bevilling fra Staten og kan derfor ikke møde frem med nogen Udstilling paa Nationens Vegne; imidlertid har nogle enkelte af vore største kunstindustrielle Firmaer slaaet sig sammen om privat at arrangere en samlet Udstilling og har til at varetage deres Interesser paa Stedet sikret sig en udstillingskyndig Forretningsmand, Hr. Arup, der i den Anledning af Regeringen har faaet Udnævnelse som Kommissær for Danmark. Den lille, men utvivlsomt udsøgte Udstilling, som paa denne Maade bliver Danmarks Repræsentation ved dette store Verdensmøde, har faaet en overordentligt fordelagtig Plads i Bygningen for *Varied Industries*, og om man end kunde have ønsket, at vort Land her, ved Siden af de andre Nationer, kom til at vise en noget fyldigere Udstilling, vil dog Dannebrog nu ikke helt savnes derovre.

I Sæsonens Løb vil der i Forbindelse med Udstillingen blive afholdt en Række Kongresser, hvortil Indbydelser er sendte til alle Lande og Verdensdele. Møderne vil foregaa i en særlig Bygning, som hører til den tidligere omtalte Universitetsgruppe.

Som alle andre store Udstillinger har *Worlds Fair 1904* ogsaa sit Fornøjelsesdepartement. Alt hvad der henhører herunder — og det er ikke saa lidt — er henlagt til Terrænets nordlige Del og danner en lang Gade, som hedder »*The Pike*«; denne, som bliver over en engelsk Mil lang, kommer til at indeholde populære Fremstillinger og Underholdninger fra hele Verden; saaledes faar man her at se en fuldstændig Tyroler Landsby og en gammel irsk By. En Gade fra Sevilla ligger Side om Side med en Gengivelse af en japansk Have; Stambuls Basarer og den sibiriske Jernbane, et Ispanorama fra Lapland og en Tur til Nordpolen, kort sagt, et fuldstændigt Verdens-Kalejdoskop med livlige og underholdende Billeder in natura fra alle Zoner og Breddegrader, end ikke Jerusalem med selve Getsemana Have og Oliebjærget har været de driftige Amerikanere helligt, ogsaa dette er eftergjort og vil være tilgængelig mod en ringe Entré. At der desuden vil være at se en Rekonstruktion af St. Louis, som den saa ud for 100 Aar siden, er det vel næsten overflødigt at anføre.

Udstillingens store Parkanlæg gennemskæres af en Labyrint af asfalterede

Veje og grusbelagte Gange, som tilsammenlagte danner en Vejlængde af 35 engelske Mil. Rundt om hele Terrænet løber en dobbeltsporet Ringbane med Stationer ved Hovedindgangen og Holdepladser ved alle de vigtigste Punkter eller Bygninger paa Udstillingen.

St. Louis ligger jo under et meget varmt Himmelstrøg, hvilket altsaa gør det muligt at holde Udstillingen aaben lige til 1ste December. I selve Sommertiden vil Opholdet paa Udstillingen imidlertid vel næppe blive særligt behageligt, og der er da derfor ogsaa alvorlige Projekter oppe om Afkøling af en Del af de store Bygninger ved Indblæsning af kold Luft.

Udstillingens Præsident er David R. Francis; han har under sig 8 Vicepræsidenter og en Mængde forskellige Udvalg, som tilsammen tæller Medlemmer i Hundredvis. I Bygningsudvalget alene sidder 20 Architekter, 3 Ingeniører og en Landskabsgartner.

Hvor meget Udstillingen har kostet, naar den staar færdig den 30. April, er det umuligt at angive, men meget langt fra 50 Millioner Dollars kan det næppe være. Det er altsaa et betydeligt Antal Besøgende der skal til, for at de enorme Udgifter atter skal kunne dækkes; men Byen forbereder sig ogsaa det bedste den kan paa at modtage og huse den ventede Mængde Rejsende. St. Louis indeholder 133 Hoteller, 1100 Huse, i hvilke Værelser udlejes, og 550 *boarding houses*; under Opførelse er endvidere flere store Hoteller i Udstillingens Nærhed, deriblandt et, som skal være permanent og som rummer 5500 Gæster, og et andet, der kun skal blive staaende i Udstillingstiden, og som skal have Plads til ikke mindre end 50,000 Gæster.

Qui vivra, verra!

CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE.

Den angaaende Genopførelsen af Christiansborg Slot nedsatte Kommission har afholdt sit indledende Møde den 2. Januar. Kommissionens Formand er Ministeren for offentlige Arbejder C. Hage, dens Næstformand Overpræsident Oldenburg. Iøvrigt bestaar den af følgende Medlemmer: Architekt Axel Berg, Direktør Harald Bing, Murermester Axel Broe, Etatsraad, Bankdirektør I. Glückstadt, Raadmand, Direktør H. Hage, Landstingets Formand, Konferensraad H. N. Hansen, Konferensraad, Bankdirektør A. Heide, Professor Hans J. Holm, Gehejmeetatsraad H. Hørring, Direktør, Dr. phil. C. Jacobsen, Borgmester J. Jensen, Justitiarius P. F. Koch, Herredsfoged C. Krabbe, Professor, Direktør Pietro Krohn, Tømrermester Oscar Køhler, Museumsinspektør Karl Madsen, Statsrevisor N. P. Madsen-Mygdal, Kammerherre, Professor F. Meldahl, Hofchef, Kammerherre Greve J. Moltke, Hofmarskal, Kammerherre Oxholm, Architekt U. A. Plesner, Lensgreve, Kammerherre, Hofjægermester F. Raben-Levetzau, Professor H. B. Storck, Folketingets Formand, cand. phil. H. Trier, Konferensraad Øllgaard. Som Sekretærer fungerer Afdelingsingeniør A. C. Karsten og Fuldmægtig i Ministeriet C. Lerche.

FORENINGSMEDDELELSER.

Mandag den 4. Januar afholdtes Foreningsmøde. Formanden meddelte, at Ministeren for offentlige Arbejder havde tilsendt Bestyrelsen en Skrivelse med Anmodning til Akademisk Architektforening om at foreslaa en Architekt til at indtræde i den Kommission, der bliver at nedsætte i Anledning af Christiansborg Slots Genopførelse. I Henhold hertil foreslog Bestyrelsen at vælge Architekt Ulrik Plesner; af forskellige Medlemmer udtaltes Ønsket om, at Foreningens Formand, Architekt Axel Berg, vilde overtage Hvervet. Efter Forslag af Architekt Clemmensen vedtoges det enstemmigt, at det skulde henstilles til Ministeren, om der ikke, i Betragtning af det foreliggende Spørgsmaals Betydning baade med Hensyn til selve Slottets Genopførelse og for Architektstanden, kunde være Grund til, at *to* af Architektforeningen valgte Medlemmer indtraadte i Kommissionen. I saa Tilfælde vilde da Valget allerede være truffet med de to nævnte Medlemmer, medens Foreningen, for saa vidt Ministeren kun vilde akceptere een Architekt, ønskede at blive repræsenteret ved sin Formand.

Formanden havde modtaget en Nytaarshilsen til Architektforeningen fra den svenske Architektforening ved dens Formand, Prof. Clason, og Prof. Storck bragte en Hilsen fra den finske Architekt, Prof. Nyström.

En Samling Fotografier fra det nordiske Architektmøde 1903 var udstillet. Formanden meddelte, at der fra svenske Architekter var fremkommet Anmodninger om at faa et Udvalg af disse udgivet i et særligt Hefte, saaledes som det tidligere havde været paa Tale under selve Mødet. For saa vidt dette skal kunne lade sig gøre, opfordres nordiske Architekter til snarest muligt at sende Anmeldelse om Deltagelse til Architekt Arne-Petersen, Vester Boulevard 39.

* * *

I Tilslutning til ovenstaaende Foreningsmeddelelse om Architektforeningens Delagtighed i Kommissionen for Christiansborg Slots Genopførelse ved to Delegerede er Redaktionen af Bestyrelsen bemyndiget til at meddele, at Formanden allerede den 5. Januar, Dagen efter Foreningsmødet, har henvendt sig til Minister for offentlige Arbejder C. Hage, og at denne velvilligt har imødekommet Architektstandens Ønske om at blive repræsenteret ved de to foreslaaede Medlemmer, Architekterne Berg og Plesner. I Kommissionen er efter Regeringens Opfordring alt indtraadte Kammerherre F. Meldahl, Professor Hans J. Holm og Professor Storck, saa at der nu er fem Architekter mellem Kommissionens 27 Medlemmer.

Architektforeningen undlader da ikke ved denne Lejlighed at bringe Ministeren sin Tak, fordi dens ret naturlige Ønske om en fyldigere Repræsentation i denne for Architekturen og Architektstanden vigtige og alvorlige Sag saa hurtigt og beredvilligt er blevet fremmet.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 16. JANUAR 1904
6. AARGANG № 16

CARLSBERG AFTAPNINGSANSTALT.

Da Carlsberg Bryggeri besluttede selv at aftappe alt sit Øl, blev det nødvendigt at opføre en ny Aftapningsanstalt. Paa den ældre (Alliance) kunde der kun tappes højst 75,000 Flasker, men det maatte paaregnes, at der vilde bruges mindst 250,000 Flasker daglig. Den nye Bygning er indrettet paa dette Kvantum, men er anlagt saaledes, at den ved en Udvidelse kan komme til at præstere det dobbelte.

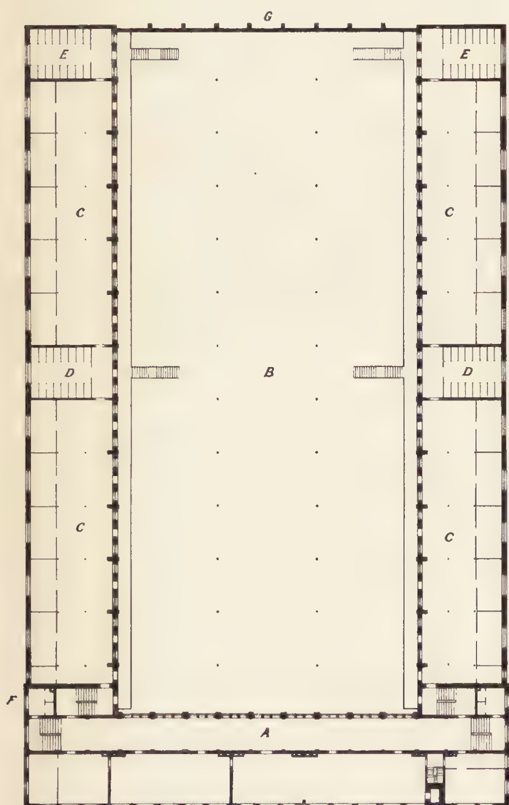
Anstalten, der ligger paa Vester Fælledvej, og hvis Bagside støder op til Carlsberg-Bryggerierne, bestaar af en Hovedbygning, et Maskinhus, hvor der tillige kan fabrikeres 80,000 Pund Is om Dagen, to store Skure til tomme Fla-

CARLSBERG AFTAPNINGSANSTALT. FIG. 1. HOVEDBYGNINGEN. — ARCHITEKT PROF. V. KLEIN.

sker og Kasser (tilsammen 2600 □ Alen) og en Portnerbolig med Kontrolkontor. Byggegrunden er 45,300 □ Alen. Hovedbygningen (Fig. 1), der er over 1 Td. Land stor, bestaar af et Forhus, 90 × 18 Al., to Sidefløje, 130 × 16 Al., og en Midtesal, 138 × 58 Alen.

Forhuset (Fig. 2 *A*) har to Etager og Kælder. I denne er Flaskelager. I Stueetagen er til Forsiden Ekspeditionskontorer, Værelser for Inspektørerne og Reparationsværksted for mindre Maskiner. Paa første Sal er Bogholderkontorer og Direktionsværelser. I begge Etager er paa Bagsiden en 6 Alen bred Korridor (Fig. 3) med en Trappe i hver Ende. Disse Korridorer tjener ikke blot som Forstuer for Kontorerne, men er tillige bestemte for de mange, der ønsker at se Etablissementet. Det træffer nemlig hyppigt, at der kommer Selskaber paa flere Hundrede Personer med dette Formaal, og da det vilde forstyrre Arbejderne, hvis de fik Lov til at gaa omkring i selve Arbejdslokalet, har man bygget de to »Gallerier«, hvorfra Besøgende kan overse det hele.

CARLSBERG AFTAPNINGSANSTALT. ARCHITEKT
FIG. 2. GRUNDPLAN. PROF. V. KLEIN.

Det høje Loftsrum er helt fyldt med Propper. De mange Kviste med Udliggere er derfor ikke blot til Lyst. I nederste Loftsetage er et Rum, hvori Propperne stemples og imprægneres med Paraffin.

Bag Forhuset ligger to mindre Trapper for Arbejdere, som har deres Indgange ved *F*. Bag disse er afdelt nogle mindre Rum, som benyttes til Forvalterkontorer; derover Toiletværelser for Kontorpersonalet og øverst Badeværelser ligeledes for Kontoristerne. De mandlige Funktionærer har deres Værelser mod Nord, de kvindelige mod Syd.

Det søndre Sidehus er i to Etager. Den øverste indeholder 2 Borgestuer (*C* og *C*) for de 300 kvindelige Arbejdere, et Badeværelse (*E*), hvori 12 Personer kan bade samtidigt, og ved *D* et W. C. for 16 Personer.

Øverste Etage af det nordre Sidehus indeholder lignende Lokaler for de mandlige Arbejdere. Bag hver af de 4 Borgestuer er afdelt 5 Paaklædningsværelser, hvert beregnet til 30 Arbejdere, og i hvert af dem er 3 Vaskeborde og 6 Klædeskabe, saaledes at hver 5 Arbejdere har deres særskilte Klædeskab.

Disse er forsynede med Varmerør og stærk Ventilation, saaledes at det vaade Tøj tørres, medens det hænger der. Borgestuerne har Adgang fra et Galleri, der løber langs Midtehallens Væg (se Fig. 4). Til disse Gallerier fører 4 Jærntrapper fra selve Salen foruden de omtalte to Stentrapper.

Nederste Etage af det søndre Sidehus bestaar af 4 Dele, idet der her ikke findes de smaa Afdelinger til Toiletværelse. Hele Rummet er bestemt til Modtagelse af tomme Flasker og Kasser, som aflæsses gennem 12 udvendige Porte. I Rummene *D* og *E* vaskes Kasserne; i *C C* sorteres Flaskerne, saa at alt, hvad der er skaaret eller har været anvendt til Olie o. desl., bliver slaaet i Stykker. Efter dette første Eftersyn bringes Flaskerne ind i den store Midtesal, hvor de paany skylles, fyldes o. s. v.

Nederste Etage af nordre Sidehus er et Pakrum til det færdigt afproppede og indpakkede Øl, der udføres gennem 12 udvendige Døre og læsses paa Vognene (se Fig. 1). Dette Rum er forsynet med Isrør, saaledes at Temperaturen om Sommeren kan holdes paa 4 Grader. De udvendige Døre er dobbelte og forede med Korkplader.

Midtesalen *B* (Fig. 2) er det egentlige Arbejdsrum. Det er 13 Alen højt paa det laveste Punkt og dækket med et Tag, hvori 3 Glasvægge, hver 130 Alen lang, 6 Alen høj. Taget er i 3 Dele og bæres af 24 Jærnsøjler. Mod Syd findes 12 Porte, gennem hvilke de tomme Flasker indføres, mod Nord 12 andre, gennem hvilke det aftappede Øl føres til Pakhuset. Over dem er de omhandlede Gallerier med Adgang til Borgestuerne. I den østlige Ende ligger de to hvælvede Korridorer (Fig. 3), hvorfra det hele kan overses. Billedet Fig. 4 er set fra den øverste af disse Korridorer.

Flaskerne føres fra det søndre til det nordre Pakhus dels paa Baand uden Ende, dels paa Luftjærnbane, dels paa smaa Vogne, idet de sukcessivt bliver udblødte, skruppede, skyllede, tørrede, fyldte, proppede, tilbundne, pasteuriserede og forsynede med Etiketter; paa deres Vej bliver de to Gange undersøgte, baade før de fyldes, og naar de er færdige (for at se, om Øllet mulig skulde være bleven uklart). Arbejdet foregaar i 10 Kolonner, hver bestaaende af 3 Vaskemaskiner, 2 Tappe- og Proppemaskiner og 3 Pasteuriseringskar. Øllet tilføres ved Bygningens østre Ende, hvor de store Lagerfade løftes af en elektrisk Rullekran og føres paa en Luftjærnbane (se Fig. 4) ind i Salen og forbindes ved Hjælp af fortinnede Kobberrør med Aftapningsmaskinerne.

Alle Bygninger er forsynede med Jærnbjælker og murede Kapper samt Asfaltgulve. Kun i Kontorerne er Bræddegulve med Linoleum, og i de hvælvede Gallerier er gullandske Fliser. Taget over den store Sal er af Jærn. Mellem Aasene, der ligger i en Afstand af 30 Tom., er lagt Monierplader. Ovenpaa disse er lagt 4 Tom. Tørvemel og derover et Tag af Bølgezink. Fodrenderne mellem Tagene er $1^1/_2$ Al. bred og forsynet med et løst Bræddegulv, saaledes at man, om fornødent, kan bortskaffe Sneen med Trillebøre. Hensigten med Tørvemelet er at holde Monierpladerne lune, saaledes at Vanddampene ikke fortætter sig. Det har vist sig at være fuldstændigt tilfredsstillende.

Overhovedet har det været nødvendigt at være særligt opmærksom paa den Ulykke, Vanddampene kunde foraarsage. Det er betydelige Kvanta, der fordamper paa en saadan Anstalt, dels gennem det varme Vand, som anvendes til

Skylning og Kassevask, men navnlig ved Pasteuriseringen, hvor store Bakker staar fulde af Vand paa indtil 70 Grader. Der er derfor anbragt meget kraftige Ventilationsapparater i den store Sal. Fra et Varmekammer i Maskinbygningen indblæses der en kontinuerlig Strøm af tør, varm Luft. Varmegiverens Hedeflade er 1700 □ Fod. Der indføres 1 1/2 Million Kubikfod Luft i Timen, og man kan gøre sig et Begreb om denne Mængde, naar man ved, at Hovedledningen er 30 □ Fod i Diameter. Den forgrener sig i to mindre Ledninger og 12 Skorstene med 30 Tom. i Diameter (de kan ses paa Fig. 4). Et til-

CARLSBERG AFTAPNINGSANSTALT.
FIG. 3. KORRIDOR.

ARCHITEKT
PROF. V. KLEIN.

svarende Kvantum fugtig Luft udsuges gennem Ventiler i Taget. Luften er ca. 30 Grader varm, naar den strømmer ind. Det er altsaa en temmeligt kostbar Foranstaltning, men den har vist sig probat. En Dag, da man var nødt til at standse Indblæsningen, blev hele Rummet fyldt med Taage og alle Vægge dækkede med Skimmel, men da den paany blev sat i Gang, forsvandt det. Luftkanalerne ligger under Gulvet; de er støbte af Cement som Vægge paa 6—12 Tommers Tykkelse og dækkede med Jærnbjælker, udstøbte med Cement. Paa Siderne er de pakkede med Pandegrus.

Hovedbygningen har kostet ca. 524,000 Kr. foruden Maskiner. Men desuden er der medgaaet ca. 60,000 Kr. til Kloaker og Vejanlæg. Det hele Anlæg med Maskiner, Maskinhus etc. har kostet over 1 1/2 Million Kroner foruden Byggegrunden.

Bygningens Ydre er af røde, haandstrøgne Mursten, Sokkelen af kløvet Granit og de lyse Baand af støbt Cement. Ved dens Karakter har jeg nærmest tænkt paa de gamle Købmandshuse. Da der forlangtes et stort Pakloft med mange Opholdskviste, opstod denne Tanke paa en naturlig Maade.

Et Par Tal kan illustrere Bedriftens Størrelse. Der kan som omtalt tappes 260,000 Flasker daglig eller ca. 80 Millioner om Aaret, nedlagte i $1^1/_2$ Million Kasser. Man regner, at der bliver slaaet cirka en Million Flasker itu om Aaret. Alene de Flasker, der kasseres paa Grund af Fejl, beløber sig til 350,000 Stkr. aarlig til en Værdi af 17,000 Kr. Udgiften til Øllets Pasteurisering er circa 200,000 Kr. aarlig; Udgiften ved at undersøge, om det er klart, koster i Arbejdsløn 23,000 Kr. aarlig, og Værdien af det Øl, der udsorteres, er ca. 33,000 Kr.

CARLSBERG AFTAPNINGSANSTALT. FIG. 4. MIDTEHAL.

ARCHITEKT PROF. V. KLEIN.

Med andre Ord: Carlsberg-Bryggerierne vilde spare henved 300,000 Kr. aarlig ved at lade Øllet aftappe paa den gammeldags Maade. Men man mener, at dette Beløb vil indkomme paany, idet Varernes Godhed forbedres betydeligt.

Byggearbejdet begyndte i Marts 1902, og i Sommeren 1903 foretoges de første Aftapninger. Architekt Vilhelm Gall har været mig en udmærket Medhjælper som Konduktør. Afdøde Brandfuldmægtig Tersling var ledende Ingeniør. Ingeniør Ewald Fenger har været Tilsynshavende ved Ventilations- og Opvarmningsanlæget, Belysningsmester Christiansen ved de elektriske Anlæg.

Arbejdet er udført af følgende Firmaer: Murerarbejdet af C. T. Beckmann, Tømrerarbejdet: Oscar Køhler, Snedkerarbejdet: De foren. Bygningssnedkerier og Oscar Køhler, Malerarbejdet: C. Møllmann & Co. og Thurah, Smedearbejdet: C. Weitemeyer, Oluf Schæbel, Carl Seifert, F. W. Doberck & Søn,

V. Fiedler og Kjøbenhavns Dørgrebsfabrik, Blikkenslager- og Tagdækkerarbejdet: L. Hannibal, Jærnstøberarbejdet: Christianshavns Jærnstøberier, Titan og Smith, Mygind & Hüttemeier, Tagkonstruktionen i Aftapningshallen: Smith, Mygind & Hüttemeier, Stenhuggerarbejdet: Hans & Jørgen Larsen & P. Chr. Rasmussen, Cementstøberarbejdet: Hans Chr. Berg, Beton- og Monierarbejdet samt Vej- og Kloakarbejdet: P. Chr. Rasmussen, Bitumentag: Schøller & Rothe og P. Chr. Rasmussen, Asfaltarbejdet: Hans Guldmann, Glarmesterarbejdet: Oluf C. Madsen og Aug. Duvier, Dampskorstenen: E. Lytthans-Petersen, Kedlernes Indmuring: Axel Broe.

Anstaltens Montering er udført af følgende Firmaer: Dampkedlerne: Burmeister & Wain, Underfeed-Stokers og Kultransportanlæg: Nyeboe & Nissen, Damp- og Ismaskinerne samt Kuldeanlæg: Atlas, elektriske Dynamoer og Elektromotorer, elektriske Elevatorer og Luftbroen med elektrisk Løbekran: Titan, Vandbeholdere: Christianshavns Jærnstøberier, Vaske- og Skyllemaskiner: Hornum & Co. og A. Pindstofte, Aftapnings- og Proppemaskiner: A. Pindstofte, Pasteuriseringsapparater: Nyeboe & Nissen og A. Pindstofte, Transportører: A. Pindstofte og Smith, Mygind & Hüttemeier, Damp-, Vand- og Gasledninger: Vølund og F. J. Bentsen, Kobbersmedearbejdet: W. E. Jensen & Søn, Isolationsarbejdet: H. V. Hammer, W. C. og Badeanlæg: Ludvigsen & Hermann, Kontorinventar: H. C. Meyer.

Desuden har forskellige andre danske Haandværkere og Industridrivende medvirket ved Opførelsen.

CARLSBERG PORTNERBOLIG.

Bygningen (Fig. 5 og 6) er beliggende paa Vesterfælledvej ved Indkørselen til den nye Aftapningsanstalt. Den indeholder (*A*) et Værelse med en Karnap, hvorfra Portneren kan se Enhver, der passerer ind eller ud af Anstalten; enhver Kusk maa her aflevere sin Passérseddel. *B* er et Kontor, hvor 2 eller 3 Kontorister kontrollerer Arbejderne, naar de kommer og gaar. Her skal de om Morgenen aflevere deres Adgangstegn, en firkantet Nummerplade af Messing. Til Gengæld faar de udleveret en rund Plade med samme Nummer. Da der

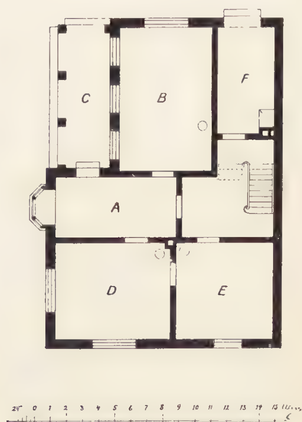

FIG. 5 OG 6. CARLSBERG PORTNERBOLIG. ARCHITEKT PROF. V. KLEIN.

ved Arbejdstidens Begyndelse og Ende er stærk Trængsel, har man indrettet tre Billetvinduer, hvorfra de ekspederes, idet de staar udenfor i Verandaen *C*. *D* og *E* er Portnerens Dagligværelser, *F* hans Køkken. Desuden er der i Gavlene tre Loftsværelser. Trappen faar Lys fra Taget. Under Bygningen er en Brænde- og en Vaskekælder; i Loftsetagen W. C.

Bygningen er opført af de ovennævnte Firmaer, og den har kostet circa 19,000 Kroner.

V. Klein.

CHRISTIANSBORG.*)

Af to Kunstnere, som ikke staar i Forbindelse med hinanden, en Maler og en Architekt, har jeg hørt den Mening fremsat: lad os nøjes med at restaurere det sidste Christiansborg, — og det kan jo være, at flere mener det samme: Det var alt i alt en storladen Bygning, som man burde respektere. Nutiden med al sin Uro og Forsøgen vilde ikke kunne frembringe en Bygning, der besad en saa rolig Værdighed som denne. Man burde omhyggeligt bygge Slottet op igen, helt som det gamle, lægge Tag paa og indrette sig deri saa godt som muligt; man vilde maaske ikke kunne faa tidssvarende Lokaler for Rigsdagen deri, men denne burde ogsaa hellere have sin egen Bygning udenfor Slotsfirkanten.

Skøndt jeg helt kan slutte mig til de anerkendende Ord om det sidste Christiansborg og nærer stor Ærbødighed for Bygmesteren, er denne Tankegang mig inderligt imod. Saa kunde rigtignok den bebudede Konkurrence falde bort, — der blev jo intet væsentligt at konkurrere om, og mange Architekter sparedes for adskilligt Slid og sure Timer, men idet jeg gør mig Umage for at se bort fra snævrere personlige og Standsinteresser, saa anser jeg det for uheldigt for Landet og fordærveligt for Kunsten, om man nøjedes med det gamle Christiansborg i ny Gengivelse. Man vilde jo til en vis Grad nødes til at lade Bygningens Indre følge det Ydre. Fra Façaden kommer man til Vestibuler, Trapper, Forrum, Sale og Værelser, og hvor kan Rækkefølgen brydes med en Overgang i Stil?

En saadan Genopførelse i sin gamle Skikkelse med indre Tilsætning af Empire fra 1900—1910 er uheldig. Man bryder med den gamle Grundsætning om de tre uadskillelige Fremstillinger af Bygningen: Plan, Façade og Snit, der maa udarbejdes i Samling, naar man saaledes ganske roligt slaar det Ydre fast, som om Nutidens Fordringer til Bygningens Brug var en Dejg, som man ved Æltning kunde forme som man vilde.

Der er sagt: Ingen hælder ny Vin paa gamle Læderflasker, men her er der altsaa dog nogle tilsyneladende forstandige Mennesker, som vil gøre det. Men det vil ogsaa vise sig, baade, at noget af det vigtigste, nemlig Rigsdagen, ikke vil kunne æltes efter Bygningens Form og derfor maa et andet Sted hen, og

*) Er det ikke rettest at kaste Ordet »Slot« væk? det føjes for det meste, men ganske unyttigt, til Christiansborg. . . . *borg Slot* lyder ilde og maa vel kaldes meningsløst.

tillige, at man vil faa en Masse overflødige Rum, særligt i hele øverste Etage, som man enten maa lade staa tomme eller fylde med alle Slags ministerielle Kontorer omkring og over Kongeboligen. Et Arbejde for Slotsholmens Helhed bliver tillige i høj Grad vanskeliggjort, om man holder sig til at genfremstille det gamle Slot.

Det er heller ikke Tilfredshed med det genopførte Slots eventuelle Plan og indre Indretning, men, saa vidt jeg har forstaaet, Respekten for Slottets Ydre, hvorpaa de nævnte Kunstnere grunder deres Mening, en Respekt, som man med Rette maa bære for Christiansborg, som vi saa det før Branden og delvis kan forestille os det endnu — med den smukke Grundform og den udmærkede Kolonnade. Holder man sig til det gamle, er man saa rart sikker paa, hvad man faar at se paa; man har vænnet sig til disse Former, saaledes at man synes, de passer til Omgivelserne, og der er noget tiltalende ved overfor ældre Bygninger at genoprette Skaden og sætte alt i den gamle Stand. Saa kan man nok slaa af paa andre Punkter.

Desuden er man usikker eller bange for en Omformning efter vor Tids Krav. Resultatet er tvivlsomt, og man ser med Mistillid til de gærende Kræfter i Nutiden med al deres Uro og Paafund; derfor siges der: lad os blive ved det gamle, det ved vi dog hvad er, — ikke fejlfrit, men det bliver det ny saamænd heller ikke. Alt det lyder jo saa rimeligt, forenet, som det er, med Respekt for det overleverede og Kærlighed til Kunsten, men mig forekommer det saa ubegribelig galt alligevel, saa galt som at vælge Døden i Stedet for Livet, eller om dette er for stærkt, da at bruge Krykker i Stedet for sine egne Ben.

Jeg maa forvare mig mod, at mine Ord tages som Foragt for Empiretidens eller nogen anden Tids Kunst, men ligesom vi i Danmark ikke skal bygge paa tysk, russisk, fransk o. s. v., saaledes kan man fordre, at en Nutidsopgave ikke skal løses ved Kopiering i en hundred Aar gammel, henfaren Stil (som passede til sin Tid og dengang kom fra Hjertet) og altsaa heller ikke i Rococo, Gothik o. s. v. Naturligvis, vi er kun Mennesker og kan ikke skabe af intet; vi kender, ærer og bygger paa Fædrenes Arbejde, men vi skal ikke bygge tilbage, vi vil videre. Og det nøder Tiden os desuden til. Tænk, hvor den paa alle Omraader har skiftet, siden det sidste Slot byggedes, — store Omvæltninger i det borgerlige og politiske Liv, Opfindelser paa alle mulige Omraader og en Brug af Materialier, som man ikke drømte om i Empiretiden.

I vor Kunst, som skal tjene alle disse Forhold, er der stærkt Liv og Røre, mange Spørgsmaal er oppe. Akademiet har uddannet en hel Armé til Architekturens Dyrkere, og desuden findes en talrig Friskare uden Stjerne med mindre og større Dygtighed.

Og nu staar Landet med en Opgave som aldrig før, en Opgave, der sent vil komme Magen til. Nu stilles Fordringerne, nu spændes Kræfterne, nu kan vi gennem alvorligt Arbejde skille os ved nogle af de Fejl, som hænger ved os, — nu lyder netop Kravet paa, hvad vi har Vanskelighed ved, — Ro, Værdighed, væk med jeres Paafund og Vittigheder, — se at naa den store Kunst.

Er *det* saa Svaret, at tvinge sig et Aarhundrede tilbage og nøjes med at efterligne den daværende Stil og søge at tvinge sine Tanker ind i den Tids Dragt? Hvordan vilde det passe — vilde det ikke være forgæves at vente Op-

gaven løst paa saadan andenhaands Maade? Selv om der ved et Hof er og maa være noget konventionelt, der kan opfordre til en vis vedtagen Stilfuldhed, — vort Folketing og Landsting har intet med Empire at gøre. Skulde den samlede Kunstnerkreds her i Danmark virkeligt ikke have andet paa Hjerte, naar der lyder Krav til den om at vise, hvorledes den danske Konge, Rigsdag og Højesteret skal bo, end at trække i de gamle, aflagte Klæder fra 1820?

M. Nyrop.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra H. Hagerups Forlag er sendt os:

Tegninger af ældre nordisk Architektur, udgivne af H. Storch. Fjerde Samling. Anden Række.

Det af Professor Storch med saa stor Dygtighed og Kærlighed ledede Værk foreligger nu afsluttet for 4. Samling, 2. Rækkes Vedkommende. Af de 18 Blade omfatter de 6 første *St. Hans Kirke i Stege*, tegnede af Prof. Storch efter Opmaalinger af Holger Hagemann og P. Holsøe. Den gamle Kirke, som oprindeligt har været romansk, har i Tidernes Løb undergaaet meget store Forandringer og fremtræder nu som gotisk med et stateligt Taarn, i hvis Murværk der er indlagt en stor Del Skifter af Kridtsten. Skibet har tidligere haft fladt Loft, men er senere blevet overhvælvet.

Af *St. Olai Kirke* i Helsingør findes 7 Blade, tegnede og opmaalte af Architekt Christen Larsen.

Denne Kirke, som formentlig oprindeligt har været en ret uanselig Murstens-Bygning, opført ca. Aar 1200, er to à trehundrede Aar senere bleven ombygget og forstørret. Nøje historiske Oplysninger foreligger der imidlertid kun meget lidt af. Den lille, smukke Tagrytter blev ombygget i 1580, da den truede med at styrte ned, og selve Taarnet har ogsaa paa den Tid været underkastet forskellige Arbejder. I 1613—14 rejstes et Spir, som blæste ned 1737. Det høje, slanke Spir, som nu pryder Taarnet, er opført 1897—98 af Prof. Storch.

Af en ung Mand, Holger Hagemann, indeholder Heftet et Par Blade med meget smukt og tydeligt tegnede Gengivelser af Smedejærnsgitrene paa Broerne ved Frederiksborg Slot.

Endelig findes fra Prof. Storchs egen Haand nogle Afbildninger af Lerfliser fra Ringsted Kirke, Fliser, der formentlig skrive sig fra det 13. Aarhundrede; den ene af disse, der er prydet med et Par fortræffelige, livfulde Dyrefigurer, eksisterer ikke i noget fuldstændigt Eksemplar og er derfor samlet og tegnet efter forskellige Brudstykker.

Til Heftets Billeder slutter sig en kortfattet, oplysende Tekst af Dr. M. Mackeprang.

Værket, der udgives med Støtte fra Kultusministeriet, har Krav paa den varmeste Tilslutning fra alle, som har Interesse for gammel dansk Bygningskunst og Historie.

m.

Lommebog for Bygningshaandværkere 1904. Redigeret af Architekt Alfred Møller. N. C. Roms Forlag.

Den lille, praktiske Haandbog har nu naaet sin 6te Aargang og har i den forløbne Tid bevaret saavel sit Ydre som sit Indre i nogenlunde uforandret Skikkelse, idet der dog selvfølgeligt er taget alle Hensyn til de Fordringer, som Fremskridtet i Byggeindustrien stiller. Foruden det sædvanlige Kalenderindhold samt Oplysninger om Post- og Telegrafvæsen, Jærnbaner o. s. v., findes Tabeller med tilnærmelsesvis Beregning over Udgifterne ved Opførelsen af en almindelig, borgerlig Bygning og af Landbrugsbygninger samt de vigtigste Material- og Arbejdspriser for Provinsernes Vedkommende.

Bogen, der vel særligt er beregnet for disse, indeholder ogsaa Bygningsloven for Købstæderne samt et Uddrag af Kjøbenhavns Bygningslov.

Endvidere finder man nogle af de fra Sophus Berendsens Album kendte Tabeller over Staalbjælker og de nye bredflangede Differdinger Specialprofiler, hvortil endnu kan nævnes forskellige Tabeller over Vægt, Flade- og Rumindhold, og nogle praktiske Oplysninger angaaende enkelte specielle Bygningsmaterialier og Konstruktioner.

Alt i alt et broget, men dog vel sammensat Stof, som utvivlsomt kan komme mange til Nytte paa Tegnestue og Byggeplads.

m.

FORSKELLIGT.

»*Selskabet for dekorativ Kunst*« agter i en nær Fremtid at indbyde til et Møde med Architekter, for indtrængende at opfordre til *umiddelbart Samarbejde* mellem de to Kunstarter og deres Udøvere. En Diskussion vil blive indledet af Architekt CARL BRUMMER. Man haaber, at alle, hvem denne Sag interesserer, vil give Møde.

Campanilen i Venedig. Om Genopførelsen af denne hersker der stadigt Strid. Som det vil erindres havde man først overdraget Arbejdet til Architekten BONI, der har gjort sit Navn bekendt ved sine Undersøgelser af Forum Romanum; men han opgav dog snart sin Virksomhed. Derefter henvendte man sig til den berømte mailandske Architekt LUCA BELTRAMI, som bl. A. har restaureret Slottet Sforza. Han overtog ogsaa Byggearbejdet, men frasagde sig sin Stilling allerede efter faa Maaneders Forløb og udgav en Brochure, der indeholdt heftige Udfald mod Byen Venedig, hvor han sagde, at han ingen Støtte havde fundet, men kun Intriger, Misundelse og Had. Magistraten i Venedig svarede herpaa ved ligeledes at udgive en Brochure, hvor alle Beltramis Paastande bleve gendrevne. Saa skrev Venedigs Borgmester, Grev GRIMANI, i Begyndelsen af Februar 1903 til Beltrami og forsikrede ham, at han alene var Manden, der kunde hjælpe, og anraabte ham om »at gengive Venedig dets Rolighed«, hvilket Beltrami halvt om halvt gik ind paa. Men faa Dage derefter meldte han sig atter fra Tjeneste under Henvisning til, at man naturligvis ikke vilde kunne undgaa Indblanding fra Undervisningsministeriet, der »som sædvanligt« vilde være ufornuftigt. Da

Municipiet derefter havde udvirket Tilladelse fra Regeringen for Beltrami til at blive fri for enhver Kontrol fra Rom og have fuldstændigt frie Hænder, overtog han atter Arbejdet med absolut Fuldmagt, og for at gøre ham tilpas stillede Regeringen endda ved hans Side hans intime Ven, den mailandske Architekt, Professor MORETTI, hvem Stillingen som Direktør ved det venetianske Kunstdepartement overdroges. Derover blev selvfølgeligt de venetianske Architekter fornærmede og udfærdigede en Protest mod den »fremmede« Bygmester, hvilket Borgerskabet dog misbilligede. Beltrami gik nu altsaa frejdigt løs paa sin Opgave og var sikker i den Overbevisning, at han vilde kunne føre Værket lykkeligt til Ende. Men den Glæde varede kun kort; thi allerede den 12. Juni indgav han atter sin Afskedsbegæring og denne Gang med en ret mærkelig Motivering. Hans Ven og Medarbejder Moretti var nok bleven udnævnt til Direktør i Venedig, men havde med det samme mistet sin Stilling som Professor ved Mailands Akademi; og herover beklagede Beltrami sig i høje Toner. Regeringen var da saa føjelig paa Byen Venedigs Ansøgning at give Moretti sit mistede Professorat tilbage og udnævne ham til Direktør for Mindesmærkerne i Mailand, »i Mission til Venedig«. Men Beltrami var og blev vred og stod haardnakket ved sit Forsæt at ville trække sig tilbage; og til alt, hvad Byen gjorde for at formilde ham, svarede han atter og atter kun »Nej«. Vel et Dusin Gange henvendte Borgmester, Borgerrepræsentation og venetianske Delegerede sig til ham, ja, man sendte Deputation efter Deputation til ham i Mailand og Montecatini — alt forgæves. Beltrami svarede kort og godt, at han til sin Skræk følte, at han ikke var Opgaven voksen, og vilde endog præstere Lægeattest for, at han havde en begyndende Sindssygdom — hvad man efter alt det foregaaende jo skulde synes var det fornuftigste, Manden endnu havde sagt. Og dermed maatte alle disse endeløse Forhandlinger holde op. — Beltramis Nervøsitet vil dog ikke forhindre Campanilens Genopførelse. Hans Ven og Fortrolige Moretti leder nu for Tiden Arbejderne.

Interims-Hoftheatret i Stuttgart. Da Hoftheatret i Stuttgart var nedbrændt i Begyndelsen af Aaret 1902, gjaldt det om i Hast at faa opført en interimistisk Theaterbygning, hvor de afbrudte Forestillinger kunde optages og fortsættes, indtil en virkelig Theaterbygning, der rummede alle moderne Indretninger og Forbedringer, kunde blive færdig. I den Anledning forespurgte Ministeriet det stedlige Architektfirma EISENLOHR & WEIGHLE, om det kunde paatage sig i Løbet af een Uge at udføre Tegninger til et Interims-Theater af Jærn og Sten. Architekterne paatog sig uden Tøven Arbejdet og afleverede den 18. April, Dagen for Fristens Udløb, det fuldfærdige og gennemarbejdede Projekt, som samme Dag blev vedtaget af Ministeriet. Den 19. April afsluttedes Kontrakt med en Entreprenør om Opførelsen af Bygningen, og den 24. April paabegyndtes Funderingsarbejderne. Trods ret betydelige Vanskeligheder, som maatte overvindes ved det forcerede Arbejde, og trods en Murerstrejke, som varede i fem Uger, lykkedes det dog at skaffe Bygningen færdig i Løbet af et halvt Aar, saaledes at den kunde indvies i Kongens Overværelse den 12. Oktober eller 3 Dage førend den fastsatte Termins Udløb.

Bygningen er opført af Jærn og Mursten, og Façaderne er pudsede. Til

architektoniske Udsmykninger var der ikke Tid, hverken for det Ydres eller det Indres Vedkommende. Nogen egentlig Stil kan der heller ikke være Tale om, men Planen er vel gennemtænkt, regelmæssig og praktisk i sit Anlæg, og ligner mest de velkendte tyske Theatre af Middelstørrelse.

Der findes ialt 1110 Siddepladser foruden en kongelig Prosceniumsloge. Der er to Etager og et Amfitheater. Scenen har en Bredde af 20 og en Dybde af 14 M.; Prosceniumsaabningen er 8,5 M. bred og 6,2 M. høj.

Tilskuerpladsen er rektangulær og omgivet paa de tre Sider af en bred Korridor, i hvilken der er Garderober og Toiletter; endvidere findes der en stor Forhal og en Foyer samt rummelige Trapper, idet der selvfølgelig efter den ovenstaaende Katastrofe er lagt stor Vægt paa Publikums Sikkerhed.

Fra Paris. En meget interessant arkæologisk Opdagelse er fornylig bleven gjort af Architekten ved Louvre M. Redon. Det havde været ham paafaldende, at Vinduespartierne, som sidder i den berømte Bygnings Stueetage, ikke havde tilstrækkelig Karakter af Vinduer, som hører til en bærende Etage, hvorfor han mente, at Architekten Lemercier, som under Ludvig XIII og Ludvig XIV havde opført Slottet, maatte have haft sin egen Tanke hermed. Efter nøje Overvejelse og Granskning skred Architekt Redon da til at foretage nogle Udgravninger, som blottede Dele af Louvres Fundament paa det Sted, hvor Finansministeriet residerer, og det viste sig nu her, at Louvre under sine velkendte Façader skjuler en 24 Fod høj Sokkel af hugne Sten med Ornamenter. Det har efter dette øjensynligt været Lemercier's Hensigt at omgive Slottet med en dyb Grav, saaledes som f. Eks. *Saint Germain*, og dette Arbejde er blevet fortsat af Claude Perrault, da han byggede de tre Façader og den smukke Kolonnade. Man vilde da have kunnet træde ind i Slottet ad tre Broer, som gik over denne Grav. Imidlertid ser det ud, som om dette Arbejde aldrig er blevet helt fuldført; de paabegyndte Udgravninger er atter kastede til, og det Hele er gaaet i Forglemmelse, indtil det nu er blevet draget frem for Dagens Lys. Kuriøst er det at tænke sig, at den berømte Kolonnade, som altid har staaet højt for sine skønne architektoniske Forhold, nu pludseligt viser sig i Besiddelse af en 24 Fod høj Sokkel.

Opdagelsen har vakt megen Interesse i Paris, men der er dog næppe Udsigt til, at Louvre i den nærmeste Fremtid vil blive bragt tilbage til sin oprindelige, hidtil ukendte Skikkelse.

Den franske Billedhugger Rodin, hvis »Borgere fra Calais« staar udenfor Carlsberg Glyptothek, arbejder paa en Gruppe, der uden Tvivl ikke vil vække mindre Opsigt end den mærkelige Kunstners tidligere Værker. Dette Arbejde, som er inspireret af Hugo's »*Légende des Siecles*«, kalder Kunstneren »*Main de Dieu*«, og det forestiller en gigantisk Haand, som rager frem fra en Klippeblok og holder to Figurer, som skal fremstille Adam og Eva.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

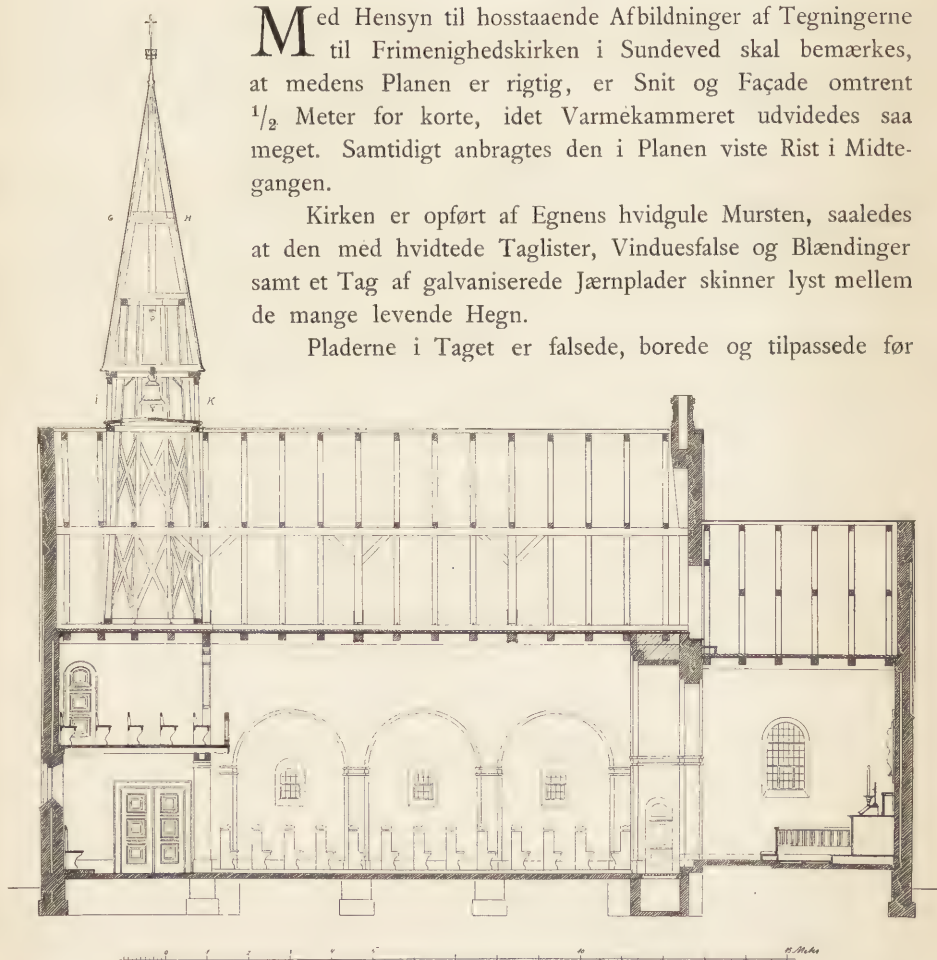
KJØBENHAVN
DEN 23. JANUAR 1904
6. AARGANG № 17

FRIMENIGHEDSKIRKEN I SUNDEVED.

Med Hensyn til hosstaaende Afbildninger af Tegningerne til Frimenighedskirken i Sundeved skal bemærkes, at medens Planen er rigtig, er Snit og Façade omtrent $^1/_2$ Meter for korte, idet Varmekammeret udvidedes saa meget. Samtidigt anbragtes den i Planen viste Rist i Midtegangen.

Kirken er opført af Egnens hvidgule Mursten, saaledes at den med hvidtede Taglister, Vinduesfalse og Blændinger samt et Tag af galvaniserede Jærnplader skinner lyst mellem de mange levende Hegn.

Pladerne i Taget er falsede, borede og tilpassede før

FRIMENIGHEDSKIRKEN I SUNDEVED.

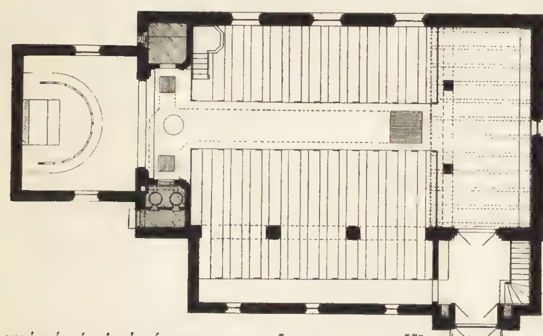
ARCHITEKT M. NYROP.

Galvaniseringen, saaledes at der er Haab om at undgaa Rust. Da Falsenes indbyrdes Afstand er omtrent som ved Blyplader, kan man, med lidt god Villie, i passende Afstand tro, at det er Blytag.

Stedlige Forhold fordrede en Indgang fra Nordsiden, og det faldt da rimeligt at føje Sideskibet til. Det var et forholdsvis billigt overbygget Areal, der forøgede Kirkerummets Anseelse og Siddepladsernes Antal. Et Rum uden Sideskib og Pulpiturpiller, men af samme Areal, vil vistnok se tommere ud, naar Forsamlingen tilfældigvis er lille. Der er nu ca. 210 Siddepladser, og der faas, naar alle paatænkte Bænke opstilles, ca. 100 Siddepladser til, Pulpituret medregnet.

Indvendigt er almindeligt brunt Bjælkeloft uden Indskud, men med et 3" tykt Lergulv over, undtagen i Sideskibet, som dækkes af en forskallet og pudset halv Tøndehvælving, isoleret med Tang. Væggene er hvidkalkede og mangler endnu den paatænkte sparsomme Udsmykning i Kalkfarver.

Gulvet er af haardtbrændte Mursten paa Fladen, lagte i Fletværksmønster paa Beton. Under Stolestaderne, der er af brunt Fyrretræ, er der Bræddegulv med Lufttræk mellem dette og Betongulvet.

FRIMENIGHEDSKIRKEN I SUNDEVED. ARCHITEKT M. NYROP.

Prædikestol og Alterbord er udførte af samme Materiale med udskaarne Fyldinger og Rammer. Billedskærerarbejdet er gjort og delvis skænket af en Sundevedbo, der nu bor i Sverrig.

Døbefontens Kumme er gammelt romansk Granitarbejde; den er givet af en Mand i Menigheden, gjort i Stand og forsynet med en ny Fod og nu altsaa genindsat i sin oprindelige Værdighed efter i mangfoldige Aar at have døjet ublid Behandling.

Som sædvanligt er der givet adskilligt andet til Kirken, som Døbefad, Alterkar, Dug, Gulvtæppe, Fattigblok og en Malmklokke. Desuden har Menighedens Medlemmer ydet Kørseler m. m.

Kirken har kostet omtrent 15,000 Rigsmark, hvilket maa kaldes forbavsende billigt.

Der er i Nærheden af Kirken bygget en Rejsestald — Menigheden, der er spredt over flere Sogne, kommer kørende ofte langvejs fra —, og der maa, om alt gaar vel, bygges en Præstegaard. Naar dertil kommer Præstens Underhold, Kirkens Opvarmning o. s. v., vil man se, at det bliver en ikke ringe Skat, som Menigheden paalægger sig.

Skøndt der efter preussisk Grundlov er fri Religionsøvelse i Landet, havde Sønderjyderne, som bekendt, ved de første Frimenighedskirker en fleraarig, haard Kamp, — og imens stod de færdige Kirker lukkede og ubrugte —, inden de ved betydelige Anstrengelser fik deres soleklare Ret gennem de forskellige

FRIMENIGHEDSKIRKEN I SUNDEVED. ARCHITEKT M. NYROP.

Instanser lige til Kammerretten i Berlin. Dette kommer de senere Kirker til gode. Ved Sundevedskirken har den stedlige Øvrighed kun forlangt gunstigere Udgangsforhold, vistnok i Henhold til en Lov om Forsamlingshuse o. lign., hvorfra Kirker udtrykkeligt er undtagne. For ikke at trække Kirkens Indvielse ud, enedes man om at bryde en lille Udgang til i Sideskibets østre Ende, og det bliver nu Genstand for Menighedens Bestræbelser at vise den lokale Øvrigheds formentlige Overgreb tilbage og faa denne Dør fjernet igen. *M. N.*

CHRISTIANSBORG.

I Anledning af nogle Udtalelser fra et Par »tilsyneladende forstandige« Kunstnere har Architekt M. Nyrop i sidste Nr. af »Architekten« taget til Genmæle mod den af disse fremsatte Mening; »Lad os nøjes med at restaurere det sidste Christiansborg«.

Trods al Anerkendelse af det gode i Slottets Architektur, hævder Nyrop dog, at det vil være aldeles forkasteligt at tænke paa en Restaurering af Slottet. »Nu foreligger der en Opgave som aldrig før til Løsning for Architekterne, og man bør ikke berøve dem Lejligheden til at vise, om de magter den store Kunst.«

Ja, hvis det virkelig forholdt sig saaledes, at Architekterne her blev stillede frit overfor Opgaven, vilde jeg ubetinget give Nyrop Ret i denne Betragtning, men saaledes forholder det sig jo desværre ikke.

Man kan ikke komme uden om den Kendsgerning, at Slotskirken, Ridebanens Bygninger og Forbindelsesbygningerne nu engang findes og maa blive liggende. Mon Architekten kan undlade at tage Hensyn til disse Bygninger, der staar i den nøjeste Forbindelse med Nybygningen? Dertil kommer, at han yderligere bindes ved Kravet om, at Ruinen skal benyttes i størst mulig Udstrækning. Under disse Omstændigheder kan Opgaven ikke alene bestaa i at skabe et selvstændigt Kunstværk i Nybygningen, men lige saa meget i at faa *en tilfredsstillende Helhedsvirkning* ud af det nye og det gamle. Da det sidste ikke lader sig forandre, tvinges Architekten til i sin Stilbehandling at nærme sig Karakteren i de forhaandenværende Bygninger, og en fri, kunstnerisk Løsning er da formentlig udelukket.

Derfor hælder jeg ogsaa til den Mening, som jeg har hørt virkelig forstandige Architekter udtale, at Sammenkoblingen af Slot og Rigsdag for saa vidt var til liden Baade for vor Kunst, som den berøvede os Lejlighed til at faa en virkelig fri Opgave, og at man derfor maatte foretrække Rigsdagsbygningen udskilt fra Slottet og opført som en selvstændig Bygning, medens Slottets Hovedfløj med saa meget af Sidefløjene, som maatte være nødvendigt, istandsattes og indrettedes for Kongen og Højesteret. Konkurrencen i 1887 gav til Resultat, at Sammenkobling af Slot og Rigsdag ikke gav nogen kunstnerisk tilfredsstillende Løsning. Forsøget synes nu at skulle gentages, men faar næppe bedre Udfald, thi Karakteren af de to Bygninger er saa grundforskellig, at det vil være en næsten uløselig Opgave at bringe dem under en Hat.

Skal Rigsdag og Konge bo i Slottet, vil dettes Hovedfløj efter al Sandsynlighed være dødsdømt, thi man kan dog ikke ret vel tænke sig andet, end at Kongeboligen maa lægges imod Ridebanen, der jo danner Forgaard for Slottet, og hvis Bygninger indeholder de kgl. Stalde, Ridehus og Funktionærboliger. Heraf følger, at Rigsdagen maa lægges mod Kanalen, hvorved en hel Ombygning eller Nedrivning af Hovedfløjen bliver nødvendig.

Men Hovedfaçaden af Christiansborg er, trods alle sine Mangler, et storslaaet Stykke Architektur, ja vi har i Virkeligheden slet ikke noget her i Landet, der i imponerende Helhedsvirkning kan stilles ved Siden deraf, og vi bør derfor betænke os vel, inden vi rydder den af Vejen for en moderne Bygning, som — hvor fortræffelig den end bliver — dog, i Sammenligning med det nuværende, sikkert vil komme til at se lilleputagtig ud. En meget vigtig Grund til at bevare Slotsfaçaden finder jeg ogsaa deri, at den *kan tage det op med Slotskirken.* Fra den forrige Konkurrence husker jeg, hvor generende det var at have denne Kolos ind paa Livet. Ved at gøre Slotsfløjen lavere, kommer der noget haltende ind i Frontpartiet af Slotsholmens Bebyggelse, medens de to Bygninger nu danner en udmærket Helhed. Jeg kan ejheller indrømme, at det skulde være en utaknemmelig Opgave for en Kunstner, med Bevarelsen af Slottets Ydre mod Kanalen, at indrette det til Kongebolig og Repræsentationslokaler. Der var jo intet i Vejen for, at han paa fri, kunstnerisk Maade udstyrede Lokalerne efter Nutidens Syn paa de klassiske Stilarter, og selv om han gik helt bort fra Stil, var der næppe Grund til at forarges herover.

Architekt Nyrop skriver: »Ingen hælder ny Vin paa gamle Læderflasker« — men det er dog gjort med Held i den allernyeste Tid, nemlig ved Vallø Slots Istandsættelse, og er Læderflasken stærk og god, har man vist til alle Tider anset det for forsvarligt atter at anvende den.

Jeg er i Tidens Løb kommet til, mere og mere at holde af den gamle Slotsfaçade og vilde ønske, at vi kunde beholde den. Endnu er der Mulighed derfor, og just derfor har jeg følt Trang til nu at lægge et godt Ord ind for den, thi — som Ordsproget siger: Det er for silde at raabe Kat!, naar Flæsket er ædt.

Martin Borch.

OM ARCHITEKTUDDANNELSE.

I første Nummer af »Architekten«s indeværende Aargang fandtes en Artikel af Architekt Martin Borch om Architektuddannelse. Han rettede heri ret skarpe Angreb paa den bestaaende Ordning af Architektuddannelse paa vort Kunstakademi, og ledsagede disse med positive Forslag til en Ændring af Forholdene.

Der er siden den Tid gaaet tre og en halv Maaned, og ikke een Architekt har med et Ord her i Bladet taget denne Sag op til Drøftelse. Det er uforstaaeligt, at Architektstanden ikke har vist større Interesse for denne Sag, thi Tilstanden er ikke tidssvarende — den gode Architektur, der er fremkommen herhjemme i den sidste Menneskealder, staar ganske uafhængig af Akademiet — og intet er umuligt for den, der vil noget godt og rigtigt og vil det alvorligt.

Det er mærkværdigt at se, saa alle Landets Architekter, Professorerne ved

Akademiet og Eleverne stadigt kredser om dette Spørgsmaal. Det kunde jo synes, som om den Tavshed, der er fulgt efter Martin Borchs Artikel, var et Tegn paa, at Spørgsmaalet slet ikke interesserede i Øjeblikket; hvis nogen overfor Akademiets Professorer vilde gøre et Ansvar for den nuværende Ordning gældende, kunde disse jo blot henvise til, at Martin Borchs Udtalelser stod aldeles isolerede, alt var virkeligt i sin skønneste Orden. Imidlertid tror jeg ikke, at denne officielle Tavshed betyder noget. Thi udover al den Misfornøjelse, der i en Aarrække lønligt har hersket, har vi ikke alene set, at der virkeligt i 1902 blev stiftet en »fri Skole« for Architekter, men netop nu sidst i Oktober, efter Architekt Borchs Artikel, var Diskussionen om denne Sag meget livlig rundt paa Architektkontorerne her i Byen, og ikke mindst var baade Professorer og Lærere ved Akademiet interesserede i at faa at vide, hvad det egentligt var, vi Unge vilde — hvilket jo maatte anses for et meget glædeligt Tegn.

Det mangler ikke paa Tegn i Luften og Forberedelser til den Revolution (sic), der engang maa komme. Dette er Humlen. Der maa nemlig en fuldstændig Omordning til. Men hvorfor ikke gaa i Gang dermed straks — ved første givne Lejlighed? — hvorfor vil Akademiet ikke gøre det første Skridt ved f. Eks. i Anledning af Akademiets 200-Aars Jubilæum, som nu staar for Døren, at opfordre »Akademisk Architektforening« til at sammenkalde en Kommission af Landets dygtigste Architekter, der i Forbindelse med Professorerne i Architektur ved Akademiet skulde tage Bestemmelse om en Omordning af Architekturstudiet ved vort Kunstakademi?

Sagen er, at i de 40 Aar, der er hengaaede, efter at den nuværende Ordning blev bragt i Stand — i det væsentlige (der er hyppigt sket Forandringer af meget tvivlsom Værdi) —, er baade den store Udvikling skredet mægtigt fremad, Studiet af Architektur i de store Lande fremmet meget, og samtidigt er Udviklingsmulighederne for dansk Architektur i høj Grad forbedrede. Siden da er store Mænd rundt i Europa traadte frem. Tanker, der i Aarhundreder havde beskæftiget de store Aander, er afgærede, og de nye Ideer har kastet et Forklarelsens Skær over de Ting, der tidligere laa hen i Mørke. De nyeste Tider har for Samfundets Vedkommende lært os, at Væksten sker frodigst, naar den hæmmes saa lidt som muligt ved kunstige Indgreb. Al Udvikling foregaar ved en indre Vækst, der ikke kan skabes ved Forskrifter og Love, men tager sin Tid. Paa samme Vis gaar det med Kultursamfundet, hvor det gælder Opdragelse og Uddannelse. Al Uniformitet, Støben i samme Form er kulturfjendsk. Disse Ideer udtryktes først af den engelske Tænker HERB. SPENCER i hans Bog »Om Opdragelse«; han siger heri: »Det gælder ikke blot om at stille Kravene til de Unge, men at skabe Motiverne til at efterkomme dem; det gælder ikke om at binde den Unge til det Samfund, han skal leve i, ved at slaa ned paa alt det i ham, som synes os at fjerne ham fra de kendte Veje. Nej, det gælder at vide, at vil Du binde et Menneske til Dig, saa forstaa hans Længsler og skærm hans naturlige Stræben. Hans Dygtighed forøges, fordi den Kraft, han besidder, ikke spildes i Retninger, der er den fremmede, og hans Karakter bliver ædlere, fordi Kærligheden fylder ham stærkere og paa en inderligere Maade.«*)

*) Efter Oversættelse af Dr. C. N. STARCKE.

Hermed mener jeg, med Architektuddannelsen paa Akademiet for Øje, at man, saa hurtigt som muligt, skal se at komme væk fra det doktrinære, som man deroppe saa ynkeligt bliver stikkende i, — selv om man møder udrustet med den største Lyst og Energi — og aabne Dørene for Friheden. Man skal ikke knappe af paa Fordringerne til de Unge, jeg tror tværtimod, at man skal forlange noget mere, end der forlanges nu, — men man skal give Stilstudiet frit.

Det er doktrinært at sætte Antiken, skøndt den er Moderen til de andre Stilarter, som den eneste Stilart, der studeres igennem. De andre Stilarter har deres tilsvarende Berettigelse, og saa ligger de vort Naturel og vor Tid nærmere. Det bør være saadan, at enhver efter sin Lyst og sit Kald vælger at ville studere den Stilart, han særligt føler sig tiltrukket af: antik, middelalderlig (romansk, gothisk), Renæssancen eller Rococo'en. Dernæst bør Undervisningen gaa ud paa at faa lært saa meget som muligt i den kortest mulige Tid, derimod ikke paa at faa et vist Antal Tegninger færdige. Til Tegningernes Udførelse bør der ikke stilles nogen pedantisk Fordring, ingen anden end den, at de skal være rigtige og let forstaaelige. De Opmaalinger og Studier, der foretages udenfor Akademiet, f. Eks. paa Studierejser eller Samlinger (se Chr. Hansens, Harpøths, Thorv. Jørgensens, Lemches o. s. v.), forekommer mig at være Udtryk for, hvordan det er mest praktisk at udføre sine Tegninger: Tegninger i smaa Maal, kun for at fastholde og klargøre Helheden (uden at gennemtegne alle finere Enkeltheder), Tegninger af Enkeltheder i stort Maal, helst naturlig Størrelse.

For at undgaa Misforstaaelse vilde jeg gerne fremsætte mit Program, som jeg, nærmere præciseret, har tænkt hele Undervisningen gennem Akademiet, — i det væsentlige efter det Program, der blev udarbejdet for den i Fjor paatænkte fri Skole for Architekter — at sammenholde med Martin Borchs Artikel.

For Optagelse bør væsentligt fordres det samme som nu af uddannende og praktiske Discipliuer, med Udeladelse af de enkelte, der intet har med det virkelige Liv at gøre, som Sortkridtstegningen, vidtløftig Perspektiv og Bogholderi. (Det er som bekendt et almindeligt Ønske, at denne forberedende Undervisning gaves af en Skole, *uafhængig af teknisk Selskabs Skole.*) For Fordringen om at oplægge selvstændige Studier og Skitser, som for nylig er indført, er alle Prof. Holm megen Tak skyldige.

Naar en Elev træder ind paa Kunstakademiet, vil der i Reglen være et stort Fond af Energi, stor Lyst til at tage fat, til Stede. Det gælder i højeste Grad at værne om denne Lyst, saa at den ikke, som det i Reglen gaar nu, langsomt hentæres, medens man i »almindelig Forberedelse«, udelukket som smaa Skoledrenge fra de ældre, sidder og filer et Par Maaneder paa en Blyantstegning efter en defekt dekorativ Enkelthed, løsrevet fra den Helhed, hvortil den udelukkende hører, blot fordi man er saa ulyksalig at have vænnet sig til en Tegnemaade, der ikke falder sammen med den herskende Lærers. Selv om der nok kan indvendes, at den Frihaandstegning, som der nødvendigvis maa begyndes med, er elementær og forskelligartet fra den øvrige Undervisning, og Undervisningen heri derfor burde henlægges til en afsondret første Klasse, tror jeg dog, at dette er urigtigt og til Skade for Eleven. Han mister derved det

første Aar. Jeg tror, det gælder om, at Eleven straks kommer med ind, indkorporeres i den hele samlede Undervisning, saaledes at han har Adgang til Værkerne, til de ophængte Tegninger og Afstøbninger og kan gaa rundt og tale med Kammeraterne og se deres Tegninger. Den indbyrdes Undervisning er af uvurderlig Værdi. Hvis man vil paastaa, at der helst maa holdes en særlig Lærer, Maler eller Billedhugger, til denne Frihaandstegning for den unge Architekt, mener jeg, at dette netop er galt. Læreren bør være en Architekt, der kan gøre Eleven forstaaeligt, hvad han tegner, ved at paavise Sammenhængen mellem Form, Brug og Materiale og fortælle, hvor vedkommende Gibsafstøbning, saafremt det er en løsreven Enkelthed, hører hjemme. Eleven bør derfor straks begynde i Architekturskolens Forberedelsesklasse.

Undervisningen indledes med en kort Gennemgang af Architekturens Historie, ledsaget af Forevisning af Afstøbninger og Billeder. Eleven tager da fat paa Frihaandstegningen. Der gives Øvelse i at behandle Kul og Blyant efter Afstøbninger af architektoniske Enkeltheder i de forskellige Stilarter; tillige tegnes efter Figur i Modelskolen, og der gives Undervisning i Modellering. Herefter foretages ligefremme »Opmaalinger« i de forskellige Stilarter i Afstøbningssamlingen (som bør udvides for de Stilarters Vedkommende, der kommer efter Antiken). Nu vælger Eleven sit Hovedstilstudium af de fire, fem Stilarter, der nævnedes før. Hertil udføres Tegninger i lille Maal af Helheder og i stort Maal af Enkeltheder. Iøvrigt henvises til Architekt Martin Borchs Artikel, f. Eks. med Hensyn til en stor Tavle, hvor Eleven paa staaende Fod skal gøre Rede for, hvad han har lært, og hvor Læreren kan klargøre saadanne Ting, som ikke kan tegnes, saasom sammenlignende Forhold mellem Interkolumnerne i de græske Templer, Højdeforhold til Diametrene af Søjlerne, udvikle Bygningsplaner e. lign. Studiet af Kunsthistorie kunde muligvis fremmes ved skriftlige Opgaver. Der studeres Dekorationer i Sammenhæng med den Architektur, hvortil de hører. Mellem Opgaverne bør Studiet af dansk Architektur indgaa.

Udover sit Hovedstudium maa man, inden man forlader denne Klasse, have leveret en Opgave i hver af de andre Stilarter. Der udsættes omtrentlig hver Maaned en Skitseopgave, hvortil man kan have nogle Aftener, enten Opgaver over mindre Helheder, Enkeltheder med opgivet Materiale og Benyttelse eller dekorative Opgaver. Ved Oprykningen skal der tages meget Hensyn til Løsningen af Skitseprøverne; selvfølgeligt bør det ikke være tilstrækkeligt, at man blot har tegnet de stillede Opgaver, som det nu er, uden Hensyn til, om de er gode eller daarlige.

I øverste Architekturklasse bør sikkert begyndes med en fortsat Række Skitseprøver, strækkende sig over f. Eks. et Kvartal, Smaaopgaver paa 8—10 Aftener, let udførte, der, medens Opgaverne i forrige Klasse mere indøvede Enkeltheder, skulde dreje sig om Helheder. Der skal gives rig Lejlighed til at udvikle Øvelse i at indrette Planer. Derefter udarbejdes 3 Projekter i Stilarterne: 1) antik, 2) middelalderlig (romansk, gothisk), 3) Renæssance eller Rococo efter Valg mellem forud affattede Opgaver. Foruden de nu forlangte Tegninger udføres et Fag af Façaden i større Maal, og Enkeltheder i forskellige Materialier tegnes ud i naturlig Størrelse.

Selvfølgeligt bør Studietiden gives fri. Naar Akademiet nu har sat en

Tidsfrist paa saa og saa mange Semestre for de respektive Klasser og dog giver de dygtige Respit i to Semestre, kan dette kun betragtes som et Skridt mod de Uduelige, for at komme dem til Livs paa en nem Maade. Hvorfor ikke hellere tilbagevise de Uduelige paa et tidligt Standpunkt? — derved stod sikkert alle Parter sig bedst.

Saa kommer Afslutningsopgaven. Denne bør fritages for sin Fordring om at skulle udføres i en bestemt Stil. Er det ikke meningsløst at forlange, at et Projekt, der skal tilfredsstille alle moderne Fordringer, skal fremstilles i en bestemt gammel Stil? Idetmindste synes jeg, at det tydeligere Aar for Aar fremgaar af de Tegninger, der hænges op til Afgang, at den nuværende Ordning af Studierne ikke modner Eleverne til at præstere det fordrede; intet Under, thi det er en Opgave, som selv de allerdygtigste ældre Architekter har deres Vanskelighed med.

Stil er ikke noget, der saadan lader sig voldtage. Hvor der ikke er en fuldstændig Forstaaelse, Leven med en Stilarts hele bærende Tanke, dens Stemninger og Følelser, saaledes at den ligesom er individuel hos, udgør eet med den udøvende Kunstner (og dette er meget sjældent), er det umuligt at skabe i denne Stil. Ved at trænge ind i tidligere Tiders Kultur og Frembringelser har vi ganske uvurderlige Fonds at øse af og bygge videre paa, men hvor det gælder at tilfredsstille Nutidens Fordringer i alle Retninger og høste Nytte af de Fremskridt, der er gjorte, maa vi have Frihed og gaa ud fra vort eget; saadan maa jo ogsaa de Tider have baaret sig ad, hvorunder nye Stilarter udvikledes, idet disse blot er Udtryk for de Fordringer og Ideer, som til de forskellige Tider er stillede.

Afgangsprøven bør stilles uden Fordring om bestemt Stilart og Opgaven være en Bygning eller Bebyggelse til givet Brug, under danske Forhold, herunder indbefattet en moderne 4—5-Etagers Beboelsesbygning; og meget mere end nu bør der tages Hensyn til, om den *kan* bygges. For at komme Virkeligheden saa nær som muligt, bør Opgaven sikkert bindes noget mere, end Tilfældet nu er, f. Eks. med Hensyn til Beliggenhed (kunde man ikke ligefrem paavise en Beliggenhed paa kjøbenhavnsk Grund?).

Her er nu i Hovedtrækkene fremsat, hvilken Undervisning en Kreds af de Unge af Hjertet ønsker sig at maatte faa. At dette ikke er Enkeltmands Tale, men en udbredt Mening, vil Architektstanden faa Vished om, efter at alle Akademiets Architektelever, under »Foreningen af 3. Decbr.«s Banner, i nærmeste Fremtid vil have afholdt et Møde om denne Sag. Og vor Mening bør ikke helt underkendes. Vi hører den kommende Tid til og kæmper med Ungdommens Ret. Lad ikke Luen slukkes i vort Bryst! Vi, der er komne over Halvvejen eller videre, og derfor har Betingelserne for at kunne mærke, hvor Skoen trykker, forsikrer, at de doktrinære Forhold, vi er anbragte i, staar i skærende Modstrid med de Følelser og Tanker, der er udviklede i os under vor Opvækst og Læreaar, da vi dannede os vore egne Begreber om Architektur og Akademi og begyndte at uddanne os selv. Det er, som vi skulde rykkes op af frodig Jord og omplantes i det løse Sand.

Det ligger ikke for os Danske at gøre Mytteri, som de unge Studenter nu om Stunder har for Skik i de Lande, der ikke følger med Udviklingen; men ad

fredelig Vej vil vi gøre, hvad vi kan, for at opnaa en Undervisning paa Akademiet, der tilfredsstiller vor Tids Krav i den Retning. Herhjemme har de nyeste Tider allerede skabt Initiativet til at reformere vor lærde Skole, ja, man er i fuld Gang paa hele Skolevæsenets Omraade. Paa vore Højskoler, der ogsaa er berømte hele Verden over, er man kommen saa vidt, at Løsenet er: »Skolens Opgaver ligger der, hvor Elevernes Trang mødes med Lærernes Evner.« Men Akademiets Undervisning er forsumpet i de gamle Former.

S. R.,
Elev paa Akademiets Architekturskole.

DEN KRIMINELLE VÆGBEKLÆDNING.

Siden min Artikel om »den kriminelle Vægbeklædning« stod i »Architekten« d. A. Nr. 12, har jeg ladet hengaa nogen Tid for at give Sundhedskommissionen Lejlighed til at udtale sig. Da den imidlertid ikke har følt sig forpligtet dertil, mener jeg at kunne gaa ud fra det gamle Ordsprog, der siger, at »den, der tier, samtykker«.

Som bekendt blev Sundhedskommissionens Standpunkt stærkt kritiseret foran Højesterets Skranken, fordi den det ene Sted *ikke* fandt Grund til at forlange Vægbeklædningen fjernet (fordi den, der synede, havde taget fejl), hvorimod denne skulde fjernes i dette Tilfælde (uagtet den, der synede, dog ogsaa havde taget fejl).

Noget mere ulogisk skal man vel lede længe efter, og endnu er det hele saa uklart, at hverken Aktor eller Defensor vidste, om mit Kødudsalg *nu* var i lovlig Orden. Jeg imødeser derfor med stor Forventning, hvorledes Sundhedskommissionen vil løse denne Knude.

Alle de Udtalelser, der i denne Tid er tilflydte mig som Anerkendelse, fordi jeg har ført denne Sag til det yderste, beviser vel bedst, hvor lidt Sundhedskommissionen har forstaaet at samarbejde med Byens Borgere og deres Interesser. Særligt med Hensyn til Klosetspørgsmaalet viser Utilfredsheden sig stærkest, ikke fordi Sundhedskommissionen forlanger Dit eller Dat — det maa man sætte sig udover —, men fordi Afgørelserne er saa uensartede, at hvad der tillades i Dag, nægtes i Morgen, eller, hvad der nægtes en Architekt, tillades en Entreprenør — o. s. v. i det uendelige.

Vil man nu sammenligne Sundhedskommissionen med en anden Autoritet, nemlig Vej- og Kloakvæsenet, maa man straks anerkende den Hurtighed, hvormed denne fik klaret Klosetspørgsmaalet til almindelig Tilfredshed, saaledes at der kun meget sjældent opstaar Tvivlsspørgsmaal. Men sker saadant, maa den Beredvillighed, der udvises, og særlig Ekspeditheden fremhæves. En Dag eller to efter har man i mange Tilfælde Svar paa et Spørgsmaal.

Ganske modsat med Sundhedskommissionen. Der kan man spørge, — men saa ligger Sagen hos Stadslægen — hos Kredslægen — eller en Betjent har Sagen til Eftersyn — eller man faar en Besked i det nye Raadhus og en anden paa Gammeltorv; man faar Løfte paa en Sags Approbation, faar den selvfølgeligt nægtet,

og spørges: hvorfor? saa er det altid en anden, der har sat sig derimod. Den anden er imidlertid aldrig den, man taler med.

Derfor bliver man ikke lidt forbavset første Gang, man kommer til Frederiksberg Sundhedskommission; man belaver sig paa, som sædvanligt, at lege Kispus, men det gaar ganske anderledes til der. Tydeligt og klart faar man Besked af den, man taler med, om han stemmer for eller imod. Efter saadan en Samtale føler man fast Grund under sig og kan enten arbejde videre eller lægge Sagen hen.

Spørger man derimod Sundhedskommissionen i Kjøbenhavn, kan man gøre sikker Regning paa at faa det Svar: »Det maa der søges om.« Og at søge, det vil sige: Svar om ca. 3 Uger.

Hvad der i Retssagen særligt synes at have vakt Forbavselse blandt Publikum, er, at en Autoritet for at dække sig først nægter og derefter senere indrømmer Fakta, og endvidere, at en Betjent kan afgive en skriftlig Erklæring til Skade for en Borger, naar han senere igen ikke kan fastholde den.

Ligeledes spørges der fra mange Sider, om de af Byens Borgere valgte Tillidsmænd i Sundhedskommissionen har kendt de i denne Retssag afgivne Erklæringer og hele den Maade, hvorpaa denne, til Skade for Undertegnede, har ført denne Sag.

Jeg lader paa Opfordring Spørgsmaalet gaa videre.

Som det vil ses af Bestemmelserne for Kødudsalg, siges der under Punkt 3: »I Kødudsalg maa ikke findes Fod- eller Vinduespaneler af Træ eller Væglister af dette Materiale.« Det vakte derfor min største Forbavselse, da jeg forleden fra Gaden ser, at der i et nyt indrettet Kødudsalg fandtes anbragt en profileret Væglist af Træ midt paa Væggen.

Forstaa det, hvem der kan, tilmed da jeg har bragt i Erfaring, at saadanne Væglister findes mange Steder. Formodentlig har den, der har synet Udsalget, troet, at disse Trævæglister — ligesom Relieffet i Zinkpladerne — var frembragt ved Hjælp af Maling!

Jeg vil anbefale Sundhedskommissionen ved Lejlighed at efterse det Slaraffenliv, som Bacillerne fører bag disse Trælister, hvor de er fritagne for Næringssorg og derfor ene og alene kan hengive sig til Familielivets stille Glæder.

Det vil sikkert fremgaa af mine Artikler, at jeg ikke vil nogen som helst personligt til Livs, men ene og alene selve Institutionen og dens fortvivlede Forretningsgang. Sundhedskommissionen kan vel ikke være højere til Vejrs, end at den kan være lydhør for sund og fornuftig Kritik.

Heinrich Hansen.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Hængesko til Bjælker. I amerikanske Bygninger, hvor der anvendes Træbjælker, benyttes ofte saakaldte Hængere eller Hængesko, som i flere Tilfælde er af ret praktisk Betydning. Ved Mure f. Eks., hvori man af en eller anden Grund ikke kan eller vil stikke Bjælkeenderne ind, anbringes en Sko af Form som Fig. 1. I denne hviler saa Bjælkehovedet, kun fastholdt ved en enkelt,

solid Bolt. Skoen har ved sin Form fast Støtte mod Muren og holdes yderligere paa sin Plads af selve Murværket.

Som Erstatning for Tømmerforbindelser kan Hængeskoen ogsaa gøre Nytte, naar den f. Eks. bruges ved Veksler og Stikbjælker; den kan da have Udseende

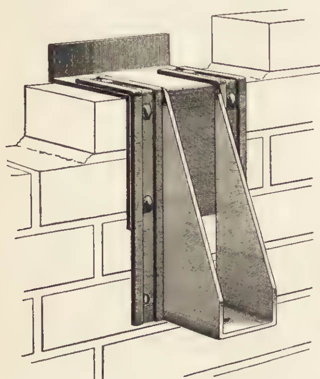

FIG. 1.

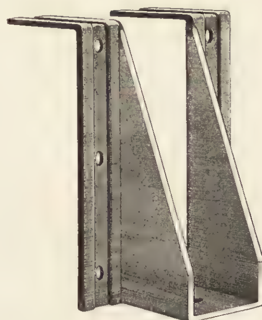

FIG. 2.

som Fig. 2 og fastholdes til Bjælken ved Hjælp af Bolte eller stærke Skruer. Man ser let af Afbildningen, at Benyttelsen af en saadan Sko i de anførte Tilfælde fritager for Anvendelsen af Taphuller, Bryst, Tap o. s. v., hvorved Bjælkernes Bæreevne som bekendt svækkes i følelig Grad. Det er navnlig sidstnævnte Fordel, der har bevirket den tiltagende Brug af denne Artikel i Amerika.

(Arch. and Build. Mag.)

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. Følgende Elever har bestaaet Afgangsprøven ved Kunstakademiets Architekturskole: AMBT, BAHNKE og KRARUP.

❦

Christiansborg Slot. Ministeriet for offentlige Arbejder har udsendt følgende Anmodning: Da det ved Udarbejdelsen af Planerne til Genopførelsen af Christiansborg er af Betydning at have Vished med Hensyn til Omfanget af de ad privat Vej indsamlede Beløb, der kan paaregnes saavel til Kongeborgens Genopførelse som til dens kunstneriske Udsmykning, anmoder Ministeriet dem, der maatte sidde inde med saadanne Midler, til snarest at tilstille Ministeriet for offentlige Arbejder Oplysning om Størrelsen af de paagældende Beløb samt Meddelelse om, hvornaar de kan stilles til Ministeriets Raadighed.

❦

I Washington skal opføres et saakaldet »*House of States*«, til hvilket der er bevilget 14,5 Millioner Kroner. Bygningen skal forsynes med et 784 Fod højt Taarn, og enhver af de amerikanske Stater skal heri have sin egen Sal.

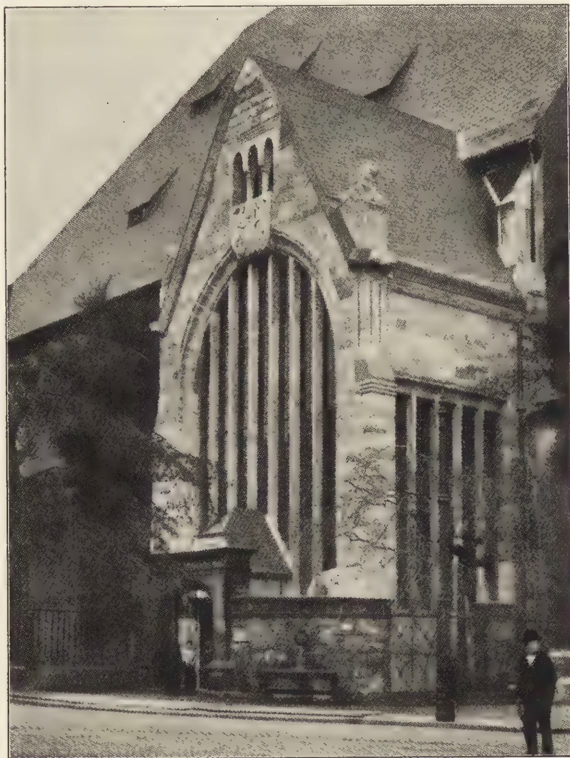
Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 30. JANUAR 1904
6. AARGANG № 18

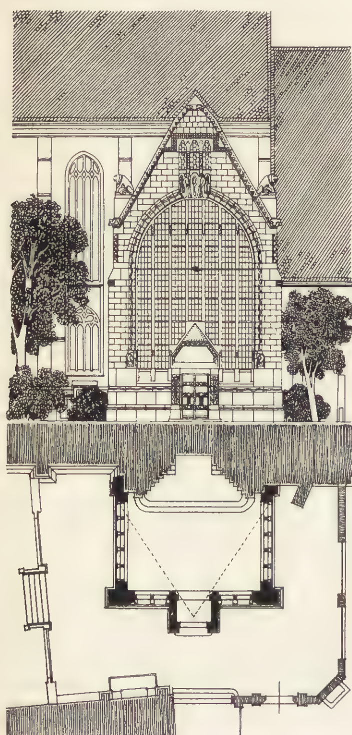
DEN »GYLDNE PORT« I FREIBERG.

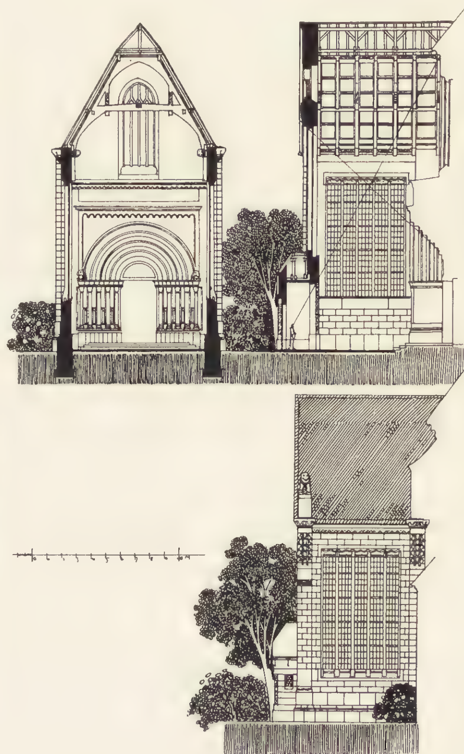
Paa Domkirken i Freiberg (Sachsen) findes en *gylden Port*, som antages at være en Rest fra den oprindelige romanske Domkirke, der blev ødelagt ved en Ildebrand i Aaret 1471. Den nuværende Kirke er opført i gothisk Stil, og den gyldne Port staar derfor ikke i nogen organisk Forbindelse med det Ydre; men, som man vel kan forstaa, værner Byens Borgere med stor Pietet om det smukke Fortidsminde og iagttog derfor med Sorg, at Stene og Ornamenter i

DEN »GYLDNE PORT« I FREIBERG. ARCHITEKTER SCHILLING & GRÄBNER.

dette begyndte at forvitre i en paafaldende Grad. Efter lange og indgaaende Undersøgelser kom man til det Resultat, at det var de svovlholdige Dampe fra de mange omkringliggende Fabrikker, der virkede ødelæggende paa Stenene i den gamle Portal. For at redde denne, var der da ikke andet at gøre, end at dække den med en beskyttende Overbygning. Men her opstod nu en uventet Vanskelighed: I hvilken Stil skulde denne Bygning opføres? Skulde den være gothisk for at svare til Kirken eller skulde den være romansk som Portalen? Der blev talt, skrevet og tegnet, og alle tilstedeværende Fagmænd og Kunstdommere gav deres Ord med i Laget, indtil man endelig kom til den Slutning,

DEN »GYLDNE PORT« I FREIBERG.

ARCHITEKTER SCHILLING & GRÄBNER.

at der ikke skulde benyttes nogen af de to forhaandenværende Stilarter, men laves en hel ny. Udbygningen maatte ikke danne noget organisk Led af den gamle Kirke, men skulde staa som et Værk af det 20de Aarhundrede.

Det blev overdraget Architekterne Schilling & Gräbner i Dresden at gennemføre denne Opgave, og det var ingenlunde noget let Hverv, som disse paatog sig.

Pladsen, hvorpaa Udbygningen skulde opføres, var snever og indhegnet af en malerisk gammel Mur med Port og Brønd, som ikke maatte fjernes; Bygningen maatte være stor for ikke at trykke eller hæmme Beskuelsen af *den gyldne Port*, men den maatte dog ikke virke for dominerende paa Kirkens Langside, og der maatte skaffes rigeligt og stærkt Dagslys tilveje, for at Enkelthederne

i den gamle Port kunde komme til deres Ret. Vi henviser til omstaaende Illustration fra »Deutsche Bauzeitung«.

Den nye Skærm-Bygning staar nu fuldført og er efter lokale Kunstdommeres Udtalelser et Værk, som Architekterne har Ære af. De anvendte architektoniske Former staar i god Harmoni til Kirkens og Portens Architektur, men er dog fuldstændigt moderne og selvstændige. Overbygningen er monumental, uden dog at skade Kirken, og ved at træde ind ad den lille, beskedne Indgangsdør, som Architekterne med udmærket Forstaaelse af Opgaven har anbragt i Forbygningen, faar man det rette, storslaaede Indtryk af den gamle Portal, der gennem de i Forbygningen værende store Vinduesaabninger faar et kraftigt og virkningsfuldt Lys over sig.

Bekostningen ved Opførelsen har været omtrent 55,000 Mark.

BRAND- OG SUNDHEDSFARLIGE EJENDOMME I KJØBENHAVN.

I Anledning af Kjøbenhavns Borgerrepræsentations Forhandling d. 9. Novbr. 1903 om det af mig i Forening med de Herrer Kommunelæge J. C. Carlsen, Sognepræst Lützhøft og Professor, Architekt Erik Schiødte til Justitsministeriet indbragte Andragende om Nedsættelsen af en Kommission til Undersøgelse af brand- og sundhedsfarlige Ejendomme i Kjøbenhavn tillader jeg mig, forinden de kommunale Autoriteter, som det synes, skrinlægge denne Sag, at give Offentligheden en Redegørelse for de Forhold, som have fremkaldt Andragendet og her kun berøres i korte Træk.

Tager man Kjøbenhavns Kort, vil man let forstaa, hvilken Del af Byen der kaldes for den gamle Bydel, nemlig Kvartererne indenfor de gamle Volde, som nu for Størstedelen ere sløjfede og omdannede til Boulevarder og Parkanlæg — med andre Ord: Kvartererne begrændsede af Østervold, Nørrevold, Vestervoldgade og Christianshavns Vold samt Havnen. I denne gamle Del af Kjøbenhavn findes store, af de forskellige Tiders Ombygningsperioder uberørte Kvarterer med Bygninger, der er 100, ja 200 Aar gamle; opførte for Størstedelen af daarligt Materiale paa daarligt Fundament, hygiejnisk slet indrettede og af brandfarlig Beskaffenhed. Af særligt usle Kvarterer maa nævnes Kvarteret om det gamle Raadhus og Frue Kirke, — Vognmagergade—Brøndstræde-Kvarteret, — Adelgade—Borgergade-Kvarteret, Christianshavns-Kvarteret, særligt omkring Frelserens Kirke, m. fl. — Man fristes til at antage — efter den Behandling, Sagen gjordes til Genstand for i Borgerrepræsentationens ovenomtalte Møde — at ikke ret mange af de ærede Borgerrepræsentanter kender ret meget til den Sag, der omtales.

Justitsminister Alberti maa, da Andragerne henvendte sig til ham, paa Foranledning af Branden i Sct. Pederstræde, have fattet Interesse for Sagen, idet der straks skete Henvendelse til Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse om at udtale sig om, hvorvidt den vilde anbefale den af Andragerne nævnte Kommission og eventuelt bekoste Udgifterne ved samme.

Kjøbenhavns Magistrat har sendt Sagen til de forskellige kommunale Autoriteter, som sorterer under den, — det er en meget lang Vej: der er Bygnings-

kommissionen, Brandvæsenet, Sundhedskommissionen — og har faaet det Svar (ifølge Dagbladet »Politiken«): »Kommissionen vil være overflødig, da Kommunens egne Institutioner sidde inde med den fornødne Detailkundskab paa de Omraader, hvorom Talen er. Kommunen vil derfor under ingen Omstændigheder kunne paatage sig at afholde Udgifter ved en saadan Kommission« — (nu fortsætter »Politiken«): . . . »men ønskeligt vilde det unægteligt være, om de kommunale Institutioner, der sidde inde med den *megen* Detailkundskab, maatte blive beordrede til at praktisere den, saaledes at der endelig bliver foretaget noget til Værn for de Mennesker, som maa bo i de gamle brand- og sundhedsfarlige Rønner i den indre By«.

Borgerrepræsentationen vedtog i sit Møde den 9. Novbr. at slutte sig til Magistratens Indstilling.

Naar man kender, hvor meget Arbejde og Ansvar, der er paalagt de enkelte Embedsmænd under Kjøbenhavns heromtalte Institutioner, hvorfor de kun oppebærer meget beskedne, ja for Bygningsvæsenets Vedkommende endog latterligt smaa Gager, vil man ogsaa kunne forstaa, at disse Embedsmænds Svar til Magistraten og denne sidstes Indstilling til Borgerrepræsentationen kom til at lyde, som den lød.

I Angest for at faa deres Embedsarbejde forøget ved en beordret kommunal Undersøgelse af Forholdene svares der: *vi sidde inde med tilstrækkelig Detailkundskab. — Dette sidste betvivler flere end jeg.*

Det vilde unægteligt, hvis en Kommission skulde have nogen Betydning, være meningsløst at lade Kommunens Embedsmænd bebyrdes med Arbejdet i denne. Disse kan, saafremt deres Embedspligter skal passes i Borgernes Interesse, og deres private Arbejde ogsaa skal passes, ikke overkomme mere paa Embedsvegne.

Borgerrepræsentationen burde derimod have anbefalet Staten at tage Affære i denne Sag og samtidigt stillet Detailkundskaben hos sin Kommunes Institutioner til Disposition for en Statskommission.

Saa godt som alle Bygningerne i de føromtalte Kvarterer er opførte, før der endnu fandtes nogen Byggelov for Kjøbenhavn, og alle er opførte saaledes, at Bygningsmaaden er fuldstændigt i Strid med de gældende Bygningslove og rimeligvis ogsaa med dem, der vil komme. Mange eller vel de fleste af disse Ejendomme bestaa af baade Forhus, Mellemhus og Bag- eller Sidehus; mange er høje, skumle Kasser med smaa Gaarde, smaa Lejligheder og smaa Rum med snævre Trapper, i Reglen kun én Trappe til hvert Hus og undertiden fælles Trappe til hele Komplekset og med daarlig Adgang til Gaderne; der er Mangel paa Lys og Luft i en Grad, som vanskeligt kan beskrives. I disse Ejendomme, navnlig i Mellem- og Baghuse, bor der i Tusindevis af fattige Folk, ofte ældre, svagelige Personer, og mange Familier med en stor Børneflok, foruden en Hob løse, lyssky Eksistenser; i 1901 levede i de 4 ældste Kvarterer af den gamle By indenfor Voldene c. 16,000 Personer i Mellem- og Baghuse. Saa godt som overalt er Fattigdom og Elendighed til Huse, men Beboerne er i den Grad indgroede med Forholdene, at de foretrække disse vante Forhold trods Uhyggen for nye, sunde og friske Kvarterer i Byens Periferi. Nedrives et af disse gamle Huse, jager man ikke Beboerne ud til nye Omgivelser. Nej! Beboerne søger

Plads i den nærmeste kendte og for dem hyggelige Omegn. Det nytter derfor ikke at anbefale dem at flytte bort fra Kvarteret.

Af disse gamle Ejendomme findes saa godt som ingen Tegninger, hverken hos Bygningsvæsenet, Sundhedskommissionen eller Brandvæsenet.

Hos Stadskonduktøren findes Skatteopmaalinger, men disse bestaa kun af Situationsplaner med Angivelse af Bygningernes Plads paa Grunden, Paategning af de skattepligtige Rum samt Angivelse af Etagernes Antal.

De kommunale Autoriteter ligge altsaa ikke inde med tilstrækkeligt Materiale til Bedømmelse af Forholdene, lige saa lidt som de besidde Myndighed til at reformere dem.

I Tidernes Løb er i disse Ejendomme Forholdene indenfor fire Vægge mer eller mindre undergaaet Forandringer, der næppe har gjort dem mindre brandfarlige, men mere lukrative for Ejerne. Byggeloven forlanger, at enhver Ejer, der agter at foretage Forandringer i sin Ejendom, først skal indhente Bygningsvæsenets Tilladelse dertil og straks efter endt Arbejde underrette denne Myndighed derom.

Reglen er den, at Ejerne af de her nævnte Ejendomme ikke spørge om Tilladelse; det er for omstændeligt dette med Architekt eller Haandværksmester, Skrivelser, Tegninger, etc.; man lader derfor Forandringer foretage af en gammel Haandværker eller Ikke-Haandværker (»Bikser«), der kender Byggeloven lige saa godt som Græsk eller Latin og lader staa til.

Skulde det gaa galt, hvad det meget sjældent gør, da Kontrol paa Grund af de manglende Tegninger af Bygningen saa at sige er udelukket, og Sagen blive paatalt, faar Ejeren i værste Fald en mindre Mulkt, som ikke forhindrer ham i at prøve igen paa andre Forandringer af lignende Natur.

Hvorvidt noget lignende af og til ogsaa sker i de efter Byggelovens Ikrafttræden opførte Bygninger, skal jeg lade være usagt; men her er Brandfaren ikke saa stor, idet Adgangsforholdene (Trapper, Lys etc.) er bedre. Naar en ulykkelig Brand, som den paa Falkonéralleen i 1890, forefalder i Ejendomme, hvis Bygninger er opførte efter den da gældende Byggelov, saa maa man beklage, at de uheldige Trappeforhold, som foraarsagede Katastrofen, er undgaaede de Autoriteters (Bygningsvæsenet og Brandvæsenet) Opmærksomhed, der har givet Approbation paa Tegningerne, forinden Bygningen opførtes, og Beboelsesattest efter endt Opførelse.

Jeg skal nu meddele, hvad Andragernes Tanke var med Henvendelse til Ministeriet: saa hurtigt som muligt at faa afhjulpne eller forbedrede de frygtelige Forhold i brand- og sundhedsfarlig Henseende, hvorunder saa mange Tusinde Mennesker lever, — Mennesker, som i mange Tilfælde vel kun er til Byrde for Kommunen og i mange Tilfælde Bærmen af Kjøbenhavns Befolkning, men som alle leve og aande som vore Medmennesker, og som tælles med, naar der stolt erklæres i Aviserne i Anledning af Regeringsjubilæet, at nu er Danmarks Folkemængde lige saa stor, som før det mistede Hertugdømmerne — Mennesker, der daglig formerer sig, men lever under ulykkelige og tillige brand- og sundhedsfarlige Forhold. — Den af Andragerne tilraadede Kommissions Sammensætning skulde være følgende: En Læge, en Brandofficer, en Architekt og en Haandværksmester.

Kommissionen skulde forsynes med Myndighed til at undersøge alle de i

foranførte nævnte Kvarterer med flere ældre Bygninger. Omkostningerne ved Kommissionens Arbejde skulde betales af Staten.

Kommissionens Opgave skulde være:

1) at gennemgaa alle heromhandlede ældre Ejendomme fra øverst til nederst, fra For- til Baghus.

2) lade Bygningerne skitsemæssigt optegne i Planer og Profiler (kun med enkelte Linier) med tydelig Angivelse af, hvad der benyttes til Beboelsesrum, Værksted eller andet Ophold for Mennesker, med Angivelse af Ildstedernes Plads, deres Karakter og mulige brandfarlige Anbringelse; endvidere Vinduernes Anbringelse i disse Rum, løselig Opmaaling af Kubikindhold, og ganske særlig Undersøgelse af Trappeforhold og Udgangsforhold samt Naboforhold.

3) sammenholde de nuværende Forhold i Ejendommen med de i *Kjøbenhavns Brandforsikrings Arkiv beroende Beskrivelser til Vurdering af nævnte Ejendomme*, Beskrivelser, som i mange Tilfælde vil bringe Oplysninger frem om Ulovligheder paa dette Omraade, der siden Bygningernes Opførelse er begaaede i Ejendommene. Næsten alle de heromtalte Ejendomme er brandassurerede i Kjøbenhavns Brandforsikring.

4) sammenholde de omændrede Forhold med Sundhedsvedtægtens Bestemmelser angaaende, hvad der er tilladt og hvad ikke at benytte til Beboelse for Mennesker.

5) oplyse de paagældende Autoriteter om de Ulovligheder i brand- og sundhedsfarlig Henseende, der iflg. 3—4 formenes at befindes ved de nævnte Ejendomme, for at saadant kan bringes i lovlig Orden.

6) give Anvisning paa let overkommelige Foranstaltninger med Hensyn til Brand- og Sundhedsfaren; og anføres herunder følgende Eksempler:

a) alle Ejere af brandfarlige Ejendomme paabydes det straks at lade udfærdige en Plan over Ejendommens Bebyggelse med tydelig Angivelse af Bygningernes Adgangsforhold til Gaard og Gade, eventuelt med Reservedøre eller anden Udgang til Naboejendommen. Disse Planer skulle opslaas i hver Ejendoms Forstue, og Lejekontrakterne skulle tillige indeholde en Forklaring om, hvorledes Beboerne have at forholde sig under Brandfare. — Hvis Ildebrand opstaar, vil saadanne Planer tillige give Udenforstaaende Oplysning om Adgangsforhold, Lejlighedsforhold samt om Reservedøre eller andre Sikkerhedsforanstaltningers Tilstedeværelse, hvorved Hjælp i mange Tilfælde kan bringes hurtigere.

b) Anvisning paa, hvor der bør anbringes Vinduer eller Reservedøre ind til fri Nabogrund, uden at Naboens Tilladelse forlanges, men dog paa de Vilkaar, at der aldrig kan vindes Hævd paa saadanne Aabninger, hvis Naboejeren agter at ombygge sine Huse.

Disse Vinduer vil i mange Tilfælde foruden at være en stor Hjælp i Tilfælde af Brand tillige være en Vinding i hygiejnisk Henseende, idet de vil bringe Lys og maaske Sol til mangen trang og daarlig Bolig.

c) give saadanne Anvisninger som Sikkerhedstove ved Vinduerne, mindre Jærnbroer fra Baghus til Forhus, Sikkerhedsdøre mellem tvende Ejendomme, endvidere Stiger paa Taget til Passage over Gavlkammene og Forbindelse med Naboejendommen, samt Forbud mod Benyttelse af Rummet under Trapperne til Ophobning af alle mulige brandfarlige Sager.

d) give Forslag til den Undtagelseslov fra Bygningsloven, der er nødvendig til Forandringernes Iværksættelse, hvilken Lov ikke i nogen Henseende vil hæmme den for flere Aar siden paabegyndte Udarbejdelse af en ny Bygningslov for Staden Kjøbenhavn.

Endvidere var vor Tanke den, her hvor mange Menneskeliv stadig trues, at der burde handles raskt og med smaa Midler og et lille Apparat, ved Statens Hjælp og ved Velvillighed fra Kjøbenhavns Kommune samt Kjøbenhavns Brandforsikring, hvilken sidste muligvis kunde have pekuniær Interesse af denne Sags Fremme.

Til Slut kun nogle Ord om Bekostningen ved en saadan Kommission og Bekostningerne ved Udførelsen af de af den forlangte Sikkerhedsforanstaltninger.

Udgifterne ved Kommissionen, der var tænkt afholdte af Staten, antages ikke at ville overstige c. 50,000 Kr. Bekostningen ved Udførelsen af de forlangte Sikkerhedsforanstaltninger skulde paalægges Husejerne, saaledes at Staten og Kommunen skulde give rentefrit Laan for c. to Trediedele af Bekostningen, hvilket Laan skulde tilbagebetales inden en nærmere fastsat Tid.

Husejernes Udgifter vil i de fleste Tilfælde ikke blive uoverkommelige, og Forlangender om Anbringelse af Vinduer mod fri Nabogrund og lign. vil give ham Erstatning herfor.

Stat og Kommune kunde ogsaa ved Hjælp af Nedsættelse af Ejendomsskylden paa saadanne brand- og sundhedsfarlige Ejendomme hjælpe Ejerne af samme til Udførelse af de forlangte Foranstaltninger.

Tænke sig disse Kvarterer totalt ombyggede i den nærmeste Fremtid kan man ikke. Kjøbenhavns Historie viser, at der kun tages enkelte samlede Karréer, som f. Eks. i 1870 Peder Madsens Gang, nuværende Ny Østergade med omliggende Gader, og senest i 1900 City-Kvarteret. Men ingen af disse Ombygningsforetagender har tilsyneladende vist sig saa lukrative, at det private Initiativ tager det til Efterfølgelse. Stat og Kommune har vist heller næppe Raad til at benytte sig af deres Ret til Ekspropriation af de heromtalte Ejendomme, men kunde ved at bøde paa Manglerne, som heromtalt, delvis opfylde deres Pligt overfor en stor og uheldigt stillet Del af deres Stats- og Medborgere, inden Ansvaret for intet at foretage sig kommer til at hvile for tungt paa deres Skuldre.

Kjøbenhavn i Januar 1904.

Viggo Woldbye.

FORSKELLIGT.

Udnævnelse. Architekt, Bygningsinspektør C. L. Thuren er bleven udnævnt til Professor.

Christiansborg Slots Genopførelse. Kommissionen for Opførelsen af Christiansborg Slot har i disse Dage nedsat et Udvalg, bestaaende af Kommissionens Architekter: Axel Berg, Prof. Hans J. Holm, Kammerherre F. Meldahl, Architekt Plesner og Prof. H. Storck, som under Forsæde af Kommissionens Næstformand, Overpræsident Oldenburg, skal udarbejde Forslag til Programmet til Konkurren-

cen, undersøge det gamle Slots Mure m. m. Udvalget har allerede begyndt sit Arbejde.

❦

Om Architektuddannelse. Desværre har Sætternissen været paa Spil i den Artikel med foranstaaende Overskrift, som fandtes i »Architektens« Nr. 17. Det er ikke 200 Aars Jubilæum, der i 1904 kan fejres af Kunstakademiet, men 150 Aars — og det har sikkert ikke været Forfatterens Mening, at de af ham ønskede Reformer skulde lade vente paa sig endnu 50 Aar.

❦

International Materialprøvningskongres i St. Petersborg. I Dagene fra den 18. til den 24. August 1904 afholdes det internationale Materialprøvningsforbunds 4de Kongres, og Stedet vil denne Gang blive St. Petersborg, hvor Storfyrst-Tronfølger Michael Alexandrowitsch har overtaget Protektoratet. Der vil ved Kongressen blive givet Adgang til de vigtigste industrielle Anlæg og Seværdigheder i St. Petersborg og Omegn. Kongressen afsluttes med en Banket i Moskau.

For at kunne deltage maa man være Medlem af Forbundet og tillige betale Adgangskort til Kongressen, hvilket for Herrer koster 10 Rbl. og for ledsagende Damer 7 Rbl.

Statsprøveanstalten, Hejbergsgade 6, modtager Indmeldelser og giver alle Oplysninger, Kongressen vedrørende.

De tidligere Materialprøvningskongresser har været afholdte i Zürich 1895, i Stockholm 1897 og i Budapest 1901.

FORENINGSMEDDELELSER.

Akademisk Architektforenings Bestyrelse henvendte sig i Skrivelse af 16. Novbr. f. A. til det kommunale Fællesudvalg til kunstneriske Formaals Fremme med Forslag om en Ændring i Bestemmelserne for Deltagelse i den aarlige Præmieæskning for kunstneriske Løsninger af Byggeforetagender i Kjøbenhavn. Borgmesteren for Magistratens 1ste Afdeling har paa Udvalgets Vegne under 20. Januar svaret, at man har brevvekslet om Sagen med de fire Architekter, der er Medlemmer af samme Udvalg, og at Forslaget, efter at disses Erklæring under 4. Januar er indkommet, skal blive taget under nøje Overvejelse, men at der, da Konkurrencen til Præmieuddelingen i Aar ifølge de af Kommunalbestyrelsen vedtagne Bestemmelser skal ske allerede i indeværende Maaned, endnu med Hensyn til denne Konkurrence ikke vil kunne ske nogen Ændring.

Forøvrigt henledes Opmærksomheden paa, at Tegninger (Grundplan, geometrisk Oprids og perspektivisk Tegning i mindst $^1/_{96}$) skal indsendes til Magistratens 1ste Afdeling inden den 31. Januar, og at man ved ikke at indsende *alle* de her angivne Tegninger udelukker sig fra Konkurrencen.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 6. FEBRUAR 1904
6. AARGANG № 19

MENIGHEDSHUS I HALLE.

I Byen Halle a. S. er der i de senere Aar bleven opført en Del Bygninger, i hvis Façader man kan spore en alvorlig Stræben hen imod en god og sund Byarchitektur, fri for kunstige og unaturlige Paaheftninger af Prydelser og Dekorationer, men med det Formaal at tilvejebringe livlige og vekslende Gadeperspektiver.

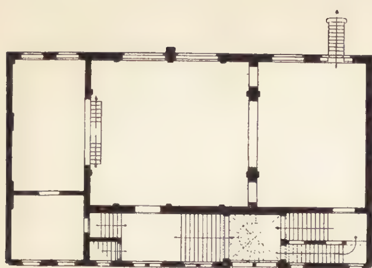
Som et Eksempel paa disse Bygninger hidsætter vi efter Tidsskriftet »Der Baumeister« nogle Afbildninger af et Menighedshus, opført efter Tegninger af Architekterne Lehmann & Wolff.

Bygningen er holdt jævn og tarvelig i sin Architektur, men er ved hele sin Form og sit lille Trappetaarn af udmærket Virkning i selve Gadens Fysiognomi.

MENIGHEDSHUS I HALLE.

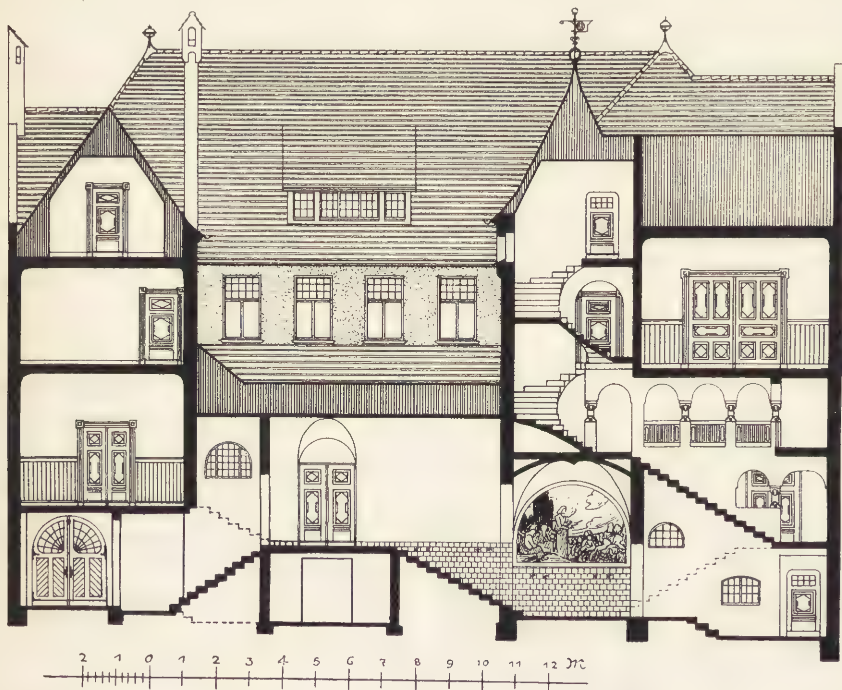
ARCHITEKTER LEHMANN & WOLFF.

Sokkelpartiet er af røde Mursten, medens selve Façaden er pudset, hvilket ogsaa gælder for Vinduesindfatninger og Karnap. Portalen og Søjlerne i Vinduerne er af graa Kalksten. Taget er rød Tegl, de saakaldte »Biberschwänze«.

De mange Rum, som findes i det forholdsvis lille Hus, har meget forskellig Anvendelse. I Sokkeletagen er saaledes indrettet en Bolig for Husfaderen; her ligger tillige et let tilgængeligt Rum for Sygevogne samt et Thekøkken; desuden har denne Etage en Del Økonomirum.

I Stueetagen findes en Forhal, som fører ind til den store Sal, der ved Skydevægge kan deles i tre Dele, hvorved den kan benyttes til Undervisningslokale for Konfirmander.

MENIGHEDSHUS
I HALLE.

ARCHITEKTER
LEHMANN & WOLFF.

I øverste Etage er Læse- og Bibliotheksværelser samt Bolig for nogle af Søstrene. Tagetagen indeholder nogle Rum, der tjener som Boliger for enligtstillede, ældre Kvinder.

Trapperne er næsten helt udførte af Granit.

Bekostningen ved Opførelsen har ialt været 58,000 Mark, eller 12 Mark pr. Kub.-Meter, hvilket, naar Hensyn tages til Bygningens solide Konstruktion og øvrige Udstyrelse, maa regnes for at være en meget lav Sum.

OM ARCHITEKTUDDANNELSE.

Endelig — efter at vi har ventet et Fjerdingaar paa en Debat som Følge af Martin Borchs varme og vægtige Udtalelser om Architektuddannelsen ved vort Akademi — Udtalelser, der, netop fordi de kom fra en fremragende Architekt, som i en Aarrække har været knyttet til Undervisningen, skulde synes ikke at kunne blive upaaagtede af de Mænd, der nu leder denne Undervisning — endelig bliver Spørgsmaalet taget op af en af de unge, dem, der lider under Manglerne.

Det kan næppe være muligt, at Akademiets Lærere, der med saa stor Interesse har ledet den Slægt, der er fløjet fra Reden, ikke skulde forstaa, at det for en stor Del netop er deres Vejledning, der har været medvirkende i den Udvikling, der følgerigtigt har ført til det Standpunkt, hvorpaa de unge Architekter nu befinder sig, og som gør Kravet om en Reform indlysende.

Søger man at samle Indtrykkene af den Architektur, der, paa Basis af Herholdts, Storcks og Holms Kunst og under deres direkte og indirekte Paavirkning, er skabt herhjemme i de sidste Aartier, og som har gjort den aandløse Dyrken af de for os fremmede Stilarter næsten til en Umulighed, saa danner der sig et Billede, der i al sin Vaghed og Svaghed, med alle sine Mangler, dog vidner om en ærlig, kunstnerisk Stræben efter at finde Udtryk for de Tanker, Tiden ejer.

Det er Skolens Opgave at vejlede, ikke at modarbejde en saadan Stræben, men det gør man ved i 1904 at undervise efter de samme Principer som i 1870, og jeg drister mig til at sige, at, dersom der paa Slotsholmen rejser sig et Bygningskompleks, der taler et Sprog, Folket forstaar, saa er det fordi Strømninger uden for Akademiet har været stærke nok til at vælte de nævnte Principer over Ende.

Slotte, Rigsdagsbygninger og Raadhuse er imidlertid ikke Hverdagskost for danske Architekter, og har man engang troet — og det maa man jo bekende, at man har — at saadanne Opgaver var de eneste passende for Elever i Architekturskolen, saa turde dette Standpunkt forlængst være forladt af alle normaltbegavede danske Architekter.

Og har man ment — og det har man ogsaa — at Brugen af Blyant, Ridsefjeder og Farver kunde gøre Sagen klar, saa har Udviklingen lært os, at Modellering er et lige saa vigtigt Undervisningsfag i Architektens Uddannelse.

Disse Tanker er jo imidlertid aldeles ikke fremmede for Akademiets Professorer og Lærere. De kender dem lige saa godt som vi, der staar udenfor, og deler dem ogsaa. Men naar Initiativet til en Reform ikke tages indenfor Akademiet, saa maa det tages udenfor, og ingen er da nærmere dertil end »Akademisk Architektforening«. Spørgsmaalet er rejst, og det maa ikke dø hen.

Akademiet vil ikke kunne forbigaa en velovervejet Henstilling fra en Repræsentation af danske Architekter, naar denne bliver sammensat af de fremragende blandt disse. De valgte Repræsentanter bør forhandle dels med Akademiets Lærere, der formentlig ifølge deres Stilling er afskaarne fra at vælges, og dels med Repræsentanter fra »Foreningen af 3. December«.

Og man maa mødes med ærlig Villie fra alle Sider. Det er jo ikke Personer, men Systemet, der skal rammes.

At Dekorationsskolen, som jo bør staa i nøje Forbindelse med Architekturskolen, maa reformeres samtidigt med denne, har Hr. Møller-Jensen, i Tilslutning til Martin Borchs Artikel, paavist. Indenfor Dyrkerne af den dekorative Kunst er der Bestræbelser fremme i Retning af et nøjere »Samarbejde mellem de tvende Kunstarter og deres Udøvere«. Et saadant Samarbejde bør begynde paa Skolen, det kan være grundlæggende for Livet. De maa opøves i at tale det samme Sprog. De dygtigste Malere og Billedhuggere ved og forstaar, at Architekturen er Moderkunsten, og de dygtigste Architekter forstaar den uvurderderlige Betydning, de to Søsterkunster har for Architekturen, men alt for mange i begge Lejre staar ganske blottede for Forstaaelse af Sagens Kærne.

Det vil være paatrængende nødvendigt for at føre Akademireformen frem i den rette Skikkelse, at i det mindste een dygtig Maler og een dygtig Billedhugger, med Blik for Skolearbejdets Betydning, faar Sæde i det Udvalg, der skal drøfte Sagen.

Og Sagen bør drøftes snarest muligt.

To store Opgaver foreligger i den nærmeste Tid: Kjøbenhavns Banegaard og Slotsholmens Bebyggelse. Særligt for Løsningen af den sidste vil det have Værdi, at en Del af de unge, der endnu ikke er færdige paa Akademiet, og som jo vil være selvskrevne til at medvirke ved Opførelsen som Tegnere og Konduktører, kunne komme til at nyde godt af den nye Undervisning.

»Akademisk Architektforening« kan simpelt hen ikke være bekendt at lade Sagen ligge. Martin Borchs og S. R.'s Indledninger er fortræffelige Grundlag at bygge paa.

L. B.

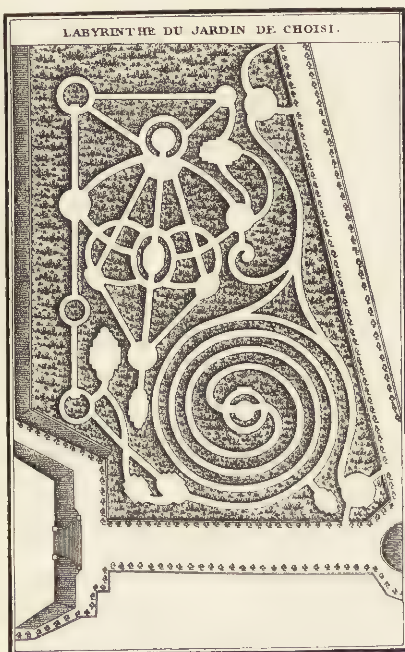
OM DE SAAKALDTE LABYRINTHER.

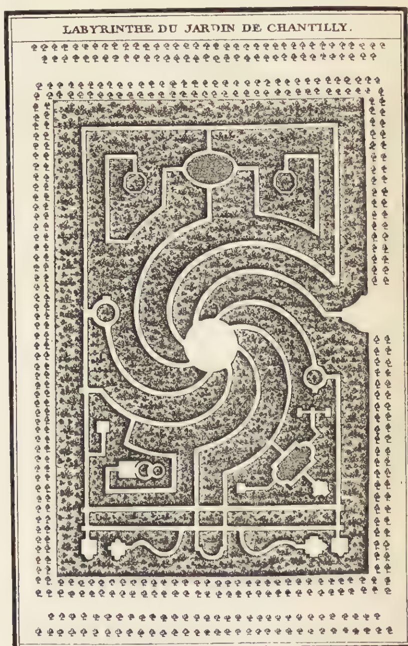
Af Chr. V. Nielsen.

Som bekendt stod den franske Havekunst i sin højeste Blomstring paa Ludvig den Fjortendes Tid, og denne Kunst, hvis ypperste Mester Le Nôtre var, gik ud paa at lade Slottenes Architektur ligesom brede sig ud over Haverne; Alleerne maatte være snorlige, Hækkene klippede i architektoniske Former, Blomsterpartierne anlagte i Mosaikmønstre; hertil kom endnu Pavilloner, Fontæner, Obelisker, Vaser og Statuer, og alt dette passede udmærket til Rokokotidens stive Kostumer med Parykker og Fiskebensskørter. Til disse Haveanlæg hørte ogsaa de saakaldte Labyrinther; de anlagdes med et Virvar af Gange med indviklede Slyngninger, der bevægede sig imellem høje Hække, saaledes at de Spadserende ofte havde stor Nød med at finde sig til Rette; Labyrintherne i Versailles og i Choisy-le-Roi var især berømte og blev Mønstre for en stor Mængde lignende Anlæg. Men da Begejstringen for Oldtidens Kunst paany vaktes ved Opdagelsen af Pompejis og Herkulanums Ruiner i Aaret 1748, var det forbi med Rokokoens Regimente og med den dertil hørende Havekunst; den nye Mode fordrede en naturlig Stil, og selv i Frankrig lod man sin Have omdanne

som »Jardin anglais«; Sværmeriet for det naturlige havde allerede længe været forberedt ved Digtere og Filosofer, som Milton, Voltaire og Rousseau.

I Oldtiden betegnede man med Navnet Labyrinth visse Bygninger eller kunstigt udhuggede Huler med en Mængde sammenhængende Gange og Kamre, hvori man let kunde forvilde sig; som de berømteste Labyrinther omtales den kretiske og den ægyptiske; men at man ogsaa i den Tids Havekunst har kendt saadanne indviklede Anlæg, fremgaar af Plinius's Beretning i Naturhistoriens 36te Bog, 19de Kap. Denne Lærde skriver saaledes: »Jeg vil ogsaa beskrive Labyrintherne, som er de eventyrligste og kostbareste Værker, opførte af Mennesker, og som man nu vil se, ikke er en Opdigtelse. Endnu findes nemlig i Ægypten, i Herkules's Nomos, den ældste Labyrinth, som, efter hvad man fortæller, skal

være anlagt af en Konge Peresukkos eller Tithoes 4600 Aar før vor Tid, endskøndt Herodotos siger, at den er et Værk af alle Kongerne, især af den sidste af Psammeticherne. . . .«

»Denne Bygnings Bestemmelse angives paa forskellig Maade; Demoteles omtaler den som Metherudes's Residens; Lykeos kalder den Møris Gravmæle; men de fleste siger, at den er opført som Solens Helligdom, og denne Mening finder mest Tiltro. Denne Labyrinth har Dædalos ubestrideligt taget til Mønster, da han anlagde en lignende paa Kreta; men han har dog kun efterlignet en Del af den ægyptiske, der indeholder en uendelig Mængde uregelmæssige og indviklede Gange. Dædalos's Labyrinth var ikke som dem, man nu danner i Havernes Blomsteranlæg, eller som dem, man ude paa Landet indretter til Brug for Børnene, med vildledende Gange omgivne af lave Indfatninger, og som kun har en Længde af nogle tusinde Skridt, nej her fandtes en Mængde Døre for at skuffe

den Vandrende og atter føre ham tilbage, hvor han kom fra. Dette var den anden Labyrinth efter den ægyptiske, en tredie fandtes paa Lemnos, en fjerde i Italien. De er alle opførte af polerede Sten og har Stenlofter; men jeg beundrer især den ægyptiske, hvis Indgang er af parisk Sten, og hvis Søjler er af Syenit. . . .

Den lemniske Labyrinth lignede den ægyptiske, men blev endnu mere beundret formedelst de 150 Søjler, som var udførte i Værkstedet paa en Drejerbænk og var saaledes bragte i Ligevægt, at en Dreng alene kunde dreje dem. Denne Labyrinth var anlagt af Smilis, Røkos og Theodoros, og der findes endnu Rester af Bygningen; men af den kretiske og den italiske findes ikke mindste Spor.«

Den ægyptiske Labyrinth, som baade Herodot og Strabo beskriver, rigtignok noget afvigende, laa i den østlige Del af Fayum og regnes undertiden med til Oldtidens syv Underværker; Beskrivelserne stemmer overens deri, at den havde sin Afslutning i en Pyramide. Efter Strabo laa Labyrinthen i Nærheden af Søen Møris; den havde 27 Gaarde, svarende til Ægyptens 27 Landinddelinger, hvori Forstanderne samledes til Offerfester, og han siger, at det er umuligt uden Fører at finde ud af de indviklede Gange. Man antog, at den var opført som Gravmæle for en Konge; Diodorus nævner Kong Mendes, Strabo og Manetho nævner Imandes og Lachares.

Nu mener man at have fundet Ruinerne af dette Kæmpeværk ved Landsbyen Hauâra; lidt nordligere ligger en Pyramide, som var opført af ubrændte Teglsten. Jomard og Carestie forlægger ligesom Strabo Labyrinthen til den østlige Del af det nuværende Fayum, Syd for ovennævnte Pyramide, og hertil slutter Lepsius sig; denne Forsker har her fundet kantede monolite Granitsøjler med Kong Amenemha den Tredies Navn og antager, at denne Hersker af det tolvte Dynasti har ladet Labyrinthen bygge. Den uhyre Platform, hvorpaa man mener, at Labyrinthen har været opført, er omtrent 950 Fod lang, 790 Fod bred, og af fortrinligt Arbejde; men ellers er de fundne Bygningsrester meget ubetydelige.

Herodots Beskrivelse synes nærmest at tyde paa et vældigt Kompleks af tolv sammenbyggede Templer, et Anlæg i Lighed med det østlige Thebens, altsaa et Arbejde af flere Generationer, og da denne Beskrivelse er den interessanteste, vil jeg anføre den i sin Helhed. Efter at han, i sin Histories anden Bog, har fortalt, hvorledes Ægypterne inddelte Landet i tolv Provinser samt indsatte tolv Konger til at styre disse, omtaler han den gode Forstaaelse imellem disse Regenter og fortsætter saaledes: »De besluttede endog at efterlade et Mindesmærke, udført paa fælles Bekostning, og lod efter denne Beslutning opføre en Labyrinth, der ligger lidt oven for Søen Møris, omtrent ved den saakaldte Krokodillestad; jeg har selv set denne Bygning og tør sige, at den overgaar al Beskrivelse; thi dersom man vil opregne alle de anselige Værker, som Grækerne har udført, vil disse dog ikke veje op imod denne Labyrinth, baade med Hensyn til det besværlige Arbejde og til Bekostningen, uagtet Templerne i Efesos og paa Samos ogsaa fortjener stor Beundring. Ja selv Pyramiderne, der ligeledes overgaar al Beskrivelse og kan sættes ved Siden af de største græske Værker, staar ikke desto mindre tilbage for Labyrinthen. Denne har

tolv lukkede Gaarde med Porte lige for hverandre; heraf vender seks imod Nord, seks imod Syd, indesluttede af en og samme Mur paa den udvendige Side. Værelserne er dels under, dels over Jorden, i alt 3000, 1500 paa hvert Sted. De øverste Værelser har jeg selv gennemvandret og kan altsaa fortælle, hvad jeg har set; men angaaende de underjordiske Rum har jeg forskaffet mig Underretning ved Samtale, idet Forstanderne paa ingen Maade vilde vise mig disse, da de Konger, som havde bygget Labyrinthen, tilligemed de hellige Krokodiller var begravede der. Om de øverste Værelser tør jeg sige, at de ikke har deres Lige blandt menneskelige Arbejder; thi Udgangene fra Hovedbygningerne og de mangfoldige Krogveje i Gaardene giver tusinde Gange Anledning til Forundring; man gaar fra Gaardene til Værelser, fra Værelserne til Gallerier og fra disse igen til andre Bygninger og andre Gaarde. Loft og Vægge er overalt af Sten, og enhver Gaard er rundtom prydet med smukke Stensøjler. Til Labyrinthen støder en Pyramide paa 40 Orgyer (Favne), hvori store Billeder af Dyr er indhuggede, og til denne er anlagt en underjordisk Gang.«

Der kan vel saaledes ikke være Tvivl om Labyrinthens Beliggenhed, men derimod er der stor Meningsforskel om Tiden for dens Opførelse; thi hvis Lepsius og andre nyere Forskere har Ret, skal denne jo være foregaaet i den Blomstringsperiode, som det ægyptiske Rige havde under det tolvte Dynasti, altsaa omtrent 2000 Aar f. Kr., medens Herodot sætter Opførelsen til de tolv Kongers Tid, lige efter Ætiopiernes Fordrivelse. Det var i Aaret 670 f. K., at Psammetichos blev Enehersker i Ægypten, og han forlagde Residensen til Sais, som jo ikke var saa langt fra Labyrinthen. Teglstenspyramiden ved Hauâra har maalt 300 Fod i Siderne og er opført i en sluttet Masse, uden de sædvanlige kappeagtige Lag; det er øjensynligt, at den har staaet i Forbindelse med et omfattende Bygningsanlæg, som dog godt kan have tilhørt en senere Tid.

Efter H. Brugschs Værk »Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen« skal Kong Amenemha den Tredie have regeret i 42 Aar; han kunde altsaa nok have haft Tid til at udføre store Arbejder, og ham tilskrives jo ogsaa det kunstige Anlæg af Søen Møris, der var et kolossalt Reservoir for Nilvandet, med omfattende Kanal- og Slusebygninger, hvorved Landskabet Fayum vandt en særlig Betydning i statsøkonomisk Henseende; det maa ogsaa her bemærkes, at Guden Sebek og hans hellige Dyr Krokodillen stod i særdeles Anseelse i dette Landskab. Den til Søen hørende Kanalsluse kaldte Ægypterne »Ra-hunt« eller »La-hunt«, hvilket Navn Brugsch mener skjuler sig i det ved de græske Overleveringer dannede »Labyrinth«; Bygningen skulde da paa Ægyptisk hedde »Lape-ro-hunt«, det vil sige »Helligdommen ved Slusen«. Efter Indskrifterne skal en vis Usurtasen have ledet det hele Foretagende, hvortil Stenene maatte hentes langt borte, nemlig i Dalen Hammamat i Øvreægypten.

(Fortsættes.)

FORSKELLIGT.

En kjøbenhavnsk Forretningsbygning efter moderne Mønster er fornylig bleven fuldført. Det er den gamle, saakaldte Seidelinske Ejendom paa Amagertorv, som i det sidste Aar er undergaaet en saa gennemgribende Ombygning, at kun den

smukke Façade, der er et Værk af Harsdorff eller en af hans Elever, endnu staar tilbage som et Minde om den svundne Tid.

En ny anlagt Hovedtrappe, i hvis Midte en smuk, lille Elevator bevæger sig, fører til Bygningens forskellige Etager, der alle er indrettede til Forretningslokaler, hvori Ejeren, Hr. RASMUS NIELSEN, har arrangeret en righoldig Udstilling af fuldstændige Møbeludstyr. I Kælderen findes saaledes Tæppeafdeling og Sengeudstyr, Stueetagen er Butikker med Adgang direkte fra Gaden; paa 1ste og 2den Sal er Møblerne udstillede saaledes, at hvert Møblement er samlet som et Værelse for sig med tilsvarende Udstyrelse i Tapeter, Lamper, Tæpper o. s. v.; 3die Etage er Lagerlokale og Værksteder for Tapetserere og Syersker. Øverste Etage, der er forsynet med Ovenlys, er indrettet som Kunstudstillingslokaler, i hvilke vekslende Udstillinger vil faa Plads.

Under Gaarden, som delvis er dækket med et Glastag, findes Forretningens Pakkælder. Det er en Selvfølge, at Ejendommen er udstyret med alle moderne Indretninger, bl. a. et kompliceret elektrisk Lysanlæg, samt Centralvarme, hvortil Kedlerne er opstillede i Kælderen mod Læderstræde.

Ombygningen af Ejendommen, der er tegnet og ledet af Architekt ALFRED THOMSEN, har været taget i Entreprise af Murermester CARL KØHLER og Tømrermester OTTO WISSMANN. Af andre Haandværkere og Firmaer, som har været medvirkende ved Arbejdet, skal anføres: Oscar Køhler, Albrectsen & Madsen, Aug. Duvier, Hans & Jørgen Larsen, »Titan«, Hassel & Teudt, H. C. Berg, Hannibal, Laur. Rasmussen m. fl.

❦

En Berigtigelse. Red. har modtaget følgende: I *S. R.*'s Artikel i »Architekten« for 23. Januar d. A. er benyttet »Foreningen af 3 Decbr.«'s Navn. Jeg beder Redaktionen oplyse, at noget Forslag om at afholde et Møde, som omtalt, indenfor Foreningen aldrig har været til Beslutning i dens Bestyrelse; — at mange af mine Kammerater har udtalt, at de gerne vilde have et saadant Møde, har jeg ret undskyldeligt forvekslet. *S. R.*

❦

Internationale Udstillinger. I St. Petersburg afholdes fra 10. til 23. Februar d. A. en international Kunst- og Industriudstilling for Arbejder i Sten og Metal.

I Lüttich skal afholdes en Udstilling i 1905. Protektoratet er overtaget af Kongen af Belgien; Greven af Flandern er Æresformand. Ved denne Udstilling skal fremstilles en Gengivelse af Byen fra gamle Dage.

London agter i Aaret 1906 at afholde en stor Verdensudstilling i Krystalpaladset ved Sydenham.

❦

Berlin. I Aaret 1902 er der i Byen opført 606 Bygninger med en samlet Grundflade af ca. 300,000 Kv.-M. og repræsenterende en Forsikringsværdi af ca. 107 Mill. Mark. Sammen med 204 Ombygninger er der herved fremkommen 11,044 nye Boliger, omfattende 23,000 Værelser, 10,738 Køkkener, 2575 Badeværelser, 1062 Butikker og 235 Restaurationslokaler.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 13. FEBRUAR 1904
6. AARGANG № 20

ARBEJDERBOLIGERNE I ESSEN.

Den Kruppske Støbestaalsfabrik blev grundlagt i Aaret 1810, men holdt sig i over en Menneskealder indenfor ret beskedne Grænser, saaledes at den endnu i 1838 kun havde en Arbejdsstyrke paa 72 Mand. Først da Fabriken var 50 Aar gammel, begyndte den at tage rigtig Fart i sin Produktion, og siden den Tid er Udviklingen foregaaet jævnt og sikkert. I 1843 fandtes der i Essen 872 Smaahuse, i 1864 var Husenes Antal steget til 2045, og Krupps Fabriker havde da 6693 Arbejdere; i Aaret 1900 bestod Fabrikens Arbejderstyrke af ikke mindre end 24,767 Personer. I en lang Aarrække var Forholdene i den opvoksende Arbejderby alt andet end gunstige for Beboerne. Boligmangelen var meget følelig, Huslejerne alt for høje, Sundhedstilstanden i de

DOBBELTHUS FOR 2 FAMILIER. ARCHITEKT SCHMOLL, ESSEN.

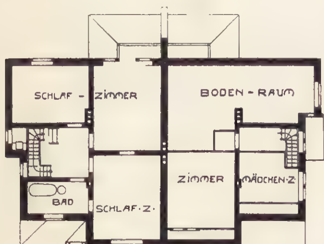

DOBBELTHUS
FOR 2 FAMILIER.

ARCHITEKT
SCHMOLL, ESSEN.

tætpakkede Huse alt andet end god; hertil kom endnu Prisstigning paa Levnedsmidler o. lign.

Firmaet Krupp, som interesserede sig meget for sine Arbejderes Ve og Vel, indsaa, at der her maatte gribes kraftigt ind, og at det først og fremmest galdt om at skaffe bedre Boliger tilveje. I Aaret 1863 paabegyndtes da Opførelsen af gode Arbejderboliger, og i Begyndelsen af 70'erne byggedes et meget stort Antal, saaledes at der i 1874 stod 2358 Familiehuse færdige. Man arbejdede med forskellige Systemer, baade lave Huse i lange Rækker og de saakaldte Kottager, hvilke sidste selvfølgeligt maatte anses som de bedste, men ogsaa kostbareste Arbejderboliger.

Med Hensyn til Boligernes Beliggenhed, Indretning, Rumforhold o. lign. har der været anstillet utallige Forsøg, lige indtil de sidste Dage, og da Arbejdernes Forhold i de senere Aar jo er blevet betydeligt forbedrede, stiger som Følge heraf ogsaa Trangen til bedre og smukkere Boliger; de Huse, som i den seneste Tid er blevet opførte, er derfor i architektonisk Henseende smaa Mønsterboliger.

Ved Beregningen af Rummenes Størrelse ansætter man gerne mindst 20 Kubm. pr. Hoved til Beboelsesværelse og 15 Kubm. til Soveværelse. For at forhindre, at Køkkenet benyttes til Soverum, indrettes dette saa vidt muligt saaledes i sin Form, at en Seng ikke let lader sig opstille deri.

Krupps Arbejderboliger er delte i Kolonier, der bærer forskellige Navne. Blandt de først byggede af disse er »*Alt-Westend*« (1863), som bestaar af Huse i Rækker, med Boliger fra 2—5 Rum, ialt 136 Boliger. Det er Bindingsværks-

DOBBELTHUS
FOR 2 FAMILIER.

ARCHITEKT
SCHMOLL, ESSEN.

Bygninger, dækkede med Tagpap; af denne Art opførtes endnu i 1872 96 Boliger.

Kolonien »*Nordhof*« blev bygget i 1871 og bestaar af 2-Etages Barakker; hver Bolig har direkte Adgang fra Gaden. Aaret efter opførtes »*Schederhof*« med 492 Boliger i 3 Etager og med et meget tarveligt Ydre. I Aarene 1872—74 fremstod den omfangsrige Koloni »*Cronenberg*«, som i 1901 yderligere blev forøget med 1572 Boliger paa 2—5 Rum med Kælder og Tagrum; disse Huse var forsynede med Haver og med fælles Blegeplads. Paa denne Maade voksede Aar for Aar flere nye Huse og Kolonier frem, og stadigt havde man for Øje at imødekomme Tidens Krav paa rimelig Maade. De fritliggende Huse til een Familie bestaar i Reglen af 5 Rum, 3 i Stuen og 2 i Tagetagen; Dobbelthuse, der bestaar af 2 sammenbyggede Enkelthuse, og Husene til 4 Familier, som i Planen er inddelte efter et Kors i 4 lige store Lejligheder, indeholder Boliger med 3 og 4 Rum.

Ved alle disse moderne Bygninger er der anvendt stor Omhu for at skabe et smukt og karakteristisk Ydre, ligesom man ogsaa har søgt at undgaa for megen Ensartethed. En Konkurrence, som i den Anledning ifjor blev afholdt mellem tyske Architekter, havde et meget heldigt Udfald. Vi bringer hosstaaende nogle Afbildninger herfra.

CHRISTIANSBORG.

Der gaar et Frigørelsens Pust gennem Kunsten, de gamle Formers Baand sprænges, ny er i sin Vorden. Menneskene finder atter sin naturlige Glæde i Frihed, i Kraftudfoldelse.

For første Gang i lange Tider foreligger en stor og betydningsfuld Opgave, *en Opgave, som kan udvikle vor Fantasi, vor Skaberevne, som kan blive epokegørende.*

Og saa skulde vi lade os snøre i de gamle Baand, bindes paa Hænderne, blindes paa Øjnene. Nej Stop! saa galt gaar det da ikke til, *vi skal blot tage gammel Mands Briller paa og kalkere.*

For en Skam og Skændsel!

Om Christiansborg ligger en Kæde af godt og gammelt, Ridehusene, Buegangene, Slotskirken og mere. Denne Kæde skal holde Vildskaben i Tømme, og det ny, der kommer, skal blive baade stærkt og ungt, dog runden af den gamle Art, som endnu holder Vagt paa Slotsholmen.

Forøvrigt holder jeg for:

»De gamle Slotsmure bør jævnes med Jorden.«

P. V. J. K.

OM DE SAAKALDTE LABYRINTHER.

Af Chr. V. Nielsen.

(Forts.)

Øen Kreta betegnes jo som et af de tidligste Sæder for den gryende græske Kultur, hvilken sandsynligvis skyldtes Fønikierne; thi denne søfarende Nation fandt her en udmærket Landingsplads, og Øens Frugtbarhed var meget berømt i Oldtiden; Homer kaldte den »Hekatompolis« (Øen med de hundrede Stæder), men fra den historiske Tid kendes dog kun tre betydelige Byer, nemlig Kydonia, Gortyna og Knossos. Beliggenheden af den berømte Labyrinth, som skal være anlagt af Dædalos, og hvortil Theseus's Kamp med Minotauros knyttes, er ukendt; af nogle henlægges den til Knossos, men kun ved Gortyna har man fundet dybe i Klippen udhulede Gallerier, der af Befolkningen udpeges som det meget omtalte Anlæg; den romerske Digter Claudianus henviser ogsaa til Gortyna. Dædalos virkede baade som Billedhugger og som Bygmester og skal først have haft en stor Virksomhed i Athen, men maatte flygte derfra, da han af Misundelse dræbte sin talentfulde Elev Talus; han søgte sin Tilflugt paa Kreta, og Kong Minos havde nok Brug for en saa opfindsom Kunstner.

Ved Foden af Bjærget Ida og i Nærheden af den antike Stad Gortyna findes dybe, underjordiske Gallerier, som menes at svare til det Begreb, man kan gøre sig om den Labyrinth, som Dædalos indrettede til Fængsel for Uhyret Minotauros. Den franske Botaniker Tournefort er vistnok den første moderne Rejsende, der har undersøgt dette Anlæg, som han 1702 beskriver i sit Værk »Relation d'un voyage du Levant«. Senere har Englænderen Cockerell ogsaa undersøgt og beskrevet samme Labyrinth og udført en Tegning af Gangenes indviklede Slyngninger; han skriver saaledes: »Efter at vi havde besøgt Ruinerne af det gamle Gortyna ved d'Agio-Deka, blev vi førte til Labyrinthens Indgang, fordybet i Skraaningen af en Klippehøj; denne Indgang viser dog intet mærkeligt, og vi opdagede der omkring heller ikke Rester af andre Konstruktioner, hvorfor man ikke kan antage, at en betydeligere Bygning nogen Sinde har hævet sig derover. Den lave Aabning fører med en Skraaning ned til en Vestibule, som er 45 Fod lang og 25 Fod bred; i denne findes fire Døre, hvoraf dog kun den ene fører til det Indre, og Gangen hertil er i Begyndelsen saa lav og opfyldt af Sten, at den kun kan passeres krybende.«

Cockerell vandrede i over fire Timer rundt i de underjordiske Gange, ledet ligesom Theseus ved et oprullet Tov; han fandt ingen Hjulspor, som kunde lade formode, at der havde været Stenbrud, heller ikke tydede noget paa Begravelser; paa flere Steder udmundede Gangene i Værelser, som var noget højere, og hvis Lofter blev baarne af Stenpiller; i et af disse rislede en lille Kilde ned af Klippen. Paa mange Steder var i Væggene udhugget falske Døre, som kun synes at have til Hensigt at vildlede Vandreren, og Cockerell mener, at Anlæget maa skrive sig fra den tidligste Oldtid, saa at Skuepladsen for Theseus' Eventyr nok kan tænkes at have været her; dersom her nogen Sinde har været Stenbrud, maa der have været en anden Nedgang, som endnu er skjult. Maaske har Dædalos's Labyrinth kun tilhørt Sagnet, men man finder dog Afbildninger deraf paa antike Mønter fra Knossos og paa en Grafitto i Pompeji, som bærer Indskriften »Labyrinthus«.

Pausanias og Strabo paastaar, at Beliggenheden af den berømte Labyrinth var ved Knossos, medens Catull, Cedrenus og Eustatius henlægger den til Gortyna; men hvad der især gør Fortællingen om Labyrinthen mistænkelig, er fornemmelig det, at hverken Homer eller Hesiod omtaler et saadant Anlæg, og de senere Skribenter har sikkert dannet deres Beskrivelser efter gamle Beretninger. Diodorus fortæller saaledes efter ægyptiske Kilder, at Dædalos har besøgt Ægypten, hvor han meget beundrede Bygningerne og efter disse Mønstre indrettede den kretiske Labyrinth. I 1878 paabegyndtes Udgravningerne af Knossos's Ruiner; de er senere fortsatte, og i en stor Høj mener man at have opdaget Rester af det gamle Herskersæde. Disse Opdagelser gav først Anledning til den Formodning, at man her havde fundet Labyrinthen; men nu er man paa det Rene med, at Ruinerne har tilhørt et stort Palads fra samme Tid som de i Mykene og Tiryns, og at dette maa være ødelagt ved en Brand i samme Tidsalder; de fundne Malerier og Forsiringer af brændt Ler tilhører den mykeniske Stil (Jahrbuch des k. d. Archäologischen Instituts. XV. Berlin).

COCKERELLS PLAN OVER LABYRINTHEN VED GORTYNA.

Det er sandsynligt, at Labyrinthen paa Lemnos og den, som Kunstneren Theodoros skal have bygget for Tyrannen Polykrates paa Samos, er identiske; Theodoros omtales som en meget berømt Kunstner, hvem man nok kunde tiltænke et saadant Anlæg; han havde Del i Opførelsen af Heratemplet paa Samos og lagde Grunden til det store Artemistempel i Efesos, ligesom der tillægges ham Udførelsen af mange kunstige Metalarbejder.

I en Høj, som kaldes Poggio Giajella ved Chiusi i Toskana, mener man at have fundet Rester af Gravmælet over Etruskerkongen Porsenna, hvilket i Begyndelsen af det femte Aarhundrede f. Kr. opførtes ved den gamle Stad Clusium, og heri skal der ogsaa have været en Labyrinth. Af dette kolossale Monument giver Plinius en Beskrivelse, som han har taget fra Varro, og som

ved sin Eventyrlighed og Usikkerhed lader formode, at der allerede paa den Tid kun har været faa Rester tilbage deraf. Plinius skriver saaledes: »Porsenna skal være begravet i Nærheden af Staden Clusium, og paa dette Sted findes hans Gravmæle af Kvadersten, det er 300 Fod paa hver Side og 50 Fod i Højden; i denne firkantede Underbygning var der en Labyrinth med saa indviklede Gange, at den, der vovede sig derind uden et Garnnøgle, ikke var i Stand til at finde Udgangen. Paa Underbygningen stod fem Pyramider, fire paa Hjørnerne og en i Midten; de var 75 Fod ved Grunden og 150 Fod høje, og derover var lagt en Krans af Bronce, fra hvilken der nedhængte Klokker og Kæder, som kunde høres langt borte ligesom fordum i Dodona. Over Kransen var fire 100 Fod høje Pyramider, og paa et Gulv derover endnu fem andre, hvis Højde Varro dog ikke tør nævne; thi Etruskerne angiver, at de har været lige saa høje som hele det øvrige Værk. Med utrolig Afsindighed har Bygherren søgt Berømmelse ved en Ødselhed, som ikke var til mindste Nytte; han spildte kun derved Rigets Midler, og det var Bygmesteren, der vandt den største Ære.«

Man ser heraf, at der hviler noget dunkelt over Beretningerne om alle Oldtidens Labyrinther, og at hverken deres Beliggenhed eller Anordning er tilstrækkeligt opklaret; men det fremgaar dog heraf, at Traditionen har bevaret Forestillingen om Værker af en Kolossalitet og Kunstfærdighed, som de senere Tider kun har formaaet at efterligne i ubetydelige Haveanlæg.

TEKNISKE MEDDELELSER.

System Prüsz. Blandt de mange nye Bygningskonstruktioner, der er komne frem i de senere Aar, synes System Prüsz, som vi tidligere har givet en udførligere Omtale (IV Bind, Afd. B, Pag. 314), at have vundet stor Udbredelse i Udlandet. Systemet er en Art armeret Murværk og anvendes til fritbærende Skillerum, Ydermure og Hegnsmure. Navnlig til Hegnsmure har Systemet betydelige Fordele, idet Prisen paa Grund af den ringe Murtykkelse bliver langt billigere end for en almindelig Hegnsmur og ikke meget dyrere end for et høvlet og malet Plankeværk, medens man slipper for de stadige Reparationer, som er uundgaaelige ved Træ-Plankeværker. Som Murmateriale kan benyttes gule eller røde Klinker eller Cementplader, der i givet Fald kan udføres som Granit, Sandsten el. lign.

Systemet er patenteret i Danmark, og Patentretten er overdraget Aktieselskabet Emanuel Jensen & H. Schumacher.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüth's Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen* er sendt os til Anmeldelse:

Die Baustillehre. Für den Schulgebrauch und die Baupraxis bearbeitet von Hans Issel, Architect. (Bernh. Friedr. Voigt, Verlag, Leipzig.)

Bogen, som danner 12te Bind af det samlede Værk »Das Handbuch des Bautechnikers«, er, som Titlen angiver, et kortfattet Udtog af Kunsthistorien, særligt lagt tilrette for unge Studerende. Den indeholder saaledes nærmest kun et Omrids af de forskellige Stilperioder, yderligere anskueliggjort ved en Mængde i Teksten indsatte Afbildninger, der forøvrigt for de flestes Vedkommende er gamle Bekendte fra andre lignende Værker.

Danmark, som omtales under Afsnittet om den nederlandske Renaissance, omfatter ialt 7 Linier.

Die Architectur der alten und neuen Zeit. Zwanglose Hefte für die Baupraxis und für das Studium der Baukunst, von Hermann Schütte, Architect. (Otto Baumgärtels Verlag, Berlin.)

Det foreliggende 1ste Hefte forklarer ret tydeligt Værkets Program, som nemlig er, gennem Billeder, uden anden Tekst end den under hver Afbildning værende Linie, at give et Overblik over ældre og nyere Architektur. Hvert Hefte vil komme til at indeholde 3 firesidede Ark, hvoraf det ene bringer forskellige Gengivelser af en eller anden historisk, monumental Bygning, — i dette Hefte Sct. Michaelis Kirken i Hildesheim, — medens de andre Blade indeholder geometriske Tegninger af moderne Bygninger; de foreliggende Prøver herpaa, en Villa og en Forretningsbygning, er dog af saa udpræget tysk Smag, at de næppe vil finde Bifald hos os. Udgiveren er Overlærer ved den kgl. Baugewerbeschule i Hildesheim, og det udkomne Hefte tyder paa, at Værket mulig skal danne en Art Studieblade for Eleverne i tyske Skoler af denne Art.

Innen Dekoration. Illustrirte kunstgewerbliche Zeitschrift für den gesammten inneren Ausbau. Alexander Koch, Darmstadt.

Det fjortende Bind af dette anerkendte Tidsskrift er nu afsluttet, og med Fornøjelse gennemblader man den rigt illustrerede og smukt udstyrede Bog. Det er ikke alene den moderne Møbelkunst, som man her faar Lejlighed til at stifte nøje Bekendtskab med, men ogsaa den kunstneriske Udformning af Husenes Indre. Med særlig Interesse dvæler man ved nogle Blade, som gengiver moderne finsk Architektur og Dekoration, — fantasifulde og djærve Enkeltheder fra nogle Bygninger i Helsingfors, udførte af Kunstnerne Gesellius, Lindgren og Saarinen.

FORSKELLIGT.

Skitsekonkurrence. Ved den den 10. Febr. foretagne Bedømmelse af Skitsekonkurrence vedrørende Ejendommene Gl. Kongevej 144—150, Bianco Lunos Allé 5 og Grundtvigsvej 11—13 tilkendtes 1ste Præmie 500 Kr. Architekt Rolf Schrøder, 2den Præmie 300 Kr. og en Tillægspræmie 200 Kr. Architekt Richard Bergmann, to 3die Præmier à 100 Kr. Architekt Th. Gundestrup samt Architekterne V. Bindseil & H. L. Petersen.

Konkurrencer. Frederiksberg Kommunalbestyrelse indbyder i Anledning af, at den har vedtaget aarligt at præmiere de i architektonisk og hygiejnisk Hen-

seende heldigst gennemførte Byggeforetagender i Kommunen, til en Konkurrence om Udførelsen af: 1) En Tegning til et Diplom, 1ste Præmie 200 Kr., 2den Præmie 100 Kr.; 2) en Tegning eller modelleret Skitse til en Broncetavle (eller Metalplade), 1ste Præmie 150 Kr., 2den Præmie 75 Kr.; 3) Tegning eller modelleret Skitse til en hugget Sten (eller Stentavle) til Indmuring, 1ste Præmie 150 Kr., 2den Præmie 75 Kr. Tegninger, forsynede med Kendingsmærker og lukket Navneseddel, indsendes senest den 26. Marts 1904 til Frederiksberg Kommunalbestyrelse.

— Selskabet for dekorativ Kunst indbyder til offentlig Konkurrence om Tegning til et opretstaaende Piano for Pianofabrikant Søren Jensen, der udsætter tre Præmier paa henholdsvis 300, 200 og 100 Kr. Nærmere Oplysninger faas ved Henvendelse i Vilh. Trydes Kunsthandel, Østergade 3.

❦

Christiansborg. Fra Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag er der sendt Meddelelse om, at der af C. F. Hansens Værk: *Tegninger til Christiansborg Slot* (20 Tavler i stort Royal Folio) endnu findes et lille Restoplag paa ca. 30 Ekspl. Prisen er 7 Kr. 50 Øre.

❦

Fra Kristiania. Efter Forhandlinger mellem Kristiania Formandskab og Norsk Ingeniør- og Architektforening er der nedsat en fast Komite med det Formaal at opmaale og tilvejebringe Tegninger og Fotografier af gamle, architektonisk mærkelige Kristianiagaarde og Villaer samt Kort og andre Genstande, der belyser Hovedstadens ældre Architektur, Topografi og Historie.

Komiteen bestaar af fire Medlemmer, Architekterne Henrik Bull og Johan Meyer som valgte af Ingeniør- og Architektforeningen, Ekspeditionschef A. Collett, valgt af Magistrat og Formandskab, samt Stadsarchitekten, B. Lange, som fast Medlem.

Til Tegner og Sekretær har Komiteen antaget Architekt Holland, der længe har beskæftiget sig med at opmaale og tegne gamle Kristianiabygninger.

Den første Gaard, som Komiteen har gjort til Genstand for sine Undersøgelser, er Byens forrige Raadhus paa Hjørnet af Dronningensgade og Raadhusgaden, en af de i architektonisk Henseende mærkeligste Bygninger, der er bevarede fra det gamle Kristiania, og i det første Aarhundrede af Byens Tilværelse dennes største Privatgaard. Under Frederik IV kom den ved Konfiskation af en utro Forvalters Gods til Kronen, og Christian VI forærede den til Byens Borgerskab, for at det der kunde faa sig et nyt, rummeligere Raadhus med Fængsler i de dybe, skumle Kældere.

De næste større Opgaver, Komiteen har sat sig, er Opmaaling og Tegning af Frogner Hovedgaard og Oslo Ladegaard.

Alle Tegninger, Kort, Fotografier og andre Genstande, som Komiteen udfører eller erhverver fra andre, danner en Samling, som er Kommunens Ejendom og vil kunne udgøre en Hovedbestanddel i det vordende Bymuseum. Der er allerede samlet adskillige, ganske mærkelige Sager.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 20. FEBRUAR 1904
6. AARGANG № 21

TILBYGNING TIL RIGSDAGSBYGNINGEN.

Da Pladsforholdene i den Bygning, der efter Christiansborgs Brand i 1884 har maattet huse Rigsdagen, efterhaanden viste sig at være for knebne og for lidet svarende til deres Bestemmelse, blev der i Aaret 1902 opført en Tilbygning til den gamle, smukke Bygning, der i Aarenes Løb har maattet tjene til Brug for saa forskellige Øjemed som Operahus, Lazareth, Kaserne og endelig Rigsdagsbygning. Den nye Bygning, der opførtes i samme Stil som den alt eksisterende, med Pilaster-Inddeling, mønstret Murværk etc. som denne, er anbragt som en vinkelret Fløj; og den Opgave, at knytte noget nyt til noget gammelt, uden at det skulde virke frastødende, maa siges at være løst med Held af Architekten, Martin Borch. Bygningen sorterede dengang under Krigsministeriet; og det var derfor overdraget Ingeniørkaptain Gottschalck som Chef for 1ste Ingeniørdirektions 1ste Bygningsdistrikt at lede Opførelsen.

I Kælderen er indrettet Restauration, Køkken m. m., i Stueetagen og paa 1ste Sal Udvalgsværelser, Forsamlingsværelser, Bureau o. l. samt Toiletværelser, Badeværelser og W. C.

Følgende Haandværkere og Firmaer har været beskæftigede ved Bygge-

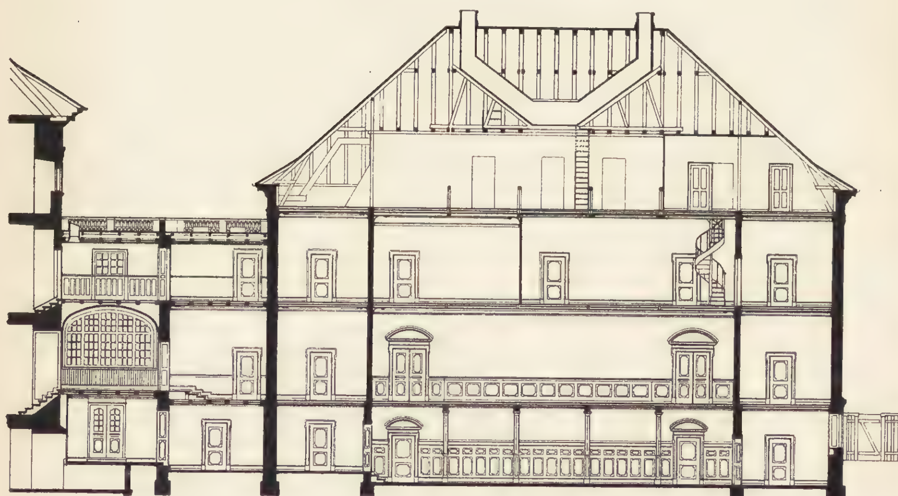
TILBYGNING TIL RIGSDAGSBYGNINGEN. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

PLAN AF FØRSTE SAL.

PLAN AF STUEN.

TILBYGNING TIL RIGSDAGSBYGNINGEN.

ARCHITEKT MARTIN BORCH.

arbejdet: Tømrermester Fr. Hinrichsen, Murermester Jensen, Aktieselskabet Silvan og Malermester Schübeler. Varmeværket udføres af Recks Opvarmningskompagni. Architekt Helge Møller førte Tilsyn som Konduktør.

Bygningen opførtes i Løbet af 5 Maaneder og kostede ca. 150,000 Kr.

SNUBBE-KORSET.

Eskild Hemmingsen Snubbe var en anset Mand, som levede i Kong Valdemar Sejrs Dage. Han hørte til Slægten Snubbe, som var i nært Slægtskab med Hvide-Ætten; hans Tipoldefader var Skjalm Hvide, og Bisp Absalon og Esbern Snare var hans Bedstemoders Fættere. Han var tillige en from Mand. Efter den gængse Tradition rejste han det efter ham opkaldte Snubbekors (eller Snibbe-Korset, som Egnens Beboere kaldte det) paa en lille Høj paa Vridsløsemagle Mark i Sengeløse Sogn som en Tak til Forsynet for hans Hustrus lykkelige Forløsning paa dette Sted. Og da han tillige var en praktisk Mand, henlagde han Afgiften af to Bøndergaarde, i Reglen udpegede som Snubbekorsgaard og Stenagergaard, til Vedligeholdelse af Korset i Eftertiden.

TILBYGNING TIL RIGSDAGSBYGNINGEN. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

Den ældste Beskrivelse af dette stammer fra 1654*) og lyder saaledes:

»Naar mand reyser fra Kiøbenhaffn oc til Roeskild, da seer mand paa en Høy, som ligger en Spadtzere Vey fra Kroen paa den høyre Haand, et stort Crucifix, hvor paa Gvds Søns Billede oc Efterlignelse med udracte Arme er tilnaglet, som vender imod Roeskild. Dette Kaars kalder mand Snuble Kaars, som menes at haffve sit Naffn aff een, som heed Eskild Hemmingsen Snuble; hand vaar Oluff Glugs Søn**), som førde udi sit Vaaben tvende hvide Orme, som gaar i Bucter; hand var aff en meget skiøn gammel Stamme oc aff Hr. Skialm Huides Affkom.«

Af dette Monument, som har været ualmindeligt stort og anseeligt, er der nu paa Højen ikke en eneste Sten tilbage. Af de faa Efterretninger om Korset, som er bevarede i Omegnen, fremgaar bl. a., at den nordlige Granitsokkel,

*) I Jens Lauridsen Volfs Encomion Regni Daniæ.

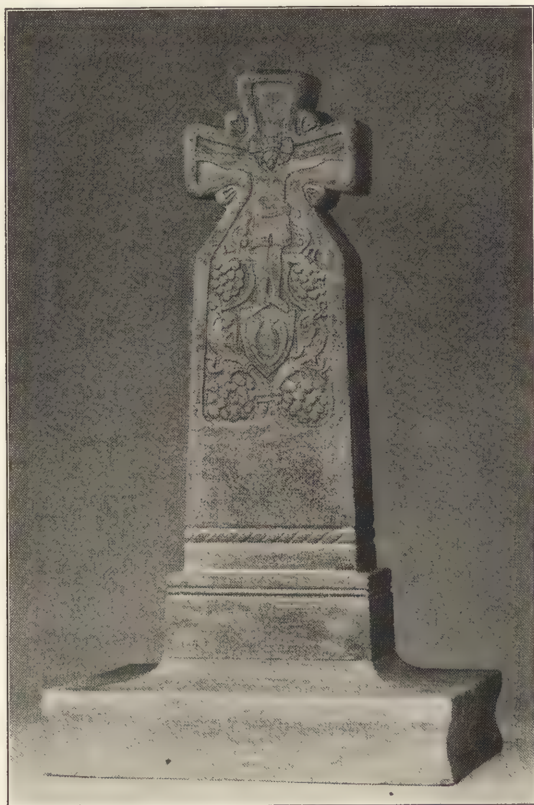
**) Trykfejl for »Sønnesøn«.

hvorpaa Snubbekorsgaardens nuværende, ca. 33 Alen lange Stuehus hviler, helt og holdent skyldes Materiale, hentet fra Snubbe-Korset. Og om Eskild Snubbe end havde ment det nok saa godt med de Foranstaltninger, han havde truffet for Mindesmærkets Bevaring — og hans Anordninger i saa Henseende maa forstaaes saaledes, at det ikke just skulde være Bønderne paa de to dertil givne Gaarde, hvem Vedligeholdelsespligten burde paahvile, men derimod den, som nød Indtægten af Gaardene, idet han havde lagt sine Gaarde under Roskilde Domskapitel, som forlenede Gaardene bort som andet Kapitelsgods —, saa har de efterlevende Slægter i de næsten 700 Aar, der er henrundne siden Korsets Oprejsning, ikke alle taget med samme nænsomme Haand paa dette Mindesmærke, som der til at begynde med var sørget saa godt for, og som, hvis det stod endnu, vilde have haft betydelig kulturhistorisk Interesse. Man ved, at det gentagne Gange er blevet restaureret eller fornyet. Saaledes havde Mester Daniel Knof (Sognepræst, efter 1605 tillige Lector theologiæ ved Domkirken i Roskilde) ladet det genopsætte i Aaret 1619, og 1645 var dette Kors blevet helt fornyet; men man fristes til at antage, at det nye Kors kun har været af Træ, thi alt en Menneskealder efter var det saa faldefærdigt og ødelagt af Vejr og Vind, at den lærde Ole Borch fandt sig foranlediget til for egen Regning at lade et nyt, vel simpelt men kunstnerisk udarbejdet Kors forfærdige og derefter en Nat i al Hemmelighed opsætte i det gamles Sted. Dette nye Kors blev saa allerede 1715 »fornyet og forbedret«; men saa henstod det ogsaa i nøjagtigt 100 Aar, til det 1815 faldt ned for, som det syntes, aldrig at skulle rejses mere. Der kunde nu ikke opnaas Enighed om, hvem Vedligeholdelsespligten paahvilede. En Indberetning fra Universitetets Arvefæster om, at det paa hans Gaards Mark staaende murede Mindesmærke, »Sneppekors« kaldet, af Mangel paa Reparation dels var nedfaldet, dels faldefærdigt, foranledigede mange og lange Forhandlinger mellem alle rette Vedkommende — men til det Resultat: at genopbygge Monumentet, naaede man ikke.

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«, 1895, II Række, 10de Bind, har Arkivsekretær Thiset skrevet en interessant Artikel: »Snubbe-Slægtens Mindesmærker i Sengeløse Sogn«, hvoraf ovenstaaende Oplysninger er tagne, og hvortil de Læsere henvises, som vil gøre sig end mere bekendt med Sagen. Med Rette skriver Forfatteren: ». . . det var jo netop det ejendommelige ved Snubbe-Korset, at det ikke som andre lignende Mindesmærker, Hellig Anders Korset ved Slagelse maaske ene undtaget, var en halvforglemt Fortidslevning, som ene skyldte sin afsides Beliggenhed eller et blot og bart Tilfælde, at den var bleven overgemt til vor Tid, men tværtimod, saa længe det stod ved den alfareste Vej i hele Landet, blev fornyet og bevaret endog længe efter, at det ved Tidernes Ugunst var bleven berøvet sin lovlige Ejendom. Dette Mindesmærke havde derfor visselig netop af vort Aarhundrede fortjent en bedre Skæbne end den, der blev det til Del.«

Nu er der i Aaret 1903 opsat et nyt »Snubbe-Kors«. Ved frivillige Bidrag fra en Del Mænd, som har Interesse for historiske Mindesmærker og den Tradition, som knytter sig til de Steder, hvor de har haft deres Plads, er det lykkedes at faa Midlerne skaffede tilveje, og man henvendte sig til Architekt Martin Borch om at give Tegningen.

Der var jo ikke meget positivt at holde sig til med Hensyn til denne. Saavidt vides — som Arkivsekretær Thiset anfører i sin ovennævnte Afhandling — haves der ikke en eneste, end ikke den tarveligste Afbildning af Snubbe-Korset; men af de forskellige Beskrivelser synes det at fremgaa, at det ved gentagne Fornyelser delvis har skiftet Skikkelse. I 1654 vender Krucifixet mod Roskilde, altsaa mod Vest, og Figuren er tilnaglet til Korset, altsaa maaske begge Dele af Træ, hvorimod det i 1745 vender mod Vejen, følgelig mod Syd,

SNUBBE-KORSET. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

og helt er udhugget i selve Stenen. 1730 omtales en over Krucifixet bygget Mur, der ikke berøres i de andre Beskrivelser, men hvorfra rimeligvis nogle (af Professor THORLACIUS) forefundne røde Mursten hidrørte.

Under saadanne Omstændigheder har Architekt Martin Borch — med Rette, som det synes — valgt at give Monumentet romansk Karakter, da den Tid, hvorfra det oprindeligt stammer, hører ind under denne Stilperiode. Det er udhugget af Granit og $5^1/_2$ Alen højt, Bænken forneden iberegnet. Foroven findes paa Forsiden i fladt Relief en Christus paa Korset. Dets langstrakte Form er tildels motiveret ved den (af Thiset angivne) Indskrift, der findes paa Forside og Bagside. Denne lyder som følger:

»Da Valdemar Sejr var Danmarks Konge, rejste Eskild Snubbe, Hemmings Søn, her et Christi Kors til en ydmyg Tak for sin Hustrus lykkelige Forløsning paa dette Sted.

Til at holde Korset ved Magt skænkede Eskild Snubbe Gods til Roskilde Domkirke, hvis Kapitel ogsaa i sin Tid lod Korset forny. Siden — senest 1715 — har andre fromme Hænder genrejst det; men 1817 blev det ganske borttaget. Aar 1903 er atter et Kors rejst her i Tillid til, at kommende Slægter vil værne og frede dette Vidne om henfarne Tiders Taknemlighed for Forsynets Miskundhed, som varer evindelig.«

Saaledes har den seneste Tid dog gjort, hvad den kunde, for at bøde paa foregaaende Tiders Uforstand og Skødesløshed. Det gamle, oprindelige Kors og de derefter følgende nyere Former er redningsløst fortabte — men der staar jo nu i alt Fald et nyt Kors, genopbygget saa samvittighedsfuldt og pietetsfuldt, som det efter indtrængende Forskninger har kunnet lade sig gøre, og Stedets Tradition er der værnet om.

Hosstaaende Afbildning er gengivet efter Modellen til Mindesmærket.

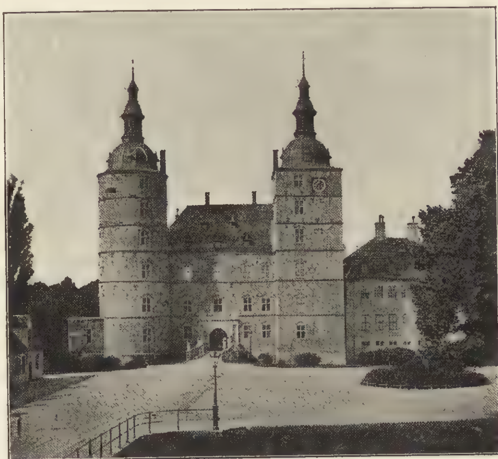
J. T. ZELTNER.

Den 9de Februar afgik Architekt, Kammerraad Zeltner ved Døden i en Alder af 82 Aar. De senere Aar af sit Liv havde han næsten udelukkende helliget sin Embedsvirksomhed som Slotsforvalter ved Christiansborg, medens han i sine yngre Aar tegnede og opførte et betydeligt Antal Bygninger, af hvilke en Del var ret monumentale. Han blev tidligt sat i Tømrerlære og gjorde Svendestykke i dette Haandværk; samtidig besøgte han Kunstakademiets Skoler, gennemgik der de forskellige Klasser og fik i 1846 den lille og i 1848 den store Sølvmedaille som Architekt.

Imedens han som Elev tegnede paa Akademiet, blev han antaget som Bygningskonduktør hos Akademiets daværende Direktør, Hofbygmesteren, Konferensraad J. H. Koch, og var under denne medvirkende ved Restaureringsarbejderne paa Frederiksborg Slot og Badstuen 1846—50. I 1854 blev Zeltner ansat som Slotsforvalter ved Christiansborg og var tillige under Frederik VII Civillistens Bygmester. I 1860 blev han Bygmester og Inspektør ved Vallø, Vemmetofte og Bregentved, og foretog i de følgende Aar en stor Mængde Ombygninger og Restaureringer af Kirker og Herregaarde; bl. a. byggede han de to Spir paa det i 1892 nedbrændte og atter opførte Vallø Kloster, en Kirke ved Fakse Ladeplads, Vemmetofte Kloster, Frederik VII' Stiftelse i Gyldenløvesgade; Tilbygningen med den store Malerisal til Moltkes Palæ i Bredgade, Ombygningen af Herregaarden Lystrup og af Kjøbenhavns Postgaard m. m.

Over Zeltners kraftige, tætbyggede Person hvilede et velvilligt, man kan næsten sige jovialt Præg; hans Blik kunde være venligt og elskværdigt som han

VALLØ. RESTAURERET AF J. T. ZELTNER.

selv, men ofte læste man deri dog Bestemthed og Villiekraft. Han var en meget alvorlig og pligttro Embedsmand, der med Nidkærhed røgtede sit Kald som For-

FREDERIK VII.S STIFTELSE. ARCHITEKT J. T. ZELTNER.

valter for det gamle Slot, — det han saa styrte sammen i Flammer, men hvis Gjenopførelse han ikke skulde opleve.

CHRISTIANSBORG.

I 16de Hefte af »Architekten« gav jeg nogle Grunde for, at det efter min Mening vilde være galt »at nøjes med at restaurere det sidste Christiansborg«, og i 17de Hefte har Architekt Martin Borch taget de af mig nævnte »tilsyneladende forstandige« Kunstneres modsatte Mening op og taler *for* Bevaringen.

Jeg tror, efter at have læst M. B.'s Stykke, vedblivende, at det vilde være uheldigt for Landet og fordærveligt for Kunsten at nøjes med det sidste Christiansborg i ny Gengivelse, saaledes at det største Bygningsværk her i Landet i lange Tider med dertil knyttet dekorativ Kunst og Haandværk blev en Genfremstilling af en svunden Tids kunstneriske Stræben, — i Stedet for at sætte Sejl til, bruge den gode Vind og med Dannebrog i Toppen slaa et Slag paa egen Navigation.

VEMMETOFTE. ARCHITEKT J. T. ZELTNER.

Skøndt jeg i mit forrige Stykke udtalte som min Mening, at vi skal kende, ære og bygge videre paa Fædrenes Arbejde, da man ikke kan skabe af intet, har flere dog troet, at jeg tænker mig en Omvæltning i vor Kunst uden Tilknytning til Fortiden, og at jeg f. Eks. mener, at der ved Christiansborgs Opførelse ikke skulde tages noget Hensyn til Bygningerne omkring Ridebanen m. m. Dette er naturligvis en stor Misforstaaelse. Det kunde for den Sags Skyld lige saa godt være af Hensyn til disse Rester fra det forrige Slot, at jeg ønsker det sidste Slot eller dets Former bort. Ganske vist passer Slottets Krop godt nok ind i Forholdene, men ellers er da Formgivningen og Aanden deri saa vidt forskellig fra de ældre Bygninger, at jeg tror, at Nutids-Architekter kunde komme Aanden nærmere uden at miste deres kunstneriske Frihed. Jeg forstaar ikke, hvorfor man skulde føle sig trælbunden, fordi Omgivelserne fordrer passende Hensyntagen.

De kræver jo i alle Tilfælde ikke Optagelsen af en bestemt Tids Stil, hvilket betydeligt vilde begrænse Udsigterne til en heldig Løsning af det vidtløftige og delvis moderne Program, men de udøver en uundgaaelig Indflydelse paa Anlæget

og Slottets Udstrækning i Højde, Bredde og Længde. Tillige maa vel Størrelsen af Slottets Enkeltheder og maaske delvis Materialet tage et vist Hensyn til Omgivelserne.

Men en saadan Afhængighed ser jeg slet ikke som et Onde eller som et Baand alene; lige saa meget som en Vejledning og Opfordring.

Jeg finder heller ikke nogen Ulykke i, at Slot og Rigsdag skal gaa op i en højere, forhaabentlig imponerende Enhed. Med passende Nuancer kan begge Faktorer vistnok komme til deres Ret, uden at Harmonien brydes og uden at der behøves et Modsætningsforhold.

Et nyt Slot behøver ikke at komme til at se lilleputagtigt ud i Sammenligning med det sidste Christiansborg.

Naar det rummer Konge, Rigsdag og Højesteret, kan vi i alle Tilfælde ud fra Indholdet faa det saa stort, som det paa nogen Maade med Sandhed kan blive i vort Land.

Det gamle vilde, genopbygget, blive fuldt af overflødige Rum uden dog at kunne rumme Rigsdagen paa passende Maade, og det vilde siden blive meget vanskeligt at udføre Tanken om Slotsholmens Helhed, som jeg tillægger stor Betydning.

Kjøbenhavn, den 9. Februar 1904.

M. Nyrop.

FRA PROVINSERNE.

En gammel Altertavle. I den lille Klitby Lønne ved Nymindegab i Nærheden af Varde er man for Tiden i Færd med at opføre en ny Kirke. I den gamle fandtes en meget interessant gammel Altertavle, sammensat af Træskærerarbejde, forestillende forskellige Scener af Bibelen, Nadveren m. m., sandsynligvis af udenlandsk Arbejde og bestemt til et helt andet Sted end den lille uanselige Kirke i det afsides liggende Kirkesogn, hvor den er havnet som Strandingsgods. Den interessante gamle Altertavle vil nu blive undersøgt og derpaa restaureret, for saa at blive opsat i den nye Kirke.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Brasilianske Træsorter. Brasilien regnes som bekendt, og med Rette, for det skovrigeste Land i Verden. Den største Part af det umaadelige Territorium er bedækket med tætte Urskove, i hvilket der er fundet over et Tusind forskellige Plantevækster. Og dog bliver der, saa mærkeligt det end lyder, næsten kun benyttet indført Fyr og Gran til alle de Bygninger, der opføres i Kystbyerne. Grunden hertil ligger i, at Transporten gjennem Skovene, der næsten altid maa ske med store Okseforspand, er, i Forbindelse med Jernbanefragten, kostbarere end Fragtning af Sejlskibe fra Sverige eller fra de Forenede Stater.

En af de hyppigst i Brasilien anvendte hjemlige Træsorter er *Canellatræ*, som har en graalig Tone og giver en meget smuk Politurflade. Det bruges

saaledes meget til Gulve, i hvilke det som oftest lægges som Frise langs Væggene, medens selve Gulvfladen lægges af en anden Træsort. Ogsaa i Møbelfabrikationen brugtes Canellatræ meget. En anden Træsort er *Peroba*, der ligeledes anvendes til Gulve, særlig Parketgulve, og da ofte sammen med førstnævnte Træsort. Perobatræet har en fin, blegrød Farve og er overordentligt stærkt og uforgængeligt, hvorfor det ogsaa benyttes en hel Del til Skibsbygning, til Trapper o. lign. Det er stærkere end Egetræ og i poleret Tilstand langt smukkere end dette.

Cedertræet er meget let, men tillige holdbart; det ligner en hel Del det fra Cigarkasser kendte vestindiske Cedertræ. I Vand er det næsten uforgængeligt og finder derfor stor Anvendelse i Skibsbygningsindustrien.

Palissandertræet, *Jakarandá*, er velkendt, det blev tidligere meget anvendt som Bjælker i Rio de Janeiro, men bruges nu mere til Møbler eller finere Snedkerarbejder.

Til Jernbanesveller o. lign. findes der en utallig Mængde Træsorter, der alle udmærker sig ved stor Haardhed og Styrke; blandt Navnene paa disse Arter, der lyder ret fremmede for vore Øren, skal kun nævnes: *Sapucaia, Tapinhoan*, *Sacupira*, *Oleo pardo*, *Arariba* o. s. v.

Af Naaletræ findes i Brasilien *Araukaria*, hvis Form noget ligner den sydevropæiske Pinie. Af denne Art findes der i Paranà, Santa Katarina og Rio Grande du Sul udstrakte Skove, der udnyttes i industrielt Øjemed. Træet har en rødlig Farve og er noget haardere end det af os kendte Fyrretræ.

Men skøndt store Skovstrækninger i dette Land hugges ned for Føde, for at give Plads for Kolonisationen, og skøndt der i disse Skove findes de herligste og det rigeste Udvalg af Træsorter, der paa Stedet er ganske værdiløse, kan dog en Eksport i virkelig stor Maalestok ikke lade sig iværksætte, paa Grund af den omtalte kostbare Landtransport.

At flaade Træerne ad Floderne er nemlig heller ikke gjørligt, da de fleste Sorter ikke kan svømme paa Vandet.

FORSKELLIGT.

Laan til Opførelse af Arbejderboliger. Folketingets Udvalg angaaende Forslaget om Laan til Opførelse af Arbejderboliger indstiller Forslaget til Vedtagelse, dog saaledes, at der kun kan udlaanes indtil 200,000 Kr. i hvert Finansaar og Lovens Gyldighed begrænses til 5 Aar.

Freskomaleri. Kunstmaler Oscar Matthiesen og Dr. phil., Docent ved Universitetet Julius Petersen, der har haft treaarig Understøttelse af Regeringen for at studere Freskomaleri, har i Juli 1903 til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet afgivet en Beretning om deres Undersøgelser angaaende Freskomaleri og Materiale dertil. Denne Beretning foreligger nu som Særtryk af Rigsdagstidende for Rigsdagssamlingen 1903—04, Till. B. Den er — fremfor andre lignende Beretninger — særligt fornøjelig og oplysende at læse, da den

begynder med et helt lille Kursus i Kunsthistorie. I forskellige Afdelinger behandler den de antike Fresker, Middelalderens, Renaissancens samt moderne Freskokunst, for derefter at give en Beskrivelse af Fremgangsmaaden ved Oscar Matthiesens egen, nu saa velbekendte Fresko-Methode, og endeligt at afslutte det hele med en Række kemiske Undersøgelser. Det anbefales alle Kunstinteresserede og Bygningsteknikere at gøre sig bekendt med det lille Skrift, som vil være en god Vejledning navnlig nu, da der jo synes at kunne være Tale om, at Freskotekniken vil have en Fremtid for sig, hvor det drejer sig om at dekorere Interiører.

Dansk Bygningskunst. »Deutsche Bauzeitung« bringer i sit Nummer for 5. Januar d. A. den første af en Række Artikler, der skildrer de nyeste Frembringelser af dansk Architektur paa en meget sympathetisk Maade. Forfatteren, Peter Jessen (en dansk Mand?), der synes at være rigtigt godt inde i sit Emne, yder den moderne Architektur i Danmark al mulig Anerkendelse og tillægger den megen Betydning. Artiklen ledsages af flere store og gode Illustrationer af den nye Landmandsbank, Brorsonskirken, Raadhuset, Godsbanegaarden, alle i Kjøbenhavn, samt af Statsbibliotheket i Aarhus.

Wien. Blandt Bevillinger til en Mængde kommunale Arbejder, som skal foretages i indeværende Aar, skal anføres følgende: 2 Mill. Kroner til Skolebygninger, 200,000 Kr. til Badeanstalter, 280,000 Kr. til et Vaisenhus, 200,000 Kr. til et Museum, $5^1/_2$ Mill. Kr. til Udvidelse af Elektricitets- og Gasværker, 100,000 Kr. til et Fisketorv, 260,000 Kr. til et Hesteslagtehus, 90,000 Kr. til Sanitetsstationer, ca. $1^1/_2$ Mill. Kr. til Bygninger paa Kirkegaarde o. s. v.

Köln. Det bekendte Firma Stollwerk lader nedrive en hel Bygningskarré ved Wallrossplatz for paa Grunden at opføre en moderne Pragtbygning, der faar Façader mod fire Gader.

International Udstilling i Milano 1905. I Anledning af Simplon-Tunnelens Gennembrydning vil der i Aaret 1905 i Milano blive afholdt en international Udstilling, der bl. a. vil omfatte Transportmidler af enhver Art, samt Beskyttelsesmidler mod Ulykkestilfælde. I en særlig Afdeling, *Gallerie du travail*, vil alle Slags Maskiner vises i Gang. Endelig vil Udstillingen komme til at omfatte moderne Kunstindustri.

Industriforeningen i Kjøbenhavn meddeler nærmere Oplysninger angaaende Betingelserne for Deltagelse i Udstillingen.

»*Société du nouveau Paris*« er Navnet paa en Forening, som for kort Tid siden er bleven dannet i nævnte By. Foreningens Formaal er at virke for, at der gives de nye Bydele et malerisk Præg i Forbindelse med moderne Krav til Hygiejne.

Et Museum for Folke-Hygiejne skal oprettes i Paris og vil komme til at ligge bagved *Hotel de ville.* I Museet vil bl. a. blive anbragt alle de Opfindelser

og Foranstaltninger, som til forskellige Tider er fremkomne i den Hensigt, at beskytte Arbejdere og Haandværkere under Udøvelsen af deres Gerning.

Grand Hotel i Paris, som for nogen Tid siden indbød til en international Konkurrence angaaende Omdannelsen af den nuværende Gaard til en Vinterhave med Indgang fra Rue Scribe, har nu bekendtgjort Udfaldet af Bedømmelsen. Første Præmie tilkendtes en ung parisisk Architekt Lucien Bechmann; de to andre Præmier tilfaldt ligeledes Architekter i Paris.

Coquelin Theatret i Paris vil blive opført udelukkende i armerede Betonkonstruktioner. Planerne er udførte efter den berømte Skuespillers egne Udkast af Architekten M. BINET; begge har i Forening henstillet til Chicagos Kommunalbestyrelse at lade det nedbrændte Iroquois-Theater opføre efter dette System.

New York. Til Bygningen af Manhattan-Broen, som vil blive Verdens største Hængebro, har de amerikanske Ingeniører besluttet kun at anvende Kæder og helt udelukke Benyttelsen af Staaltraadstove. Som Indgangsparti for Broen er planlagt et storartet Bygningskompleks, der vil komme til at koste over 150 Mill. Kroner; i dette Anlæg findes tillige en Kampanile paa 45 Etager.

Mexiko. I Staten *Pueblo* er der i Slutningen af forrige Aar bleven opdaget en forhistorisk Pyramideby, beliggende inde i en Skov. Man mener, at disse Mindesmærker er de ældste, man endnu har fundet i Mexiko. Regeringen har sendt Museumsdirektør PEDRO RODRIGUEZ med en Kommission til Stedet for at foretage nærmere Undersøgelser.

LUDVIG CLAUSEN.

Architekt LUDVIG CLAUSEN er afgaaet ved Døden den 18. Februar.

Det sørgelige Budskab, som vi modtog ved Redaktionens Slutning, vil vække dyb Beklagelse overalt. Langt ud over Kammeraternes og Kollegernes Kreds var LUDVIG CLAUSEN ualmindeligt afholdt — livsglad og frejdig af Væsen, elskværdig og jævn mod alle, som han kom i Berøring med, dygtig og fremragende som Architekt, som han var, vandt han alles Venskab, og Ingen kunde være uberørt af den Hjertelighed, som var hans Karakters Særpræg.

Ludvig Clausen døde efter kun faa Dages Sygeleje i en Alder af henved 53 Aar.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

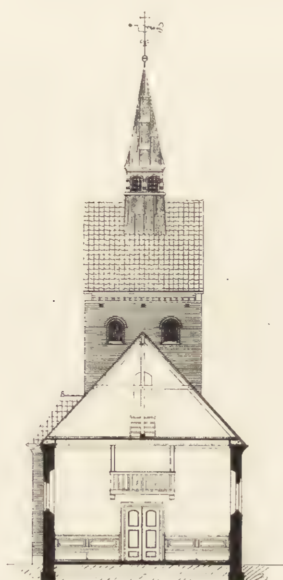
KJØBENHAVN
DEN 27. FEBRUAR 1904
6. AARGANG № 22

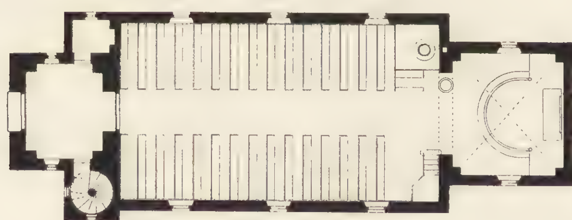
GAASER KIRKE.

ARCHITEKT K. VARMING.

I Landsbyen Gaaser, Øster Hassing Sogn, Aalborg Stift, er der i 1903 med Tilskud af Staten opført en Annekskirke med 180 Siddepladser. Den er beliggende i Nærheden af Limfjorden, og Taarnet ønskedes derfor benyttet som Sømærke, hvad der har haft nogen Indflydelse paa dettes Form. Kirken er opført af røde Mursten med Dørindfatning og Vinduesoverliggere af Granit; Spiret er dækket med Kobber, Taget med almindelige røde Tagsten. Indvendig

GAASER KIRKE.

ARCHITEKT K. VARMING.

er Koret hvælvet, Skibet har fladt Bjælkeloft, der er bejtset brunt; Væggene er kalkede hvide, Stoleværket blaamalet.

Alterbilledet — Kristus og Nikodemus — er udført af Axel Hou.

Murermester Cortes, Aalborg, har haft Arbejdet i Entreprise, og alt er udført af Haandværkere fra Aalborg. »De Smithske Støberier« har leveret Klokke og Varmeovn.

Kirken har med Inventar o. s. v. kostet ca. 20,000 Kr.

GARNISONSSYGEHUSET I NÆSTVED.

Paa en stærkt skraanende Bakke uden for Næstved er der i 1903 opført et Sygehus for Dragonregimentet samt et lille Epidemihus (med 10 Senge).

Sygehuset indeholder, foruden Boliger til Økonomen og en Sergeant, 7 Sygestuer med 20 Senge, Operationsstue med Forrum, Kontor og Lægeværelse; Køkken og øvrige Økonomirum findes i Kælderen.

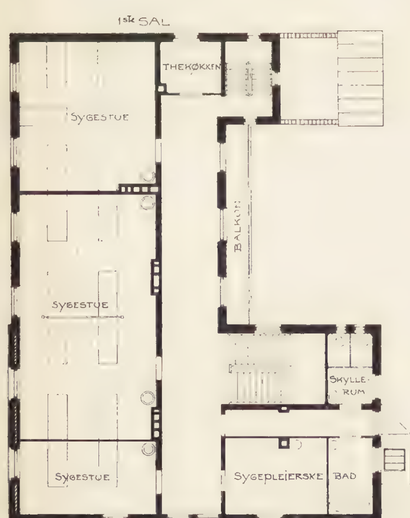
GARNISONSSYGEHUSET I NÆSTVED. ARCHITEKT K. VARMING.

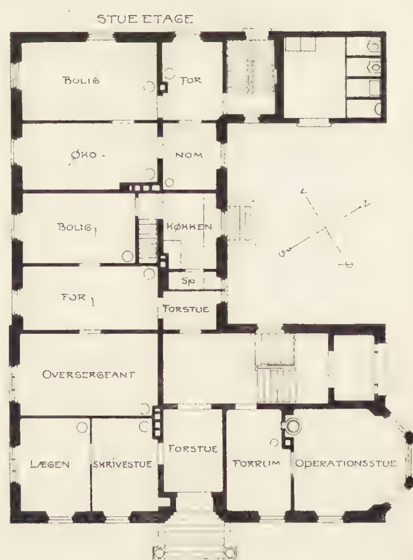
Sygehuset er opført af Næstved Kommune, og Krigsministeriet er et Slags Lejer, idet det forrenter Anlægssummen med 6 pCt. p. a.

Bygningen er opført efter Tegninger af Architekt K. Varming.

Oberstlieutenant A. Thortsen har været beskikket som Ministeriets Kommitterede ved Byggeriet. Ingeniørarbejderne er projekterede af Ingeniør Friis i Næstved og, efter dennes Død, ledede af Ingeniør Theilmann-Kristensen i Køge. Architekt Wilsbech, Næstved, har været Konduktør, og alt Arbejde er udført af Haandværkere fra Næstved.

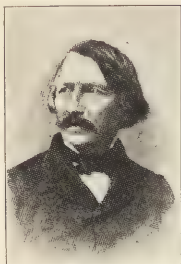

GARNISONSSYGEHUSET
I NÆSTVED.

ARCHITEKT
K. VARMING.

GOTTFRIED SEMPER.

GOTTFRIED SEMPER er Tyskernes Viollet-le-Duc. Han er deres eneste originale Architekturforfatter, den eneste, der har haft et Synspunkt for sin Opfattelse, om end det ikke fuldstændigt er hans eget, thi man faar jo ikke sine Ideer af sig selv; der er jo altid en Sammenhæng ogsaa heri. Han er umaadeligt livfuld og modtagelig. Han duellerede som ganske ung og deltog senere i Revolutionen i 48 og flygtede to Gange ud af Landet, sidste Gang for aldrig mere at vende tilbage; og fra alle Sider fik han Impulser ved Berøringen med Datidens gode Hoveder i Kunsten og Æsthetiken, og ved de mange forskelligartede praktiske og videnskabelige Opgaver, der blev stillede ham, saaledes at hans theoretiske Skrifter vidner om et kosmopolitisk Temperament, der er usædvanligt for en Tysker.

Han var født i Hamburg 1803 og var altsaa lidt yngre end M. G. Bindesbøll, med hvem han paa mange Maader var beslægtet. Efter et bevæget Studenterliv i Göttingen, München og Regensburg flygtede han 1826 til Paris, hvor han opholdt sig med nogle Afbrydelser til 1830, idet han væsentligt studerede og arbejdede sammen med Architekten og Arkæologen Gau, der sammen med Mazois havde udgivet »Les ruines de Pompéi« og selv havde udgivet et Værk om ægyptiske Templer i Nubien. Hos denne Mand havde ogsaa Bindesbøll været under sit Ophold i Paris 1823 sammen med H. C. Ørsted. Han skal have været en meget betydelig Videnskabsmand og Theoretiker, som elskede den antike og renaissancemæssige Architektur, der efter hans Mening var de eneste, der var blevne til ved en naturlig Udvikling af selve de architektoniske Opgaver — det var ogsaa Goethes Theori. De var blevne til uden Hastværksdannelse, uden overfladisk Stilisering og uden romantisk Efteraben af gamle Former, hvis Oprindelse man ikke forstod, saaledes som de »moderne« Architekturprodukter, i Sammenligning med hvilke selv Barokkens »Svulst« var langt at foretrække. »De unge Architekter løber Verden rundt og stopper deres Herbarium fuldt af velopklæbede Kalkeringer af alle Slags — skriver Semper i 1834, efter Sigende ganske i Gaus Aand —, og saa gaar de tilfredse hjem i det glade Haab, at der skal indløbe Bestillinger paa et Valhalla à la Parthenon, en Basilika à la Monreale, et Boudoir à la Pompei, et Palads à la Pitti, en byzantinsk Kirke eller saagar en Bazar i tyrkisk Smag. Det er dette Kalkerpapir, vi kan takke for, at vore moderne Hovedstæder (han tænker vel især paa det daværende München) ligner sande Extraits de millefleurs af alle Lande og Aarhundreder, saa at vi til sidst glemmer, hvad for et Aarhundrede vi selv tilhører.« Nej, skal man lære af nogen, skal det være af Englænderne, »i hvis Architektur der raader en god Tarvelighedens Aand; thi den engelske Industri har altid været utrættelig til at indrette deres Huse efter selv de mindste Hensyn til Hyggelighed.« Men det bedste maa man lære af Grækerne. »Hvor organisk vokser ikke deres Byer op af sig selv med deres Markedspladser, Stoer og Tempelgaarde, Gymnasier, Basilikaer, Theatre og Bade, ligesom ene og alene anlagte paa at befordre Samfølelsen og

det offentlige Vel. Deres Monumenter er ikke blevet lavede efter vilkaarlige symmetriske Regler (jfr. Durand, Précis des leçons d'architecture, Ak. Bibl. C. 448, — en Bog, som han haaner af bedste Evne), men fremstaar der, hvor der var en bestemt Mening med, at de skulde ligge; tilsyneladende uden Plan, men i Virkeligheden bestemte ved højere aandelige Love. Alle deres Bygninger var gjorte efter Folkets Forhold, snævert koncentrerede ligesom Folket, og derfor saa imponerende kraftige i deres Virkning.«

I et andet Skrift fra 1844 siger han, formodentlig ligeledes efter sin ældre Vens Eksempel, at der er en Kontinuitet ogsaa i den moderne Architekturs Udvikling, som man maa respektere, og at intet Aarhundrede kan stryges af Verdenshistorien, fordi hvert især af dem har haft uudslettelig Indflydelse paa vore moderne Tilstande. Det drejer sig altsaa hele Tiden om at forstaa den naturlige Fremvækst og Udvikling i Architekturen og ikke vilkaarligt at kopiere Alverdens forskellige Former og blande dem sammen i en ny Kage. Af saadanne Tanker har den unge Architekt været opfyldt. De var betegnende for det bedste i det foregaaende 18de Aarhundrede med dets Tro paa »Naturen« og paa det simple og uforfalskede, og selv om de i og for sig var ret fantastiske — thi det er jo den Slags Theorier altid — saa gav de ham dog et Blik paa de forvirrede eller hendøende Bevægelser i det Aarhundrede, han selv tilhørte, som forekom baade ham og hans Samtidige slaaende og uomtvisteligt. Det er jo ogsaa paa dette Punkt, han ligner Viollet-le-Duc.

1830—33 var han paa Studierejse i Grækenland, uden altsaa at have gennemgaaet nogen akademisk Skole, og som Resultat af sine Studier vilde han udgive et Værk om græsk Polychromi, om hvilken han forøvrigt havde temmeligt overdrevne Forestillinger, idet han tænkte sig, at Templerne helt og holdent var bemalede med blaat og rødt, omtrent som Bindesbølls »Projekt til et Museum for Thorvaldsens Arbejder«, som hænger i Akademiets Bibliothek (der vistnok er inspireret af Sempers Ideer, efter Prof. Fengers Mening — jfr. Dorische Polychromi). Hans Interesse var bleven vakt af en dansk Arkæolog, nemlig Brøndsted. Dette Værk blev imidlertid ikke til noget. Han udgav kun et lille Skrift: »Vorläufige Bemerkungen über bemalte Architektur und Plastik bei den Alten« 1834, hvori han fremsætter den ovenanførte Kritik af de »moderne« Architekturbegreber, og hævder den mærkelige Theori, at Polychromien vil være den bedste Vej for os moderne til igen at blive naturlige — hvilket synes at stride med en anden Udtalelse som denne, der i sig selv er interessant og betegnende for de unge »radikale« Architekters Anskuelser dengang (og nu): »Es spreche das Material für sich, und trete auf, unverhüllt, in der Gestalt, in den Verhältnissen, die als die zweckmässigste für dasselbe, durch Erfahrungen und Wissenschaften erprobt.« Det er kort sagt »Palæpudsen«, han vil til Livs. Men om den egentlig gør noget fra eller til, er jo tvivlsomt.

Samme Aar bliver han Professor i Architektur i Dresden og bygger en Mængde offentlige og private Bygninger (Museet, det afbrændte Hoftheater, Synagogen o. s. v.), og nu skulde man tro, at disse Bygninger var excellente i enhver Retning, men ærligt talt, de er kedelige og smaapillede og mangler den priselige Holdning, der er i lignende Bygninger herhjemme, som Kommunehospitalet og det kgl. Theater, for ikke at tale om Thorvaldsens Museum eller

Blindeinstitutet. De minder om Schinkels Bygninger paa det nær, at hine er græske og disse italiensk Renaissance. De er tegnede, men ikke byggede. Motiverne er hobede op, som naar en af os vilde sætte to Triumfbuer oven paa hinanden og paastaa, at det var bedre end Christian Hansens simple og klare byzantinske Motiv i Kommunehospitalets Midtparti. Der er gjort noget lignende i det 17de Aarh. paa en af Façaderne af Slottet i Berlin — den, der vender ud til det slette Kaiser Wilhelm Denkmal, men dér er rigtignok Virkningen en helt anden.

Ikke desto mindre er disse Semper'ske Bygninger i Dresden, navnlig det Oppenheim'ske Palæ med sin mærkelige Grundplan, umaadeligt omhyggelige og behageligt fri for Opstadsning, hvad hans senere Bygninger lider i høj Grad af, til Trods for alle hans gode Forsætter, navnlig Hofmuseet i Wien, fuldført 1880, der er et Forsøg paa at lave Barok uden Barokfølelse. (Tænk, om Marmorkirken var bleven lavet paa denne Maade, som om den skammede sig ved sin Kuppel med den dejlige bløde Silhouet.) Af Sempers Bygninger fra denne senere Tid er der alene Grund til at omtale Polytechnicum i Zürich, der er en ganske kraftig Bygning, lidt i Smag med Stockholms Slot.

Jeg har omtalt, at Sempers Liv var bevæget og maaske ulykkeligt. 1848 blev han indviklet i Revolutionen og maatte flygte ud af Landet. En Tid opholdt han sig i London, hvor han blev Professor i Metalloteknik ved »Museum and school for practical art« i Marlborough-house; 1855 blev han Professor i Architektur i Zürich, hvor han virkede til sin Død 1879. (Alle disse Oplysninger har man fra Constantin Lipsius, »G. Semper in seiner Bedeutung als Architekt« 1880, Ak. Bibl. D. 2144, — en god og interessant Fremstilling af hans Liv og hans Ideer.) I disse Aar var det, han udarbejdede sit litterære Hovedværk »Der Stil« 1863, hvori han søger at give en Kunstens »Naturhistorie« navnlig for de »tektoniske Kunsters« Vedkommende, som han mente burde være Indledningen til Studiet af den monumentale Kunst; og skøndt man næsten paa hver en Side i dette Værk maa være uenig med ham i hans Forklaringer, saa er det dog i den Grad tankevækkende og det eneste virkelig erfaringsmæssigt videnskabelige Stykke Kunstæsthetik, der er skrevet. Man behøver blot at tænke paa hans Forklaringer af de græske Vaseformer, navnlig paa Forskellen mellem de tvehankede Forraadskar, Amforaerne, der skal staa fast og derfor er ensartet runde i Bugen, og Hydrierne til at hente Vand i, hvis Bug er bredest foroven, for at Tyngdepunktet kan ligge højt, naar man bærer dem paa Hovedet, — da forstaar man hans klare, praktiske Syn paa Kunstfænomenerne. De græske Vasers Æsthetik er naturligvis ikke udtømt med en saadan Forklaring, men det er dog et uhyre Fremskridt fra den blotte Optegning af deres Navne og tilfældige ydre Forskelligheder.

Semper var Darwinist paa sin egen Maade og ligesom Darwin ikke fri for at ville bevise mere end han virkeligt kunde, og man kan disputere, om Darwinismen og Semperianismen er rigtige i og for sig, men den befrugtende Virkning, de har haft paa Kunstnernes og Videnskabsmændenes Syn paa Kunsten og paa Naturen, kan man ikke bestride. Og saadanne klare Ord som disse (Der Stil II, 91): »Die Kunst *erfindet* nicht alles, worüber sie schaltet, war thatsächlich schon vorher da, ihr gehört *nur* das *Verwerthen*«, hvorved vi f. Eks. kan tænke

paa Grækernes Fuldkommengørelse af den Søjlearchitektur, de helt eller delvis har faaet fra deres fjerne Forgængere eller fra Fremmede, men som blev deres egen netop gennem *das Verwerthen*, — bliver staaende i Erindringen. Eller naar han siger (II, 225): »Endogsaa af Kineserne har vi noget at lære. Der gives ikke det halvciviliserede eller vilde Folk i den gamle eller nye Verden, som ikke aabenbarer en rigtig Takt, Stilfølelse, ja ligefrem Smag i sit simple Husgeraad«. Og naar han i det hele mener, at Stil er noget, som man ikke kan give sig selv, men som maa udvikles af Opgaven (Bedürfnis), og som maaske netop den skolemæssige Tvang ofte forhindrer os i at udvikle, — saa stemmer det med saa meget i vore moderne Følelser, at vi aldrig glemmer saadanne Udtalelser.

Jeg tror ikke, man kan gaa videre ad den Vej, som Semper har villet angive. Han er Romantiker i Bunden. Hans gode Hjærte løber af med hans Forstand, og han indvikler sig, ligesom Viollet-le-Duc, i mange Theorier, som det har været en let Sag for kolde Hjerner at gøre det af med. Men han har været en Banebryder alligevel. Og man maa ønske, at der atter maa komme en Mand som han, der kan skrive om Kunst med umiddelbart kunstnerisk Kritik, og virkelig vise os, hvad det er for *Love*, der hersker i Kunsten — og ikke blot hvornaar de 360,000 enkelte Kunstværker hver for sig er blevne til.

VILHELM WANSCHER.

FORSKELLIGT.

Snubbe-Korset. Artiklen herom i sidste Nummer af »Architekten« kan Red. supplere med, at det er den unge Billedhugger NIELS HANSEN, der med stor Dygtighed har baade modelleret Mindesmærket og udhugget det af Granit efter Architekt MARTIN BORCHS Tegning.

Kommunens Præmieuddeling for Byggeforetagender. Ved Bedømmelsen den 24. Februar er følgende blevne præmierede:

For Beboelsesejendomme med større Lejligheder: Architekterne ROSEN og NEERSKOV for Bygningen *Vibensgaard*, Hjørnet af Strandvejen og Strandboulevarden.

For Beboelsesejendomme med højst 3 Værelses Lejligheder: Architekt CHRISTEN LARSEN for *Typografernes Stiftelse* i Boyesgade.

New-York. I Slutningen af forrige Aar blev en ny Bro over *East-River* festligt indviet. Arbejdet ved Broens Opførelse har staaet paa i 6 Aar, men endnu kan den kun passeres af Fodgængere og almindelige Vogne; Jærnbanefærdselen kan først blive iværksat i dette Foraar. Broen er en Hængebro af 2736 m.s Længde med en Spændvidde for den midterste Bues Vedkommende af 544 m.; den har en Bredde af 36 m. og ligger 41 m. over Floden.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 5. MARTS 1904
6. AARGANG № 23

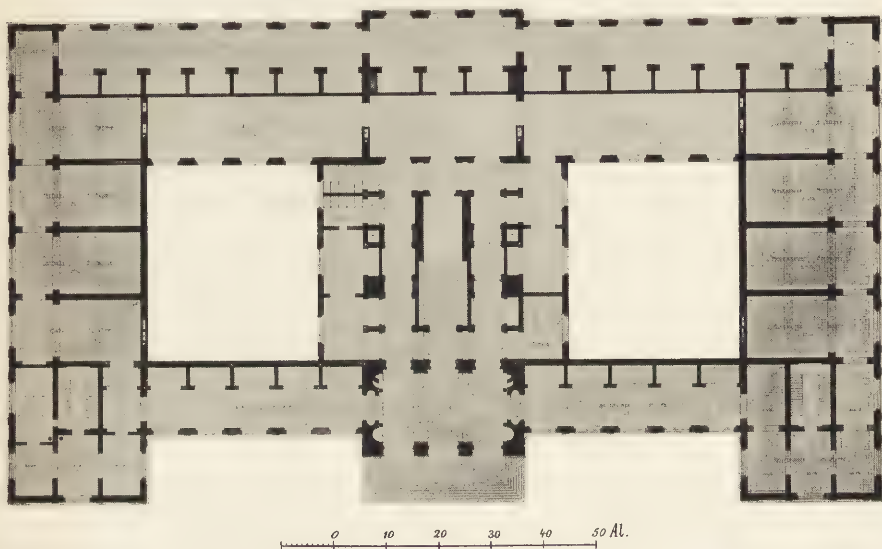
MARTIN LUDVIG PHILIP CLAUSEN.

FØDT 18. JUNI 1851, DØD 18. FEBRUAR 1904.

Naar jeg af »Architektens« Redaktion er bleven opfordret til at skrive nogle Mindeord om Ludvig Clausen, fordi jeg paa Grund af mange Aars Samarbejde »bedre end nogen anden maatte kunne give en Karakteristik af ham som Kunstner og som Menneske«, kunde jeg jo dertil have svaret, at vor Produktion har været knyttet saa nøje sammen, han har, som Erik Schiødte skrev i »Dannebrog«, i den Grad været min højre Haand, at en Udenforstaaende maaske bedre end jeg vilde kunne vurdere, hvad han har ydet i det fælles Arbejde.

Og dog ligger det mig saare nær, nu ved hans uventet tidlige Bortgang baade at udtale min Taknemmelighed for den store Hjælp, jeg i ham har haft, og at prise hans sjældne Evner som Kunstner og som Menneske.

Hvordan kom dette Samarbejde i Stand? Den nærmeste Anledning var vist, at vi begge var Slaglosianere, han født og opdragen i Slagelse, hvor hans Fader var Tømrermester, jeg gammel Elev fra Slagelse lærde Skole. Bysbørn finder let hinanden. Da han efter bestaaet Præliminæreksamen kom her til Byen og begyndte paa det tekniske Institut for i 1870 at fortsætte paa Akademiets Bygningsskole, da fandt han mig som Lærer paa den sidste og fandt samtidigt Beskæftigelse paa min private Tegnestue. Hvad han kan have lært af mig, derom maa andre dømme. Kun maa jeg have Lov til at sige, at i den Skole, i hvilken jeg havde gaaet, blev det anset som tilladeligt med Konstruktionen ogsaa at laane Form og Dekoration fra svundne Tiders Kunst. Er det ikke vor fælles Arv, som det kun kommer an paa at bruge med Forstand og Følelse efter de Midler, som Tiden giver os, men saaledes, at vi ikke skal have Skam deraf,

STATENS MUSEUM FOR KUNST. PROJEKT FRA 1885.

om end Forbilledet ofte maa forekomme os uopnaaeligt? Vi blev saaledes, i Tegnestuen som paa Skolen, 2 Studenter, en ældre og en yngre, men med samme Kærlighed til og Beundring for den gamle Kunst. Der er næppe betroet os nogen Opgave, stor eller lille, uden at den er benyttet til Forsøg paa at trænge dybere ind i dennes Forstaaelse. Men er nu denne Arv fra Fortiden og Studiet af den ikke en Byrde, som man burde kaste af, somme mener, for at blive mere sig selv, mere original? Jeg er vis paa, at Clausen aldrig har følt den som saadan. Hans sunde Sans og levende Skønhedsfølelse forhindrede ham i at kedes ved de gamle Kunstformer, selv der, hvor der ikke var Midler til at gengive dem i al deres Rigdom og Storhed. Alt som Aarene gik lærte han, som vi andre, at Studiet ikke er en Byrde, men en Lettelse, at de historiske Stilarter er lige saa mange Sprog, i hvilke den bedst kan udtrykke sit aandelige Indhold, der kender dem grundigst, forudsat at han har noget at sige og formaar at give det Udtryk.

STATENS MUSEUM FOR KUNST. PROJEKT FRA 1885.

Dog ved Siden af Fortiden glemte Clausen ikke Nutiden. Enhver, der har kendt ham, vil vide, med hvilken Interesse han fulgte enhver Bestræbelse for at bruge og forædle de Bygningsmaterialier, som vort Land og vore Handelsforbindelser stiller til vor Raadighed, med hvilken Respekt han vurderede ethvert dygtigt og ærligt Haandværksarbejde, og med hvilken Glæde han hilste det, naar det bar Præg af Kunstens forædlende Indflydelse.

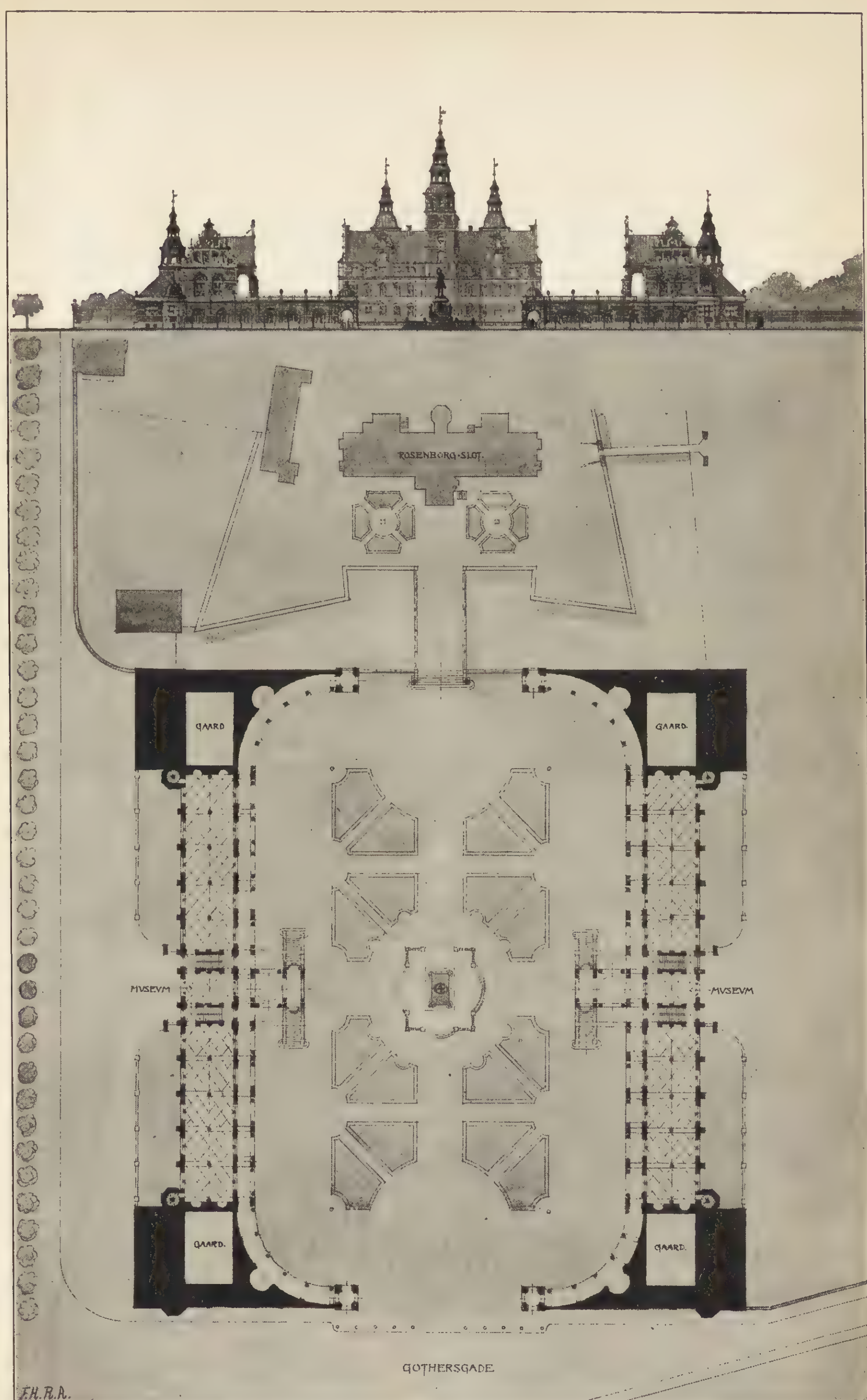
Clausen begyndte, som sagt, i 1870 paa Akademiets Skoler og fik sit Afgangsbevis som Architekt i 1876. 1876—78 var han min Konduktør ved Op-

RAADHUS I KJØBENHAVN. PROJEKT FRA 1889.

førelsen af Jakobskirken, 1879—80 ved Opførelsen af det tekniske Selskabs Skole. I 1881 havde han giftet sig med den livlige og dygtige Aase Cock fra Frederiksværn, hvis Bekendtskab han havde gjort i det Pensionat (Frk. Lønborgs), i hvilket han boede.

De unge Folk gjorde deres Bryllupsrejse, som tillige blev Clausens første Studierejse, til Italien. Den strakte sig til Pompeji og Pæstum, endte i Toscana og Verona. Efter Hjemkomsten konkurrerede Clausen til Akademiets Guldmedaille, som han vandt for Opgaven: Et Theater. Han rejste saa et Aar alene til England og over Frankrig til Italien og Sicilien, men næste Aar hentede han sin Hustru og lille Datter, tilbragte en længere Tid med kunstindustrielle Studier

UDKAST TIL BEBYGGELSE PAA GOTHERSGADES EXERCERPLADS (KUNSTMUSEUM OG FOLKEMUSEUM).

i Berlin og drog herfra sammen med H. Kampmann og F. Koch til Venedig, senere til Florenz. En Øjensygdom, som havde angrebet Fru Clausen, truede med at forspilde Rejsens Glæde, men en Operation bragte dog Helbredelse, saa at Rejsen endte lykkeligt.

Ikke længe efter Hjemkomsten var jeg af Kjøbenhavns Kommune kaldet til at beklæde det nyoprettede Stadsarchitektembede, og det betroedes mig ogsaa at vælge mine første Hjælpere. At jeg da henvendte mig til min gamle Ven og Arbejdsfælle, vil næppe undre nogen. Snarere vil det maaske have undret En og Anden, at Clausen med hans Forudsætninger kunde og vilde modtage den underordnede Stilling, som bødes ham. Dog, han var altid et saare nøjsomt og

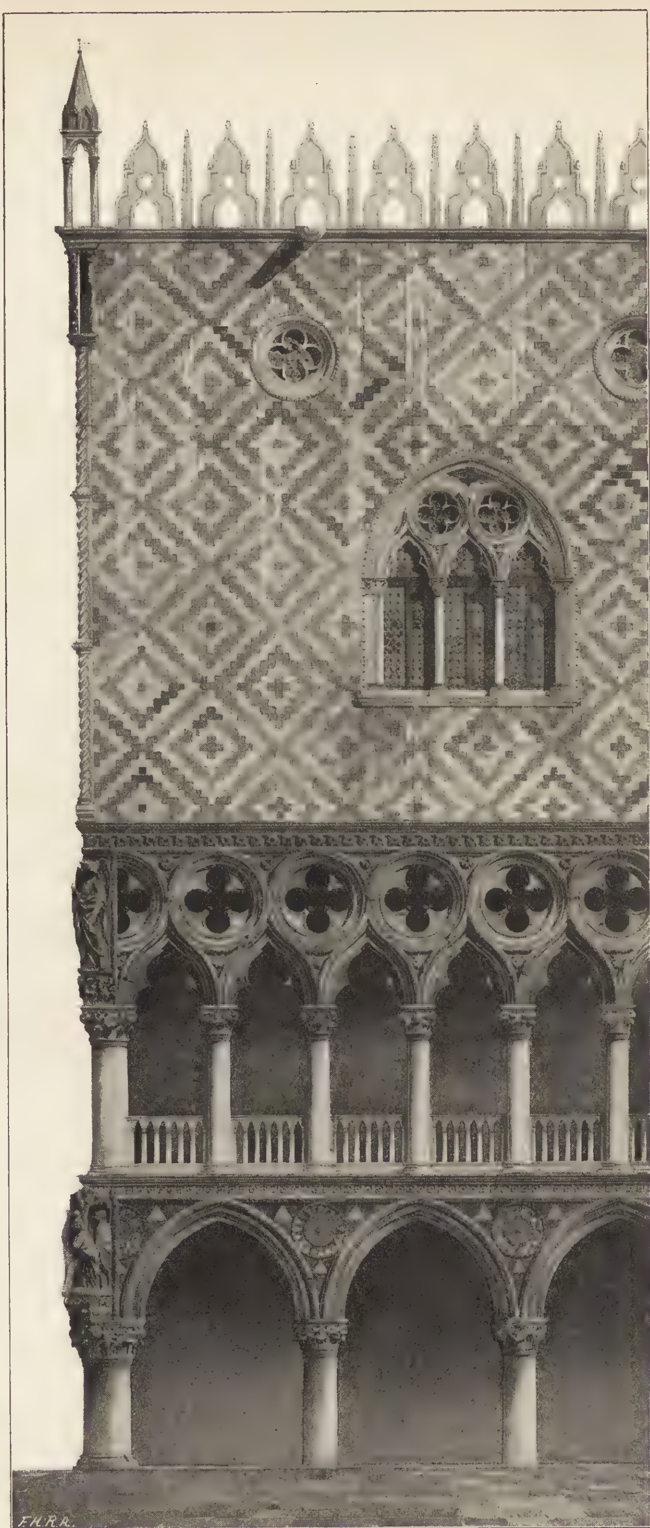

NY ROSENBORG. OPFØRT 1894.

beskedent Menneske, hvem det mindst af alt kom an paa at gøre sig bemærket og at komme til at spille en Rolle, han tog den Lejlighed, der tilbød sig til en stadig og nyttig Virksomhed under økonomisk betryggende, om end beskedne Kaar: Hjemmets stille Lykke, Omgangen med faa, men trofaste Venner, en lille forfriskende Dukkert engang imellem i Natur eller Kunst — det var, hvad han satte mest Pris paa.

Med Hæder deltog han i Konkurserne for Kunstmuseet, for Christiansborgs Genopførelse, for Kjøbenhavns Raadhus og Privatbankens Bygning. Der tilkendtes ham flere Præmier, men intet af disse Byggeforetagender førte hans Vej bort fra det vante, stadige Arbejde i Kommunens Tjeneste.

Af de Arbejder, som han har kunnet paatage sig ved Siden af sin kommunale Virsomhed, er sikkert Bygningskomplekset »*Ny Rosenborg*« et af de be-

DOGEPALADSET I VENEDIG. OPMAALING OG TEGNING AF L. CLAUSEN.

tydeligste. Den forstandige Økonomi, med hvilken han har vidst at benytte den valgte, for os saa hjemlige Stilart, den Smag og Omhu, med hvilken han har gennemført Bygningen i alle dens Detailler, gør den efter hans Kaldsfællers enstemmige Udtalelser til et af de bedste Eksempler paa, hvordan et moderne, kjøbenhavnsk Beboelseshus kan bygges.

Af de kommunale Byggeforetagender, ved hvis Projektering han navnlig har været virksom, maa foruden Skolerne i Raadmandsgade og Vestervoldgade særligt nævnes de elektriske Stationer, Brandstationerne m. fl. Arbejder for Magistratens 4de Afdeling. Dog, foruden disse skyldes en Række mindre Arbejder af dekorativ Natur den Lethed, med hvilken han vidste at forme og smykke de Genstande, som i en ikke ringe Grad bidrager til at give en By sit Præg — de nydelige Brandalarmer langs Farimagsgade ere udelukkende, de store elektriske Kandelabrer for største Delen Clausens Værk. Kjøbenhavns Kommune havde ikke nødig uden for sin egen Administration at søge den Bistand, som en dannet og smagfuld Architekt kan yde.

BRANDALARM VED NØRRE FARIMAGSGADE.

Saaledes stod han som en moden, fuldtudviklet, erfaren Kunstner. Der var al Udsigt til, at han i en nær Fremtid vilde komme til at indtage en ledende Stilling ved Kommunens Byggearbejder. Da kaldtes han pludseligt bort: en Underlivssygdom tilintetgjorde i Løbet af faa Dage berettigede Forventninger. At Kjøbenhavns Kommune i den Kreds af begavede og dygtige Architekter, som er fremstaaet i det sidste Slægtled, vil finde ham en værdig Efterfølger, tør man haabe og vente; men hans Familie og hans Venner vil med Savn og Vemod mindes et begavet og ædelt Menneske, der er kaldet bort, som det kunde synes os, kun alt for tidligt.

Kjøbenhavn, den 25. Februar 1904.

L. FENGER.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 12. MARTS 1904
6. AARGANG № 24

NYERE FORSKNINGER OVER BYGNINGSKUNST I LILLEASIEN.

Ogsaa Aandslivet har sine Epidemier, siger HERMANN USENER i sin berømte Bog »Götternamen«. Denne Sandhed gør de »stringente Videnskabsmænd«, der anser Dagens Evangelium for det ene saliggørende, vel i at indprente sig. Hvad der idag er »Videnskabens« sidste Ord, er imorgen en forældet Taabelighed. Intetsteds skifter Trosbekendelsen hurtigere end her, hvorfor Beskedenhed, som altid er en skøn Dyd, navnlig sømmer sig den »stringente Videnskabs« Dyrkere. Længe har man moret sig med at udlede alle Kristendommens Tanker fra den græske Filosofi, det hele kristelige Kulturindhold fra Antiken, uden at indlade sig med saadanne Smaating som at forklare, hvorledes en uddød Aandsverden bærer sig ad med at frembringe en ny og levende — thi at Kristendommen lever endnu, kan vel Ingen nægte. Nu kommer her en yngre, udmærket Videnskabsmand, JOSEPH STRZYGOWSKI, og dokumenterer videnskabeligt (*Joseph Strzygowski: Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig

FIG. I. HOVEDKIRKEN I BINBIRKILISSE.

1903), at *Kristendommens Kunst*, som man hidtil enstemmigt har afledt fra Antiken, er opstaaet og udviklet i Lilleasien og Syrien, at den altsaa *gror frem af samme Jord som de kristne Ideer.*

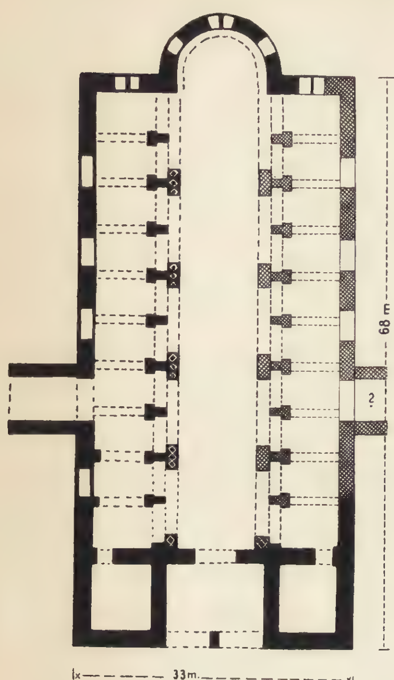

FIG. 2. HOVEDKIRKEN I BINBIRKILISSE.

Da Strzygowski paa Kongressen i Rom 1903 fremlagde sine Resultater, var jeg tilstede, og jeg vil vanskelig glemme den Forbløffelse, der malede sig i de gamle Forskeres Ansigter i stedse stigende Grad, medens den unge Mand, der allerede har et berømt Navn, Punkt for Punkt fremsatte sine overraskende Paastande. Hans Bog, som dengang ikke var udkommet, vil sikkert vække den største Opmærksomhed og rimeligvis megen Modsigelse rundt omkring i den lærde Verden.

Strzygowski har, foruden et Par mindre Studier over Renaissancens Begyndelse i Italien, udgivet en Række epokegørende Værker over Forholdet mellem Europas og Orientens Kunst i Oldtid og Middelalder. Hans Hovedarbejder er »Orient oder Rom«, »Hellas in des Orients Umarmung«, samt den storartede Samling »Byzantinische Denkmäler«, som han redigerer. Igennem disse Værker har han forberedt og udviklet den Anskuelse, han i sin nyeste Bog fremstiller fuldt færdig.

Her skal navnlig tages Hensyn til hans Behandling af Architekturen, der forresten ogsaa udgør Bogens Hovedparti.

FIG. 3. HOVEDKIRKEN I BINBIRKILISSE.

Strzygowskis Udgangspunkt er de mærkelige Kirkeruiner i Binbirkilisse (ɔ: »de tusind og een Kirker«), som LÉON DE LABORDE første Gang tegnede og opmaalte 1826. De er siden ikke bleven undersøgte før i 1895 af SMIRNOW og i 1900 af J. W. CROWFOOT. Disse to Forskere har overladt Strzygowski deres Materiale, som er langt righoldigere end Labordes; og paa Grundlag af dette, samt sine egne Iagttagelser i Lilleasien, opbygger han nu sit Resultat.

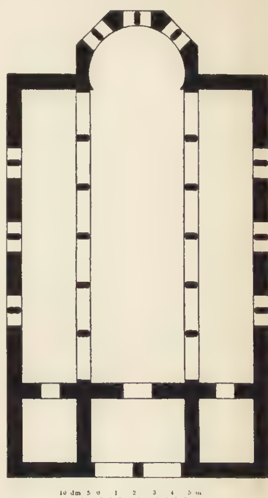

FIG. 4.
KIRKE NR. 3 I BINBIRKILISSE.

Binbirkilisse ligger i det sydøstlige Lilleasien, nær ved Konia (Oldtidens Iconium), ind under Bjærget Kara Dagh; de nuværende Beboere er Turkomanner, Egnen en vandløs Ørken. Hine talrige Kirkeruiner i Forening med Egnens Øde ledede Laborde paa den Tanke, at Anlæget oprindeligt havde været et mægtigt Kloster; men de senere Forskere mener alle, at det har været en Provinsby, typisk for den ældre byzantinske Tid, med en nogenlunde talrig Befolkning (ca. 30,000) og Sæde for en Biskop. Vi befinder os jo her i Nærheden af den Egn, hvor Kristendommen udfoldede sit rigeste Liv i det 4de Aarhundrede; Nordøst for Binbirkilisse ligger Nasianz, Nyssa og Cæsarea, som minder om Kappadokiens Trestjerne: de to Gregorer og den store Basilius. Binbirkilisses Kirke*type* er gennemgaaende fra Tiden før Konstantin (Presbyteriet er lille og tarveligt), men de fleste Bygninger synes opførte i Tiden mellem Konstantin og Justinian. I det 7de Aarh. eller senere er Byen saa bleven ødelagt af Araberne eller forladt.

Naar man sammenligner Binbirkilisses Basilikaer med de fire karakteristiske

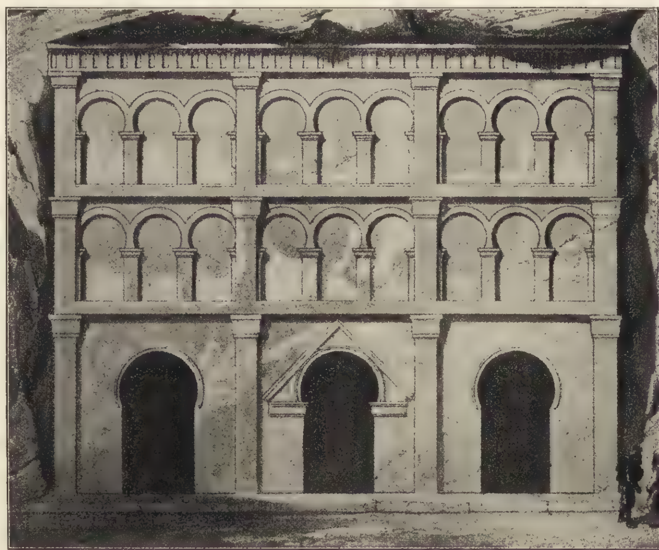

FIG. 5. KLIPPEGROTTE I GØREMEDALEN VED YRGYB, CIRCA AAR 400.

Grupper 1) Roms, 2) de syriske, 3) de nordafrikanske, 4) de byzantinske i Konstantinopel, Saloniki og Ravenna, saa kommer man til følgende Resultater: a) efter Materialets Art (Kvader) hører disse Basilikaer til den syrisk-nordafrikanske Kreds; b) de fjerner sig fra den nordafrikanske og nærmer sig den syriske ved at have en aaben Forhalle, taarnagtige Flankebygninger paa Façaden, Indgange i Længdevæggen og Vinduer i Apsis; c) hvad der er *selvstændigt* for Binbirkilisses Basilikaer er, 1) at Apsis stedse er uden de firkantede Siderum, som allerede i det 4de Aarh. forefindes i de syriske Kirker, 2) at baade Korets Grundplan og dets Hvælving er i *Hesteskoform**), 3) at Hvælvingen bæres af *Piller med Halvsøjler*, og 4) at *Vinduerne er rundbuede*, undertiden sammenkoblede to og to med en Pille imellem.

Den sandsynligste Hypothese er, at den syriske og lilleasiatiske Kunst har sin fælles Rod i de indfødte Folks oprindelige Bygningsformer. Fra Hetiterne har Assyrerne overtaget den aabne Forhalle med de to Trappetaarne; allerede Puchstein paaviste Sandsynligheden af, at denne karakteristiske Façade-Type er arvet fra gammelsyrisk eller fønikisk Tempelfaçade.

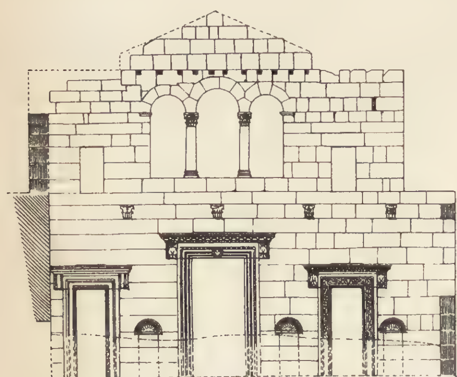

FIG. 6. AF KUPPELBASILIKAEN KODSCHA KALESSI, 170 EFTER KRISTUS.

Man har hidtil ment (bl. a. Mommsen), at Lilleasien helt igennem blev helleniseret i Tiden efter Alexander, men Architekturen viser, at det kun var Kystlandene, Storbyerne (Efesos, Antiochia), de Dannedes Klasser, som modtog den klassiske Kultur. Længere inde i Landet holdt den oprindelige orientalske Aand sig, indtil Kristendommen optog og omdannede den**). Efter Konstantin begynder saa *en Reaktion fra Orienten paa Hellenismen*; denne Tilbagevirkning bliver af den største Betydning for den senere byzantinske og — europæiske Kunst. Herom senere! Om den kristne Basilika-Type er af orientalsk Oprindelse, kan endnu ikke afgøres; alle Forsøg paa at aflede den af antike (græske eller romerske) Former er som bekendt mislykkede***). Men hvad der lader sig godtgøre er, at den græske Architekturs Hovedelement, Søjlen, absolut mangler i Binbirkilisse, medens Pillen med den til- eller indmurede Halvsøjle til Gengæld

---

*) Hesteskobuen findes i persiske Monumenter fra Sassanidernes Tid. Om dens Oprindelse er iranisk, mesopotamisk eller hetitisk, kan næppe afgøres; den findes ogsaa i Indiens Hulebygninger. Men at den er orientalsk, er sikkert nok. Hverken Rom eller Byzans har anvendt den. Fra de romerske og hellenistiske Basilikaer afviger Binbirkilisses (og andre lilleasiatiske Typer) endvidere ved at være *hvælvede*, medens den vestlige Basilika har et fladt Trætag, hvilende paa Søjler (ikke Piller).

**) Den berømte Theolog Ad. Harnack er fra et rent kirkehistorisk Synspunkt kommet til ganske samme Resultat som Strzygowski.

***) En af de betydeligste moderne Forskere, Witting: »Anfänge christlicher Architektur«, mener, at Basilikaen er en primitiv kristelig Frembringelse.

ikke har nogen som helst Parallel i græsk Architektur. Hesteskobuen, Trappetaarnene, Hvælvingen*) o. s. v., intet af alt dette kan stamme fra hellenistisk Paavirkning, end ikke ved Degeneration. Vi staar her ganske afgjort overfor en oprindelig national Kunst.

Dette genuint-orientalske gjorde Landet særligt modtageligt for *Klostertanken*, da den kom fra Syrien og Ægypten. Rimeligvis er denne Tanke jo oprindelig indisk. Kristendommen kom i alt Fald til Kappadokien som en Befrier fra Hellenismens Tyranni. Det var ikke Kristendommen, der blev helleniseret, *det var den kristne Anskuelse, der orientaliserede Hellenismen.* Den store Formidler er Konstantin. Kristendommens Kultus fordrede et virksomt *Inderrum*; derfor blomstrer Centralbygningen i Lilleasien ved Siden af Basilikaen; derfor udsmykkes Rummet med Ornamenter og Farver; men — dette var gammel-orientalsk Skik.

FIG. 7. AF KUPPELBASILIKAEN KODSCHA KALESSI. 170 EFTER KRISTUS.

Men nu *Centralbygningen*? Binbirkilisse har allerede en raffineret konstrueret Oktogon. Lilleasien har overhovedet en Mængde Oktogoner, tildels storartede (Nazianz, Wiranschehr o. s. v.). Roms Eksempler er forsvindende ved Siden af disse. Strømmen er ogsaa for denne Forms Vedkommende gaaet fra Lilleasien over Byzanz (Konstantin) til Ravenna og Aachen. I 331 begyndte Konstantin i Antiochia den store Oktogon, som Eusebius beskriver, og hans Apostelkirke i Konstantinopel, hvor han blev begravet, var sikkert ogsaa en Centralbygning (Korskuppelkirke). I et Brev fra Gregor af Nyssa fra ca. 380 omtales en Oktogon, han vil bygge over en Martyrgrav; af hans Beskrivelse fremgaar det, at *Tamburen* allerede forefindes; den stammer altsaa ikke fra den senere byzantinske Tid.

Korskuppelkirken stammer vistnok fra de orientalske Klippegrave (Sidon, Palmyra o. s. v.). Konstantins Apostelkirke var vel Oldtidens mest storartede Eksempel. Der behøves ingen Indflydelse fra de romerske Thermer til Forklaring. I Alexandrias og Antiochias Thermer var Kuplen sikkert i Brug tidligere

*) Erechteions Halvsøjler er af en hel anden Art. — Hvælvingen stammer rimeligvis fra Orienten og er af Etruskerne bragt derfra til Italien. I Lilleasien findes Hvælvingskonstruktioner saa udviklede, at Europa ikke har noget lignende før i den romanske Middelalder.

end i Rom. Korsformen har oprindelig symbolsk Betydning; denne Kirketype benyttedes oprindelig som Gravkirke over Martyrgravene eller som Triumfkirke paa et tidligere hedensk Tempels Grund. Ambrosius' Indskrift i Milanos Apostelkirke 382 lyder paa, at »Korsformen er Tegnet paa Kristi Sejr, hans Triumfs hellige Billede.«

Den mærkeligste Konsekvens af de foregaaende Udviklinger er imidlertid den Paastand, at *den romanske Kirketype stammer fra Lilleasien*. Man mærke sig følgende Punkter: 1) den hellenistiske Basilika har fladt Træloft, den lilleasiatiske er hvælvet; 2) den hellenistiske Basilika har Atrium, som overflødiggør eller hæmmer Façadens frie Udvikling, den lilleasiatiske Basilika har Forhallen mellem de to Trappetaarne og intet Atrium; 3) den hellenistiske Basilika har Søjlen som Element, den lilleasiatiske har den for Romanismen karakteristiske Pille med Halvsøjler; 4) Kirkerne i Binbirkilisse viser os Vinduer i Rundbueform, ordnede to og to sammen, med en Pille imellem; Isaura har en Oktogon, hvor der endog findes *tre* Vinduer sammen-

FIG. 8. KRISTUS SOM LÆRER OG SOM DEN GODE HYRDE. BASRELIEFS FRA MUSEO CIVICO I BRESCIA, 4. AARH.

FIG. 9. TAARNBYGNING.

koblede. Alt dette peger, som man ser, i Retning af den romanske Type. Vi forefinder som bekendt syrisk Indflydelse i Diokletians Palads i Spalato, i Theodoriks Grav i Ravenna, i Arenaen i Arles samt i Nîmes' »Bains de Diane«; hvad er rimeligere, end at ogsaa *Kirker* i lilleasiatisk Stil har afgivet Forbilledet for europæiske Kirker? Strømmen er gaaet over Marseille—Milano—Ravenna. Først (oversøisk) Marseille! De tre Byer har man tidligere opfattet som en fremskudt Forpostlinie for de romerske architektoniske Ideer. De har tværtimod dannet en Vold, der *hindrede* Roms Indflydelse i at trænge mod Nord. S. Lorenzo i Milano, denne Architekturhistoriens store Gaade, er rimeligvis et Eksempel paa, hvorledes en orientalsk Basilika saa ud; romersk er den i alt Fald ikke*). Netop i Tiden mellem Konstantin og Justinian strutter det orientalske Aandsliv af Sundhed og skabende Kraft, medens det romerske er ganske dødt. Kun »stringente Filologer« kan plukke modne Frugter af et udgaaet Træ.

*) Lige fra Ambrosius' Dage har Milano dannet en Opposition til Rom. Byens Menighed har den Dag idag sin særegne Ritus og sin orientalsk-græske Liturgi. Paven har ofte stræbt at faa den afskaffet, men Biskop og Folk har hidtil ihærdigt modsat sig det. Det er et interessant Træk.

Men vi har andre Fingerpeg. Det berømte Elfenbens-»Lipsanothek« i Brescia fra det 4de Aarh. (Fig. 8 og 9) viser os en Kirkefaçade med to Taarne, ved Siden deraf en rundbuet Hvælving, og andetsteds et fritstaaende Taarn.

Ganske lignende Former ser vi i Werdenerskrinet (Victoria-Albert Museet i London) samt paa S. Sabinas Trædør i Rom (fra det 5te Aarh.), hvor Kirken tydeligt angives ved et Kors (Fig. 10). Ingen, der ser paa disse Billeder, kan tvivle om, at den romanske Façades Ide gaar tilbage til det 4de—5te Aarh., og hvor findes der saa Spor af den andetsteds end i Lilleasien? — Jo, et Sted!

Fra Tidsrummet mellem det 4de og 6te Aarh. (Formodningerne svinger mellem disse Tal) findes Syd for Rossano i Kalabrien en Kirke, kaldet *Roccella di Squillace**), som viser os den romanske Kirketype ganske tydeligt udviklet.

FIG. 10. BASRELIEF FRA S. SABINA I ROM, 5. AARH.

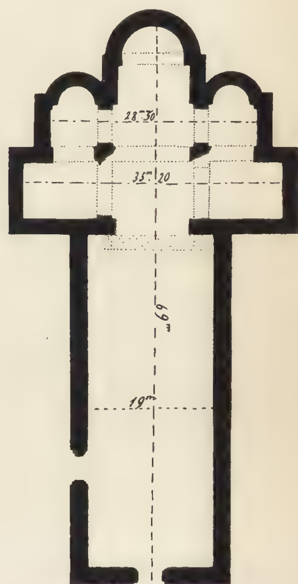

FIG. 11. BASILICA I ROCCELLA DI SQUILLACE (MELL. 4. OG 6. AARH.).

Over en Krypt hæver sig Koret med Transept og tredelt Apsis. *Hovedapsis er i Hesteskoform!* Kirken har været overhvælvet. Denne Form *kan* ikke være kommet andetstedsfra end fra Lilleasien.

Dehio**) har udviklet, at den romanske Form er ældre end Ottonernes Tid; han vil føre den tilbage til Karolingernes Tid og mener, at f. Eks. Dobbeltkoret er en genial karolingisk Ide. Denne Ide findes imidlertid udført i Øvreægypten (Hermanthis) og i Baalbek; den stammer fra Orienterings-Ombytningen. Men Østningen trængte netop frem fra Lilleasien. I Antiochia holdt man paa Vestningen, og i Rom var man som bekendt lige glad, idet her findes Kirker med Alteret i alle mulige Verdenshjørner. Dobbeltkoret trænger frem med

---

*) Opmaalt i den nyeste Tid af Major Caviglia.
**) Se Jahrbuch d. k. preuss. Kunstsamml. X (1889).

Klosterbevægelsen, som er en orientalsk Bevægelse. Ogsaa Kapelkransen kommer med den; derfor naar den til Sydfrankrig med Martin af Tours, Munketankens Missionær blandt Frankerne. Apsis i Kløverbladsform er ganske afgjort først konstrueret i Ægypten.

Den romanske Kunsts fundamentale Tanker er altsaa alle af orientalsk Oprindelse. Dette formindsker naturligvis ikke de Mesteres Betydning, der udviklede Tankerne til hin Skønhed og Højhed, hvorved de — navnlig efter at Gothiken havde draget Konsekvenserne — staar som den græske Tempel-Idés Jævnbyrdige i Kunstens Historie. Kristendommens nye Liv i de germanske Racer optog og fortsatte de Tanker, der var født til Verden med Kristendommen selv i dens Fødeland. Kun af Liv kommer Liv. Bestræbelserne for at udlede Liv af Død hører ind under Kategorien: »Aandslivets Epidemier«.

P. A. ROSENBERG.

FORSKELLIGT.

Digter-Monumenter i Paris. For Digteren ANDRÉ CHENIER, som blev guillotineret under Revolutionen, er det foreslaaet at rejse et Monument. Pladsen for dette er endnu ikke bestemt, men Komiteen har anmodet Billedhuggeren DENYS PUECH om at udføre en Model, i hvilken en Portrætmedaillon af Digteren vil blive sammenstillet med den af PUECH udførte Figur »Jeune Captive«, som findes i Luxembourg-Museet.

For ALEXANDRE DUMAS FILS' Monument har Billedhuggeren DE SAINT-MARCAUX nylig fuldendt en Model i fuld Størrelse. Monumentet skal have Plads lige overfor det, som er rejst for den ældre Dumas paa *Place Malesherbes*; det skal udføres i Sten og fremstiller Dumas siddende, iført en folderig Kappe og med en Pen i Haanden. Paa den ene Side af den runde Piedestal findes en Gruppe Figurer, der hentyder til Digterens Hovedværker, særlig »Kameliadamen«. Bag ved Piedestalen findes endnu en Figur, som skal symbolisere Ungdommen. Monumentet regnes for at være et af de bedste Arbejder, DE SAINT-MARCAUX endnu har udført.

❦

Technicum i Strelitz i Mecklenburg begynder sit Sommersemester den 7. April med Undervisning i forskellige Bygningsfag, saavelsom Maskinvæsen og Elektroteknik. Program erholdes gratis tilsendt ved Henvendelse til Anstaltens Forvaltning.

❦

En international Konkurrence angaaende Tilvejebringelsen af Udkast for Byen Barcelonas Sammenbygning med sine Forstæder er udskrevet, og Fristen for Indleveringen af Tegninger udløber den 3. December 1904. Præmierne er paa 35,000, 10,000 og 5000 Francs. Program og Bilag kan erholdes, naar man herom indsender Begæring til Staden Barcelona samt vedlægger 10 Fr.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

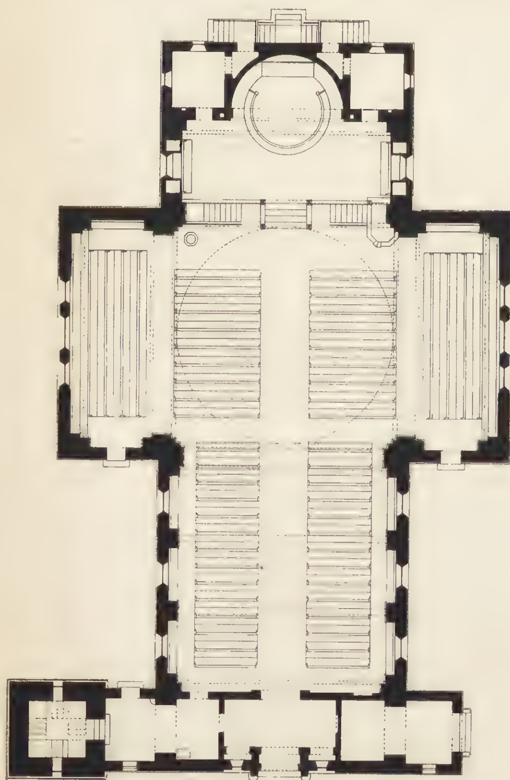
KJØBENHAVN
DEN 19. MARTS 1904
6. AARGANG № 25

ANSGARS KIRKE I ODENSE.

ARCHITEKT N. JACOBSEN.

ANSGARS KIRKE
I ODENSE.

ARCHITEKT
N. JACOBSEN.

Efter at St. Knuds Sogn i Odense ved Byens stærke Vækst havde naaet et Folketal af henved 25,000 Mennesker, besluttedes det som Forberedelse til en Deling af Sognet at skride til Iværksættelsen af Opførelsen af en ny Kirke, der kunde blive Sognekirke for Byens vestlige Kvarter.

Da en i den Anledning dannet Komite ved frivillig Indsamling havde faaet tegnet et Beløb af ca. 50,000 Kr., indgik den til Regering og Rigsdag med Andragende om et Statstilskud til Kirkens Opførelse, hvilket bevilgedes paa Finansloven 1901—02 med 30,000 Kr.

Odense Byraad skænkede Byggegrund til Kirken i Anlæget ved Kirkegaardsalleen.

Den 23. Oktober 1901 nedlagdes Grundstenen, og den 30. November 1902 fandt den højtidelige Indvielse Sted.

Kirken er udvendig opført af røde, haandstrøgne Sten med Sokkel, Dørindfatning og Gavlafdækninger af Granit. Tagene er dækkede med sortglaserede Tagsten.

Det indvendige Rum er hvælvet med murede Hvælvinger. Vægge og Hvælvinger er skurede og hvidtede, og den foreløbige, sparsomme Dekoration er udført i Kalkfarve.

Kirken er opført efter Tegninger af Architekt N. Jacobsen i Odense.

Naar fraregnes Modelleringen af Relieffet over Hoveddøren (udført af Th. Bærentzen) og største Delen af Stenhuggerarbejdet, er alt Arbejde udført af Byens Haandværkere.

ANSGARS KIRKE I ODENSE. ARCHITEKT N. JACOBSEN.

ANSGARS KIRKE
I ODENSE.

ARCHITEKT
N. JACOBSEN.

I Efteraaret 1903 har Kirken faaet et Orgel udført af A. H. Busch & Sønner i Kjøbenhavn.

ET NORSK SKIFERBRUD.

Den Dag, da de fornøjelige og dristige »Hopløb« havde fundet Sted paa Holmenkollen, var jeg paa Turisthotellet saa heldig at blive forestillet for Hr. T. Plesner, som er Direktør for det skandinaviske Skifer-Aktieselskab Slidre, der har sit Sæde i Kristiania, men er startet i Kjøbenhavn. Det lykkedes mig at formaa Skiferselskabets Bestyrelse, der var samlet paa Hotellet, til den næste Morgen at tage mig med til Selskabets Brud i Østre Slidre i Valdresdalens nordlige Hjørne, ca. 3000 Fod over Havet og kun faa Mil fra Jotunhejms med evig Sne klædte Fjældtoppe.

Rejsen til Slidre — og samtidigt dermed Transporten af Skifer til Omverdenen — er bleven lettet betydeligt ved Anlæget af Banen til »Tonsaasen«, det bekendte, ca. 2000 Fod over Havet beliggende Kursted for Brystsvage.

Tidligere maatte Skiferen pr. Vogn eller Slæde transporteres ca. 95 Kilo-

meter før den naaede Randsfjorden, hvorfra den atter skulde omlastes paa Damper og Bane for at naa Kristiania. Nu er Afstanden fra Bruddene til Stationen ca. 48 Kilometer og vil snart ved Banens Forlængelse blive yderligere reduceret til ca. 15 Kilometer, saa at Skiferen kun skal transporteres pr. Hest denne korte Strækning, før den naar Jærnbanen, der fører den direkte til Station i Danmark, Norge, Sverrig eller Tyskland.

Det vil forstaas, hvilken Betydning dette har for Prisen paa denne overordentligt smukke Skifer.

Disse Brud, der findes i det stejle Affald af den øverste Aas af Fjældene ved Slidre, har været drevne i over hundrede Aar, men hidtil paa yderst primitiv Maade som rent Bondebrug med »Skantøkse«, uden Plan, væsentlig med den lokale Afsætning for Øje, idet Transporten var for dyr og Produktet for tarveligt til Forarbejdelse for Eksport.

Driften er nu fuldstændigt rationel og Produktet i Aktieselskabet Slidres Gruber, som bestaar af saavel blaa og violet som den fineste grønne Skifer, er i flere af Bruddene af aldeles fortrinlig Beskaffenhed og viser sig at blive smukkere, jo dybere Lagene ligger, saa at den maa regnes for finere end selv den fine Wales-Skifer. Skiferblokkene sprænges med Krudt og groftkløves nede i Gruberne, bringes derefter ved Hejseværk op og videre ved Skinneveje frem til »Klippehusene«, hvor Finspaltningen og Tilklipningen med Skifersaksen efter de forskellige Modeller foregaar, hvorefter den færdige og sorterede Skifer læsses paa Vogn eller Slæde for at bringes videre, medens Affaldet, der sikkert senere vil blive Genstand for Udnyttelse, kastes til Side.

Siden Aktieselskabet Slidre blev dannet og har faaet en Del af sin mægtige Brudrække i rationel Drift, leverer Selskabet Skiferen i aldeles nøjagtige Former og i Tykkelser fra ca. 4 til 6 mm. — ja den kan uden Vanskelighed spaltes lige ned til en Tykkelse som almindeligt Vinduesglas, saa at den uden Tvivl vil kunne optage Konkurrencen med Wales-Skiferen, og Selskabet har da ogsaa gennem sin tidligere Repræsentation i Danmark, der har ladet Skiferen undersøge af Statsprøveanstalten med et meget gunstigt Resultat, udført en Del Leverancer til den danske Stat.

Skiferen fremkommer ret forskellig baade i Henseende til Farve, Finhed og Styrke. I enkelte Gruber, »Skreobruddene«, udmærker den sig ved sin sjældne, lysegrønne Farve og samtidigt ved sin Finhed og Elasticitet. Denne egner sig da særlig til Eksport og er meget efterspurgt fra England; men ogsaa i de øvrige dette Aktieselskab tilhørende Gruber produceres der smuk og stærk Skifer, der godt kan stilles ved Siden af »Port Madoc«-Skiferen, der ikke har den smukke grønne Farve, som i Slidreselskabets fineste Brud, ej heller dennes Elasticitet. Hvad der navnlig udmærker dette Selskabs Skifer er, at den ikke springer efter Længden, hvad der er Tilfældet saavel med en Del andre Skifersorter fra Slidre som ogsaa med adskillig engelsk Skifer.

Da Selskabet dannedes i Kjøbenhavn i Juli Maaned f. A., var Produktionen beregnet til aarligt 2 Millioner Stkr. Skifer, men paaregnes meget snart at kunne bringes op til 4 à 5 Millioner Stkr. aarligt, og paa Grund af denne Skifers Fortrin og de betydelig forbedrede Transportforhold, vil den kunne optage Konkurrencen med al anden europæisk Skifer. Selskabet beskæftiger allerede nu ca. 60

øvede Mænd ved Bedriften, foruden en Mængde Heste ved Transporten. En enkelt Mand kan tilhugge op imod 800 Stkr. Skifer om Dagen.

Det er højst interessant at besøge Bruddene og overvære saavel Sprængningerne paa Bunden af Gruberne som Arbejdet i Klippehusene; navnlig ved her at følge Spaltningen og Klipningen af Skiferpladerne beundrer man den Færdighed, hvormed de øvede »Spaltere« finder netop det Sted, hvor Spaltejærnet skal anbringes for at opnaa den rette Tykkelse af Pladerne, der kan være 2—3 Meter lange og 1—2 Meter brede, og dog spaltes i hele sin Størrelse ned til den passende Skifertykkelse.

Man har heroppe et pragtfuldt Udsyn imod de sneklædte Jotunfjælde, der i klart, glitrende, stille Solskinsvejr med ca. 20 Graders Kulde taarnede sig i Nord i kold, ensom Majestæt. Ogsaa af denne Grund vil en almindelig Turist ikke fortryde at tage Skiferbruddene med paa sin Tur til Jotunhejm.

Selve Rejsen fra Kristiania langs Randsfjorden, over Tonsaasen, gennem Valdres med den dejlige Voldbofjord i Vest og Jotunfjældene i Nord er saa betagende og rig paa Afveksling, at denne alene rigeligt lønner en Udflugt til disse interessante Skiferbrud.

Selskabets Dannelse er ret karakteristisk.

Hr. T. Plesner, Selskabets nuværende Direktør, der i nogle Aar havde drevet Bruddene paa Forpagtningskontrakter og solgte Produktionen fra sin Forretning i Kristiania, blev klar paa, at Bruddene indeholdt saa megen og fin Skifer, at den efter Anlæget af den nye Valdresbane maatte kunne udnyttes paa ganske anden Maade, naar der kunde skaffes større Kapital tilveje. Han rejste derfor til Kjøbenhavn, hvor det i Løbet af 8 Dage lykkedes ham gennem Sagførerfirmaet Overretssagførerne Emil Beyer og G. Hemmingsen at tilvejebringe det første Aktiebeløb, hvormed Selskabet startedes. Da Begyndelsen var gjort, kom der yderligere tysk og engelsk Kapital til.

I Bestyrelsen sidder d'Hrr. T. Plesner som administrerende Direktør, Generaldirektør C. Delgobe, forhen Leder af et stort fransk Grubeselskab i Norge, som teknisk Leder, og Overretssagfører Klinkenberg i Kristiania som juridisk Medlem.

Selskabets Repræsentanter og Eneforhandlere er for Kjøbenhavn og Skaane C. Wienbergs Stenhuggerier, for Hamburg det bekendte Firma Krogmann, Becker, Elkan & Co. og for England de store Skiferfirmaer Ellis Partridge & Co. og Dawber Townsley & Co. limitid.

Ø. B.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Antinonnin er et Middel til Beskyttelse af Træ og Bygningstømmer mod Svamp, Raaddenskab, Orm m. m. Til Imprægnering af Bjælker, Vægbeklædninger o. lign. er en to Gange gentagen Paastrygning tilstrækkelig; hertil maa da helst anvendes en varm 2 pCt. stærk Opløsning. Lofter og Vægge, som skal hvidtes med Kalk, kan med Fordel forinden denne Hvidtning bestryges een Gang med Antinonnin. Hvor der allerede har dannet sig Skimmel o. lign., maa dette først

fjernes forinden Paastrygningen finder Sted; stærkt angrebne Dele af Træ eller Bjælker maa helt borttages. Antinonnin er lugtfrit, let opløseligt i Vand og billigt at anvende.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüth's Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen* er sendt os til Anmeldelse:

Moderne Bauformen. Monatshefte für Architektur. Herausgegeben von M. J. GRADL. Julius Hoffmanns Verlag, Stuttgart.

Af Værkets 3die Aargang foreligger 1ste Hefte i meget smukt og tiltalende Udstyr. De fire Tekstblade indeholder en stor Del fortræffelige Billeder af nyere tysk Architektur, og af de medfølgende 8 Tavler er de 6 elegant udførte Akvareltryk, anbragte paa mørke Kartoner. Der kan af disse Farveskitser læres ikke saa lidt for hvem, der lægger Vægt paa at fremstille maleriske Perspektiver; navnlig findes et Par Blade fra Prof. Hermann Billings Haand, der udviser en imponerende Sikkerhed i Behandling af Vandfarve og Pensel.

Billige Boliger for en og to Familier. Opførte efter Tegninger af danske Architekter. Samlede og optegnede af Architekt ALFRED MØLLER. Ludvig Schüths Forlag, Kjøbenhavn.

Den lille, net udstyrede Mappe indeholder 24 Blade med Planer og Façader af lige saa mange Smaabygninger, mest Villaer og Sommerboliger, ved hvilke Architekterne har haft den ret vanskelige og ikke altid taknemmelige Opgave, at skabe den bedst mulige Bolig for den mindst mulige Bekostning, som overhovedet kan anvendes paa en saadan.

Det Udvalg af Tegninger, som er samlet her, stiller vel ikke store Fordringer i architektonisk Henseende, og dog maa man som Helhed indrømme, at det er lykkedes for ikke saa faa af de 10 Architekter, hvis Navne findes paa Tegningerne, at skabe noget baade praktisk og tiltalende med ringe Midler.

Den største af disse Bygninger er Villa »Urskovhus« ved Vejle, tegnet af CHRISTOF HANSEN, den har kostet 16,000 Kr. at opføre; den mindste er en Sommerbolig ved Horsens, tegnet af samme Architekt; den har kun kostet 4000 Kr. Af de andre Villaer skal særligt nævnes nogle, som er tegnede af V. NYEBØLLE, LUDVIG ANDERSEN, A. T. HAGERUP, FRIMODT CLAUSEN og R. JENSEN. Typer paa Byggeforeningshuse findes fra A. GUNDESTRUP og A. HAUNSTRUP; Prof. ERIK SCHIØDTE er repræsenteret ved nogle Funktionærboliger i Nærheden af Gedser, og fra Prof. ALB. JENSEN finder man en lille, tiltalende Skovriderbolig ved Holte.

Paa hvert Blad findes korteligt anført, hvad den paagældende Bygning er opført af og hvad den har kostet, idet det dog meget viseligt paa det første Blad er meddelt, at Prisernes Størrelse selvfølgelig er afhængig af de lokale Forhold, og at man derfor f. Eks. ved Sammenligninger maa tage skyldigt Hensyn til bl. a. den Egns Beliggenhed, hvor Bygningen er opført.

FORSKELLIGT.

Kataloger. Ingeniørfirmaet HEIN & MØLLER-HOLST har udsendt et særdeles net udstyret Hefte om Elevatorer og med forskellige Oplysninger angaaende Udførelsen af Elevatoranlæg. I Heftet, der bringer en Del Afbildninger af Person- og Vareelevatorer, som Firmaet har udført i de senere Aar, findes tillige aftrykt Elevator-Loven for Danmark.

— BRØDR. THØFNERS Katalog for 1904 indeholder et meget rigt Udvalg af Vandklosetter med alt Tilbehør, Udslagningskummer, Badekar, Badeovne, Vaskekummer og øvrige sanitære Anlæg. Illustrationerne er alle overordentligt gode og Oplysningerne kortfattede og tydelige.

Dresden. Augustusbroen, som er en af Tysklands ældste Stenbroer, skal nu nedrives; den stammer fra det 14de Aarhundrede, og det beklages derfor meget, at man er nødsaget til at lade den blive erstattet af en ny Bro. Allerede i flere Aar har den været usikker, og idelige Reparationer og Afstivninger har været fornødne; hertil kommer endvidere, at Buernes ringe Spændvidde har virket hæmmende for Trafikken paa Elben. I Forbindelse med Broens Omlægning forestaar betydelige Forandringer af Theaterpladsen, som ligger i dens umiddelbare Nærhed.

Et Nibelung-Monument skal rejses ved Donaus Bredder og udføres af Billedhuggeren SEIP, der fremstiller Rüdiger med Sværd i Haanden, som et Symbol paa Troskab og Mod. Figuren vil blive af Sten, men Sværdet og Hjelmen støbes af grønt Glas.

Et Kunstnerhus i Nürnberg er under Opførelse efter Tegninger af Architekten O. SEEGY, og det ventes at være fuldendt til Udstillingen, som skal afholdes i Nürnberg 1906. Byggesummen, som vil andrage 600,000 Mark, er tilvejebragt ved private Bidrag og ved Tilskud fra selve Byen. Bygningen skal indeholde Administrationslokaler, Udstillingssale for Byens Malerisamling samt for Albrecht Dürer-Foreningens Samling, og endelig skal den ogsaa omfatte en Restaurant.

Paris. Byen Paris har overdraget Wien og Washington betydelige Grundstykker, for at de paagældende Byer paa disse kan opføre deres respektive Gesandtskabsbygninger. M. BERNIER, Opera Comique's Architekt, skal opføre den amerikanske Bygning, medens M. CHEDANNE, som er Architekt ved det franske Udenrigsministerium, har faaet overdraget at tegne og bygge den østrigske.

Kathedralen i Toledo, der tidligere har været en maurisk Moské, befinder sig, trods sine rigelige Indkomster, i en saa faldefærdig Tilstand, at man har Grund til at frygte en alvorlig Katastrofe.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 26. MARTS 1904
6. AARGANG № 26

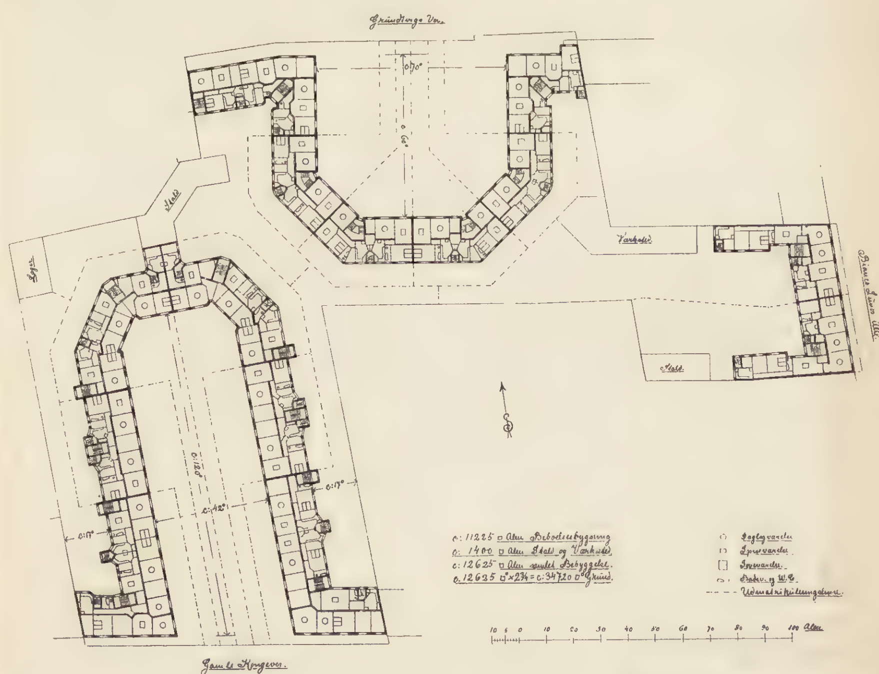
EN SKITSEKONKURRENCE.

I November Maaned f. A. blev der af et privat Konsortium udstedt en Konkurrence med det Formaal for Øje at tilvejebringe Planer for den bedste Udnyttelse af nogle Arealer ved Gl. Kongevej, Bianco Lunos Allé og Grundtvigs Vej.

Der vilde ved Bedømmelsen af Projekterne blive taget særligt Hensyn til det ønskelige i at faa tilvejebragt en Forbindelse mellem Gl. Kongevej og Grundtvigs Vej, eventuelt Bianco Lunos Allé.

Ingen af de projekterede Lejligheder maatte være paa mindre end 3 Værelser og have under 185 Kv. Alen Gulvflade.

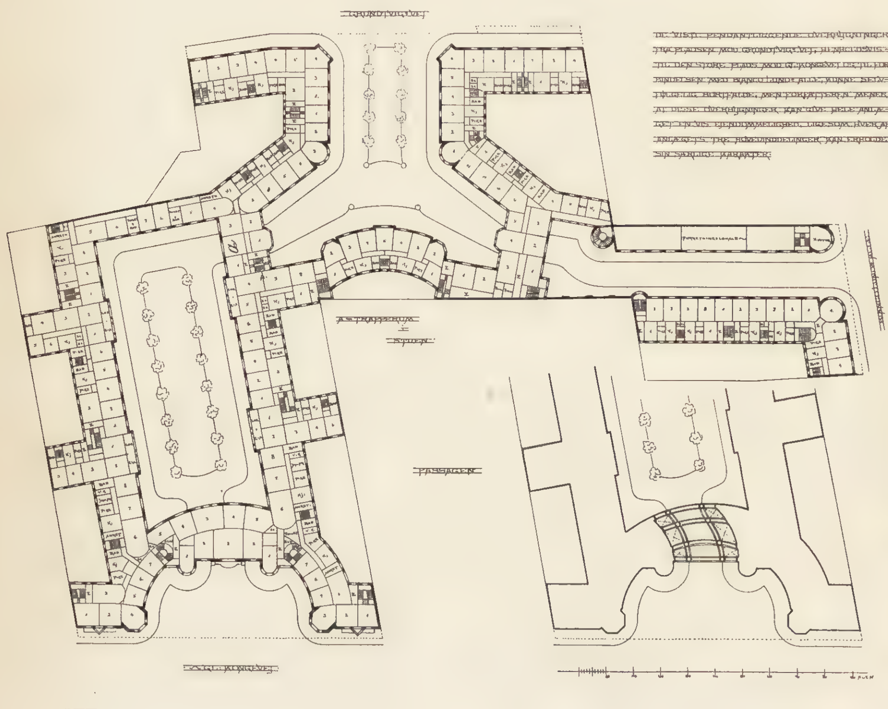
Der stilledes som bestemt Forlangende, at Planerne skulde frembyde fortrinlige hygiejniske og architektoniske Forhold, selv om Opnaaelsen heraf maatte nødvendiggøre Afvigelser fra Byggeloven.

ARCHITEKT ROLF SCHRØDER.

Der var udsat 4 Præmier, fra 500 til 100 Kr. Bedømmelsesudvalget bestod af Ingeniør Fr. Johannsen og Tømrermester Adam Matthissen, valgte af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, Architekterne Valdemar Schmidt og Carl Thonning, valgte af Akademisk Architektforening, samt Overretssagfører Axel Bang og Sagfører Peschardt for Ejerne af nævnte Grunde.

Af de mange Projekter, som indkom ved Fristens Udløb, blev fire præmierede (se Pag. 207); — vi gengiver nedenfor nogle af disse Planer tillige med en forklarende Tekst fra de paagældende Architekter selv.

ARCHITEKT RICH. BERGMANN.

ARCHITEKT ROLF SCHRØDERS PROJEKT.

I nærværende Forslag til Bebyggelsen af de angivne Grunde er tilstræbt en lys og luftig Plan og lagt Vægt paa at undgaa skæve Gader og lukkede, isolerede Pladser, for ikke at bortskære Hovedgadens Liv og Sollyset fra Beboerne, men give Gaden en smuk Udvidelse og bryde Husrækken med Grønt.

Da Pladsen mod Gl. Kongevej har den bedste Beliggenhed, er Planen her forsynet med Udbygninger og har alle Trapperne i Bagsiden samt fortrinsvis 4 og 5 Værelsers Lejligheder.

Bygningerne ved Pladsen mod Grundtvigs Vej har efter dennes Beliggenhed flest 3 Værelsers Lejligheder, er uden Udbygninger, og har Hovedtrapperne mod Forsiden, men uden at skade denne, da de ere anbragte i de indadgaaende Hjørner og kan danne en naturlig Adskillelse mellem de enkelte Façader.

Den lille Gennemgangsgaard mellem Pladserne er tænkt afsluttet med Huse

og Gitterporte og saaledes beplantet, at Synet tages fra Bygningernes høje Bagsider.

Ved Lygternes Placering og Beplantningen er der taget Hensyn til Gennemgangenes Midtlinier.

I en af de Bygninger, som skal nedbrydes, boede Præsten og Digteren N. F. S. GRUNDTVIG i Aarene 1859 til 1867, som hørte til de betydningsfuldeste i hans Liv. Omtrent paa dette Sted, længst tilbage paa den projekterede Plads mod Gl. Kongevej, set mellem Træernes Række, er tænkt rejst et Mindesmærke for Grundtvig, som sammen med de 2 aabne Pladser (Grundtvigs Plads og Pasteurs Plads) skulle forskønne Frederiksberg.

ARCHITEKT RICH. BERGMANN.

ARCHITEKT RICH. BERGMANNS PROJEKT.

Ved Udarbejdelsen af foreliggende Projekt var Hovedtanken den at tilvejebringe et Anlæg, hvor Bygningen mod Gl. Kongevej kunde blive saa rentabel som muligt, men tillige ved sin Plan og sit Ydre blive saaledes, at den Forbipasserendes Øje uvilkaarligt maatte tiltrækkes af samme.

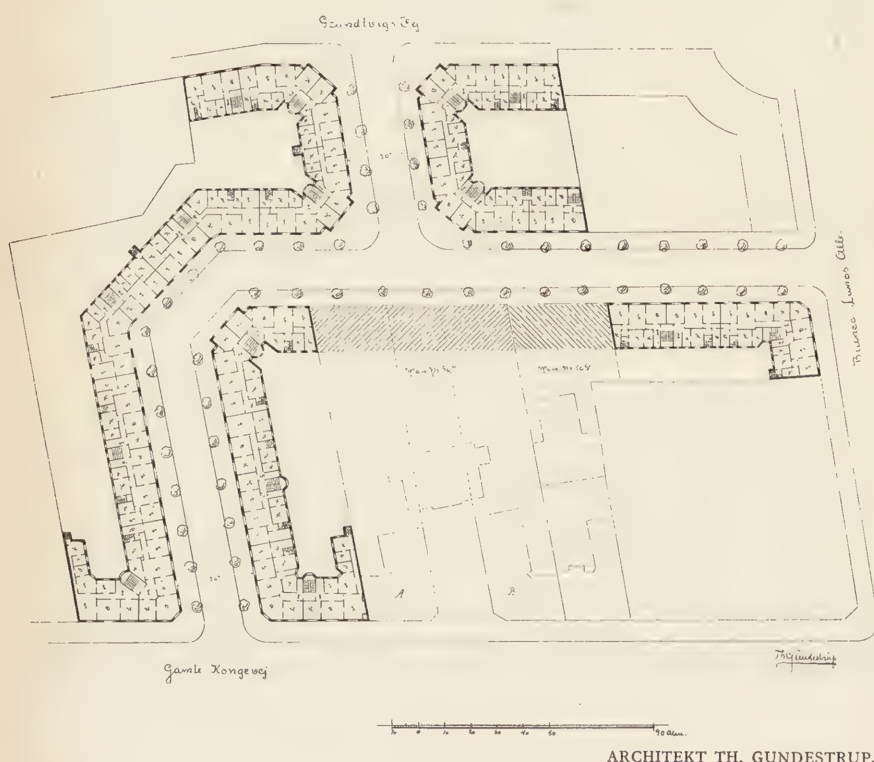
Det indre Anlæg skulde være lyst og luftigt, og Forbindelserne mellem de to Veje saa brede og bekvemme som muligt.

Det første søgtes tilvejebragt ved den projekterede, tilbagetrukne, buede Planform, hvorved opnaaedes større Façadeudstrækning og derved atter store herskabelige Lejligheder i Etagerne samt Plads til flere Butikker i Stueetagen, ligesom den valgte Form frembragte en Plads foran Bygningen, hvor maaske et Springvand med Siddepladser kunde gøre sit til, at Øjet maatte hendrages paa Komplekset.

Ved derefter at gøre den indre Plads mod Gl. Kongevej saa stor som muligt (her 100 Al. × 45 Al.) og med Beplantning af Træer, samt ved Anlæg af en større beplantet Plads mod Grundtvigsvej, formentes alle Krav opfyldte med Hensyn til Lys og Luft, og til at gøre det samlede Anlæg architektonisk tiltalende.

Paa den smallere Grund mod Bianco Lunos Allé kunde kun en Gade anlægges, som destoværre blev mindre anselig end ønskeligt, naar Hensyn skulde tages til Dækning af Nabogavle og lignende.

For ikke at være tvungen til at lade hele Komplekset opføre i en og

ARCHITEKT TH. GUNDESTRUP.

samme Stilretning, og tillige for at frembringe en hyggelig og noget fra det Almindelige afvigende Karakter, ere Forbindelsesbygningerne mellem de 3 Hoveddeinddelinger udførte.

Disse Forbindelsesbygninger er selvfølgeligt i underste Etager tænkt anvendte som hvælvede Passager, der hver — delt i 3 Dele — har en Bredde af over 20 Al.

Iøvrigt er Planen lagt til Rette for saa rene Linier og god architektonisk Løsning som muligt, idet alle indadgaaende Hjørner og Fremspring i Gaardene er undgaaede, ligesom alle Trapper og Køkkenafdelinger er lagte mod disse.

ARCHITEKT TH. GUNDESTRUPS PROJEKT.

Ved Projektet er tænkt en 30 Al. bred Gade fra Gl. Kongevej til Grundtvigs Vej. Denne Gade er endvidere ført til Bianco Lunos Allé.

Der vil da kunne bebygges ca. 13,484 □ Al., og de projekterede Ejendomme kan alle matrikuleres ud til 30 Al. bred Gade. Endvidere kan Matr. Nr. 50 u og 50 q faa Façade til den ny Gade imod passende Vederlag og opføre Bygninger paa det skraverede Areal.

Projektet er tillige anlagt med det for Øje, at Vejen imellem A. og B. Gl. Kongevej kan føres igennem til den ny Vej, hvorved der mod denne kan opføres Hjørnebygninger i Lighed med A. og B.

Endelig kan Arealet mod Bianco Lunos Allé skilles fra det andet og bebygges som Mellemgrund.

I det bebyggede Areal kan der blive 145 Lejligheder, fordelte i flere Ejendomme, nemlig: 5 Stk. 6 Værelsers Lejligheder, 30 Stk. 5 Værelsers, 65 Stk. 4 Værelsers og 45 Stk. 3 Værelsers Lejligheder, alle med Badeværelse og W. C.

EN FORSØGS-MØNSTERBYGNING PAA FREDERIKSBERG.

I Frederiksberg Kommunalrepræsentations Møde den 9. November 1903 nedsattes et Udvalg, bestaaende af J. P. Jensen, Adam Matthissen og Fr. Johannsen (Formand), til at afgive Betænkning over et af sidstnævnte stillet Forslag om Henvendelse til Bygningskommissionen, Sundhedskommissionen og Brandkommissionen om Dispensationer fra Byggeloven med den Hensigt at fremstille en Mønsterbygning, indeholdende Smaalejligheder til omtrent samme Pris, som nu er gængs for saadanne, men med forskellige Forbedringer i hygiejnisk og folkeopdragende Henseende.

Udvalget var enigt i at søge Forslagsstillerens Tanke realiseret ved at formaa en Mand, der, som Forretning, gav sig af med at bygge Beboelseshuse, til at gaa ind paa at bygge et Forsøgshus efter nærmere Aftale med Udvalget. I denne Anledning fremsattes et offentligt Opraab i »Berlingske Tidende« og i »Frederiksberg Avis«. Som Følge heraf modtoges Henvendelser fra forskellige Sider, men noget Resultat opnaaedes kun med Murermester Ernst Rothe.

Udvalget engagerede til sin Assistance Architekt U. Plesner, der i Forening dels med Udvalget og dels med Hr. Rothe har udarbejdet Planer, i Henhold til hvilke Murermester Rothe har erklæret sig villig til at bebygge en Grund, som han har paa Haanden, beliggende paa Hjørnet af Mariendalsvejs Forlængelse og Duevej.

Grunden tænkes bebygget med 2 Bygninger af noget forskellig Karakter, den ene Bygning indeholdende udelukkende 3 Værelsers Lejligheder, den anden Bygning 3 Værelsers og 2 Værelsers Lejligheder.

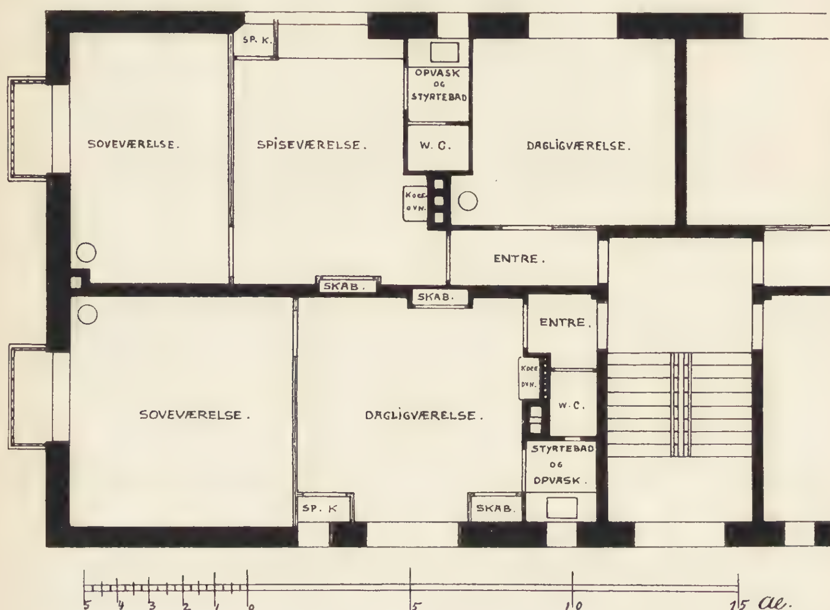
Hovedejendommeligheden ved de nævnte Bygninger, der hver indeholder 5 Etager med 4 Lejligheder i hver Etage, altsaa ialt 20 Lejligheder, er følgende:

1) I Stedet for som i en sædvanlig kjøbenhavnsk Bygning af denne Type at indrette fire Trapper, nemlig to Hovedtrapper og to Køkkentrapper, foreslaas her kun indrettet een Trappe, der saa til Gengæld gives betydeligt større Dimen-

sioner, omtrent som i herskabelige Ejendomme, hvorhos Trappen bygges af brandfrit Materiale, Monier-Vanger og -Trin samt Jærn-Rækværk.

2) For det Tilfældes Skyld, at Trappen i Ildebrandstilfælde kunde blive spærret af Røg, anbringes der for hver Lejlighed en let tilgængelig Altan, fra hvilken Redning i saa Fald vil kunne ske. I Udlandet anses brandfri Trapper i Forbindelse med Altaner for at være en bedre Betryggelse i Ildebrandstilfælde end den kjøbenhavnske Ordning med to brandfarlige Trapper, der begge kan fyldes med Røg fra Brand i en af Lejlighederne.

Altanen har desuden en meget væsentlig hygiejnisk Betydning, idet den giver Familien bekvem Lejlighed til Udluftning og Soling af Sengklæder, Børnetøj m. m.

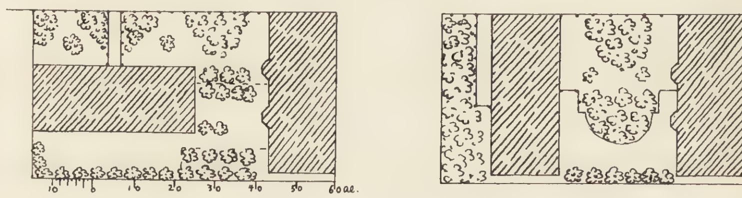
ARCHITEKT U. PLESNER.

3) Grunden til, at man mener at kunne undvære Køkkentrappen i Husene er, at der i hver Lejlighed installeres et Vandkloset, hvorved Beboerne fritages for som i ældre Huse til alle Tider af Døgnet at maatte søge ned i Gaarden.

4) Lejlighedens Køkken bliver slaaet sammen med et af Værelserne, saaledes at der fremkommer et rummeligt Spiseværelse, i hvilket Komfuret er opstillet. Derved opnaas, at det samme Brændsel kan benyttes til Opvarmning af Stuen og til Madlavning, hvilket hidtil iøvrigt ogsaa er Tilfældet, men rigtignok paa den overordentlig utiltalende Maade, at der i Soveværelset findes en Kogekakkelovn. Ved den her foreslaaede Ordning gives der Husmoderen Lejlighed til i et passende rummeligt Lokale paa en Gang at have sine Børn om sig og varetage sine huslige Pligter, Madlavning, Vask o. s. v. Ved en hensigtsmæssig Indretning af Komfuret vil Familien i den kolde Aarstid altid have varmt Vand til Raadighed, hvilket i høj Grad vil fremme Renligheden. Den Omstændighed, at Køkken og Spiseværelse er det samme Rum, udøver erfaringsmæssigt en be-

tydelig opdragende Indflydelse, idet Husmoderen lærer at sætte en Ære i at holde Køkkenet saa smukt som muligt, hvilket hun i de nu almindelige Lejligheder dels har større Vanskelighed ved og dels ikke har tilstrækkelig Glæde af.

5) Den ovenfor beskrevne Indretning af Lejlighederne skyldes væsentligst, hvad de af Repræsentationen udsendte Medlemmer har set i Retning af saadanne Boliger i Dresden, navnlig de af Architekt Schilling opførte Bygninger i Löbtau ved Dresden. Man har imidlertid ment at kunne tilvejebringe en yderligere Forbedring ved at tilføje et særligt lille Rum til det grovere Arbejde, hvilket er almindeligt i England, hvor det benævnes »scullery«. Et saadant Skyllerum er derfor anbragt i Forbindelse med Spise- og Køkkenværelset. Til dette Rum er Køkkenvasken henlagt. Rummet vil tillige naturligt kunne indrettes til Baderum, idet Gulvet gøres af Cement med et Afløb i Midten og en Styrtebadsbruser i Loftet. Ved en meget billig Indretning kan en til et Bad passende Mængde Vand skaffes opvarmet. Umiddelbart i Forbindelse med Skyllerummet anbringes Vandklosettet. Efter Erfaringer andetsteds fra er der formentlig intet i Vejen for, at Skyllerum, Badeværelse og Vandkloset kan danne et eneste Rum, men man har ment det hensigtsmæssigt ved en første Forsøgsbygning at indrette sig paa

at anbringe en Dør imellem Klosettet og det øvrige Rum, i alt Fald i de fleste af Lejlighederne. De tre Afløb fra hver Lejlighed tænkes samlede i een Stamme.

6) For at lette Beboerne den smukke Udstyrelse af det vigtigste Rum, Køkkenet, anbringes der i dette forskellige Skabe og muligvis enkelte faste Møbler.

Af Planerne vil det fremgaa, at foruden de ovenfor angivne Ejendommeligheder er Lejlighedernes Indretning gennemgaaende den, at der findes en Entré med indirekte Lys fra Trappegangen og fra et tilstødende Værelse, der efter Beboernes Behag kan bruges til Stadsestue (Dagligstue) eller til Udlejning. Fra Entreen er der ligeledes Adgang til Spise- og Køkkenværelset og gennem dette til Soveværelset, hvormed Lejlighedens Altan er forbunden.

Fra et af Udvalgets Medlemmer har der været rejst den Indvending, at Hensigten med at opføre saadanne Bygninger ikke skulde være, at Ejeren paa Grund af Lejlighedernes bedre Indretning skulde kunne faa højere Priser, altsaa større Fortjeneste end ved sædvanlige Byggeforhold. Murermester Rothe har i denne Anledning erklæret sig villig til, naar Bygningstegningerne forelaa fuldstændigt udarbejdede, at gaa ind paa den Ordning, at han forpligtede sig til i et Tidsrum af 5 Aar ikke at overskride visse nærmere aftalte Maximaltakster for de enkelte Lejligheder. Naar Kommunen ønskede paa denne Maade at gribe ind i hans fri Dispositionsret, maatte Kommunen til Gengæld paatage sig en Rentegaranti for hans 2den Prioritetslaan. Udvalget anser en saadan Forhandlingsbasis for natnrlig.

Udvalget har nu i Skrivelse af 17. Marts indstillet, at Kommunalbestyrelsen henvender sig til Bygningskommissionen, Sundhedskommissionen og Brandkommissionen med Anmodning om at underkaste den fremsendte Plan en nærmere Undersøgelse. Saafremt Kommissionerne maatte finde det forsvarligt, ønsker Udvalget en Udtalelse om, hvorvidt et Andragende om Approbation paa en saadan Bygning, der efter det ovenstaaende forventes fremsendt, vilde kunne vente Kommissionernes Billigelse og Anbefaling til Dispensation hos Ministeriet, eventuelt med Angivelse af de Betingelser, som Kommissionerne maatte anse det for nødvendigt at stille.

Det bemærkes udtrykkeligt i Udvalgets Skrivelse, at det her kun drejer sig om Tilladelse til Opførelse af en Forsøgsbygning. Først naar denne er opført og der ved Bygningens praktiske Brug haves fornøden Erfaring til at danne sig et fuldt begrundet Skøn om Indretningens Hensigtsmæssighed, vil Spørgsmaalet om Indførelse af en saadan Bygningstype blive rejst.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. Architekt H. C. ANDERSEN har faaet Akademiets lille Guldmedaille for Opgaven: »En Stiftskirke«.

❦

Kjøbenhavns Tømrerlav lader den 30. Marts foranstalte en mindre Udstilling af gamle Arkivsager, Modeller, Insignier m. m. Fra Oldermanden for Tømrerlavet, Tømrermester C. A. TESCH, er kommet Indbydelse til d'Hrr. Architekter til at bese Udstillingen, der afholdes i Haandværkerforeningens Festsal i Kronprinsensgnde den nævnte Dato Kl. 12—3.

❦

Düsseldorf. Under Navnet »Semper-Bund, Verein für Handwerkskunst«, har der i Düsseldorf dannet sig en Forening af Kunsthaandværkere, som haaber igennem denne at kunne opnaa gensidig Opmuntring og Kappelyst.

❦

Weimar. Der foreligger Planer til at opføre et Mønstertheater, i hvilket der i Maanederne Juli til August skal opføres Værker af SOPHOKLES, ÆSCHYLUS, SHAKESPEARE, KLEIST, GOETHE, HAUPTMANN m. fl. Professor HENRY VAN DE VELDE har udført tre forskellige Udkast til denne Bygning. Theatersalen skal efter disse have en Form, som afviger fra tidligere kendte, og skal navnlig bestaa af et eneste Amfitheater med to Fyrsteloger og en Række andre Loger i Baggrunden. Til alle Pladser i hele Theatret skal betales samme Pris, saaledes som Tilfældet er i Bayreuth og i Prinsregenttheatret i München. Ogsaa Scenens Anlæg og Arrangement skal være en Del forskelligt fra andre moderne Theatre.

Planen har været meget ivrigt diskuteret i Weimar, og man er endnu meget spændt paa at erfare, hvorvidt den virkeligt lader sig gennemføre efter det opstillede Program.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 2. APRIL 1904
6. AARGANG № 27

FREDERICUS V. EFTER EN MEDAILLON PAA ROSENBORG.

KUNSTAKADEMIET.

31. MARTS 1754 — 31. MARTS 1904.

Det *kgl. Akademi for de skiønne Kunster* fejrede sin halvandethundredaarige Fødselsdag den 31. Marts 1904.

Allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede havde en Kreds af Kunstnere sluttet sig sammen her i Danmark paa lignende Maade, som det var Skik i Udlandet, dels for at dyrke Selskabelighed, dels for at dyrke Kunstens Udførelse i Fællesskab. Da FREDERIK IV kom paa Thronen Aar 1699, levede der her i Danmark et lille Antal duelige Kunstnere i forskellige Fag, nemlig femten

Malere, af hvilke de syv var indfødte, fire franske og fire nederlandske eller tyske, to à tre Billedhuggere og vistnok tre Medaillører og to Kobberstikkere. Af Architekter, som i de Tider næsten alle tilhørte Officersstanden, fandtes her ligeledes kun et Par, JOHAN CONRAD ERNST, der har opført Kancellibygningen 1719, WILHELM FREDERIK v. PLATEN, Bygmester for Frederiksberg Slot, Staldmestergaarden og Landkadetakademiet (?), og HANS STEENWINKEL, der i Aaret 1671 opførte den nu nedbrudte Nørreport. Disse Kunstnere begyndte da Dannelsen af »eine regulierte Societet«, og i allerunderdanigst Ansøgning af 6. August 1701 anraabte de om Kongens Naade og Bistand til at fremme denne Sag. En særlig Velynder havde Societetet i Kammerherre og Overstaldmester Grev CARL af AHLEFELD, »den gode Smags ivrige Tilbedere«. I dennes Hus — som senere gik over til Familien Gram og mod Slutningen af det 18de Aarhundrede blev forvandlet til et Herberg og Traktørsted, der fortsattes som »Hôtel d'Angleterre« — holdtes Kunstnersamfundets Indvielsesfest i Slutningen af det nævnte Aar med al den kunstneriske Pragt, som man dengang var i Stand til at udfolde. Under Frederik IV's næsten trediveaarige Regering er der efter Oprettelsen af det »regulierte Societet« næppe sket noget af Betydning for Oprettelsen af et Akademi eller blot en offentlig Tegneskole. Men det var at vente, at den næste Konge, CHRISTIAN VI, som var ivrigt interesseret i Opførelsen af det nye Christiansborg Slot, hurtigt vilde komme til at indse det ønskelige i at uddanne hjemlige Kræfter, der efterhaanden kunde afløse de kostbare, fordringsfulde og ikke altid medgørlige udenlandske Kunstnere. I Postamts-Bygningen grundlagdes da i Aaret 1738 en Statsskole, hvis ledende Mænd var KROCK og LE CLERC. Under vekslende Forhold var der dog ingen rigtig Trivsel i dette lille tarvelige Akademi, og da dets Beskytter CHRISTIAN VI var død i Aaret 1746, fandt hans Efterfølger, at en Reorganisation var nødvendig, hvorfor han ved Resolution af 12. Februar bestemte saalunde: »Wir wollen, dass die in unserer Gage stehenden Schildrerer TUSCHER, GERHARD und PILOW [ɔ: Pilo] . . . LE CLERC als Professoren bey dieser Zeichen und Mahler Academie seyen.« Rimeligvis er der nu tillige blevet aabnet en Skole for Architektur ved Akademiet. Denne Antagelse finder sin Støtte i den Kendsgerning, at Kongen stiler sin Resolution til Bygmesteren EIGTWEDT, der saaledes bliver Institutets Forstander. Formodentlig har dog allerede det oprindelige Akademi i Postamt-Bygningen gjort det til en af sine Opgaver ogsaa at vejlede i den civile Bygningskunst, der i de Tider, foruden at være Lærefag for Kadetter, væsentligt kun indøvedes ved det i 1747 af Holbergs Midler oprettede Sorø Akademi, i Overensstemmelse med dets Fundats' § II, 12: »Blandt de Adelige Exercitier maa især lægges Vind paa Ridse- og Tegne-Konsten,

BILLEDHUGGEREN JACQUES SALY.
KUNSTAKADEMIETS FØRSTE DIREKTØR.

at de, som dertil have Genie, kand lære paa egen Haand og ved Hielp af Perspectivet at gjøre en Tegning, saasom Prospecter af Byer, Fæstninger, Bygninger og saa fremdeeles.«

Det nye Akademi flyttede nu i Eftersommeren 1748 til Etagen over »Kronprinsens Stald« ved det ældste Christiansborg Slot, ud mod Kanalen, hvor Eigtved havde Embedslokale, og fik der foreløbig anvist en enkelt Sal i Bygningens vestlige Ende ned mod Stormbroen; senere kom hertil to Tegnestuer ud mod Gammelstrand.

Klarere Former antager Institutionen først tre Aar efter; thi til Trods for TUSCHERS og PILOS Bestræbelser i den forløbne Tid ansaa Regeringen det for nødvendigt i Aaret 1751 atter at give sin Kunstskole en ny Skikkelse. Og dette Akademi var det første, der optræder med Stempel som selvstændig Statsinstitution, hvad man kan overbevise sig om ved at se det opført i Hof- og Statskalenderen for 1752 (Status 1751), der kalder det »Die Königl. Mahler und Zeichnungs-Academie«. Det stod under Præsidium og Ober-Direction af Hans Høygrævelige Excellence, Herr Geheime-Raad og Ober-Hof-Marechal MOLTKE, Ridder og Græve til Grævskabet Bregentwed; Academiets Directeur var Høyædle og Velbaarne Herr NICOLAY EIGTWEDT, Kongelige Majestets Obrist af Infanteriet, Hof-Bygmester og Kirke-Inspecteur; og de øvrige Academiets MEMBRA vare de Velædle Herrer Professorer LE CLERC, Kongelig Hof-Billedhugger, CARL GUSTAV PILO, Kongelig Hof-Mahler, JOHAN MARTIN PREISLER, Kongelig Hof-Kaaberstikker, SIMON CARL STANLEY og JOHAN CHRISTOPH PETZOLD, begge Kongelige Hof-Billedhuggere.

BILLEDHUGGEREN VILH. BISSEN.
KUNSTAKADEMIETS NUVÆR. DIREKTØR.

I Skolerne sad der dengang 60 Elever, men otte Maaneder senere var Antallet af disse »Discentes« steget til 100.

Med alt dette havde dog sagtens Lokalerne i Staldbygningen, der optog saa mange lærvillige, men meget forskelligartede Elementer, forekommet disse skønsomme Mænd at svare alt for lidt til et »Kunsternes Akademi«, saaledes som det her var blevet forbedret under MOLTKES Auspicier. Der gaar i hvert Fald kun meget kort Tid, inden vi hører, at Institutionen atter skal omorganiseres og henlægges til et andet Sted. Thi gennem Berlingske Tidende haves allerede i Marts 1753 Efterretning om, at man har noget Nyt for. Der fortælles, at Kongen har ladet fire antike Marmorstatuer forskrive fra Italien, ligesom ogsaa Moltke har været saa opmærksom at forære Anstalten et Maleri, og der føjes til, at Sagerne er overgivne til Prof. Pilos Varetægt, imedens *Akademiets Forflytning sker til Charlottenborg Slot*, Kongens private Ejendom.

Efter alt at dømme maa de ydre Former for Akademiets Dannelse nærmest henføres til Moltke og Reformværket til Eigtved og Pilo, der begge kendte flere af Europas Kunstakademier. Det var dog nærmest Eigtved, der satte Prin-

ciperne for »Akademiets indre Ordning« i behørig Stil; og disse blev trykte. I Begyndelsen af 1754 havde han bragt det saa vidt, at de Statuter for et Maler-, Billedhugger- og Bygnings-Akademi, som han havde udarbejdet, var blevet underskrevne af samtlige Professorer; og den 30. Marts 1754 blev der paa Charlottenborg afholdt en Forsamling, i hvilken disse Statuter blev kommunicerede.

Det varede noget længe, inden Hans Majestæt fandt Leilighed til personlig at hilse paa Akademiet. Efter at han de tre Lørdage i Marts 1754 havde dineret hos Geheimeraaderne Bernstorff, Desmercières og Holstein, var han nu den sidste Lørdag (den 30te) til Diner hos Hr. Geheimeraad Moltke, i Anledning af at denne tog sit ved Eigtved nyopførte Palais paa Amalienborg-Pladsen i Brug. Da Kongen efter Taflet kjørte bort herfra, tog han en Del af sin Suite med, og

CHARLOTTENBORG OG KONGENS NYTORV I DET 18. AARHUNDREDE.

»Klokken henimod 7 Slet« gjordes der Holdt i Charlottenborgs Slotsgaard. Her steg man ud, og sammesteds, »nedenfor Trappen, blev Kongen af Excellence A. G. Moltke som det Allernaadigst oprettede *Maler og Sculptur-Academies* Præses og Ober-Directeur, samt Directeuren, Højædle og Velbaarne Hr. Obrist og Hof Bygmester Nicolay Eigtved, og samtlige Professorer«, Herr. le Clerc, Pilo, J. M. Preisler, Petzold, I. C. Stanley og J. F. Saly, samt Academiets Secretair Christian Emilius Biehl »imodtaget og med sin høye Suite Grev Moltke, Baron v. Bernstorff, Geh. Raad v. d. Osten, Baron v. Gersdorff o. s. v. førte igiennem de Gemakker, som til Lotteriets Trækning, Allernaadigst ere uddeelte, ind udi Academiets *Forsamlings-Stue*, og efter at have taget samme med de dertil henhørende Ting udi Allernaadigst Øyesyn, begav Hans Kongel. Majest. sig, udi de *2de Værelser*, hvor Informatorerne Ernst Henrich Løfler og Hans Clio, udi Haand-Tegninger informerer Ungdommen, derfra passerede Allerhøyst-

samme Hans Kongel. Mayest. med videre, udi andre *2de Værelser*, hvor Hr. Georg David Anthon, saavel udi Architecturen, som Perspectiven underviiser, hvornæst Deres Kongel. Majest. indtraadde udi det *Værelse*, hvor der efter den Professors Stilling, hvis Maaned det er, tegnes og pousseres efter det levende Model, og derpaa udi det *Værelse*, hvor der ligeledes tegnes og pousseres efter Gibs-Figurerne. Og som Hans Majest. ikke alene fandt alle ovenmeldte Værelser opfyldte med Lærende og Tegnende, men endog paa hvert Sted, Allernaadigst behagede at tage deres deels heele og deels halve forfærdigede Ting og Tegninger udi Allerhøyeste Øyesyn, saa beviiste Allerhøystsamme Deres Kongel. Majest. ikke allene sin Allerhøyeste Contentement derover, samt Academiets fordeelagtige Indretning, men formanede endog enhver saaledes at continuere, samt med særdeles naaderige Talemaader, dennem opmuntrede, paa det de i Tiden

CHARLOTTENBORG OG KONGENS NYTORV I FØRSTE HALVDEL AF 19. AARHUNDREDE.

kunde være og tiene Kongen til Glæde og Fornøyelse, Landet og Rigerne til Nytte og Gavn, og Forældre saavel som sig selv til Ære og Bedste. Dernæst behagede det Hans Kongel. Majest. Allernaadigst at passere *de Værelser*, hvilke Hr. Professor Pilo Allernaadigst til sine Maleriers Forfærdigelse ere forundte, og som Hans Kongel. Majest. udi disse Værelser tillige forefandt hvad der kand fornøye Øyet og opvække Admiration udi Maler-Kunsten, saa beviiste Allerhøystbemeldte Hans Kongel. Majest. sig her ikke mindre contenteret, men ved Leyligheder tilkiendegav sin uskatteerlige Kongel. Naade og Mildhed. Til Slutning nøed *Ridder-Salen*, hvor Akademiets Statuer og Bilthugger Arbeyde ere placerede, og den Naade af Hans Kongel. Majest. at vorde taget i allerhøyeste Øyesyn, hvor da Hr. Professor Pilo i Anledning af den store Kongel. Naade, Hans Kongel. Majest. haver ladet see og daglig udøver imod dette Academie, samt den derpaa følgende Dag *[31te Marts]*, som *Hans Kongel. Majestets Allerhøyeste og Allerglædeligste Fødsels-Dag*, traadde frem, og til een saa ufuldkommen som allerunderdanigst Taksigelse, holdte følgende Tale:

Store Konge!

I Morgen den Dag, bliver det 31 Aar, da Deres Majestæt først glædede disse Nordiske Lande.

Den Dag i Morgen, skal til Deres Majestæts stedsevarende Ihukommelse, blandt os og Efterkommende *være dette Academies Fødselsdag,* og kand ikke andet end forvisse os om een bestandig og lykkelig Fremgang, da det just er en Dag, som er saa stor, lykkelig, og som saa uendelig glæder alle Deres Majestæts Undersaatter;

Vi ønske! og alle med os, at Deres Kongelige Majestæt endnu, efter tvende Gange 31 Aars Forløb, maatte benaade dette Sit Foster med sin allerdyrebareste Nærværelse, og see det samme udi saa stor Flor og Fuldkommenhed, som vi for nærværende Tiid ere ufuldkomne, værdeligen at frembringe vor allerunderdanigste Taksigelse, for denne Deres Kongelige Majestæts stoere, naadelige og høypriiselige Indretning. —

Hans Kongelige Majestæts Allernaadigste Øyesyn, som straaler af idel Kongelig Glands, Naade og Mildhed, saavel som de særdeeles Kongelig indtagende naadefulde Expressioner, med hvilke Allerhøystsamme sig Allernaadigst herover udlod, tilkiendegav den derover bestaaende Fornøyelse; hvorpaa det Allernaadigst behagede Deres Kongelige Majestæt med sin Allerhøyeste Nærværelse, at beære Hr. Professor Malet's Collegium, ..., hvorpaa Hans Kongelige Majestæt fuld af Mildhed og Naade, samt særdeeles Bevaagenheds Tilkiendegivelse, saavel imod hannem som forrige, sig med sin Høye Svite til Christiansborg Slot begav.« —

Fra denne Dag, 31te Marts 1754, daterer man Kunstakademiets Stiftelse i den Form, det senere kun har udviklet og forbedret paa det givne Grundlag. Akademiet havde faaet sikkert Fodfæste paa det Sted, som det aldrig senere har forladt, og Fundatsen var slaaet fast. Moltke var Akademiets Protector, og det fundatsmæssig vedtagne Program, der ved Bestemmelsen om *Medlemmer* gav Akademiet en *helt ny Skikkelse,* er, som man har Grund til at tro, fremstaaet ved Eigtved og Pilos Bestræbelser. Pilo blev dets Haandhæver indenfor Akademiet. Uagtet Eigtved var til Stede som Direktør, havde Pilo Dagen før dets Udstedelse faaet det Hverv at komplimentere Kongen, maaske fordi personlige Egenskaber anbefalede ham dertil, men muligvis ogsaa, fordi Eigtved ikke har været tilstrækkeligt ved Kræfter. Denne sidste Formodning er næppe mindre sandsynligt end dem, man almindeligt har opstillet: at Eigtved ved sit Livs Aften har lidt under Tilsidesættelse og en ydmygende Behandling. Vist er det, at han døde allerede to Maaneder efter, den 7. Juni 1754. Men det var ikke Pilo, der blev hans Efterfølger som Direktør, men en fremmed Kunstner, den 34aarige franske Billedhugger JAQUES JOSEPH FRANÇOIS SALY, der var indkaldt til Danmark for at udføre den Rytterstatue af Frederik V, som man havde ønsket at faa opstillet midt paa den nye Amalienborg-Plads — et Ønske, der rimeligvis var opkommet samtidigt med, at man lagde Grundstenen til »Marmorkirken« i Oktober 1749, da den Oldenborgske Stammes 300-aarige Regerings Jubilæum blev højtideligholdt med stor Pomp i Kjøbenhavn.

* * *

I Anledning af Halvandet-Hundredaars Jubilæet er udkommet et stort og omfangsrigt Værk: *Det kongelige Akademi for de skønne Kunster 1700—1904*. Ved F. Meldahl og P. Johansen. Udgivet med Understøttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og det Raben-Levetzauske Fond.

Dette Værk giver en historisk Fremstilling af Akademiets Tilbliven og dets

FRA GAMLE BOTANISK HAVE MED CHARLOTTENBORG I BAGGRUNDEN.
EFTER TEGNING AF C. V. ECKERSBERG.
(Tegningen har følgende Paaskrift: Genstandene i deres naturlige Størrelse, fastholdt paa en Plan, stillet 15 Tommer fra Øjet. Juli 1851.)

gradvise Udvikling baade som Kunstskole, Kunstnersamfund og Kunstnerraad. Forfatterne, — hvem Bibliotheksassistent Røder har bistaaet ved Gennemgaaelsen af det vidtløftige Materialie og Historikeren, Cand. polit. Fr. Schiøtt, har forsynet med Oplysninger vedrørende Brugen af Charlottenborg — har lagt et stort og overordentligt paaskønnelsesværdigt Arbejde i denne Bog, der er 752 Sider stor. Den fremtræder nu som et Hovedværk i den danske Kunsthistorie, der rummer saa mange Data og Oplysninger, at senere Forskere ikke vil kunne gaa udenom det, og med største Udbytte vil en interesseret Læser kunne fordybe sig i det

og blive belært om adskillige Fakta, der sprede Lys ud over hidtil uopklarede Felter. En oprigtig Tak skyldes Forfatterne, som ikke har veget tilbage for det enorme Arbejde med i Kunstakademiets Arkiver og paa andre Steder at søge selve Kilderne; ingen Læser vil kunne undgaa at føle sig overbevist om Betydningen heraf. Da Bogen tilmed er skrevet paa en fængslende og underholdende Maade, vil den være sikker paa et stort Publikum, hvorfor det maa beklages, at der kun vil komme 150 Eksemplarer i Handelen. Som et Bibliotheksværk vil den sikkert blive søgt atter og atter.

De ovenstaaende korte Bemærkninger om Akademiets Forhistorie og første Stiftelse er uddragne af Værket.

* * *

FRA KUNSTAKADEMIETS GAARD. EFTER TEGNING AF C. V. ECKERSBERG.

Der er paa selve Fødselsdagen, den 31te Marts 1903, ved den sædvanlige, aarligt tilbagevendende Stiftelsesfest bragt det jubilerende Kunstakademi Hyldest paa mange Maader og fra mange Sider. Den akademiske Architektstand føjer sin Lykønskning til de andre. Den akademiske Architektstand har meget at takke Kunstakademiet for. Det er der, den har faaet fast Fodfæste for sine første Skridt paa Kunstens Bane, og det er der, deres første Udvikling er blevet ledet paa en ordnet og rationel Maade. Som Kunstforholdene har udviklet sig i de sidste Par Aarhundreder, maa og bør Architekturen som Lærefag være uopløseligt knyttet til et Kunstakademi. Thi der hører til den rette Forstaaelse af Architekturen som Kunst og til Fremgang i Udøvelsen af den saa megen positiv

Viden, at alt dette samlet under Et kun opnaas i en Skole, der særligt er anlagt herpaa. Akademierne har for Bygningskunstens Vedkommende afløst de paa andre Maader organiserede Lærerforhold, der var de fremherskende i Renaissancens Skoler og indenfor Middelalderens Munkeordner. Det er *nu* helt andre Forhold, hvorunder Bygningskunsten trives og vokser.

I Middelalderen byggede den ene Generation efter den anden paa en Tradition; vi ser derfor den romanske og den gothiske Stil udvikle sig efterhaanden og følgerigtigt fra den ene Slægt til den anden. Kun een Stil var den herskende, og ved Tusinders samlede og taalmodige Arbejde i en og samme Idés Tjeneste naaede denne tilsidst en Fuldkommengørelse, udover hvilken det er uopnaaeligt for Menneske-Aand og Menneske-Haand at komme, indtil Ideen sprængtes ved at ville udover sin egen Begrænsning. I Renaissancen jublede Livslysten, og

FRA KUNSTAKADEMIETS TRAPPE TIL FORBEREDELSES- OG ARCHITEKTURKLASSERNE.
EFTER TEGNING AF C. V. ECKERSBERG.

som en rivende Flod sprængte den alle Dæmninger og gik over sine Bredder; mangfoldige er Variationerne over Themaet, saa at man stundom næsten ikke kan faa fat paa dette; og dog har alle de herlige Kunstværker, der stammer fra denne lysende Kunstperiode, den samme fælles Rod i en Livsglæde, som var ukendt siden Grækenlands Dage. *Vor* Tid er en moderne Tid med al dens urolige Higen og Stræben, med al dens Gæring paa alle Omraader, baade de kunstneriske og de sociale, som er disses Forudsætning. Vi har ikke nogen udpræget Stil, eller maaske rettere: vi er os det ikke helt bevidste selv, kan ikke selv se det. Muligvis Eftertiden vil dømme anderledes og ogsaa tilskrive

os og vore Frembringelser én særegen Karakter. Under saadanne Forhold, i Eklekticismens Tider, hvor det gælder om at kende til alt — en Forudsætning, der alt vel overvejet maaske snarere er en Fare end en Styrke — har Kunstakademiet den Opgave at lægge alt til Rette for sine Elever, sørge for, at hver især faar det Grundlag, hvorpaa han senere efter egen Drift og egne Evner kan bygge videre. Kunstakademiet maa være det faste Støttepunkt, hvor Eleven opdrages i at lære det at kende, som har været tidligere, mere Enheds-bestemte Tiders lykkelige Naadegave at kunne fremelske. Derfor er Bygningskunsten ganske anderledes fast knyttet til et Kunstakademi end Malerkunsten og Billedhuggerkunsten; den er ikke »fri« i samme Forstand. Og der begaas derfor en Synd ikke alene mod Kunsten, men ogsaa imod Samfundet i det hele taget, i hvis Tjeneste Kunsten skal træde og til Glæde for hvem den skal være, af alle de mange, der i deres Liv vil udøve Architekturens vanskelige »Kunst«, naar de unddrager sig den rationelle Undervisning paa vort Kunstakademi og lader

FRA GAMLE BOTANISK HAVE MED CHARLOTTENBORG OG THORVALDSENS ATELIER.
EFTER FOTOGRAFI FRA HALVTREDSERNE.

deres Talentløshed boltre sig under den aldeles falske Forudsætning, at de ikke behøver at lære noget.

Indenfor den akademiske Architektstand gør forskellige Strømninger sig gældende — som det skal og bør være, naar der er Liv og Trivsel i et Samfund. Men der er vist Ingen, som ikke med gode Minder og Pietet ser tilbage paa Undervisningstiden paa Kunstakademiet, om man end nu ønsker Et og Andet rettet. I Akademiets Klasser er opstaaet det Kammeratskab, der senere har knyttet Architekterne sammen som modne Mænd i Samfølelsen af, at de er en Stand, som *vil* noget og som *kan* noget. Og med lysende Glans staar for deres Erindring Tanken om den glade, forhaabningsfulde Ungdomstid, som de tilbragte i Klasserne, paa Skitseturene, i kammeratligt Lag paa de ældre Architechters Tegnestuer eller — hvad mange har oplevet — i den hyggelige gamle botaniske Have bag Charlottenborg, hvor der tegnedes »Perspektiv under frie Forhold«, inden den i Aarene 1871—1874 henlagdes til sin nuværende Plads.

Til Lykønskningen til Kunstakademiet har Architektstanden nu kun at føje Ønsket om det, som den mener netop vil være allermest til Gavn baade for

det selv og for Kunsten. Og det er dette: at Akademiet ikke bliver *for* »akademisk«. Thi ved dette Ord klæber der sig en Antydning af noget stift, noget stivnet, noget, som er krystalliseret i givne Former og savner det friske Livs Berettigelse. Er et Akadami først blevet alt for akademisk, og begynder man at føle dette som et Tryk, der lægger sig over de Frembringelser, som Livet uden om det kræver som sin Ret, da er der gaaet Sygdom i det, og da er det paa højeste Tid at gyde nyt Blod i dets Aarer. Vi ser netop for Tiden i dansk Bygningskunst et Gennembrud hos det Slægtled, som staar i sin kraftigste Manddomsalder, og i det, som vil følge derefter. Men man har ikke Følelsen af, at dette Gennembrud skyldes Akademiet, men Livet selv. Dertil er nu ikke noget at sige; Livet selv har den første Berettigelse til at leve, og det er naturligt, at det gaar forud for Akademiet. Held os, at der da virkeligt *er* Liv i os, at vi, som vi mener, kan se hen til dette med en vis Stolthed. Men Akademiet bør være fintmærkende overfor dette Fænomen; det bør lægge sin Kurs an herefter og støtte de fremspirende Kræfter. Kan det ikke selv gaa i Spidsen — og det vil et Kunstakademi aldrig kunne gøre og *bør* heller ikke gøre, thi dette er slet ikke dets Opgave, snarere lige modsat den —, saa maa et Kunstakademi ikke føle det som noget, der nedsætter dets Værd, at gaa i anden Række. Der har det netop en stor og en betydningsfuld Opgave at vogte over. Det skal slaa sine Porte op paa vid Gab for de nye Luftninger, saa at de rigtigt kan gennemstrømme de højtidelige Sale og blæse alt det »akademiske« Støv ud — og Kunstakademiet skal under de nye Forhold, som arbejder sig frem, være Ballasten, der giver den frembrusende Snekke Støthed og Fasthed under Farten. En skøn og værdig Opgave for et Kunstakademi og netop den rette, især naar Vinden blæser frisk i Sejlene. Men Ballasten maa aldrig blive saa stor og saa tung, at den kun bliver som en død Last, der tynger Skibet og hæmmer Farten. Thi saa snart dette bliver Tilfældet, har et Kunstakademi forfejlet sin Opgave, og saa bør det have udspillet sin Rolle.

Intet bedre kan Architektstanden ønske den ærværdige, halvandethundredaarige Jubilar end: sin anden Ungdom! Frisk og blomstrende og paany til Rede for Kunstens rette Tarv, saaledes som det har været dets Opgave lige siden det saa Dagens Lys.

FORSKELLIGT.

Udnævnelser. I Anledning af Kunstakademiets 150 Aars Jubilæum er bl. a. følgende Ordensdekorationer blevet uddelte: Kammerherre, Professor F. Meldahl Storkors af Dannebrog, Professor Hans J. Holm Kommandør af 2den Grad, Akademisekretær Peter Johansen Ridder af Dannebrog.

— Architekt O. F. T. Zeltner er bleven udnævnt til Forvalter ved Christiansborg Slot og Ministerialbygningerne.

— Ved Afstemningen den 29. Marts er Architekt Eugen Jørgensen bleven valgt til Medlem af Borgerrepræsentationen i Kjøbenhavn.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

De hamburgske Guldsmede Jacob Mores d. ældres og d. yngres Arbejder for de danske Konger Frederik II og Christian IV af BERNHARD OLSEN. Hamburg 1903. I Kommission hos Lehmann & Stage, Kjøbenhavn.

Direktøren for Dansk Folkemuseum, Bernhard Olsen, har ved mange Lejligheder, gennem Undersøgelser og Afhandlinger af forskellig Art vist sit indgaaende Kendskab til ældre dansk og fremmed Kunsthaandværk, og med sin Kærlighed til dette Emne har han gennem energiske Efterforskninger ofte formaaet at fremdrage fra hidtil upaaagtede Steder Oplysninger og Arbejder, der har været af stor Nytte og Interesse.

For en Aarrække siden undersøgte han saaledes Stemplerne paa de hellige Kar i Frederiksborg Slotskirke og blev ved den Lejlighed gjort opmærksom paa nogle Mærker, som fandtes paa en Del af Sølvpladerne paa Alterskabet; disse Mærker var hidtil ikke kendte af nogen herhjemme, men ved grundige Efterforskninger kom man til det overraskende Resultat, at de stammede fra den hamburgske Gudsmed JACOB MORES d. ældre. Denne Mand, som levede i Slutningen af 16de Aarhundrede, og hans Søn JACOB MORES d. yngre erhvervede sig i Tyskland som Guldsmede et Navn, om hvilket der viden om gik stort Ry: men mærkeligt nok mente man i vore Dage, at deres Arbejder var helt forsvundne. Først i den senere Tid er der altsaa nu bleven paavist, at Danmark har ejet fremragende Arbejder fra disse Mestres Hænder, og endnu bevares de ypperste blandt disse paa Frederiksborg.

I »*Tidsskrift for Kunstindustri*« skrev Bernh. Olsen i 1896 en omfattende og meget interessant Afhandling om det rige Resultat af ovennævnte Undersøgelser; denne Afhandling foreligger nu, ved Understøttelse fra Carlsbergfonden, i særlig Udgave, elegant og smagfuldt udstyret og rigt forsynet med fortrinligt udførte Illustrationer, hvoraf nogle stammer fra Artiklen i »Tidsskrift for Kunstindustri«, Resten — og vel Størsteparten — fra den i Hamburg udkomne Udgave.

Af de i Afhandlingen omtalte mange Tegninger og Arbejder fæster Interessen sig særligt paa Kirkens prægtige, søjleprydede Alter med de mange Figurer og Relieffer; dette blev erhvervet for 9,227 Rdlr. i 1606, hvilket var omtrent ved den Tid, da Frederiksborg fuldentes. Om Prædikestolen haves ikke saa sikre Oplysninger som om Alteret, men ved Sammenligning mellem Friser, Gesimser, Søjler og især Figurer, mener Forf. at det maa betragtes som utvivlsomt, at den er udført af samme Mester.

Slottet brændte den 17de December 1859 og dets mange Skatte fortæredes af Luerne; Kirketaarnet styrtede ned over den nordre Fløj, hvori Dansesalen var, men den vestre Fløj forblev uskadt, og her stod Jacob Mores Alter og Prædikestol, medens Dansesalen med sin Kamin og Trompeterstol, der forøvrigt forlængst var bleven berøvet sine Sølvprydelser, blev fuldstændigt ødelagt.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 9. APRIL 1904
6. AARGANG № 28

DANSKE HERREBORGE.

VED HANS J. HOLM. MED TEKST AF FRANCIS BECKETT.

Det er sikkert med den største Tilfredsstillelse og Glæde, at Alle, der interesserer sig for vore gamle Mindesmærker, hilser Udgivelsen af denne første Samling af »*Kunstakademiets Opmaalingsarbejder*«. Det er et stort og betydningsfuldt Arbejde, som Kunstakademiet med Hjælp fra forskellige offentlige Institutioner har holdt i Gang, lige siden Begyndelsen i 1876 gjordes med Kronborg.

Hesselager Gaard.

Od. 1831. J. Hanck.

EFTER GOUACHE-BILLEDE I ANTIKVARISK-TOPOGRAFISK ARKIV.

Et særligt heldigt Valg blev truffet, da man overdrog Ledelsen af samtlige Opmaalinger til Prof. HANS J. HOLM, hvis varme Interesse for og store Kærlighed til vore gamle Bygninger har givet sig Udslag paa forskellige Maader.

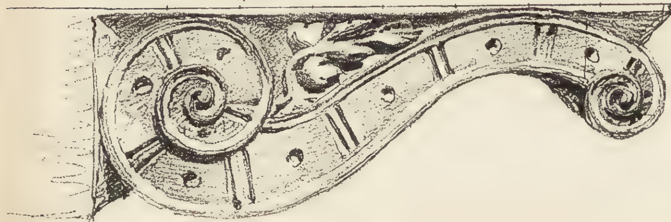

SANDSTENSPORTAL PAA NAKKEBØLLE.

Udgivelsen af denne 1ste Samling falder sammen med Kunstakademiets 150 Aars Jubilæum; den kan da staa som et værdigt Vidnesbyrd om, hvad danske Architekter, uddannede paa dets Skoler, ævner at præstere indenfor deres egentlige Virkefelt, naar det gælder at vise Pietet og Interesse for nationale

Mindesmærker. Det er ikke for Intet, at der i Fortalen rettes en Tak bl. a. ogsaa til de unge Architekter, som har arbejdet med den største Agtelse og Respekt for de stillede Opgaver. Mange af disse Unge er nu blandt de mest kendte af os. Navne som Martin Nyrop, Axel Berg, Arnold Krog, V. Koch, Hack Kampmann, Martin Borch, Mørk-Hansen osv. er nu kendte langt udover Architekternes Kreds. Og at det indtrængende Studium af disse prægtige, ægte danske Bygninger med deres fordringsløse og simple Planer, med deres ærlige Konstruktioner og kloge Anvendelse af Materiale, har bidraget overordentligt meget til hos Architekterne at udvide og fæstne de naturlige og sunde Principer, Herholdt først slog til Lyd for herhjemme, er givet; har de unge Architekter kælet for Opgaverne, saa har disse vist sig taknemlige. Enhver af dem, som

Bjælken

Bjælken

Egeskov. Kragt under Bjælkelaget, Salen. 1:10 v St.

KRAGBJÆLKE PAA EGESKOV. SKITSEBOGSBLAD.

have medvirket ved en af disse Opmaalinger, maa være rejst hjem, udviklet og beriget, med Følelsen af at have været i godt Selskab.

Den nu udgivne første Samling omfatter de 6 gamle Borge, som i historisk og kunsthistorisk Henseende danner en Gruppe for sig inden for dansk Bygningskunst, nemlig: Rygaard, Hesselagergaard, Egeskov, Borreby, Nakkebølle og Ørbæklunde. Samlingen indeholder Planer, Snit og Façader af alle Borgene, gennemtegnede med den største Omhyggelighed. Der findes intet Forsøg paa at restaurere; alt er maalt og gengivet, netop som det forelaa.

Man har formaaet Dr. phil. Francis Beckett til at skrive en Tekst til denne Samling. Dr. Beckett, som gennem Forarbejderne til sin Doktordisputats »Kunstens og Renaissancens Historie i Danmark« har erhvervet sig et indgaaende Kendskab til vore monumentale Herreborge, giver i en instruktiv Indledning en fortræffelig Oversigt over de gengivne Borges indbyrdes Slægtskab og den gradvise Udvikling, som de var underkastede. Dernæst er hver enkelt af Borgene behandlet for sig, og mange interessante Oplysninger er blevne let tilgængelige for

Alle. En særligt heldig Foranstaltning er det, at man til hver Tekst har ladet medfølge et gammelt Matrikelkort fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Da det maa formodes, at der ikke i Tiden, indtil disse optoges, er foregaaet større Ændringer i Bygningernes Omgivelser, giver disse Kort værdifulde Oplysninger med Hensyn til, hvilke Forudsætninger der maatte være tilstede for det heldigste Anlæg af Bygningen i hvert enkelt Tilfælde. I Teksten er desuden gengivet forskellige Billeder af Enkeltheder, der har Interesse i Sammenhæng med den paagældende Borg. Man maa vel give Forfatteren Ret, naar han fastslaar, at Bygningernes Kunstværdi — i Sammenligning med Udlandets Storbedrifter — er relativ. Men saadan som de er, elsker vi dem; vi kan ikke glemme, at disse Borge er danske, fremvoksede af vort Fædrelands Jordbund; og de bærer med deres sluttede, kraftige Karakter Vidnesbyrd om en mandig og handledygtig Slægt, som i lange Tider forstod at værne for sig.

»Danske Herreborge« behøver ingen nærmere Anbefaling; det er et Værk, som taler for sig selv.

X.

STUDIEREJSER AF KUNSTAKADEMIETS ELEVER.

Samtidigt med at 1ste Samling af »Danske Herreborge« forelægges Offentligheden, udkommer IV Hefte af »Studierejser af Kunstakademiets Elever.«

I en Tid som vor, da Trangen til at søge nye Veje for kunstnerisk Stræben, nye Udtryk for kunstneriske Ideer er i stadig Vækst, er det ret mærkeligt at konstatere en stedse voksende Iver efter at opspore og gennem Tegninger at belyse og bevare for Eftertiden baade stort og smaat af ældre Bygningskunst. Om nu denne Interesse er af ren historisk Art, eller om den er udsprungen af en Erkendelse af, at her er noget at lære, — i ethvert Tilfælde er det dog saare glædeligt som Resultat af denne Interesse at vide mangt og meget af gammel Kunst, som enten allerede er tilintetgjort eller er paa Vej til at blive det, bevaret fra Forglemmelse.

Oprindelsen til det fra alle Sider anerkendte og skattede Værk »Tegninger af ældre nordisk Architektur«, som begyndte at udkomme 1872, og som i fuldeste Forstand kan siges at være Architekternes Tilskud til Udforskningen og Belysningen af vor gamle Kultur, maa vistnok søges gennem de af Kunstakademiet arrangerede Studierejser for dets Elever. Disse Rejser paabegyndtes allerede i Aaret 1869 og foregik under Ledelse af Skolens daværende Assistent, senere Professor, Hans J. Holm. Efter at Martin Nyrop 1879 var bleven Assistent i Architekturskolen, deltog begge disse afholdte og fortræffelige Lærere stadigt i Rejserne, og de gode Resultater skyldtes væsentligt deres taalmodige Udholdenhed og varme Interesse for Sagen. Hensigten med disse Studierejser var at bibringe Eleverne Klarhed over, hvad der behøves af Maalinger, for at kunne fremstille en Bygning fuldt belyst; og for tillige at vække Kærligheden til vor gamle Bygningskunst og Forstaaelsen af dens kunsthistoriske Værdi, valgtes altid saadanne Bygninger, som gennem Stil og Konstruktion kunde fortælle noget Godt om

Kunst og Haandværk Aarhundreder tilbage i Tiden. Efter Hjemkomsten blev Tegningerne reproducerede, udgivne som Manuskript og uddelte til Deltagerne i hver enkelt Tur, som Erindringsblade om denne. Dette er Grunden til Tegningernes fordringsløse Fremkomst uden Tekst. Da Eleverne altid, ved Siden af Hovedopgaven, som valgtes af Turens Ledere, har maalt og tegnet en Del Enkeltheder, som de fik Lyst til at give sig af med, og disse Enkeltheder ere medtagne i de udgivne Tegninger, har hvert Bind faaet Præget af at være en lidt tilfældig Samling. Det er dog langt fra til Skade for Helheden; det er tværtimod netop Grunden til, at man gennemblader Samlingen med desto større Fornøjelse. Tilmed gengive Tegningerne næsten udelukkende Ting, som ikke tid-

BEBOELSESHUS I HELLERUP.

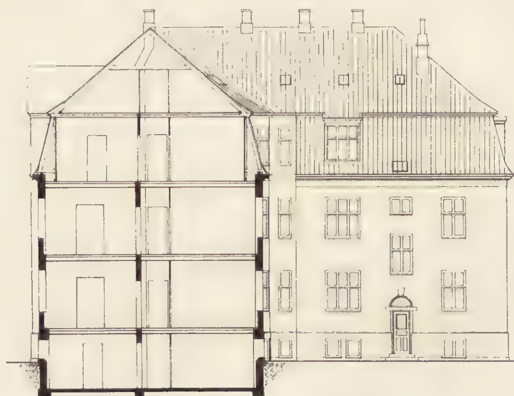
ARCHITEKT A. PREISLER.

ligere have været belyste ved Tegning, og danner saaledes et værdifuldt Supplement til »Ældre nordisk Architektur«.

Med det udkomne IV Hefte kan et Bind paa 80 Blade betragtes som afsluttet. Og da dets Udgivelse falder sammen med Kunstakademiets 150 Aars Jubilæum, kan det jo tillige betragtes som en Tak til dette fra de over 100 unge Architekter, der i Tidens Løb har deltaget i disse herlige Ture, som ved Kunstakademiets Forsorg har været satte i Gang, og som, foruden den Udvikling og Belæring, som de gav Anledning til, skabte Deltagerne en Række lyse, fornøjelige Ungdomsminder.

BEBOELSESHUS I HELLERUP.

Paa Hjørnet af Ahlmanns Allé og Søbøtkers Allé i Hellerup er det Beboelseshus, hvoraf her gengives Billeder, opført i Aaret 1903. Architekt A. Preisler har givet Tegninger. Bygherren er Murermester V. Boll, der tillige har udført Murarbejdet selv. Bygningen har Stueetage, 1ste Sal og Mansardetage; i

SNIT OG GAARDFAÇADE.

ETAGEPLAN.
BEBOELSESHUS I HELLERUP. ARCHITEKT A. PREISLER.

hver Etage er der to Lejligheder, paa fem og paa fire Værelser, med Badeværelser, W. C. og hver med en hyggelig lille Loggia mod Gaden. I Gaarden er anlagt Septic tank. I det ydre fremtræder Bygningen med grov Puds i gullig Tone paa de store Murflader; Gesimsen, Baand, Cirkelbuer over Vinduerne o. l. er hvidtede; Dekorationer er cementstøbte. Taget er dækket med sortglaserede Munketagsten.

FORSKELLIGT.

Konkurrence. Ved den af Selskabet for dekorativ Kunst for Hr. Fabrikant Søren Jensen udskrevne Konkurrence om et opretstaaende Piano blev 1. Præmie tilkendt Architekt Henning Hansen, 2. Præmie Hr. Snedkerm., Billedhugger A. E. Mørck, 3die Præmie Hr. Hans Henriksen. Som Dommere valgte af Selskabet fungerede Architekt Martin Nyrop og Professor Hans Tegner.

❦

Den internationale Materialprøvekongres. Efter Bestemmelsen skulde der i August Maaned i St. Petersborg af det internationale Materialprøvningsforbund have været afholdt en international Materialprøvningskongres under Storfyrsttronfølgerens Protektorat, og der var allerede lagt store Planer for Kongressen og for en derpaa følgende Udflugt til Kaukasus og Krim i Luksustog, som Regeringen vilde stille til Raadighed. I Følge Meddelelse fra Statsprøveanstalten har imidlertid nu den russiske Organisationskomite underrettet Forbundet om, at Kongressen af Hensyn til Krigen med Japan udsættes til næste Aar.

❦

Statsprøveanstalten har udsendt sin Beretning for 1903; den indeholder en kortfattet Redegørelse over Aarets omfattende Virksomhed og omtaler det betydelige Antal af Undersøgelser, som i nævnte Tidsrum er bleven paabegyndt eller afsluttet.

Et Udvalg til Undersøgelse og Bedømmelse af forskellige Midlers konserverende Egenskaber mod Raaddenskab i Træ har begyndt sin Virksomhed.

En Række Slidprøver med Klinker er foretaget. Der er ved disse undersøgt 62 Sorter Klinker fra nordiske Teglværker, og en Tabel er opstillet, som viser, hvorledes nævnte Klinker staar sig mod Slid i Sammenligning med andre Brolægningsmaterialier.

Af nyere Undersøgelser er bl. a. udført: sømfast Mørtels Modstand mod Søms Indtrængen og Søms Holdkraft deri; Kalkmørtels Modstandsevne overfor Svamp; hvorledes man kan tilvejebringe holdbar Oliemaling paa frisk Cementpuds; en Bygnings Rystelse ved forbikørende Vogne, samt mange andre.

Ligesom tidligere Aar har Anstalten ogsaa beskæftiget sig meget med Cementundersøgelser, og Lerlaboratoriet har bl. a. foretaget en Række Undersøgelser vedrørende Blandinger, Styrkeforhold, Glasurer o. lign.

❦

Berigtigelse. Red. er bleven gjort opmærksom paa, at det Pag. 268 gengivne Billede »Fra Kunstakademiets Gaard« er en Tegning af Julie Eckersberg, kopieret efter en Original af hendes Fader.

❦

Gumlösa Kirke i Sverige blev i Slutningen af forrige Maaned tildels ødelagt ved en Ildsvaade. Den over 700 Aar gamle Kirke har særlig Interesse for os Danske, idet den ifølge en i »Skånska Aftonbl.« under Mrk. T. W-n. indsendt Meddelelse er indviet af selve Biskop Absalon. Et eksisterende Dokument oplyser nemlig herom, at den 26. Oktober Aar 1191 »efter Herrens Manddomsanammelse« indviedes nævnte Kirke af Hr. Absalon, den ærværdige Erkebiskop

i Lund, den apostoliske Stols Legat, Sveriges Primas i hans Erkebiskopdømmes 16. Aar under Medvirkning af Hr. Erik, Erkebiskop i Nidaros og Hr. Stenar Biskop i Vexiö . . .

Gumlösa Kirke stod som et smukt architektonisk Minde om sin Tid, og det tør derfor haabes, at man i de tilbagestaaende Mure endnu har beholdt saameget af dens mange interessante Enkeltheder, at der heri findes et godt Grundlag for en eventuel Restaurering.

Kirken er udførligere beskrevet i Prof. C. C. Brunius, »Skånes Konsthistoria för medeltiden«, Lund 1850; Prof. I. Kornerup »Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed« Kjøbenhavn 1866 og Rektor C. O. Arcadius, »Gumlösa kyrka, et sjuhundraårsminne«, Lund 1891.

Dresden. Opførelsen af det nye kgl. Skuespilhus er nu stadfæstet af Kong Georg; Bygningen skal indvies i 1906 og vil faa sin Plads i Ostra-Alleen, i Nærheden af Zwingeranlæget og Orangeriet.

FORENINGSMEDDELELSER.

Torsdag den 24. Marts afholdt Foreningen Møde i Lokalet i Industriforeningen. Mødet var i Henhold til Lovenes § 3 sammenkaldt efter Opfordring fra 5 Medlemmer, som agtede at stille Forslag om at indgaa til det af Landsthinget nedsatte Udvalg til Ordning af Kjøbenhavns Banegaardsforhold med Anmodning om at søge udvirket, at Tegningerne til Kjøbenhavns nye Personbanegaard blive tilvejebragte ved offentlig Konkurrence.

Trods den korte Frist, hvormed Mødet var sammenkaldt, var der dog kommet et betydeligt Antal Medlemmer tilstede. D'Hrr. M. Borch, Clemmensen, Fussing, Plesner og Varming forelagde det af dem stillede Forslag, men blev i den derpaa følgende Diskussion imødegaaet af flere andre Medlemmer, som særligt hævdede, at Sagen nu var saa vidt fremskreden, at det ikke vilde være heldigt at fordre en Konkurrence afholdt nu. Da det omtalte Forslag derpaa blev stillet til Afstemning, faldt det for én temmelig stor Majoritet.

Foreningsmøde. Lørdag den 9. April 1904 Kl. 8 afholdes i Lokalet i Industriforeningen Foreningsmøde med følgende Dagsorden:

1) Brødrene Sørensens Legat.

2) Forhandling om en Sammenkomst med »Selskabet for dekorativ Kunst«.

3) Meddelelser fra Formanden.

4) Forhandling om, hvorvidt der efter det senere oplyste skal virkes for Konkurrence om Tegningerne til Personbanegaarden i Kjøbenhavn.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

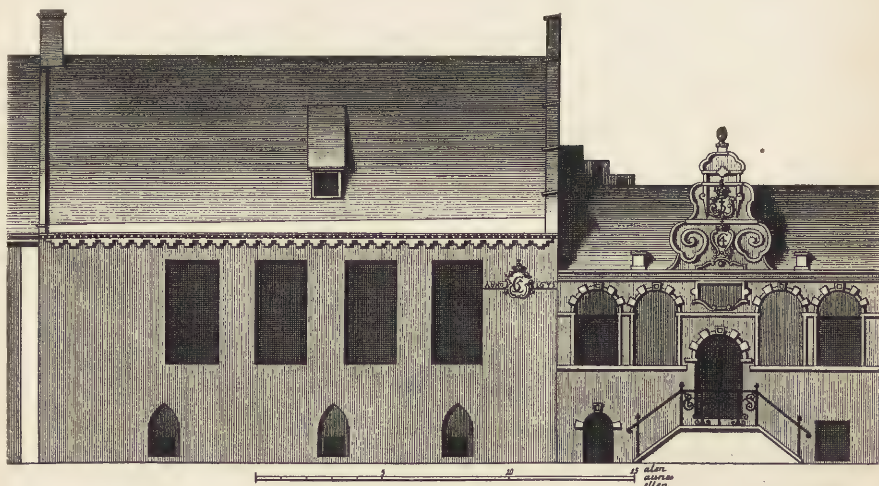
KJØBENHAVN
DEN 16. APRIL 1904
6. AARGANG № 29

KONSISTORIEBYGNINGEN I UNIVERSITETS-GAARDEN.

Af Bering Liisberg.

Kjøbenhavn er en paa middelalderlige Mindesmærker saare fattig By. Det ligger ikke blot i de ulykkelige Ildebrande, der til forskellige Tider har hærget Byen, eller i den Grumhed, hvormed vor velvise Magistrat en Tid gik frem mod alt, hvad der var gammelt — mod Hanetaarnet, Byportene, uskyldige Gadenavne, for blot at nævne noget — men det ligger vel fornemmeligt i, at man først sent har begyndt at bygge med Sten. I Slutningen af det 14de Aarhundrede havde Kjøbenhavn kun fire borgerlige Huse af Sten. Af offentlige Bygninger har vist kun Slottet, de fem Kirker, Klosteret, Raadhuset og Taarnene, der var rejste til Byens Værn, været opførte af Sten.

Under saa fattige Forhold glæder man sig dobbelt over det Par middelalderlige Bygninger, der er i Behold. Hvem gaar ned ad Strøget eller om ad Walkendorffsgade uden at frydes over Helligaandshuset, dets gothiske Gavle og den Stemning, det frembringer, en Stemning, der er for fin og for enkel

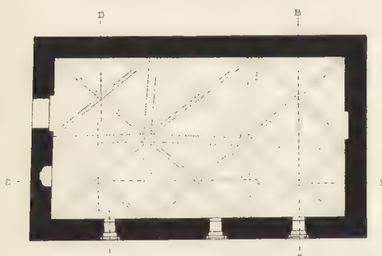
KONSISTORIUM MED GALLERIET FRA 1625-30 OG MED VINDUER FRA 1671.
FRA HAFNIA HODIERNA.

til at burde brydes af et saa moderne Stykke Skulptur, som Hr. Hansen-Jakobsens »Døden«. Og hvem kommer ind i Universitetets nu saa nøgterne og kedsommelige Gaard uden at glæde sig over den gamle, beskedne, røde Konsistoriebygning, som trods alle Mishandlinger i Tidens Løb dog har bevaret sit middelalderlig-fromme Præg.

Konsistoriebygningen siges at være en Rest af den gamle katholske Bispegaard, og der er meget, der tyder paa, at denne Tradition er rigtig. Indtil 1416, da Erik af Pommern egenmægtigt lagde Kjøbenhavn ind under Kronen, var Roskildebispen Stadens Herre og havde som saadan sit Sæde paa Kjøbenhavns Borg. Men efter at denne under Kristoffer II var kommet i Hænderne paa de holstenske Grever og derefter paa forskellige tyske Herrer som Panthavere, og i alt Fald efter at Borgen 1369 var bleven nedrevet og fuldstændigt jævnet med Jorden af Hansestæderne, har Biskopperne ikke kunnet have deres Bolig der. Da de straks efter Valdemar Atterdags Død (1375) igen fik deres kære Kjøbenhavn tilbagegivet af Dronning Margrete, har de maattet være betænkt paa at bygge sig en ny Bolig i Byen, da det jo sikkert vilde tage adskillige Aar, inden en ny Borg blev rejst, — om der i det hele er blevet begyndt paa en saadan i den korte Tid, der stod tilbage for Bisperne som Stadens Herrer — og det altid kunde være praktisk at have en Residens i selve Byen. I 1416 maa i hvert Fald Spørgsmaalet være blevet brændende, nu var Kjøbenhavns Slot for bestandigt lukket for Roskildebisperne, der imidlertid ikke agtede godvilligt at opgive deres Ret, og fra dette Tidspunkt kan vi vist med Sikkerhed datere Opførelsen af Bispernes nye Gaard. Dens endnu staaende Rester henviser da ogsaa ved Stil og Murværk nærmest til denne Tid, Begyndelsen af det 15de Aarhundrede.

PLAN AF STUEN.

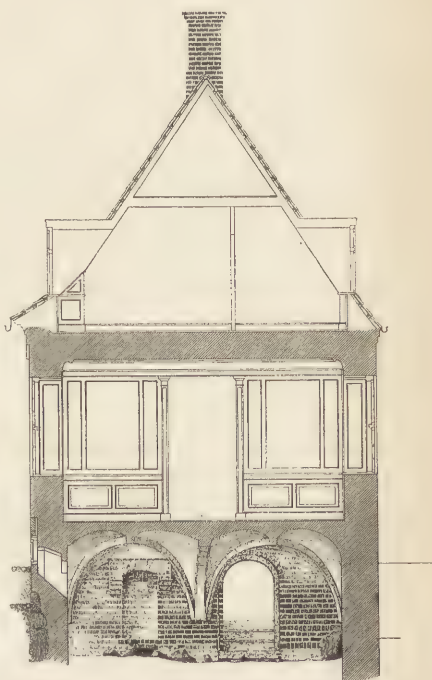

PLAN AF KÆLDEREN.
KONSISTORIUM.

Uagtet denne Bispegaard kun var til som saadan i det forholdsvis korte Tidsrum af godt og vel et Hundrede Aar, spiller den dog en væsentlig Rolle i Byens og Landets Historie, særligt før og under Reformationen. Den tjente paa den Tid som Sæde for den sidste katholske Biskop paa Sjælland, den urolige og voldsomme Joakim Rønnov. Det var til Bispegaardens Port, at Hans Tausen maatte ledsage ham fra det stormende Møde 14. Juli 1533 paa Kjøbenhavns Raadhus, efter hvis Slutning de vrede Borgere paa Gammeltorv truede med at tage sig selv til Rette over for den lidet afholdte Biskop. Netop Aaret efter maatte han flygte fra sin Bispegaard, sikkert under ret dramatiske Forhold. Thi Borgerne

i Byen var i den Grad ude efter ham, at de brød en Kiste op, der blev bragt ud af Bispegaarden, i den Tro, at Biskoppen havde gemt sig i den.

Under Grevefejden blev Bispegaarden overladt Hertug Albrecht af Mecklenborg til Bolig. Han kom hertil i April 1535 til Undsætning for den belejrede By, men havde til almindelig Forbitrelse glemt Undsætningshæren hjemme og mødte kun med sin Gemalinde, sit Hof »og sine 100 Rakker«, dvs. Jagthunde. Medens Nøden i Byen blev saa stor, at den stakkels Hertug maatte punge ud med 20 Lod Sølv for en Skæppe Mel til at bage Brød af, laa hans Hustru i Barselseng paa Bispegaarden og fødte ham en Søn, kort før Byen blev overgivet til Christian III.

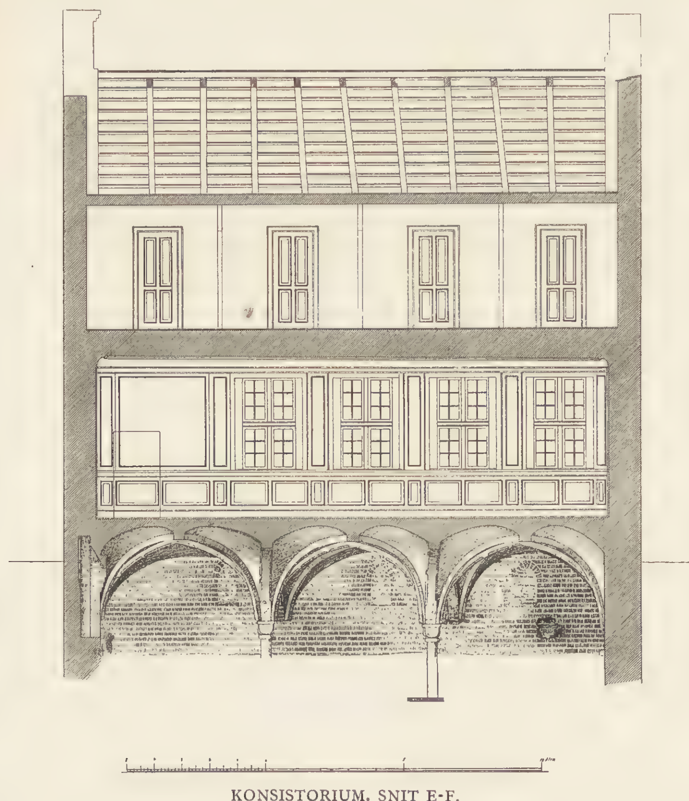

KONSISTORIUM.
SNIT C-D.

Straks efter denne Begivenhed kom Joakim Rønnov tilbage til sin Bispegaard og begyndte snart paa sin gamle Voldsomhed. Den 11. August havde han haft Erkebiskoppen af Lund til Gæst hos sig. Om de to højærværdige Herrer har haft nogen Anelse om, at der samme Aften holdtes Raad hos Kongen paa Slottet om at fængsle alle Biskopperne, er ikke godt at vide, men man skulde næsten tro det. Thi da Joakim Rønnov den næste Morgen tidligt ved Solopgang vaagnede ved, at der blev dundret paa Porten af mange Mennesker, synes han øjeblikkeligt at have været klar over, hvad det gjaldt. Han sprang i stor Skyndsomhed ud af Sengen og søgte at skjule sig oppe paa sit Loft. Her blev han efter nogen Tids Søgen fundet af Kongens Folk, sammenkrøben oppe paa en Hanebjælke. Og kort efter var den sidste katholske Roskildebisp indsat som Fange i Blaataarn, Fangetaarnet paa Kjøbenhavns Slot, for faa Aar tilbage Bispernes egen Borg og dyreste Eje.

Om den gamle Bispegaard faar vi nogen Underretning gennem Universitetsfundatsen af 1539, ved hvilken Christian III skænker Gaarden til Studiegaarden, hvis Indrettelse paa Stedet imidlertid var begyndt allerede nogle Aar forinden. Der omtales i dette Dokument forskellige Huse, Kapel, Bryggers Bagers, Borgstue og Stalde. Alle disse Huse synes at have dannet den Firkant, der endnu udgør den vestlige Universitetsgaard; en Bygning, muligvis selve Hovedbygningen, laa, hvor nu Solennitetssalsfløjen ligger, men noget mere østligt; en anden laa langs selve Kirkegaarden (nu Frueplads), en tredje langs Nørregade med Gavlen ud til Kirkegaarden. En fjerde endelig beskrives i Fundatsen som »det med Kældere, Køkkener og Ovnværelser forsynede Hus, der ligger omtrent

i Midten*) mod Norden, næst ved Haven, hvilket den af Læsemestrene, der skal være Universitetets Økonomus eller Thesaurarius, skal have sin Bolig i.

Det lader sig næppe gøre at bringe nogen Overensstemmelse til Veje mellem denne gamle Beskrivelse af Universitetets Bygninger og Forholdene, saaledes som de foreligge nu efter saa mange Omskiftelser og Forandringer. Men det synes, som om dette Hus »i Midten mod Norden, næst ved Haven«, er den endnu staaende Konsistoriebygning. Den forekommer første Gang som saadan i Regnskaberne for 1565—1568, hvor det hedder, at det Kammer, »som Rentemesteren tilforn havde«, skulde overlades Professorerne til et *domum Consi-*

KONSISTORIUM. SNIT E-F.

storii. Thi Thesaurarius kan vel i administrative Forhold bedst gengives ved Rentemester.

---

*) Nemlig midt paa Pladsen. Den gamle Bispegaards Grund strakte sig fra Kirkegaarden Nord paa til »Renden, der løber af Nørregade hart bag Bispens Gaard af Sjælland«, dog blev Hjørnegaarden mod Nordvest, som vi nu vilde betegne som Hjørnet mellem Nørregade og Krystalgade først langt senere erhvervet af Universitetet. Renden, der gik tværs over Nørregade, dannede Afløb for nogle Vandhuller paa den anden Side St. Peders Kirke, langs Krystalgade og førte ud til en stor Sump omkring nuværende Pustervig, var i Kjøbenhavns ældste Tid en Bygrav; den blev senere fyldt op med Skarn og Affald og gik senere over til at blive Færdselsvej. Paa Grund af sit Dynd og sit Mudder fik den Navnet Skiddenstræde, som først langt ned i vore Dage blev forvandlet til Krystalgade.

Konsistoriebygningen er et Hus i eet Stokværk, opført af røde Sten i middelalderligt Skifte med Gesims af kantstillede Sten, hvorunder drueformede Forsiringer; det har en Længde af 42 Fod og en Bredde af 25 Fod udvendigt Maal. Paa den vestre Gavl er der en Dør til Kælderen. Profilerne i Karmen og Stenenes Overflade synes at tyde paa, at den endnu staaende Gavl, der nu skiller Konsistoriet fra den umiddelbart derop til stødende Professorbolig, i sin Tid har været en Ydergavl. I Modsætning til denne Vestgavl viser Østgavlen Aftrapninger og Blændinger. Paa Midten af den ses en ejendommelig Udbygning, gennem hvilken Indgangen nu er til Konsistoriesalen. Men medens denne for længe siden har faaet fladt Loft, er det lille Rum i Udbygningen hvælvet med en Spidsbue, ligesom selve Indgangen dannes af en Spidsbue. Denne Udbygning synes kun at kunne forklares som en sidste Levning af en hvælvet Gang, der i sin Tid har ført fra den nuværende Konsistoriebygning over til Bispegaardens Hovedbygning paa Solennitetssalsfløjens Plads.

Kælderen, der nu er halvt fyldt med Jord og delvis brolagt, viser forskellige ejendommelige Forhold. Den har to Rækker Spidsbuehvælvinger, tre i hver, der uden Tvivl er senere indbyggede. Hvælvingerne hviler ude i Rummet paa to Granitsøjler med romanske Kapitæler (fra en Portal paa den ældste Frue Kirke?). Søjlerne, der nu er dækkede med Jord til o. midt paa Skafterne, staar paa en Stenplade, der ligger $3^3/_4$ Fod under det nuværende Kældergulv. Men der viser sig nu den Ejendommelighed, at det oprindelige Kældergulv maa have ligget omtrent i samme Højde som det nuværende. Det fremgaar med Sikkerhed af den Kamin, som er muret i Vestgavlen, samtidigt med selve Bygningen, og som fordrer en Gulvhøjde omtrent som den nuværende. Et Rulskifte, af hvilket der er fundet Spor $3^3/_4$ Fod under Kaminens Underkant, synes at pege i samme Retning, ligesom begge Kælderdørene, af hvilke i alt Fald den i den vestlige Gavl er oprindelig. Døren i den østlige Gavl har ført ind til en lille Kælder under den omtalte Udbygning, der senere er blevet benyttet som »Carcer« eller Studenterfængsel, og som blev tilkastet, da den nuværende Solennitetssalsfløj blev opført efter Branden 1807.

Disse Forhold synes kun at kunne forklares paa den Maade, at Kælderen oprindeligt har haft fladt Loft og en Gulvhøjde, der svarede til den middelalderlige Kamin, Rulskiftet og begge Kælderdørene, altsaa omtrent i Højde med det nuværende ved Udfyldning fremkaldte Kældergulv. Senere, maaske da Bygningen blev indrettet efter Universitetets Behov, er Hvælvingerne byggede ind, Kælderen gravet ud til o. 3 Fods større Dybde og Murværket ført dybere ned, saa det nye Kældergulv kom til at ligge 10 Fod under den nuværende Terrænhøjde i Gaarden. Omkring den ene Søjle er der ved Udgravning fundet tyndslidte Mursten, der har dannet dette senere Kældergulv. Længere ned i Tiden, maaske i 1626, da Studenterfængslet under Udbygningen blev indrettet*), Døren i Vestgavlen mulig anbragt og Kælderen taget i Brug som Konsistoriets

*) Studenterfængslet beskrives af Werlauff som et lidet hvælvet Rum med een Indgang (nemlig fra Kælderen) og et lidet Vindue ud til Baggaarden. Foruden »Studenterkælderen« havde Studiegaarden ogsaa en Kælder »Bondekælderen« for oprørske eller ulydige Bønder paa sine Jordegodser. Stedet for de ældre Fængsler, som omtales 1604, men vist nok har været til lige fra Studiegaardens ældste Tid, kan imidlertid ikke paavises.

Arkiv, har denne større Dybde vist sig upraktisk (meget fugtig?), og Kælderen er atter blevet fyldt op til den nuværende Gulvhøjde.

Kælderen faar sit Lys gennem seks smaa, spidsbuede Vinduer, tre paa hver Side, hvis Lysevne dog forringes meget ved et Spejl med flad Bue i hvert Vindue. De tre i den nordre Væg er nu murede til, og i Gaardene paa begge Sider er Terrænet hævet saa meget, at det mod Syd ligger over Underkant af Vinduerne, mod Nord op til Vinduesbuens Top.

Stuen over Kælderen optages af et stort Rum, *Konsistoriesalen*, der har fire Vinduer paa hver Side. Ved den af Architekt Martin Borch foretagne Undersøgelse, er der fremdraget Rester af Profiler af de oprindelige, spidsbuede Vinduer, der vistnok under Christian V har maattet vige Pladsen for de nuværende, som sikkert har givet mere Lys ind i Salen, men grundigt ødelagt Bygningens Architektur. Paa hver Sidevæg — paa den nordre mellem det vestlige Vindue og Vestgavlen, paa den søndre, ud mod Universitetsgaarden, mellem det østre Vindue og Østgavlen — findes en tilmuret Dør med flad Bue. Dørens Underkant ligger $6^1/_2$ Fod over den oprindelige Brolægning i Gaarden, og der har i sin Tid ført en Stentrappe op til den. Man finder i Stuediegaardens Regnskaber for 1584—85 og senere omtalt *Konsistorii Svale og murede Trappe.* Der synes altsaa dengang at have løbet en Svalegang langs Bygningen, eller har man brugt Udtrykket »Svale« alene om Reposen uden for Døren?

Det er uden Tvivl Rester af denne Trappe, der omtales i *Acta-Consistorii*, 1667, 27. Juli, da »de gamle, graa Sten, som ligger uden for Konsistoriedøren«, blev bevilgede Rektoren Mathias Foss. Trappen var nemlig dengang afbrudt og Indgangen til Konsistoriesalen forandret. Det blev den ifølge Konsistoriets Beslutning af 15. Juli 1626, hvorefter »Konsistorii Bygning skal forfærdiges, at der bliver et Galleri derover (nemlig over til Bygningen fra det saakaldte ny Auditorium, der laa, hvor den nuværende Solennitetssalsfløj ligger) og to Fængsler (nemlig den oven omtalte Studenterkælder og Bondekælder) og Døren til Konsistorium midt imellem«. Det er denne Forbindelsesbygning, — den blev opført af Bindingsværk, og paa Frontespicen over Døren smykket med Christian IV's og senere tillige med Frederik III's Navnetræk, — som ses paa et Stik i Hafnia hodierna over for Side 346.

Ved Indrettelsen af dette Galleri, der saaledes kom til at ligge paa det samme Sted, hvor Bisperne antageligt havde haft den foran omtalte hvælvede Gang fra Hovedbygningen over til det senere af Konsistorium benyttede Hus, blev altsaa Indgangen til Konsistoriesalen forandret og fra Døren paa Siden flyttet hen til den nuværende Indgang gennem Spidsbuen i den foran omtalte Udbygning eller Rest af denne hvælvede Gang.

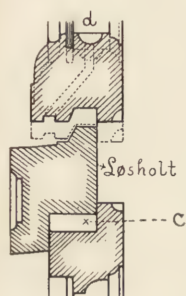
Konsistoriesalen indtager som sagt hele Husets Længde og Bredde. Den har tidligere haft en Sandstens-Kamin, men 1672 blev »de hugne Sten, som var Skorsten paa Konsistorium« tagne ned, og en Kakkelovn med Potter sat op. Vi har muligvis her en Tidsbestemmelse af nogen Værdi for Kakkelovnenes Historie. Omtrent 20 Aar senere (1691) var imidlertid Potteovnen ikke tilfredsstillende mere, og en Ovn blev indrettet »med ny Plade, Tud og Rør«. Aaret i Forvejen var vistnok de oprindelige, spidsbuede Vinduer tagne bort og erstattede med de nuværende. Det er sandsynligvis i Anledning af denne For-

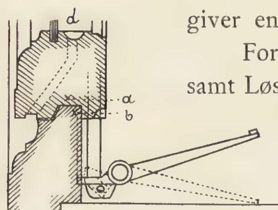
andring, at Christian V's Navnetræk samt Aarstallet 1671 findes anbragt paa Façaden, som det synes i særlig Forbindelse med de nye Vinduer.

Salens Møblement har næppe nogen Sinde i den Tid, den har været benyttet af Studiegaardens Senat, bestaaet af andet end det fornødne store Bord og de nødvendige Stole samt bag Rektors Plads for Bordenden ved Kaminen nogle Dokumentskabe. Af Udsmykning har der sikkert ikke været noget ud over Kongeportrætterne af Studiegaardens Stifter og Formerere, Kongerne Christian I, III og IV samt af enkelte andre af dens Velgørere.

(Fortsættes.)

TEKNISKE MEDDELELSER.

Ny Konstruktion af Vinduer. Det er jo en bekendt Sag, at Vinduerne i almindelige Beboelseslejligheder ofte er saa utætte, at Blæst og Slagregn trænger ind i Værelserne, og navnlig er det ved indadgaaende Rammer meget vanskeligt at værne sig mod Regnvandet. Til forskellige Tider er Forbedringer og nye Konstruktioner fremkomne, men at der dog stadigt maa have været Mangler ved disse, kan man se deraf, at der stedse dukker Nyheder frem paa dette Omraade; blandt de sidst fremkomne er det af Oberamtsbaumeister Baier i Würtemberg opfundne System, hvoraf vi hosstaaende giver en Afbildning.

Forneden vises et Snit af Underkarmen og Vinduesrammen samt Løsholtet med tilstødende Rammer; det vandtætte Lukke opnaaes her ved at lade Ramme og Karm gribe ind i hinanden som vist ved a og b. Skal nu Vinduet aabnes, saa hæver man først Vinduesrammen ved at trykke Fjederen paa Paskvillen ned; for at Rammen kan blive løftet dette Stykke, er der imellem dens øverste Del og Løsholtet en aaben Plads C. Foroven er Rammen over Løsholtet vist i hævet Stilling, klar til at aabnes.

Vandet, som samler sig paa den indvendige Side af Ruden, løber ned i Renden d og ledes derfra gennem smaa borede Kanaler ud i det Frie. Opfinderen har taget Patent paa sit System.

FORSKELLIGT.

Udnævnelser. Kammerherre, Professor F. Meldahl er bleven udnævnt til Storkors af den engelske Victoria-Orden.

Paris. Flere af de gamle Hospitaler har allerede gennem lange Tider været alt andet end gode, og man har derfor nu gjort Skridt for at bedre disse Forhold. Det gamle *Hôpital de la pitié*, som er bygget under Ludvig den 13de,

skal saaledes om kort Tid vige Pladsen for en ny Bygning, der i enhver Henseende kan opfylde alle Nutidens hygiejniske Krav. *Hôpital St.-Louis*, som er opført under Henrik den 4de, og *Hôpital Cochin*, der stammer fra 1779, skal ogsaa begge fuldstændigt ombygges og moderniseres.

Udstillingen i Milano. Det synes, som om denne Udstilling skal have betydelige Vanskeligheder at kæmpe imod, inden den kan blive til Virkelighed. Nu — efter at Programmet osv. er uddelt til alle Lande — er der atter tagen Bestemmelse om, at den skal opsættes et Aar, og som Grund herfor angives, at Forarbejderne endnu var saa langt tilbage, at man ikke kunde faa alt færdigt til rette Tid. Der er nu nedsat en ny Komite, som skal drage Omsorg for, at Udstillingen kan blive aabnet i 1906.

FORENINGSMEDDELELSER.

Lørdag den 9. April 1904 afholdt Foreningen et talrigt besøgt Møde i Lokalet i Industriforeningen.

1) Formanden gav Meddelelser om Brødrene Sørensens Legat. Det vedtoges af Foreningen, at der af Legatet hvert andet Aar skulde stilles 150 Kr. til Bestyrelsens Disposition til fri Benyttelse i Øjemed af forskellig Art i Foreningens Interesse og hvert andet Aar uddeles 150 Kr. til Understøttelse for en Elev paa Kunstakademiets Architekturskoler — alt i Overensstemmelse med Testatorernes Villie.

2) Formanden gav endvidere følgende Meddelelser:

a. »Dansk Husflidsselskab« har indsendt et Eksemplar af de præmierede Tegninger til Husmandsmøbler, hvorom der afholdtes Konkurrence i 1902, til Indlemmelse i Architektforeningens Bibliothek.

b. Kjøbenhavns Tømrerlav har indsendt et Eksemplar af »C. Nyrop, Tømrerlavets Historie. 1887« til Indlemmelse i Architektforeningens Bibliothek.

c. Fra Kjøbenhavns Tømrerlav var indkommet en Skrivelse, som forøvrigt vil blive bragt til Medlemmernes Kundskab i et af de følgende Numre af »Architekten«.

d. Statuterne for »Akademisk Architektforenings Understøttelsesfond« har erholdt kongelig Konfirmation den 3. Marts 1904.

e. Til Tidsskriftet »Architekten« er bevilget følgende Tilskud for Aaret 1904—05: af Kultusministeriet 500 Kr., af Raben-Levetzauske Fond 400 Kr.

3) Det vedtoges efter Architekterne C. Brummers og P. V. Jensen-Klints Forslag at foranstalte en Sammenkomst med »Selskabet for dekorativ Kunst«.

4) Det af fem Medlemmer af Foreningen fremsatte Forslag om at virke for en Konkurrence om Tegninger til Personbanegaarden i Kjøbenhavn forkastedes.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 23. APRIL 1904
6. AARGANG № 30

KONSISTORIEBYGNINGEN I UNIVERSITETS-GAARDEN.

AF BERING LIISBERG.

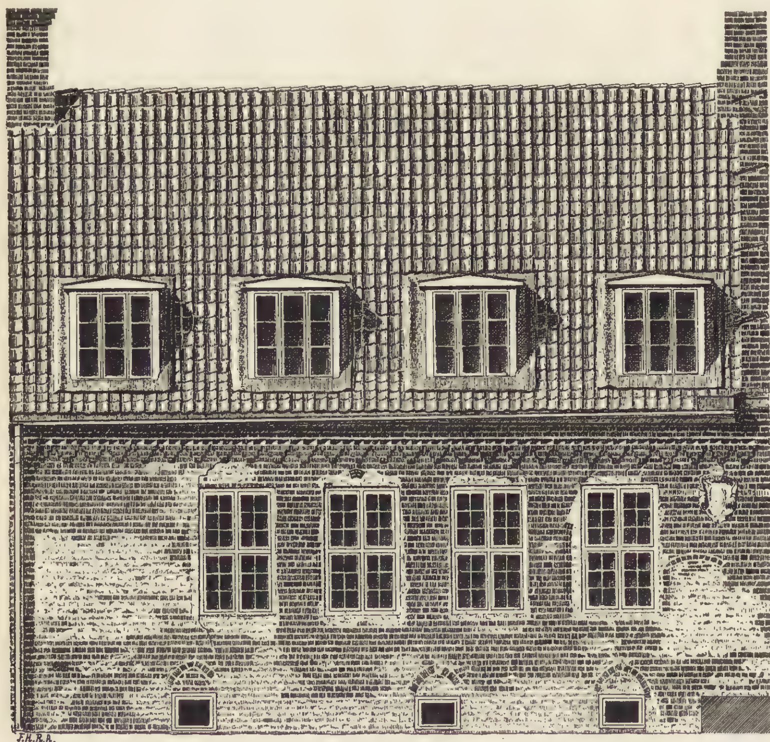
(Forts.)

Med de mangeartede og mangfoldige Forretninger, som var Konsistorium underlagte, ikke mindst Administrationen af dens vidtløftige Jordegods, er det ikke sandsynligt, at de faa og indskrænkede Skabe, der fandtes og endnu findes i Salen, har afgivet tilstrækkelig Plads til Breves og Dokumenters Opbevarelse foruden til Bøger og Kapitaler. Vi finder da ogsaa hyppigt omtalt »Hvælvingen hos Konsistorium«, og enkelte Gange et »Conclave« eller mindre Rum i Bygningen. Men om man herved skal forstaa den hvælvede Kælder, i hvilken der under urolige Forhold — f. Eks. under Belejringen 1658—60 — blev hensat Kister med vigtige Papirer og Kapitaler, ogsaa for Folk uden for Universitetet, eller om det maaske er det hvælvede Rum i den oftomtalte Udbygning, lader sig ikke afgøre. Hvad enten imidlertid denne Hvælving, saaledes som foran formodet, er en Levning af en tidligere Gang eller mulig en senere Tilbygning, maa den altid have frembudt et praktisk og let tilgængeligt Rum til Opbevaring af saadanne Protokoller og Dokumenter, som Konsistoriet oftest havde Brug for, og som det var forbundet med for stor Møje at hente op fra Kælderen, hver Gang de skulde bruges. Da Galleriet eller den ny Forbindelsesbygning blev opført omkring 1626, blev der fremtidigt kun Adgang til Salen gennem dette hvælvede Rum, der saaledes ikke længer har kunnet benyttes som Arkiv. Man har paa den Maade alene været henvist til Kælderen og Skabene i Væggen som Arkivrum. Men Savnet gjorde sig saa stærkt gældende, at det ene af de to Kamre »næst ved Konsistorium« i 1696 blev indrettet til et »Brevkammer«.

Disse to Kamre er til endnu, om end det ene, det sydlige, er taget i Brug til Trappen op til de i Slutningen af forrige Aarhundrede indrettede Værelser paa Loftet. Kamrene ligger paa hver sin Side af Udbygningen og er fremstaaede, da Galleriet blev opført, idet dettes Ydermure blev byggede i Flugt med Konsistoriebygningens, hvorved der blev et lille Rum paa hver Side af Udbygningen. Det, der blev indrettet til Brevkammer, var uden Tvivl det nordligste, til hvilket der blev brudt en Dør, som nu er tilmuret, gennem Hvælvingens nordre Væg.

Naar der imidlertid allerede 1656 tales om det Kammer, »som ligger næst ved Konsistorio, hvorudi der kan høres, hvis (d. v. s. hvad) der tales paa Kon-

sistorio« — det foran omtalte Conclave (?) —, maa dette sikkert søges i en Bygning, der har stødt op til Konsistoriet under en ret Vinkel og ligget i Retningen Nord—Syd. Dens Tilværelse er ikke paapeget af dem, der tidligere har beskæftiget sig med Universitetets Bygningshistorie, men den ses med al ønskelig Tydelighed paa Thuras Afbildning. Der viser sig bag Galleriet og umiddelbart op til Konsistoriets Nordmur en Gavl med Aftrapninger og Blændinger. Sandsynligvis har altsaa ogsaa denne Bygning været en Levning af den gamle Bispegaard, og hvis man kunde opfatte den som det Hus, der i Fundatsen blev

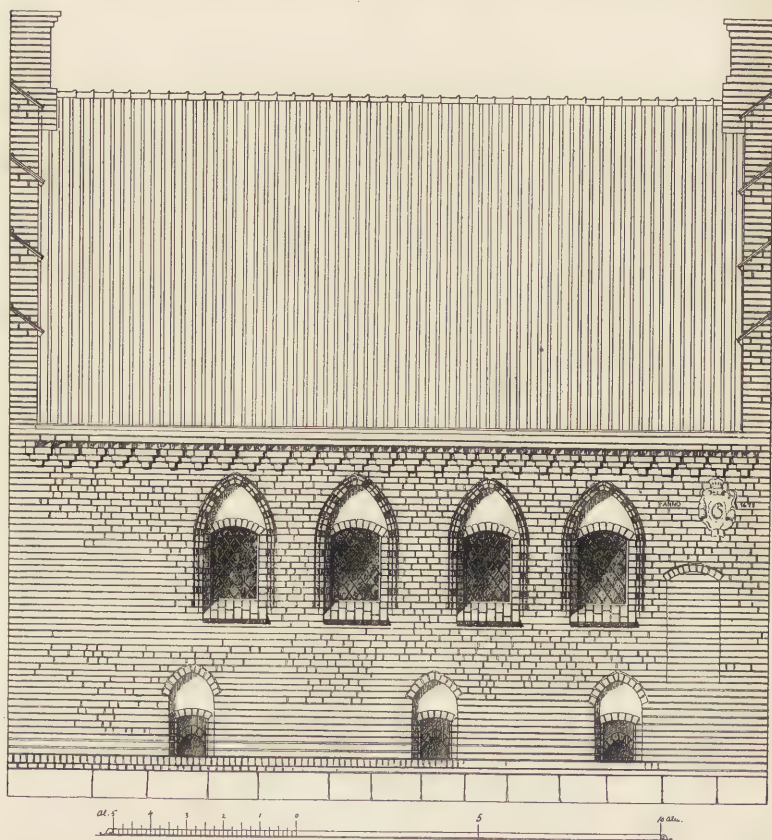
KONSISTORIUM. DEN NUVÆRENDE FAÇADE MOD UNIVERSITETSGAARDEN.

bestemt til Thesaurarien, hvorved altsaa den nuværende Kommunitetsbygning vilde blive den vestlige Del af Huset, vilde man vist kunne faa mere Klarhed, end der — uden at tage dette Hus med i Betragtning — lader sig tilvejebringe.

Det er ret ejendommeligt, at Konsistoriebygningen, den ældste af alle Universitetets Bygninger, bestandigt alene er gaaet, om ikke uskadt saa dog nogenlunde bevaret ud af de Ødelæggelser, der har ramt vor akademiske Højskole. Under Belejringen 1658—60 »haglede det ned over Konsistoriebygningen« med svenske Kugler, saa de Højlærde maatte fortrække derfra. Bygningen blev imidlertid selv saa medtaget, at der paa Grund af dens Brøstfældighed var Tale om at flytte Konsistorium over i Anatomihuset. Dette blev dog ikke iværksat, og sandsynligvis har den ret gennemgribende Restauration af Bygningen i 1671,

hvorved de gamle, spidsbuede Vinduer forsvandt, været en Følge af Ødelæggelsen under Belejringen.

Under Kjøbenhavns store Ildebrand i 1728 blev Universitetet ganske lagt i Aske, og kun Konsistoriebygningen blev reddet ved Dekanus paa Klostret*), Andreas Brunchmanns Indgriben og Snarraadighed. I 1807, da Englænderne fra deres Batterier paa Vesterbro særligt brugte Frue Kirketaarn som Sigtemaal, og Universitetet blev skudt i Brand, gik atter det gamle Konsistorium uskadt ud af

KONSISTORIUM. FAÇADEN MOD UNIVERSITETSGAARDEN EFTER EN PAATÆNKT RESTAURERING.

Luerne. Desværre var man dengang kommet ind paa den Skik at bevare de forskellige Genstande, der benyttedes ved de akademiske Højtideligheder, hos den fungerende Rector magnificus, og saaledes gik den store Sølvpokal, som Jakob VI af Skotland under sit Besøg i Kjøbenhavn 1591 havde foræret Universitetet, tabt tillige med de to Sølvsceptre**), som Pedellerne ved højtidelige Processioner bar foran Rektor, samt dennes røde Fløjlskaabe. Til Erstatning for

*) Klostret var den almindelige Betegnelse for Kommunitetet, den vestlige Længe i Studiegaarden, langs Nørregade, hvor de ubemidlede Studenter spiste. Kommunitetet havde taget sin Begyndelse paa det gamle Helligaandskloster, derfra Navnet, der bruges endnu af Holberg.

**) Af disse Sceptre var det ene forgyldt og benyttedes ved Doktorpromotionerne.

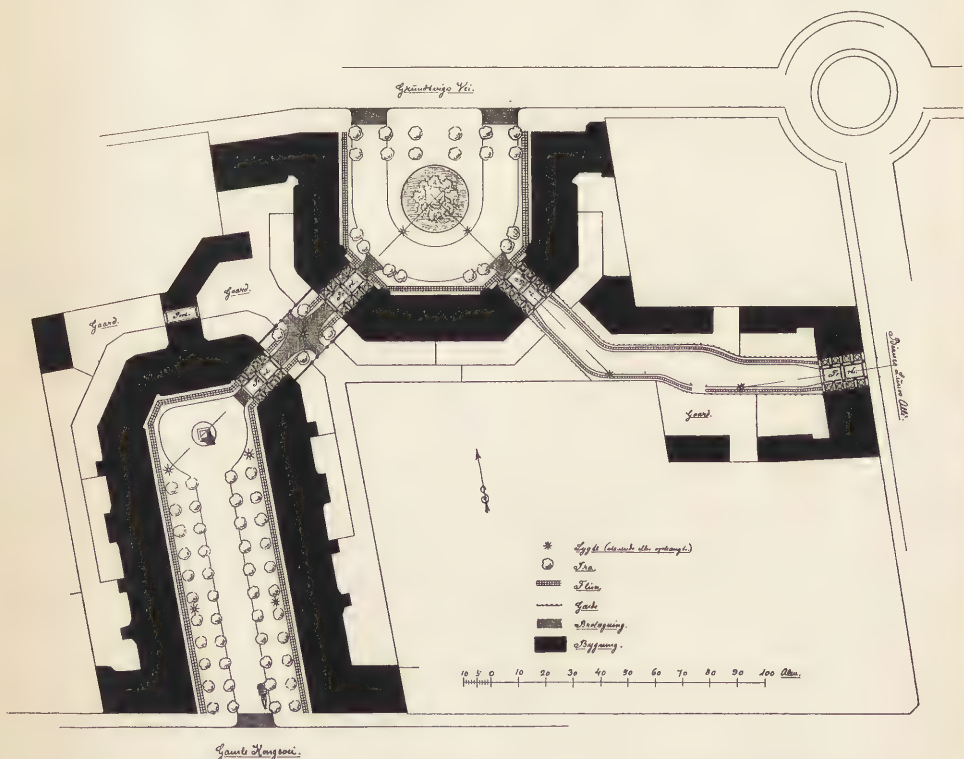
disse tabte Antikviteter — Pokalen og Sceptrene fandtes i halvsmæltet Tilstand paa Tomten, hvor daværende Rektor, Professor Treschow, havde haft sin Bolig (paa Hjørnet af Store og Lille Kannikestræde), saa man skulde synes, der maa have været en Mulighed for at restaurere dem — blev der, ifølge kgl. Resolution af 14. December 1808, forfærdiget en Halskæde til Brug for Rektor ved højtidelige Lejligheder, og den benyttes endnu.

Pokalen, der var bleven brugt, naar en ny Professor indtraadte i Konsistorium og saaledes paa en Maade indgik i de Lærdes Lav, blev erstattet ved privat Initiativ, idet Professor Schumacher skænkede en ny Pokal, der bruges endnu. Der opbevares nu paa Konsistorium ikke andre Antikviteter end nogle gamle Doktorhatte samt det akademiske Polititegn, »Manus Consistorialis«, en Haand, der er støbt af Metal, paa Enden af et Træskaft. Den brugtes af Pedellerne til at legitimere sig med som Studiegaardens Retsbetjente, f. Eks. naar en Student skulde arresteres og han, som det hed, vægrede sig ved »at indgaa in carcerem«, og findes alt afbildet i Resens Atlas.

(Fortsættes.)

EN SKITSEKONKURRENCE.

Som Supplement til vor Artikel Pag. 253 om Konkurrencen angaaende Udnyttelsen af nogle Arealer ved Gl. Kongevej og Grundtvigsvej m. m. bringer vi hosstaaende en Situationsplan af det med første Præmie belønnede Udkast,

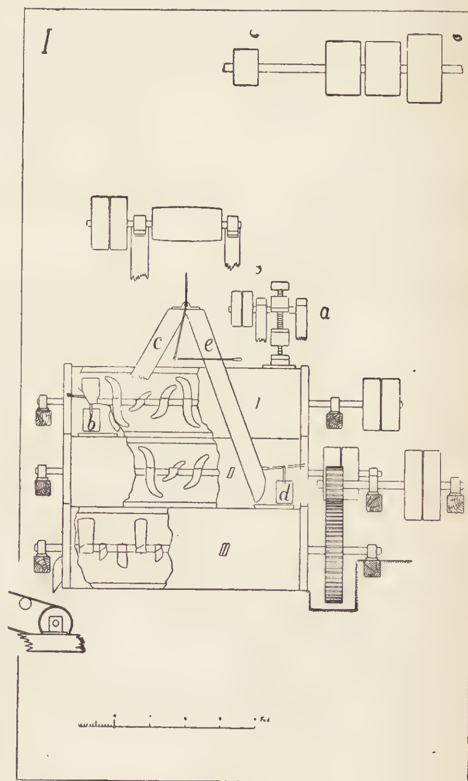

SKITSEKONKURRENCE-PROJEKT. ARCHITEKT ROLF SCHRØDER.

idet Forfatteren af samme, Architekt ROLF SCHRØDER, meget har ønsket, at denne Plan fremkom til yderligere Forklaring af hans Projekt. Iøvrigt henviser vi til Teksten herom Pag. 254 og 255.

TEKNISKE MEDDELELSER.

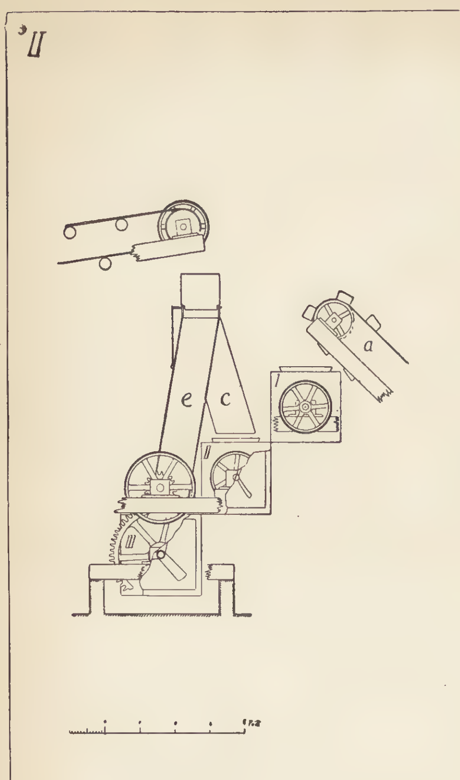
Ny Tilvirkningsmaade for Kalkmørtel. For ca. 25 Aar tilbage begyndte man Tilvirkning af Mørtel paa Maskine, og den saaledes tilberedte Mørtel vandt hurtigt Indpas, i Særdeleshed i større Byer; thi dels var der i mange Tilfælde ikke Plads for Tilvirkning paa selve Byggepladsen, dels var den maaskintilvirkede Mørtel, om end mangelfuld, saa dog bedre blandet end den haandtilvirkede. Tilvirkningsmaaden er dog i de forløbne Aar ikke undergaaet nogen væsentlig Forandring, endskønt det anvendte Møllesystem ikke har arbejdet tilfredsstillende, da Møllerne, især naar Sandet var tørt, ikke formaaede at fordele Kalken jævnt i Mørtelen. Ved de arbejdende Møller opsuger Sandet Fugtigheden fra Kalken, og efter at Kalk og Sand har passeret Møllen, fremkommer det som en mager Mørtel med en Mængde seje, større eller mindre Kalkklumper. Dersom disse Kalkklumper var sønderdelte, vilde der fremkomme en langt federe Mørtel, og de store Ulemper, som Kalkklumperne foraarsager, i Særdeleshed ved Pudsearbejde, vilde da undgaas.

MASKINEN SET FRA OVEN.

Der er tidligere paa forskellig Maade gjort Forsøg paa at afhjælpe disse Mangler ved Møllerne, men uden tilfredsstillende Resultat. Ved en af Fabrikant P. BERTHELSEN nu konstrueret Mølle viser det sig imidlertid, at der i den tilvirkede Mørtel ikke findes mindste Kalkgryn, men at al Kalken er fordelt blandt Sandskornene.

Som hosstaaende Tegninger viser, bringer en Elevator *a* Kalken op i Møllen *I*, hvor den ved Tilsætning af en tilstrækkelig Mængde Vand piskes til en flydende Masse. Efter at Kalken har passeret denne Mølle, ledes den ved Spjældet *b* ud i Møllen *II*, hvori der fra Sandtransport-Slisken *c* tilsættes den ca. 2 Dele Sand til 1 Del Kalk. Dette piskes da i Møllen til en flydende Masse og

MASKINEN SET FRA SIDEN.

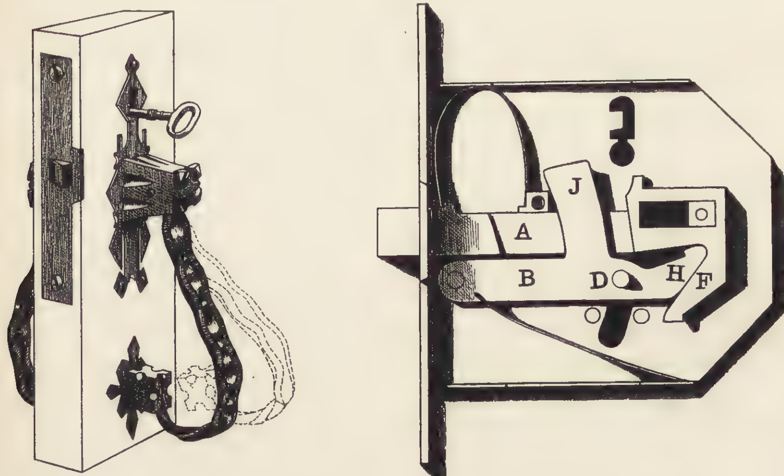
ledes derefter ved Spjældet *d* ned i Møllen *III*, hvor det ved Transport-Slisken *e* tilsættes en saa stor Mængde Sand, som er nødvendig til en passende fed Mørtel. Ved denne Fremgangsmaade, hvor Kalken først efter at være tilsat ca. 2 Dele Sand i Møllen *II* ledes ned i Mølle *III*, kan selv meget tørt Sand ikke bevirke, at der danner sig Klumper, da Kalken ved det tilsatte Sand er bleven sprød og let lader sig fordele.

Fabrikant Peter Berthelsen (Indehaver af Firmaet Berthelsen & Sørensen) har under 29. Marts d. A. erholdt Patent paa den af ham opfundne Fremgangsmaade.

En ny Laas. Ved Industriforeningens Martsforevisning fandtes udstillet en Laas, som ikke alene ved sin Konstruktion afviger en Del fra almindelige Laase, men ogsaa ved sit ydre Udseende viser en original og tiltalende Opfattelse, som fortjener Omtale.

Laasen er anvendelig baade som indstukken Laas til indvendige Døre og

som Smæklaas; den bestaar kun af to Stykker med tilhørende Fjedre, nemlig Fallen A og en med Anslag forsynet Tilholder B.

Naar Døren skal aabnes, løftes Haandtaget, der har Form omtrent som en Dørhammer, dettes Tunge trykker paa en Tap D, som findes paa Tilholderen B, og bevæger derved denne, saa at Fallen A tvinges tilbage, hvorved Døren aabnes. Slippes Dørhaandtaget, springer Tilholderen og Fallen tilbage i sin gamle Stilling igen. Naar Døren smækker i, bevæger kun Fallen sig.

Døren aflaases med Nøgle; denne indføres med opadvendt Kam og drejes en halv Omdrejning, hvorved den kommer til at trykke paa Anslaget J, som derved tvinger Tilholderens Hage H saa langt ned, at Fallens Hage F bliver fri, hvilket bevirker, at Fallen springer frem.

Nøglen drejes nu tilbage og Tilholderen svinger op, saaledes at dens Hage H lægger sig bag Hagen F, hvorved altsaa Fallen fastholdes i dens fremskudte Stilling.

Naar Døren skal aabnes, indføres Nøglen og drejes en hel Omdrejning; derved paavirker dens Kam først Anslaget J og trykker Tilholderen ned, saa at Hagen F bliver fri af Hagen H.

Ved Smæklaase erstattes Haandtag og Nøgle indvendigt af to Knapper.

Laasen er konstrueret af Klejnsmedemester C. B. S. Møller i Aalborg, som har taget Patent paa Opfindelsen.

FORSKELLIGT.

Konsistoriebygningen i Universitetsgaarden. Afbildningerne til denne Artikel saavel i dette som i forrige Nummer er — hvor ikke andet er angivet — efter Architekt Martin Borchs Opmaalinger og Tegninger.

— I Artiklen i forrige Nummer er der Side 285, Linie 22 f. n., indløbet den Fejl, at der staar $3^3/_4$ Fod; — skal være 7 à 9 Tommer.

En international Udstilling vil blive afholdt i Nantes i Maanederne Maj—September d. A. Udstillingen vil omfatte Industri, Landbrug og Kunst. Programmet er fremlagt til Eftersyn i Industriforeningens Sekretariat.

FORENINGSMEDDELELSER.

I Skrivelse af 12. Januar 1904 henvendte Kjøbenhavns Tømrerlav sig til Akademisk Architektforening »i Anledning af, at Tømrerhaandværket paa Grund af de meget forandrede Forhold ved en stor Del af Nutidens Byggeri er trængt tilbage for nye Bygningsmethoder og da især paa Grund af Indførelse af brandsikre Etageadskillelser, Trapper m. m., saaledes at Faget ofte kun udgør en mindre Del ved en Bygnings Opførelse«, idet der særligt henvistes til »den ret lange og grundige Uddannelse, som Faget kræver af dets Udøvere i Retning af Tegning, Opridsning og Forstaaelse af en Tegning, saaledes at den udlærte Tømrer i alle Tilfælde staar fuldt ud paa Højde med Mureren i Kendskab til Bygningsforhold«.

Der nedsattes derefter et Udvalg, som under 1. Marts 1904 har afgivet følgende Betænkning til Bestyrelsen for Akademisk Architektforening:

Undertegnede Udvalg, nedsat af Bestyrelserne for Akademisk Architektforening og Kjøbenhavns Tømrerlav i Henhold til Skrivelse af 12. Januar d. A. fra Tømrerlavet med Svar af 31. s. M. fra Akademisk Architektforening, har drøftet de i bemeldte Skrivelse omhandlede Forslag og Henstillinger. Resultatet af Forhandlingerne foreligger i følgende Henstillinger til Akademisk Architektforenings Medlemmer, der opfordres til:

1) ved alle Byggearbejder, hvor saadant er muligt, at udbyde hvert Haandværksfag for sig og særlig blandt Lavsmestre, og
2) hvor samlet Entreprise skal anvendes at virke hen til, at der indbydes et lige Antal Murer- og Tømrermestre til Licitationen.

ad 1. Ved fornemmelig at udbyde Arbejdet blandt Lavsmestre, der alle er Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen, skulde man opnaa Garanti for muligst rolige Forhold under Arbejdet.

ad 2. Den under Forhandlingerne fra Architekternes Side paapegede Ulempe, at man, naar Arbejder i samlet Entreprise udbydes blandt Tømrermestre, ikke har Indflydelse paa Valget af Murermesteren, kan formentlig ophæves ved, at man sammen med Tilbudet forlanger opgivet Navnene paa de Haandværkere, hvis Tilbud Entreprisesummen er sammensat af.

Det blev desuden fra Tømrermestrene fremhævet, at de ofte under den nuværende skarpe Konkurrence følte Trykket af forskellige Forhold, der formentlig tildels kunde rettes, dersom Architekterne ved Licitationer saa vidt muligt vilde iagttage:

1) i Beskrivelser af Tømrerarbejde ikke at stille strengere Betingelser for Materialiers Art og Maal, end der kan fordres overholdt, og under Arbejdets Udførelse forlange de stillede Betingelser fuldt ud fyldestgjorte;
2) altid i Beskrivelser af Tømrerarbejde at angive Dimensioner paa Materialierne, og ikke nøjes med en Betegnelse som »af Dimensioner efter Bygningslovens Fordringer«;
3) saa vidt muligt i Planer at angive Inddeling af Træbjælkelag og Spærværk i Lighed med, hvad der som oftest finder Sted for Jærnbjælkelags Vedkommende;
4) naar ikke Detailtegninger kan foreligge ved Udbydelsen, da ikke, som det ofte er brugt, kun at anføre »efter Architektens nærmere Tegning«, men i ethvert Tilfælde ledsage Beskrivelsen af saadanne Ting som Trapper, Kviste, Spærhoveder, Stakit og Plankeværk o. a. l. med oplysende Skitser i Marginen;
5) at iagttage, at polerede Trapperækværker henføres under Snedkerarbejde.

Kjøbenhavn, den 1. Marts 1904.

Anton Christensen. Emil Jørgensen. Victor Mertins.
Anton Rosen. N. C. C. Smith. Alf. Thomsen.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 30. APRIL 1904
6. AARGANG № 31

BRAHETROLLEBORGS AVLSGAARD.

Hvor der i Almindelighed er Tale om at erstatte de ved Herregaardshovedbygninger beliggende gamle Avlsbygninger med nye, følger man i Reglen den Fremgangsmaade at flytte Avlsbygningerne bort fra Hovedbygningerne og at omgive disse med Parkanlæg.

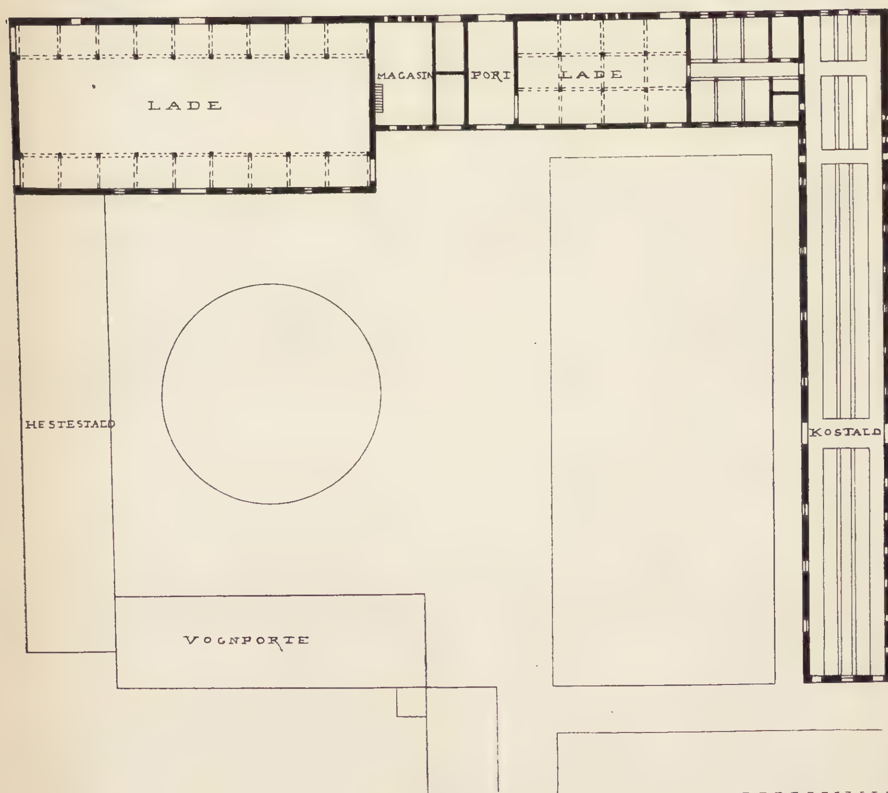
Avlsbygningerne bliver saa opførte paa en nærliggende Mark som en Slags Fabriksbygninger i den ret kendte Form med gule Ydervægge, høj Trimpel og fladt Paptag, og saadanne Bygninger er i malerisk Henseende en daarlig Erstatning for de hyggelige, gamle Landbygninger med deres hvide Mure og høje Tage.

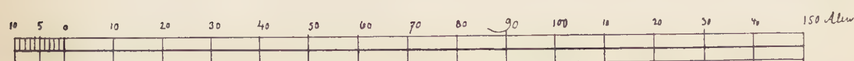

BRAHETROLLEBORGS AVLSGAARD

ARCHITEKT VIGGO DAHL.

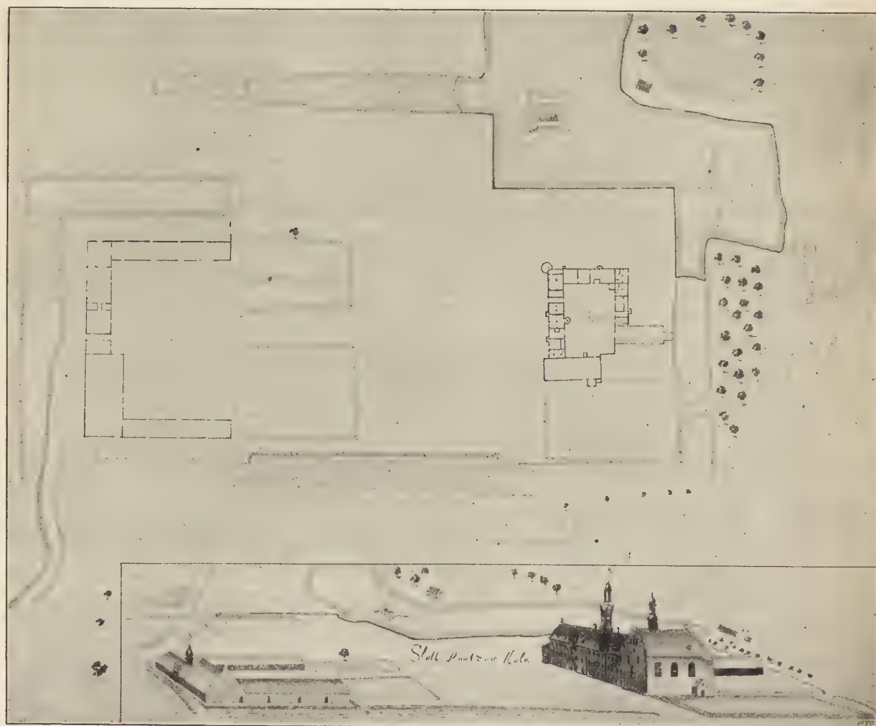

BRAHETROLLEBORGS AVLSGAARD.

ARCHITEKT VIGGO DAHL.

Som oftest gør man ogsaa Hovedbygningerne en daarlig Tjeneste ved denne Flytning, idet man ødelægger det samlede Indtryk af hele Gaarden.

Ved Genopførelsen af Baroniet Brahetrolleborgs Avlsbygninger, der brændte i Sommeren 1900, maa man derfor i høj Grad paaskønne, at Besidderen, Lehnsgreve C. E. Reventlow, ikke har fulgt den almindelige Fremgangsmaade, men tværtimod har ønsket de gamle Ydermure bibeholdte og Bygningerne saa vidt muligt førte tilbage til deres oprindelige Udseende. Til Vejledning i saa Henseende har tjent hosstaaende Afbildning af et paa det kgl. Bibliothek beroende

RANTZOW-HOLM.

Billede fra 1670, der viser det gamle Rantzow-Holm opført af Kaj Lycke, og med dette som Grundlag har Architekt Viggo Dahl udarbejdet sine Tegninger, efter hvilke Bygningerne er opførte.

Over Indkørselsporten er der indhugget følgende Linier:

Der tredie Friderich for Landet monne raade,
Kaj Lycke bygged mig fuldgod i alle Maade. 1655.
Der jeg wed Himmelskild een Qveld blef ramt med Waade,
Jeg reistes op af Nye, Hors, Qvæg og Sæd til Baade.
C. E. Reventlow. 1901.

KONSISTORIEBYGNINGEN I UNIVERSITETS-GAARDEN.

Af Bering Liisberg.

(Sluttet.)

Hvis noget Sted i Kjøbenhavn har været lidet berørt af den Forandringens og Omskiftelsens Aand, der ellers har gjort vor By saa vidt forskellig fra, hvad den engang var, maa det siges at være det gamle Hus, hvor det akademiske Senat stadigt har sit Sæde. I den store Sal forsamles endnu, ligesom paa Niels Hemmingsens, »den almindelige Lærefaders« Tid, Konsistoriets Medlemmer til Raadslagning. »Tamperretten« *), der tidligere beklædtes af Konsistoriet, holdes ganske vist siden 1771 ikke længer her, ej heller, som tidligere, Examen styli & artium, som den dengang hed, samt Doktorpromotionerne, men Immatrikulationen og theologisk Embedseksamen foregaar endnu stadigt i Konsistoriesalen.

Immatrikulationen foregaar i vore Dage jævnt og ligefrem, ved at den nybagte Student i Konsistoriesalen af Rektor modtager det akademiske Borgerbrev og giver ham Haanden paa at ville leve og opføre sig, som det anstaar sig en brav og skikkelig Student. Men i gamle Dage var det ganske anderledes, og der hænger endnu et lille Ord, eller rettere Stumpen af et Ord, ved den nybagte Student, der minder om hine Tiders underlige Skikke. Dette lille Ord er »Rus«, der nu om Stunder siges og høres uden nogen som helst Ondskab eller Hadskhed; det er blevet den almindelige, af alle benyttede Betegnelse for Studenten i hans første Studieaar; men i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var det anderledes. Da raabte de uvorne kjøbenhavnske Gadedrenge »Rus! Rus! Rus!« efter de nye Studenter paa Kjøbenhavns Gader — det faar vi bl. a. at vide af den stakkels Studenstrups Historie i Holbergs »Den ellevte Juni« —, og de lod det sjældent blive ved Russeraabene alene, men gik snart over til Haandgribeligheder, naar de saa en saadan ung Fyr, der ved sin Dragt, sit Haar og sin Kejtethed i Reglen øjeblikkeligt kunde udlægges som et Guds Ord fra Landet.

Depositsen i Studiegaarden var en Slags Skærsild, som man maatte underkaste sig, før man fik Lov til at indstille sig til den Kundskabsprøve, der skulde aabne En Adgang til Universitetet. I ældre Tid har denne Prøve, den senere *Examen artium*, muligvis udgjort en Del af selve Depositsen. De vordende Studenter kom gerne fra deres Skolebyer til Hovedstaden om Sommeren og meldte sig med deres Skoletestimonium ved St. Hansdag hos Universitetets Rektor eller Dekanus, for efter senere Tilsigelse at møde paa en bestemt Dag i Studiegaarden til Deposits, for at »deponere« — paa Dansk at aflægge — det tidligere grove, dyriske Væsen, der kendetegner den, som lever i det materielle, men som bør aflægges af enhver, der kalder sig en Aandens Arbejder eller Tjener, enhver, der

*) Tamperretten dømte i alle sjællandske Ægteskabs- og Trolovelsessager og holdtes paa de fire aarlige Kvatemperdage, der i daglig Tale blev til Tamperdage. Naar Holberg taler om »Konsistorium eller Tamper-Ret« i Hamborg eller om »Tamper-Retten til Spir« (d. v. s. Speyer), hvor den tyske Rigskammerret holdtes, har han kun overført en kjøbenhavnsk Lokalitet til disse Steder for den komiske Virknings Skyld.

stræber mod aandelige Maal. En af Universitetspedellerne optraadte som »Depositor« og behandlede Novicerne. Efter det latinske Navn paa den enkelte, der skulde aflægge den gamle Adam, »Depositurus«, er Stavelsen *Rus* bleven staaende som Betegnelsen for den nybagte Student.

Depositurus var, naar han mødte op i Studiegaarden, udstafferet paa en Maade, der saa tydeligt og anskueligt som muligt lagde hans Dyriskhed og Umenneskelighed for Dagen, — sværtet i Ansigtet, med udstoppede Pukler for og bag, en Hætte med store Horn paa Hovedet og en lang Næse. Desuden fik han Befaling til, i Stemme, Gang og Bevægelser at vise saa megen Plumphed som muligt.

Naar alle disse smukke Væsener havde samlet sig, traadte Depositor frem med sine Hjælpere. De var ligeledes maskerede og væbnede med »Ferlen«

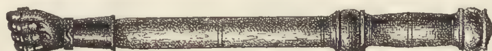
TAMPERRETTEN I KONSISTORIESALEN OMTRENT 1750.
EFTER ROTHES RESCRIPTER.

(Skoleriset), Høvl og Tang. Under Skrig, Raab og Skældsord blev nu Depositurerne som en Flok Svin drevet sammen og ind i et af Læsekamrene, og her begyndte Depositor en Eksamination, der vel oprindelig har gaaet ud paa i nogen Grad at prøve Novicerne i deres Kundskab, men som efterhaanden udartede og blev til det rene Galimatias og kun gav Depositor Lejlighed til at prygle den stakkels Eksaminand for hvert Ord, han sagde. Ethvert Spørgsmaal ledsagedes af en Ørefigen. Depositor giver Russen en Ørefigen og spørger: »Har du haft en Moder?« Paa det ret naturlige Svar »Ja« faldt der straks en ny Lussing. »Nej, din Skælm, hun har haft dig.« — »Svar mig nu oprigtigt: Hvor mange Lopper gaar der i en Skæppe?« (Lussing.) Russen ryster beklemt paa sit Hoved. »Der gaar ingen — de *hopper* alle i Skæppen« o. s. v.

Efter Eksaminationen begyndte først den egentlige Deposition. Saa tog Depositor og hans Hjælpere fat med deres Instrumenter for at »fjerne de dyriske Udvækster og bringe den rette, menneskelige Skikkelse for Dagen«, Hornene blev knebne af med Tængerne lige som den lange Næse, Puklerne høvlede bort

med Høvlen, men det gik naturligvis tillige ud over Kroppen, som Puklerne og Gevæksterne sad paa, hvilket den endnu brugelige Talemaade »at faa Skrub og Høvl« vel noksom betegner. Under allehaande Prygl og Knubs blev Depositurerne overhældte med Vand og skrubbede, til Sværten saa nogenlunde var gaaet af dem. Saa fik de endelig Lov til at aflægge de sidste Rester af den dyriske Dragt, de hidtil havde baaret, fik Vin hældt over Hovedet som Symbol paa Glæden over, at Gud havde kaldt dem til et højere, aandeligt Trin, og fik Salt paa Tungen som Sindbillede paa den Visdom, de satte sig som deres Maal. Det er det, der i Henriks Mund i »Den ellevte Juni« er blevet til, at Studenterne faar Vin og Salt paa Hovedet.

Og saa kom Immatrikulationen. Den foregik ligesom i vore Dage i Konsistoriesalen; men paa Trappen, som ses paa Stikket hos THURA, ventede der Russen den sidste og maaske den skrappeste Prøvelse, inden han slap inden for den hulde Moders Døre. De her korteligt beskrevne Depositsceremonier var meget gamle Skikke, som det danske lige som andre Universiteter havde faaet fra Højskolen i Paris. Men ved Siden af dem havde der alle Vegne hos de ældre Studenter udviklet sig et Tyranni over for de Yngre, en Fortsættelse af Tyranniet i Skolerne. Russerne skulde straks have Klø. Det fik de under den

DET AKADEMISKE POLITITEGN. EFTER ORIGINALEN.

smukke Form, som jo, om det kunde mildne paa Smerterne, kunde opfattes symbolsk, at de bogstaveligt skulde tilkæmpe sig Adgang til Universitetet. Trappen op til Konsistoriesalen blev besat af de ældre Academici, og det gjaldt nu for de yngre at tiltvinge sig Adgang, hvilket ikke gik for sig uden brodne Pander. Især stod Kampen mellem Jyderne og Nordmændene, der ansaas for de stærkeste og de vildeste, og alle Forsøg fra Professorernes Side paa at faa denne Skik til at høre op, viste sig længe frugtesløse. Allerede i de første Statutter for Kjøbenhavns Universitet, af 1479, forbydes Mishandling af de nyankomne Studenter, men i Tidernes Løb synes Prygleriet og Narrestregerne ved Depositsen snarere at være tagne til end af. Studenterne benyttede sig af Lejligheden til at slaa Gækken løs, løb ud paa Gaderne og bedrev forskellige »Insolentier«, overfaldt fredelige Borgere og lavede alle mulige Spektakler. Mod denne Skik blev der mange Gange i Aarenes Løb nedlagt Forbud, men som det synes uden Virkning. Bircherods Notits under 12. Juli 1674, at »til den forestaaende Deposits Løbe-Akten med Forklædelse og Mumme . . . blev saaledes dette Aar aflagt og ikke heller siden herefter optaget«, kan ikke anses for fuldstændigt paalidelig. Thi under 6. Juli 1702 anfører han selv:

»Imedens *Depposituri* vaare oppe paa *Auditorio superiori* i Kjøbenhavn til *Examen styli*, gjorde Studenterne ved Studiigaarden en svar Alarm. Thi saasom *Reetor magnificus Dr.* Caspar Bartholin havde sammesteds ladet sætte Soldater-Vagt for at formene dennem deres Russeraaben og anden Insolents, blev de derved mere opsætsige, saa at der vankede vældige Hug imellem Vagten og dennem; og der Rector selv kom ned for at styre dennem, blev han med haanlige Skældsord afviist.«

Det var først den stigende aandelige Dannelse hos den studerende Ungdom, der efterhaanden bragte disse gamle Skikke ud af Kurs, — i alt Fald den stigende Dannelse i Forbindelse med andre Omstændigheder, f. Eks. den omtalte Trappes Ødelæggelse under Bombardementet i 1807. Thi det er vistnok først med Aarhundredets Begyndelse, at Slagsmaalene i Universitetsgaarden før den akademiske Immatrikulation endelig forsvinder. Fra den Tid har den firkantede Universitetsgaard ligget stille og roligt hen som en fredlyst Plet midt i Byens Larm. Den akademiske Ungdom, som tidligere fik Afløb for sine overflødige Legemskræfter ved Slagsmaal baade her og andetsteds, øver dem nu ved alskens Idræt og med Riflen paa Nakken i Studenteruniformen, — og det er vel nok saa heldigt. Selv om vi maa beklage, at de gamle Ceremonier saa sporløst er forsvundne fra vort akademiske som fra vort hele offentlige Liv, er der dog sikkert al Anledning til at glæde sig over, at saa megen Raahed er forsvundet med det samme.

INDBYDELSE TIL EN SKITSEKONKURRENCE FOR GENOPFØRELSEN AF CHRISTIANSBORG SLOT.

Ved Lov af 15. November 1903 er det vedtaget, at Christiansborg Slot bliver at genopføre saaledes, at der navnlig tilvejebringes, enten samlet eller adskilt, de fornødne Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dels til Brug for Rigsdagen.

Omkostningerne til de nævnte to Byggeforetagender med, hvad dertil hører, bliver at holde indenfor en Sum af 6 Millioner Kroner, heri ikke indbefattet Værdien af det nedbrændte Slots Mure og Fundamenter, hvilke ved Genopførelsen kan benyttes paa den Maade, som det skønnes tjenligst. Udover denne Sum kan der paaregnes et Beløb af ca. $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til den kunstneriske Udsmykning af den Del af Bygningerne, der er bestemt til Brug for Kongen, samt ca. $\frac{1}{4}$ Mill. Kr., der vil være at anvende til et særligt fremtrædende monumentalt indre eller ydre Parti af samme Del af Bygningerne.

Endvidere bliver der at give Forslag til Tilvejebringelse af Lokaler for Højesteret, dog at Omkostningerne herved kan holdes uden for de ovennævnte Summer.

I Henhold til den ved Loven givne Bemyndigelse indbyder undertegnede Kommission herved til Deltagelse i en Skitsekonkurrence for Tilvejebringelsen af Tegninger og kalkulatoriske Overslag til de nævnte Byggeforetagender.

Ved Projekteringen vil det være at iagttage, at Bygningerne kommer til at danne et architektonisk Hele med de om Ridebanen liggende ældre Bygninger, samt at der anvises Muligheder for en smuk indbyrdes Forbindelse med saadanne af de øvrige udenom Slottet liggende ældre Bygninger, som ifølge deres architektoniske eller historiske Betydning maa antages at ville blive bevarede ved en eventuel senere gennemført Omordning af Slotsholmens Bebyggelse. Endvidere maa det angives, hvorledes der uden om selve Slotsbygningen kan tilvejebringes gode Færdselslinier for Bytrafiken fra Vesterkvarteret over Slotsholmen ad Tøjhusgade til Holmensbro og ad Stormbroen, eventuelt paa begge Sider af Thorvaldsens Museum, til Højbro.

Det udførlige Program for Konkurrencen med tilhørende Bilag af Tegninger m. m. kan — mod et Depositum af 20 Kr. — afhentes i Ministeriet for offentlige Arbejder af dem, der maatte ønske at deltage i Konkurrencen.

Der forlanges:

a. 1 Oversigtsplan over Slotsholmen i samme Maalestoksforhold som den til Bilagene hørende Situationsplan (1 : 1200).

b. Alle Planer, de fornødne Snit og Façader i Maalestoksforhold 1 Linie pr. Alen. I Planer og Snit skal gammelt Murværk lægges over med Tusch, nyt Murværk skraveres med Tusch; i alle Rum indskrives deres Bestemmelse og deres Areal i Kvadratalen (heri ikke medregnet Vinduesfordybningerne); Façaderne skal vises i deres Materiales Farve.

c. 2 Perspektiver, det ene fra et Punkt ved Marmorbroen 21½ Alen over Gaden, det andet fra Havnegades Hjørne ved Holmens Kirke 2½ Alen over Gaden (Punkterne A og B paa den til Bilagene hørende Situationsplan). I disse Perspektiver skal den nærmest Standpunktet værende lodrette Linie i Slottets Hovedbygning have et Maalestoksforhold af 1 Linie pr. Alen. Perspektiverne udføres i Tusch.

d. En Beskrivelse, hvoraf fremgaar, hvilke Materialier og Konstruktioner der tænkes anvendte, med særlig Hensyntagen til Slottets Brandsikkerhed. Der maa paa passende Steder anbringes Brandmure.

e. Et kalkulatorisk Overslag efter Kvadratmaalsberegningen.

Ved Skitsekonkurrencen kræves ikke særligt Forslag til Kloakarbejder, Brolægnings- og Reguleringsarbejder, Varme- og Ventilationsværker, Gas- og Vandindlæg, Indretning af Vandklosetter, elektrisk Belysning, Lynafledere, Brandslukningsforanstaltninger, Elevatorer m. m., dog at der maa forbeholdes fornøden Plads i Bygningerne til de hertil udkrævede Installationer med Tilbehør af Luftkanaler, Skorstene m. m. Omkostningerne til disse Arbejder kan i Overslaget sættes til 1 Mill. Kr. for de til Kongens og Rigsdagens Brug bestemte Bygninger og til 40.000 Kr. for Højesterets Lokaler. Løst Inventar og Bohave til samtlige Bygninger er Overslaget uvedkommende.

Skitserne skal, opspændte paa Rammer af ens Størrelse (42" × 30" udvendige Maal), indleveres til Ministeriet for offentlige Arbejder senest den 30. November d. A. Kl. 12 Middag. Senere indsendte Arbejder modtages ikke. Alle Tegninger og Bilag forsynes med et Motto eller Mærke. Med det afleverede skal følge en forseglet Konvolut, forsynet med samme Motto eller Mærke og indeholdende Forfatterens Navn og Bolig. Ved Indleveringen af Skitserne erholdes et Modtagelsesbevis, der tjener til Legitimation ved Afhentningen af ikke benyttede Arbejder.

De indkomne Tegninger bedømmes af Kommissionen. Intet af dennes Medlemmer kan være Raadgiver eller Vejleder for nogen konkurrerende endsige deltage i Konkurrencen.

Til Præmiering af de 6 bedste Arbejder raades der over et Beløb af 13.000 Kr., der fordeles med fra 4000 Kr. til 1000 Kr. efter Kommissionens Skøn. De præmierede Arbejder bliver Ministeriets Ejendom.

Kommissionen afgiver en Beretning om den foretagne Bedømmelse til Ministeren for offentlige Arbejder, hvorefter denne bestemmer, hvorvidt det skal

overdrages en eller flere af dem, der har vundet Præmie ved Skitsekonkurrencen, nærmere at bearbejde de af dem indgivne Projekter, eller der mellem de præmierede Deltagere i Skitsekonkurrencen skal afholdes en ny Konkurrence, ved hvilken der vil være at levere fuldstændige Planer og Overslag.

Afholdes der ingen 2den Konkurrence, vil Præmiebeløbet for Skitsekonkurrencen blive forøget med 5000 Kr. til dermed at forhøje Præmiernes Størrelse, men ikke deres Antal.

Afholdes der en 2den Konkurrence, vil Programmets Affattelse og Bedømmelsen af Arbejderne blive foretaget af Kommissionen, og en Præmie af 10.000 Kr. udsættes da for det Arbejde, som maatte anses for værdigt til at benyttes, samt 2 Præmier à 3000 Kr. for de derefter mest fortjenstfulde Arbejder. Findes intet af Arbejderne egnet til at benyttes, nedsættes den højeste Præmie til 5000 Kr.

Ved den 2den Konkurrence tilstaas der de konkurrerende 5 Maaneder til Arbejdernes Udførelse. Alle de til denne Konkurrence indleverede Tegninger og Aktstykker bliver Ministeriets Ejendom.

Efter den endelige Bedømmelse offentliggøres Kommissionens Beretninger, og alle de indkomne Projekter udstilles offentlig i 8 Dage, hvorefter de Arbejder, der ikke bliver Ministeriets Ejendom, kan afhentes mod Aflevering af det udstedte Modtagelsesbevis.

I Kommissionen for Christiansborg Slots Genopførelse,
Kjøbenhavn, den 23. April 1904.

C. Hage,
Minister for offentlige Arbejder.

A. Berg,
Architekt.

H. Bing,
Direktør.

A. Broe,
Murermester.

J. Glückstadt,
Gehejmeetatsraad,
Bankdirektør.

H. Hage,
Raadmand, Direktør.

H. N. Hansen,
Konferensraad,
Form. for Landsthinget.

A. Heide,
Konferensraad,
Bankdirektør.

Hans J. Holm,
Professor.

H. Hørring,
Gehejmeetatsraad.

J. Jensen,
Borgmester.

P. F. Koch,
Justitiarius
i Højesteret.

C. Krabbe,
Herredsfoged,
Viceformand i Folkethinget.

P. Krohn,
Direktør.

Oscar Køhler,
Tømrermester.

Karl Madsen,
Museumsinspektør.

N. P. Madsen-Mygdal,
Statsrevisor,
Viceformand i Landsthinget.

Meldahl,
Kammerherre, Professor.

J. Moltke,
Hofchef,
Kammerh., Greve.

V. Oldenburg,
Overpræsident.

Oxholm,
Hofmarskal,
Kammerherre.

U. A. Plesner,
Architekt.

F. Raben-Levetzau,
Lehnsgreve, Kammerherre, Hofjægermester.

H. B. Storck,
Professor.

Herman Trier,
Cand. phil., Formand i Folkethinget.

Øllgaard,
Konferensraad.

A. Ç. Karsten. C. Lerche.

GAMLE DANSKE BINDINGSVÆRKSHUSE.

I det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Møde den 29. Marts gav Inspektør ved Nationalmuseet Carl Neergaard nogle Meddelelser om den gamle Bindingsværks Architektur i vore Købstæder:

I Kjøbenhavn findes Intet tilbage, som kan give historiske Oplysninger om denne Bygningsart, og selv af grundmurede Huse fra Tiden før Enevælden findes kun meget faa endnu bevarede.

Omkring i Købstæderne er der omtrent 200 gamle Bindingsværkshuse fra Tiden før 1700. I Helsingør staar saaledes endnu omtrent 10 gamle Huse, i Køge 15 og nogle færre i Korsør og Skelskør. I Vordingborg og Præstø findes intet; i Ringsted, Slagelse og Sorø er alt ombygget, medens Næstved endnu har nogle gamle Huse tilbage.

Paa Fyn er Odense den By, som ejer det største Antal af disse Bygninger, hvoraf ogsaa nogle er bevarede i Assens, Middelfart, Nyborg, Svendborg og Ærøskøbing.

I Jylland er Aalborg og Ribe de Byer, som er rigest paa gamle Huse; i Ribe er der saaledes mellem 20 og 30. I Randers, Aarhus, Kolding og Grenaa findes ogsaa nogle.

Danmark har dog kun meget faa Bindingsværkshuse tilbage i Sammenligning med, hvad der findes i Udlandet; en By som Hildesheim f. Eks., der knap er saa stor som Aarhus, har omtrent lige saa mange gamle Huse tilbage, som der nu findes bevaret i hele Danmark.

Vi har herhjemme intet Helt staaende fra Middelalderen, kun et Par Døroverliggere, som findes i Køge og Ribe, bærer Aarstallene 1527 og 1529, men disse Træstykker findes nu indmurede i nye Bygninger.

Vil man derfor søge nøjere Oplysninger om Bindingsværkshusene, maa man ty til Udlandet og da særligt Tyskland, hvor endnu ikke saa lidt findes bevaret fra Middelalderen. Vore Huse er udgaaede fra disse, om end vore vel gennemgaaende har været noget tarveligere i Udseende.

Om Etagefremspringet har der tidligere været fremsat forskellige Theorier; men det kan dog betragtes som sikkert, at det har været størst i Middelalderen, bliver mindre i Renaissanceperioden og forsvinder i Tyskland i det 17de Aarhundrede.

Dekorationer af Husenes Ydre, det vil sige Udskæringer i Træværket, blomstrede derimod stærkest i Renaissancetiden.

Middelalderens Huse hos os har sandsynligvis haft lerklinede Vægge og ret betydelige Udkragninger, samt nogle faa Udskæringer af Træværket. Knægtene paa Apostelgaarden i Næstved, der skriver sig fra omtrent Aar 1500, har saaledes Billeder af Kristus og Apostlene samt Dyrehoveder og Skjoldmærker. Lignende findes i Tyskland paa offentlige Bygninger fra den Tid.

Om Renaissancetidens Bindingsværkshuse kan vi faa ret gode Oplysninger af, hvad vi har herhjemme. Fundamentet var af Kampesten, og herpaa lagdes Fodstykket; Væggenes Tag dannedes af Stolper, der styredes ved Løsholter under Vinduerne. Mellem Løsholter og Fodstykker anbragtes Skraastivere, og

paa Stolperne lagdes Bjælkerne, Fodstykket og Stolperne til næste Etage. Tømmeret var Egetræ.

I Odense findes det ældste og bedst bevarede Hus i Danmark; det stammer fra 1547 og er opført af Rigsraad Ejler Rønnov. I Aarhus findes Raadmand Poul Persen Skrivers Gaard; den er opført 1593. Et Hus, som er prydet med Snitværk og bærer Aarstallet 1644, findes i Køge, og i Randers har Jens Jensens Gaard Aarstallet 1643.

Den sidste Halvdel af 17de Aarhundrede var Bindingsværkets Forfaldsperiode. Etagefremspringet og dermed de bærende Knægte blev mindre og forsvandt tilsidst helt. Den ved Slutningen af det 16de Aarhundrede saa rigt udviklede Udskæring og Dekoration kom ligeledes i Forfald efter Midten af 17de Aarhundrede, saa at man nøjedes med tarvelige Lister til Prydelse.

Foredragsholderen sluttede med at udtale, at om det nu kunde lykkes at bevare, hvad vi har tilbage af de gode Hustypers Ydre fra de forskellige Perioder, vilde meget være vundet for Bygningskunstens Historie. *M.*

FORSKELLIGT.

Præmiering af Byggeforetagender. I Anledning af Frederiksberg Kommunalbestyrelses Beslutning om at præmiere de i architektonisk og hygiejnisk Henseende heldigst gennemførte Byggeforetagender indbødes der til en Konkurrence om Udførelsen af en Tegning til et Diplom og 2 Indskriftstavler. Ved Bedømmelsen af de indkomne Arbejder uddeltes Præmier til følgende:

For Tegning til et Diplom: 1ste Præmie, 200 Kr., Architekt Rich. Bergmann; 2den Præmie, 100 Kr., Architekt Alfr. Brandt.

For Tegning eller modelleret Skitse til en Broncetavle eller Metalplade: 1ste Præmie, 150 Kr., Architekt P. V. J. Klint; 2den Præmie, 75 Kr., Tegner Emil Winther.

For Tegning eller modelleret Skitse til en huggen Sten (eller Stentavle): 1ste Præmie, 150 Kr., Tegner Emil Winther; 2den Præmie, 75 Kr., Architekt P. V. J. Klint.

Ribe Domkirke. Den stærke Storm, der Natten til den 6. April rasede over en Del at Jylland, har bl. a. foraarsaget store Ødelæggelser paa Ribe Domkirke. Herom skriver *Ribe Stiftstidende* for den 7. April:

Her i Ribe har den først og fremmest foraarsaget Ødelæggelse paa Domkirkens smukke Kobbertag. Da Stormen tog til og hylende foer omkring Kirken, rykkede den en Flig løs af Kobberdækket paa det Tag, der ligger mellem den saakaldte Vestgavl og Mariataarnet. Nede ved Tagrenden fik Stormen fat i denne Flig og bearbejdede den saa haardt, at den løsnedes fra Træværket. Ikke saa snart var dette sket, før Stormen pressede sig ind mellem Kobberdækket og Træværket og med voldsom Kraft sprængte Tilsømningen paa to Sider, løftede hele den mægtige Kobberflade i Vejret og satte den fra nu af i uafbrudt bølgende Bevægelse, medens den samtidigt ruskede og rev i Kobberet, saa dette

flaaedes og flængedes som Papir og i store Stykker faldt klingende til Jorden. Der var desværre paa dette Tidspunkt intet at gøre. Selv om man havde haft de fornødne Hjælpemidler ved Haanden, vilde ingen have kunnet gaa derop uden Livsfare. Med Sorg maatte de mange Mennesker, der efterhaanden kom til, se, hvorledes Orkanen maltrakterede Kirken.

Ved Dækkets Afrivning var der Fare for, at Hvælvingen over det restaurerede, pragtfulde Orgel og selve dette skulde lide Skade af nedtrængende Vand. Dette er imidlertid heldigvis forhindret, idet Tømrermester DAUGAARD-PETERS resolut gik i Gang med Anbringelsen af et interimistisk Tag af Tagpap under Kirkens Træværk, hvorpaa der har været arbejdet en stor Del af Natten.

Det ødelagte Kobbertag, der helt maa lægges om, var lagt i Sommeren 1898. Om nogen Fejl fra Architektens Side kan der ikke være Tale.

❦

Jeanne d'Arc Statuen, som er modelleret af Billedhuggeren FREMIET, og som siden 1873 har prydet *Place des Pyramides* i Paris, blev for nogle Aar siden midlertidigt fjernet fra sin Plads paa Grund af Arbejderne paa den underjordiske Tunnel under *Rue de Rivoli*. Da disse Arbejder var fuldendte, kom Statuen igen paa Plads, men det blev da straks bemærket, at der var foregaaet saa stor en Forandring med den, at man mente, det var et helt nyt Værk, som Kunstneren havde skabt. Denne nægtede imidlertid bestemt dette og forklarede, at han kun havde skrabet Patinaen af den ældre Figur og forandret paa Hestens Haarlag. Hermed slog nogle sig til Ro uden at bemærke, at Hestens Stilling ogsaa var ændret, og at Rytteren ikke længere var en slank Jomfruskikkelse. I Virkeligheden havde nemlig Kunstneren i Forening med Direktøren for *Beaux-Arts* spillet Publikum et Puds og havde benyttet Arbejdet ved Tunnelen til at ombytte den oprindelige Statue med en, som var udstillet paa Salonen i 1890.

Pressen har fornylig taget Sagen op paany, og Kunstneren har endelig set sig nødsaget til at gaa til Bekendelse; den gamle Statue havde han ikke været tilfreds med, og denne var bleven tilintetgjort efter hans Ønske, hvorefter den nye var kommen i Stedet for. Det synes, som om Kunstneren i Tidsrummet mellem disse to Statuers Tilblivelse har forandret sine Anskuelser om den berømte Heltindes Personlighed, thi medens den første var en kæk, men fin og yndefuld Pige, er den anden en robust og mandhaftig Kvinde, hvilket muligt er Sandheden nærmere, men rigtignok — som en stor Del af den franske Presse mener — paa Bekostning af Skønheden i den første Statue.

❦

Berlin. I dette Foraar paabegyndes Arbejdet med Opførelsen af en stor Folkebadeanstalt, der vil komme til at koste $1^1/_2$ Million Mark.

Til en Udvidelse af Universitetets Bygninger er der beregnet en Sum af 1 Million Mark.

Den tyske Kejser har faaet den Idé at bygge et Musikpalads i Berlin, og der er i den Anledning nedsat en Komite for at bringe Planen til Udførelse. Bygningen vil sandsynligvis faa Plads paa et Terræn ved Nollendorfplatz.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 7. MAJ 1904
6. AARGANG № 32

TO NYE ARBEIDER AF H. WENCK.

BANEGAARDEN
I ESBIERG.

ARCHITEKT
PROF. H. WENCK.

Esbjerg nye Banegaard, som blev indviet i Februar Maaned, er et betydningsfuldt Led i den Række af Banegaardsbygninger, som Professor Wenck i de senere Aar har opført rundt omkring i Landet; den virker maaske en Smule uroligt gennem Fordelingen af de forskelligtfarvede Materialier, men derpaa vil

BANEGAARDEN
I ESBIERG.

ARCHITEKT
PROF. H. WENCK.

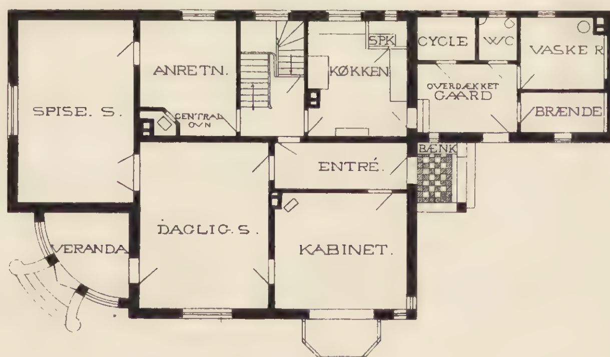
Tiden sikkert bøde; ellers er den af en smuk Helhedsvirkning med den maleriske Gruppering af Bygningens enkelte Dele, og baade udvendig og indvendig glæder man sig over den smagfulde, kunstneriske Behandling af enhver Enkelthed. Man kan knapt tilstrækkeligt vurdere den kulturelle Betydning, Banegaardene har for Landet i architektonisk Henseende; omkring Banegaarden vokser i Almindelighed en By eller en Bydel frem, og der finder da en ganske naturlig

BANEGAARDEN
I ESBIERG.

ARCHITEKT
PROF. H. WENCK.

Paavirkning Sted for de nye Bygningers Vedkommende. Saaledes er det af stor Vigtighed, at denne Sag er faldet i Hænderne paa en Mand som Wenck, der i

VILLA »SØBÆK«
I ESPERGÆRDE.

ARCHITEKT
PROF. H. WENCK.

god Forstand er moderne i sin Kunst, men aldrig forfalder til Bisarrerier eller Smagløsheder. Det er en Fornøjelse at følge hans Virksomhed fra de smukke, maleriske Smaastationer langs Kystbanen til de større og alvorligere som Kjø-

VILLA »SØBÆK«
I ESPERGÆRDE.

ARCHITEKT
PROF. H. WENCK.

benhavns Godsbanegaard og den nye Banegaard i Esbjerg. Forøvrigt henvises til den indgaaende Omtale af denne sidste Bygning i »Architektens« 5te Bind.

Da Arbejdet for Statsbanerne optager største Delen af Wencks Tid, falder det sjældnere i hans Lod at opføre Privatbygninger; at det imidlertid ogsaa kan lykkes ham at løse denne Opgave med Held, viser bl. a. den her gengivne Villa »Søbæk«, som han i Espergærde har opført for Ingeniør W. Werner, af røde, haandstrøgne Mursten med dekorative Enkeltheder af Granit, rødt Tegltag, Kobberrender etc. Murermester Andersen i Espergærde har forestaaet Opførelsen.

Erik S.

PRIKKEN OVER I'ET ELLER VAND I MUSLINGESKALLEN.

Kære Martin Nyrop.

Det er jo sagt saa tidt: Ypperligt i Indretning, værdigt og skønt at skue er Kjøbenhavns Raadhus. Med uudtømmelig Fantasi har du strøet dine Rigdomme fra Kælder til Spir. Allevegne derinde møder man disse aandfulde Indfald, som du har krammet ud af din vittige og forstandige Hjerne og iklædt din egen Stils koncise og sikre Form, til Glæde for alle, der færdes der. Glad føler man sig derinde, festligt stemt ved den rene, sunde Smag, hvis faste Rhythmer ligesom svøber sig om En, gør Sindet mildt og Gigten blid.

Men naar man kommer ud paa Terrassen mod Torvet og ser frem for sig, er det, som om al den Harmoni, der har fulgt En derinde, blev brudt. Man er igen ude i den raa, grimme Verden. Genboen Helmershus raaber til En paa alt for nært Hold, og lige foran ligger et Hav af døde graa Brosten. — — — Kender du forresten noget saa kedeligt som Brosten, der ikke er dækkede af Færdsel? De danner en Fordybning — Muslingeskallen kaldet. Til hvad Nytte egentlig? Den er desorienterende for Færdselen, baade til og forbi Raadhuset og — er den strengt taget smuk? Du har sikkert med den tænkt dig at ville beskytte dit kære Hus imod og mildne Overgangen til det banale Torv; men ærligt talt, har du faaet stort andet end et Smertensbarn ud af det hele Arrangement? — et Smertensbarn, om hvis Nytte og æsthetiske Værd du rimeligvis nærer nogen Tvivl. Der er imidlertid ikke Tvivl om, at dette Barn endnu kan blive til endog megen Glæde for sin Fader, naar blot det tages paa den rette Maade, og jeg tror, at den gode Aand, som har hjulpet til ved hver Sten, der er lagt i denne udmærkede Bygning, ogsaa har staaet Fadder til dette mindre lovende Barn og i Muslingeskallen netop har forbeholdt sig at spille en stor Trumf ud. — *Fyld Hullet med Vand*, saa har du løst Problemet bedre og lige saa simpelt, som da Kolumbus fik Ægget til at staa paa Enden.

Kan du ikke faa Borgmester Jensen til — ligervis som hin gamle, guddommelige Kæmpe Moses — at tage sin Stav og slaa Vandet ud af Granitstenen, saa Muslingeskallen løber fuld af det klare Vand og hele den faraotiske Hær af Brosten drukner? Tænk dig blot at se paa det vibrerende Spejlbillede af Himmel og Huse, af Mennesker og Duer, i Stedet for paa de bundkedelige Sten. Hvor smukt bliver der ikke om Aftenen, naar alle de gule og grønlige Lys springer

og spiller paa Vandet i tindrende Spjæt, naar Raadhusets oplyste Vinduer sender sine brede, rødlige Lys tværs over det mørke Vand, og de store Lygter midt for Huset laver en straalende Allé op mod Hovedindgangen. — Fader Absalon i sin gyldne Værdighed vil gnide sig i Hænderne af Glæde.

Der er noget ved Vand, der betager; man kan ikke lade være at se paa det, Øjet frydes altid derved. Saa er det sundt, Bydrengene kan faa skyllet deres snavsede Fødder, Børn kan uden Fare for Liv og Lemmer manøvrere deri med deres Fartøjer (Luxembourghaven). Og lad mig ikke glemme Hundene, disse Kjøbenhavnernes Kælebørn, de kan her faa sig et forfriskende Bad, i Stedet for som nu at bruge Pladsen til erotiske Excesser — hvad der ikke er smukt.

Vandet skal risle ud af Stentude, der anbringes under Balustraden paa Terrassen foran Façaden, og knapt naa saa højt som til det første omløbende Trappetrin, eller med andre Ord, saa det dækker godt Halvdelen af Trappetrinene, der fra Muslingeskallen fører op til Terrassen.

Blot nu ikke alle de forskellige Kommissioner, gennem hvis Skærsild den Slags Sager vistnok skal passere, kommer og siger: Ja, denne Idé kan jo være en meget smuk Fantasi, men den vil næppe faa meget med Virkeligheden at gøre, hvorefter de slipper hele deres ikke ukendte Hær af Betænkeligheder: Pengesorger, Politiskrupler, Bakterier m. m. løs, fordi de altid »aner« uoverkommelige Vanskeligheder. Indtil videre tror jeg ikke paa dem, fordi hele Anordningen som sagt synes indrettet med dette ene Formaal (Vandet) for Øje. Bekostningerne ved at lægge et Vandrør i og nogle Stentude ud fra Terrassen kan ikke blive store. Afløbet kan let ordnes ved nogle Rør, der naar op til Vandets Overflade ovenover de Afløb, der allerede findes i Bunden. Hegnet behøver kun at bestaa af nogle Jærnkæder, ophængte mellem de Granitstøtter, der i Forvejen staar rundt omkring Pladsen, og hele Bunden af Bassinet kan nok tættes ved, at der løbes Asfalt i Fugerne. Flere Udgifter kan jeg i Øjeblikket ikke finde, undtagen selve Vandforbruget, der jo til daglig kan indrettes meget økonomisk.

Der vil rimeligvis indvendes, at alt muligt: Snavs, Avispapir, Propper etc. vil flyde rundt i Vandet; men det gør det jo ogsaa nu i den tomme Ballie, hvis den ikke bliver holdt ren. Og kan man feje Brostenene hver Dag, kan man vel ogsaa faa Raad til hver Morgen at lade en Mand soppe ud i et Par Fiskerstøvler og faa det Snavs op, der altid af Vinden føres hen i et Hjørne. Hele Ballien kan jo tømmes og renses engang imellem.

Saa er der nogle, der vil tænke paa de stakkels Selvmordere. Herregud! her, hvor Vandet kun naar et voksent Menneske til lidt over Knæene — paa det dybeste Sted — og hvor der desuden, Nat og Dag, altid findes adskillige »Velvillige«. Det vilde være det rene Selvplageri, naar man har Aborreparken saa tæt ved.

Last not least er der Bøllerne, disse alle gode Borgeres og Øvrigheders Skræk, som spiller den uhyre Rolle i vor gode By, og som der i alle Forhold maa tages dette desværre nødvendige Hensyn til. Ja! de kan vel nok de første Aftener lave nogle Spektakler derude, men som Helhed tror jeg, de vil være temmelig indifferente overfor den ny Ordning og snart igen søge deres Be-

rømmelse udvidet paa deres gamle Slagmarker, hvor der er mindre rent og mindre lyst.

Alt i alt tror jeg, at Kjøbenhavnerne vil komme til at elske deres »Gadekær« — hvis de faar det —, og Ulemperne herved tæller ikke noget i Sammenligning med den Herlighed, som Vandet vil blive for Raadhuset, for Torvet og for Byen, der sikkert herigennem vil faa en Seværdighed mere. Det vil nemlig blive noget ganske ejendommeligt for Kjøbenhavn — saadant et rigtigt Gadekær, helst med hvide Ænder og Guldfisk, paa et Torv, midt i en stor By. Jeg tror ikke, det findes nogetsteds i Europa.

Du ved jo nok, kære Ven, at der i en Muslingeskal, selv i en ganske almindelig graa Muslingeskal, kan findes ægte Perler. Maaske er her een, se paa den og prøv den. Duer den og du synes om den, hvad jeg forøvrigt ikke tvivler om, saa sørg for, at den kommer frem i Dagens og Virkelighedens Lys, saa Folk kan glæde sig over dens Skønhed og senere, hvis den er ægte, kan fatte den ind i den Borgerkrone, som de kloge Herrer i Byens Raad er satte til at tage vare paa og forskønne, og hvis Glans du allerede gennem dit Arbejde har gjort saa meget til at forøge.

Jægersborg, den 1. Maj 1904.

Med Hilsen
din gamle Ven
ARNOLD KROG.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüth's Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen* er sendt os til Anmeldelse:

How to judge Architecture, a popular Guide to the Appreciation of Buildings. By RUSELL STURGIS, A. M. Ph. D. London 1904.

»Hvorledes Architektur skal bedømmes« er en Titel, der uden Tvivl vil skaffe denne Bog mange Læsere, som haaber ved den ringe Ulejlighed at studere de to Hundrede smaa Oktavsider igennem fremtidigt at kunne blive i Stand til at optræde som kyndige Dommere i et saa betydeligt Emne som Architektur.

Skøndt vi straks maa nedslaa dette Haab hos saadanne Kundskabssøgende, vil vi dog derfor ingenlunde raade dem fra at læse denne Bog, der nærmest er en kortfattet Skildring af Architekturens Historie og Udvikling, — fra den græske Stil og op til vore Dage.

Bogen er skreven af en anset amerikansk Architekt, Mr. RUSELL STURGIS, der tillige er godt kendt som Forfatter af en Række architektoniske Afhandlinger og bl. a. har udgivet et »Dictionary of Architecture and Building«. Han har Evnen til at skrive underholdende og gør sig tilsyneladende Umage for at være let forstaaelig for den i Architektur ukyndige Læser. Bogen indeholder en Del Afbildninger, mest Enkeltheder og Interiører, men mærkeligt nok — paa en enkelt Undtagelse nær — ingen Planer. Maaske har Forfatteren været af den Formening, at Synet af Planrids skulde skræmme den ikke faglige Læser til straks at lægge Bogen hen, og dog tror vi, at det, som Publikum først og frem-

mest har nødigt, for at kunne tale med om Architektur, er en nogenlunde klar Forstaaelse af en Plan og dens Forhold til en Bygnings Façader.

Selv om denne Bog altsaa ikke fuldkomment opfylder, hvad dens Titel lover, saa kan den dog give en god Hjælp for den, som vil sætte sig lidt ind i Bygningskunstens Historie, ligesom der ogsaa hist og her — navnlig i Bogens sidste Kapitler — findes meget gode advarende Ord til dem, der dømmer eller fordømmer med Motiveringer og Grundsætninger, der baade er fejlagtige og vildledende.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. I Skoleraadets Forsamling den 30. April bestod følgende Elever af Architekturskolen: HOTHER PALUDAN, CHRISTIAN MATTHIASEN, EJNAR CHR. BLYTMANN, CAJUS NOVI og VIGGO NIELSEN Akademiets Afgangsprøve for Architekter.

Pressen og det nye Christiansborg. Ved Journalistforeningens Maanedsmøde Onsdag den 27. April indledede Journalist H. J. BLICHER en Forhandling om, hvad der fra Pressens Side kan gøres, for at de Lokaliteter, der paa det nye Christiansborg Slot forbeholdes dens Repræsentanter i Rigsdagen og eventuelt Højesteret, kan blive anbragte i Byggeplanen og senere indrettede paa den til deres Formaal praktisk bedste Maade. Indlederen stillede Forslag om at opfordre Journalistforeningens Bestyrelse til at lade indsamle Oplysninger gennem praktiske Journalister om tilsvarende Forhold i moderne Rigsdags- og Retslokaler i Udlandet samt til derefter at stille de saaledes indhentede Oplysninger i Forbindelse med en Fremstilling af Pressens Ønsker i den paagældende Henseende til Raadighed saavel for Slotskommissionen som for de konkurrerende Architekter.

Efter nogen Forhandling, under hvilken bl. a. Bureauchef KRETZ udtalte sin Tilslutning til Indlederens Forslag, akcepteredes dette af den tilstedeværende Forsamling, idet Formanden, Redaktør C. CARSTENSEN, paa Betyrelsens Vegne tilsagde det den hurtigst mulige Fremme.

En Udstilling af Skolebygninger afholdes i de nærmeste Dage i Hamborg og er foranstaltet af Lærerforeningen til Udvikling af kunstnerisk Dannelse.

FORENINGSMEDDELELSER.

Akademisk Architektforenings Understøttelsesfond. Fonden raader i Aar over et mindre Beløb til Understøttelse af Børn efter afdøde Medlemmer af Foreningen. Ansøgningsblanketter kan faas hos Architekt FR. CHRISTENSEN, St. Markus Allé 4, og maa tilbageleveres i udfyldt Stand samme Sted inden den 15. Maj.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 14. MAJ 1904
6. AARGANG № 33

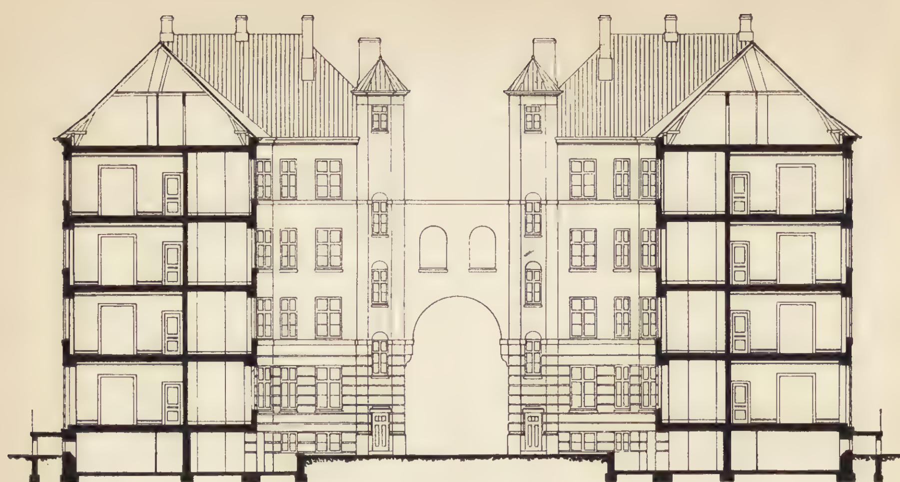
BEBOELSESHUS VED RAHBEKS ALLÉ.

Efter Tegning og under Ledelse af afdøde Architekt L. CLAUSEN er i Aarene 1903—04 opført en større Beboelseskarré imellem Rahbeks Allé og Halls Allé med Façader dels til disse to Veje, dels til Sideanlæg. Bygningskomplexet, som ligger smukt og frit, omgivet af Haver, Alleer og Anlæg, bestaar af fire selvstændige Ejendomme, opførte af d'Herrer Malermestre HANSEN & NIELSEN, Tømrermester V. MERTINS og Murermester JOHS. MYNSTER som Bygherrer. Der findes i Bygningerne 16 Fireværelsers- og 16 Treværelsers-Lejligheder med Pigekammer, Badeværelse og W. C., elektrisk Lys, Karnapper og Balkoner m. m. I Loftsetagen findes Vaskerum, Stryge- og Rullestue, Tørrelofter og Pulterkamre;

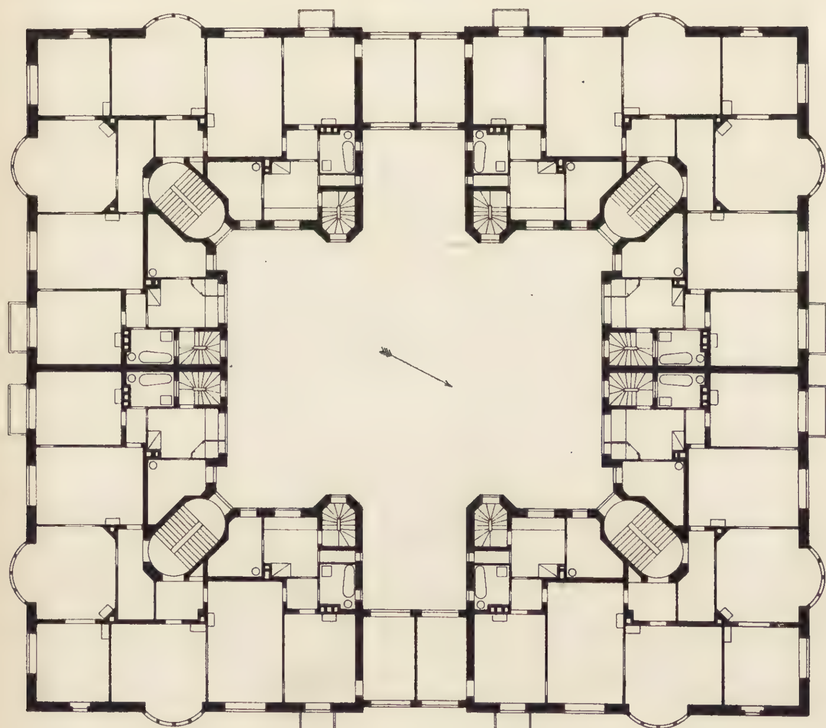

BEBOELSESHUS
VED RAHBEKS ALLÉ.

ARCHITEKT
L. CLAUSEN.

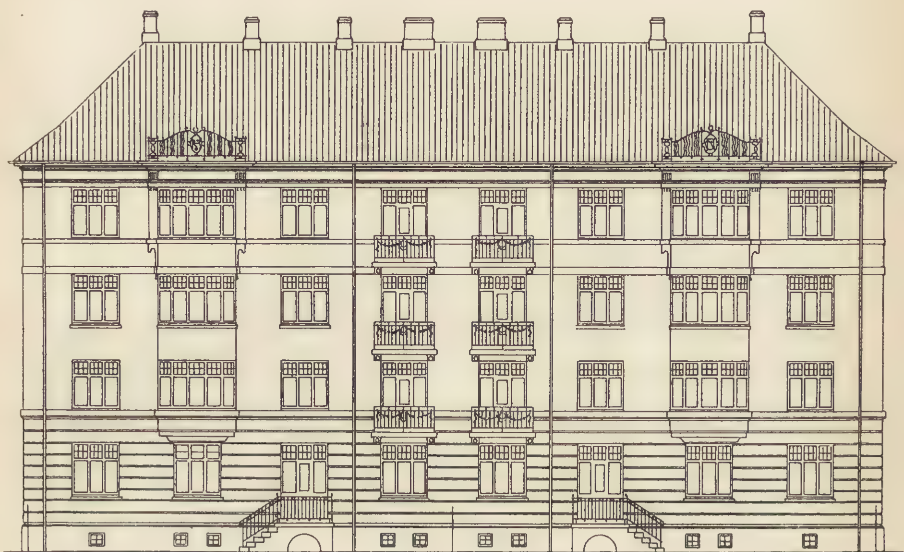
BEBOELSESHUS
VED RAHBEKS ALLÉ.

ARCHITEKT
L. CLAUSEN.

i Kælderen Brændsels- og Viktualierum samt Cyclebaase. Til Lejlighederne, i hvilke der i alle Etager er en Højde af 5 Alen fra Gulv til Loft, fører smukt dekorerede Hovedopgange med Vestibuler i Stueetagen.

Bygningskompleksets Tag er dækket med sortglaserede Fals-Tagsten. Façaderne er pudsede, i Stueetagen med groft Puds, og de øverste 3 Etager er optrukne i Hvidtekalk. Balkoner, Karnapper og Saalbænke i Stueetagen er støbte af Cement.

De fire Bygninger Halls Allé Nr. 7 og 9 samt Rahbeks Allé Nr. 20 og 22 spænder over et samlet bebygget Areal af ca. 2400 □ Alen og har kostet ca. 115 Kr. pr. □ Alen at opføre.

Facade mod Rahbeks Allé.

BEBOELSESHUS
VED RAHBEKS ALLÉ.

ARCHITEKT
L. CLAUSEN.

Gaarden er asfaltbelagt, og i Midten findes et cirkelformet Anlæg med et stort Kastanietræ. Til alle Stuelejligheder hører Haver med direkte Adgang fra Lejlighederne. Bygningerne i Rahbeks Allé er forbundne med Bygningerne i Halls Allé ved Overbygninger, under hvilke er slaaet Krydshvælvinger; disse Overbygninger tjener som Loggiaer for 2den og 3die Sal.

Af Haandværkere, som har arbejdet ved Foretagendet, kan nævnes: Murermestrene Carl Køhler og Johs. Mynster, Tømrermestrene V. Mertins og Otto Arboe, Glarmester Alfred Hansen, Smedemestrene Funck & Petersen; Snedkerarbejdet er fra F. Oxelbergs Eftf.; Blikkenslagerarbejdet, Gas- og Vandindlæg samt Installation af W. C. er leveret af Brødrene Thimm og Evald Olsen, Badeindretninger og Gaskomfurer fra Lund & Laverentz, Malerarbejdet af Hansen & Nielsen samt Petersen & Andersen; elektrisk Belysning er indlagt af Prof.

Jürgensen og Ingeniør Otto Bruun. Ovne fra Lange i Svendborg og Hess i Vejle. Cementarbejdet ved Em. Jensen & Schumacher. Haveanlægene ved Gartner Fabricius-Hansen.

EN ENGELSK SOMMERBOLIG.

Den i hosføjede Afbildninger gengivne Bygning er en karakteristisk Type paa de pragtfulde Villaer, som engelske Rigmænd lader sig bygge ved Skov og Sø, for der at kunne trække sig tilbage i landlig Ro, fjernt fra Fabriksbyernes usunde Luft og nerveslappende Forretningsliv.

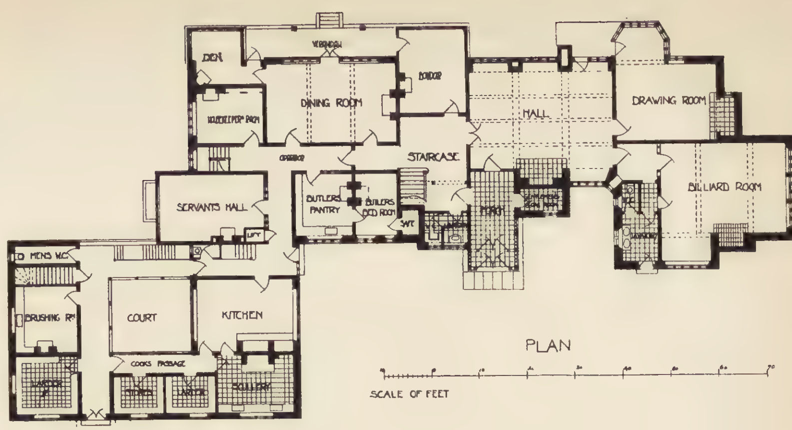
EN SOMMERBOLIG I SUSSEX. ARCHITEKT A. N. PRENTICE.

Den udstrakte Sommerbolig, der er opført i Sussex, i den sydlige Udkant af Ashdown-Skoven, indeholder i sin uregelmæssige, men malerisk grupperede Plan et meget stort Antal Rum. Dens underste Etage er opført af Sandsten, som er hentede fra Brud i Nærheden, medens den øverste Etage og Gavlene er dannede i Bindingsværk, hvortil er anvendt Egetræ.

Den mægtige Hal, som er Bygningens fornemste Rum og gaar gennem hele Husets Højde, er forsynet med rige Egetræes-Paneler og en meget stor Kamin af Mursten med Fod og Gesims samt Ornamenter af huggen Sten.

Foran Bygningen strækker sig en ny anlagt Have med stilrette Beplantninger, og de til Boligen hørende Stalde, Portner- og Gartnerhuse m. m. er alle gennemførte i en for Bygningen værdig Udstyrelse.

Vandforsyningen er tilvejebragt ved en boret Brønd omtrent en Fjerdingvej fra Huset, herfra pumpes saa Vandet ved en Petroleumsmotor op til Cisterner i den øverste Etage. Endvidere er indlagt fuldstændigt Varmeapparat og elek-

EN SOMMERBOLIG
I SUSSEX.

ARCHITEKT
A. N. PRENTICE.

trisk Belysning, medens en Septic-tank fuldstændiggør det i alle Henseender smukke og gennemførte Anlæg. Architekten Mr. A. N. PRENTICE har haft sine Tegninger udstillede iaar paa Royal Academy.

KUNSTAKADEMIET OG PERSPEKTIVEN.

ERINDRINGER AF CHR. V. NIELSEN.

Af de halvandet Hundrede Aar, som Kunstakademiet nu har haft Sæde paa Charlottenborg, har jeg i mere end den ene Trediedel færdedes der daglig, først som Lærling, derpaa som Lærer og Docent i Perspektiven; jeg har derved haft Lejlighed til at gøre en Del Iagttagelser betræffende dette Fag, ligesom jeg ved min Syslen dermed er kommen i Berøring med en Del af vore betydeligste Kunstnere, hvorfor jeg har tænkt, at følgende Optegnelser desangaaende maaske kunde interessere Læserne.

Da den danske Kunstskole 1754 blev flyttet til Charlottenborg, kom den under fransk Indflydelse; den franske Billedhugger F. SALY blev Direktør, og det var da naturligt, at man fulgte det franske Akademis Eksempel og ansatte en Professor i Perspektiv; det blev Architekten LOUIS JARDIN, en yngre Broder til Marmorkirkens Bygmester. Denne Undervisning blev senere ledet af de danske Architekter HARSDORFF og RAWERT; men det varede dog lang Tid, inden der kom rigtig Fart i Sagen*).

I den første Halvdel af forrige Aarhundrede omfattedes Perspektiven med langt større Interesse end nu til Dags, ikke alene af de bildende Kunstnere, men ogsaa af det dannede Publikum, og hertil bidrog især to Kunstnere, som paa den Tid spillede en betydelig Rolle i Kunstakademiet, nemlig Maleren ECKERS-

*) Se »Berømte Kunstnere og deres Anvendelse af Perspektiven«, af Chr. V. Nielsen.

BERG og Architekten HETSCH. Hetsch, som var Professor i Perspektiv og besad en ganske usædvanlig Færdighed i at udskygge smukt med Tusch, udførte i tredie og fjerde Decennium en Mængde udmærkede perspektiviske Tegninger, dels Interiører fra Christiansborg Slot, dels Studier fra sit Ophold i Rom, eller egne Kompositioner, for det meste bestemte til Gaver for Venner eller højtstaaende Velyndere. Disse Arbejder, der fremtraadte under Benævnelser som »Perspektivisk Komposition i romersk Stil« eller »Billede af en antik Stad« og lignende, vakte stor Opsigt paa Udstillingerne fra 1817 til 1840; de blev meget skattede i fornemme Kredse og rostes i høje Toner af Tidens Kunstkritikere. Men endnu større Indflydelse havde Hetsch paa Udbredelsen af Kendskaben til Perspektiven, ved sin utrættelige Virksomhed som Lærer, og hans Forelæsninger blev besøgte af de fleste udøvende Kunstnere, ligesom han gennem sine Skrifter og Fortegninger virkede i samme Retning.

Da jeg som Dreng kom i Lære hos denne Kunstner, gav han mig fri Undervisning paa den Betingelse, at jeg skulde besørge forskellige Smaatjenester for ham; jeg maatte saaledes hjælpe ham ved Forelæsningerne og havde den Bestilling at holde den lange Lineal til de Forsvindingspunkter, som han nævnede, idet han tegnede de perspektiviske Billeder paa den store Skoletavle, og herved blev jeg tidligt bevandret i dette Fag. Jeg blev da ofte sendt med en eller anden Besked til hans Ven Professor Eckersberg, som boede i Charlottenborgs Forbygning ud imod Torvet, medens Hetsch havde Bolig ud til den gamle botaniske Have; derved fik jeg Lejlighed til at se den gamle berømte Maler sysle med perspektiviske Opgaver, hvilket naturligvis interesserede mig meget, da jeg allerede af min Lærer var bragt ind paa Perspektivens Studium. Hetsch og Eckersberg er jo de Kunstnere, som her i Landet har virket mest for Indførelsen af korrekt Tegning og god Perspektiv, og de havde begge ved deres mange Elever udmærket Lejlighed til at udbrede denne Færdighed, hvorfor ogsaa den danske Skole tidligt vandt Anerkendelse i Udlandet for sin dygtige Tegning. Eckersberg udarbejdede ogsaa værdifulde Vejledninger i Perspektiven for Malere, og vil man betragte hans Indflydelse paa Eleverne, saa frembyder jo Arbejderne af KØBKE, BENDZ, RØRBY, CONSTANTIN HANSEN og ROED altid en smagfuld og behersket Perspektiv.

Eckersbergs Dygtighed i Perspektiven er dog mest fremtrædende i hans Marinebilleder, hvor Gengivelsen af Skibsformer og Takelage er udført med konstruktiv Nøjagtighed; herom skriver JULIUS LANGE saaledes: »Med det ikke mindre fine og indtrængende Studium af Lufttoner og Skyformationer, med en nautisk Videnskabelighed, som vi kun i Afstand kan tro paa, men som det maa overlades til Sømænd tilfulde at paaskønne, forbinder Eckersberg et linearperspektivisk Studium, som næsten turde være mageløst i hele Kunstens Historie, men som dog maaske tog en lidt for selvstændig Plads op i hans Virksomhed.«

Ved Siden af sit Arbejdsværelse havde Professor Hetsch i et Kælderrum sit Bibliothek med en god Samling af den Tids architektoniske Værker, tillige med alle hans Skitsebøger, som han med megen Velvillie gav os Adgang til; her arbejdede jeg flittigt, men blev en Tid hindret i Studierne derved, at en ung Mand indfandt sig hver Formiddag for at tegne Perspektiv under Professorens Vejledning. Hetsch fortalte mig da en Dag, at han i denne Kunstner haabede

at have opdaget en brugbar Lærer for Perspektivskolen; det var den senere saa bekendte Architekturmaler Heinrich Hansen. Man veed jo nu, hvorledes denne Kunstner ved sine sirlige, bestikkende Interiørbilleder, især fra Frederiksborg Slot, hurtigt vandt et stort Navn; men dette førte til, at han ikke kunde ofre den fornødne Tid paa Skolen, hvorfor Direktøren paa Hetsch's Anbefaling den 1. Oktober 1862 ansatte mig som Hjælper ved denne Undervisning; jeg var allerede i 1859 bleven Lærer ved den forberedende Perspektivskole paa det tekniske Institut.

I den første Tid var der kun faa Elever paa Akademiets Perspektivskole, men i Løbet af de 39 Aar, hvori jeg har virket her, steg Antallet saaledes, at der ofte har været over 60 paa een Gang. Da det var en Betingelse, at jeg skulde være til Stede paa Skolen i hele Undervisningstiden, havde jeg i Begyndelsen Tid tilovers til at udføre en Del af de Forbilleder, som endnu bruges; men jeg fik endvidere Lejlighed til at udføre et betydeligt Arbejde for Professor Marstrand, nemlig den perspektiviske Anordning af hans bekendte Maleri »Den store Nadvere«. Ved dette Arbejde gjorde jeg nærmere Bekendtskab med denne geniale Kunstner, og da han ofte kom op paa Skolen, hvor jeg tegnede Architekturen paa selve Lærredet, nød jeg godt af mange for mig vækkende Samtaler. Ved Udførelsen af de store Malerier til Kapellet i Roskilde anmodede han mig ogsaa om at anordne Perspektiven til »Kristian den Fjerdes Dom«; denne skulde udføres paa Kartonen i fuld Størrelse, og dette maatte ske i et Lokale paa Christiansborg Slot, hvor der fandtes tilstrækkelig Højde. Med Hensyn til Undervisningen i Perspektivskolen, da opfordrede Marstrand mig til at bringe denne ind i et mere kunstnerisk Spor end tidligere, fornemmelig ved at vælge maleriske Opgaver, og i den Anledning formaaede jeg Akademiet til at anskaffe et lille Skolebibliothek, hvori vi kunde søge Motiver. Marstrand var ikke sikker i Perspektivens Theori, men han fremhævede dog altid dens store Betydning for Malerkunsten, ikke alene til praktisk Anvendelse, men ogsaa for at uddanne Øjemaalet; han indrømmede ligesom den franske Maler David, at det var en Fejl, at han ikke i Ungdommen havde sat sig tilstrækkeligt ind i dette Fag, og opmuntrede Eleverne til ikke at forsømme dette.

Det Hastværk og den Overfladiskhed, som præger Kunststudiet nu for Tiden, er Aarsag til, at der tegnes altfor lidt, og det er dog kun gennem Udførelsen af mange Eksempler, at den unge Kunstner kan erhverve den fornødne Færdighed til at tegne en korrekt Perspektiv paa fri Haand. Det er min Overbevisning, at Perspektivundervisningen ikke kan føre til et heldigt Resultat, uden at der lægges særlig Vægt paa praktiske Øvelser ved Tegning efter Naturen: maleriske Bygningspartier, Møbler, Interiører og lignende, hvortil Læreren maa gaa ud med Eleverne, for at vise dem deres mangelfulde Opfattelse, og da mit Helbred ikke tillod dette, var jeg nødsaget til at opgive denne Virksomhed. Skøndt der for Øjeblikket hersker en stor Ligegyldighed for de Fordringer, der kan stilles til en god perspektivisk Fremstilling, maa man dog haabe, at dette kun er forbigaaende, og at det maa lykkes Kunstakademiet ved sin Perspektivskole at hævde de gamle Traditioner.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Elektriske Anlæg til Stærkstrøm. Haandbog for Elektroteknikere, Ingeniører og Maskinmestre ved elektriske Anlæg, af cand. polyt. J. B. Bruun. H. Hagerups Forlag.

Med det nu udkomne 15de Hefte foreligger denne Bogs tredie Udgave færdig. Bogen er værd at gøre sig bekendt med for Architekter og Teknikere, som har med Anlæg af Fabriker o. lign. at gøre, idet den paa kortfattet og tydelig Maade forklarer og beskriver de forskellige elektriske Anlæg, Enkelthederne ved disse, Afhjælpning af Mangler og Driftsforstyrrelser m. m.

Den nye Udgave, der forøvrigt er mere end dobbelt saa stor som de tidligere, er bleven forsynet med adskillige praktiske Tabeller, og i det vedføjede Sagregister er alle Benævnelser anførte baade paa Dansk, Tysk, Engelsk og Fransk saaledes at man her har en hel lille elektroteknisk Ordbog for sig.

FORSKELLIGT.

Kataloger. Ohlsen & Ahlmann har udsendt en omfattende Katalog over Sanitetsartikler, der ligesom andre Kataloger paa dette Omraade udmærker sig ved et meget tiltalende Udstyr og en stor Rigdom paa Afbildninger af moderne Badekar, Klosetter, Kummer, Rør samt Smaating, som henhører til det fuldstændige Udstyr af Kloset-, Bade- og Toiletrum i Nutidens Lejligheder.

— *Skandinaviske Skifer-Aktieselskabet Slidre* har udgivet en Katalog med nogle smukke Billeder fra Bruddene oppe i Norge og med Tegninger af de færdige Stens forskellige Former, Tækningsmaader samt nogle tiltalende Mønstre af blaa, violet og grøn Skifer. Stenene kan leveres baade i den almindelige rektangulære og i sekskantede og halvrunde Former, ligesom selvfølgelig Tykkelse og Størrelse kan varieres efter Forbrugerens Ønsker.

Nazarethkirken i Ryesgade, der er opført efter Tegning af Architekt V. Nyebølle, blev indviet Søndag den 8. Maj. Vi skal i et følgende Nummer af Tidsskriftet bringe Plan og Afbildninger samt nærmere Beskrivelse af denne.

FORENINGSMEDDELELSER.

Akademisk Architektforening afholder Møde Torsdag den 19. Maj Kl. 8 i Lokalet i Industriforeningen.

Etatsraad Dahlerup vil give nogle Meddelelser om den i Madrid afholdte Architektkongres.

Architekt M. Nyrop udstiller Rejseskitser.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

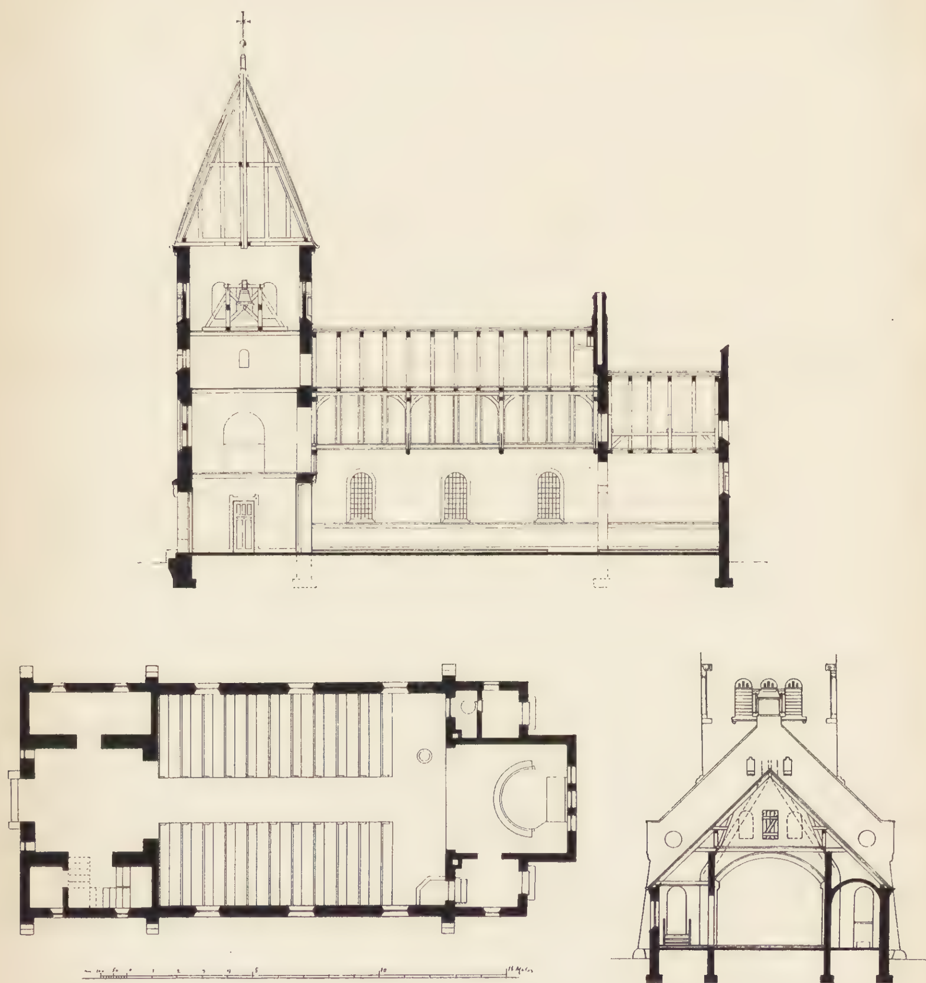
KJØBENHAVN
DEN 21. MAJ 1904
6. AARGANG № 34

FRIMENIGHEDSKIRKE VED AABENRAA.

ARCHITEKT JACOBSEN.

Frimenighedskirken ved Aabenraa er den fjerde af de i de sidste Par Aar i Sønderjylland opførte Frimenighedskirker; den er beliggende paa et højt Terrain lidt Nord for Byen, saa at den kan ses fra de fleste Steder af den smukke Omegn og virker livligt med sine hvide Murflader og røde Tage.

FRIMENIGHEDSKIRKE VED AABENRAA.

ARCHITEKT JACOBSEN.

Kirken er opført efter Tegninger af Architekt Jacobsen i Odense, Søn af en gammel Aabenraa-Slægt.

Indvendig er Loftet af brunt, bejtset Fyrretræ med paamalede røde, hvide og grønne Farver paa Bjælkekanter og Lister.

Væggene er hvidkalkede med lidt Udsmykning i Kalkfarve. Døre, Stolestader, Alter og Prædikestol er udførte af brunt, bejtset Fyrretræ.

Altertavlen er delt i tre Felter, et bredt Midtefelt og to smalle Sidefelter, hvis Fyldinger dannes af dybblaa Klæde, hvorpaa der i hvert af Sidefelterne er

broderet en stiliseret Lillie, medens Midtefeltet danner Baggrund for en Gengivelse af Thorvaldsens Kristusfigur.

Kirken er bygget ved Hjælp af Menighedens frivillige Bidrag; Kaptajn FISCHER i Aabenraa har været Kirkeudvalgets energiske Formand. Den indviedes 2den Paaskedag iaar.

FRIMENIGHEDSKIRKE VED AABENRAA. — ARCHITEKT JACOBSEN.

Af Genstande, som Kirken har modtaget i Gaver, kan nævnes: en Døbefont af Granit, et Døbefad af forsølvet, drevet Kobber, en Malmklokke, Alterkarrene, Alterstager og Alterdug.

J. L. HEIBERG: ITALIEN. SPREDTE STUDIER OG REJSESKITSER.

VED FRANCIS BECKETT.

At staa op med Lærken, at lade fremmede, ukendte Egne drage sig forbi, nyde hvad Kunsten og Naturen lader falde paa ens Vej, ikke at ane og ikke bekymre sig om, hvor man om Natten skal hvile sit Hoved, kort sagt: at have det ene Ben midt inde i Eventyret — enhver, der har rejst paa egen Haand, kender disse Rejselivets lykkelige Timer. For hver tilbagelagt Kilometer stiger en Sorg eller Bekymring tilvejrs og forsvinder, Solen straaler herligere, Landskabet er dejligere, Menneskene prægtigere. Leve det frie Rejseliv!

Det er saadanne Stemninger — sikkert en Arv fra vore Forfædre, de omstrejfende Jægere og Fiskere — der gennemstrømmer og løfter de første Kapitler i Prof. HEIBERGS store Værk om middelalderlig Kunst i Italien. Hele Rejselivets Stemning har man i et Par Sætninger som disse (S. 52—53): »Vejen til Capranica gaar atter gennem en ualmindelig smuk Skovegn. Langs med den er der mange Grave, hvoraf adskillige lyste med en stærk Phosphorglans, naar man gik helt ind i deres mørkeste Del. Et Sted kom vi forbi en mægtig Ruin, der strakte sig tværs over en Dalsænkning; det er vistnok Resterne af en antik eller middelalderlig Viaduct« o. s. v. En smuk Skovegn, Fosforglans i mørke Grave, en mægtig Ruin og over det hele Rejselivets glade Utaalmodighed, hvad kan man forlange mere?

Navnlig Værkets Indledning (»Introduzione«), Værkets bedst skrevne Parti, er helt gennemført i et saadant Solskinshumør, der ser alle Ting fra den lyse Retside. Formen er her meget indtagende, paa klassisk Vis bestandig virkende ved Modsætninger: Saadan ser Dumrianer sig om i Verden, men fornuftige Mennesker rejser paa en helt anden Maade; saadan dømmer overfladiske Rejsende om Italienerne, men i Virkeligheden er de helt anderledes. Naturligvis forudsætter Prof. Heibergs Ord, at hans Læsere møder med det samme Solskinshumør som han selv; den, der har slæbt sit Tungsind med sig til Italien, vil uden Vanskelighed møde enhver af Forf.s Bekræftelser med en sur Benægtelse, saaledes som Dr. VEDEL i Virkeligheden ogsaa har gjort det i sin Bog om Italien. Det sete afhænger jo af det Sind, i hvilket det optages. Dog enten man er glad eller tungsindig, kan man ikke lade være at nære venlige Følelser overfor den lærde danske Filolog for denne naive Indlednings Skyld, og mere kan vist en Forfatter ikke med Billighed forlange.

Foruden denne Rejselivets almindelige Stemning, der bærer og gennemsyrer Værkets første Partier, er der noget andet, der gennemtrænger *hele* Bogen, og som vel egentlig kun ganske kan forstaas indenfor Videnskabsmændenes Kreds. Det hænder jo ofte, at man kommer til at staa overfor et Mindesmærke, som er lidet kendt og ganske mærkeligt, og som derfor strækker sine Fangarme med lutter Spørgsmaalstegn ud mod Beskueren. Lader man sig nu fange, saa slaar man sig ned i Selskab med Mindesmærket, undersøger det nøje, forfølger dets vekslende Skæbner gennem Litteraturen — hvis det lader sig gøre —, og Resultatet bliver en Afhandling, som søger at besvare de Spørgsmaal, Mindesmærket har fremsat. De fleste vil dog sikkert rejse videre med en let pinlig Følelse af at være gaaede uden om en Vanskelighed, eller trøstende sig med, at Sagen maaske alt i alt ikke er Umagen værd, og at andre Opgaver har større Krav paa Opmærksomhed. Der er nu det mærkelige ved Prof. Heibergs Værk, at Forf. ingensinde er gaaet af Vejen for at løse Opgaven, ikke heller, hvor Læseren ikke helt kan indse, at Opgavens Løsning var den anvendte Tid og Møje værd. Til Eksempel har Forf. ikke skyet den Ulejlighed at gennemgaa det gamle Benediktiner-Abbedi Pomposas Historie for at kunne trænge tilbunds i Bygningen og dens Billedkunst. Her er Sagen nok Møje værd; derom føler Læseren sig overbevist, blot han kaster et Blik paa Kirkens herlige Kampanile, som Mester DIODATO har opført fra 1063 af. Men andre Steder, hvor Forf. har løftet det Glemselens Slør, der har hvilet over Værker i italienske Smaabyer, kan man

ikke rigtigt indse, hvorfor Sløret er blevet hævet, og dette er vist ikke udelukkende Læserens Skyld.

Foruden disse »spredte Studier og Rejseskitser« indeholder Værket imidlertid en Række meget grundige og lærde Afhandlinger, i hvilke store Partier af den italienske middelalderlige Kunst tages op til indgaaende Behandling. Her i Danmark er der sikkert ingen, der blot tilnærmelsesvis kan gaa Prof. Heibergs Veje efter; atter og atter støder man paa Bynavne, om hvis Eksistens man ikke havde den fjerneste Anelse, og man kan træffe Kirkebygninger gengivne, der er saa smukke og mærkelige, at de alene fortjente en hel Monografi, men som end ikke findes omtalte i de større Haandbøger.

Vigtig er Afhandlingen om Byzantinsk Kunst i Italien, fordi den giver gode Bidrag til Forstaaelsen af et Spørgsmaal, der for Tiden maa siges at være brændende. Der kan ikke være Tvivl om, at den byzantinske Kunst gennem hele den ældre Middelalder har paavirket Kunstøvelsen ikke blot i Italien, men i hele det øvrige kristnede Europa. Her i Danmark har vi, foruden et ægte byzantinsk Værk som Dagmarkorset, Ribe Domkirkes Kuppel, der er konstrueret efter byzantinsk Mønster, en Mængde architektonisk-plastiske Enkeltheder i Lunds Domkirke fra Slutningen af det 12te Aarh., der aabenbart er paavirkede fra Byzans (over Venedig som Mellemled?), og de gamle Vægmalerier fra Jellinge Kirke, der har et helt byzantinsk Præg. Men at en Kunstretning har været indflydelsesrig, siger jo egentlig intet om dens indre Gehalt. Nu som tidligere maa vist enhver tilstaa, at den byzantinske Kunst betegner et dybt Fald fra den antike Kunst, som den afløser, og at den »gothiske«, folkelige Billedkunst, som bryder frem i Italien, Frankrig og Tyskland i 13de—14de Aarh., føles som en Lettelse og Befrielse. Naar den byzantinske Billedkunst er indholdsrigest, er det naar den har bevaret en Gnist af den antike Kunsts Herlighed. Det gælder om det bekendte malede Glasbillede i Brescia, som har bevaret den græsk-romerske Portrætkunsts bedste Egenskaber; det gælder om Mosaiken med den gode Hyrde i Galla Placidias Gravmæle, som har bevaret den græske Malerkunsts Sans for udsøgt, rolig og svulmende Linievirkning, det gælder om Miniaturer som Billedet af den harpespillende David; det gælder fremdeles om det skønne Relief af den bedende Madonna i Ravenna, hvis Holdning er ganske antik; men hvilket Indfald at afmærke den rene, alvorlige Jomfruskikkelse med 11 Kors. Det gælder endelig om et Mesterværk som Hovedet paa den korsfæstede Kristus i Domkirken i Vercelli; med Rette gør Forf. opmærksom paa, at dette alvorlige og indtrængende, tungsindig-strenge Hoved nedstammer fra antike Dionysoshoveder, navnlig som de kendes gennem det udmærkede Broncehoved i Museet i Neapel.

Ingen anden Billedkunst fremtræder i en saa straalende og uforgængelig Dragt som den byzantinske; Emaille, Mosaik, Elfenben danner dens Klædebon, Guld, Perler og Ædelstene er indvævede i dens Slæb. Hvad Under da, at den blænder og betager. Og med den byzantinske Kunst er egentlig for bestandig gaaet tabt det, man kunde kalde Maiestas-Billedet, Billedet af ophøjet, overmenneskelig Tilværelse. Man har overfor byzantinske Emailler og Mosaiker Gang efter Gang Indtrykket af at staa overfor Væsener, der kommer fra en anden, hemmelighedsfuld Verden. Men efter den byzantinske Billedkunsts Periode genopdager Kunsten noget andet, nemlig Mennesket. Jeg for mit Ved-

kommende vilde give megen Byzantinisme blot for det ene sjælfulde Omrids af en sorgbetynget Kvinde, som Giotto har malet i »Klagen over Kristi døde Legeme« i Padovas Arenakirke.

Til Byzantinismens Indtægtsside hører fremdeles dens Sans for streng og storladen Komposition. Et Eksempel fremfor mange er Apsismosaiken i Torcellos Domkirke, hvor Madonna med Barnet paa Armen er saa højt løftet over de tolv staaende Apostle. Med Rette paapeger Forf. den byzantinske Stil i et Madonnabillede af Giovanni Bellini i Brera i Milano; men Billedet er ogsaa lærerigt for Opfattelsen af Forskellen mellem byzantinsk og moderne Figurstil. Hos Bellini bryder Figurernes Præg af aristokratisk Tungsind gennem den stive byzantinske Opstilling. Monstro ikke ogsaa Giorgione har lært af Byzantinerne, naar han i sit Castelfranco-Billede løfter Madonna — som en Ungersvend sin Elskede — saa højt op over den ridderlige S. Liberale og den følsomme S. Franciskus? Rigtigt fremhæver Forf. — hvad ogsaa andre har gjort —, at Cimabue og Duccio, saa langt fra at være de første moderne Malere, tværtimod er de sidste Byzantinere; det ser man navnlig af Cimabues sikre Maiestas-Mosaik i Domkirken i Pisa. Men om begge Kunstnere gælder dog, at der i deres Værker bryder et Følelsesliv frem, pibler en Individualisme op, som er fremmed for Hovedmassen af byzantinsk Billedkunst.

Skyggesiden af den byzantinske Billedkunst kan afledes derfra, at den ingensinde har modtaget frisk Tilførsel gennem Naturstudiet; den kan give Indtrykket af overjordisk Eksistens, men ikke af levende, aktive Menneskevæsener. Bag den straalende Apparition er der gerne en ormstukken Kærne, en Olding, der gaar i Barndom. Et straalende og prægtigt Ydre og et tomt Indre, det er det, man hidtil har forstaaet ved Ordet »Byzantinisme«, og denne Betydning af Ordet maa man sikkert vedblivende lade gælde, i hvert Fald for Billedkunstens Vedkommende, indtil de friske Mesterværker lægges paa Bordet, som der hentydes saa meget til, men som ingen endnu har faaet at se. Udgangspunktet for den byzantinske Billedkunst er aabenbart den isolerede Statue; deraf kommer det, at Figurerne i byzantinske Mosaiker og Emailler saa overvejende vender Front mod Beskueren eller ses i $^3/_4$ Profil; hel Profil er sjælden. Men deraf kommer det ogsaa, at byzantinsk Billedkunst paa antik Vis nok kan anskueliggøre en Historie, men kun yderst sjældent kan give et dramatisk Sammenspil. Den omstændelige Teknik har ogsaa i Reglen taget Livet af den personlige, kunstneriske Udtryksmaade. Det manglende Naturstudium sporer man dels i Menneskeskikkelserne, dels i Draperibehandlingen. Hvilke Rækker og Kolonner af stive Mumier tropper ikke den byzantinske Billedkunst op med, og hvilke døde Draperier! Og kun ganske faa og traditionelle Gestus har Byzantinismen til sin Raadighed. Underligt nok har Mosaikstilen gennem Aarhundreder i den Grad virket fortryllende, at man har efterlignet den med Fresketeknikens Midler, saaledes ogsaa i Jellinge Kirke. Da Giotto lærte at bruge den demokratiske Freskes Teknik efter dens Mening, lagde han den faste Grund til det moderne Monumentalmaleri, da han stillede sine Figurer i Profil, saaledes at de samles indenfor Billedets Flade, og lærte af Livets egne Gestus, skabte han det moderne, dramatisk bevægede Vægbillede.

(Fortsættes.)

ARCHITEKTKONGRESSEN I MADRID.

I Juli Maaned meddelte Prof. Fenger mig, at den 6te internationale Architektkongres var berammet til at aabnes i Madrid den 6. April 1904. Forberedelsen til Rejsen var snart gjort — jeg skrev til Kongressens Sekretær, Sennor Lapiedra, og fik tilsendt Identitetskort lydende paa Nr. 856. Ankommen til den spanske Grænse fik jeg foruden Jærnbanebillet til halv Pris tillige udleveret en Fortegnelse over gode Hoteller i Madrid. Ved min Ankomst til Madrid henvendte jeg mig til Sekretæren og fik udleveret Billet til Aabningshøjtideligheden, som foregik i Universitetsbygningen den 6. April; tillige fik jeg Billetter til Udflugten til Toledo den 8. April, til Alcalá og Guadalajara den 12. April og til Afskedsfesten om Aftenen den 13. April — de øvrige Dage var optagne af Foredrag, som holdtes i »Athenæum«.

Foredragene og Diskussionen omhandlede: 1) Den nye Kunst i architektoniske Værker; 2) Bevarelse og Restauration af architektoniske Monumenter; 3) Architekternes videnskabelige Uddannelse; 4) De moderne Konstruktionsmaaders Indflydelse paa den kunstneriske Form; 5) Architekternes kunstneriske Ejendomsret; 6) Bygningsarbejdernes Undervisning; 7) Byggelovens Indflydelse paa privat Architektur; 8) Expropriation af historiske Monumenter; 9) Er der Grund til, at Architekten skal optræde som Voldgiftsmand mellem Bygherren og Bygningshaandværkerne?

Til Medlemmer af den permanente internationale Komité blev for Danmarks Vedkommende udnævnt 3, nemlig A. Berg, V. Dahlerup og L. Fenger. Sverrig (som var officielt repræsenteret) fik ogsaa 3 Medlemmer: Clason, Möller og Wickman. Den følgende 7de Kongres vil finde Sted i London 1906. Administrationen under hele Kongressen var mønsterværdig og Stemningen kammeratlig; jeg er overbevist om, at alle Deltagere er enige i at takke Kongressens Ledere for det store og udmærkede Arbejde. Der var Tale om, at Kongressens Præsident, Sennor Velazques Bosco, vil besøge Kjøbenhavn i Sommer; faar jeg Underretning herom, skal jeg tillade mig at meddele Akademisk Architektforening dette.

Den danske Konsul, Hr. Gamborg Andrésen, som er kendt med alle Autoriteter i Madrid, var særdeles forekommende; gennem ham fik man Adgang til alle de offentlige Bygninger, som man ønskede at se.

Maj 1904.

V. Dahlerup.

TEKNISKE MEDDELELSER.

»*Zenith*«-*Gulvbeklædning.* Vi har ved tidligere Lejligheder omtalt de mange, hinanden meget lignende Gulvbeklædninger, som i den nyere Tid er fremkomne, hvor det gælder om at danne Gulve uden Fuger, og hvor man ikke gerne vil anvende Asfalt, Terrazzo el. lign. Det er særlig fra Tyskland at Opfindelserne af denne Art udgaar, og den her anførte »Zenith«-Beklædning er saaledes ogsaa et tysk Patent, som indehaves af Alexander Rass i Essen.

Denne Belægning kan anbringes paa ethvert tørt og fast Gulvunderlag af Beton eller Træ og har mange af Linoleum'ets gode Egenskaber. Det danner en fast og smuk Flade, — forskellige Farver kan fremstilles, — det er uigennemtrængeligt for Vand, er lyddæmpende og modstaar selv stærk Flammepaavirkning.

❦

Bygningssten af Glas har i de senere Aar faaet ret betydelig Anvendelse, da de ved deres Styrke, Klarhed og øvrige Egenskaber har vist sig praktiske under forskellige Forhold. De fremstilles i forskellige Former og Udstyrelser; saaledes har Aktieselskabet Sächsische Glaswerke ved Dresden fornylig indført en ny, særlig haard Glassten, der i Størrelse svarer omtrent til de almindelige Mursten, saa at den kan mures i Forbandt med disse. Den nye Glassten er 12 ctm. bred, 24 ctm. lang og 7 ctm. tyk, men kan tillige faas i den halve Størrelse. Hver Sten er forsynet med Fjeder og Not, for at den indbyrdes Forbindelse kan blive særlig solid, og hertil er yderligere fremstillet en egen Art Kit. Stenene kan faas i gul, blaa eller grøn Farve.

FORSKELLIGT.

Kunstakademiet. Ved Akademiraadets Møde den 16. ds. tilkendtes Aarsmedaillen Architekt V. NYEBØLLE for »Nazarethkirken« i Ryesgade.

❦

Rejsestipendier. Af de Stipendier, som Kunstakademiet aarligt uddeler til Rejseunderstøttelser, har Professor ERIK SCHIØDTE faaet 600 Kr. og Architekt HOLGER RASMUSSEN 1500 Kr.

❦

Udnævnelse. Justitsraad, Inspektør ved St. Hans Hospital HENRY MEYER er udnævnt til Ridder af Dannebrog.

❦

Et Monument for Architekten Henry Revoil paatænkes rejst i Nimes. Revoil er kendt for sine dygtige Restaureringsarbejder af gamle Bygningsværker, særligt i Sydfrankrig; saaledes fuldførte han Kathedralen i Marseille, ligesom han ogsaa genopførte Kathedralerne i Montpellier og Nîmes.

❦

Det saakaldte »Kaufhaus« i Mannheim skal omdannes til Raadhus; Ombygningen vil komme til at beløbe sig til 1.680.000 Mark.

❦

En Brandstation, som vil komme til at koste $1^1/_4$ Mill. Mark, skal bygges i Lübeck.

❦

En permanent Udstilling af Nyheder paa Bygningsvæsenets Omraade aabnes den 1. Juni d. A. i Wien. Udstillingen forestaas af den derværende tekniske Forening.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 28. MAJ 1904
6. AARGANG № 35

VALLØ SLOT.

MEDDELT VED ARCHITEKT SØREN LEMCHE.

I en af Østsjællands skønneste Egne, omtrent en Mil Syd for Køge, ligger det gamle, historiske Vallø Slot, en af vore minderigeste Borge, hvis Oprindelse kan føres langt tilbage i Middelalderen. I Tidernes Løb have mange af vort Lands bedste Slægtsnavne været knyttede til Borgen, og mangfoldige ere de Forandringer, som den har været underkastet. Navnets Oprindelse er ukendt. Hvorledes det ældste Vallø har set ud, kan ej heller afgøres; dog kan man af de fundne Bygningsrester se, at der i Middelalderen har staaet flere selvstændige, isolerede Bygninger, omgivne af fælles Grave. Det er først med Sydfløjens Opførelse i nordtysk Renaissance i Slutningen af det 16de Aarhundrede, at Valløgaards Ydre faar fastere Form; fra da af er man paa god bygnings-historisk Grund.

Valløgaard ejedes i Middelalderen af Slægten Falck. Ridderen Hr. Bo Falck, paa Valdemar Atterdags Tid en af Rigets fornemste Mænd, nævnes allerede i et Dokument, udstedt i »Hyrningsholm« 22. Juli 1346, som »Boetii Falck de Walleuæ«. Han skal være død ca. 1370. Sønnen, Hr. Eskild Falck, var gift med Fru Kirstine Moltke. Deres Søn, Hr. Jens Falck, efterlod ved sin Død ca. 1408 Valløgaard til sine 2 Døtre Kirstine og Karine. Ved disses Giftermaal blev Gaarden for første Gang delt i et Vester- og Øster Vallø. Vester Vallø tilfaldt Datteren Kirstine, som blev gift med Hr. Henning Podebusk. Øster Vallø tilfaldt Hr. Oluf Axelsen Thott, som blev gift med Datteren Karine. I Aaret 1461 blev han ved Køb eller Mageskifte Eneejer af Valløgaard. Han var 3 Gange gift, sidst med Anne Jensdatter Present; efter hans Død 1464 ejede hun Vallø til sin Død. Oluf Axelsens Datter af 1ste Ægteskab, Birgitte Olufsdatter Thott, afhændede 1467 paa bedragerisk Vis sin Arvepart til Vallø til Kong Christian d. 1ste, idet hun allerede tidligere havde solgt den; Bedrageriet opklaredes,

men Kongen beholdt dog Valløgaard og skænkede den til sin Dronning, Dorothea, som ejede den til sin Død 1495.

Skønt Kong Hans i sin Haandfæstning forpligtedes til at tilbagegive Valløgaard til dens retmæssige Arvinger, saa beholdt han den desuagtet i hele sin Levetid, og det synes som om Gaarden er forbleven ved Kronen indtil Frederik d. 1ste kom paa Tronen, da den tilbagegaves Niels Rosenkrantzes Enke, Fru Birgitte Olufsdatter Thott. Hun overlod 1525 Vallø til sin Søn, Oluf Nielsen Rosenkrantz, som 1529 ægtede Ide Munk. Ved sin Død 1545 efterlod han Vallø til sine 2 Døttre, Birgitte og Mette. Faa Aar efter deltes Vallø for 2den Gang saaledes, at Birgitte fik Øster Vallø og Mette Vester Vallø. Birgitte var før 1543 bleven gift med Peder Bille; hun vides ikke at have bygget paa Slottet. Derimod skyldes Østgavlen*) paa den nærliggende Valløby Kirke hende, hvilket ses af en Indskrift i Gavlen.

MASKE FRA EN VINDUESPOST.
TIDLIGT ARBEJDE.

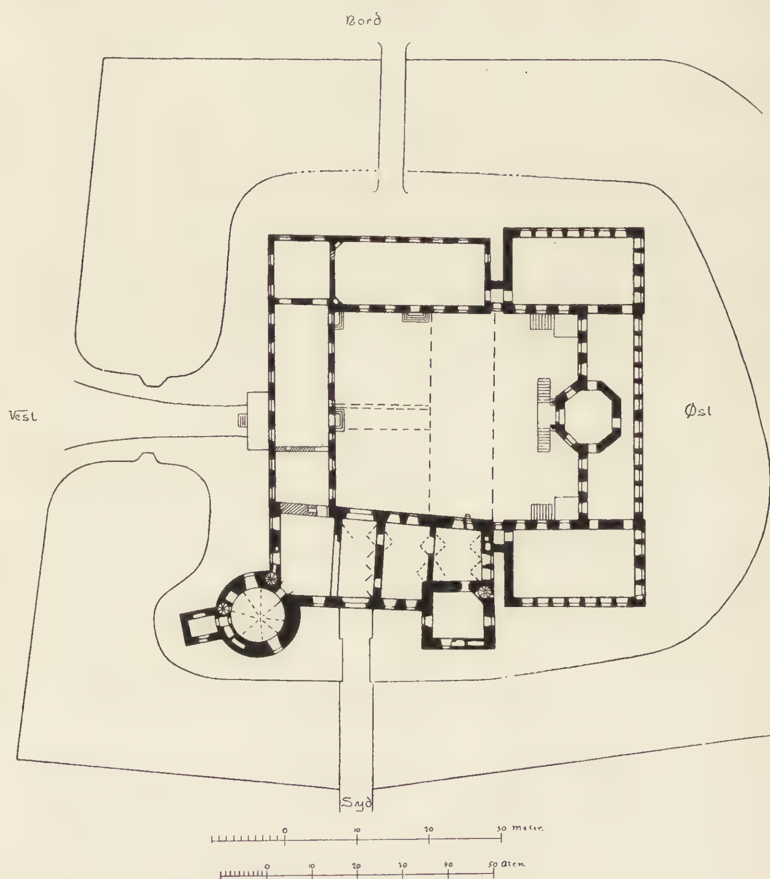
Birgitte Rosenkrantz døde 1592 og efterlod Øster Vallø til Sønnen Oluf Bille, som 1586 ægtede Margrethe Rosenkrantz. Da deres eneste Søn Peder Bille døde ugift 1612, kom Øster Vallø efter Margrethe Rosenkrantzes Død til hendes Broder, den lærde Holger Rosenkrantz, som 1616 solgte den til Fru Ellen Marsvin. Fra hende kom Øster Vallø vistnok til Dattersønnen, Grev Valdemar Christian, Christian den 4des Søn med Kirstine Munk. Han ejede formentlig Øster Vallø til 1647, da den kom til hans Moder Fru Kirstine Munk, som 1651 solgte den til Christen Skeel til Fusinge.

Mette Rosenkrantz blev ca. 1551 gift med Sten Rosensparre til Skarholt; han faldt i Slaget ved Svarteraa 1565. Et Par Aar efter blev hun gift med Peder Oxe til Gisselfeld; efter dennes Død 1575 har hun bygget Sydfløjen med de 2 store Taarne. Hun døde 1588 og efterlod Vester Vallø til sin Søn af 1ste Ægteskab, Oluf Rosensparre, som Aar 1584 ægtede Elisabeth Gyldenstjerne. Deres Datter, Birgitte, blev 1604 gift med Corfitz Rud til Sandholt; disses Datter, Birgitte Rud, blev 1630 gift med Christen Skeel til Fusinge, som derved senere kom i Besiddelse af Vester Vallø.

Vallø Gaard og Gods var saaledes atter forenet og har ikke senere været delt. Christen Skeel ejede Vallø til sin Død 1659. Hans Søn Otto Skeel, død 1695, og dennes Søn Christen Skeel Ottesen, død 1709, ejede Vallø til Aar 1707, da den sidstnævnte solgte Gaarden til sin Svigerfader Geheimeraad Plessen,

*) Findes aftegnet i »Ældre nordisk Architektur«, 3die Samling, 1ste Række.

som Aaret efter solgte Godset til Kong Frederik d. 4de. Ved kgl. Patent af 21. Januar 1713 blev Vallø med Hovedgaardene Billesborg og Gunderup erklæret for et Grevskab og givet som Len til Anna Sofie Reventlow, til hvem Kong Frederik d. 4de 1712 havde ladet sig vie, endnu medens hans Dronning, Louise, levede. Anna Sofie Reventlow blev vel kort efter dennes Død for 2den Gang viet til Kongen, men efter hans Død 1730 maatte hun afstaa Vallø til Kong

PLAN AF VALLØ SLOT, MAALT UMIDDELBART EFTER BRANDEN 1893.
DE PUNKTEREDE LINIER ANGIVE DET FORSVUNDNE ØSTER VALLØES TIDLIGERE BELIGGENHED SAMT DET STED I PLANEN, HVOR GALLERIET MAA ANTAGES AT HAVE STAAET.

Christian d. 6te for en Sum Penge og en aarlig Appanage. Kong Christian d. 6te skænkede, ved Gavebrev af 24. Marts 1731, Grevskabet Vallø til sin Dronning, Sofie Magdalene, som af Vallø oprettede et adeligt Frøkenkloster.*)

Af alle Slottets tidligere Ejere er der Ingen, hvis Navn nævnes hyppigere i Forbindelse med Vallø end Fru Mette Rosenkrantz. Om denne berømmelige Dame synger en samtidig Digter, Claus Christoffersen Lyskander:

---

*) Nærmere Oplysninger om Vallø forskellige Ejere findes i »Vallø og Omegn« ved Anders Pedersen, hvorfra ovenstaaende Oplysninger ere tagne.

Selff var hun en frue, megtig oc fro
Som dett well en Riddere kunde anstaa
    Udi adtfær oc alle sin lade,
Oc haffde under det quinde bryst
En Ridders hierte med Moud oc Lyst
    Et rymmeligt Nauffn at lade.
Hun bygde slett Wallø hen op aff ny
Offuer grøniste Skouffue, saa høygt i Sky,
    Med Torn oc rødiste Tinde,
Med Saller oc Galgeri, Port oc Bro
Som der well blifuer, men Werden kand staa
    Hendes Nauffn thill euig aminde.*)

Det var et stort Arbejde Fru Mette Rosenkrantz paatog sig, da hun nedrev en Del af det gamle Vester Vallø og genopførte det i den ny Tids Stil med de 2 store Taarne; man forstaar med hvilken Tilfredsstillelse hun over Porten har ladet opsætte en Tavle med følgende Indskrift:

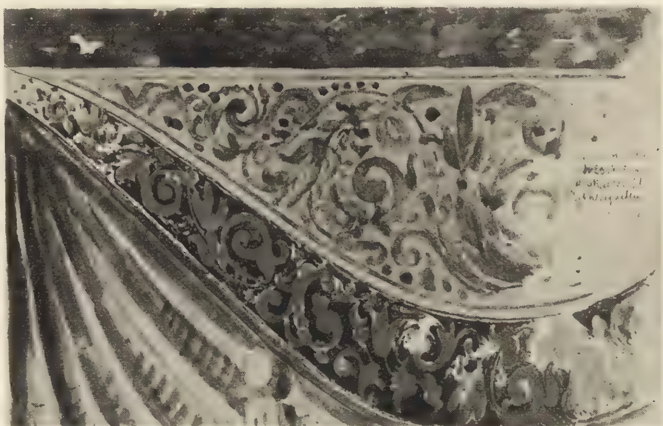
ICKE OS HERRE * ICKE OS * MEN GIF DIT NAFN ÆRE *
FOR * DIN * NADE * OC * SANDHED * PSAL. CXV.
VDI * NAFN GVD * FADERS * SØNS * OC * TEND
HELLIG AANDT * HAFFVIR * IEG * METTE ROSE-
NKRANDTZ TIL WALLØE * SALIG * HER OLVF ROSE-
NKRANDTZIS * DAATIR * TIL WALØE
ANNO 15☐ BEGØNDT * ATT * BØGE *
TETTE * STORE * HVSS * MED * THISSE *
TOW * STORE * TORNE * HER * PAA * WAL-
LØE * OC * HAFFVIR * IEG * AFF GVDTZ NA-
DE * GVD * WERE * THERFOR * LOFFVIT * Y * EVI-
GHED * FANGITT * THED * WNDER * SPER *
OCH * TAG * 1586 * GVD * ALLERME-
CTIGSTE * GIFFVE * NV * NAADELIGNN
SIN * AAND * OCH * NAADE TIL * AT TET MAA *
WERE * FAST OCH * BESTANDIGT * OPSAT *
OCH BØGIT * TEND HELLIG TREFOLDI-
GHEDT * TILL * LOFF * PRYS * ÆRE * OCH * TACK-
SYGELSE * MEG * MIN * BØRN OCH * WORIS * EFFTERKOMEN-
DIS * ARFFVINGER * TIL * GAFFVEN OC GODE * AMEN.

Denne Tavle, som nu er anbragt over Porten i Gaarden, har sikkert oprindelig haft sin Plads over Porten paa Fløjens udvendige, sydlige Side; den sad dog allerede Aar 1765 paa sin nuværende Plads.**)

---

*) »Bille Slægtens Rimkrønike«, udg. af H. F. Rørdam.
**) M. A. R. Ryge, »Peder Oxe«.

Med Sydfløjens Opførelse i nordtysk Renaissance indtraadte en ny Æra i Slottets Bygningshistorie. Alle Bygninger vare indtil da byggede i middelalderlige Bygningsformer. Nu lukkedes der op for Lyset og Luften, som gennem store, med ornerede Sandstensindfatninger og Poste smykkede Vinduer strømmede ind i Rummene. At disse i Anselighed have svaret til det Ydre, har man fundet Spor af; der fandtes i en oprindelig Vinduesnische en smukt malet Dekoration, der øjensynligt skrev sig fra Bygningens Tilblivelse.

DEKORATION FRA EN VINDUESBLÆNDING I SYDFLØJEN.

Sydfløjens østre Gavl var opført paa Resten af en ældre Gavl, hvis gamle Kælderfaçade fremkom under de nye Byggearbejder. Denne Rest fra den af Fru Mette nedrevne Bygning var muret med temmelig smaa, røde Mursten, Façaden var rødmalet og Fugerne optrukne med Kalkfarve. Da Sydfløjen opførtes, laa dens Østgavl i Flugt med det 4 kantede Taarns vestre Mur, saaledes at Taarnet stod paa Hjørnet af Fløjen, paa lignende Maade som Tilfældet er med det runde Taarn. Den oprindelige Adgang til Taarnet var gennem skraat anlagte Døre i dets vestre Mur. De efter Branden i den gamle Del af Taarnets nordre Mur siddende Døraabninger skyldtes senere Gennembrydninger, hvad der bestemt kunde paavises ved Undersøgelsen af Muren.

(Fortsættes.)

J. L. HEIBERG: ITALIEN. SPREDTE STUDIER OG REJSESKITSER.

VED FRANCIS BECKETT.

(Sluttet.)

Efter Afhandlingen om Byzantinismen følger en Afhandling om »Longobarderne« — sikkert den betydningsfuldeste Del af Værket —, i hvilken Forf. gennemgaar den longobardiske Ornamentik fra anden Halvdel af det første Aartusinde, men forøvrigt kaster Blikket baade frem og tilbage i Tiden. Om denne Afhandling gælder det i høj Grad, at næppe nogen Dansk kan gøre berettigede Indvendinger imod den; man maa nøjes med at lade sig belære, naar Forf.

gennem Ord og et rigt Illustrationsstof fremfører den longobardiske Ornamentik, hvis væsentlige Elementer dannes af barbariserede Optagelser fra antik og oldkristelig Ornamentik, og hvis Signatur er Fletværksmønsteret. Her beundrer man ikke blot Forf.s store Lærdom og Indsigt, men glæder sig ved at faa Indsigt i mange dunkle Spørgsmaal. Hvad der siges om den romanske Buefrises Oprindelse og Udvikling og om Kirketaarne forekommer Læseren træffende, hvad der siges om Longobardernes Forhold til Udviklingen af Krypten er maaske ogsaa rigtigt, uagtet Læseren nærer en lille Tvivl derom. En enkelt Gang mærker man, at Grunden gynger; det er ved Omtalen af Kirken S. Pietro in monte ved Civate, som Forf. sætter til det 8de Aarhundrede. I sin italienske Kunsthistorie sætter Venturi derimod Kirkens Bygning til Slutningen af det 12te Aarhundrede. Det er unægtelig en betydelig Divergens, og efter Gengivelserne hos Heiberg at dømme skulde jeg tro, at Venturi er nærmest ved det rigtige. Kimærerelieffet gør paa mig Indtrykket af at være fra 12te Aarh.s Slutning. Hvad der etsteds siges om det »springende« i den longobardiske Kunst har en meget videre Adresse end til Longobarderne. Det »springende« gælder overhovedet om al primitiv, barbarisk og uudviklet Kunst, om Billederne fra de franske Knokkelhuler saa vel som om de nordiske Helleristninger, Gundestrup-Karret og den mykeniske Kunst. Ved Siden af ganske raa og barnlige Billeder træffer man pludselig paa frisk iagttagne, ypperlig gengivne Dyrebilleder. Dette kan ikke forklares paa anden Maade, end ved at en kunstnerisk Intelligens glimtvis har gjort sig gældende og har kastet Traditionens Kappe, uden at der derfor — som Forf. rigtigt antyder — kan tales om en almindelig kunstnerisk Udvikling.

Det er vist lidt for udvendigt, naar Forf. søger Forudsætningerne for den longobardiske Dyreornamentik i ydre Paavirkning; man kan sikkert tænke sig Dyreornamentiken opstaaet ogsaa indvendigt fra, nemlig som Illustration til Bibelen, navnlig Salmerne og Apokalypsen. For det 12te Aarh.s Vedkommende har Adolph Goldschmidt paavist dette i en fin og udtømmende Afhandling (Der Albani Psalter). Heller ikke føler man sig overbevist, naar Forf. vil forkaste Hjørnebladene paa Søjlefodstykkerne som et Middel til kronologisk Bestemmelse. Her i Norden har man i hvert Fald afgørende Vidnesbyrd for, at Hjørnebladene følger *efter* de glatte Baser. I Lunds Domkirkes Krypt (indviet 1123) har ingen af Søjlerne Hjørneblad, i Viborg Domkirkes Krypt, opført en Snes Aar senere, har de fleste af dem, i Dalby Kirkes Forhal, opført omtrent ved samme Tid, har alle fire Søjler Hjørneblade.

Dernæst kommer et Par prægtigt illustrerede Afhandlinger, i hvilke Forf. forfølger den syditalienske og sicilianske Kunsts Skæbne under Normannerne og Hohenstauferne; Billederne anskueliggør meget lærerigt de forskelligartede Paavirkninger, Kunsten i disse Egne har undergaaet; og denne Del af Værket slutter med en lidt fragmentarisk Afhandling om Gothikens Indtrængen i Italien. Træffende understreger Forf., hvor fremmed Gothikens Aand har været Italien. Man husker den strenge, men næppe for haarde Betegnelse af Domkirken i Milano (»forvrøvlede Virvar«). I Anledning af den smukke Prædikestol i Domkirken i Ravello maa der gøres opmærksom paa, at de to Profilhoveder dog snarere er Portræter af Stifterne, Niccolo og Sigilgaïta Ruffolo, medens Benævnelsen

Sigilgaïta Ruffolo for den noble, kronede Kvindebuste, der er opstillet paa Prædikestolen, vist er meget problematisk.

Foruden et Par mindre Afhandlinger — »Cosmaterne« og »Kirkedøre og Kirkegulve« — indeholder Værkets sidste Del en anselig Undersøgelse af »Middelalderlig Sculptur i det nordlige Italien«. Jeg gaar lidt nærmere ind paa den, fordi den synes mig at stille Forf. og hans Synsmaade i et klart Lys.

I Anledning af en fejlagtig — af Forf. berigtiget — Tolkning af en Relieffremstilling fra S. Salvatore giver Heiberg den »moderne« Kunsthistorie en over Fingrene; men Rappet har fejl Adresse. I Stedet for moderne burde der have staaet »den daarlige Kunsthistorie«, thi kun den daarlige Kunsthistoriker lader sig nøje med halv Besked. Det er tværtimod af højeste Vigtighed for enhver, der gør Fordring paa at kaldes Kunsthistoriker, at blive klar over, hvad ethvert Billede forestiller, Emnet for det, men denne Viden er ham kun det første Skridt; det næste og langt vigtigere Skridt er for ham at blive klar over Kunstnerens Forhold til sit Emne. Straks i Forordet gør Forf. opmærksom paa, at hans Værk ikke er skrevet ud fra kunstæsthetiske Synspunkter, men fra filologisk-historiske. Kunsthistorikeren er ikke saa fordringsfuld med Hensyn til en enkelt Methode. Han ved af Erfaring, at hvert Værk og hver Periode opfordrer til sit Synspunkt. Mindre vigtig end Methoden er det for ham, at hvert Kunstværk udgyder sit Indhold i hans Bevidsthed og, hvis han er Skribent, gennem hans Pen til Læseren. Han søger foran attisk Kunst at føle som en Oldtids-Athenienser, forvandler sig overfor middelalderlig Kunst til en andægtig troende, han skifter Ham foran florentinsk Renaissance-Kunst, og han føler som en *petit-maître* med Rokokoen. Han modtager Kunstens Værker som Vidnesbyrd om den menneskelige Aand, han søger at fatte deres Mening, og forresten stoler han paa, at han har tilstrækkeligt Overblik, og at han har »Loven skrevet i sit Hjerte«.

Det mangelfulde ved den filologisk-historiske Methode er dette, at den ikke giver nogen Maalestok for en Vurdering. Det daarlige opfordrer lige saa meget til Beskrivelse og Forklaring som det gode. Med al Respekt for Perieget-Lærdom, den giver dog kun Præliminarierne, den siger intet om Puddelens Kærne. Der er store Partier i Heibergs Værk, som med deres Opremsninger vilde være ulæselige, og som vilde skaffe Læseren en dygtig Hovedpine, hvis ikke de mange Billeder virkede som en Migrænestift. Men savner — momesetai tis mallon e mimesetai — det Pust, der faar Emmerne til at brænde i lys Lue, og man savner de afgørende Akcenter; en enkelt Gang forekommer Akcenten lagt paa et galt Sted. Naar det om Gruppen af S. Martin og Tiggeren paa Façaden af S. Martino i Lucca hedder, at Gruppen i »mine (ɔ: Forf.s) Øjne« er »det højeste, den italienske Sculptur i Middelalderen har naaet«, saa mødes disse Udtalelser med en energisk Protest fra Læserens Side.

Særlig skarpt fremtræder Manglerne ved Methoden et Par Steder, hvor det ikke drejer sig om Periegese, men om sjælelig Indtrængen i Kunstværker. Om den store Niccolo Pisanos Værker har Forf. næsten kun haarde Ord; naar der polemiseres mod dem, der opfatter Pisano som den første italienske Klassiker, saa rammer Slagene kun Luften. Er det monstro for at kunne konstatere Pisanos overlæssede Kompositioner og Laan fra Antiken, at Beskueren timevis lader sig

fængsle i Pisas ekkorige Daabskapel foran Kunstnerens Prædikestol? Saa sandelig nej! Her staar nemlig Beskueren Ansigt til Ansigt med den første store italienske Kunstner; her har man — navnlig naar man kommer fra et blidt lille mælkedrikkende Land — Følelsen af at staa foran det overmenneskeliges Aabenbaring, dette »dæmpet dæmoniske«, dette *terribile*, som atter bryder frem i den senere toskanske og sienesiske Billedkunst, og som faar sit mægtigste Udtryk i Michelangelos Kunst. Her har det filologisk-historiske Synspunkt aabenbart ikke kunnet hjælpe Forf.

Viser saaledes Forf.s Forhold til Pisano, at den navnkundige danske Filolog ikke altid er i Besiddelse af den *flair*, uden hvilken man ikke kan forstaa og tale højt om det høje, saa aabenbarer et andet Sted elskværdigt og naivt Forf.s Aandsbegrænsning. Det er, hvor der tales om gothisk Architektur, vel at mærke ikke i Italien, men i det nordlige Europa. Om denne Bygningskunst har Forf. kun haarde Ord og Bebrejdelser. Man kunde fristes til at aftrykke den hele Filippika, ikke fordi den paa nogen Maade rammer det, den vil tillivs — Gothiken bliver nok staaende sin Tid —, men fordi den morsomt karakteriserer Forfatteren. Prof. Heiberg kan aabenbart ikke lide at se paa dumdristig Luftgymnastik. Og som Modsætning til Gothiken opstilles (i Italien) »de oldchristelige Basilicaers hellige Enfold og de romanske Kirkers massive Redelighed«. Nu ja, hellig Enfold og massiv Redelighed kan være gode Egenskaber, men man kan nu engang ikke stille samme Fordringer til forskellig Slags Kunst. Man har overhovedet slet ikke Lov til at stille nogen som helst Fordring fra sig selv til Kunstværket: man maa tage det, som det er, og iøvrigt se at finde sig tilrette med det. Hvad var det nu Katten og Hønen sagde til den grimme Ælling? — Baade Satanisme og luftig Uredelighed har frembragt mærkelig Kunst.

Som det vil ses er det principielle Indvendinger, der her er gjort gældende mod Prof. Heibergs Værk; men jeg kan paa ingen Maade slutte denne Anmeldelse uden at udtrykke den dybeste Beundring for dette Værk, der er tungt af Lærdom og strutter af Stof. Bogen ender med en aandfuld og fængslende Afhandling om St. Georgs-Legendens Udvikling, som jeg haaber andetsteds at komme nærmere ind paa.

FORSKELLIGT.

Det tekniske Selskab afholdt den 25. d. M. sin aarlige Generalforsamling, ved hvilken Formanden, Etatsraad Philip Schou, afgav Beretning om Skolens Virksomhed i det sidste Aar og endvidere meddelte, at Architekt Axel Berg var indtraadt i Udvalget for kunstindustrielle Prisopgaver i Stedet for afdøde Architekt L. Clausen. Efter at Forstanderen, Oberstløjtnant Thalbitzer, havde givet nogle statistiske Oplysninger om Skolens Elevantal, uddelte Professor, Etatsraad V. Dahlerup to Præmier: en Sølvmedaille for en Lampe i Sølv og et Diplom med hædrende Omtale for en i Blyindfatning udført Glasmosaik.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 4. JUNI 1904
6. AARGANG № 36

VALLØ SLOT.

MEDDELT VED ARCHITEKT SØREN LEMCHE.

(Fortsat.)

Der fandtes ligeledes Rester af en gammel Gavl i Vestfløjens Kælder, c. 12 Al. fra Sydfløjen; i denne Gavl, som var muret med samme Slags Sten, som den før omtalte, og hvis Façade var behandlet paa samme Maade, sad endnu et lille Vindue, som havde faaet Lys fra Syd; det var en Rest af det gamle Vester Valløs Bygninger. Samtidig med, at Fru Mette byggede Sydfløjen, har hun opført det mellem denne og den gamle Bygning liggende korte Stykke af Vestfløjen. Derved fik hun sammenbygget sine under Vester Vallø hørende Bygninger. Forskellige Omstændigheder viser, at denne Mellembygning er opført samtidig med Sydfløjen;

VALLØ SLOT EFTER ET MALERI FRA 1718. JAC. CONING FEC.

saaledes er Sydfløjens Nordmur og Vestfløjens Østmur i oprindeligt Forbandt med hinanden indtil 2den Sals Gulv. Kælderens Tøndehvælvinger vare murede paa lignende Maade og af samme Slags Materiale overalt i Sydfløj og Mellembygning, og Langskillerummet i denne var muret med Munkesten af samme Størrelse som Sydfløjens. Endelig er Mellembygningens vestre Ydermur i Kælderen af samme Tykkelse som Sydfløjens Vestgavl, i hvis Forlængelse den ligger. Opmaalingen viser, at Mellembygningens vestre Mur i Stuen var tyndere fra Sydfløj og hen til den gamle Bygning, men da alle Stenene paa dens indvendige Murflader vare overknækkede, maa der her være foretaget en »Afskrælning« af Murværket. Paa Østmurens indvendige Side fandtes Hvælvingspor i Stuen. Da den fundne gamle Gavl kunde ses at have gaaet til 1ste Sals Gulv, maa Mellembygningen mindst have gaaet til denne Højde; rimeligvis har den haft samme Højde som Sydfløjen. I Mellembygningens vestre Ydermur sidde endnu de oprindelige Sandstensmedailloner.

Mette Rosenkrantzes Bygning bestod af Kælder, Stue og 1ste Sal; Vinduesinddelingen var anderledes end i vore Dage; Taarnene vare 1 Etage højere end Fløjen og hvælvede i alle Etager. Den øvrige Bygning var hvælvet i Kælderen. Stuens gamle Hvælvinger og de Skillerum, som de hvile paa, ere fra en noget senere Tid end Kælderhvælvingerne.

Hvorledes Vallø Slotsplan har set ud, kort efter at Fru Mette havde bygget sin Sydfløj, har det været vanskeligt at afgøre. Et godt Bidrag til Spørgsmaalets Løsning er et Billede af Vallø, som paa Bagsiden bærer Paategningen: Jac. Coning fecit 1718*). Slottet er her set fra Sydost. Man ser tilhøjre for det 4 kantede Taarn først en Renaissancegavl liggende i Forlængelsen af Taarnets østre Mur; dernæst en lavere middelalderlig Bygning og endelig en lidt højere Bygning med Renaissancegavle, begge Bygninger sammenbygget med hinanden, med Sydfløjen og med deres østre Ydermur omtrent i Plan med Taarn og Gavl. Det er for de 2 sidstnævnte Bygningers Vedkommende givet, at vi her har et — vistnok det eneste — Billede af det nu fuldstændig forsvundne Øster Vallø, og saa heldigt, at det giver nøje Besked om dets Beliggenhed. Dette sidste er af stor Vigtighed for Bestemmelsen af visse Forhold, som her skal nærmere omtales.

I sit foran citerede Mindedigt over Fru Mette Rosenkrantz synger Lyskander bl. a. om »et Galgerie«. Om Tilstedeværelsen af et saadant faar man nærmere Oplysninger i et gammelt Pergamentbrev, dateret 22. Aug. 1588**). Det er en Domsafsigelse i Anledning af en Stridighed mellem Fru Birgitte Rosenkrantz og hendes Søstersøn Oluf Rosensparre. Striden begyndte med, at Fru Birgitte klagede over, at hendes bedste Kammer var bleven ødelagt af Røg, fordi hendes Skorstene ikke vilde trække,

»— — formedelst thend store Torns høye Byggelse. Diissligiste thersom thenndt Manntellmur, Galnerie medt thendt Windelltrappe som begynnt er, fanger

---

*) Dr. Francis Beckett har i sin Bog om »Kunsten og Renaissancens Historie i Danmark« henledet Opmærksomheden paa dette Billede, som findes paa Lethraborg.

**) M. A. R. Ryge, Peder Oxe (Side 420).

sin Gienge och bliffuer fuldferdiige, kunde the och forhindre Skorstiennene theris drauff paa thendt anden Huss. Sambledis forhindrer forneffnde Manntellmur och Galnerie hindis Gaard fra Lufften, saa och fran Sollen thendt hallffue Dagh, aff thennd Aarsagh, samme Mantellmur saa megit høyre er forbyggit, enndt ther aff Salligh Peder Oxe oc Peder Biille beuilget er, huilket hun mener at uere skeedt modt thendt Contract, som . . . huilchen Contract hun for os lodt lesze wnnder sin dato 1568 thendt 9. Februarii — —«

og senere hedder det i samme Brev:

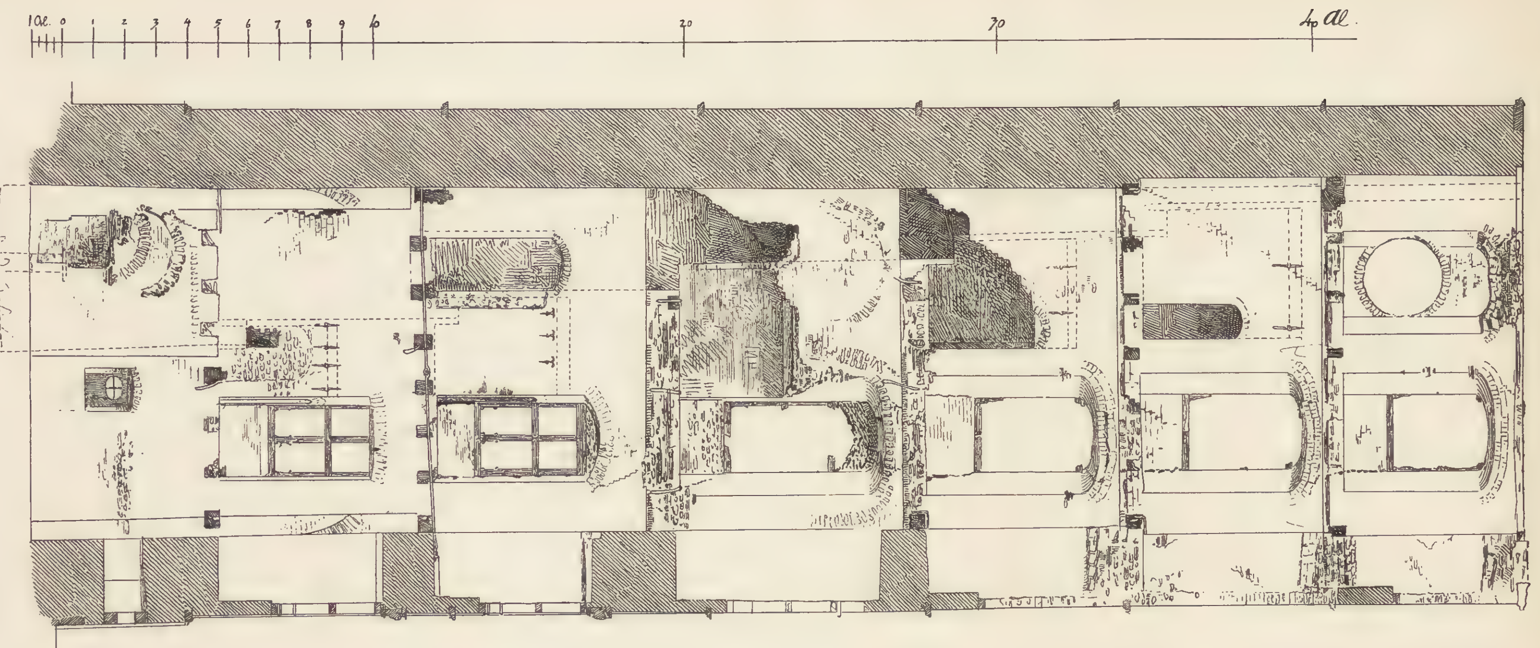
»— — therthiil medt siiden samme Galnerie er begynnt, befindis Muren paa hinndis Huss at uere reffnit — —«

I hvilken Retning dette Galleri har gaaet, om fra Syd til Nord eller fra Vest til Øst, har hidtil staaet uklart. Efter at Øster Valløs Beliggenhed er fastslaaet, maa det anses for givet, at Mantelmuren og Galleriet har gaaet i Retning Vest—Øst, fra den gamle Del af Vester Valløs sammenbyggede Bygninger, tværs over Gaarden til de mod Øst liggende Bygninger af Øster Vallø.

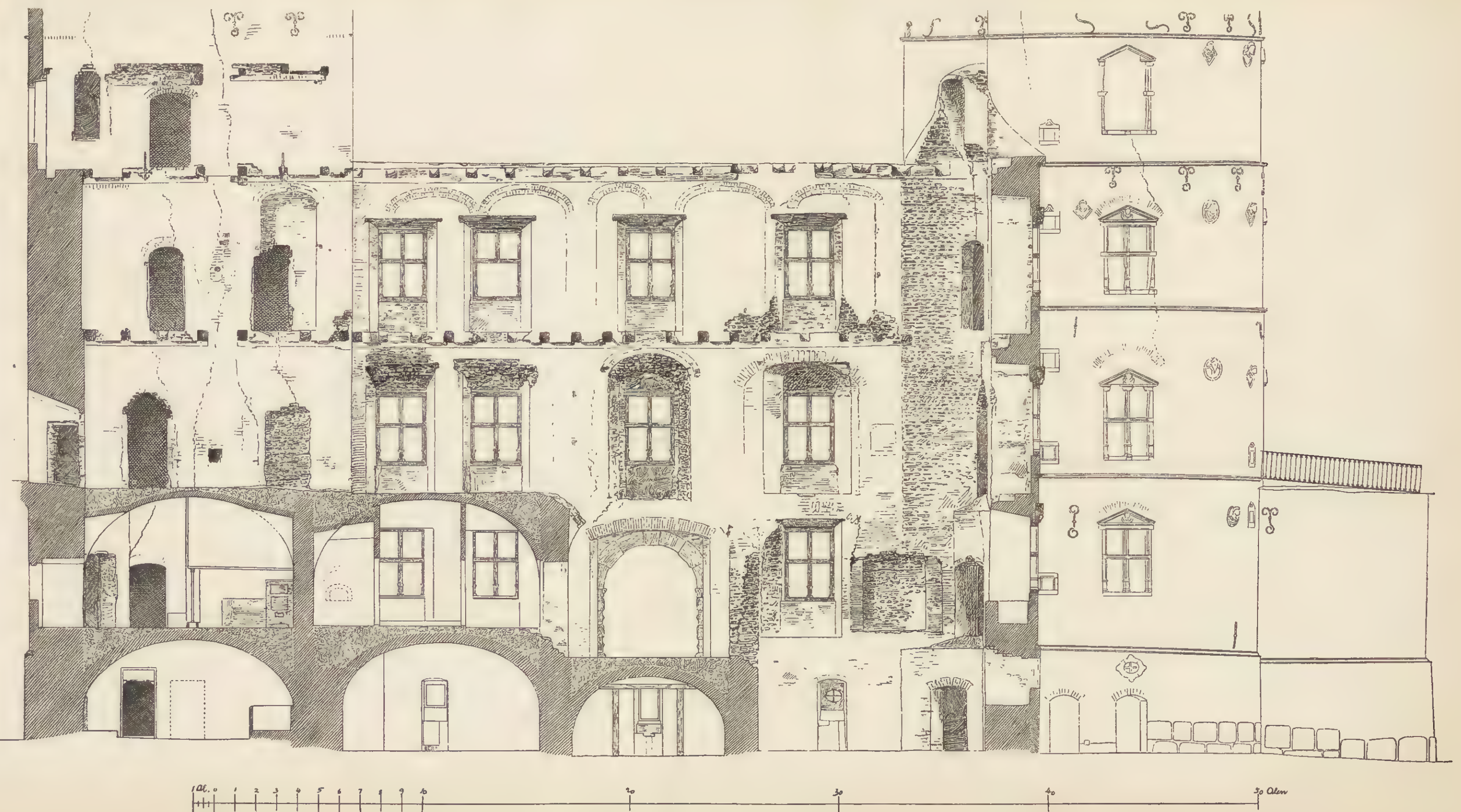
Hvis Mantelmuren, som gjorde Skel mellem Borggaardene, havde gaaet i Retning Syd—Nord, saa vare begge Gaarde blevne meget lange og upraktisk smalle, 10 Alen × 43 Alen, og den ene Gaard maatte desuden være bleven endnu smallere, da Galleriet byggedes; men har Muren gaaet i Retning Vest—Øst, saa er der fremkommet 2 omtrent kvadratiske Gaarde, i hvilke havdes rigelig Plads til at vende med en Karosse. Fru Birgitte klagede over, at Solen, ved Murens og Galleriets Forhøjelse, berøvedes hendes Gaard den *halve* Dag. Havde Muren gaaet i Syd—Nord, maatte den have berøvet hende Solen fra Vest, medens Sydsolen berøvedes hende af det 4 kantede Taarn; hun vilde i saa Tilfælde saa at sige slet ingen Sol have haft i sin Gaard.

Peder Oxe blev 1567 gift med Fru Mette, og 1568 optræder han som Borgherren, der gør Contract med Peder Bille om Opførelsen af Muren. Han var da nylig hjemkommen fra sin Landflygtighedsperiode, havde set sig godt om i Verden og kom hjem med nye Indtryk, stor Erfaring og Virksomhedstrang. Saafremt Mette Rosenkrantz havde begyndt Opførelsen af Sydfløjen, kan det da næppe antages, at Peder Oxe havde ladet Byggeriet hvile. Naar Ryge (i »Peder Oxe«, Side 422) forudsætter, at Fru Mette var i Færd med at bygge Sydfløjen, da hun ægtede Peder Oxe, og til Grund for denne Forudsætning lægger følgende Uddrag af Contracten mellem Peder Oxe og Peder Bille: »Att Peder Oxe og Peder Biille thiilsammen haffuer wedtagit, att thend Skiellerom offuer Gaarden och indt udi Huszen schall biuggis oc opmuris aff Grundt paa beggie theris Bekostningh eptherdi thet er thennom beggie thiill Gaffnn och Gode etc.«, da er dette sikkert en Misforstaaelse. Her er kun Tale om Muren. Galleriet opførtes senere, rimeligvis samtidig med Hovedbygningen, og var, ligesom denne, endnu ikke færdigt ved Fru Mettes Død, hvilket fremgaar af Oluf Rosensparres Forlig med Birgitte Rosenkrantz, idet der forbeholdes ham Ret til at gøre det færdigt, dog uden at forhøje det med Mur eller Tag.

(Fortsættes.)

VALLØ SLOT. SNIT AF DET 4 KANTEDE TAARN, SET MOD SYD. OPMAALT 1893.

VALLØ SLOT. LÆNGDESNIT AF SYDFLØJEN, SET IMOD SYD. OPMAALT 1893.

I ANLEDNING AF »PRIKKEN OVER I'ET ELLER VAND I MUSLINGSKALLEN«.

Kære Arnold Krog.

Det var fornøjeligt at læse dit varmtfølte Brev om Muslingskallen foran Raadhuset i »Architekten«s Nummer for 7. Maj. Hvad jeg af den Grund kunde have Lyst til at sige dig, min gamle Ven, personligt, gemmer jeg til jeg engang kan sige det mundligt, det kommer ikke andre ved, — men dit Brev giver mig Anledning til følgende Bemærkninger:

Jeg har mærket, at adskillige Medborgeres Fantasi sysler med Muslingskallen. De synes ligesom du at savne noget, og med den gennemgaaende velvillige Interesse, som vises Raadhuset og hvad dertil hører og som jeg fremfor nogen glæder mig over, søges Udveje for at hjælpe paa Manglerne. Saaledes er det udtalt, at man burde udlægge Dele af Muslingskallen — saavidt jeg forstod to omtrent trekantede Partier, hvis ene Side begrænses af Muren med Balustraden mellem Stenlygten og den opstaaende Sten med Hundebillederne — til Plantninger, for største Delen Blomster.

Fra anden Side fremsættes den Tanke at faa indrettet Blomstertorv her. Saa længe der kun var faa Blomsterkoner, maatte de vel have Stade langs Kanten af Murstensfortovet nærmest Menneskestrømmen Frederiksberggade—Vesterbro. Kom der flere — hvilket vilde være ønskeligt — kunde de efterhaanden fylde Muslingskallen med Undtagelse af de nødvendige Gange mellem Staderne.

Det sidste Forslag kunde jo for Resten knyttes baade til dit Forslag og Blomsterplantningerne.

Jeg tror stadigt, at Anlæget, som kaldes Muslingskallen, i Grunden er baade rigtigt i Tanken og ganske nyttigt i Virkeligheden baade til Hverdags og til Fest, men der er begaaet en Fejl, som gør, at det ikke tager sig ud som det skulde eller kommer til sin Ret. Jeg har nemlig ikke sørget for at faa Anlæget til at høre rigtigt sammen med det omliggende Terræn, og jeg sukker endnu dagligt over, at jeg ikke fik lavet en Model af Pladsen før Udførelsen, — det var en stor Fejl.

Det omløbende, kantede, dobbelte Murstens- og Asfaltfortov ligger alt for højt, saa det danner ligesom en Dæmning, der skiller Pladsen udenfor fra Muslingskallens Hulhed. Laa det omtalte Fortov omtrent 12" lavere, derved at Trinene fra Kørebanen og mellem Fortovene kun var halv saa høje og Overfladerne havde mindre Rejsning og maaske Fald indad mod Muslingskallen, saa vilde Raadhuspladsens naturlige Fald oppe fra Helmershus glide næsten umærkeligt over i Muslingskallen og denne blive en naturlig tilhørende Del af det hele.

Og saa vilde den Følelse af kunstig Op- og Nedstigning, som man nu faar ved at færdes der, falde bort. Nu optræder denne Del af Pladsen desværre som om den vilde være noget for sig og ikke have noget med det øvrige at gøre.

Naar man sammenligner med Fortovet paa den anden Side — fra Paraplyen ind mod Frederiksberggade — eller et lignende Fortov mellem Sporvognspladsen og Kørebanen ved Helmershus, vil man se, at disse aldeles ikke ligger som Dæmninger, men langt mere hører sammen med det omliggende Terræn,

som vistnok har tvunget til at fravige de Normer, hvorefter Muslingskallens Fortove er anlagte. Dette har været til Gavn for Helheden, og ingen mærker Ulemper ved de fladere Anlægsforhold.*)

Hvis der var nogen som helst Udsigt til at faa Muslingskallens Fortove sænkede, vilde jeg for min Del ikke høre Tale om at fylde Vand i den, og der vilde da heller ikke med de ændrede Højder være saa gode Vilkaar for et Gadekær som nu. Jeg har heller ikke den Rædsel for de nøgne Brosten som du — men ikke desto mindre kunde jeg nok have Lyst til at se Muslingskallen fyldt. Jeg tror, at Vandspejlet vilde vise sig langt større, end man skulde tro ved at se Stedet tomt. Forsøget vil vistnok kunne gøres uden større Anstalter eller Bekostning, og jeg tror, at din malende Skildring af Virkningen vilde komme til at passe. Jeg ved, at Architekt Emil Jørgensen, der engang, før Plankeværket om Byggepladsen faldt, har set en større Vandflade virke som Spejl for Bygningen, da et Vandrør var sprungen, var i høj Grad optagen af den storartede Virkning, og dette stemmer med, hvad jeg gennem Iagttagelser ved mindre Regnvandspytter har kunnet skønne, hvorfor jeg mener, man burde bruge en eller anden kommende Lejlighed til at gøre en Generalprøve.

Altsaa: da jeg ikke tør haabe paa nogensinde at faa Fortovene sænkede, som jeg beskrev, skøndt det virkelig ikke vilde blive nogen Herregaard — som man siger —, da Ændringen kun vilde kræve faa nye Materialier, saa vil jeg slaa mig paa Vandet og foreløbigt haabe paa, at der maa blive Lejlighed til at gøre et Forsøg dermed, og jeg tror, at Resultatet vilde vinde mange for dit Forslag: et blivende Gadekær.

Skulde man senere igen faa et andet Syn paa Sagen — og Vanskeligheden ved Gadekæret ligger vist i den daglige Pasning — var det jo nemt at lade Vandet forsvinde.

Med Hilsen og Tak for Prikken

din

M. Nyrop.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

H. Ringer: Danmarks Bygningsvejviser 1904—1905 er, som Titelen angiver, en Fortegnelse over samtlige i Danmark bosiddende Haandværkere, Industridrivende og Handlende indenfor Bygningsbranchen.

Stoffet i Bogen er ordnet som et almindeligt Fagregister, idet dog Kjøbenhavn stadig er holdt for sig; endvidere er der imellem Adresseregistrene optaget nogle Fortegnelser over Overslagspriser o. lign. indenfor de paagældende Fag.

*) For Gadernes elegante Udseende og til Udryddelse af de fatale Opkørseler, som findes ud for hver Port ned gennem Strøget, vilde det være en stor Vinding, om man i Fremtiden fraveg de her gældende Normer for Fortovsanlæg. Naar de har 2 Duodecimaltommers Højde over Kørebanen, er det i Virkeligheden nok, — nu er Minimum henved 4 Tommer, og det elegante ved Gadegulvet er derved borte; særlig i smalle Gader er det uskønt at have saa højt et Trin.

Skøndt vi vel indser, at Arbejdet ved Ordningen af en saadan Adressebog ikke er ringe, kunde vi dog nok have ønsket, at den paa enkelte Omraader gav lidt fyldigere Oplysninger end de foreliggende, f. Eks. angav Specialisterne indenfor de enkelte Fag, Telefonnumre o. s. v.; i saa Henseende er det Fagregister, som findes i KRAKS kjøbenhavnske Vejviser, og Telefonhaandbogen langt at foretrække.

I »Danmarks Bygningsvejviser« skal efter Opgivelse fra dennes Redaktion findes 2070 Malere, 457 Glarmestre, 724 Blikkenslagere, 75 Gørtlere, 3203 Smede, 2861 Murermestre, 92 Cementfabrikker, 120 Kalkværker, 435 Teglværker, 152 Billedhuggere, 127 Brolæggere, 206 Stenhuggere, 63 Billedskærere, 333 Drejere, 282 Savværker, 2877 Snedkere, 2911 Tømrere, 328 Tømmerhandlere, 412 Architekter, 120 Brøndborere og -Gravere, 88 Ejendomskommissionærer, 124 Entreprenører, 538 Ingeniører, 361 Isenkræmmere, 110 Landmaalere, 160 Møllebyggere, 117 Skorstensfejere, 476 Gas- og Vandmestre.

Som en Fejl, vi ikke kan undlade at paatale, skal endvidere anføres, at medens Medlemmer af Ingeniørforeningen meget rigtigt er særligt betegnede i Registeret, er en saadan Markering af Medlemmer af Akademisk Architektforening undladt.

FORSKELLIGT.

I Helligaandshuset i Walkendorfsgade er i Vinterens Løb blevet indrettet nogle Lokaler, som i disse Dage tages i Brug af det kirkelige Udvalg. Gennem en lille Tilbygning, som er opført ud mod Walkendorfsgade, kommer man ad en solid Stentrappe op til de nye Lokaler, der er indrettede i Bygningens tidligere Loftsrum, hvis svære Tagkonstruktion giver selve Forsamlingssalen Karakter. Denne er dog endnu ikke fuldt færdig, idet Tagbjælker og Spær, som foreløbig er malet i mørk, rød Farve, senere skal dekoreres.

Salen er ca. 27 Alen lang og 17 Alen bred, og dens Højde er 8 Alen. Lyset kommer dels fra de smaa Buevinduer, som findes i Bygningens Façade, dels ogsaa fra Glaskassetterne i Loftet.

Væggene er beklædte med Panel i den halve Højde, og Gulvet er dækket med graat Filt. Salen oplyses ved Glødelamper, der er anbragte i Loftsbjælkerne.

Bag denne Sal ligger endnu et Par Udvalgslokaler af ret rummelige Dimensioner.

Architekt, Professor STORCK har planlagt og ledet Arbejdet.

Svendeprøverne. Architekt THORVALD JØRGENSEN er bleven Medlem af Kommissionen for Bedømmelsen af frivillige Svendeprøver i Stedet for Architekt F. C. Bøttger.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

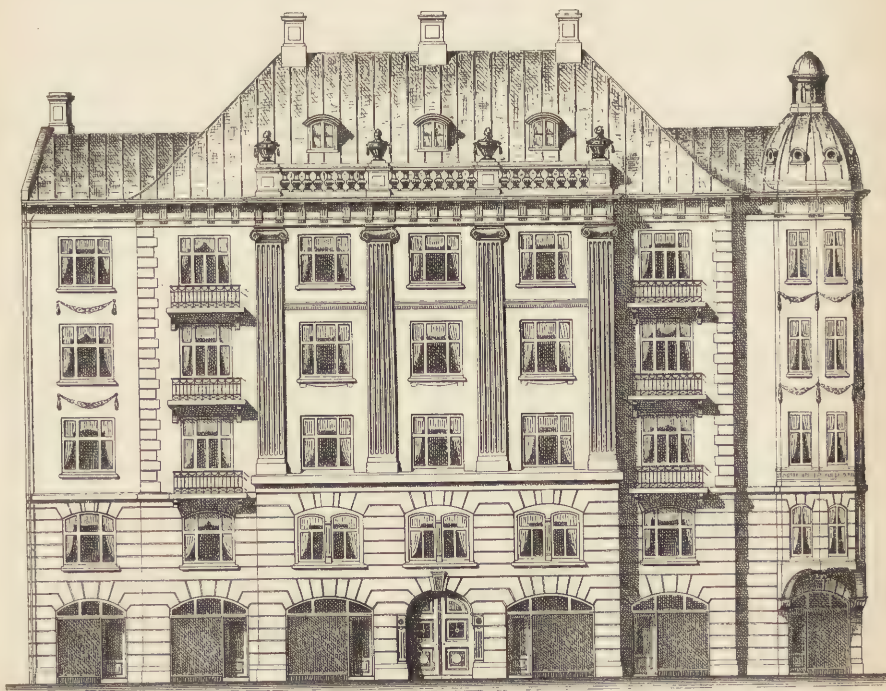
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 11. JUNI 1904
6. AARGANG № 37

EN PRIVATBYGNING.

Paa Hjørnet af Aaboulevarden og Bülowsvej er de ældre Bygninger for nogen Tid siden blevet nedbrudte for at give Plads for den her afbildede Bygning.

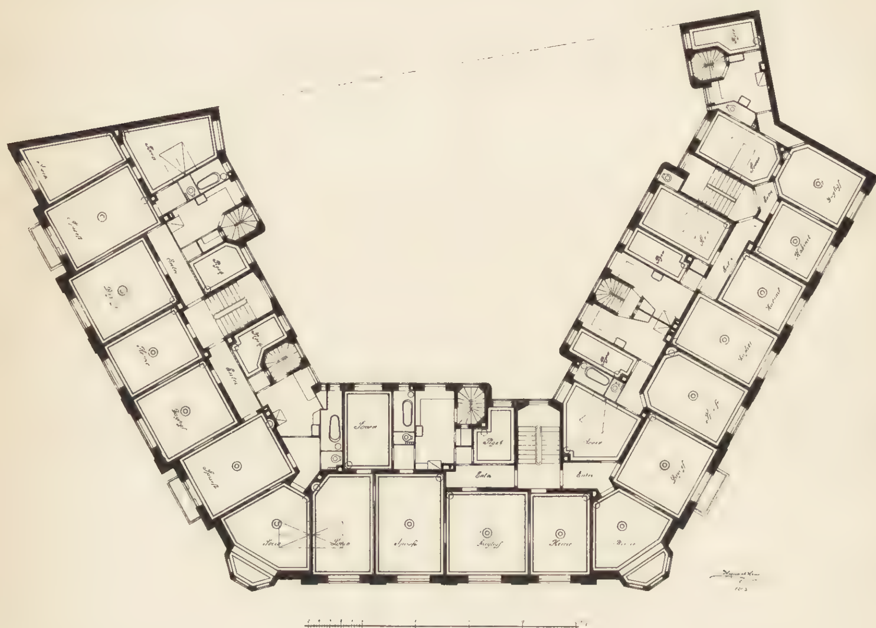
Den meget stærkt irregulære Grund har krævet et betydeligt Arbejde for at faa en nogenlunde regulær Bygning placeret, men har samtidigt bevirket, at Façaden mod Aaboulevarden fik de — ikke almindelige — store Fremspring,

PRIVATBYGNING.

ARCHITEKT
HEINRICH HANSEN.

som med alle sine Hjørner tangerer Grundlinierne. Tilbagerykningen mod Bülowsvej vil afhjælpe en stor Gêne ved dette, ved Baneoverskæringen stærkt befærdede Strøg.

PRIVATBYGNING. ARCHITEKT HEINRICH HANSEN.

Bygningerne opføres for Farve- og Tapethandler F. LADEMANN efter Tegninger af Architekt HEINRICH HANSEN.

RAADHUSET I FRANKFURT a/M.

Det gamle Raadhus i Frankfurt stammer som bekendt fra det 15de Aarhundrede og kendes sædvanligt under Navnet »der Römer«; det indeholder kun faa Rum, hvoriblandt det mest kendte er den saakaldte Kejsersal, i hvilken der findes Portræter af alle Europas Kejsere indtil 1792.

Det var en Tid Hensigten at omdanne denne Bygning til et Museum, men da Lyset i Rummene viste sig at være utilstrækkeligt, foretrak man at bevare den historiske Bygning for det Øjemed, som den oprindeligt tjente, men man maatte, da den nyere Tids udvidede Administration fordrede det, skride til Opførelsen af en betydelig Udvidelse. Denne Udvidelse, der kom til at bestaa af en Tilbygning, som skulde rumme alle de Lokaliteter, et moderne Raadhus behøver, var meget vanskelig at planlægge, idet Nabogrundene, hvorpaa den nye Bygning skulde opføres, var af meget uregelmæssig Form. Det blev nødvendigt for at skaffe Plads at rive tre af Byens ældste Huse ned; to af disse

skrev sig fra 1336 og det tredie fra 1359, men man søgte at bevare Mindet om disse Bygninger ved at anvende enkelte dekorative Dele fra dem i det nye Raadhus.

Vanskeligheden ved Anlæget af Planen bestod særligt i at tilvejebringe gode og praktiske Adgange til de forskellige Afdelinger i det nye Raadhus. Dette har man ment at opnaa ved at lægge en snæver Passage til den indre Gaard.

Iøvrigt har Architekterne F. v. Hoven og L. Neher, som har forestaaet Arbejdet, søgt at danne den nye Bygning saaledes, at den overalt grupperede sig smukt og malerisk. Den er i Hovedsagen opført af en stærk, noget rødlig

RAADHUSET I FRANKFURT A. M.

Sandsten, som brydes i Byens Nærhed. Selve Anlæget falder i tre Grupper: Banket-Hallen, Sydfløjen og Nordfløjen.

Bankethallen danner en Fortsættelse af den vestlige Fløj af »Römer«-Hallen. Der findes her en meget smuk Forhal, fra hvilken Hovedtrappen fører op til den anden Etage, hvor Forsamlingssal og tilstødende Bankethal findes. Et Galleri, som passerer denne Hal og hvorfra der er Udsigt over »*Paulsplatz*«, danner Forbindelsen med den gamle »*Römer*«. Over den nordlige Indgangsportal findes en Art aaben Karnap, som skal tjene som Hædersplads ved Festligheder, Processioner o. lign. Over Søjlerne, som bærer denne, er gengivet morsomme Scener af »Reinecke Fuchs« med Allusioner til Forbrydelse og Justits.

Sydfløjen er grupperet omkring tre mindre Gaarde; Hovedtaarnet findes

paa Hjørnet af Bethmannstrasse. Det hviler paa et Fundament 42 Fod under Gaden og har en Højde af ca. 225 Fod. Det øverste Parti af dette Taarn er en Efterligning af det gamle Taarn, som fandtes paa Broen ved Sachsenhaus, der blev ødelagt i 1765. Paa Taarnets to Sider findes store Mosaiker; den ene af disse fremstiller St. Florian, klædt som Ridder i gylden Rustning og med rød Kappe; Baggrunden dannes af en blaa Sky, hvorfra der strømmer Vand ned over et brændende Hus. Den anden Mosaik forestiller Tysklands Skytshelgen St. Michael i flagrende Kappe og med mægtige Vinger; med et langt Spyd gennemborer han den traditionelle Drage. Over Mosaikerne er anbragt store Ørne i Relief. Paa Taarnets to andre Sider er der Uhrskiver, som maaler omtrent 13 Fod i Diameter.

Ved Hovedindgangen mod Bethmannstrasse finder man Frankfurts Vaaben samt de laurbærkransede Hoveder af Bygningens to Architekter. Paa Søjlerne, som er anbragte paa begge Sider af Indgangen, staar et Par Figurer af Kobber, der forestiller Konrad Koler og Wilhelm Dilich, der var Architekter i Byen i det 14de og 17de Aarhundrede.

Nordfløjen og Sydfløjen er forbundne med en Bro, der har en Spændvidde af ca. 59 Fod. Den øverste Del af denne Bro dannes af en overdækket Arkade, hvis Loft er pragtfuldt dekoreret. Nordfløjen, som særligt omfatter Skattevæsenet o. lign., har nærmest Udseende af en Bankbygning. Den indeslutter en Gaard, der er overdækket med Glastag.

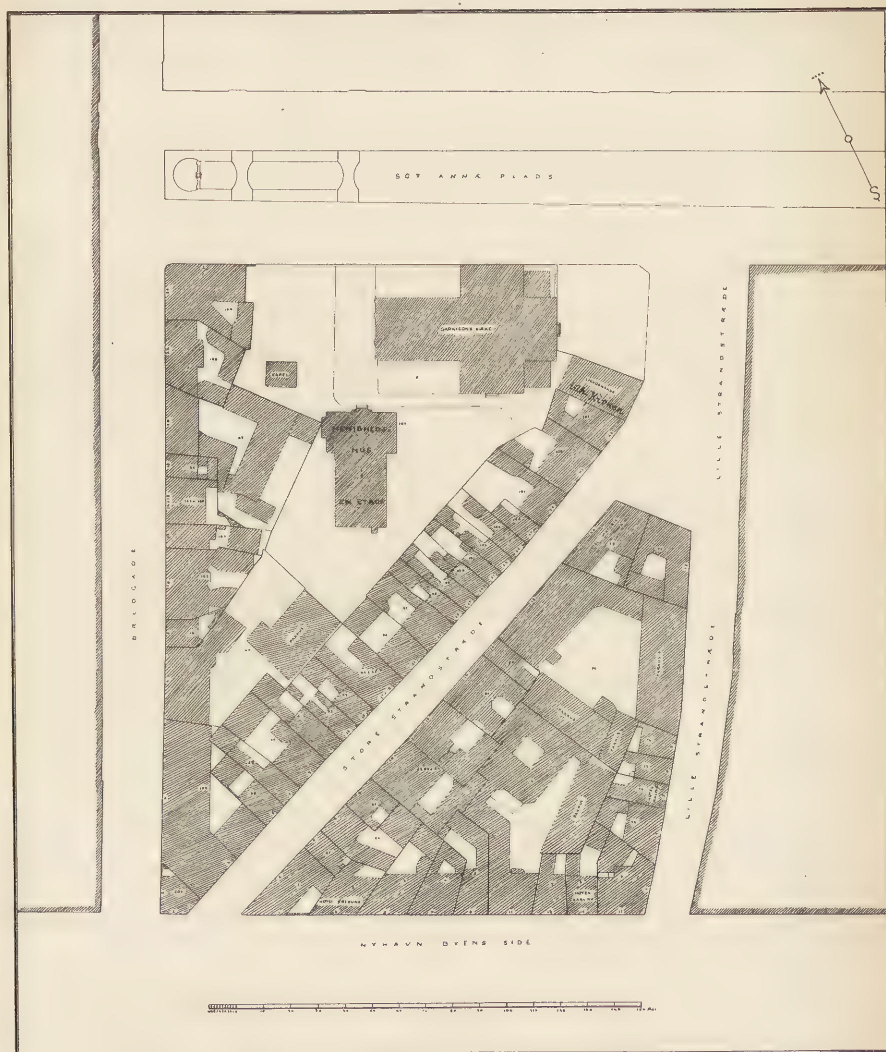
Det er en Selvfølge, at det nye Bygningsanlæg er forsynet med alle moderne Indretninger og Hjælpemidler, men endnu er den indre Dekoration ikke fuldført; der arbejdes imidlertid ihærdigt derpaa, saa at man formentlig inden Aarets Udgang kan have alt færdigt.

T. B.

GARNISONS KIRKES OMGIVELSER.

Da Garnisons Kirkeinspektion i 1902 solgte den da i Bredgade beliggende Præstebolig, som nu er nedreven og ude af Kirkens Besiddelse, indgav den Ansøgning til Kjøbenhavns Magistrat om Tilladelse til at opføre en Præstebolig paa Grunden udfor Kirkens østlige Ende, der i Forlængelse af Strandstræde og St. Annæ Plads er beplantet med Lindetræer. Om Ejendomsretten til dette Grundstykke er der Dissens mellem Magistraten og Kirkestyrelsen, og Afgørelsen er henvist til Domstolene. Magistraten støtter sin Ret paa, at den i 1716 paa Kong Frederik den 4des Paabud har brolagt dette Grundstykke, siden da vedligeholdt og renholdt det, for en Del Aar siden beplantet det. Bliver Udfaldet det, at Ejendomsretten tilkendes Kirken, vil der paa denne Grund blive opført en Præstebolig, og da Grundstykket fra Kirken til Store Strandstrædes Fortovslinie kun er 33 Alen, vil det ikke kunne undgaas, at Kirkens Ydre vil lide ved de opstaaende indsnevrende Forhold. Den meget nidkære Kirkeinspektion har tidligere temmelig planløst drysset et Par mindre Bygninger, et Kapel og et Menighedshus, Vest og Sydvest for Kirken paa den til Begravelsesplads op-

hævede Kirkegaard, Dispositioner, der navnlig for den sidstnævnte Bygnings Beliggenhed synes at kunne blive meget prekære for Anvendelsen af den omkringliggende Rest af Kirkegaarden. Det maa imidlertid blive Kirkens Sag, men at opføre en Bygning paa det angivne Grundstykke ud mod Gaden maa saavel

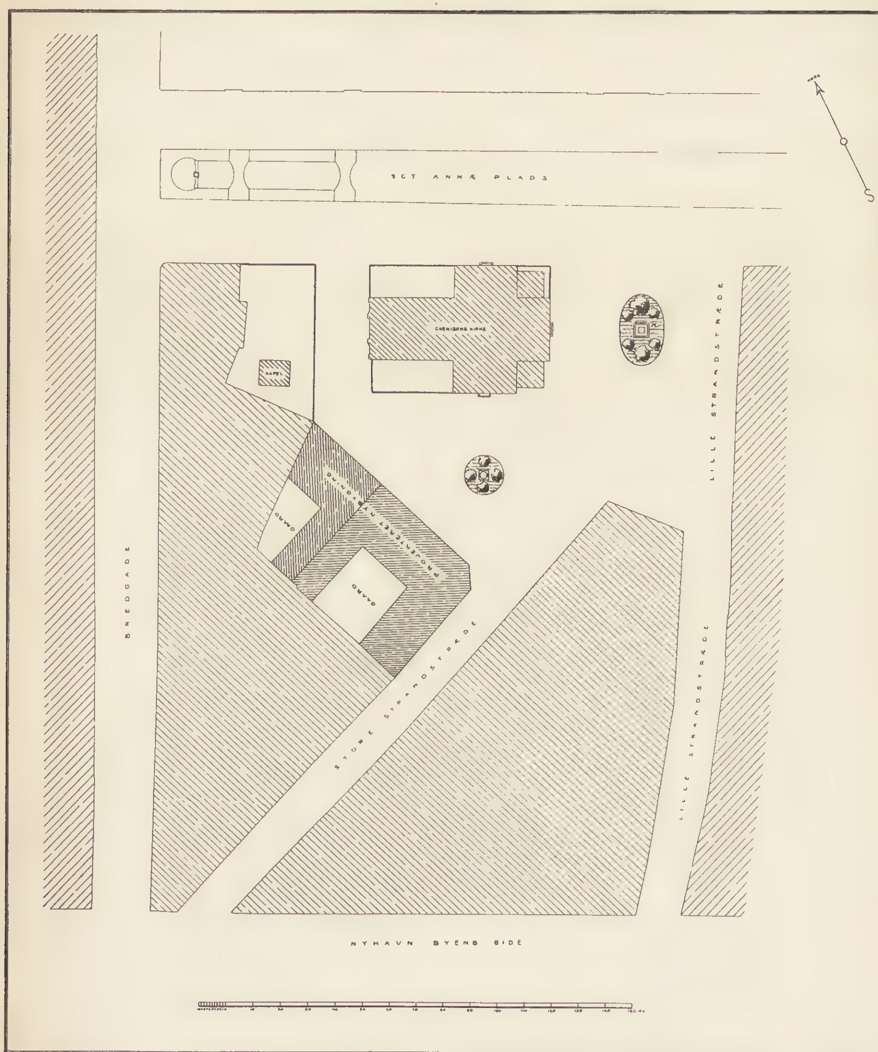

PLAN I.

Gejstlighedens som Borgernes Øvrighed forhindre. Og hvad har bevæget Kirkeinspektionen til at projektere en Præstebolig opført, efter at have solgt den gamle — kun 2 af den gamle Bys Kirker har en saadan —, andet end den Tanke, at det vilde være økonomisk at benytte det Stykke Grund, der forhaabentlig ikke vil blive den tilkendt? Men hvorledes nu Rettens Kendelse vil blive, bør der saavel af Hensyn til Kirkebygningen som af Hensyn til Strandstrædets Bredde og Længde ikke disponeres anderledes, end at det kan faa gavn-

lig Indflydelse saavel paa Kirken som paa Gaden, og en saadan Løsning menes at være funden i vedføjede Plan.

Som det fremgaar af Plan I grænser den sydlige Del af den gamle Kirkegaard til Bagsiden af Ejendommen mod Strandstræde og mod Vest til Bagsiden

PLAN II.

af Ejendommene mod Bredgade i en meget ud- og indadgaaende Form, hvis værste Uregelmæssighed dækkes i det vedføjede Projekt, Plan II. Opgaven i dette gaar som anført ud paa at give Kirken fri Beliggenhed, at forkorte det smalle Strandstrædes Længde og, hvad ikke tidligere er anført, at udnytte den sydlige Del af Kirkegaarden til Opnaaelsen af disse Forbedringer. Og hvor mærkværdigt heldigt løses ikke denne Opgave! Nedbrydes de sidste 12 Ejendomme i Strandstræde, Nr. 21—43, vil disses samlede Areal ækvivaleres

som angivet i Planen, endog med en Udvidelse af Strandstræde udfor det paany bebyggede Areal til 16 Alen, Østergades gennemsnitlige Bredde. Realiseringen af dette Projekt synes i alle Henseender at kunne gennemføres uden Vanskelighed. De fleste af de til Nedrivning bestemte Ejendomme har meget daarlige Beboelsesforhold, flere af disse Ejendomme er kun af ringe Bredde, ca. 6 Alen. Der vil komme Lys og Luft i Gaden, Adgangen fra St. Annæ Plads vil blive Kvarteret værdig, og i Plænen mellem Kirkens Kor og den modsatte Husrække vil der blive en smuk Plads til et Monument.

Hvorvidt Projektets Gennemførelse vil tiltale Kirkeinspektionen, er jo tvivlsomt, der hører maaske lang Overvejelse for denne til at opgive Tanken om Præstebolig umiddelbart ved Kirken og til at sløjfe det lille Menighedshus; men det skulde synes, at Kirkebygningens Frigørelse i smukke Omgivelser og den hidtil værdiløse Kirkegaardsgrund afhændet til en Pris lig Ejendommenes i Strandstræde maatte kunne veje mere i Vægtskaalen end Præstebolig og Forsamlingslokale, der kan finde Plads andetsteds i Sognet.

V. Ingemann.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Wachwitzmetal. Kobberet har jo altid været regnet for et af de smukkeste og solideste Materialier til Tagdækning, Render, Forsiringer o. lign., men Prisen paa dette Metal har bevirket, at man ved Privathuse og mindre Bygninger har maattet tage sin Tilflugt til billigere Materialier som Zink og Jærn. Det er derfor rimeligt, at Tekniken allerede i en Række af Aar har beskæftiget sig med den Opgave, at fremskaffe Legeringer, der havde Kobberets gode Egenskaber, men var saa meget billigere, at det kunde konkurrere med de andre Tækningsmaterialier.

I Aaret 1900 mente man allerede at have naaet særdeles gode Resultater ved Legeringer af Jærn og Aluminium, Kobber og Zink m. m., og man lod disse Produkters Sammenholdsevne mod Tryk og Træk prøve ved Bayr. Gewerbe-Museum, hvorved opnaaedes udmærkede Resultater.

I 1902 begyndte man imidlertid med en ny og, som det synes, meget heldig Sammensætning af Kobber- og Staalplader, ved hvilken Staalpladen blev kobberbelagt enten paa den ene Side alene eller paa begge Sider. Staalpladens Tykkelse kunde være fra 0,25 mm. og opefter.

Plader paa 1 mm. Tykkelse med Kobberbelægning paa begge Sider har ca. 11 pCt. ringere Vægt end Kobber, men er stivere end Kobberplader; de kan dog leveres blødglødede, lader sig bearbejde som Kobber og leveres tillige i Bølgebliksform.

Da dette Metal kan leveres til en Pris, der er ca. 50 pCt. under Kobberets Pris, kan man forstaa, at det fandt hurtig Anvendelse ikke alene til Bygningsbrug, men tillige ved Køle- og Svaleapparater i Bryggerier, Brænderier og lign. Steder.

I det sidst forløbne Aar har der været foretaget Prøver med dette saakaldte Wachwitzmetal af Prof., Dr. Stockmeier, der er Forstander for den kemiske Afdeling af Bayr. Gewerbe-Museum i Nürnberg; disse Prøver, der gik

ud paa at vise Metallets Modstandsevne mod Luftens Paavirkning i Sammenligning med andre Metaller, faldt absolut ud til Fordel for dette nye Materiale.

Af den i denne Anledning affattede Erklæring skal følgende anføres: at den uden Betydning værende Forandring, som Materialet viste paa de Steder, hvor Staalets Snitflade kom i Berøring med Kobberet, hvor der ved Fugtighed og i Særdeleshed under Medvirken af svovlagtig Syre kunde opstaa svage galvaniske Strømme, skønnedes at være af fuldstændig underordnet Betydning under praktiske Forhold.

Det af Ferrysulfat dannede Rustlag virker i hvert Tilfælde beskyttende, det hefter stærkt paa Metallet og lader sig kun meget vanskeligt fjerne. Herved lader sig ogsaa forklare, at de allerede ved den efter 2 Maaneders Forløb foretagne Undersøgelse i Snitfladerne synlige ringe Rustlinier *ikke* fandtes at have vundet i Intensitet.

Wachwitz-Kobber-Staal, Kobberblik, synes derfor absolut at være egnet til Erstatning for rent Kobber til Tagbeklædning.

Efter en Erklæring som denne, der er underskreven af Prof. Stockmeier i Nürnberg, tør man sikkert gaa ud fra, at man nu kan regne med et nyt og godt Bygningsmateriale, der kan erhverves for en rimelig Pris.

W.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Tabel og Vejleder for Blikkenslager-, Skiferdækker-, Gas- og Vandledningsfaget, samlet og udarbejdet af Blikkenslagermester, exam. og aut. Gas- og Vandmester G. Lehnert.

Den lille Bog, hvoraf tredie Udgave foreligger, er utvivlsomt baade praktisk og nyttig, idet den indeholder en betydelig Mængde Vink og Anvisninger paa de forskellige Omraader, og har, saavidt vi kan skønne, tydelige Svar paa alle Spørgsmaal, der kan fremkomme ved Anlæg i Nybygninger eller hvor det gælder Reparationer og Vedligeholdelser. Bogen er da ogsaa anbefalet af Gas- og Vandmesterforeningen for Kjøbenhavn og Frederiksberg og af Oldermanden for Kjøbenhavns Blikkenslagerlav.

FORSKELLIGT.

Architekten Franz Böck i Wien døde i forrige Maaned i en Alder af 72 Aar. Han var bl. a. Direktør for et stort Byggeselskab, og hans Navn var knyttet til mange af Wiens bekendte Bygninger.

Zolas Grav paa Montmartre er nu fuldendt. Monumentet er tegnet af Architekten Frantz Jourdain; det er udført i rød Porfyr og bærer Zolas Buste, modelleret af Billedhuggeren Solari.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 18. JUNI 1904
6. AARGANG № 38

VALLØ SLOT.

MEDDELT VED ARCHITEKT SØREN LEMCHE.

(Fortsat.)

Af det fremførte er det givet, at den omtalte Mur ikke stod i nogetsomhelst Forhold til det senere Byggeri; den har udelukkende skullet tjene til at sætte Skel mellem Borggaardene. Galleriet byggedes senere op ad Muren, og dets Retning var bestemt ved denne; det maa derfor betragtes som en af Sydfløjen uafhængig, selvstændig Bygning. Ved Hjælp af dette Galleri kunde man komme fra Vester Valløs Bygning over i Øster Valløs, uden at behøve at betræde Gaardene, og det har tillige dannet et Gaardparti, der mod Nord afsluttede det nye, prægtige Vester Valløs Gaard paa den skønneste Maade, skjulende det meste af det gamle Øster Valløs — at dømme efter Bygningerne paa Conings Maleri — tarvelige Bygninger.

Ifølge Oplysninger i det omtalte Pergamentsbrev var Galleriet rigt smykket med hugne Sten, og under dette var gennem en Port Adgang til den indre Gaard. Flere tilhugne Buesten med lignende Udsmykninger som paa Sydfløjens Portaler ere fremdragne under det nu tilendebragte Arbejde paa Slottet; efter al Sandsynlighed Rester fra Galleriet. Baade dette og Trappen, som førte op til det, vides at have ligget paa Vester Valløs Grund.

Hvorledes Gaarden med sine Bygninger har været delt, er usikkert; da Sydfløjen har hørt til Vester Vallø, er det vel naturligst at antage, at Nordfløjen har hørt til Øster Vallø, og at Gaardens Bygninger have været delte efter en Diagonallinje fra Syd—Øst mod Nordvest.

Hvorlænge har nu Mette Rosenkrantzes Vallø staaet urørt? Der er paa et eller andet Tidspunkt samtidig foretaget følgende Forandringer: Der er føjet 3 Etager til paa hvert af Taarnene og 1 Etage til paa Sydfløjen; 1ste Sals Ydermure ere helt eller delvis ommurede, over Porten er indsat en Karnap og Tavlen rimeligvis flyttet. Stuen er bleven forsynet med Hvælvinger og Sydfløjen forlænget mod Øst bag det 4 kantede Taarn, hvorved Mellemrummet mellem Øster og Vester Vallø er bleven udfyldt. At alle disse Forandringer maa være foregaaede samtidigt, ses af det i disse Bygningsdele siddende Materiale. Murstenene have samme Størrelse, noget tyndere end de til Sydfløjen anvendte; Ornamenter og Profiler paa Sandstensudsmykningerne vise, at de ere udførte paa samme Tid; Buerne over Vinduerne i disse Dele ere murede med 2 Halvstensrulskifter liggende

paa hinanden, en Konstruktion, som ikke kan paavises i andre Dele af Bygningerne. Af den omtalte Karnap var bevaret 2 skraat udadgaaende Sider og en Rest af Hvælvingen; denne var i hver Kappe dekoreret med en forgyldt Rose og nogle Blade; Ribberne var ligeledes forgyldte.

Der fandtes ved Undersøgelserne i 1893 4 gamle Latrinanlæg, et i hver af Sydfløjens Gavle og et i hvert af de to store Taarne. Et saadant Anlæg er ret ejendommeligt; til Forstaaelse af det følgende skal Anlæget i det 4 kantede Taarn nærmere beskrives. Det bestaar af et Faldrør med Stole i 4de, 3dje, 2den, 1ste Sal og Stuen. Sæderne ere anbragte saaledes, at 4de Sals Sæde er skudt frem i Faldrøret et Sædes Bredde for 3dje Sals, dettes igen et Sædes Bredde for 2den Sals o. s. fr. Faldlinjerne blive derved frie af hinanden og Røret bredere nedefter. Sæderne findes i Rum, indrettede i Murtykkelsen. Disse Rum, der ere noget bredere end Faldrøret, ere paalangs i Muren overhvælvede med en Tøndehvælving, i hvis Trykleje sidde 2 eller 3 smaa Jærnankere med synlige Forskud baade ud- og indvendig paa Ydermuren. Dørene sidde enten i Vinduesblændingernes østre Sider eller umiddelbart fra Værelset. I flere af Rummene ses Rester af Lysaabninger mod Syd. Tværvangerne (Anlægets Bagvægge) ere opmurede paa Sandstensoverliggere og helde mod Øst foroven; derved opnaaedes, at Faldlinjerne bleve frie. Faldrøret fører ud i Luften foroven og er i Kælderens Bund forsynet med Udløb mod Syd.

Fra Karnappen over Porten.
Vallø 94 [monogram].

Det her beskrevne Latrinanlæg er typisk for alle 4 Anlæg; de gaa alle til Kælderens Bund. Ved første Betragtning synes det vel mærkeligt, at et saa smukt Anlæg, der er indrettet baade i den ældre og i den paastaaede nye Del af Taarnet, kan skrive sig fra 2 forskellige Perioder; de stedfundne Undersøgelser have dog bragt Klarhed til Veje i saa Henseende.

Det er særlig Anlæget i det 4 kantede Taarn, som bidrager til Opklaring af dette Forhold. Til nærmere Forstaaelse heraf hidsættes følgende Uddrag af de Optegnelser*), som, efter Prof. HOLMS Initiativ, nedskreves paa selve Stedet af nærværende Meddeler, samtidig med at Opmaalingen foretoges.

»I det 4 kantede Taarns søndre Mur er fundet et gammelt Latrinanlæg, der gaar fra 4de Sal til Kælder, hvor der ses et tilmuret Udløb. Dette Anlæg maa være bleven indrettet samtidig med, at Taarnet blev forhøjet.

I Sydmurens indvendige Side findes nemlig umiddelbart op mod østre Mur en stor Revne, der strækker sig fra Kælderen til 3dje Sal. Dette er mærkeligt, da Vinduesstokken dog maatte være et langt svagere Punkt end Hjørnet, og derfor det naturlige Sted for et Brud. Men tænker man sig, at Muren en Gang har været brudt ned fra daværende Gesimshøjde til Fundamentet paa den mel-

*) Disse Optegnelser have tidligere været stillede til Raadighed for F. R. Friis, som har benyttet dem i en Afhandling om Vallø Slot i: »Bidrag til dansk Kunsthistorie«, 5te Hæfte.

lem østre Mur og Vinduernes vestlige Sider liggende Del og senere atter opført, er der paa naturlig Maade fremkommet et svagt Sted der, hvor den nye Mur muredes sammen med den ældre.

En nærmere Betragtning af Muren viser, at der virkelig har fundet en Sammenmuring Sted. Skifterne i østre og søndre Mur ligge ikke altid i samme Højde og have aldrig været i ordentligt, indbyrdes Forbandt. Dette sidste er især tydeligt ved Anlægets indre Vange; denne er øjensynligt hugget ind i østre Mur; for at hjælpe til at holde denne tynde Vange paa sin Plads, er der enkelte Steder i Etagens halve Højde, paa langs gennem Vangen, anbragt lange, tynde Jærnankere, hvoraf i det mindste ét er synligt paa østre Murs østre Side. Disse vilde næppe være anbragte, hvis Vangen havde været opmuret i Forbandt samtidig med østre Mur. Der findes ikke saadanne i de ovenover 3dje Sal liggende Etager, hvor Vange og Mur ere opførte samtidig.

I Façaden er der, i Taarnets ældste Del, Uorden i Forbandtet over Vinduerne; her har ligeledes fundet Sammenmuring Sted.

Endvidere maa bemærkes, at Anlægets Tværvanger ere murede paa Sandstensoverliggere, dannede af tidligere Vinduesindfatninger og Poste. Disse ere rimeligvis Rester af Vinduer, der have siddet øst for den nuværende Vinduesstok i den østligste af 2 Kappehvælvinger, hvis Spor ere synlige paa Murens Inderside.

Taarnet har været hvælvet i Kælder, Stue, 1ste og 2den Sal, altsaa i hele sin oprindelige Højde. Disse Hvælvinger have ikke været nedtagne under denne Ommuring. Paa Øst-, Nord- og Vestsiden ere Hvælvingernes Tryklejer indrettede ved Murenes Opførelse; der er i disse dannet gode skraa Tryklejer for Kapperne i selve Muren, og selv i det nordostre Hjørne, hvor Muren foran Vindeltrappen kun er 1 Sten tyk, er dette Tilfældet; i Sydmuren er der blot dannet en Fordybning for Kapperne, idet man har muret op forbi dem; der findes intet Trykleje. I den nyere Del af Taarnet ere Dørene til Anlæget anbragte i dettes indre Vange, medens de i den ældre Del, hvor Hvælvingerne have staaet i Vejen, ere anbragte i Vinduesblændingerne, skønt Midtpillen i Muren derved svækkedes.« —

Naar der her er gjort nøje Rede for dette Anlægs Tilblivelse, da er det væsentligt fordi man — da alle 4 Anlæg ere udførte samtidig — heri har Beviset for, at de førnævnte, store Forandringer paa Mette Rosenkrantzes Sydfløj maa være foretagne samtidigt; men paa hvilket Tidspunkt kan ikke nøjere bestemmes. Det kan dog betragtes som sikkert, at saalænge Valløgaard var delt, kunde der ikke bygges hen foran Øster Valløs Sydgavl. Denne Hindring bortfaldt imidlertid, da Rigsraad Christen Skeel, som bl. a. ejede Vester Vallø, i Aaret 1651 købte Øster Vallø. Da baade denne og hans Søn, Otto Skeel, som arvede det samlede Vallø efter ham, vides at have bygget meget paa Vallø*), kan man sikkert tilskrive dem de nævnte Forandringer.

Samtidig med at disse Byggearbejder udførtes, maa man have bragt det Ydre af Vestfløjens gamle Del i Overensstemmelse med Sydfløjens Ydre, hvilket

---

*) Pontoppidan: Danske Atlas, III Del. F. Richardt og C. E. Secher: Danske Herregaarde, 9. Bind.

ses af, at det i denne Del af Vestfløjen siddende Sandstensarbejde har nøje samme Karakter som det, der sidder i Sydfløjens 2den Sal.

Efter Branden kunde man paavise, at Sydfløjen paa 2den Sal har været gennemgaaende til Vestgavlen. Der fandtes nemlig paa 2den Sal i Sydfløjens Ydermur gammel Façade bag Vestfløjens Ydermure, hvor disse ramte Sydfløjen. Vestfløjens 2den Sal maa da være en senere Tilføjelse, hvilket yderligere understreges ved det heri siddende Sandstensarbejde, som er af langt grovere Art end de hidtil omtalte, dog endnu fri for Rococoens Indflydelse. Denne Paamuring bør vistnok tilskrives Christen Ottesen Skeel, som ejede Vallø fra 1695—1707.

FRA SYDFLØJEN. SKIZZEBOGSBLAD.

Conings Billede fra 1718 viser os Skeelernes Valløgaard med en muret, sandstensafdækket Kvist over Porten paa Sydsiden; i Vestfløjens vestre Murs vestre Side kunde man efter Branden, umiddelbart under Gesimsen, se en større Sandsten, som sad indemuret netop udfor Flugten af Sydfløjens Nordmur; den var paaviseligt en Rest af Sydfløjens tidligere Gavlafdækning. Der kan vel ikke være Tvivl om, at Mette Rosenkrantzes Sydfløj ligeledes har været prydet med Kviste og Gavle; saadanne hørte den ny Stil til og havde desuden Traditionen for sig.

Den nuværende Vinduesinddeling i Søndre Fløj er yngre end Skeelernes Vallø. Karnappen findes ikke paa Conings Maleri og er altsaa flyttet før 1718; Billedet viser dog endnu den gamle Vinduesinddeling. Paa et noget yngre Billede fra 1755 *) ses den nuværende Inddeling paa Sydsiden. Ændringen maa da være foretagen mellem 1718—55. Og da Kong Frederik d. 4de, foruden at bygge 2 Fløje paa Vallø, tillige lod den gamle Del af Slottet »— efter disse Tiders Bygnings-Maade inden udi meget net og bequem indrette —«**), er det sandsynligt at Forandringen er foretagen før 1730, Aarstallet for Kongens Død,

*) Ant. top. Arkiv, Johan Jacob Bruun fec.
**) Thurah: Danske Vitruvius, Side 209.

og at den har været planlagt og medregnet i en Del Arbejde ved Slottets Fløje, som Krieger 6. Okt. 1728 kontraktmæssig paatog sig at udføre. Da Sydfløjen 1730 fik nyt Tag, ved hvilken Lejlighed Gavlene maa være forsvundne, synes det som om der i Aarene 1729—30 er foretaget en ret gennemgribende Ombygning af denne. Man har ikke taget mange Hensyn ved denne Ændring; hvor der tidligere fandtes Pille er nu Vindue og omvendt; de gamle pudsede Vinduessider stode endnu efter Branden urørte bag det nyere Murværk. Der fandtes ikke Buer over de nuværende Vinduer; der har været anbragt Planker, som brændte bort under Branden, hvorved Murværket over Vinduerne mistede sin Understøttelse og mange Steder styrtede ned.

Kong Frederik d. 4de købte Vallø Aar 1708 og har rimeligvis snart efter begyndt at bygge paa Gaarden. Thurah meddeler, at Kongen byggede 2 Fløje paa Vallø, og der kan her kun være ment Vestfløjen og Nordfløjen. Om Byggeriet paa Nordfløjen haves temmelig nøjagtige Oplysninger gennem opbevarede Kontrakter med Haandværkerne; den blev optørt 1721. Med Hensyn til Vestfløjen, da kunde man efter Branden paavise, at den fra Nordgavlen og til midt

TIDLIGE (C. 1585) SANDSTENSMEDAILLONER I SYDFLØJEN.

paa Pillen mellem det 5te og 6te Vindue fra denne er opført som en samlet Nybygning. Hele denne Del af Vestfløjen er muret med smaa gule Sten og skalmuret med Munkesten i Façaden. I Sandstensprydelserne paa denne Del af Bygningen mærkes Rococoens Indflydelse. Bygningen opmuredes strax til samme Højde som de øvrige Bygninger. Vestfløjens Fundament er fra det runde Taarn og hen til udfor Nordfløjens søndre Mur lagt af svære Granitsten, medens Resten af Fundamentet hen til Nordgavlen, og under denne, er muret med smaa gule Mursten. Heraf ses, at Vestfløjen, før den her omhandlede Nybygning opførtes, har naaet hen til den nuværende Nordfløj, hvor der endnu findes et gammelt Gavlfundament; man har altsaa først nedrevet et Stykke af Vestfløjen og derefter atter opført den, samtidig med at man forlængede den. De i Vestfløjens Vestmurs 2den Sal siddende Sandstensmedailloner ere ældre end de nedenunder siddende Medailloner, og have rimeligvis siddet i den nedrevne Del af Vestfløjen.

Det bør bemærkes, at der i Tidernes Løb er flyttet meget rundt med det forskellige Sandstensarbejde; endel af det Ældste er vel ogsaa i Tidens Løb erstattet af nyere, og man tør derfor kun med stor Varsomhed drage Slutninger af den Plads, som det udpræget forskelligartede Sandstensarbejde har i vor Tid.

Paa den nuværende Nordfløjs Plads laa før Aaret 1721 en gammel Bygning. En Rest af denne, Vestgavlen, fandtes efter Branden indmuret i et tykt Skillerum

i Flugt med Vestfløjens østre Mur; den var opført af Munkesten og med passende Mellemrum delte ved Kridtstensskifter; Gavltrekanten var udvendig prydet med simple gotiske Blændinger.

Naar der i Foraaret 1721 blev sluttet Kontrakt*) med Murmester Lars Eriksen om at nedbryde og genopføre Vallø nordlige Fløj og at opføre en ny Hovedbygning paa Billesborg, og det i Kontrakten bl. a. hedder: »Det gamle Køkkenhuses Bygning paa Vallø skal nedbrydes«, saa er det i høj Grad sandsynligt, at der med »det gamle Køkkenhuses Bygning« er ment mere end den lille Bygning, som laa hvor Nordfløjen nu ligger. Lars Eriksen mener, at han vil faa 180 000 Munkesten disponible ved Nedbrydningen; men dette er — særlig naar Hensyn tages til den bevarede fundne Gavl — flere Sten, end man kan formode har siddet i den nedrevne Del af den gamle Bygning; dog! dette kunde jo være en Fejlregning af Murmesteren. Men der er andre Forhold, som bestyrker Formodningen om, at det er intet mindre end hele det gamle Øster Vallø, som ved denne Lejlighed er forsvundet; efter Conings Billede ved man, at det stod endnu 1718; men kort før Nordfløjens Opførelse maa det være nedrevet, idet denne da fik den Skikkelse, som den havde indtil Branden 1893; den kunde ikke opføres som planlagt var, før Øster Valløs gamle Bygninger vare forsvundne. Nordfløjens Gaardfaçade fik nemlig da samme Udstrækning, som den har nu, hvilket ses af Haandværkernes Kontrakter, hvori omtales, at der skal forfærdiges 14 Vindueskarme til Gaardsiden, samme Antal, som nu findes. Et andet Sted hedder det, at den østre Ende skal opmures og at dens Gavl skal »lige efter den paa det store gamle Hus opmures«, hvormed mentes, at den skulde svare til den opad det 4kantede Taarn staaende Sydfløjs Gavl. Endvidere faar man at vide, at Gesimsen i den nye Nordfløj skulde ligge i samme Højde som den paa »det store nye Hus«; hermed kan kun sigtes til den nyeste Del af Vestfløjen, som maa være opført faa Aar tidligere. Mod Haven skulde ikke indsættes Sandstenskarme.

Der blev under Arbejdet med Nordfløjen foretaget store Forandringer fra den oprindelige Plan. Saaledes blev der indrettet en Kirke i Stueetagen og en Riddersal gennem hele Husets Længde paa 1ste Sal. Faa Aar før denne Kirkes Indvielse, som fandt Sted i Aaret 1723, havde Anna Sofie Reventlow faaet sin egen Kirke »uden for Rund-deelen i dend søndre Længe«**). Den indviedes 1718 af Sognepræsten Lyder Roed. En stedlig Tradition henlægger denne Kirke til det 4 kantede Taarns Stue; dette kan passe med Forholdene, naar ovenstaaende Citat forstaas som »ud for Ridebanen«. Den udenfor det store runde Taarn værende Udbygning staar nu som en massiv Blok indtil Stueetagens Gulvhøjde og tjener som Støttepille for det temmeligt stærkt heldende runde Taarn. Den er opmuret foran et oprindeligt Kældervindue, af hvilket der efter Branden kunde ses Rester i det runde Taarns Kælder. Efter Thurahs Planer i »Den danske Vitruvius« har der været Kælder i Udbygningen.

Det havde været Meningen at forsyne Nordfløjens Østgavl med rigere Sandstensafdækning, end Tilfældet blev; man endte med at opsætte 3 Stenkugler paa

---

*) F. R. Friis, »Bidrag til Dansk Kunsthistorie«, 5te Hefte.
**) Valløbys Kirkebog.

Postamenter paa Hjørnerne og Spidsen; det fremgaar af en Erklæring af Hoffmann og Krieger*), at det omhandlede Arbejde var udført saaledes. Da Syd- og Nordfløjens østre Gavl umiddelbart før Branden 1893 vare afsluttede ganske paa samme Maade, og som nævnte Erklæring oplyser, kan man sikkert fastslaa, at Frederik d. 4de, efter at have ladet Øster Valløs gamle Bygninger nedrive, har ladet det ved Nedrivningen fremkomne Hul i Sydfløjens østre Ende istandsætte og dens Gavl opføre, ganske kort før Nordfløjen blev bygget.

Naar Galleriet er forsvundet vides ikke; et Fingerpeg haves deri, at der i Vestre Fløjs Vestmur i Kælderen findes indmuret som Fyld nogle store, ornerede Sandstens Buesten, som kan skrive sig fra dette.

I Aaret 1740 nedtoges det runde Taarns Spir. Ved denne Lejlighed afleverede Blytækker Nygaard til Vallø Materialforvaltning 2 Skp. 16 ℔ gl. Bly og 3 Skp. 4 ℔ gl. Kobber. I de nærmest efterfølgende Aar har Taarnenes Stabilitet givet Anledning til endel Bekymringer. Ved denne Tid havde Eigtved

VALLØ SLOTSSPIR FRA TIDLIGST 1746 TIL SENEST 1789. EFTER ET BILLEDE FRA 1755.

afløst Thurah som Bygmester paa Vallø. I Dekanessens Journal, 9. Juni 1745, Pag. 11,**) findes Stiftsforvalterens »Memorial« af s. Dato indkomne Overslag »over det runde Taarn her i Slottet i Særdeelished, til et St. deraf, indtil i Linie med Floybygningerne, at needtage, og derefter, med saadan ringere Hoyde og et Tagsteens Dække, efter vedhæftede Ritz, igien at i Stand sættes —«

Naar man betragter Conings Billede nøjere, vil man se, at Taarnets øvre Etager, inddelte ved de vandrette Baand, vare højere end de 3 nederste Etager, medens det omvendte nu er Tilfældet. Der er heller ingen Tvivl om, at det runde Taarn dengang var højere end det 4 kantede. Det tør derfor betragtes som givet, at Taarnets øverste 3 Etager i den nærmest paafølgende Tid have været nedtagne og atter opmurede. Naar man har gjort Etagerne lavere, er det sikkert kun sket for at mindske Vægten af Taarnets øvre Del; Fundamentet var

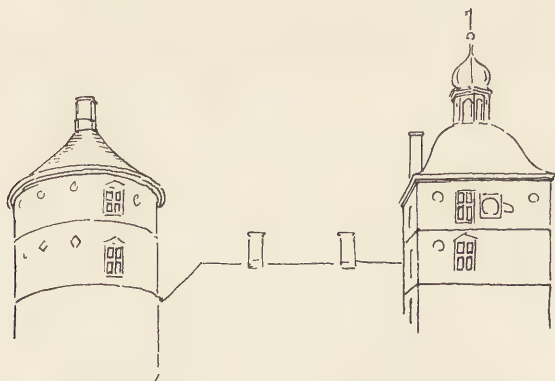
*) Johan Cornelius Krieger, Bygmester paa Vallø. Justitsraad Hoffmann, Embedsmand paa Vallø.

**) Drs. Excl. Provisorernes Ordrer, Resolutioner og Korrespondence fra 1738—1771. Vallø Stiftskontor.

jo ikke oprindelig beregnet paa en saadan Vægtforøgelse, som Paamuringen af de 3 Etager gav, og havde tidligere vist sig svagt; at det fremdeles gav Anledning til Bekymring ses af, at Eigtved 1746 forlanger Vandet fjærnet af Gravene for at kunne komme til at undersøge Fundamentet.

Da Slottet brændte, fandtes endnu Hvælvinger over det runde Taarns Kælder og Stue; naar 1ste og 2den Sals Hvælvingerne ere fjærnede, vides ikke, men det er vel før den her omtalte Forandring, eftersom der ikke omtales Hvælvingers Nedbrydelse i Overslaget. Derimod foreligger der Overslag »angaaende at udbryde Vellvingerne af Kjelderen, dend 1ste og 3die Etage i det fiirkantige Taarn, samt igien at indlægge pomerske Bielker med nye Gips-Loft og Gulve —« (Abbedissens Journal, Fol. 580, 1743).

Det er Eigtved, som har Hvælvingernes Nedtagelse paa sin Samvittighed; men han har sikkert haft sine Grunde dertil; det 4 kantede Taarn hældede allerede dengang mod Syd, og Fundamentet var svagt. Samtidig med at Hvælvingerne foreslaas nedtagne, foreslaar han »at sætte et nyt Bolværk i Graven for desto bedre at kunde fylde op og holde Jorden til samen omkring Taarnet, alt til samme Taarns og Fundamentets Bestyrkelse derunder, ved dend Siide ud til Slotts-Graven«. Taarnets søndre Mur var revnet fra øverst til nederst, og Eigtved har villet mindske Spændingen i Murene ved at fjærne Hvælvingerne.

VALLØ SLOTSSPIR FRA SENEST 1789 TIL 1863.
EFTER ET BILLEDE FRA BEGYNDELSEN AF DET 19. AARHUNDREDE.

Efter at det runde Taarns Spir 1740 var blevet nedtaget, stod Taarnet uden Spir indtil tidligst 1746, da Eigtved fremsætter Forslag til et saadant. Det er dette Spir, som ses paa Billederne fra 1755. Henimod Aarhundredets Slutning ombyttedes dette med et kegleformet Tag, i hvis Midte en Sandstensskorsten ragede frem. En lille Tegning fra 1789*) viser, at denne Forandring da havde fundet Sted, og denne Form bibeholdtes indtil 1863, da begge Taarntage ombyttedes med et Par ens udseende Renaissancespir, med 2 Lanterner i hvert.

(Fortsættes.)

*) Tilhører Hr. Stiftslæge Rode, Vallø.

CHRISTIANSBORG.

I det udbredte og ansete Tidsskrift »Deutsche Bauzeitung« findes en Meddelelse om, at der er udstedt Indbydelse til en *international* Konkurrence angaaende Opførelsen af Christiansborg Slot i Kjøbenhavn og at nærmere Oplysninger kan indhentes hos det danske Ministerium for offentlige Arbejder.

Efter dette skulde man tro, at Ministeriet i al Stilhed søger at indbyde udenlandske Architekter til denne Konkurrence, som næppe nogen af de konkurrerende danske Architekter har nogen Anelse om skal opfattes som international, idet hverken Kommissionens Sammensætning eller Indbydelsens og Programmets Ordlyd giver nogen Anledning til saadan Antagelse.

Da det jo imidlertid ingenlunde er ligegyldigt for de Konkurrerende, om det er en dansk eller en international Væddekamp, de skal bestaa, vilde det sikkert være i manges Interesse, om Kommissionen kunde give nogle Oplysninger om denne Sag.

Da Staten jo opretholder et Kunstakademi, hvor Architekter uddannes, og hvorfra der er udgaaet Kunstnere, hvis Navn og Arbejder er kendt og værdsat Europa over, vilde det unægteligt være opsigtvækkende, om den nu, hvor en saa national Opgave foreligger, søgte til Udlandet for mulig at finde den Kunstner, der skulde opføre den danske Kongeborg og Rigsdagsbygning; og skulde den Bestemmelse virkelig være tagen, er det vort Haab, at den i hvert Fald har mødt en kraftig Protest hos samtlige Architekter og Haandværkere i den udvalgte Kommission.

Architekt X.

TEKNISKE MEDDELELSER.

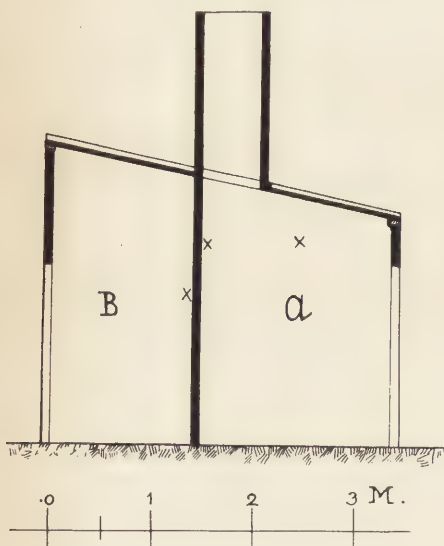
Cocolith. Blandt alle de tyske Gibsdielen indtager de saakaldte »Cocolith-Plader« en fremragende Plads. De bestaar af Gibs med Indlæg af Kokostrævler. Det meste af hvad man ellers har anvendt til Indlæg, saasom Rør, Træuld, Hamp, Jute og lignende, har vist sig mangelfuldt i en eller flere Henseender. Man har vanskelig kunnet faa Pladerne tætte, og de har manglet fornøden Sammenhæng, saa at Gibsen brister og Stykker falder af. Desuden paavirkes de nævnte Plantestoffer en Del af Fugtighed, hvorved Varigheden indskrænkes. Ved Anvendelsen af Kokostrævler har man tilsyneladende undgaaet disse Mangler. Trævlerne er sejge og stærke og paavirkes hverken af Fugtighed eller Tørke; de suger ikke Vand til sig og raadner derfor heller ikke. Varigheden af Pladerne er omtrent ubegrænset, og Sammenhængen er saa stor, at man kan inddrive Søm selv i Kanterne, uden at der opstaar Revner. Tætheden er fuldkommen.

Cocolith-Pladerne fabrikeres ved en lille Landstation Syd for Harzen og har nu været anvendte i nogle Aar. De har efterhaanden faaet en stor Udbredelse ogsaa udenfor Tyskland; de kendes saaledes særdeles godt i Norge og Sverrig, men herhjemme har de hidtil kun været anvendt i ringe Omfang.

Materialet dannes i Plader, hvis ene Side er glat og den anden ru (riflet efter Bølgelinier). Deres Længde er omkring 2 Meter, Bredden $^1/_4$ à $^1/_2$ Meter, og Tykkelsen varierer fra $1^1/_2$ til 17 Centimeter. Stoffet kan behandles om-

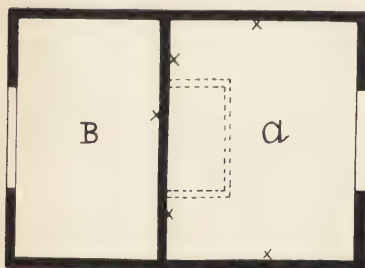
trent ganske som Træ: saves, høvles o. s. v. Plader, der er anvendte eet Sted, kan f. Eks. godt borttages og anvendes andetsteds. De er forsynede med Fjeder og Not, og Arbejdet er meget let at udføre.

Pladernes glatte Side er beregnet paa straks at kunne indgaa i en Væg uden Puds. Naar Arbejdet udføres med Omhu, vil man let opnaa, at en Væg, der dannes af saa store Plader, kan tapetseres. At faa Fugerne usynlige, naar der kun skal males, er selvfølgeligt vanskeligere. Den ru Side er bestemt til Pudsning, og Puds hæfter ogsaa udmærket paa den.

Cocolith-Pladerne er lyddæmpende og er flere Steder med Held anvendte i dette Øjemed, navnlig i Stedet for almindelig Forskalling paa Lofter. Dette skyldes ikke blot Gibsens døde Karakter, men tillige Kokosvævet, der i saa mange Henseender har en heldig Virkning.

Pladernes bedste Egenskab er deres overordentlige Isoleringsevne overfor Varme og Kulde, og deres dermed forbundne Evne til at beskytte mod Ildebrand. Huse, i hvilke de er anvendte, er meget lune om Vinteren og kølige om Sommeren. Forøvrigt illustreres dette Forhold samt deres Holdbarhed overfor Ild bedst ved den Prøve, som den 4. December 1900 blev foretaget af den kongelige mekanisk-tekniske Forsøgsanstalt i Charlottenburg (ved Berlin).

Vindretning.

x = Varmemaaler

Der blev opført et lille Hus af Cocolith-Plader, saaledes som det ses af vedføjede tvende Skitser. I Værelset, mærket *A*, blev der antændt et Baal med Brænde og Petroleum; til at begynde med var der 3 Kubikmeter Brænde, og senere blev der tilkastet $2^1/_2$ Kubikmeter. Loftet bestod af 2 cm. tykke Plader, der bares af overliggende Træstrøer, løsnede sig efter 40 Minutters Forløb, men kun fordi Sømmene, der bar dem, glødede; Skorstenen blev dog staaende. Forsøgets Afslutning bestod i, at Brandvæsenet rettede en kraftig Straale fra en Hydrant, hovedsagentlig paa Væggene omkring Baalet.

Pudsen faldt under Forsøget fra Pladerne, men Fugerne holdt sig tætte. »Efter Forsøgets Afslutning var de for Pudsen befriede Vægge noget møre i et

Lag af $1^1/_2$ à 2 cm. Tykkelse, men de havde fuldstændig bevaret deres Sammenhæng og viste sig ved Sønderslagning endnu ret modstandsdygtige. Kokostrævlerne inde i Pladerne havde tilsyneladende ikke undergaaet nogen Forandring. Ydervæggene og Mellemvæggene var kun lidet opvarmede paa den udvendige Side. Thermometret, som hang paa den 5 cm. tykke Mellemvæg i Rummet *B*, viste en Maksimaltemperatur paa 32 ⁰ C. I Værelset *A* iagttoges paa 4 Steder Temperaturer paa 1020 ⁰ og 1030 ⁰ C.« Saaledes er Ordlyden af Forsøgsanstaltens Udtalelser.

I Praksis har Fabrikatet ogsaa selv tilvejebragt et meget talende Bevis for sin isolerende Evne. I Aalesund var der nemlig anvendt Cocolith til eet Hus, og derved frelstes ialt 16 Huse under den store Brand i Vinter.

Det er da navnlig ogsaa disse sidstnævnte Egenskaber i Forbindelse med Materialets store Prisbillighed, der har skaffet det sin Udbredelse. De tyndere Plader benyttes meget til Loftsforskalling. $1^1/_2$ cm. tykke Plader kan anvendes paa Spændvidder indtil 80 cm., altsaa til Lofter med almindelig Bjælkeafstand; er Spændvidden større, benyttes 2 cm. De benyttes ogsaa meget til Mansardbeklædning, hvor man som bekendt i høj Grad trænger til et lunt Materiale. Til Isolering af kolde og fugtige Vægge benyttes lidt tykkere Plader og ligeledes til Beklædning af Shed- og andre Tage. Man kan godt direkte benytte dem til Tagbeklædning, naar de overtrækkes med Tagpap; de benyttes ogsaa indenfor den egentlige Tagbeklædning, men da kun for at holde Varme og Kulde ude.

De større Dimensioner anvendes dels til Mellemvægge og dels til ydre Vægge, hvilket sidste er bleven ret almindeligt i den sidste Tid. I Mariehamn i Finland er saaledes opført en Badeanstalt helt af dette Stof, og andre Steder har man opført Villaer, Arbejderboliger, Fabrikker, Barakker o. s. v. med Ydervægge af Cocolith-Plader, der overalt har holdt sig godt.

En særlig Anvendelse har Cocolith-Pladerne til Beklædning af fugtige Kældere og Tage; til dette Brug asfalteres de paa den ene Side.

S—s.

FORSKELLIGT.

Kataloger. Fra *Firmaet Severin & Andreas Jensen* er udsendt et særdeles smagfuldt Hefte, der med sit store Antal fortræffelige Illustrationer giver et godt Overblik over de mange dygtigt udførte Arbejder, som er udgaaet fra det ansete Møbeletablissement i de senere Aar.

De fleste af vore fremragende Architekter har jo i Aarenes Løb leveret Tegninger til enkelte Stykker eller hele Møblementer for dette Firma, og i Heftet finder man ogsaa Afbildninger af Arbejder fra flere saadanne; man træffer saaledes det store, overdaadigt udstyrede Skrivebord, som Konferensraad Heide har ladet udføre efter Etatsraad Dahlerups Tegning, ligeledes findes et Skrivebord fra den Serie Møbler, som Architekt Nyrop tegnede til Borgmesterværelserne paa Raadhuset, — her er endvidere Arbejder efter Tegninger af Prof. Erik Schiødte, Axel Berg, Bindesbøll, Prof. V. Koch, Magdahl-Nielsen og flere,

samt af Malerne Overgaard, Fristrup, Slott-Møller og den ene af Firmaets unge Chefer, Johannes Jensen.

Ved at blade den smukke lille Bog igennem kommer man til Erkendelse af, at det gamle Etablissement følger nøje med Tidens Fordringer og har Blikket aabent for det nødvendige i at knytte dygtige Kunstnere til sig. Resultaterne, som jo er godt kendte baade fra Firmaets Udstillingslokaler og fra de forskellige Udstillinger i Ind- og Udlandet, viser tilstrækkeligt det gode Samarbejde mellem dansk Haandværk og Kunst.

Svendeprøverne. Beretningen om de i Aaret 1903 aflagte Svendeprøver oplyser, at der af de 732 aflagte Prøver blev godkendt 707, medens der i 1902 kun blev godkendt 593 Prøver.

Antallet af Prøverne er meget forskellig indenfor de forskellige Fag. Bygningsfagene er talrigst repræsenterede: Malerne har saaledes 54, Snedkerne 103, Tømrerne 236, Murerne 200; herefter kommer Slagterne med 41, Bogtrykkerne med 12, medens de øvrige Fag ikke naar op til 10 og flere endda kun har 1 Prøve hver.

Prøven aflægges i enkelte Fag for en af Lavet nedsat Svendeprøvekommission, men for de fleste Fags Vedkommende aflægges dog Prøven for den af Magistraten nedsatte Kommission, der for Tiden bestaar af: Etatsraad, Borgmester Dybdal (Formand), Professor, Stadsbygmester Bønecke, Etatsraad, Architekt V. Dahlerup, Xylograf F. Hendriksen samt Architekterne Thorv. Jørgensen og Thorv. Sørensen som Suppleanter.

De døvstummes Kirke. Grundstenen til denne blev nedlagt den 14. Juni. Kirken skal opføres paa Falkonergaardsvej ud imod Aagades Forlængelse; den vil kunne rumme ca. 300 Mennesker og vil faa en fra andre Kirker afvigende Skikkelse, idet Pladserne indrettes amfitheatralsk, for at de døvstumme lettere kan se Præsten og følge hans Tegnsprog.

Tegningerne til Kirken er udførte af Architekt Emil Jørgensen, og den vil blive opført af Murermester Schioldann.

Teknisk Provinsskoleforening afholdt den 12. Juni Generalforsamling i Kolding. Som Repræsentanter for Fællesrepræsentationen var mødt Fabrikant Axel Meyer og Landsthingsmand Stilling. Der var repræsenteret 30 Skoler ved 53 Delegerede. Ialt er der nu indmeldt 53 Skoler med ca. 10.000 Elever. Statstilskuddet var 110.925 Kr.; man havde ansøgt om en Forøgelse af Statstilskuddet med 50.000 Kr., men der var kun bevilget 35.000 Kr. Det vedtoges at forny Andragendet til Ministeriet om en betydelig Forøgelse af Tilskuddet til fattige Elevers Ophold ved tekniske Skoler. De fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Architekt Estrup, Architekt Holck og Oberstløjtnant Krebs, genvalgtes.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 25. JUNI 1904
6. AARGANG № 39

VALLØ SLOT.

Meddelt ved Architekt Søren Lemche.

(Fortsat.)

Den gule »Stiftsbygning«, som indtil Branden 1893 lukkede Gaarden mod Øst, og af hvilken den smukke Gaardfaçade er bevaret, blev opført i Rokoko-Stil 1736 efter Tegning af Laurids de Thurah. Den opførtes med 3 Fløje, af hvilke den midterste — den saakaldte Altanbygning — havde fladt Tag med Balustrade mod Øst og Vest; den bestod af Kælder og Stue med en noget højere 8-kantet Pavillon som Midtparti mod Gaarden; Hovedadgangen til Bygningen var gennem denne Pavillons Forside; Portalen, som er bevaret, har Sandstensindfatning; umiddelbart over Døren findes et Par vingede Sandstens-Amoriner, som holder et guirlandesmykket Skjold med Christian den 6tes og Sofie Magdalenes Navnetræk. Over dette er et Vindue med smukke ornerede Stenindfatninger. I Architravens Frise findes en lille Stentavle med Paaskriften »Anno 1733«. I Gavltrekanten ses endnu en smuk Buste af Sofie Magdalene,

VALLØ »STIFTSBYGNING« SOM DEN FINDES AFBILDET I »DEN DANSKE VITRUVIUS«.

hvem Klosterets Oprettelse skyldes; paa hver Side af Trekanten sad tidligere en allegorisk Figur; tilvenstre for Beskueren en vinget Engel, alvorlig pegende i en opslaaet Bog; tilhøjre en ung Kvinde med et Par Overflødighedshorn i Favnen. Disse Figurer vare i naturlig Størrelse. Paa Trekantens Spids sad en forgyldt Stjerne.

Sidefløjene vare 1 Etage højere end Midtfløjen og havde Mansardtag med Kviste. Gesimsen var vistnok af Træ. I en Betænkning (Kopibog A 1738—71, Pag. 539—40, 29. 11. 1755, Vallø Stiftskontor) overvejes det til Ottekanten at anskaffe Kridtsten i Stedet for den raadnende Trægesims.

Efter Indskriften paa den lille Stentavle skal Bygningen være opført 1733.

VALLØ STIFTSBYGNING EFTER BRANDEN 1893.

Det har imidlertid vist sig, at den ikke er opført før 1736 og at dette Byggeforetagende har haft en ret mærkelig Forhistorie.

I de paa Vallø Stiftskontor beroende Kopier af Bilagene til Jordebogsregnskaberne*) 1. Maj 1735 til 1. Maj 1736, Litr. D, findes en Regning, som begynder saaledes:

»Allerunderdaniske Reigning.

Efter dend mellem Velædle og Velbyrdige Hr. Capitain Thurah og mig sluttede Contrakt af Dato 22. Okt. 1734 haver jeg underskrevne forfærdiget en deel Muurarbeide ved dend nye Kirke og Trappehuses-Bygning paa Hendes Mayst. Dronningens Gaard Lellinge, nemlig: —«

---

*) Gennemsynet af disse er med største Interesse og stort personligt Arbejde foretaget af Hr. Stiftslæge Rode, Vallø, hvem jeg skylder oprigtig Tak.

Herefter følger forskellige Poster, hvoraf bl. a. fremgaar, at Kirken var 25 Alen lang, 16 Alen bred; Murens Højde, »som allerede er opmuret, er $7^1/_2$ Allen $1^1/_4$ Allen tyk«. Regningen er dateret 25. Juny 1735 og underskrevet »Sørensen Murmester«.

Noget senere er i Regnskabet ført til Udgift 1256 Daler 53 Sk. »— over paagangne Omkostninger ved dend begyndte og igien afbrudte Kirke Bygning paa Lellingegaard«, betalt efter »Hr. Geheimeraad og Oberhofmeister Rabens Assignation af 16. Nov. 1735«.

Det ses af foranstaaende, at man i Aaret 1734—35 paa Lellinge har paabegyndt Opførelsen af en Kirkebygning. Jordebogsregnskabernes Bilag giver Oplysning om, at denne har været en Tilbygning til en allerede existerende Frøken-Klosterbygning. Kirkebygningen er opført 1734 og nedbrudt allerede 1735, endnu før den var bleven færdig; det fremgaar af andre Regnskaber, at Murene nedreves til Kælderen, og at Hvælvingerne i denne bleve staaende; der blev opført andre Mure paa Soklerne, og det tidligere Kloster omdannedes til Hovedbygning paa Lellingegaard. Denne Hovedbygning ombyggedes i Aaret 1861. I Henhold til Kurators Resolution af 24. Marts 1860 skulde Kælderne benyttes; Hvælvingerne maa dog være nedrevne ved denne Lejlighed.

Der findes meget udførlige Fortegnelser over de Materialier, som ere blevne disponible ved Klosterets Nedbrydelse, og som ere førte til Vallø og afleverede til Forvalter Rosted, for at anvendes ved Klosterbygningens Opførelse her. Fortegnelser findes fra Murer, Tømrer og Snedkermesteren. Af den Sidstes Fortegnelse ses det, at Dørene have været forsynede med Laase og at i alt Fald en stor Del af Snedkerarbejdet har været malet. Det synes saaledes, som om selve Klosterbygningen har været færdig, medens Kirkebygningen endnu var ufuldendt, da man fandt paa at flytte Klosteret.

Af Murmesterens Fortegnelse*) hidsættes følgende

»Specification

Paa de Materialier som til Murarbeyde henhøre og ved mig underskrevne Murmester af dend paa Lellinge nyanlagte og nu igien afbrudte Klosterbygning er bleven afbrudt og leveret paa Stedet til Forvalter Rosted, nemlig

Mursten	157400 St.
Tagsten	3900 St.
+ Marmorengler som paasadt over Døren med dertil hørende 3 St. Sten Zirather	2 St.
+ Dronningens Portrait i Bryst St. af Marmor	1 St.
+ Stenportal til ditto Portrait	1 St.

(o. s. fr.).

Hvelket hermed Attesteris.

Billesborg d. 8de February An. 1736.

Sørensen. Murmester.«

Thurahs Underskrift findes paa Fortegnelserne. Han har ikke noget at erindre imod det anførte, men berigtiger, at »Englene ey vare af Marmor, men af Bremer-Sten«. Dateret 20. Februar 1739.

---

*) »Material Regnskabet udi Grevskabet Walløe 1. May 1736 — 1. May 1737.« Litr. A.

At de i ovenstaaende Fortegnelse omtalte Bygningsdele ere identiske med de i Stiftsbygningen siddende Dele, tør betragtes som givet. Pladen med Aarstallet 1733 maa have angivet Aarstallet for Frøkenklosterets Opførelse paa Lellinge og er efter dettes Flytning til Vallø opsat paa sin nuværende Plads. Af hvilken Grund Klosteret først er opført i Lellinge, er ikke godt at vide; muligvis har Dronning Søfie Magdalene tænkt selv at ville bo paa Vallø, og først da denne Tanke er opgivet, har hun flyttet Klosteret til Vallø, som ved sine store Bygninger tillod en betydelig Udvidelse paa en forholdsvis billig Maade.

At Lellinge Klosterbygning har haft nøje samme Form og Udseende som den i Thurahs Danske Vitruvius afbildede Stiftsbygning, er ikke sandsynligt. Bygningen paa Vallø er rimeligvis yderligere forskønnet. Hverken de to allegoriske Figurer eller Galleriet, som findes afbildet paa Bygningen i Danske Vitruvius, ere opførte paa Fortegnelsen, ligesom Søjlekapitælerne ogsaa mangle her. Man har anvendt Materialierne paa bedste Maade, men bygget efter en ny Plan. Ved Klosterbygningen paa Lellinge har man ikke haft Anledning til at bruge røde Sten; man brugte Datidens almindelige gule Mursten. Ved Klosterets Opførelse paa Vallø skulde disse ved Lellinge Klosterets Nedbrydelse erhvervede Mursten anvendes, og det er vel saaledes nærmest af Sparsommelighedshensyn, at man paa Vallø opgav at bygge med røde Sten, skøndt man faa Aar tidligere anvendte saadanne.

I Materialregnskabet 1738—39 ses at være bleven tilovers fra Byggeriet paa Stiftsbygningen ialt 129.000 Sonderburger Mursten. Af disse anvistes de nødvendige Sten til Opførelsen af den i »Vallø Gade« liggende Præstegaard. (Specifikation Nr. 2, 24. 7. 1738.)

Murermester Søren Sørensen har 5. Aug. 1735 underskrevet Kontrakt med Thurah, ifølge hvilken Kontrakts § 3 han forpligter sig til »aldeles i Grunden at lade afbryde — — det paa Walløe Slots Grund i Arbeyde staaende nye Køkkenhuus —«. Dette nye Køkkenhus har ligget paa Stiftsbygningens Plads, og dets Fjærnelse maa være bleven nødvendig, da denne skulde bygges.

Paa Billedet fra 1755 er det 4-kantede Taarns Sydside afbildet med Hjørnekvadere fra Kælder til Gesims, Gavlene er forsvundne og Bygningerne øjensynligt alle hvidtede. Af Dekanessens Journal, 3. 4. 1750, Fol. 167, faar man at vide, at Hvidtningen nævnte Aar næsten allevegne var afvasket af Regnen, og at der ikke er foretagen nogen Reparation fra 1731, og »muligviis en Tid lang tilforn ikke skal være skeet«.

Thurahs hvide Stiftsbygning stod i alt væsentligt urørt indtil 1765, da Hofbygmester G. D. Anthon byggede en Etage til paa Midtfløjen. Nærmere Oplysning om dette Arbejde haves i følgende Kopi af Abbedisse Louise Sophie Frideriques Ordre til Stiftsforvalteren vedrørende Enkedronning Sofie Magdalenes Resolution og Approbation af Byggearbejdet*):

»Paa allerunderdanigst gjorde Forestilling over Hof-Bygmester G. D. Anthons in copia vidimata hoshæftede General-Beregning af = 14de = May h. a., med tilhørende Haandverkeres Overslage, samt = 2de af hannem forferdigede, og nu

*) Vallø Stiftskontor: Copie af Bilagerne, som fulgte Walløe Stifts Jordebogs og Material Regnskaber for det Aar fra 1ste May 1766 til 1ste May 1767. Nr. 51—69.

igien in Originali tilstillede Tegninger, daterede 23. November 1763, alt angaaende nok en Etages Opføerelse over Alletan-Bygningen her udi Stiftet, med videre derudi betegnede Forandringer, anslagen, efter fornevnte Hofbygmesterens General-Beregning, til dend Summa = 4873 Rdl. 4 ℔ 8 ß, foruden de dertil beregnede = 50 Læster og = 6 Tønder Kalk in Natura, samt Materialiernes og Haandverkernes frie Transport og Quarteer; haver Deres Maye[st] Enke-Dronningen nu, under = 21. Junii sidstafvigt, meddeelt os følgende Resolution og Approbation, nemlig: —«

Herefter følger Dronningens Resolution af 12. Juli 1764, i hvilken det bl. a. hedder: »— — mens for dette Aar forretages ikke noget viidere derved, end at

VALLØ SLOT FRA 1866 TIL 1893.

Materialierne dertil bliver anskaffede og tilkiørt efter Leilighed, saa at Arbeydet tilkommende Foraar betiids kand foretages, og førend Vindteren kommer, sættes i fuldkommen Stand. —«

Det paalægges Hofbygmester Anthon at føre Tilsyn med Arbejdet og Materialierne, og at sørge for, at hans Overslag af 14. Maj 1764 ikke overskrides. Efter at Arbejdet var udført, har Abbedissen d. 14. 3. 1766 anvist til Udbetaling 4593 Rdl. 5 ℔ 14 ß som Betaling herfor.

Den 15. Maj 1766 paalægges det Slotsforvalteren at indsende »Eet Hundrede Rdl. udi Banco Sedeler til en billig Douceur« til Hofbygmesteren, og Kopi af dennes Kvittering for Beløbet er bevaret.

Paamuringen af denne Etage er fortræffeligt planlagt og udført. Over Stuevinduerne sloges Cirkelbuer, i hvilke anbragtes runde Medailloner »med Festons«. Disse modelleredes af Gibseren C. L. Forsati og udførtes i Stuk. Ifølge Slots-

forvalterens Paategning paa Regningen bestod Indholdet af »de = 4 Siider paa Stifts Medaillerne, samt de = 2de Sindbilleder, som tilforn vare anbragte paa Frontespitzen over 8 Kandten«.

De 2 Medailloner nærmest Sidefløjene er ganske rigtigt Relieffremstilling af de 2 tidligere omtalte allegoriske Figurer paa Gavltrekanten; rimeligvis have disse været udførte i Stuk og ødelagte, da Etagen blev paamuret.

Sofie Magdalenes Buste fik ved samme Lejlighed sin Stuk-Krone ombyttet med en forgyldt Kobberkrone.

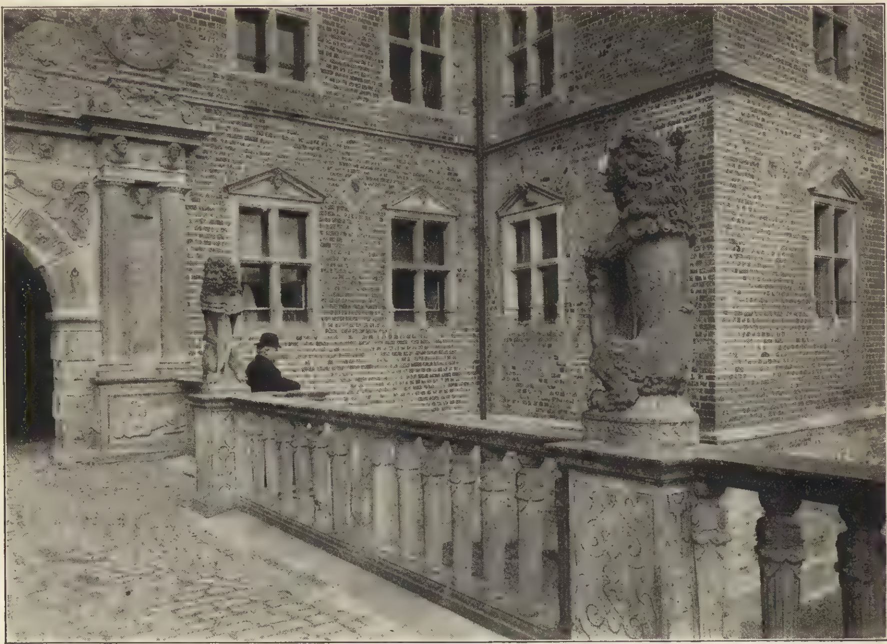
I Aarene 1863 til 66 foretoges betydelige Restaureringer af Stiftets Architekt, Kammerraad Zeltner. Bygningerne vare da alle hvidtede udvendig.

Ved den foretagne Restaurering blev Hvidtningen fjærnet og den i Renaissancestil byggede Del af Slottet atter gjort rød. Dette har paa Grund af Murenes uensartede Overflade været et omstændeligt Arbejde; mangfoldige Steder i de under Frederik den 4de byggede Dele af Slottet bestode Murenes ydre Skal af smaa røde eller gule Sten; for at bibringe Murene Udseendet af at være udførte med Munkesten, bleve Fugerne paa disse Steder fyldte med Kalk og falske Fuger indhuggede i Murværket, Fladen blev rødmalet, og de indhuggede Fuger udfugede. De 2 middelmaadigt udførte Dyrefigurer, som — udhuggede i Sandsten — ere anbragte i Sokkelen paa hver Side af den ydre Portal, skrive sig fra denne Istandsættelse. Nordfløjens nordre Side blev for en stor Del pudset med Kalk og Cement, Fladen blev rødmalet, Fuger indhuggede og atter udfugede med Kalk. Det blev fortræffeligt udført; da det endnu efter Branden i 1893 stod fuldstændig ubeskadiget, blev der ved den nyeste Istandsættelse ikke rørt videre ved Façaden. Før Branden var enkelte Steder foretaget Ommuringer i Façaderne med nye stærkt røde, ganske ensfarvede Munkesten; derved fremkom stygge Pletter. De fleste af disse ere fjernede ved den sidste Istandsættelse. Dog ses endnu, paa det 4 kantede Taarns Sydside, en saadan gammel Ommuring, som strækker sig fra Sokkelen til lidt under 2den Sals Baand.

FRA SØNDRE FLØJ KORT EFTER BRANDEN.
SKIZZEBOGSBLAD.

Slottet har engang været

SLOTSBROEN. VINDEBROEN FANDTES TIDLIGERE MELLEM DE 2 LØVER.

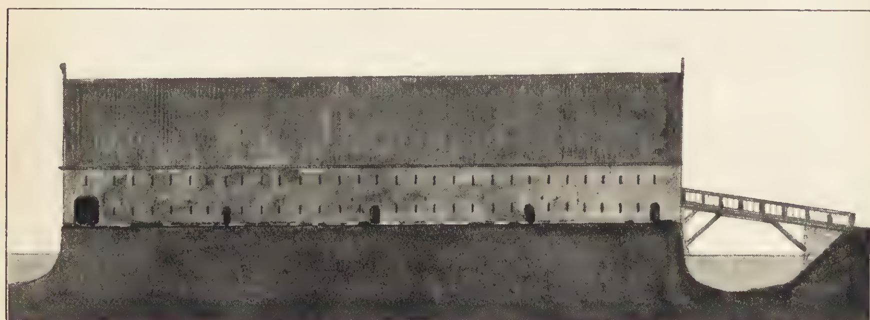
fuldstændig omgivet af dobbelte Grave, af hvilke Størstedelen ere bevarede. Broen, som fører over den indre Slotsgrav, var i sin Tid, kort foran Porten, forsynet med Vindebro. Nu hviler Broen paa 5 store, hvælvede Buer, af hvilke den næstinderste har erstattet Vindebroen. I de smukke Sandstensrækværker paa hver Side af Broen staar skjoldholdende Sandstens Løver paa høje Sokler. Følgende Vaabener ere udhuggede i Skjoldene: tilhøjre (for den udefra kommende) Rosenkrantzernes og Langernes, Juellernes, og Juellernes-Hakkernes; tilvenstre: Munkernes, Thotternes og Gyldenstierners-Presenters Vaabener.

De karakteristiske Skjoldholdere have sikkert deres Forbillede i de tilsvarende paa Rosenholm i Jylland, bygget 1567. Forbindelsen er let paaviselig, idet Oluf Billes Hustru, Margrethe Rosenkrantz, var Datter af Rigsraad Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm.

Samtidig med at Slottet brændte, gik den gamle, smukke, monumentale Ladebygning op i Luer. Den var beliggende paa den saakaldte »Forpagter-Ø«, som laa mellem den indre og den ydre Grav, øst for Slottet, og laa i Retning Vest—Øst med sin ene Ydermur og begge Gavlene umiddelbart op til Gravene. Paa denne Holm laa den gamle Forpagtergaard. Der var fra Vejen øst for Laden Indkørsel over en Bro til dens 1ste Sal; man kørte paalangs gennem hele Bygningens Længde til Gavlen nærmest Slottet, drejede her til venstre og kørte ad en Rampe ned i Forpagtergaarden, fra hvilken var Adgang til en stor Lo m. m. under Laden. Da Meddeleren heraf kom til Vallø kort efter Branden, var man allerede i Gang med at nedrive Murene; Gavlene laa paa Jorden. Det lykkedes dog at faa Bygningens Mure opmaalte, inden de faldt. Gavlene maaltes ved at tælle Skifterne paa Jorden; Skiftegangen var ikke forstyrret ved Faldet. Døre

og Vinduer vare i vor Tid ændrede hist og her; men da deres oprindelige Pladser vare umiskendelige, ere de paa foranstaaende Afbildning førte tilbage paa deres Plads. Laden var muret med smaa, gule Sten, af samme Slags, som er anvendt til Vestfløjens nordligste Ende og er vel samtidig med denne.

Det fremgaar af ovenstaaende, at Vallø Slots Tilblivelse ikke kan henføres til et bestemt Tidspunkt, saaledes som Tilfældet er med den langt overvejende Del af vore monumentale Bygninger; man kan vist dristigt paastaa, at ingen anden af vore gamle Borge har undergaaet saa mange Forandringer som Vallø-gaard. I tidligere Tider en befæstet Borg, derpaa Herresæde for mægtige Adelsslægter, senere Bolig for en Konges Elskede og endelig et hyggeligt Hjemsted

DEN GAMLE LADEBYGNING PAA VALLØ, SET FRA SYD.
BRÆNDT, OPMAALT OG NEDREVEN 1893.

for enligt stillede Damer; oprindelig en Samling middelalderlige Huse har Vallø Slot gennem talrige Forandringer og Udvidelser undergaaet Forvandlingen til det smukke og anselige Slot, som vi glæde os ved at kunne tælle mellem vore nationale Monumenter. Slottet er nu genopført i den Stil, i hvilken Mette Rosenkrantz byggede sin Sydfløj; om en Restaurering i egentlig Forstand har der ikke godt kunnet være Tale. Man har været temmelig frit stillet med Hensyn til Maaden, paa hvilken Opgaven burde løses. Det gjaldt blot om at faa alle de mange praktiske Goder bragt ind under en værdig og naturlig Ramme, en Opgave, som Prof. Hans J. Holm har løst med vanlig Kærlighed og Forstaaelse.

(Fortsættes.)

ULFELDTS PLADS.

Mens vi alle for ikke at gøre Møller-Jensens Profetier til Skamme er travlt beskæftigede med at sige daarlige Brandere om Graabrødretorv — *Kulørbrødretorv* vilde jeg sige —, vil jeg tillade mig at erindre om den gode Zahrtmannske Idé, at rejse et Mindesmærke for hans Heltinde *Eleonore Christine* paa Torvet, eller vel rettere paa den lille Plads, der endnu bærer Ulfeldts Navn.

Som bekendt findes i Nationalmuseets Have den gamle Ulfeldtske Skamstøtte med den kraftige Indskrift: FORRÆDEREN — CORFITZ U. F. — TIL ÆVIG SPOTT — SKAM OG SKIÆNDSEL — paa dens fire Sider.

Det faldt mig da ind, at man kunde gøre denne gamle Skamstøtte om til en Æresstøtte for Ulfeldts Hustru ved blot at borthugge Indskriften og forny den til Ære for Eleonore Christine.

Men efter at jeg har set Støtten, synes jeg, den er saa mærkeligt et Minde om henfarne Tider, at det ikke kan forsvares at forhugge den.

Mit Forslag er nu, at man temmelig nær eftergør den gamle Støtte, dog i lidt skønnere Former — thi Skamstøtten er med Villie gjort noget raa i Formen —, stiller den paa Ulfeldts Plads ud for den Grund, hvor hans Gaard har staaet, og paa dens fire Sider hugger:

ELEONORE CHRISTINE
CHR. D. 4DES DATTER
ULFELDTS HUSTRU
TIL ÆREMINDE.

En Ven af mig, en god Mand, sagde, da jeg havde udviklet denne Tanke for ham: Ja, det var i Sandhed en Oprejsning; jeg tror, at hvor i Himlen hun end færdes, vilde hendes gamle, haardt prøvede Hjerte dybt bevæges.

P. V. J. K.

STADSARCHITEKTEMBEDET.

I Borgerrepræsentationens Møde Mandag den 20. Juni var fremsat til 1ste Behandling Magistratens Forslag om »en Omordning af Stadsingeniørens Kontorhold m. m.« Hovedpunkterne i denne Sag med den anførte noget vildledende Betegnelse er følgende:

at Kommunens tekniske Arbejder og Bygningssager for Fremtiden forestaas af Stadsingeniøren, medens Nybygninger som Regel udføres ved Architekter uden for Administrationen,

at der til Stadsingeniøren overføres den Afdelingsarchitekt i 3die vedtægtsmæssige Lønningsklasse og de to bygningskyndige i 5te vedtægtsmæssige Lønningsklasse, som for Tiden er ansatte hos Stadsarchitekten,

at der som Smagsdommer i Spørgsmaal af architektonisk Interesse af Kommunalbestyrelsen vælges for 6 Aar ad Gangen en akademisk uddannet Architekt uden for Administrationen, der lønnes med et aarligt Honorar af 2000 Kr.,

at Stadsarchitekt-Embedet med dets faste Personale inddrages,

at der under Direktoratet for Vej- og Kloakanlægene oprettes et Embede som Gartner i 3die vedtægtsmæssige Lønningsklasse.

Under den Diskussion, der førtes om Sagen, efter at Borgmester MARSTRAND først havde gjort Rede for sit og Magistratens Standpunkt, udtalte Architekt EUGEN JØRGENSEN sin varme Tilslutning til den Del af Magistratsforslaget, som gaar ud paa, at Nybygninger skal udføres ved private Architekter. Byens Fysiognomi og Bygningskunstens Udvikling herhjemme vil lide Skade ved, at Tegninger til det kommunale Bygningsarbejde altid udgaar fra et og samme Bureau, navnlig naar man ser hen til, at vor Architektstand rummer saa mange friske og dygtige Kræfter, ved hvis Anvendelse der vil kunne komme nyt Liv ind i Byggeforetagenderne. Men dette vil dog ikke være nogen Motivering til at nedlægge Stadsarchitektembedet; thi dels vil Vedligeholdelsesarbejderne ved Kommunens Bygninger stadig kunne forblive under en Stadsarchitekt, dels vil det netop være en passende Opgave for denne at lægge Byggeforetagenderne fra første Færd til Rette, dels for Kommunen selv, dels for de private Architekter. At lade dette Arbejde overgaa til Stadsingeniøren er uheldigt; thi her har netop Architekten sin egen Domæne, og det er ham, der ved et Byggeforetagende bør holde alle Traadene i sin Haand. Tillige bør Stadsarchitekten varetage Kommunens Interesser som Bygherre og have Tilsyn med, at alt udføres som det skal, ligesom der vil kunne samles et godt og brugbart Erfaringsstof under ham. Den af Borgmesteren foreslaaede »Smagsdommer« maatte nærmest betragtes som en ret imaginær Størrelse. Ogsaa paa Gadeplaner, hvis Udarbejdelse er gledet helt bort fra Stadsarchitektens Bureau, burde den nye Stadsarchitekt for Fremtiden have Indflydelse. — For Byens Havevæsen maatte man nære den største Interesse og ikke nu træffe en Ordning, som vilde være til Skade for Udviklingen af de mange nye Ideer paa dette Omraade, som netop er ved at komme til Gennembrud i Udlandet.

I den derpaa følgende Diskussion støttedes Forslaget om at bevare Stadsarchitektembedet i dets derefter ændrede Skikkelse navnlig af Etatsraad STRØM, Ingeniør RUMP, Ingeniør FOSS og Murermester GRAM, og med ret afvigende Motivering af Snedker M. OLSEN, hvorimod Direktør BING og Ingeniør SLOMANN talte for den af Borgmesteren foreslaaede Ordning. Gartner NIELS MØLLER udtalte sig nærmere om Havevæsenet.

Sagen henvistes derefter til et Udvalg, hvortil valgtes: Direktør BING, Murermester GRAM, Architekt EUGEN JØRGENSEN, Kriminalretsassessor J. H. KOCH, Havnebygmester H. C. V. MØLLER, Gartner NIELS MØLLER, Snedker M. OLSEN, Murer H. RASMUSSEN og Ingeniør RUMP.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Pinol kaldes et Isolerings- og Beskyttelsesmiddel, som allerede gennem nogle Aar har staaet sin Prøve i Udlandet, særlig Tyskland; det fremstilles af Harpiks og er giftfrit og ikke ætsende. Det kan benyttes til Paastrygning af fugtige

Mure før Pudsningen og kan ogsaa med Fordel anvendes paa de pudsede Vægge forinden Tapetseringen. Farver med kemiske Bestanddele maa ikke blandes med Stoffet; dette maa først paastryges i en bestemt Opløsning, som Brugsanvisningen nærmere angiver.

Træ kan ogsaa bestryges med Pinol; den oprindelige Træfarve kan da holde sig uden at blive sort.

Efter foreliggende Attester skal Pinol være i Besiddelse af en stor Del gode Egenskaber; det er saaledes i Stand til at udrydde Slim, Svamp og Skimmeldannelser og besidder tillige desinficerende Evner, hvortil endelig kommer, at det ikke er dyrt, kan opbevares i ubegrænset Tid og er let at anvende.

Bm.

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüth's Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen* er sendt os til Anmeldelse:

De Architect, Ontwerpen, Studies, Teekningen en Details. (H. Kleinmann & Co., Haarlem.)

Det hører jo ikke til Hverdagsbegivenhederne herhjemme at faa Lejlighed til at gøre sig bekendt med nyere hollandsk Architektur, men lykkes det saa endelig at faa fat i et eller andet Kunstblad, som indeholder Gengivelser af de senere Aars Bygningsværker i Nederlandene, føler man ligesom et frisk og velgørende Vindpust imellem al den moderne tyske Kunst, som til daglig serveres os gennem et Utal af Tidsskrifter. Der kan maaske siges meget mod den nyere hollandske Architektur, men man sporer i hvert Fald der en Trang til at søge egne Veje, som ikke helt sjældent ogsaa lykkes godt.

Det foreliggende Værk indeholder bl. a. flere saadanne moderne Bygninger, hvis Enkeltheder man ikke kan undlade at fordybe sig i; vi skal saaledes nævne et Par Villaer af Architekterne J. W. Haurath og H. P. Berlage og nogle Privathuse af Architekt Jac. Stuivenga.

Iøvrigt omfatter Værket Architektur og Billedkunst fra alle Riger og Lande, lige fra Markuspladsen i Venedig *med* Kampanile og til de assyriske Løver i British Museum, Glasmalerier af Walter Crane o. s. v.

FORSKELLIGT.

En Timelønstabel er udgivet af F. Haugaard-Hansen; det er et net lille Hefte, hvori enhver, der har med Udregningen af Ugelønninger for Arbejdere at gøre, altsaa alle Arbejdsgivere, disses Inspektører, Formænd og Kontorpersonale, hurtigt og let kan komme til Resultater angaaende Lønninger fra 1 til 60 Timer. Tabellen er overordentligt letfattelig og praktisk.

Internationale Konkurrencer. I »*Moniteur officiel du Commerce*« findes bekendtgjort, at den danske Regering indbyder til Konkurrence angaaende Opførelsen af Christiansborg, Danmarks gamle Kongeslot; Omkostningerne ved Opførelsen antages at ville blive ca. 6 Millioner Kroner. Det meddeles tillige, at de danske Statsbaner om kort Tid vil indbyde til Konkurrence om Opførelsen af et Central-Maskinværksted, som skal koste ca. 3 Mill. Kr., og en Centralstation i Kjøbenhavn, hvis Opførelse vil beløbe sig til ca. 18 Mill. Kroner.

❦

Friedrich Siemens, den sidste af de tre Brødre med det i den moderne Teknik saa berømte Navn, er for kort Tid siden død i Dresden i en Alder af 78 Aar. Han var født 1826 i Menzendorf og fik som ung Ansættelse ved Telegrafvæsenet i England. Han forlod imidlertid dette for at kaste sig over tekniske Forsøg og gjorde her adskillige vidtrækkende Opfindelser paa Opvarmningens og Belysningens Omraader; ogsaa Glasfabrikationen i Tyskland bragte han op paa et meget højt Trin.

❦

En Buste af Architekten Theophilus Hansen vil blive anbragt paa Parlamentsbygningen i Wien over den ene af Hovedindgangene. Busten, der skal støbes i Bronce og staa paa en poleret Stenpiedestal, udføres af Billedhuggeren HUGO HÄRDTL.

❦

Dresden. I denne By har der dannet sig et Selskab med Formaalet »Heimatschutz«. Dette Formaal gaar ud paa Bevaring af Mindesmærker, smukke landskabelige Steder, Ruiner o. lign. Man vil ligeledes søge at virke for og fremme Kultivering af lokal Flora og Fauna samt Bevaring af geologiske Ejendommeligheder. Endelig vil man søge at vedligeholde nationale Skikke, Fester og Dragter. Professor SCHULTZE-NAUMBURG er valgt til Selskabets Præsident.

❦

Et Justitspalads i Mainz vil efter en nys afholdt Konkurrence blive opført efter Tegninger af Architekt PAUL BONATZ, som er Docent ved den tekniske Højskole i Stuttgart. Byggesummen vil antagelig blive 2,5 Mill. Mark.

❦

Paris. Det bekendte og interessante Marinemuseum, som findes i Louvre, skal nu overflyttes til Hotel des Invalides, hvor Artillerimuseet allerede er installeret. Det samlede Navn for disse to Museer vil da fremtidigt blive »Musée des Armées de Terre et de Mer«.

❦

Kirken San Giovanni i Siena, som danner en Del af Kathedralen, er nu bleven restaureret og ført tilbage til sin oprindelige Form og Stil. En Del gamle Freskomalerier er ved denne Lejlighed komne for Dagen, og Mosaikerne i Taarnet og Kathedralen er istandsatte.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 2. JULI 1904
6. AARGANG Nº 40

NAZARETH-KIRKEN.

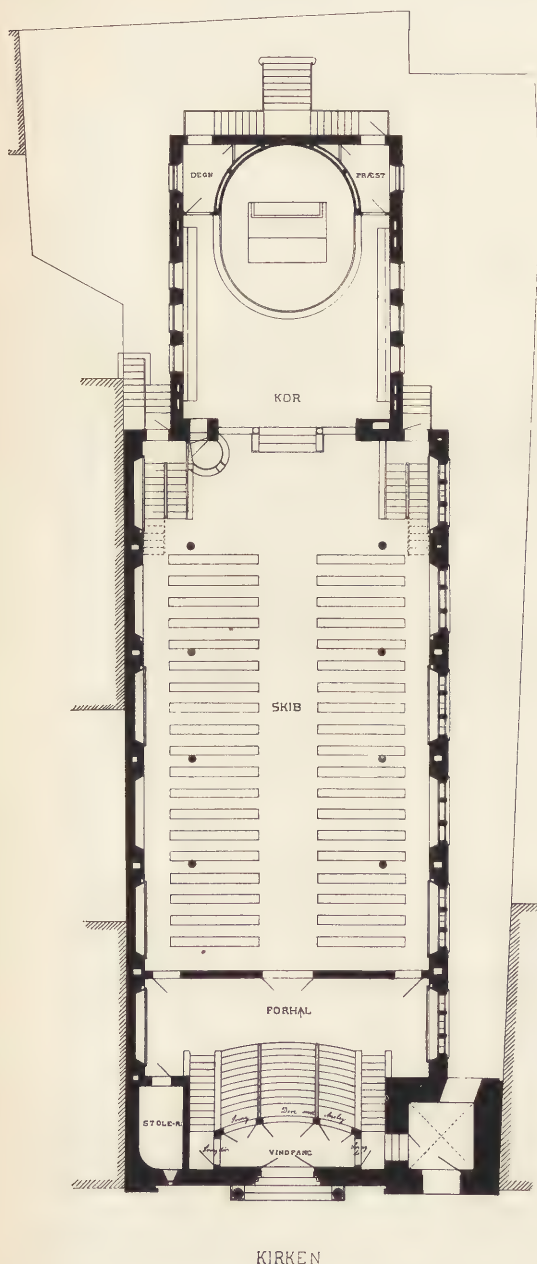
NAZARETH-KIRKEN.
HOVEDINDGANGEN.

ARCHITEKT
V. NYEBØLLE.

Den nye Kirke, som blev indviet den 8. Maj iaar, netop paa 2-Aars-Dagen for Grundstenens Nedlæggelse, er opført i Ryesgade paa en Plads, hvor der i en Aarrække har ligget en mindre, interimistisk Kirkebygning.

Kirken er bygget i Stil med de norditalienske, romanske Kirkebygninger; den ligger indeklemt i Gadelinien mellem Husene og hviler paa en høj Granitsokkel, medens selve Façaden forøvrigt er opført af røde Mursten med Anvendelse af Kridtsten og brændt Ler. Hovedindgangen er prydet med en muret Baldakin, baaren af to Granitsøjler; under Baldakinen er en i Sandsten huggen Kristusfigur, som med sin ene, gennemborede Haand fastholder Korset, medens den anden, hvori Naglen sidder, er løftet til Velsignelse. Paa begge Sider af Hovedindgangen strækker sig, i hele Façadens Længde, en Frise af brændt Ler, i hvilken er fremstillet forskellige bibelske Figurer: Adam og Eva, Abraham, Moses, David, Johannes Døberen, Evangelisterne samt Apostlene Peter og Paulus; alle disse Skikkelser er vendte mod Kristusfiguren over Døren og peger mod denne. Frisen er modelleret af Billedhugger Th. Bærentzen.

Gennem Forhallen, til hvilken en bred Trappe fører op, kommer man ind i selve Kirkerummet, som ligger 4 Alen over Gaden.

NAZARETH-KIRKEN. ARCHITEKT V. NYEBØLLE.

NAZARETH-KIRKEN.
FAÇADE MOD RYESGADE.

ARCHITEKT
V. NYEBØLLE.

Kirkens Skib har fladt, dekoreret Bjælkeloft med Kassetter; paa begge Længdesiderne og foran Orgelpladsen findes Pulpitur. En høj Bue og en Balustrade af røde Sten skiller Skibet fra Koret, hvis Gulv ligger en Alen højere end Kirkens. Koret har Tøndehvælving og en stor halvrund Apsis, i hvilken er anbragt en i stærke Farver dekoreret Altertavle af Keramik, forestillende Jesus, som præ-

NAZARETH-KIRKEN.

ARCHITEKT
V. NYEBØLLE.

diker i Synagogen i Nazareth; denne Altertavle er modelleret af Billedhugger Aage Hassel og brændt paa Ipsens Terrakottafabrik. Koret faar Lys fra tre høje Vinduer i hver Side.

Paa begge Sider af Alteret ligger Præste- og Degneværelser, og langs Korets Sidevægge er anbragt høje Stolestader.

Prædikestolen, der hviler paa murede Søjler, er udført af brændt Ler og Klæbersten; Døbefonten er ligeledes udført af brændt Ler og bærer fire Relieffer, forestillende Jesu Daab og Adams og Evas Forvisning fra Paradiset.

I Skibet er ophængt 3 smedede Lysekroner.

I Krypten, hvortil der er Adgang dels fra Forhallen, dels fra Gaarden og fra Skibets nordvestlige Side, findes en større og en mindre Forsamlingssal, Sakristi og Ligstue; endvidere er Varmeapparatet installeret her.

NAZARETH-KIRKEN. ARCHITEKT V. NYEBØLLE.

I Kirken er Plads til ca. 1000 Mennesker, hvoraf 750 kan faa Siddeplads. Kryptens Sale kan rumme ca. 600 og 450 Mennesker. Architekt V. Nyebølle har udført Tegningerne til Kirkebygningen og har ledet dens Opførelse.

Af de forskellige Haandværkere og Leverandører, som har været knyttede til dette Arbejde, skal anføres:

Murermester R. O. Rasmussen, Tømrermester Adam Matthissen, Stenhugger E. Nielsen, Smedemester Waterstrand, Blikkenslager Gelardi, Snedkermester

Poulsen, Randers, Møbelsnedker Jensen, Brunhøj pr. Fredericia, Gørtler Lundqvist, Malermestrene Petersen & Andersén, Stukkatør Ferdinandsen, Fabriken »Vølund« (Varmeapparatet), Riedels Eft., Kjøbenhavns Dørgrebsfabrik m. fl. Frederiksholms Teglværk har leveret Frisen paa Façaden samt de øvrige Terrakottaarbejder.

NAZARETH-KIRKEN.
FORSAMLINGSSAL I KRYPTEN.

ARCHITEKT
V. NYEBØLLE.

Kirkens Opførelse har kostet ca. 150,000 Kroner, en efter Forholdene meget lav Byggesum, til hvilken imidlertid de medvirkende Kunstnere og Haandværkere har bidraget ved Gaver eller ved meget lave Entreprisesummer.

OM TILSYNET MED DE ARCHITEKTONISKE MONUMENTER FRA FORTIDEN.

Af og til hører man et og andet vedrørende vore architektoniske Monumenter fra Fortiden, der frister til at spørge om, hvorledes det i Grunden staar til med Omsorgen for og Tilsynet med disse Bygninger. Jeg vil i Sagens Interesse forsøge en Fremstilling af de herhen hørende Forhold, saaledes som jeg opfatter dem, uden dog at garantere for, at den er udtømmende.

For Kirkernes Vedkommende, der udgøre den væsentligste Del af Fortidsmonumenterne, findes en Lov af 19. Febr. 1861. Naar man gaar ud fra, at Interessen for Middelalderens Bygninger først bryder igennem ved Midten af

forrige Aarhundrede, er det tidligt, at en saadan Lov kommer til at foreligge. Ved Hjælp af den kunde der have været udrettet meget, ifald det ikke var bleven overset, at Udøvelsen lagdes i Hænderne paa Mænd, som ikke kunde forudsættes at have det fornødne Kendskab til kirkelig Architektur og til Vurderingen af Kirkernes Inventar, men kun vare kvalificerede til at varetage det, der vedrørte Hensynet til Gudstjenesten og den rent haandværksmæssige Vedligeholdelse. Hvad den kunstneriske Side af Sagen angaar, giver denne Lov den individuelle Smag Lejlighed til at træde i Stedet for Sagkundskab, og den er derfor ofte bleven misforstaaet. Følgen er da ogsaa bleven — naturligvis ved Siden af heldige Undtagelser — en Række Ødelæggelser paa Kirkerne og deres Inventar, som uden Overdrivelse kan siges at have medført større Tab end de foregaaende Perioders Ligegyldighed. Imidlertid er der heldigvis endnu meget at værne om, og Loven er formentlig saaledes, at den ved administrative Foranstaltninger kunde gøre sin Nytte. Ved Cirkulære til Biskopperne er der søgt at raade Bod paa Manglerne; men det derved tilsigtede kan ikke siges at være naaet.

Til betydelig Skade for Kirkerne er de forskellige Ejendomsforhold, idet nogle ere Statsejendom, andre eje sig selv, nogle tilhøre private, andre Konsortier; herved er vel intet at gøre, men i hvert Tilfælde ere de alle underlagte Kirkesynsloven.

Ved denne Lovs § 33 er der tilvejebragt Mulighed for, at »fortrinlig vigtige Kirker, saasom Domkirker« henlægges under et særligt Syn, bestaaende af 3 Mænd, der har den fornødne Sagkundskab. De udnævnes af Kultusministeriet og træde i Stedet for det ordinære Syn. Saadanne særlige Syn fungere ogsaa for Tiden, sammensatte af to Architekter og Direktøren for Nationalmuseets anden Afdeling. Her gælder det altsaa om at vælge de Mænd, der have saa grundigt Kendskab til Monumenterne, at de kunne gøre den rette Indflydelse paa disse gældende og samtidigt nyde den fornødne Tillid hos de udøvende Kunstnere. At der har dannet sig den Praxis, at den nævnte Museumsdirektør optager den ene Plads, er uheldigt, fordi han som Regel ikke kan forudsættes at være sagkyndig i det, hvorpaa det her kommer an, og Følgen bliver da let, at der kommer til at mangle den rette Balance i Afgørelserne.

En anden Bemærkning, som kan gøres til Benyttelsen af § 33 er, at man i alt for høj Grad er bleven staaende ved, hvad der i 1861 ansaas for fortrinlig vigtige Kirker uden at tage tilstrækkeligt Hensyn til, at det grundigere Kendskab til Landets Kirker, der er indvundet siden dengang, absolut maatte foranledige Overførelsen af mange Kirker fra de ordinære til de særlige Syns Omraade.

Med Hensyn til, hvad der ovenfor er sagt om Tilsynet med Kirkerne, maa dog bemærkes, at en Del af dem ligger under de kongelige Bygningsinspektorater. Her frembyder sig altsaa den Fordel, at de komme under anerkendt dygtige Architekter; men Inspektoraterne ere meget store, og det er dernæst ikke givet, at deres Indehavere have særlig Interesse for de architektoniske Fortidsminder eller, paa Grund af andre Embedspligter kunne ofre den Tid paa dem, som er nødvendig, naar et godt Resultat skal kunne naas. Det hører vel heller ikke til Sjeldenhederne, at de kgl. Bygningsinspektører blive anmodede om at undersøge en eller anden Sag, som strængt taget ikke hører under deres Embede;

de afgive da deres Erklæringer; men hvem paasér, at det i Erklæringerne angivne virkelig udføres, eller at det følges paa den Maade, der er tænkt?

En Række Kirker, Stiftslandsbykirkerne med Roskilde Domkirke i Spidsen, er henlagte under Stiftsøvrighedens bygningskyndige Konsulent. Her kommer det jo meget an paa, om Stiftsøvrighedens Valg falder paa den rette mellem de Architekter, der ere til Raadighed; men selv om dette saaledes som nu er Tilfældet, synes Konsulentens Stilling at være meget uklar og hans Virksomhed indskrænket og svækket ved anden Indflydelse.

Endelig er Klosterkirken i Sorø og de under Akademiet hørende Kirker, derimellem Bjernede og Fjenneslev, i den senere Tid udskilte fra det kgl. Bygningsinspektorat, under hvilket de tidligere sorterede, og henlagte under et særligt Architektembede i Sorø, hvilket omfatter alle Bygninger under Akademiet. Til Bestridelsen af dette Embede fordres altsaa en meget alsidig uddannet Architekt, og Embedet er neppe af den Beskaffenhed, at det altid vil blive attraaet af Mænd, til hvem saa betydelige Monumenter, som de, der her er Tale om, bør betros.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede oprettedes en Kommission til de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, hvormed der nærmest synes at være tænkt paa Levninger fra Oldtiden; men efterhaanden er Middelalderen og den nyere Tid mere og mere gledet ind under denne Institution, som nu repræsenteres af Direktøren for Nationalmuseets 2den Afdeling. Der er her Tale om Ruiner, Middelalderens og Renaissancens Bygninger i Købstæderne m. m.; for Kirkernes Vedkommende gælder det nærmest Kalkmalerierne, Altertavlerne, det øvrige Inventar og Gravmonumenterne.

I hvilken Stilling man har tænkt, at Direktøren skulde staa til disse Mindesmærker, er i og for sig vanskeligt at forstaa, men endnu vanskeligere er det at faa Øje paa de Forudsætninger, under hvilke en saadan Stilling er givet ham. Denne Embedsmand er Direktør for Nationalmuseets 2den Afdeling, for Møntsamlingen, Samlingerne paa Rosenborg, Frederiksborgmuseet, Tilsynshavende ved Folkemuseet o. s. v. Ifald han er i Besiddelse af den Viden, der udfordres til selvstændigt at kunne bestyre disse Embeder, kan der med Billighed ikke forlanges mere af ham; at forudsætte, at han ved Siden heraf blot tilnærmelsesvis skulde sidde inde med den Sagkundskab og architektoniske Uddannelse, der er en ganske nødvendig Betingelse for at kunne bestyre alt, hvad der vedrører Bygningsmonumenterne fra Fortiden, er ganske urimeligt.

Mulig kunde der gives yderligere Bidrag til Belysning af de Forhold, under hvilke Tilsynet med Landets architektoniske Monumenter fra Fortiden finder Sted. Det anførte vil maaske dog være tilstrækkeligt til at vise, at Tilstanden lader meget tilbage at ønske.

Det er derfor ret naturligt, at der af og til tales om det ønskelige i Tilvejebringelsen af en klar og samlet Administration af disse Monumenter. Der er nævnt den Eventualitet at faa alt henlagt under Direktøren for Nationalmuseets 2den Afdeling, men naar det erindres hvad der ovenfor er antydet, kan dette dog neppe være alvorlig ment. At gøre Nationalmuseet til et Slags Fæstekontor for Kunstnere, vilde desuden blive lige saa besværligt for det, som det vilde være

utiltalende for selvstændige Kunstnere — og hvad der er det væsentligste, det vilde sikkert ikke blive til Gavn for Monumenterne.

Til Illustrering af ovenstaaende skal anføres et Eksempel. En meget anselig sjællandsk Landsbykirke blev kort efter Midten af forrige Aarhundrede underkastet en Istandsættelse. Ved den Lejlighed fjernedes blandt andet den gamle smukke, i Egetræ udskaarne Prædikestol fra 1595, et Pulpitur, prydet med adelige Vaaben, samt Kirkedøren med foldede Orneringer i Fyldingerne og Indskrift paa Ramstykkerne. Prædikestol, Døre og Stolestader erstattedes med charakterløse Arbejder i Fyrretræ, som bleve egemalede og forsynede med gothiske Orneringer i mørkere Farver. Dernæst blev den gamle Sten-Døbefont, der nu synes at være helt forsvunden, ombyttet med en ny af bronceret Støbejern i gothisk Stil.

Kirken var dengang overhvidtet udvendig; men saa kom der en Provst, der ønskede, at alle Kirkerne i hans Provsti skulde være gule, og i Henhold hertil blev den gul.

Paa den nordre Chorvæg hang et Epitafium over en Præst († 1582); en skøn Dag faldt Fyldingen ud, og i Stedet for viste der sig et Par kronede Hoveder, malede paa hvid Grund. Det var Kalkmalerier — mulig de første af den Art, der ere fundne her. Dette gav Anledning til en grundig Undersøgelse af Kirkens Murflader, og det viste sig, at saa vel Chorets som Skibets Vægge tilligemed Chor- og Apsishvælvingen vare dækkede med Malerier fra forskellige Tider. Det meste blev igen overhvidtet — kun Billederne paa Chorbuen, Chorhvælvingen og Apsisdekorationen bleve bibeholdte og istandsatte. Ved Fundet af disse Kalkmalerier var Opmærksomheden henledet paa denne Kirke, og efter nogle Aars Forløb ønskede Ejeren at underkaste den en Restaurering. Det var i Slutningen af Tredserne, da Cementpuds spillede en Rolle, og man er vel gaaet ud fra, at naar denne blev anvendt, maatte alt blive godt. Man ønskede dog at markere det Materiale, hvoraf Kirkens forskellige Partier bestaar. Taarnet, der er opført af Tegl, iblandet med Granit, blev derfor pudset glat, malet rødt og aftrukket med hvide Fuger — (nu er der selvfølgelig ikke meget tilbage af denne Herlighed, og den hæslige, graa Cementpuds stikker Hovedet frem overalt). Vaabenhuset og Gesimser paa Kirken, der bestode af Munkesten, fik Lov til at staa uden Puds, medens hele den oprindelige romanske Kirkebygning blev overtrukket med ru Cementpuds, der for at minde om Tufstenen, som den er opført af, fik en Kvaderinddeling. Formentlig af økonomiske Grunde holdtes disse Kvadre meget store. Paa Sydsiden udhuggedes store rundbuede Vinduer, der saa vel som de øvrige Vinduer forsynedes med blyindfattede Ruder, vel nærmest i Renaissancestil.

Apsis havde dengang en meget virkningsfuld Tagdækning af Munketegl. Denne ombyttedes med store, galvaniserede Jernplader, der i Begyndelsen stode sorte — nu ere de mønjemalede. — Da Hvidtekalken var borthugget af det Ydre, frembød de gamle, gulbrune Tufstensmure, der vare vel bevarede, et ualmindelig smukt Syn. Men dette fortrinlige Ydre var ikke til at redde; der blev sagt, at Tuf kunde ikke holde sig uden Overtræk, og saa fik Kirken sin Cementbeklædning. Senere viste der sig Revner i Apsishvælvingen, og vistnok paa Nationalmuseets Initiativ og under dets Vejledning blev Murværket istandsat. Samtidigt

benyttedes Lejligheden til at nedtage et muret Skillerum, der var opført mellem Apsis og Choret. Men ved denne Istandsættelse lede Apsismalerierne meget, og en hel Overmaling blev da foretagen. Efter den nuværende Tilstand at dømme er dette sket uden det fornødne tekniske Kendskab til Kalkmaling.

Da det nævnte Skillerum var fjernet, dækkedes imidlertid Apsis af den ret anselige Altertavle. Denne blev da ombyttet med en lav Alteropsats med Krucifix, hvortil der jo intet er at indvende, og den gamle Altertavle ophængtes paa Skibets nordre Væg samtidig med, at Farvebelægningen borttoges og erstattedes med den bekendte mørke »Antikbeitse«, stafferet og prydet med Broncedekorationer.

Det næste, der foretoges, var, at Rummet, der indvendig havde staaet hvidt, blev strøget med gul Kalkfarve. I Mands Højde er dog anvendt Oliefarve, der paa de fritstaaende Piller staar saa blank, at man næsten kan spejle sig deri. — Disse Piller, der staa i en Række ned gennem Kirkens Midte, ere ikke vel sete; det skulde ikke undre mig, om de ved Lejlighed bleve afløste af Støbejerns Søjler fra nærmeste Købstad. — Paa Ydermurene, der ere gennemtrukne af Fugtighed, har Oliefarven selvfølgelig ikke kunnet holde sig.

Efter nogle Aars Forløb var det igen galt med Apsisdekorationen, og under Nationalmuseets Vejledning er nu cirka en Fjerdedel fuldstændig borthugget. Det er vel Meningen senere at pudse de afhugne Partier og paaføre Billederne. Formentlig har man Kalkeringer af de restaurerede, men senere fjernede Partier. Naar det nye har staaet i nogen Tid og Farverne ere tørrede op, er det sandsynligt, at disse ikke stemme med det øvrige, og saa kommer den 4de Istandsættelse. Men saa har Museet ogsaa tilsyneladende reddet et af de ældste og interessanteste Kalkmalerier her i Landet — i Virkeligheden vil der imidlertid neppe være en Kvadrattomme tilbage af det gamle.

Endnu skal tilføjes, at der til Kirken hørte et charakteristisk, gammelt Røgelsekar af Bronce. Dette var ved Midten af Aarhundredet bortgivet, men kom ved privat Initiativ tilbage til Kirken. Det forsvandt dog igen paa en mystisk Maade; men da der stadig blev talt om denne Forsvinden, dukkede det paa en lige saa mystisk Maade op igen; nu er det atter — ligeledes ved privat Initiativ — anbragt i Kirken; men hvor længe bliver det der?

Jeg skal indskrænke mig til dette ene Eksempel; der vilde let kunne anføres flere — endnu mere graverende — der vilde vise hvorledes det staar til med Omsorgen for de architektoniske Monumenter fra Fortiden.

Alt synes at tale for, at Staten mellem sig og Monumenterne bør have en Institution, bestaaende af virkeligt sagkyndige, til hvilke den kan have ubetinget Tillid, og som, hvad der er saare væsentligt, ogsaa kan nyde Tillid hos dem, der beskæftige sig med Monumenterne og betragte Omsorgen for dem som en Sag af national Betydning.

Turde der efter det anførte ikke være Anledning for de Architekter, der have Interesse for disse Spørgsmaal, til at tænke nærmere over dem? De ere de egentlig sagkyndige, og de ere berettigede til at forudsætte, at deres Mening vil blive hørt.

H. Storck.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Statsprøveanstaltens Lerlaboratorium. Undersøgelser over Molerets Anvendelighed i Bygningsvæsen og i Industrien. Af det interessante med Illustrationer og talrige Tabeller forsynede Hefte, omhandlende Forsøgene med Moleret, som Statsprøveanstaltens Lerlaboratorium har udsendt, hidsætter vi et kortfattet Uddrag:

Det saakaldte *Molér* findes navnlig i den nordlige Del af Mors, paa Fur og langs Limfjordens nordlige Kyster, ved Silstrup og i Ertbølle Hoved. Den højeste Klit er *Hanklit* paa Mors, der rager meget stejlt op fra Stranden, og er næsten 200 Fod høj. I tør Tilstand er Moleret hvidt eller lysegraat, men der optræder deri Lag af *sort, vulkansk Sand.*

Moleret bestaar af Skaller af *Kiselalger (Diatoméer)*, saaledes at man under Mikroskopet straks ser disse smukt formede, smaa Dele i Stedet for de smaa, mineralske Korn og Fnug, hvoraf almindeligt Ler bestaar; man mærker ogsaa straks, om det er med Moler eller almindeligt Ler, man har at gøre, formedelst Molerets ringe Vægt, dog kun, hvis Moleret er tørt, thi i vaad Tilstand er det tungt, da det er saa porøst, at det suger en Masse Vand.

Statsprøveanstalten kom ind paa Forsøg over at anvende Moler ved et Forslag fra Direktør G. A. Hagemann om at prøve, om ikke Sten formede af *Moler, Kalk og Sand ved Kogning under Højtryk* kunde faa en ret stor Styrke ved Dannelsen af kiselsur Kalk. Der blev naaet en ikke ringe Styrke af de fremstillede Sten; men dog næppe tilstrækkelig til, at der kunde ventes nogen Anvendelse i Praksis af den foreslaaede Fremgangsmaade.

Der foretoges dernæst *sammenlignende Forsøg imellem Adhæsionen til brændt Sten af henholdsvis Mørtel af Moler, Kalk og Sand og almindelig Kalkmørtel.* Forsøgene gik ud paa at prøve, om man ikke kunde *spare en Del Kalk ved at blande Moler i Kalkmørtel.*

Resultaterne viste, at det virkelig ser ud til, at Moler kan forhøje Mørtelens Overrivningsstyrke, noget som imidlertid allerede maatte ventes fra et tidligere tysk Patent, der gaar ud paa at gøre Mørtel stærk med Diatomé-Kisel. Det samme er nylig igen kommen frem ved en af Maleren Oskar Matthiesen og Kemikeren, Dr. phil. Julius Petersen i Ministerialtidende for 1904 offentliggjort Beretning om Matthiesens Freskomethode, idet han har anvendt Infusoriejord ɔ: Kiselgur til Grovpuds og har faaet Mørtelen bedre og hurtigere hærdnet.

Imidlertid kom Anstalten senere i Besiddelse af en anden Slags Moler, navnlig fra *Silstrup*, og i August 1902 blev der ogsaa heraf fremstillet to forskellige Slags Mørtel, med hvilke der blev foretaget Adhæsions-Forsøg, der imidlertid viste, at Silstrup-Moleret nedsætter Adhæsionen til næsten det halve, medens man ved de første Prøver Moler tværtimod fik Adhæsionen forøget. Hvad Anstalten ikke har prøvet, er en *praktisk Anvendelse af Molermørtel til Muring*, navnlig om den er bekvem at anvende; dette overlader den til praktiske Mænd at undersøge.

Ved Laboratorieforsøgene paa Fremstilling af *brændte Molersten* opgav man forholdsvis hurtigt at eksperimentere med Blandinger af Moler og Ler og holdt sig derefter udelukkende til Forsøg med ublandet Moler.

Efter at man ved disse Forsøg var kommet til lovende Resultater, fik Laboratoriet ved Understøttelse fra Skrikes Stiftelse Lejlighed til paa forskellige Tider at sende Ekspeditioner afsted for at foretage Undersøgelser paa Molerterrænet og at erhverve Afgravningsret der. Den meget indgaaende Beretning giver nu nøjere Oplysninger om de mange forskellige Forsøg, der blev foretagne for at komme til Vished om Molerets Brugbarhed i Byggeindustrien, og den meddeler tillige, at der allerede for flere Aar siden har været forsøgt af enkelte Teglværksejere at brænde Sten af Moler, men uden Held.

Ved Kaptajn Loofs Teglværk, Vindø Teglværk ved Hobro, er der paa Laboratoriets Foranstaltning bleven fremstillet Sten af Moler fra *Ejerslev-Klinten*; disse Sten, der er blevet formede paa forskellig Maade, baade ved Maskinstrygning, Klapning og Presning, har dernæst, efter den af Kaptajn Loof affattede Beretning, været udsatte for Tørringsprocesser, Brænding m. m., hvorefter Laboratoriet med de paa Teglværket fremstillede Sten atter har foretaget Vægtfyldebestemmelser, Forsøg med Vandsugningsevnen, Frostprøver, Knusningsforsøg o. s. v.

Det viste sig bl. a. herved, at der af Moler lod sig fremstille *stærke Sten, hvis Vægtfylde var betydeligt lavere end Murstens,* undertiden kun halv saa stor, og af Kaptajn Loof er tillige meddelt, at Molersten vil kunne fremstilles til *samme* Pris som Sten af brændt Ler, naar man til Fabrikationen blev forsynet med de dertil nødvendige Maskiner, som man efter forudgaaende Forsøg maatte finde passende. Lerlaboratoriets Bestyrelse formener derfor, at der foreligger *Muligheder for at udnytte et hidtil saa godt som slet ikke anvendt Raastof, der forefindes i stor Mængde, saaledes at der kan opstaa en ny dansk Industri.*

Som Fordele, Molersten vil byde, tænker Lerlaboratoriets Bestyrelse sig følgende:

Formedelst deres Lethed vil Transportomkostningerne paa Skib og Vogn blive mindre end hidtil, og ved Opbæring paa Bygninger maa Stenene være at foretrække for almindelige Mursten; hvis man regner, at Molersten vejer det halve af almindelige Mursten, maa man paa mange Steder ved Muringen kunne bruge Sten, hvis Højde er saa stor, som to ovenpaa hinanden murede Murstens, og derved *lette Murerarbejdet* og *spare Kalk*, da Fugernes Antal bliver mindre.

Molerstenene maa kunne finde Anvendelse til Skillerumssten og Hvælvingssten samt som Bagmuringssten og endvidere som Beklædning af Søjler i Jærnkonstruktioner, til *Formsten*, til Isolation dannede ved før Brændingen at blande Massen med Savsmuld, Korksmuld e. lign., endvidere kan de haardtbrændte Sten formentlig anvendes til Ydermuring og de raa og ubrændte Sten til Indskud.

Efter at *Skrikes Stiftelse* har stillet fornødne Midler til Raadighed for Lerlaboratoriet til Opkøbning af Afgravningsrettigheder, er saadanne blevet sikrede, og der kan herefter i en nær Fremtid ventes offentliggjort en Henvendelse fra Skrikes Stiftelse til Teglværksindustrien angaaende den eventuelle Udnyttelse af de nævnte Afgravningsrettigheder, og det tør haabes, at den Mulighed, som Lerlaboratoriet her har tilvejebragt for Paabegyndelsen af en ny dansk Industri, maa blive benyttet med heldigt Resultat.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

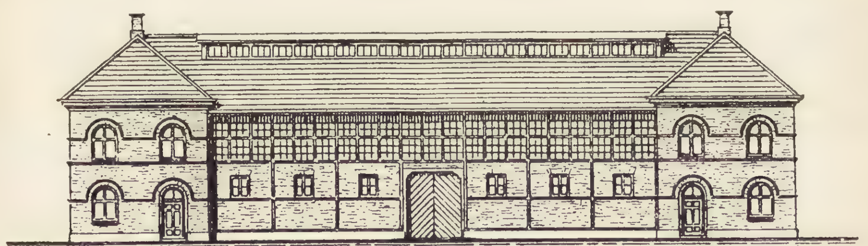
ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 9. JULI 1904
6. AARGANG № 41

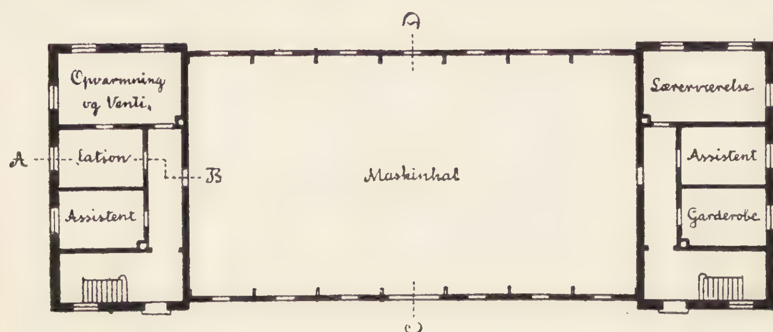
DEN POLYTEKNISKE LÆREANSTALT.

Den nuværende polytekniske Læreanstalt, hvis Bygninger i Sølvgade kun er 14 Aar gamle, har allerede i længere Tid vist sig for trang til at huse den betydelige Tilgang af Studerende, som de senere Aar kan opvise. Navnlig har Tegnelokalerne været for utilstrækkelige, hvorfor man i den sidste Tid har maattet indrette Loftsetagerne til Tegnestuer. Hertil er endnu kommen, at Skolen for Elektroingeniører, som for nylig er bleven oprettet, fordrer Opførelsen af et moderne udstyret elektroteknisk Laboratorium, ligesom ogsaa et særligt indrettet Maskinlaboratorium længe har vist sig nødvendigt.

Sidste Vinter har der i den Anledning været forelagt Rigsdagen et Lovforslag til Udvidelse af den polytekniske Læreanstalt. Dette Forslag, der i Er-

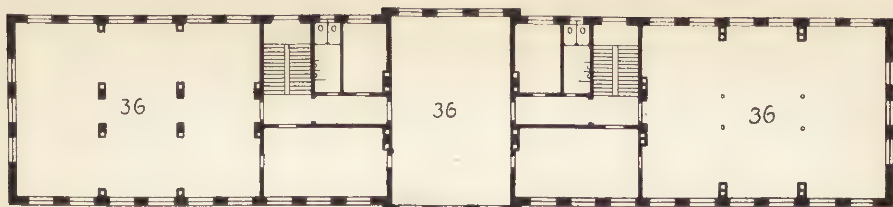

MASKINLABORATORIUM.

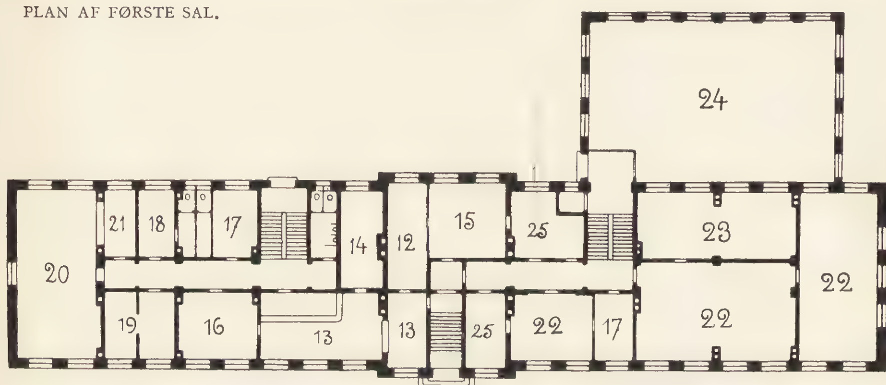
ARCHITEKT
J. E. GNUDTZMANN.

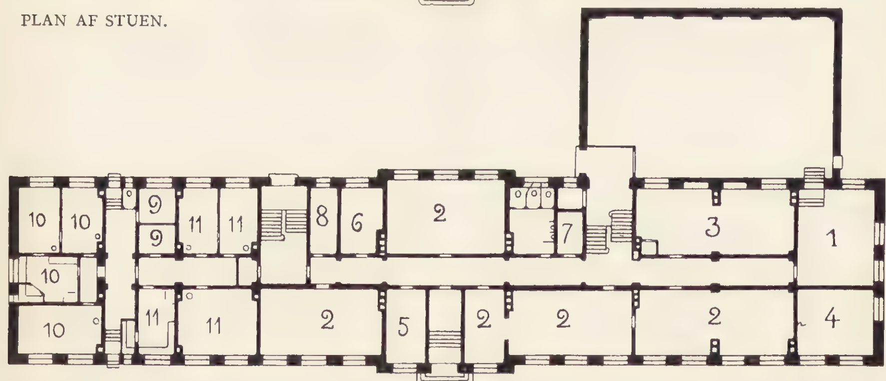
PLAN AF ANDEN SAL.

PLAN AF FØRSTE SAL.

PLAN AF STUEN.

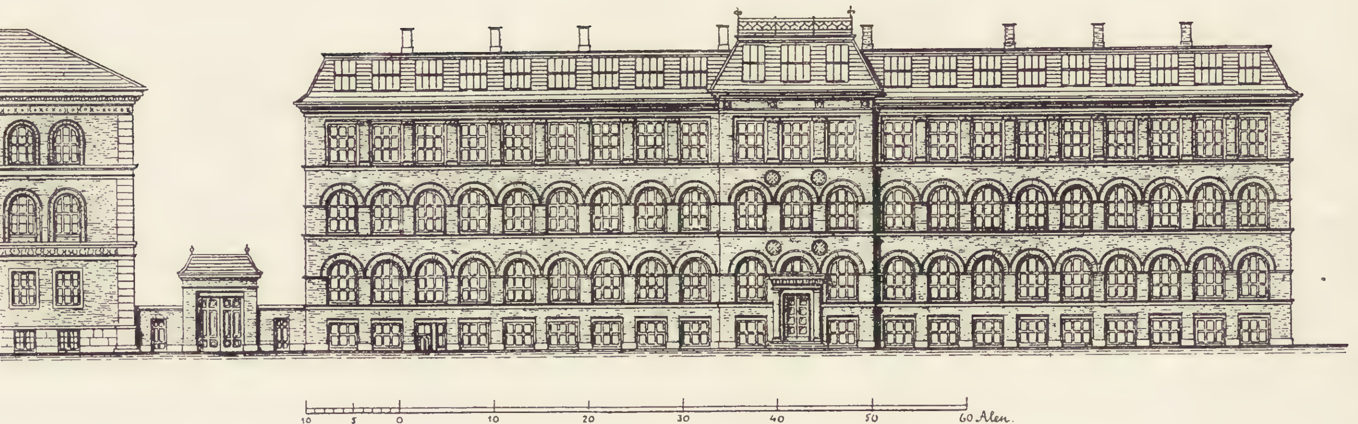

PLAN AF KÆLDEREN.

DEN POLYTEKNISKE LÆREANSTALT.

1. Værksted. 2. Laboratorium. 3. Akkumulatorer. 4. Magasin. 5. Assistent. 6. Betjent. 7. Mørkekammer. 8. Luftkammer. 9. Brændsel. 10 og 11. Betjentboliger. 12. Depot. 13. Kontor. 14. Arkiv. 15. Direktør. 16. Inspektør. 17. Læseværelse. 18 Dameværelse. 19. Udvalgsværelse. 20. Frokoststue. 21. Buffet. 22. Laboratorium. 23. Lampeundersøgelser. 24. Elektroteknisk Maskinhal. 25. Forværelse. 26. Auditorium. 27. Tegnesal. 28 Læse- og Mødesal. 29. Bibliothek. 30. Samling. 31. Udlaan. 32. Bibliothekar. 33. Reserve. 34. Læseværelse. 35. Garderobe. 36. Tegnestuer.

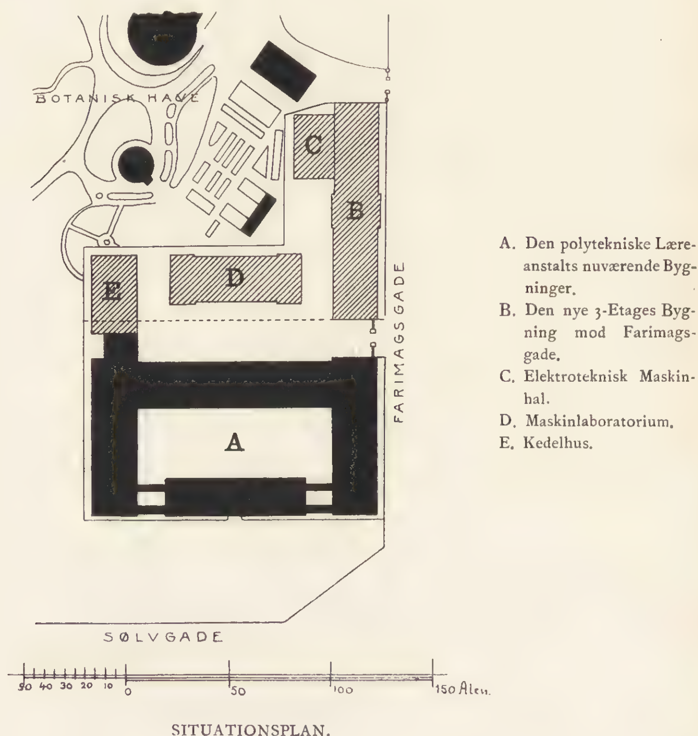

DEN POLYTEKNISKE LÆREANSTALT.
NY BYGNING MOD FARIMAGSGADE.

ARCHITEKT
J. E. GNUDTZMANN.

kendelsen af at være paatrængende nødvendigt hurtigt blev færdigt fra Rigsdagen, gik ud paa at anvende 881.750 Kroner til i det nordøstlige Hjørne af den botaniske Have at lade opføre og indrette Bygninger til Udvidelse af den polytekniske Læreanstalt, navnlig til et elektroteknisk Laboratorium, et Maskinlaboratorium, Tegnestuer og Kontorlokaler.

I hosstaaende Afbildninger gengives en Del af de til Forslaget af Architekt J. E. Gnudtzmann udarbejdede Tegninger. Langs Farimagsgade, paa botanisk Haves Grund, vil den største af de nye Bygninger faa Plads, — den er 104 Alen lang og 22 Alen bred. Bygningen vil faa omtrent samme Højde som de nuværende Sidefløje og vil indeholde Kælder, Stue, 1ste og 2den Sal samt Tagetage. I

SITUATIONSPLAN.

Kælderen og Stuen vil blive Undervisningslokaler for Elektroteknik, Administrationslokaler m. m.

I Tilslutning til disse to Etager bygges ud imod Gaarden en Maskinhal til Brug for det elektrotekniske Laboratorium. Denne Hal vil blive monteret med alt, hvad en moderne Undervisning af saadan Art behøver. Paa 1ste Sal indrettes Auditorium for elektroteknisk Undervisning samt Læsestue for de studerende. De øvrige Etager skal indrettes til Tegneundervisning o. lign.

I Gaarden bag denne Fløj skal opføres en een-Etages Bygning med Ovenlys, i hvilken der skal være Maskinlaboratorium. Her opstilles forskellige Dampmaskiner, Pumper, Gasmaskiner m. m., hvorpaa alle moderne Indretninger til Undervisningsbrug er anbragte.

Endvidere bygges et nyt Kedelhus og en Fabriksskorsten. Kedlerne skal indrettes saaledes, at de foruden at være egnede til Undervisningsbrug tillige kan gøre praktisk Nytte ved Opvarmningen og Ventilationen af de nye Bygninger.

Det nye Areal, som paa denne Maade inddrages under Læreanstalten, er ca. 8650 □ Alen. Bygningen vil formentlig kunne tages i Brug i 1906.

CHRISTIANSBORG OG DEN INTERNATIONALE KONKURRENCE.

I Nr. 38 af »Architekten« findes en Meddelelse om, at Konkurrencen vedrørende Christiansborg Slot er international, det vil altsaa sige aaben for Architekter fra alle Lande.

Fra velunderrettet Side har jeg tillige bragt i Erfaring, at det skal være en af de i Kommissionen siddende Architekter, der først er fremkommen med Forslaget om at afholde international Konkurrence i denne Anledning.

Dersom det saaledes virkelig skulde være sandt, at en Repræsentant for den danske Architektstand har Æren af Paterniteten til denne Idé, maa vi Architekter med Rette være baade stolte og glade over at have en saa god Støtte og Talsmand indenfor Kommissionen, og jeg haaber derfor ogsaa, at denne varmtfølende Kollega maa høste den Tak og Paaskønnelse, han i saa rigt Maal fortjener. Denne Paaskønnelse bør fremkomme i Form af en bestemt og kraftig Protest fra samtlige Konkurrerende; thi hverken Programmet eller »Statstidende« indeholder nogen som helst Oplysning om, at Christiansborg-Konkurrencen skal være international, og først nu, et Par Maaneder efter Indbydelsens Fremkomst, bliver dette ad Omveje bragt til vor Kundskab.

Kunde ikke en Henstilling til Architektforeningens Bestyrelse om at tage sig af denne Sag mulig foranledige, at et Møde blev sammenkaldt, hvor man kunde udtale sig uforbeholdent om dette Anliggende?

Kjøbenhavn, den 18. Juni 1904.

En Konkurrerende.

Red. ser sig i Anledning af ovenstaaende i Stand til at oplyse, at Konkurrencen virkelig skal opfattes som international, men at Forslaget til Afholdelsen af en saadan *ikke* er fremkommet fra nogen af de i Kommissionen siddende Architekter.

Det kan imidlertid anses for sikkert, at tyske og østrigske Architekter af nogen Betydning ikke vil deltage i denne Konkurrence, idet disse Architekter, gennem de af deres Foreninger vedtagne Konkurrenceregler, er forpligtede til at afholde sig fra Deltagelse i internationale Konkurrencer, hvor der ikke, samtidigt med Indbydelsen, foreligger en Liste over en af Architekter fra forskellige Lande sammensat Jury, der skal bedømme de indkomne Projekter.

KONFORMITET I ARCHITEKTUREN.

Af Chr. V. Nielsen.

Naar vi møder et Menneske, hvis Hoved er for stort i Forhold til Kroppen, hvis Øjne er for smaa og hvis Ører er stærkt udstaaende, finder man dog i Almindelighed, at hans Ydre er stygt; men findes lignende Misforhold i en Bygnings Ydre, vil kun meget faa have Øje derfor, og dog vil maaske hint Menneske hurtigt forsvinde for os i Mængden, medens vi dagligt maa passere forbi Bygninger af ovennævnte Slags, hvis Misforhold er udførte i Sten og lige saa vanskeligt kan forandres som det misdannede Menneske, og dog er Konformiteten i Façaden en af de væsentligste Faktorer, der bestemmer det Indtryk, som vi modtager ved Betragtningen af en skøn Bygning. Hvori bestaar da Konformiteten? Goethe har jo sagt, at Architekturen skal være ligesom en forstenet Musik, og i en god Musik maa Harmonien beherske alle Enkeltheder; saaledes er Konformiteten den Harmoni, som findes mellem Enkelthederne og den hele Bygningsmasse.

Men det er netop herpaa, det saa ofte skorter i Nutidens Architektur; man ser store, tunge Bygningsmasser med smaatskaarne, næsten usynlige Enkeltheder, og man ser spinkle og ligesom dinglende Bygningsformer overlæssede med plumpe Forsiringer; det kan ikke hjælpe, hvormeget Vid der er anvendt for at frembringe noget aparte eller, som man kalder det, »morsomt«, man vil dog altid savne noget, og det er netop Harmonien.

Hvilke Mestre har Grækerne dog været i den Kunst at skabe Harmoni, og hvor findes den udviklet til en saadan Fuldkommenhed som i de bedste græske Tempelbygninger? hvilken uhyre Anvendelse af Forsøg og Erfaringer maa der ikke være gaaet forud for Opnaaelsen af dette Mesterskab? Derfor har de græske Bygningsværker nu i halvtredie Tusind Aar tildraget sig hele Verdens Beundring, og de vil vedblive at gøre dette, saalænge der er noget tilbage deraf. Betragter man for Eksempel Gesimsprofilerne (hvorpaa man efter Sigende skal kende den erfarne Architekt), vil man finde en fuldkommen Harmoni imellem de enkelte Dele, imellem det bærende Led, som danner Overgangen fra Murfladen, Hovedledet og endelig det kronende Led, som staar imod Luften, de danner en Forening af Kraft, Ro og Sirlighed, som stemmer fuldkomment sammen. Og findes der noget andet Bygningsled, der kan taale Sammenligning med den græske Søjle? Den indtager, ved sin Ynde, Kraft og fornemme Ro, den første Plads i alle Tiders Architektur. Betragter man derpaa disse Enkeltheder i deres indbyrdes Forhold og i deres Forhold til Helheden, vil man finde en Konformitet, som er uforlignelig; derfor maa Studiet af den græske Bygningskunst altid danne Grundlaget for Architekternes kunstneriske Uddannelse; min Lærer, Professor G. Hetsch, sagde: »Den græske Kunst er den Slibesten, hvorpaa Architekten skal slibe sine Øjne«, og der er vistnok noget rammende heri. Da den doriske Architektur omtrent femhundrede Aar f. Kr. var kommen til fuld Udvikling, søgte man ikke straks hæsblæsende at finde paa noget nyt, men stræbte at forfine og fuldkommengøre Enkelthederne, Søjlen blev stedse slankere og sirligere; Kapitælets Skaal med sin tidligere svulmende Linie fik et finere Profil, og hertil

kom saa alle de Finesser, som var beregnede paa den optiske Virkning, Søjlens Yderlinie er ikke mere ret men krum, hvorved den faar et kraftigere Udseende; Hjørnesøjlerne gøres tykkere end de andre, fordi de ellers vilde se tynde ud mod den fri Luft, ligesom de stilles lidt nærmere sammen; de staar ikke lodret, men har en lille Heldning indad, ligesom Bygningens vandrette Linier faar en svag Krumning, og ved alt dette er kun tilsigtet en Virkning for Øjet, en Illusion, hvorved man vilde gøre Indtrykket af Tempelfaçaden finere. Men hvorfor gjorde nu de græske Bygmestre sig al den Umage med at forædle deres Værk? Mon ikke, fordi det græske Folk dengang havde et skarpt Øje for den harmoniske Skønhed?

I Palæstraen havde de græske Borgere Lejlighed til hver Dag at betragte de skønnest udviklede Menneskelegemer i de unge Mænd, som dér deltog i Brydning og andre Kamplege; det var derfor intet Under, at Grækerne stadigt optraadte kritisk overfor de Kunstværker, som blev udstillede paa Torve og Gader, og herpaa har man mange Eksempler i de gamle Forfatteres Skrifter. Det var den samme Trang til en harmonisk Helhed, som tvang de græske Billedhuggere til at foretage saa grundige Studier af Anatomien, og som foranledigede, at Architekterne stedse stræbte efter Konformitet i Bygningens Ydre.

(Fortsættes.)

BØGER OG TIDSSKRIFTER.

Fra *Ludvig Schüth's Boghandel for Haandværk og Bygningsvæsen* er sendt os til Anmeldelse:

Meisterwerke der Kunst und des Kunstgewerbes vom Mittelalter bis zur Zeit des Rococo. 100 Taf. in Lichtdruck. Von Dr. Hans Stegmann.

Udgiveren af dette særdeles smukke Værk er Konservator ved det germaniske Nationalmuseum i Nürnberg; han har haft den tiltalende Idé at gøre et Udvalg af de bedste, men forholdsvis lidet kendte kunstindustrielle Genstande indenfor den deri angivne Periode, og at lade disse udkomme i store og smukke Gengivelser. For at lette Anskaffelsen er Værket delt i 10 Hefter, og af det nu udkomne skal særlig anføres en prægtig Træfylding i sen Gothik, et smukt romansk Bogbind fra det ærkebiskoppelige Museum i Utrecht samt en kunstfærdig Smedejærns-Port (18de Aarh.) fra Jesuiterkirken i Mannheim. Alle Billederne er gennemførte i upaaklagelige Gengivelser. Teksten indskrænker sig til en ganske kort Forklaring af de enkelte afbildede Genstande.

FORSKELLIGT.

En ny Udstilling af Darmstadter Kunstner-Kolonien vil blive aabnet i denne Maaned paa Mathildehøjen. Den vil i første Linie komme til at omfatte en Gruppe af tre Huse, som Storhertug Ernst Ludvig har ladet opføre efter Professsor J. M. Olbrichs Tegninger. Husene skal fremvise Eksempler paa tarveligere, men kunstnerisk udstyrede Boliger. Den ene af Bygningerne er bestemt

til Embedsbolig for Hofpræsten, den anden er allerede solgt til en Privatmand, medens den tredie endnu ikke har fundet nogen Køber. Hvert Rum for sig er udført af en enkelt Kunstner. Foruden denne lille Bygningsgruppe findes der i Ernst-Ludvigs-Huset en Særudstilling af Koloniens enkelte Kunstnere.

❦

Et Verdi-Monument skal opføres i Milano, i hvilken Anledning italienske Kunstnere er blevet indbudte til Konkurrence. Der vil blive uddelt en 1ste Præmie paa 5000 Lire samt fem 2den Præmier, hver paa 1000 Lire. Monumentet, der skal rejses paa Piazzale Michelangelo ved Porta Magenta, vil komme til at koste 120.000 Lire.

❦

Et stort Slagtetorv skal opføres i Stuttgart. Der er hertil af de kommunale Myndigheder bevilget 4.700.000 Mark.

❦

En Mozart-Brønd vil blive rejst i Dresden paa den saakaldte Bürgerwiese. Billedhugger Herm. Hosäus har gjort Udkast til Monumentet og modelleret dette. Bekostningen vil blive 20.000 Mark.

❦

Det romerske Carnuntinum Museum i Deutsch-Altenburg ved Donau er for kort Tid siden blevet aabnet i Overværelse af Kejser Franz Josef. Museet, som indeholder Fundene fra Udgravningerne af den gamle Romerstad Carnuntum, er blevet opført efter Tegninger af Architekterne F. Ohmann & Kirstein i Wien; det har kostet ca. 106.000 Kroner. Bygningen, som vender Forsiden ud mod Donaufloden, ligner en romersk Villa; foran den strækker sig en Have, omgiven af en lav Mur; et Par Søjler bærer Buster af Marcus Aurelius og Augustus.

❦

Paris. Paa Væddeløbsbanerne ved Longchamps opføres nye Tribuner af Sten og Jærn efter Tegninger af Architekt Girault. Bygningernes Længde bliver 170 Meter.

❦

Hamborg. Senatet har paatænkt at anlægge en Tunnel under Elben fra St. Paulli til Steinwärder. Omkostningerne vil beløbe sig til 8.200.000 Mark.

❦

Düsseldorf skal have et nyt Raadhus, som vil komme til at koste cirka 5.000.000 Mark.

❦

Prag vil faa en ny Bygning, i hvilken det tyske og det bøhmiske Universitet i Forening skal have Plads.

❦

Wien. En stor, monumental Sangerhal vil blive opført; Byggesummen er anslaaet til 3 Mill. Kroner.

Architekten Chedane, som er det franske Udenrigsministeriums Architekt, har faaet overdraget Opførelsen i Wien af et nyt Palæ for det franske Gesandtskab.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 16. JULI 1904
6. AARGANG № 42

VALLØ SLOT. SYDSIDEN.

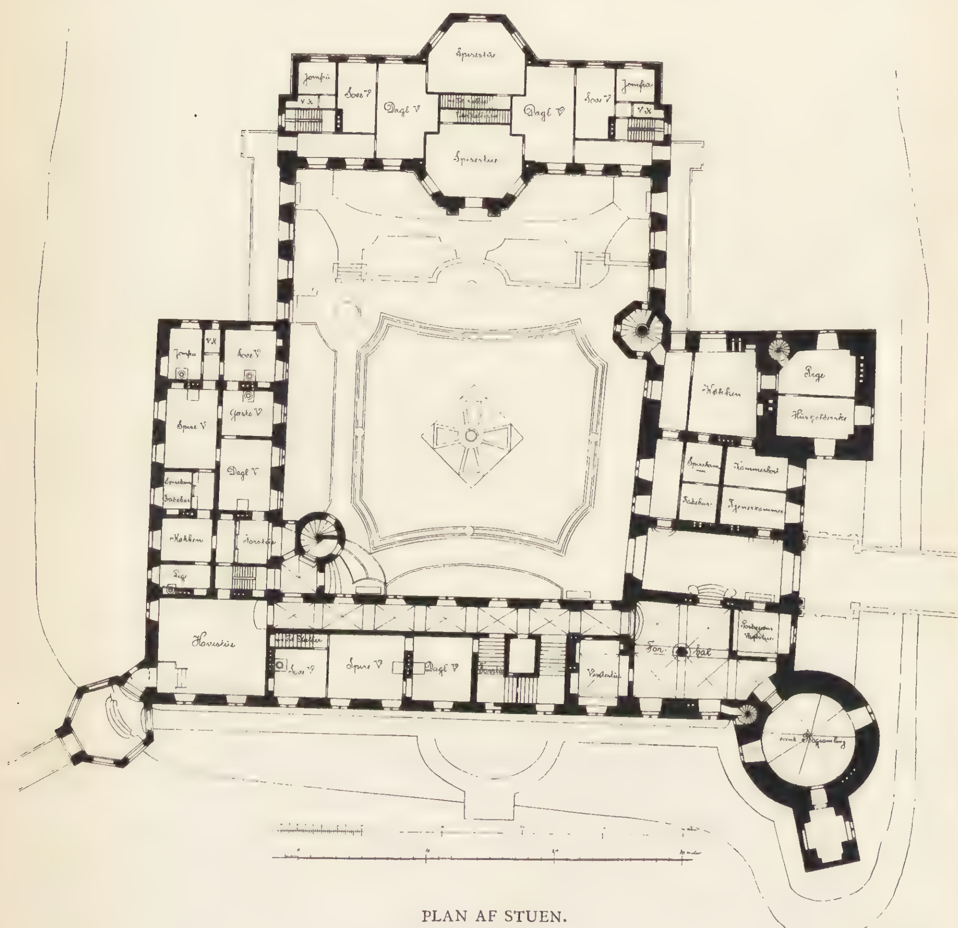
VALLØ SLOT.

MEDDELT VED ARCHITEKT SØREN LEMCHE.

(Fortsat.)

DET GENOPFØRTE SLOT.

Natten mellem d. 19de og 20de Marts 1893 nedbrændte Slottet fuldstændigt. Et væltet Lys tændte Ild i et Gardin, Ilden bredte sig med rivende Hast, og

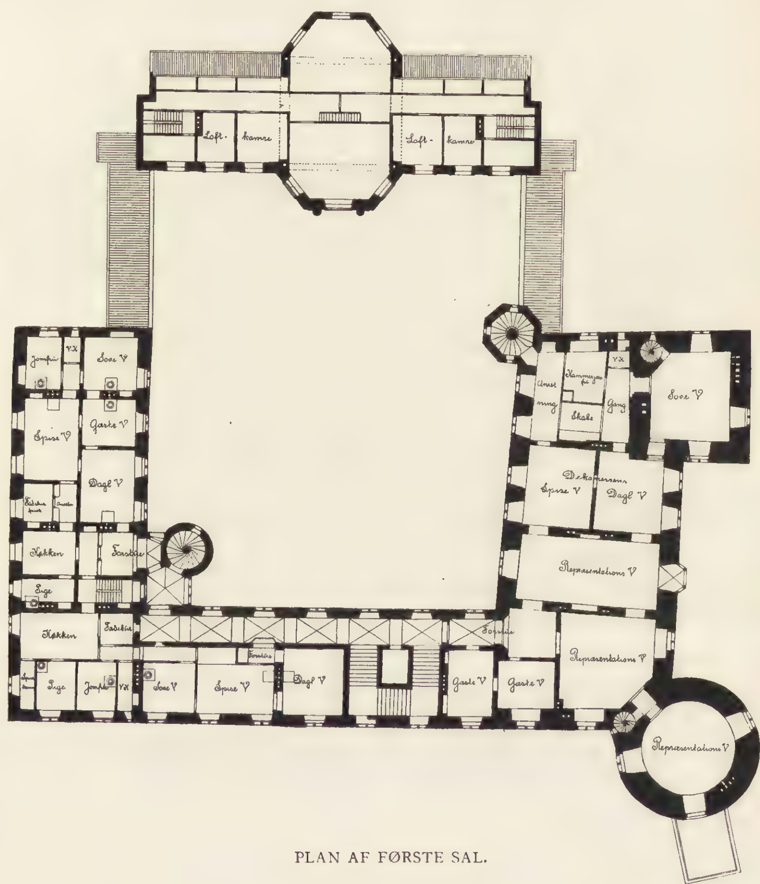

PLAN AF STUEN.

den følgende Dag var den minderige Borg en rygende Ruin. Alt var brændt, undtagen det, som dækkedes af Hvælvingerne; paa disse laa overalt en glødende Masse af Tykkelse fra $^3/_4$ Al. til 3 Al. Begge Taarnene samt Nordfløjen vare revnede fra øverst til nederst. Det 4 kantede Taarns Spir sank under Branden ned i Taarnet. Det runde Taarnspir brændte over forneden, løftedes fra sin Plads, slog en Kolbøtte og slog med sin Fløjstang Hul i Taarnmuren mod Sydvest. Stangen knækkede, og en Stump af den sidder endnu i Muren. Spiret faldt ned i Graven. Alle Mure vare stærkt beskadigede, og Sandstensvindeltrappen i det runde Taarn fuldstændig ødelagt fra 1ste Sal. Porthvælvingen,

som intet Modtryk havde mod Vest, da Stuens Hvælvinger her forlængst vare fjærnede, styrtede ned Dagen efter Branden.

Endnu medens det brændte i Grunden, foretoges de første Skridt til Slottets Genopførelse, idet Hds. Majestæt Dronning Louise, Vallø Stifts høje Protectrice, tilkaldte Architekt, Prof. Hans J. Holm og overdrog ham at udarbejde Forslag til et nyt Slot. Efterat højst nødvendige, omfattende Opmaalinger vare foretagne i Løbet af Aaret, paabegyndtes de egentlige Nyarbejder i Foraaret 1894. Arbejdet er i de mellemliggende Aar skredet jævnt frem, og er nu sin Fuldendelse saa nær, at Slottet ventes taget i Brug i Løbet af Sommeren 1904.

PLAN AF FØRSTE SAL.

Ved Genopførelsen ere Bygningerne i Slottets ældre Del blevne forsynede med sandstensafdækkede Gavle og Kviste baade udvendig og mod Gaarden. Et enkelt Sted — i Nordfløjens Gaardkvist — har man nu atter ladet opsætte gamle, ornerede Sandsten, som fandtes halvt nedgravet i Jorden paa en gammel Stenplads i Slottets Nærhed, og som øjensynligt tidligere have fundet lignende Anvendelse.

Gaar man over Broen, som fører over den indre Slotsgrav, staar man foran den smukke gamle Sandstensportal, over hvilken der nu er anbragt en dekorativ Sandstenskarnap, der paa den nydeligste Maade forbinder sig med den gamle

Portal. Det efter Branden fremdragne Brudstykke af den gamle Karnaphvælving er bevaret og danner en Del af den nuværende Hvælving. Selve Karnappens Størrelse er ligeledes bestemt ved dens gamle Vægge. Stenene med Mette Rosenkrantzes og hendes tvende Ægtefællers, Sten Rosensparres og Peder Oxes, Vaabener ere bevarede og anbragte omtrent paa samme Plads, som de havde før Branden, Mette Rosenkrantzes i Midten, Rosensparres tilhøjre og Oxes tilvenstre for Beskueren.

Gaar man igennem den med 3 Krydshvælvinger overhvælvede Port, kom-

TRAPPETAARN I GAARDENS NORDVESTRE HJØRNE.

mer man ind i Slotsgaarden under Gaardportalen, i hvilken Tavlen med Mette Rosenkrantzes Indskrift vedblivende har Plads. I Gaarden er foretaget nogle Forandringer fra dens tidligere Udseende. Den smukke Stiftsbygning fanger straks Interessen; et mindre Haveanlæg, som nu er anbragt foran denne, bidrager meget til, at de to, hver for sig interessante, Dele af Slottet, trods Stilforskellen og Forskellen i Farve, dog staar smukt til hinanden; man maa prise den Besindighed, der hos de bestemmende Myndigheder har gjort sig gældende overfor den stærke Stemning, der i de første Aar efter Branden var for at nedrive Thurahs »hvide Stift«. Om end en Del af det mindre værdifulde ved Bygningen, dens Yderside, er ændret, saa staar dog endnu hele den nydelige Gaard-

side som et smukt architektonisk Minde fra en interessant Periode i vor Bygningskunsts Historie.

I Gaardens nordvestre Hjørne er opført et rundt, og paa Sydfløjens nordøstre Hjørne et 8 kantet Trappetaarn. Det runde Trappetaarns Spindel afsluttes foroven med en Sandstenssøjle, fra hvis Kapitæl Rummets afsluttende Hvælving runder sig til alle Sider mod Ydermuren. Et slankt Spir med forgyldt Vejrfløj afslutter Taarnet. Spindelen i det 8 kantede Trappetaarn er udført i Kridtsten, som har tilladt Udskæring af et lille Ornament over Løbet, og Trykleje for Hvælvingen under dette. Det hjælmformede Tag afsluttes med en Knap. Begge Trapper ere brandsikre og give Adgang fra Gaard til alle Etager, Loft og Kælder medregnet. Disse Trappetaarne ere Nyskabninger; der fandtes ikke Spor af, at der de paagældende Steder har været Taarne; men Nødvendigheden af, at der findes let tilgængelige, isolerede, brandfrie Trapper, fremgik med tilstrækkelig Tydelighed af Begivenhederne under Branden i 1893, da enkelte af Damerne i yderste Øjeblik maatte reddes ud af Vinduerne. (Fortsættes.)

OM RESTAURERINGERNE I SKIBBY KIRKE.

SVAR TIL PROFESSOR STORCK.

AF DR. MOLLERUP.

I sin lille Artikel om »Tilsynet med de architektoniske Mindesmærker fra Fortiden« har Prof. STORCK grebet Lejligheden til at foretage en Exekution paa samtlige Institutioner, som har haft Tilsyn med Monumenterne. Særligt gaar det ud over Provstesynene, Bygningsinspektoraterne, Stiftsarchitektembedet og Nationalmuseets anden Afdeling.

Som Illustration til sin Kritik har Professoren valgt at skildre en enkelt Landsbykirkes Historie. Dette Exempel, der øjensynligt skal tjene som Bevismateriale for alle de foregaaende Paastande, følger lige efter et voldsomt Angreb paa Museet — ved en flygtigere Gennemlæsning tager det sig ud, som Nationalmuseet bar Ansvaret for alle de Ting, der her er sket. Jeg tillader mig at formode, at det ikke har været Hensigten at fremkalde dette Indtryk, og at det kun skyldes en noget ubehændig Ordning af Stoffet. Men jeg mener dog at burde optage Professorens Exempel til nøjere Behandling; thi han maler kun med de sorteste Farver, vil kun se de Fejl, der er begaaede, og bliver derfor i højeste Grad uretfærdig.

Professoren nævner ikke Kirkens Navn. Hvorfor ikke sige, at han tænker paa sin Fødeby *Skibby* i Horns Herred? Lige saa lidt meddeler Professoren nøjagtige Aarstal. Derfor ses det ikke strax, at Kirkens første »Istandsættelse« — den, hvorved Prædikestol, Stolestader, Døre og Døbefont ødelagdes — foregik adskillige Aar, før Synsloven af 19. Februar 1861 var vedtaget, altsaa paa en Tid, da Sansen for Renaissancetidens Kirkeinventar endnu ikke var vakt, og da selv de bedste Architekter stræbte efter at skabe »stilrene« Kirkeinteriører. Forbedringerne blev iøvrigt foretagne af de stedlige Myndigheder ganske paa egen Haand. Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring havde ingen

Embedsmyndighed til at gribe ind og tog først Sagen i sin Haand, da man i 1854 genfandt Kirkens mærkelige Kalkmalerier. WORSAAE sørgede da for, at de blev fremdragne, han underhandlede med Kirkeejeren, opnaaede hans Samtykke til Billedernes Restaurering og skaffede Penge til Arbejdets Udførelse. I Aarene 1855—58 var Kunstmaler ZEUTHEN beskæftiget med at istandsætte Malerierne. Professor Storck synes fuldstændigt at have glemt, at hvad der her foretoges, var den første store Restaurering af Kalkmalerier herhjemme. Ikke et eneste Ord har han spildt paa at nævne, at dette Foretagende var banebrydende for Studiet af vore Kirkers middelalderlige Dekorationer! Det passer ham blot at sige, at det meste igen blev overhvidtet — *kun* Billederne paa Korbuen, Korhvælvingen og Apsis blev bibeholdte. Blandt disse Smaating er saa værdifulde Malerier som Apsidens store Kristusfigur og Korhvælvingens Fremstilling af de tre Konger og Døden. Og det er ganske forstaaeligt, at man ved et saadant første Forsøg stod usikker overfor Opgaven, at man valgte at restaurere de bedst bevarede Ting, og at man følte Kræfterne svigte overfor de mere ødelagte Vægbilleder. Det var ikke Ligegyldighed, der førte til paany at overhvidte disse sidste. Derom vidner de store Kalkeringer, som Zeuthen udførte baade efter de bevarede og de fjernede Malerier, og som opbevares paa Nationalmuseet. Nu er det naturligvis en let Sag at kritisere et Restaureringsarbejde, der foretoges for 50 Aar siden; med langt større Berettigelse vilde man kunne kritisere yngre Arbejder. Men man bør ikke for Manglerne glemme at give de Mænd, der tog den nye Opgave op, deres skyldige Ære.

Ved Kalkmaleriernes Istandsættelse paatog Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevarelse sig deres fremtidige Vedligeholdelse. Derimod fik den ingen juridiske Forpligtelser overfor selve Kirkebygningen; den uforsvarlige Cementpudsning, der foretoges i 60'erne, laa udenfor dens Myndighedsomraade og foregik uden dens Vidende og Vilje. Det samme gælder iøvrigt den nyeste Overmaling af Skibets Indre. Først da Hvælvingerne langt senere viste sig truede, var der Lejlighed for Direktionen til paany at gribe ind i Kirkens Historie. 1882 foretoges paa Ejerens Bekostning nogle mindre Sikringsarbejder og derefter 1888 og følgende Aar en fuldstændigere Udbedring af Korpartiets konstruktive Mangler. Arbejdet udførtes af Murmester LICHT under Architekt MARTIN BORCHS Ledelse, hvorefter Malerierne 1891 af Kunstmaler E. RONDAHL restaureredes paa Statens Bekostning. Hvad Korhvælvingens Billeder angaar, kunde man nøjes med forskellige mindre Udbedringer. Mere havde Freskomaleriet i Apsis lidt; men Professorens Paastand, at en hel Overmaling blev foretagen, er meget overdreven. Det er ganske forunderligt, at Professor STORCKS Erindring om dette Arbejde er saa uklar. I Virkeligheden maa han kende det bedre end jeg. Man tillagde nemlig i 1890 Apsisbilledets Restaurering saa stor Betydning, at Ministeriet ikke nøjedes med Architektens og Museumsdirektørens Udtalelser, men ogsaa søgte Raad hos det særlige Syn. Og Professoren vil næppe kunne fragaa, at Ministeriet da henvendte sig til »de Mænd, der have saa grundigt Kendskab til Monumenterne, at de kunne gøre den rette Indflydelse paa disse gældende og samtidigt nyde den fornødne Tillid hos de udøvende Kunstnere.« Thi foruden min afdøde Formand bestod dette Syn af Architekt GNUDTZMANN og — Professor STORCK selv. Den 18. Juni 1890 besøgte de tre Mænd Kirken,

inden RONDAHL endnu havde begyndt sit Arbejde, og syv Dage derefter underskrev de alle en Erklæring til Ministeriet, som kaster et ejendommeligt Lys over Professor STORCKS Kritik. Efter en Udtalelse om, at Partier af Apsisbilledet stod som hvide Pletter, siges det: »At supplere, hvad der mangler, anse vi dog efter nærmere Undersøgelse ikke for at være et Arbejde, der stiller særlig store Vanskeligheder, kræver det end megen Omhu og Akkuratesse. Der er nemlig bevaret saa meget af Figurerne, at Konturer og Linjer i Foldekast er givne, ligesom selvfølgelig Kalkeringerne, hvor større Partier fattes, ville yde sikker Hjælp. Den mørkeblaa Bundfarve viser sig nu meget skjoldet og maa derfor omhyggeligt udpensles; det samme gælder ogsaa, men i noget mindre Grad, den sorte Bundfarve i Dyrefrisen, der afslutter Maleriet forneden. En Bort, der har begrænset Underkanten af Apsisbuen, og hvoraf Sporene først kunde følges, da Skillemuren mellem Apsis og Kor ifjor nedbrødes, maa opmales helt af nyt.« Efter en Omtale af Korhvælvingen fortsættes: »Ved det forestaaende Restaurationsarbejde vil mulig Behandlingen af den mørkeblaa Grund i Apsishvælvingen, der oprindelig har været ultramarin, berede Vanskeligheder, idet Farven her maa stemmes saaledes, at hverken Dekorationens Helhed lider derunder, eller at Opfriskning af Figurernes og Ornamenternes rødbrune Farvetoner blive nødvendige.«

Aaret efter besøgte det særlige Syn atter Kirken, mens RONDAHL var i fuld Gang med Arbejdet, og forhandlede med Kunstneren om de enkelte Farver. Jeg tror ikke, at Professoren vil kunne nægte, at Anvisningerne er fulgte. Det fremhæves i RONDAHLS Restaureringsberetning, at Bunden fik en brudt Farve for ikke at kontrastere for stærkt med de stærkt afblegede Figurer, og skønt mange smaa Udbedringer foretoges, siges det udtrykkeligt, at Kristi Hoved og to af Evangelistmærkerne ere godt bevarede.

Jeg maa imidlertid gøre Professor STORCK den Indrømmelse, at der ved denne Istandsættelse blev begaaet Fejl, hvis farlige Følger ikke en Gang Professoren selv synes at have haft Øje for. Man havde nemlig, før RONDAHLS Arbejde begyndte, anvendt Robinson-Cement til Pudsning af Murrevnerne. Efter leverede Prøver mente man, at den var særlig skikket til dette Brug. Udfaldet viser, at man ikke burde have forladt den gamle Fremgangsmaade overfor Freskomalerier, at udføre de nye Dele i meget omhyggeligt behandlet Kalkmørtel. Især fordi Robinson-Cement og Kalkmørtel ikke forholder sig ens under samme Temperatur, men arbejder forskelligt paa Væggen, har de nye Partier i Apsiskuppelen og i Korbuen løsnet sig og krøllet sammen. Skaden blev efterhaanden saa stor, at de Dele, der blev gjort helt af nyt ved Istandsættelsen 1890—1, ikke længere kunde bevares. Man maatte beslutte at hugge Cementen ned. Men endnu staar, saaledes som det allerede fremgaar af Professor STORCKS Fremstilling, tre Fjerdedele af Apsisbilledet, og blandt disse Dele findes, hvad Professoren fortier, alle de ved sidste Istandsættelse bevarede romanske Partier. Jeg har derfor ikke anset det for tilraadeligt at lade hele Billedet gaa til Grunde, men efter at Kunstmaler EIGIL ROTHE med stor Omhu har undersøgt og beskrevet Forholdene og paa ny kalkeret de værst medtagne Billeddele, i Særdeleshed Kuppelens to sydlige Figurer, har jeg anset det for min Pligt at gøre de indledende Skridt til en ny Istandsættelse. Til denne vil der medgaa

lang Tid, for at de nye Farver kan stemmes som de gamle. Men det er mit Haab, at det baade nu og senere vil lykkes Professor Storck at finde mange Kvadrattommer af det oprindelige.

Den ovenfor citerede Skrivelse fra det særlige Syn omtaler ikke blot Kalkmalerierne, men ogsaa Altertavlen. Idet Synet tilraader dens Flytning, siges der: »Denne Altertavle er vel fra Renaissancetiden, men uden nogen særlig Interesse, og den virker navnlig efter dens »Restauration« som et stort Skærmbrædt, i hvis smalle Midtfelt et tarveligt nyt Metalbasrelief af Kristus paa Korset mellem Maria og Johannes er indfattet, samtidigt med at den gamle Farve er bleven afskrabet og de ophøjede Ornamenter dels forgyldte, dels markerede med grelle Lazurfarver, medens alle Flader ere blevne bonede.« Altsaa husker Professoren ogsaa her fejl, naar han mener, at Altertavlen mistede sine Farver *samtidigt* med Flytningen 1891. I Virkeligheden er denne Vandalisme begaaet forud, og Museet har intet haft dermed at gøre; først ved Cirkulære af $^{11}/_{2}$ 1895 har Nationalmuseet faaet en stadig og sikker Indflydelse paa Altertavlerestaureringer.

Hvad endelig Røgelsekarret angaar, som Professor Storck selv en Gang for længere Tid siden har skaffet tilbage til Kirken med den Forpligtelse, at det skulde opføres paa Inventariefortegnelsen, skal jeg blot meddele, at det i Efteraaret 1900, da det savnedes i Kirken, efterlystes af Nationalmuseet, som modtog Attest for, at det sammen med andre Genstande befandt sig i Sognepræstens Varetægt »under Betegnelse af at være Kirkens Ejendom«.

Skibby Kirkes Historie i de sidste halvhundred Aar viser sikkert, at Arkæologernes — Direktionens og nu Museets — Virksomhed for de Monumenter ude i Landet, der er betroede til deres Omsorg, ingenlunde er betydningsløs. Paa den anden Side viser Exemplet, at Arkæologerne ikke ønsker at hævde »vi alene vide« Princippet, som Professor Storck nu søger at paaoktrojere Architektstanden. Arkæologerne har stedse søgt Vejledning og Bistand hos Kunstnere, Architekter og Malere, og de vil aldrig — saaledes som Professor Storck i Øjeblikkets Sortsyn gør det — glemme, at Restaureringer er saare vanskelige Arbejder, der kræver Samarbejde fra mange forskellige Sider. Hverken Arkæologens historiske og typologiske Viden eller Architektens Kunstsans og tekniske Uddannelse kan undværes. Kun ved støt Samarbejde kan der naas gode Resultater og Fremskridt i Restaureringens vanskelige Kunst.

FORSKELLIGT.

Theophilos Hansens Rejselegat, stort 1750 Kr., er iaar bleven tildelt Architekt Rolf Schroeder.

❦

En Industriudstilling afholdes i Sorø i Dagene 16—24. Juli. Tegningerne til Bygningerne er udførte af Architekt F. C. C. Hansen i Sorø.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 23. JULI 1904
6. AARGANG № 43

VALLØ SLOT.

MEDDELT VED ARCHITEKT SØREN LEMCHE.

(Sluttet.)

Hovedopgangen er i Porten. Fra denne træder man ind i en lys, rummelig, flisebelagt Forhal, hvis 4 Krydshvælvinger i Midten støttes af en svær, poleret Søjle med Granitfod; herfra er Adgang til Ventestue, til Bogsamlingen i det runde Taarns Stue og til Portnerens Vagtstue, fra hvilken atter er Adgang til Porten og til Portnerboligen i Kælderen. Fra Forhallen fører en 3 Alen bred Gang forbi Hovedtrappen til Havestuen i Slottets nordvestre Hjørne; bekvem

PARTI AF DET RUNDE TAARN OG KVISTEN OVER PORTEN.

Adgang til det runde Trappetaarn haves fra denne Gang. Hovedtrappen fører op til Gangene paa 1ste og 2den Sal; Trappeløbene ere forsynede med Paneler; Gangene ere hvælvede, hvidtede umiddelbart paa de fortrinligt murede Hvælvinger og let dekorerede med Stuk. Stilfulde Døre føre til Dameboligernes Forstuer.

Før Branden rummede Slottet 14 Dameboliger samt Bolig for en Dekanesse.

PAVILLON PAA SLOTTETS NORDVESTRE HJØRNE.

I det nye Slot findes kun 9 Dameboliger samt Bolig for en Dekanesse; dog kan der ad Aare indrettes endnu 2 Dameboliger i Sofie Magdalenes Bygning. Denne Indskrænkning i Boligernes Antal er væsentlig grundet paa, at den hvide Bygning ikke foreløbig anvendes til Boliger. Desuden er Pladsen i Etagerne betydelig indskrænket, efter at Køkkenerne med tilhørende Rum ere lagte sammen med Boligerne; tidligere laa disse Rum enten i Kælderen eller paa Loftet. Boligernes Udstyrelse er beskeden, men Værelserne have dog paa Grund af deres dekorerede Bjælkelofter og karakteristiske Vinduer et ejendommeligt og hyggeligt Præg. Til hver Bolig hører særlig Forstue, Køkken, Spise-

kammer, Jomfru- og Pigeværelse, V. K. samt Adgang til Køkkentrappe; desuden et Gæsteværelse, enten beliggende i Forbindelse med Boligens Værelser eller i de murede Kviste i Loftetagen; endvidere et rummeligt Pulterkammer paa Loftet, samt Rum til Fødemidler og til Brændsel i Kælderen. Dekanessens Bolig er som de øvrige Dameboliger, dog med noget rummeligere Værelser. 3 smukt

HAVEPLAN, TEGNET TIL »ARCHITEKTEN« AF LANDSKABSGARTNER EDV. GLÆSEL.

udstyrede Repræsentationsrum ligge i Forbindelse med Dekanessens Bolig. I alle Værelser findes gode Jærnovne. Varmeværk er ikke indlagt.

Den fælles Havestue i Stueetagen har Stukloft og Paneler. Fra Havestuen fører nogle Trin ned i en overhvælvet 7 kantet Pavillon, som er opført paa Slottets nordvestre Hjørne og udvendig rigt smykket med orneret Sandsten. Fra dette særdeles tiltalende Opholdssted, fra hvis Vinduer og Glasdøre haves Udsigt til forskellige smukke Partier af Haven, giver en statelig Dør Adgang til en ny

Træbro, som fører over Graven til Parken, som i sin nuværende Skikkelse lægger sig naturligt og hyggeligt til Slottet.

I det 4 kantede Taarns øverste Etage er paa Sydsiden anbragt et Uhr. Tilsynet med Visernes Gang samt eventuelle Istandsættelser ved Skiven sker med

VALLØ SLOT SET FRA HAVEN. VESTSIDE.

Lethed fra en lille Altan under Uhret; Døren ud til Altanen er indrettet i et gammelt Skydehul, foran hvilket der før Branden var anbragt et mindre Uhr.

Spirene paa de 2 store Taarne vare fremstillede i Model og Kvisten over Porten fastslaaet, førend Conings Billede af Vallø blev bekendt. Det er interes-

SNIT GENNEM VESTFLØJEN, SET MOD NORD.

sant at se, hvor nær de nye Spir slutte sig til Spirene paa det paa Maleriet fremstillede Vallø. Spiret paa det 4 kantede Taarn staar med sin Fod i et dobbelt Bjælkelag under øverste Etage. Under Lanternen har man gennem et dækket Udsigtskammers ovale Vinduer den herligste Udsigt over hele Egnen. En mægtig Vejrfløj afslutter Spiret. Det runde Taarnspir har ligeledes Lanterne, men er betydeligt mindre og noget simplere i sin Form. Sandstensvindeltrapper føre fra Kælderen op til alle Etager i Taarnene. Sydfløjens Stue samt Kælderen i hele Slottet er hvælvet.

ET VÆRELSE.

Alle Taarntage og Spir, Træ-Kviste og Skotrender ere dækkede med Kobber; alle Hængerender og Nedløb ere ligeledes udførte i Kobber. Alt andet Tag er dækket med sortglaserede Teglsten. Den anvendte Sandsten er fra Gotland, med Undtagelse af Karnappen, som er udført i Bremersten.

I Haven er der samtidig med Slottets Genopførelse foregaaet betydelige Ændringer. Før Branden stode endnu en Del gamle Alléer, som gav Haven en ejendommeligt fornem Hygge, der passede fortræffeligt til Slottets Beboere. Det var en lun og tæt Have, i hvilken Damerne kunde færdes uden at blive synderlig generede af Blæst. Haveinspektør Flindt fik overdraget at ordne Haven. Til en Begyndelse bleve de fleste Alléer, som laa i den egentlige Have, fældede. Hans Planer standsedes imidlertid brat ved hans Død. Derefter tilkaldtes Landskabsgartner Glæsel, som gennem et fortræffeligt Anlæg har forstaaet at skabe den nydeligste Ramme om det genopførte Slot.

ET KØKKEN.

Murermester H. Fussing var med sin store Erfaring og Indsigt en stor Støtte for Arbejdet i de første vanskelige Aar. I de senere Aar har hans paalidelige Formand, V. Søeborg, afløst ham som Slottets Murermester. Tømrermester V. Frandsen, Herfølge, har haft Tømrerarbejdet. Tømrermester Zeltner, Kjøbenhavn, har, som Hr.

Frandsens daværende Formand, afbundet Spirene og Tagene. Desuden have medvirket: Oxelbergs Fabrikker, MØLLMANN & Co. ved Freiman, Kobberdækker MARIBOE, Stenhuggermester CHRISTENSEN, Fakse, og HANS & JØRGEN LARSEN, Kjøbenhavn, Smedemester H. CHR. JENSEN, Kjøbenhavn (Fløjene), Smedemester PETERSEN, Vidskølle, Glarmestrene O. ENGSTRØM, Kjøbenhavn, SCHOU HANSEN, Køge, HUSSMANN, Kjøbenhavn. Uhret er leveret af BERTRAM LARSEN, Klokken af »DE SMITHSKE JÆRNSTØBERIER OG VÆRKSTEDER«, Aalborg, Jærnovnene af LUDVIG-

FUNDNE TILDANNEDE SANDSTEN. DE FIRE ENSARTEDE STEN I BAGGRUNDEN STAMME FRA TIDLIGERE GAVLE PAA SLOTTET.

SEN & HERMANN, Kjøbenhavn, og LANGE, Svendborg, Lerovnene af KÄHLER, Næstved. Badstue og Vandværk er indlagt af LUDVIGSEN & HERMANN. Alt Ingeniørarbejde er udført ved RAMSING. Ved den plastisk dekorative Udsmykning have Billedhuggerne PACHT, JØRGEN LARSEN og LAMBERG-PETERSEN medvirket.

Opmaalingen efter Branden foretoges af Architekterne JOHAN NIELSEN og SØREN LEMCHE.

Det stedlige Tilsyn med Arbejdet er ført af Architekterne LEMCHE (1893—98), PALUDAN (1899—1902), SANDER (1902—1904).

Omkostningerne ved de samlede Arbejder beløbe sig til c. 825,000 Kr.

OM TILSYNET MED DE ARCHITEKTONISKE MONUMENTER FRA FORTIDEN.

I sine Bemærkninger om min Artikel i »Architekten« for 2. Juli opholder Direktør Mollerup sig særlig ved det anførte Exempel, og her synes det først at forundre ham, at jeg ikke har nævnt Navne. Dette har jeg undladt, fordi denne Vej let fører bort fra selve Sagen, der for mig er det vigtigste.

Direktøren har fuldstændig Ret i, at den af mig først omtalte Istandsættelse, som foretoges i Halvtredserne, ligger før Synsloven af 19. Februar 1861; men derfor hører den lige saa fuldt som de senere med til Kirkens Historie gennem 50 Aar.

Hvoraf Direktøren slutter, at jeg fuldstændig skulde have glemt, at Kalkmalerierne i denne Kirke vare de første af Betydning, der fremdroges og istandsattes, ved jeg ikke. Ikke desto mindre staar hele denne Sag, som jeg havde god Lejlighed til at følge, meget levende for mig, og selv om jeg ikke har fundet Anledning til at omtale det, yder jeg lige fuldt dem, der medvirkede til, at de kom for Dagens Lys, den skyldige Ære.

At jeg skulde have undladt at nævne, hvilken Værdi Apsisdekorationen har, er ikke rigtigt; thi i min Artikel, Side 390, er den netop betegnet som en af de ældste og interessanteste her i Landet. Heller ikke ligger der i hvad jeg har skrevet nogen Anke mod dens første Istandsættelse. Den blev, saavidt jeg kan bedømme, diskret og samvittighedsfuldt gennemført; kun Christushovedet tabte noget af dets oprindelige Højhed, hvad der dengang blev beklaget. Havde Nationalmuseets 2den Afdeling til Dato været lige saa heldig med de af det ledede Istandsættelser, vilde vi have været vel farne paa dette Omraade.

Direktøren omtaler derpaa den Istandsættelse, der begyndte 1888, og de Forhold, som efter hans Mening skulde godtgøre mine uklare Erindringer og kaste et ejendommeligt Lys over min Kritik. Jeg har selvfølgelig ikke glemt, at det særlige Kirkesyn foretog en Rejse til Kirken i Sommeren 1890 og udtalte sig om, hvad der burde gøres. Aaret efter, siger Direktøren, besøgte Synet igen Kirken og forhandlede med Maleren om de enkelte Farver m. m. Med Hensyn til, hvad der her foregik, er jeg imidlertid sagesløs, — jeg var nemlig, hvad Direktøren har overset, ikke tilstede, fordi hans Forgænger, formentlig ved en Forglemmelse, ikke havde tilsagt mig. Jeg har altsaa været med til en Udtalelse om hvad der burde gøres, men til at deltage i Forhandlingerne under Arbejdet blev der ikke givet mig Lejlighed. Direktøren vil maaske indrømme, at dette ganske forandrer den Stilling, han i sin Artikel har givet mig. Det ejendommelige Lys, Synssagen skulde kaste over min Kritik, maa derfor flyttes fra denne til Direktørens historiske Undersøgelse, som iøvrigt næppe kan have frembudt Vanskeligheder, da saavel Kirkesynets som Nationalmuseets Arkiv findes i hans Kontor paa Prinsens Palais. Med Hensyn til den Istandsættelse, der nu foretages paa Apsisdekorationen, vil det vist forundre flere end mig, at et saa vigtigt Arbejde ganske overlades til en ung, ukendt Mand, som Direktøren, der ikke kan forudsættes at være sagkyndig, hverken kan vejlede eller kontrollere. Dette kan ikke siges at være forsvarligt.

Direktøren taler som Kender om Robinson-Cement og dens uheldige Egenskaber og synes at give Synet Del i Skylden for dens Anvendelse ved Istandsættelsen, skønt han samtidig nævner, at denne var foretaget inden Synet blev tilkaldt. Mere korrekt kan Fejlen her henføres til Nationalmuseets Ledelse.

Hvad Behandlingen af Altertavlen angaar, da beklager jeg, at det efter min Artikel kunde faa Udseende af, at den Architekt, der havde med Kirken at gøre, skulde have foranstaltet den. Hans Sans for Farver er imidlertid for bekendt til, at den omtalte Brutalitet skulde kunne tillægges ham. Smagløsheden er imidlertid begaaet, til hvilket Aarstal den end maa henføres.

Endelig skal jeg med Hensyn til Røgelsekarret tilføje, at efterat jeg i sin Tid havde gjort Museet opmærksom paa, at det var borte, talte jeg flere Gange saa vel til den forrige som den nuværende Direktør om dets Forsvinden. At det allerede er kommet tilstede 1900, hører jeg først nu, men herved skal jeg ikke opholde mig, da Sagen igen, som omtalt i min forrige Artikel, er bragt i Orden.

Jeg ser nu ikke, at Rigtigheden af min Beretning om den som Eksempel valgte Kirke i mindste Maade er rokket ved Direktørens Erklæring, lige saa lidt som at dens Historie skal kunne vidne om det heldige og betydningsfulde i »Arkæologernes — Direktionens og nu Museets — Virksomhed for de Monumenter ude i Landet, der ere betroede til dets Omsorg.« I Virkeligheden har Direktøren kun suppleret min Beretning med nogle Aarstal og Navne, hvilket ikke forandrer det Faktum, at Kirken er haabløst ødelagt.

Naar det endvidere siges, at Arkæologerne stedse have søgt Vejledning og Bistand hos Kunstnere o. s. v., er dette ikke rigtigt. Eksempelvis kan nævnes den uheldige Istandsættelse af Mølleporten i Stege, som Museet forrige Aar har foretaget uden saadan Bistand. Mølleporten er vel et mindre Monument, men den er enestaaende her i Landet og fortjente derfor en bedre Behandling.

Arkæologernes historiske og typologiske Viden vilde have sin Betydning overfor Monumenterne, i Fald det med Rette kunde siges, at Architekterne manglede den. Hvad Nødvendigheden af »det støtte Samarbejde i Restaureringens vanskelige Kunst« angaar, da har jeg i min lange Praksis ikke følt den, og den trænger derfor efter min Mening til en nærmere Paavisning. Direktøren siger, at jeg søger at paaoktrojere Architektstanden »vi alene vide«-Principet. Min Tanke kan bedre udtrykkes saaledes, at jeg ønsker Architektstanden fritaget for at paaoktrojeres Arkæologernes direkte Indblanden i Spørgsmaal, hvis Behandling ligger Architekterne ganske anderledes nær end Arkæologerne.

Om Provstesynene m. m. udtaler Direktøren sig ikke; mulig turde dette opfattes saaledes, at han i Hovedsagen er enig med mig.

Jeg skal slutte disse Bemærkninger med at gentage min Henstilling til Architekterne at overveje Spørgsmaalet om en mere betryggende Form for Tilsynet med vore architektoniske Monumenter fra Fortiden.

H. Storck.

KONFORMITET I ARCHITEKTUREN.

AF CHR. V. NIELSEN.

(Sluttet.)

I tredie Bog, første Kap. af sit Værk »*De architectura*« skriver den romerske Bygmester Vitruvius saaledes: »For at give en Bygning en god Anordning, bør man have Opmærksomheden henvendt paa Proportionerne, som er en Ting, Architekterne især maa iagttage med megen Nøjagtighed; men Proportionerne afhænger af den Overensstemmelse, som Grækerne kaldte »*Analogi*«. Denne Overensstemmelse er Tilpasningen af de Maal, som findes paa de enkelte Dele og paa hele Værket, og hvorved Proportionerne bestemmes; thi en Bygning kan aldrig være godt anordnet uden denne Overensstemmelse, og dersom ikke alle Dele passer nøje til hinanden, ligesom Lemmerne paa en velskabt Mand, hvormed det kan sammenlignes.« (Derpaa følger en Beskrivelse af Menneskelegemets Proportioner, efter Billedhuggeren Polykletos's Angivelse.) »Da nu altsaa Naturen har dannet det menneskelige Legeme saaledes, at ethvert Lem staar i Proportion til det Hele, saa er det ikke uden Grund, at de Gamle i deres Værker vilde have den samme Overensstemmelse imellem alle Dele; men blandt alle de Værker, hvis Maal de har reguleret derefter, har de fornemmeligt haft Omsorg for Gudernes Templer, i hvilke det, som er godt eller slet udført, vil blive udsat for Bedømmelse til evig Tid.«

Ogsaa Bygningsmaterialierne har Indflydelse paa Konformiteten og maa behandles hver efter sin Natur og Karakter; thi Sten, Ler, Metal og Træ bør fremtræde i selvstændige Former, der ikke ustraffet kan sammenblandes, og Kunsthistorien lærer os, at i alle de Perioder, hvori Kunsten staar højt, søgte man kun at benytte og forædle de naturlige Former i Overensstemmelse med deres Karakter; men saasnart overdreven Luksus og Variationssyge kommer til, overtrædes de fornuftige Love, Sansen for Harmoni og Formernes Betydning tabes, og Forfaldet indtræder. For den græske Kunsts Vedkommende indtraadte dette paa Alexander den Stores Tid, idet denne Hersker vilde indføre orientalsk Smag i den ædle græske Stil.

Det er dog ikke alene i den græske Bygningskunst, at vi finder den fuldkomne Konformitet, Romerne søgte i mange af deres bedste Værker med Held at efterligne Grækerne; ogsaa Middelalderens store Kirkebygninger frembyder en udmærket Harmoni imellem Enkeltheder og Helhed, og det samme maa siges om de mange skønne Arbejder fra Renaissancetiden.

Med Hensyn til dette Forhold maa man dog indrømme, at Architektens Stilling er særlig vanskelig lige over for de Fordringer, der stilles til hans Værks Fuldkommenhed; thi jo mere kompliceret et Kunstværk er, jo mere behøves til dets Udførelse Hjælp og Erfaringer af andre Mennesker, og jo vanskeligere bliver det at frembringe Harmonien. En Musiker kan selv foredrage sine Kompositioner, en Billedhugger og en Maler kan ved eget Arbejde fremvise deres Idérigdom; men Architektens Værk er saa omfattende, at den personlige Indvirkning ikke er tilstrækkelig til dets Iværksættelse; han maa ikke alene have de nødvendige Kundskaber og Færdigheder, som Kompositionen fordrer, men skal ogsaa lede alle de medvirkende Kræfter, der ikke kan antages at have Sans for

den højere Kunst; han maa være i Besiddelse af Forstand, Aand og Smag, dersom det skal lykkes at give Værket den tilsigtede harmoniske Virkning. Ligesom i Litteraturen har der i Kunsten været Tider, da man satte Konformiteten i Højsædet, maaske med lidt for vidtdreven Iver, men som dog maa indrømmes at have haft en overordentlig opdragende Indflydelse paa den efterfølgende Tid; en saadan Periode var hos os den Tid, da Empirestilen var herskende, og som man kan betegne ved Værkerne af Bygmestrene Harsdorff, Hansen og Hetsch. Det kan vel ikke nægtes, at deres Værker paa sine Steder frembyder nogen Ensformighed og Tørhed; men man kan kun bedømme disse Mænds Arbejder paa Baggrund af den Tid, hvori de levede, de Fordringer, som den Gang stilledes, og den maadelige Hjælp, som de havde at støtte sig til med Hensyn til Udførelsen, og man vil finde, at hvad Konformiteten angaar, da staar deres Værker højt i Forhold til, hvad der senere er udført. Saaledes maa det indrømmes, at der i Harsdorffs og Hansens Bygninger er en Storhed i Anlæget, som nu saa ofte savnes, ligesom Hetschs Dekoration af Christiansborg Slots Indre frembød en Harmoni og Værdighed, som passede fortrinligt til Kongeborgen; med Hensyn til Enkelthederne, da maa jo Søjlerne, som disse tre Kunstnere har udført paa Amalienborg, i Roskilde og Karise samt paa Christiansborg Slot, betragtes som mønsterværdige, ligesom der vel næppe paa nyere Bygninger findes mere velproportionerede Vindues- og Dørpartier.

Og naar den nyere Tid fordrer mere Karakterudtryk i Bygningens Ydre, saa bør man dog betænke, at ogsaa skønne Former har Betydning, og at gode Ideer og livlige Tanker altid tager sig bedst ud, naar de udtrykkes paa en smagfuld Maade.

KJØBENHAVNS KOMMUNALE ARBEJDSANVISNINGSKONTOR.

Kjøbenhavns kommunale Arbejdsanvisningskontor har i Juni Maaned udsendt sin tredie Beretning, for Aaret 1904. Denne Institution, hvis Oprettelse blev vedtaget i Kommunalbestyrelsen den 2. Juli 1900, kan se tilbage paa $2^1/_2$ Aars Virksomhed. I Overensstemmelse med Vedtægten anviser den Arbejde af enhver Art saavel for faglærte Arbejdere som for Handelspersonale, Tyende og unge Mennesker, der ønskes anbragte i Lære. Anvisningen er gratis og omfatter baade Mænd og Kvinder.

I sin Helhed maa det forløbne Aar betragtes som heldigt, da saavel Arbejdsgivere som Arbejdssøgere i stigende Grad har henvendt sig paa Kontoret, og da man har Følelsen af, at begge Parter ere tilfredse ved paa denne Maade lettere at finde hinanden. Tiderne betegnes allevegne fra som daarlige og nedadgaaende; paa Grund heraf tør man da mulig imødese gunstigere Tider, der forhaabentlig her, som andetsteds i Verden, vil vise, at det navnlig er i opadgaaende Tider, at Øjnene ret aabnes for det hensigtsmæssige, der ligger i en Arbejdsanvisning, som er bygget paa dette Princip: »at skaffe enhver Arbejdsgiver den bedst mulige Arbejdskraft og enhver Arbejdssøger det Arbejde, hvortil vedkommende i Øjeblikket bedst egner sig.«

Der er i det forløbne Aar i den *mandlige* Afdeling anvist ialt 11,692 Pladser, af hvilke 4,442 (altsaa over 33 pCt.) ere besatte med faglærte Haandværkere, væsentlig Skomagere og Skotøjsarbejdere, Murere, Snedkere, Malere, Tapetserere og Sadelmagere, Smede og Maskinarbejdere.

Kontoret har ved de i de forløbne Aar indvundne Erfaringer faaet bekræftet Rigtigheden af den allerede fra Begyndelsen raadende Opfattelse: at Hovedopgaven maatte være at staa *upartisk* overfor begge Sider af Klientelet, saavel Arbejdsgivere som Arbejdssøgere. Det har da ogsaa vist sig, at den Frygt, der i Begyndelsen næredes fra enkelte Sider: at Kontoret under Strejker og Lockouter skulde blive nødsaget til at tage Parti for den ene eller den anden af de stridende Parter — at denne Frygt har været ugrundet. Strejker kendes tidligere i Venteværelserne end inde i selve Ekspeditionen, og for Lock-outers Vedkommende er det flere Gange sket, at der fra Arbejdsgivernes Side er anmodet om, udtrykkelig at gøre de Arbejdssøgende opmærksomme [paa, at der var Uro paa den paagældende Arbejdsplads, hvad der næsten altid har haft til Følge, at ingen Arbejdssøger har villet modtage Anvisning. Forresten er al Arbejdsanvisning, der indledes under urolige Forhold, alt andet end heldig for Kontoret; thi saasnart Forholdene i de »urolige Hjørner« atter ere bragte i Orden, ophører Begæringen om Arbejdskraft, der ikke har bidraget til at skabe roligere Forhold paa Arbejdsmarkedet.

I Tyskland nærer man iøvrigt den Opfattelse, at Anvisningskontorerne have været en medvirkende Aarsag til, at Strejker og Lock-outer ere blevne sjældnere og, naar de endelig optræde, da kun ere af kort Varighed.

Trods de arbejdsløse Tider har Kontoret i 1903 haft 61,981 Ekspeditioner (ɔ: 22,511 Arbejdsgivere og 39,470 Arbejdssøgere). Man nærer derfor ingen Tvivl om, at kommer der bedre Tider og Kontoret kan faa Lov til roligt at fortsætte paa den en Gang betraadte Bane, da vil Kjøbenhavns kommunale Arbejdsanvisningskontor ogsaa fremtidig kunne hævde den — man tør vel sige — ret smukke Position, som det allerede efter 2½ Aars Virksomhed har skabt sig.

Af Interesse vil det være at se Resultaterne af nedenstaaende udenlandske Anvisningskontorers Virksomhed i det tredie Leveaar i Sammenligning med Kjøbenhavns.

I	Aar	*Anviste:* Mænd	Kvinder	Ialt afgjorte Pladser
München	1897	18,186	10,669	28,855
Stuttgart	1897	12,041	2,925	14,966
Kristiania	1900	3,273	2,244	5,517
Kjøbenhavn	1903	11,692	12,034	23,726

Der synes ikke at være Udsigt til, at Kontoret i det kommende Aar vil blive nødsaget til at tænke paa større Forandringer eller Udvidelser, men man haaber, at Kontoret under rolige Forhold maa arbejde sig frem mod sit Formaal: upartisk at hjælpe saavel Arbejdsgivere som Arbejdssøgere; thi selv om der maatte blive Tale om at flytte den kvindelige Filial, eventuelt oprette en ny saadan, vil dette jo ikke være nogen stor, for Publikum i Almindelighed iøjnefaldende Begivenhed; og om end en yderligere Udvidelse af det mandlige

Ventenværelse egentlig er ønskelig, vil en saadan Udvidelse nok kunne udskydes endnu en Tid.

Det Felt, paa hvilket Kontorets Bestyrelse mest venter Forandringer i 1904, vil sandsynligvis blive Samarbejdet med Byerne udenfor Kjøbenhavn samt Udlandet. Kontoret i Odense synes at gaa godt fremad; men grundet paa, at dette Kontor ikke befatter sig med egentlig Tyendeanvisning, kan der ikke drages statistiske Sammenligninger. I enkelte af Landets Byer er Tanken om Oprettelsen af offentlige Arbejdsanvisningskontorer endnu under Debat (Forretningsføreren har i det forløbne Aar holdt Foredrag om dette Emne i forskellige danske Byer), og man maa haabe, at Tanken saavel her i Landet som i Sverrig maa realiseres; thi det er klart, at jo flere lignende »Udsigtspunkter« der findes, desto lettere vil den offentlige Arbejdsanvisning finde frem.

Bestyrelsen for »Kjøbenhavns kommunale Arbejdsanvisningskontor« bestaar for Tiden af: Borgmester DYBDAL (Formand), Raadmand KLAUSEN (Suppleant), Borgerrepræsentanterne Murmester GRAM, Tapetserer JÖNSSON, Direktør BING (Suppleant) og Blikkenslager GUSTAVSEN (Suppleant), — endvidere som valgte af »Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening«: Snedkermester ROSTRUP, Fabrikdirektør CAROC, Ingeniør SCHØLLER, Direktør GOLDSCHMIDT, Grosserer HOLTEN (Suppleant) og Murmester SCHUMACHER (Suppleant) — samt som valgte af »De samvirkende Fagforbund i Danmark«: Borgerrepræsentanterne MARTIN OLSEN og HANS JENSEN, Forretningsfører VALDEMAR OLSEN, Fru OLIVIA NIELSEN, Formand PEDERSEN-ARUP (Suppleant) og Formand OTTO SMITH (Suppleant). — Forretningsfører er HERMAN BEYER.

FORSKELLIGT.

Stadsarchitektembedet. Fra 1. August fratræder Prof. FENGER sit Embede som Stadsarchitekt, og fra samme Dag konstitueres Architekt WRIGHT i Embedet.

H. C. Ørsteds Legat i Industriforeningen er tildelt Mekaniker C. A. CHRISTOFFERSEN for den af ham konstruerede Maskine til Fremstilling af Hængsler, og Cand. pharm. C. PRAËM for det af ham konstruerede Apparat til Lyskopiering ved elektrisk Lys.

Rodins Statue »le Penseur«, der var udstillet paa den sidste Salon, vækker for Tiden Bevægelse i Paris. En Komite er bleven dannet for at købe den og skænke den til Byen, men Municipalraadet har foreløbig ikke været tilbøjelig til at modtage det omtvistede Kunstværk. Udenfor den lille Skare af ivrige Rodin-Beundrere findes der en betydelig Mængde kuntsforstandige Borgere i Byen, der ikke kan sé nogen Grund til at opstille en Figur som denne paa offentlig Gade; de mener, at den maaske kan være berettiget i »Luxembourg« eller »Petit Palais«, men modsætter sig bestemt, at den anbringes bag Operaen, hvor Rodin-Komiteen har ønsket den opstillet.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

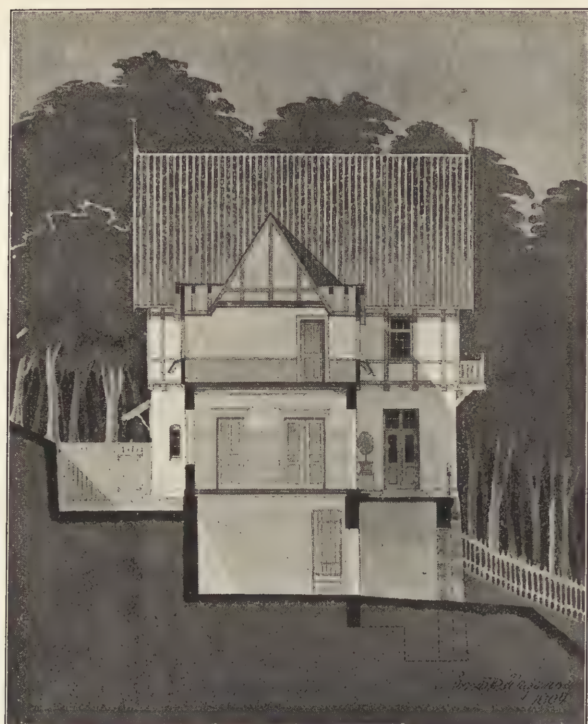
KJØBENHAVN
DEN 30. JULI 1904
6. AARGANG № 44

VILLA I SNEKKERSTEN.

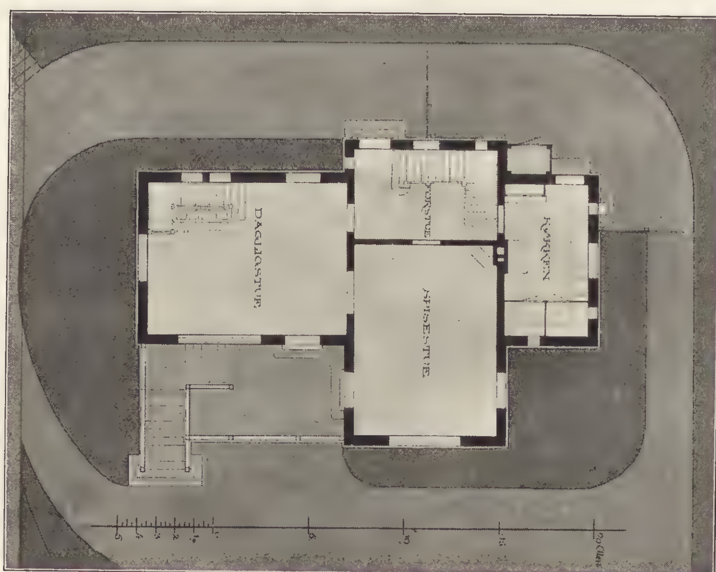
VILLA
I SNEKKERSTEN.

ARCHITEKT
EMIL JØRGENSEN.

VILLA
I SNEKKERSTEN.

ARCHITEKT
EMIL JØRGENSEN.

Paa Skrænten ud mod Øresund tæt Syd for Snekkersten Kro er der siden Efteraaret 1903 opført en Sommerbolig for Juvelerer L. Berth efter Tegninger af Architekt Emil Jørgensen.

Bygningen er placeret saa højt oppe paa Skrænten (Stuegulvet ca. 42 Fod over Vandfladen), at man fra den har uhindret Udsigt over Husene i Snekkersten og Skotterup til Humlebæk og Nivaabugten, men man har samtidigt, ved ikke at lægge Bygningen paa Toppen af Skrænten, sikret sig Læ af denne for nordlige og vestlige Vinde.

Paa en Underbygning af kløvet Granit er Stueetagen opført i Grundmur og 1ste Sal i Bindingsværk. Alt ydre Murværk er udført med haandstrøgne, gule Sten, skuret og hvidtet; ydre Træværk i Bindingsværk og Tag er malet med Karbolin. Taget er dækket med brune, glaserede Falstagsten.

Boligen er forsynet med Møbler efter Tegninger af Maler Møller-Jensen, der ogsaa har været ledende ved Fastsættelse af Farver, saavel ude som inde.

Bygningsarbejdet er udført i Entreprise af Tømrermester Johan Andersen i Skotterup.

EN BEMÆRKNING VEDRØRENDE CHRISTIANSBORGS GENOPFØRELSE.

Hr. Redaktør!

Undskyld, at De har maattet vente saa længe paa denne Opskrift af vor Samtale i Marts, men De ved, at jeg har været i Udlandet nogle Maaneder.

Min Udtalelse fremkom, som De vil erindre, i Anledning af Martin Borchs Artikel i dette Blads Nr. 17, hvor han tog Ordet for, at man burde bevare og kun restaurere Christiansborg Slots Hovedfaçade, der efter hans Mening var »et storslaaet Stykke Architektur, til hvilket vi ikke har noget Sidestykke i Landet«.

Det, jeg dengang sagde, var, at hvis man vilde gaa i den Retning, skulde man hellere genopføre Façaden, saaledes som den var før 1794. Om denne kan det nemlig med Rette siges, at den var noget i sin Art storslaaet, hvad man saa end kunde indvende imod den. Men det kan ikke med Sandhed siges om Façaden fra 1804: hvis der er noget i den, som fortjener dette Adjektiv, er det kun Levninger fra 1794; det andet bør hellere kaldes smaaligt.

Hansen sværmede som bekendt for det, han kaldte *den ædle Simpelhed*; til Bedste for den gjorde han Formerne simplere, men derfor blev de ikke ædle: en Værtshusholder bliver ikke en græsk Atlet, blot fordi han trækker Frakke og Bukser af, optræder som Bryder og præsenterer sine svære Lemmer; det ædle beror paa de fine Proportioner, og med Hensyn til dem var Hansen bundet af de eksisterende Mure. Hans Bygning blev derfor vel stor, men ikke storslaaet (Størrelse og Storhed er forskellige Begreber); den blev kun en raseret Rococobygning, fuld af hæslige Misforhold, som dels ikke fandtes i den ældre Bygning, dels var overdækkede.

Det vilde blive for vidtløftigt, hvis dette skulde paavises paa alle Punkter, og det behøves heller ikke; enhver, der har en Smule rhytmisk Sans, vil selv se det ved at sammenligne Fig. 1 og Fig. 2. Jeg skal derfor kun eksempelvis

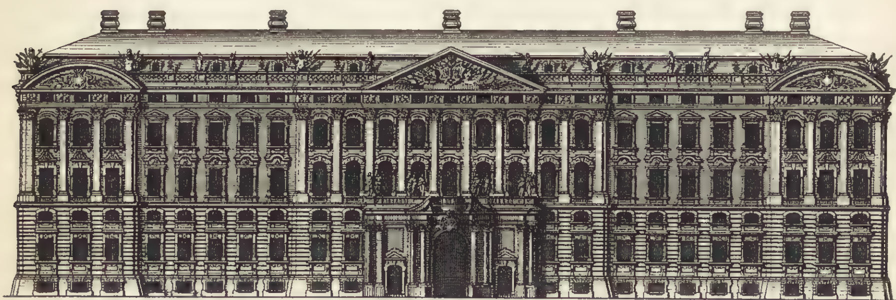

FIG. 1. CHRISTIANSBORG FØR 1794.

henvise til den ældre Bygnings kraftige Afslutning foroven, der er bleven til en fattig Gesims, og det store 9-Fags Midteparti med den imponerende Portal, der er bleven afløst af seks magre Smaasøjler, staaende paa en skaldet Mur.

FIG. 2. CHRISTIANSBORG EFTER 1804.

Jeg vilde derfor anse det for et stort Misgreb, hvis man fulgte Hr. Borch i dette Punkt. Men forøvrigt haaber jeg, at Spørgsmaalet ikke vil faa nogen Betydning, thi *præterea censeo*: *denne Fløj af Ruinen bør rives ned* (se min Udtalelse i Bladets Nr. 4).

V. KLEIN.

REPLIK TIL PROF. STORCK.

Af Dr. Mollerup.

Af Prof. Storcks Svar i »Architekten« for 23. Juli fremgaar, at mine Bemærkninger om hans Fremstilling af Forholdene i Skibby Kirke have gjort den Nytte, jeg kan ønske, idet Professoren paa væsentlige Punkter har indrømmet Berettigelsen af, hvad jeg har fremført. Ikke desto mindre bliver hans Resultat det, at mit Svar kun har suppleret hans Beretning med »nogle Aarstal og Navne«, medens jeg i Virkeligheden har paavist det Ubegrundede i den *Tendens*, der behersker Professorens Artikel, ikke mindst dens Udfald mod Nationalmuseet.

Professoren berigtiger min Fremstilling derhen, at han kun i 1890 har deltaget i Synsmøderne i Skibby. Men det var jo paa dette Møde, at Anvisningerne til Restaureringen af Malerierne blev givne, og at de ere blevne fulgte af Maleren, viser den anden Synsforretning 1891, hvori Professoren altsaa ikke deltog. Skøndt der ikke findes at være afgivet nogen Synserklæring om dette Møde, ses det af Kunstmaler Rondahls af Synet uimodsagte Indberetning, at man har været tilfreds med Arbejdet og kun gjort enkelte mindre Udsættelser.

Men der er jo heller ikke Tale om, at Rondahls Restaurering mislykkedes; tværtimod, den synes at være anerkendt fra alle Sider. Fejlen laa i Anvendelsen af Cementmørtelen, der udelukkende skyldtes de bygningskyndige, medens den indstændig fraraadedes af Museets Sagkyndige, Prof. Kornerup. Med Vilje har jeg imidlertid i mit første Svar til Prof. Storck afholdt mig fra at paabyrde nogen Enkelt Skyld for denne Fejl. Enhver, der har undersøgt de danske Restaureringers Historie, vil finde begaaede Fejl selv hos de mest sagkyndige. Kun »*per ardua ad astra*«.

Professoren har imidlertid suppleret sit Gensvar med nogle Bemærkninger, som trænger til Korrektiv. Han siger: »Med Hensyn til den Istandsættelse, der nu foretages paa Apsisdekorationen, vil det vist forundre flere end mig, at et saa vigtigt Arbejde ganske overlades til en ung ukendt Mand, som Direktøren, der ikke kan forudsættes at være sagkyndig, hverken kan vejlede eller kontrollere. Dette kan ikke siges at være forsvarligt.«

Disse Bemærkninger viser, at Professoren ikke har søgt at skaffe sig Kendskab til det Arbejde, der i de sidste 8 Aar er udført paa Kalkmaleriets Omraade af Nationalmuseet. Thi ellers vilde han ikke have kunnet undgaa at lære denne »unge« Mands Virksomhed at kende, og han vilde da utvivlsomt, forinden han afsagde en saa haard Kendelse i en saa stødende Form, have følt det som en Pligt at skaffe sig fornøden Kendskab til hans Dygtighed. Hvad den tekniske Fremgangsmaade ved den sidste endnu ikke fuldendte Restaurering i Skibby Kirke angaar, foreligger i Nationalmuseets Arkiv det udførligste Materiale til Oplysning om Kalkmaleriernes Tilstand saavel ved Begyndelsen af Arbejdet som under dets forskellige Stadier.

Das Erbare Handwerck der Tischer.

Betrachtung zweyer Stücke täglicher Tischer-Arbeit: Nemlich der Wiege/ und des Sargs/ derer die Menschen beym Ein- und Ausgang dieses Lebens benöthiget.

WIr haben allerseits zwey Häuser auf der Welt/
Die wir zu solcher Zeit gewiß beziehen müssen/
Wenn wir nichts vor uns selbst/ nichts von den Häusern wissen:
Sie werden nicht von uns gebauet noch bestellt.
Diß aber/ daß wir doch in beyden können bleiben/
Ist Eltern oder auch Verwandten zuzuschreiben.

Die Wiege und der Sarg ist ein gedoppelt Haus/
Worein wir alle ziehn/ worein wir alle wandern/
Aus einem schreiten wir/ und eilen zu dem andern/
In beyden schlaffen wir recht wohl und ruhig aus.
Die Wiege dienet uns/ wenn wir zum Leben kommen/
Der Sarg/ wenn uns der Tod das Leben hat benommen.

Der Tod führt endlich uns dem Sarg und Grabe zu;
Doch wenn wir Wieg' und Sarg/ wie billich/ wollen schätzen/
So ist diß letzte Haus dem ersten vorzusetzen:
Die Wiege bringet Noth/ der Sarg bringt lauter Ruh/
Die Wiege weiß uns nur in diese Welt zu leiten/
Dort aber werden wir vom Sarg zum Himmel schreiten.

SNEDKERE FRA BEGYNDELSEN AF DET 16. AARH. EFTER TRÆSNIT AF JOOST AMMON.

SNEDKERLAVET.

Den 20de Juli 1904 kunde *Snedkerlavet* fejre sit 350 Aars Jubilæum. Det ærværdige Lav, der paa selve Festdagen modtog saa mange Lykønskninger fra Foreninger — bl. a. Akademisk Architektforening —, Institutioner og Private, der ere komne i Berøring med det i Tidernes Løb og skylder det Tak og Erkendtlighed, har bl. a. fejret den sjældne Mindedag paa den værdigste Maade ved Udgivelsen af et stort og smukt udstyret Værk af blivende Værd: »*Snedkerlavet 1554—1904. Livet i en dansk Haandværkerorganisation gennem 350 Aar. Af R. Berg.*« Det er en Bog paa 356 Sider i kvart Format, forsynet med 211 tildels udmærkede Illustrationer, af hvilke de fleste ikke tidligere har været udgivne, gengivne i F. Hendriksens Reproduktionsatelier. Teksten skyldes Industriforeningens Sekretær, R. Berg. Ved den grundige Sagkundskab, hvormed hele det betydelige Stof, der findes i Lavets Arkiv og Protokoller, i Rigsarkivet, Raadhusarkivet, Kunstakademiets Arkiv m. fl. Steder foruden i den trykte Literatur, er gennemarbejdet, og ved den klare, fængslende Fremstilling af dette, som gør sit til, at man med største Interesse følger de Billeder af en bestemt afgrænset Del af Samfundslivet paa forskellige Tider, som oprulles for Læseren, har Forfatteren skabt et virkeligt betydeligt, kulturhistorisk Værk, der paa en smuk Maade supplerer den anselige Literatur om beslægtede Emner, vi alt har. Snedkerlavet fortjener al mulig Tak for, at det har benyttet Lejligheden til samtidigt med, at det giver et Bevis for sin Selvstændighed og Anseelse, da tillige at give dette sit Udtryk gennem et Værk af denne Art.

For »Architektens« Læsekreds, der paa saa mange Maader kommer i Berøring med alle Haandværks Udøvere, vil det sikkert have Interesse i det følgende at blive bekendt med nogle Udtog af det foreliggende Værk.

* * *

Egentlig faglærte Snedkere træffer vi forholdsvis sent i Danmark, hvad der tildels skyldes de tarvelige Forhold, men ogsaa den Omstændighed, at Behovet for største Delen dækkedes ved Indførsel fra Hansestæderne. Ligesom paa alle Handelsomraader havde disse ogsaa for Snedkeriets Vedkommende hele Forsyningen ganske i deres Magt, og de synes at have gjort alt for at hævde Markedet. Saaledes indeholder f. Eks. de lybske Kistemageres Skraa fra 1508 en Bestemmelse om, at den Svend, der rejste til Danmark for at arbejde paa sit Haandværk, skulde være uværdig til at blive Mester i Lübeck. Naturligvis spillede ogsaa »Zünftigheden« en Rolle i denne Henseende, da der i Danmark paa denne Tid endnu ikke fulgtes nogen »Handwercksgewohnheit«. Danske Arbejdere har vistnok for det meste arbejdet som Lønarbejdere, d. v. s. de havde som Haandværkere endnu ikke naaet Selvstændighed, var endnu ikke blevet Arbejdsledere, men arbejdede i Kundens Hus, under hans Opsyn. Alt tyder paa, at Snedkeriet i Danmark endnu kun var i sin Vorden, og at det havde lang Tid igen, inden det fik faste Rammer og kom i den Skolegang, der saavel organisationsmæssigt som fagligt kunde gøre det til et Haandværk, værdigt til Sammenligning med de store Kulturlande.

Ved Siden af det egentlige Haandværksfag synes Billedskærerne efterhaanden at have skilt sig ud som et specielt Fag med særlige kunstneriske Interesser. Især i Lübeck dannede Billedskærerne Skole, og af deres Arbejder findes ikke faa rundt om i Danmark som Altertavler o. l. Af særligt berømte Navne kan her nævnes Claus Berg, Hans Brüggemann og Melchior Lorrichs.

Midt i det 16. Aarhundrede faar Danmark et Snedkerlav i Kjøbenhavn. Det var først den 20. Juli 1554, at det lykkedes Snedkerne i Lighed med andre Haandværk at faa dannet et Lav og at faa Eneret paa »Embedet«. Men at der ikke har været nogen stor Udvikling til Stede indenfor den kjøbenhavnske Snedkerstand, derpaa tyder den Omstændighed, at den fra at tælle 5 Medlemmer omkring Aaret 1510 kun var vokset frem til at tælle 9 Medlemmer ved Lavets Stiftelse ca. 44 Aar derefter.

Den nye Snedker-Skraa indeholdt detaillerede Bestemmelser, ikke alene for Livet indenfor Lavshuset, men den gav sig ogsaa af med Lavsbroderens sømmelige Vandel udenfor dette; der fordredes saaledes, at han skulde gaa i Kirke om Søndagen, hvis han ikke vilde ifalde en Bøde paa 8 Sk. til Bøssen og 4 Sk. til de fattige. Den, der vilde optages i Lavet, skulde have lært Haandværket i 3 Aar og være ægtefødt. Og engang kommen indenfor Kredsen tilhørte han den i fuldeste Maal lige til sin Død. Ingen Anklage mod en Lavsbroder fra en anden Lavsbroder maatte komme direkte til Øvrigheden. Den skulde først forebringes for Lavet. I almindelige Sager var det Oldermand, Bisidder og Stolsbroder, der afsagde Dommen; men var Sagen af alvorligere Art, blev den afgjort efter alle Lavsbrødres »Sigelse«. Og ikke blot Lavsbroderen selv hørte Lavet til, men i lige Maade hans Hustru, Børn og Tyende. Det hele var som

en stor Familie, der holdt sammen i godt og ondt. Var der Sygdom og Nød, traadte Lavet til, og ved Dødsfald fulgte alle den døde til Graven. Der var sat Skranker for Lavsbroderens Produkton i flere Retninger. Arbejdet skulde være af en vis, ensartet solid Beskaffenhed og udføres for en rimelig Betaling. Han maatte ikke i nogen væsentlig Grad overskride det økonomiske Niveau, som i Almindelighed indtoges. Hans Hovedfortjeneste skulde være det, han erhvervede ved sine egne Hænders Arbejde. Havde en Mester to Medarbejdere, var

ALTERTAVLE FRA BREGNINGE KIRKE. AF CLAUS BERGS SKOLE.

det endnu lang Tid senere hen Højdepunktet af Forretning. Adskilligt tyder paa, at Snedkerne meget længe har staaet paa et ret primitivt Udviklingstrin. Kongerne synes saaledes ikke at have benyttet dem ved deres Arbejder; de holdt deres egne fast ansatte Hofsnedkere rundt om paa Slottene, foruden at de ved særlige Lejligheder indkaldte fremmede Haandværkere. Og Kongernes Eksempel fulgtes, om end i mindre Maalestok, af Adelen og den velhavende Borgerstand.

Imidlertid skete der efterhaanden en saadan Indvandring af fremmed Arbejdskraft, at ikke faa Haandværksfag helt tabte deres nationale Karakter og næsten

udelukkende kom til at bestaa af tyske Udøvere. Navnlig paa Snedkerlavet har den fremmede Indflydelse været meget dybtgaaende; fra et beskedent dansk Haandværk blev det til et tysk, og det nationale Element blev fuldstændig kvalt. Det var i Tyskland, at Haandværket stod højest. Derhen maatte alle danske Haandværkere drage, hvis de vilde lære noget, og herhjemme havde de tyske Haandværkere den største Anseelse. Intet Under da, at man fuldstændig gik op i det tyske og efterlignede det. Haandværkets Sprog og Sædvaner blev tyske, og hele Livsbetragtningen rettede sig efter, hvad der i Haandværkerkredse var Skik og Brug i Tyskland. De tyske »Handwercksgewohnheiten« blev gældende Lov for enhver ærlig dansk Haandværker. Men lige saa vist som den tyske Indvandring har haft den allerstørste Betydning for vor Haandværkerstand i faglig-teknisk Henseende, lige saa sikkert er det, at den gennem Berøringen og Sammensmeltningen med Tyskerne fik ligesom noget mere social Rygrad og mere Mod til at hævde sine Rettigheder overfor al Autoritets-Indblanding end nogen Sinde tidligere. De optraadte skarpere overfor »Fuskere« og »Bønhaser«, gjorde egenmægtigt Vilkaarene for Indtrædelse i Lavene vanskeligere og dyrere end forhen. Ved Siden heraf klagedes der over, at Mestrene skruede Priserne op paa deres Varer, saa at Menigmand vanskeligt kunde overkomme at købe dem.

Gennem hele det 16. Aarhundrede havde den opadstræbende Kongemagt gjort Forsøg paa at reducere Lavene til lydige Organer for sin Næringspolitik; derfor ivrede man mod Lavenes Afspærringslyster, der holdt en Mængde Hænder borte fra nyttigt Arbejde, og mod deres Prisansættelser, som ikke stemmede med Regeringens Lyst til at regulere Værdierne. Christian IV udstedte da 1613 en Forordning, hvorved al Lavsrettighed i Danmark ophævedes, fordi Lavene »paa det høieste besvære vore Undersaatter med, hvad de hos dem skulde lade gøre og forarbejde — — saa at Menigmand ikke for en billig Værd kunde bekomme det, de skulde købe«; Aarsagen hertil var den, at »enhver her i Riget sin Næring og Haandværk ikke uhindret maa bruge«. Kongen befaler derfor, at Borgmester og Raad skal fratage Lavene deres Skraaer, og at det fremtidig skal staa enhver frit for at drive sit Haandværk, naar han blot sværger sin Borgered og svarer borgerlig Tynge lige med Byens andre Indbyggere. Det var med et Pennestrøg at slaa en Streg over en aarhundredgammel Udvikling og i Stedet for den gamle hævdvundne Ordning af Produktionen at indføre fuldstændig Næringsfrihed.

Christian IV's Forordning af 1613 om Lavsrettens Ophævelse naaede imidlertid ikke at ændre Lavsvæsenet. Det var let nok at skaffe Lavsmestrene en Del Konkurrenter paa Halsen, men vanskeligt paa samme Tid at skaffe Arbejde til dem og at udvide Afsætningsomraadet. I første Omgang naaede Kongen da heller ikke andet, end at en Mængde Svende straks begyndte paa egen Haand uden at tage Borgerskab. Den kongelige Forordning havde en vis demoraliserende Indflydelse. Der klages over, at siden Kgl. Majestæt har frataget Haandværkerne Skraaen, fornemmes der »iblandt Lavsbrødrene stor Uenighed at være opkommen«, saa at Brødrene f. Eks. ikke mere vilde følge Lig, ligesom enhver levede efter eget Tykke. Den 10. Decbr. 1621 udstedte Christian IV da en ny Forordning, hvis Hensigt var at hjælpe Haandværket »paa Fode«,

eftersom dette »en af de fornemme Aarsager ere, af hvilke næst Gud den allermægtigstes naadige Velsignelse, Lande og Rigers Fremvækst bekommes«. Snedkerlavet fik den 10. Juli 1622 sin nye Skraa. Naar undtages Forholdsregler mod Mestrenes tidligere Afspærringstendenser og Prisansættelser samt mod de sædvanlige Gildelag var der i og for sig intet særligt nyt i Skraaen. Tværtimod var de enkelte Bestemmelser næsten de samme, som de altid havde været. Det er Aanden og Tonen, der er ny. I Stedet for den gamle broderlige Overenskomst, hvor man i gemytlig Snakkesalighed skrev de enkelte Paragrafer ned, eftersom man kom i Tanke om dem, staar vi her overfor en kold, klar og bureaukratisk Orden. Skraaen er ikke længer en Vedtægt, der gælder mellem Venner, men et Politireglement, hvorefter der kommanderes over en Flok Undersaatter. Alt, hvad den gamle Skraa indeholdt om kollegialt Samliv, om Gilder og muntre Drikkelag, er ubarmhjertigt strøget. Det gjaldt ikke længere, docerede de merkantilistiske Theorier, at Haandværkerne sad og arbejdede for deres egne private Interesser eller lod sig begrænse af deres tidligere snævre Syn. De var alle, Mestre som Svende, pligtige til at arbejde for Statens Flor og Fremvækst.

Men mod den Aand, der havde besjælet Christian IV's Reformer, dannedes en kraftig Reaktion, særlig paa de Omraader, hvor Kongen havde villet tage Kampen op mod Lavenes Afspærringslyster og indre Selvstændighed, — og der var næsten ikke en eneste Paragraf i Skraaen af 1622, uden at den stadig blev overtraadt.

Ved Midten af det 17. Aarhundrede herskede Zünften ubestridt over alt, hvad der hørte Haandværket til. Ingen, hvor han saa siden boede, kunde udøve noget Erhverv uden at bøje sig for, hvad der af Mestre og Svende i de ledende Byer blev anset for ret Haandværksmanér. Det faldt ingen ærlig Svend ind at tage Arbejde hos en Mester, der ikke havde lært sit Haandværk tilbørligt eller ikke havde været paa Vandring det foreskrevne Antal Aar. Og intet skulde have faaet en ærekær Mester til at antage en Svend, der ikke var »behøvlet« eller havde udstaaet sine Læreaar i den vedtagne Tid. I de Byer, hvor Lavet ikke var zünftigt, eller der, hvor intet Lav fandtes, maatte Mesteren, med eller mod sin Villie, melde sig til Optagelse i en anden By, hvor der fandtes et anerkendt. Kun som Medlem af et saadant kunde Mesteren faa sine Drenge anerkendte som gyldige Svende eller være sikker paa at faa den nødvendige Arbejdskraft, naar han trængte til den. Heraf fulgte, at Lavene i de større Byer fik et vist Herredømme over Lavene og Haandværkerne i de mindre Stæder, og at de kunde udbrede deres Indflydelse viden om. Snedkerlavet i Kjøbenhavn havde en saadan anerkendt Stilling for de fleste Byer paa Sjælland, ja endog i Norge havde det Medlemmer.

Denne selvstændige Stilling maatte være den nye Regering, der kom frem med Enevælden, i høj Grad imod. Der gik derfor heller ikke mange Aar, efter at Enevælden var indført, før den begyndte at beskæftige sig med Lavsvæsenet. Magten og Retten var alene Kongens, kun ham tilkom det at udøve den, og al den Rettighed, som Lavene havde tilegnet sig, til Trods for Lovenes Bud, maatte føres tilbage til det rette Ophav. Ved Forordning af 23. Decbr. 1681 om Lavene i Købstæderne i Danmark og Norge afskaffede Christian V al den

Autoritet, som hidtil havde været tillagt Lavene, paa engang. Alle Lavsskraaer ophævedes; kun blev det rent foreløbigt tilladt en Række Haandværk, deriblandt Snedkerlavet, at beholde de Lavsartikler, som de allerede havde. Men det gik fremdeles, som altid før og senere: Livet var det stærkeste. Enevælden havde ikke Magt at kvæle Zünftigheden; den demokratiske Stemning blandt Lavsbrødrene vedblev at være den herskende. Den fremskudte Stilling, der var tiltænkt Oldermanden i Spidsen for Lavets Styrelse, mere som en Art Stedfortræder for Øvrigheden end som de menige Lavsbrødres udvalgte Tillidsmand, lykkedes det aldrig at gennemføre.

Lavets økonomiske Status var til Tider ret daarlig; ofte maatte de forskellige Oldermænd gøre betydelige Udlæg paa Lavets Vegne. Men for den rette Balances Skyld maa det dog anføres, at det ogsaa kunde have udestaaende Fordringer, og det — for ikke at tale om de resterende Tidepenge — hos selve Hans Majestæt Kongen. Det hændte ikke saa sjældent, at Kongens Kasse var i Bekneb for Penge og ikke lod haant om at laane et Par Hundrede Daler hos Lavene. I Aaret 1678 laante Christian V saaledes 300 Rdlr. hos Snedkerlavet til en aarlig Rente af 6 pCt. Nogen stor Lyst til at være Kongens Kreditor var der ikke hos Lavet, thi som Regel var Kongens Kasse i de Tider en daarlig Betaler, og det kneb i høj Grad med at faa Renterne, end sige Kapitalen, og fik Lavet saa ogsaa en Gang imellem med Aars Mellemrum nogle Renter udbetalt, saa var Omkostningerne, der var forbundne dermed, saa store baade i Tid og Penge, at Fortjenesten gik tabt. Flere Gange senere maatte Lavet forstrække Kongen, saaledes 1716 med 250 Rdlr.; først fire Aar efter blev den første Rente af dette Laan udbetalt.

I Aaret 1724 købtes Lavshuset i Grønnegade, den Ejendom, som Snedkerlavet ejer den Dag i Dag.

Med den sejrrige Hævden af den gamle Zünftighed havde Lavsvæsenet herhjemme skudt sin sidste Blomst. Dets følgende Historie er en langsom Hendøen og Mangel paa Tilpasnings- og Udviklingsevne. Den dybeste Aarsag hertil laa i, at den Samfundstilstand, hvori Lavsvæsenet var vokset frem, og hvori det passede, var ved at forsvinde. Fremkomsten af nye sociale Fag, af en ny Samfundsordning, af nye økonomiske Anskuelser, Evneløshed hos Haandværkerne til at følge med Tiden og tilegne sig dens Fremskridt, alt forenede sig om at styrte Lavsvæsenet fra dets gamle Eneherredømme over Produktionen. De sociale Forskydninger, der i Løbet af det 17de og 18de Aarhundrede foregik indenfor Hovedstadens Befolkning, havde en afgørende Indflydelse paa Haandværkerstandens økonomiske og sociale Tilværelse i nedad gaaende Retning. Ved Siden af Lavene oprettedes en ny Klasse Næringsdrivende, de saakaldte *Frimestre*, ɔ: Haandværkere, der ernærede sig af deres Profession »ved egne Hænder«, undertiden med Tilladelse til at holde en Svend til Hjælp. Som Regel var Frimestrene gifte Svende, der ikke havde Raad til at komme i Lavet, eller som af andre Grunde ikke opfyldte Betingelserne for at blive Lavsmestre.

Ved Midten af det 18de Aarhundrede var der gjort dybe Indhug i det gamle Lavsvæsen. Den værste Ulykke var dog den, at selve Haandværkerstanden var sunken saa dybt i social og økonomisk Henseende, at man slet ikke mere regnede med den og ikke fandt den berettiget til at tale med om dens egne Sager.

Over Haandværkerstanden var der foruden Handelsstanden vokset endnu andre Klasser op, der havde skudt Haandværkerne yderligere ned; og selv om der fandtes enkelte Dygtigheder indenfor Standens Rækker, saa blev den dog i det store og hele præget af den Niveausænkning, der havde fundet Sted, ligesom ny Tilgang kun skete fra de ringest ansete Klasser af Befolkningen. Faguddannelsen stivnede i Former, der ikke længere passede til Livet. Lavsmesteren trak sig som en forskræmt Snegl tilbage i sit Hus, hver Gang der var Tale om Forandringer eller Fremskridt. Naar der engang imellem skulde udføres et særlig fint Stykke Arbejde herhjemme, slog vore hjemlige Snedkeres Evner ikke til. Alle dygtige og fine Snedkere bleve indkaldte fra Udlandet. Dertil kom nu ogsaa de Uoverensstemmelser, der efterhaanden gjorde sig gældende mellem Mestre og Svende. Mestrenes Interesser skiltes i stigende Grad fra Svendenes, og derved ogsaa deres Hengivenhed for den gamle Zünft. Denne blev mere og mere et Vaaben, Svendene benyttede mod Mestrene; bag denne vidste de at skjule alle deres særegne Standsfordringer, Spørgsmaalene om Løn, om Arbejdstid, Arbejdsanvisning osv., saa at der for Mestrenes Vedkommende tilsidst ikke var andet for end helt at opgive den; men dermed løstes endnu et af de Baand, der bandt dem sammen indbyrdes og til Lavet. Mestrene søgte forgæves at hævde deres gamle patriarkalske Højhed over Svendene. I det 17de Aarhundrede var det især om det disciplinære Forhold, at Kampen stod; i Slutningen af det 17de og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede kom Lønspørgsmaalet frem i forreste Række og blev nu det fornemste Tvistepunkt mellem Mestre og Svende.

Det gamle Lavsvæsen gik under; meget godt gik til Grunde dermed, men intet kan være evigt. Ud af dets Ruiner voksede en ny Slægt frem, i visse Henseender maaske mindre sympathetisk, men stærkere og dygtigere end den gamle til at tage Tilværelseskampen op. (Fortsættes.)

FORSKELLIGT.

Paris. En Komite, der er nedsat med det Maal for Øje at bevare gamle og interessante Monumenter og Bygningsenkeltheder fra Ødelæggelse, har nylig sat sig i Bevægelse for at fremdrage en Del monumentale Details fra det smukke *Chateau d'Issy*, som var bygget af Bullet, men som brændte i 1871. Det er Hensigten at opstille Resterne af Slottet paa en Plads i Paris, ligesom Fragmenterne af det gamle Hôtel de Ville og Tuillerierne nu er stillet op i Park Monçeau og i Trocadéro. Blandt de smukkeste Dele, som endnu er bevarede fra Slottet, nævnes den prægtige Fronton, der dog er noget medtaget af de preussiske Kanonkugler, en Jernport fra det XVII. Aarhundrede og et meget smukt udført Smedejerns Gitter.

Den samme Komite har ogsaa henvendt sin Opmærksomhed paa den gamle Bygning, der staar paa Hjørnet af Rue de Poissy og Rue des Écoles, der engang dannede en Del af Bernardiner Konventet, der blev grundlagt 1245 af Abbed Lexington. Kirken blev tildels ødelagt under Revolutionen, og Refektoriet har senere været benyttet som Pakhus. Det er nu Hensigten at danne et Museum af Bygningen, og deri opbevare parisiske Antikviteter.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 6. AUGUST 1904
6. AARGANG № 45

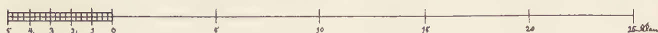
JELLING BY- OG SEMINARIESKOLE.

Omtrent midt i Jelling er samlet det mest seværdige af det, Byen kan byde paa. Der ligger de gamle Kongehøje med Kirken imellem sig. Der ligger Seminariet og det, som dertil hører. Der laa ogsaa den gamle, straatækte Skole hævet højt og frit over Byen, og paa dens Tomt er nu rejst den Bygning, som for Fremtiden rummer Jelling By- og Seminarieskole.

I det lange Navn er udtrykt det dobbelte Forhold, hvori denne Skole staar. Paa den ene Side er den Byens — det vil sige Befolkningens — Skole, og paa den anden Side har ogsaa Seminariet sin Del i den. Seminariets Elever modtager nemlig der det meste af deres praktiske Uddannelse.

Ved Planlæggelsen af Bygningen maatte der særligt tages Hensyn til Ind-

JELLING BY- OG SEMINARIESKOLE.

ARCHITEKT CHRISTOF. HANSEN.

rettelsen af 3 Boliger og Etableringen af ulige store Klasseværelser, idet nogle af disse skulde kunne rumme 15 og en enkelt Klasse 30 Seminarieelever foruden Skolebørnene.

Bygningen har Sokkel og Brystning af Granitbeton, groftpudsede og hvidtede Murflader, og den er dækket med sortglaserede Tagsten. Pilasterpartierne i Forsiden staar i ganske fladt Relief.

JELLING BY- OG SEMINARIESKOLE. ARCHITEKT CHRISTOF. HANSEN.

I Stueetagen er en meget stor og rummelig, terrazzobelagt Forstue, saa stor, at den i ugunstigt Vejr kan tjene som Opholdssted for Skolebørnene i Frikvartererne. Fra Forstuen kommer man gennem særskilte Garderoberum ind til 3 Klasseværelser og et Sløjdlokale. Endvidere fører fra Forstuen en Trappe til 1ste Sal, der indeholder et fjerde Klasseværelse, en Bolig for Førstelæreren — til denne Bolig fører yderligere en særlig Hovedtrappe — og i Sidefløjen mod Øst en Bolig for Lærerinden. 2den Sal paa Bygningens Midteparti udgør Bolig for Andenlæreren.

Klasseværelser, Gange, Garderober og Forstuer er oliemalede 2 Al. 6 Tom. op paa Væggene. Resten af Væggene samt Lofterne er hvidtede.

Skolens Materiel er holdt i enkle Former med rolige, stærke Farver.

JELLING BY- OG SEMINARIESKOLE. ARCHITEKT CHRISTOF. HANSEN.

Fra Skolens Brønd pumpes Vandet op i Beholdere, hvorfra Ledninger fører til Vadsken i Skoleforstuen og til de 3 Køkkener.

Foran Bygningens Syd- og Vestside er en 6 Alen bred Forhave.

Udgifterne ved Opførelsen af Bygningen beløb sig til ca. 35.800 Kr., hvoraf Staten udreder de to og Kommunen den ene Trediedel.

Tegningerne er udarbejdede af Architekt CHRISTOF. HANSEN i Vejle, der tillige havde Overtilsynet med Opførelsen. Arbejdet er udført i samlet Entreprise af Snedkermester R. HØJRUP i Jelling.

Skolebygningen paabegyndtes i Maj 1903 og var saa vidt færdig, at den indviedes i Januar 1904, men gjordes dog først helt færdig i Juni 1904.

SNEDKERLAVET.

(Fortsat.)

Fra Midten af det 18de Aarhundrede begyndte der atter at vaagne en i lange Tider ukendt Interesse for Lavets Sager. Man kunde efterhaanden atter staa paa egne Ben og var ikke bange for nu og da at underkaste Øvrighedens Beslutninger en ret skarp Kritik. En vis Selvstændighed kom til Orde og gav Lavsmestrene nye Kræfter til at fortsætte Kampen for Lavsrettighederne, efter at Enevælden ved sine Indhug paa disse efterhaanden havde formindsket Betydningen af de gældende Lavsartikler. Thi hvor moderne man end følte paa andre Omraader, saa stod man stadig paa det gamle Standpunkt, hvad Lavsrettighederne angik, og i dem vilde man ingen Forandring taale.

Det, som fremfor noget andet havde opbragt den offentlige Mening mod Lavsvæsenet, var de ringe Kaar, som særligt de gifte Svende arbejdede under, og de Hindringer, som Lavene rejste mod deres Optagelse paa rimelige og billige Betingelser. Der rettedes det ene Stormløb efter det andet mod Lavsvæsenet. Regeringen var raadvild, og som saa ofte før og siden greb den til den Udvej at nedsætte en Kommission. Frugten heraf var Forordningen af 21. Marts 1800. I denne bestemtes det bl. a., »at enhver *indfødt* her i Staden arbejdende Haandværkssvend, naar han med gyldige Beviser godtgør at have i 4 Aar arbejdet som Svend, enten her i Landet eller paa fremmede Steder, skulde have Lov til at nedsætte sig som *Frimester.*« Alt, hvad der eksisterede af zünftige Regler (saasom Behøvling, Traktement ved Aflæggelsen af Svende- eller Mesterprøver, Omskuningen o. s. v.), blev forbudt. At Zünftigheden ved denne Bestemmelse led et stort Skaar, er sikkert. Fuldstændigt ophævet blev den dog selvfølgelig ikke. Endnu i lange Tider maatte enhver Haandværksmand kunne sin »Gruss« og være i Besiddelse af sit »Kundschaft«, hvis han vilde frem i Verden. For Mestrene, der allerede længe havde set skævt til Zünften, var det derimod et Fremskridt af stor Værdi, at Forordningen bestemte, at Halvdelen af Stadens 32 Mænd for Fremtiden skulde bestaa af Kunstnere, Fabrikører og Haandværkere. Dermed faldt en af de gamle Skranker, der siden Middelalderen havde holdt Haandværkerstanden nede som en Kaste for sig.

Den faglige Dygtighed var i Stigen. Fra Regeringens Side var denne Bevægelse blevet støttet ved en Række Reformer, hvis Formaal var at fremme

KLÆDESKAB, UDF. AF H. P. & L. LARSEN EFT. TEGN. AF P. V. J. KLINT.

Haandværkernes Uddannelse. Der indrettedes saaledes Svendeprøver og bestemtes — under Struensees Regimente —, »paa det de rigtige Grundsætninger i Tegning kunde udbredes, ikke alene blandt Kunstnere, men endog iblandt Haandværkere, som behøve Tegning«, at alle i Kjøbenhavn værende Professionister og Haandværkere skulde tilholde deres Lærlinge flittigt at besøge Akademiet, hvis Undervisning skulde være gratis for alle og enhver, uden Hensyn til deres Stand. Akademiet fik senere alle Mesterstykker til Approbation, et Hverv, det beholdt, lige til Lavsvæsenet og Mesterprøverne med dette ophørte med Ikrafttrædelsen af Næringsloven af 1857.

Efter de gode og lyse Tider ved Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede kom Nødstilstanden, som foraarsagedes ved Krigsbegivenhederne og navnlig Fastlandsafspærrings-Systemet. Velstanden viste sig kun at være bygget paa Sand, og da den Guldflod, som for en kort Tid havde løbet gennem vort Land, søgte

sig et andet Leje, da blev Danmark atter, hvad det i Aarhundreder havde været, »et lidet, fattigt Land«. Alle, hvad enten de var beskæftigede med Landbrug, Handel eller Haandværk, fra de højeste til de laveste, sugede kummerligt paa Labben og var nødte til at nægte sig alt udover det nødvendigste. Snedkerlavet trængtes meget ved Konkurrence og Skærmydsler med andre Fag, saasom Stolemagerne og Tømrerne og ikke mindst Marskandiserne, en Klasse Næringsdrivende, som Haandværkerne med lidt mere Lethed i Bevægelsen vilde kunne have holdt Stangen, men som efterhaanden blodsugede dem, ja gjorde en Mængde af dem til sine Livegne, ja næsten Trælle.

GADEDØR I EJENDOMMEN NR. 18 PAA AABOULEVARD, UDFØRT HOS F. OXELBERG EFT. TEGN. AF G. STEENBERG.

Det var Slægten fra Trediverne og Fyrrerne forbeholdt at sætte nye Fjedre og nye Hjul ind i det gamle Maskineri; dens Mænd havde færdedes ude i en større Verden og følt og levet med i den nye Tids mere bevægede Tanker. En Foregangsmand var Snedkermester Johannes Lassenius Kramp, som 1833 i en Piece med Titel: »Kjøbenhavns Snedkerlaug i dets sørgelige Tilstand ved Indgreb af Tømrere, Marchandisere og Fuskere i dets Rettigheder samt dets Indretningers Forfald« paaviste Manglerne. Efter hans Forslag blev »Foreningen af Snedkere til Kundskabers Fremme i Professionens Theori«, senere kaldet »Tegneforeningen«, dannet 1837, »Haandværkerforeningen« stiftet 1840 og »Det tekniske Selskab« 1843. Man levede i en Gæringens Tid, hvoraf de Mænd fremgik, som skulde se det gamle Lavsvæsens Nederlag og Haandværkets Genfødelse paa et helt nyt Grundlag.

Den 27. December 1857 udkom Næringsloven. Den nærmeste Tid før og efter den hører til de mest bevægede, den danske Haandværkerstand nogensinde har gennemgaaet. Man var indenfor denne paa det rene med, at blev Loven vedtaget, var den en fuldstændig Kuldkastelse af det Grundlag, hvorpaa Haandværkerstandens Udvikling hidtil var foregaaet. Intet Under da, at hele den danske Haandværkerstand rejste sig og for første Gang optraadte samlet som Stand til Værn for de nedarvede Rettigheder. Snedkerlavet deltog ivrigt i

VESTIBULEN PAA »SØLYST«. MØBLERNE UDFØRTE AF H. BUNCH EFTER TEGNING AF HANS TEGNER.

Kampen, men Stemningen var i den Grad mod Lavene, at der intet var at opnaa for dem. Det, Kampen tilsidst særligt havde drejet sig om, var Mesterprøven. Den Rest af Fagprøver, der blev tilbage ved Bestemmelsen i Næringslovens § 27 om frivillige Duelighedsprøver, lod man i høj Grad haant om; den kunde være god nok for Drenge, men sømmede sig ikke for Mestre. Saa overbevist var den datidige Haandværkerstand om Nødvendigheden af en Mesterprøve, at der indenfor mange Lav blev gjort Forsøg paa at bibeholde den ad frivillig Vej. Kun derved mente man overfor Offentligheden tydeligt at kunne vise, at der ingen Fuskeri var med i Spillet. Mesterprøven vilde for Fremtiden komme til at staa som et Vidnesbyrd om en højere Rang overfor den Flok Bønhaser, der nu vilde fare hærgende ind over Haandværkets Enemærker. Lavet gjorde alt, hvad det formaaede, for at bevare Prøven, ogsaa efter at Næringsloven var traadt i Kraft. Da der skulde udarbejdes nye Love, som skulde gælde fra 1. Januar 1862, var der paa Foranstaltning af Haandværkerforeningen optaget en Bestemmelse om, at den, der for Fremtiden vilde optages i Lavet, skulde »bevise sin Dueligheḍ i Haandværket«. Men heller ikke denne forholdsvis uskyldige Bestemmelse vilde Autoriteterne gaa med til. Indenrigsministeriet nægtede at indstille de nye Love til kongelig Stadfæstelse, hvis den paagældende Bestemmelse ikke udtoges. Heri maatte Lavet falde til Føje, og Optagelsesvilkaarene kom da kort og godt til at lyde paa, at enhver, der havde Borgerskab som Snedker, kunde optages.

Saaledes stod da den gamle Haandværkerslægt efter sin egen Mening værgeløs overfor Fremtiden. Den bøjede Hovedet og ventede paa, at Syndfloden skulde komme, at Haandværkerstanden skulde blive ruineret og prisgivet Fuskeriet, og Købstæderne gaa til Grunde. Udviklingen kom imidlertid til at gaa i en anden Retning. Den Elendighed, der ventedes, kom ikke. Dygtigheden blandt Haandværkerne tog langtfra af, og Fattigdommen tvang dem ikke i Knæ. Næringsfriheden stod med Tidens og Udviklingens Ret overfor det gamle Lavsvæsen, som ikke mere formaaede at skyde friske Skud, og har ogsaa bidraget sit til at give mange Haandværkere et Skub fremad, som de maaske ikke ellers vilde have faaet. Et bliver der imidlertid tilbage, naar Næringsfrihedens Regnebrædt skal gøres op, som den ikke kan frikendes for, og det er, at den brat overskar al Overlevering og opløste den Organisation, der i Hundreder af Aar havde holdt Haandværkerne sammen. Og en Ting til. Næringsfriheden blev ikke for de smaa den Frihed til at arbejde og til uhindret at tjene det daglige Brød, som Tiden havde drømt om. Den brød nye Baner, gav Udsigt til nye Maal for dem, der havde Kræfterne, Dygtigheden og Udholdenheden. Men i dette Kapløb, hvor Manchestertheoriernes: *laissez faire, laissez aller* blev Feltraabet, var der mange, der blev rendt over Ende.

PRISOPGAVE UDSTEDT AF DEN TEKNISKE FORENING 1904.

Efterhaanden har Jærn (herunder Staal) og Forbindelser af Jærn og Cementmørtel (Monier, Hennebique m. m.) vundet videre og videre Udbredelse; fra oprindelig kun at have været benyttet ved de store Konstruktioner finder disse

Materialier alt nu en meget udstrakt Anvendelse i den almindelige Husbygning. Bygningslovgivningen tilsteder Anvendelsen, naar disse Materialier og de deraf fremstillede Konstruktionsdele i Styrke, Brandsikkerhed og andre Henseender ikke staar tilbage for de Materialier og Konstruktionsdele, som nævnte Lovgivning hjemler; men medens de paagældende Love giver ret indgaaende Regler for de endnu hyppigt anvendte Materialier, Træ og Mursten, savnes enhver Vejledning med Hensyn til Anvendelsen af de ovenfor nævnte Materialier.

Det tør derfor siges at ville være af ret betydelig Interesse baade for Autoriteterne og for Landets Teknikere at tilvejebringe en saadan Vejledning, hvis Hovedresultater mulig endog kunde komme til at danne Grundlag for et til Bygningsloven knyttet Regulativ, og den tekniske Forening har derfor besluttet at udstede følgende Prisopgave om dette Emne:

Støttet paa foreliggende theoretiske og praktiske Undersøgelser og om muligt paa personlige Erfaringer at give en Fremstilling af Anvendelsen i Etageadskillelser af valsede Jærnbjælker og af Cement-Jærn-Konstruktioner, særlig med Hensyn til Dimensionering, Udførelse, konstruktive Fordele og økonomiske Forhold.

Fremstillingen maa saa vidt muligt søge at resultere i let anvendelige Regler for valsede Jærnprofilers Anvendelse i Husbygningen, saaledes som disse forefindes for Træbjælkers Vedkommende og i let overskuelige Regler for den kombinerede Anvendelse af Jærn og Cementmørtel.

For den bedste fyldestgørende Besvarelse af den stillede Prisopgave udsætter den tekniske Forening med Understøttelse af *den Raben-Levetzauske Fond* en Præmie af 500 Kr. Bedømmelsen har Foreningens Bestyrelse overdraget et Udvalg, bestaaende af Murermester Broe, Architekt Gnudtzmann, Direktør Helweg, Tømrermester Mertins, Havnebygmester Møller og Professor Ostenfeld. Foreningen er berettiget til at lade den præmierede Besvarelse offentliggøre.

Besvarelser forsynede med et Motto eller Mærke og ledsagede af forseglede, paa samme Maade betegnede Konvoluter, som indeholder Oplysning om Forfatterens Navn og Adresse, indsendes *senest den 1ste November 1905* til Foreningens Sekretær.

Eksemplarer af Prisopgaven kan erholdes i Vilh. Priors Hofboghandel, Købmagergade 52, Kjøbenhavn K.

FORSKELLIGT.

Det kgl. Hoftheater i Kassel vil faa en ny Bygning, der skal opføres efter Tegninger af Architekt Karst i Kassel. Bygningen vil komme til at ligge paa Friedrichsplatz. Omkostningerne ved Opførelsen vil beløbe sig til 2.300.000 Mark, af hvilke Byen Kassel bidrager de 500.000 Mark.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 13. AUGUST 1904
6. AARGANG № 46

RIBE DOMKIRKE.

RIBE DOMKIRKE.

Den 7. August foretoges den højtidelige Indvielse af Ribe Domkirke efter den gennemgribende Restaurering, der er foretaget under Architekt, Professor H. C. Ambergs Ledelse siden Aaret 1883.

Den gamle, ærværdige Domkirke, hvis Opførelse maa henlægges til den første Trediedel af det 12te Aarhundrede, har siden da maattet undergaa adskillige Forandringer og erhvervet flere Tilbygninger, som har givet den et ganske andet Udseende, end den oprindeligt havde. Ikke mindst skyldes dette

RIBE DOMKIRKE.
DET INDRE SET MOD ORGELET.

de Ildebrande, der har hærget den. Saaledes brændte den allerede i 1176 sammen med hele Ribe By; særligt gik det ud over Kirkens Vestparti med dets ejendommelige Kor. Dette blev da omdannet til en Forhal. Atter i 1242 opstod der Brand; da man efter denne skulde begynde paany at istandsætte Loftet, kunde man ikke bekvemme sig til at bibeholde dette som fladt Træloft, men slog i Stedet derfor Hvælvinger over Kirkerummet i Overensstemmelse med den nye Stil, Spidsbuestilen, som nu skød frem. Men Murene var ikke stærke nok til at taale Hvælvingernes Sidetryk og truede allerede i 1266 med at styrte ned. Man maatte altsaa give sig til at stive Overdelen af og bygge Hvælvinger indenfor Triforierne. Samtidigt opførtes det store Taarn — i Smag med hvad der kendtes fra Nederlandene og Flandern — som et stort »Barfred«. Medens Kirken ellers var opført af hugne Sten, rhinsk Tuf, byggedes dette store

Taarn af røde Mursten. En uheldig Skæbne syntes at hvile over Kirken med alle dens nye tilkommende Dele; thi allerede i 1283 styrtede Taarnet ned og dræbte mange Mennesker, — og først omkring 1330 kan det antages, at det atter stod færdigt opbygget.

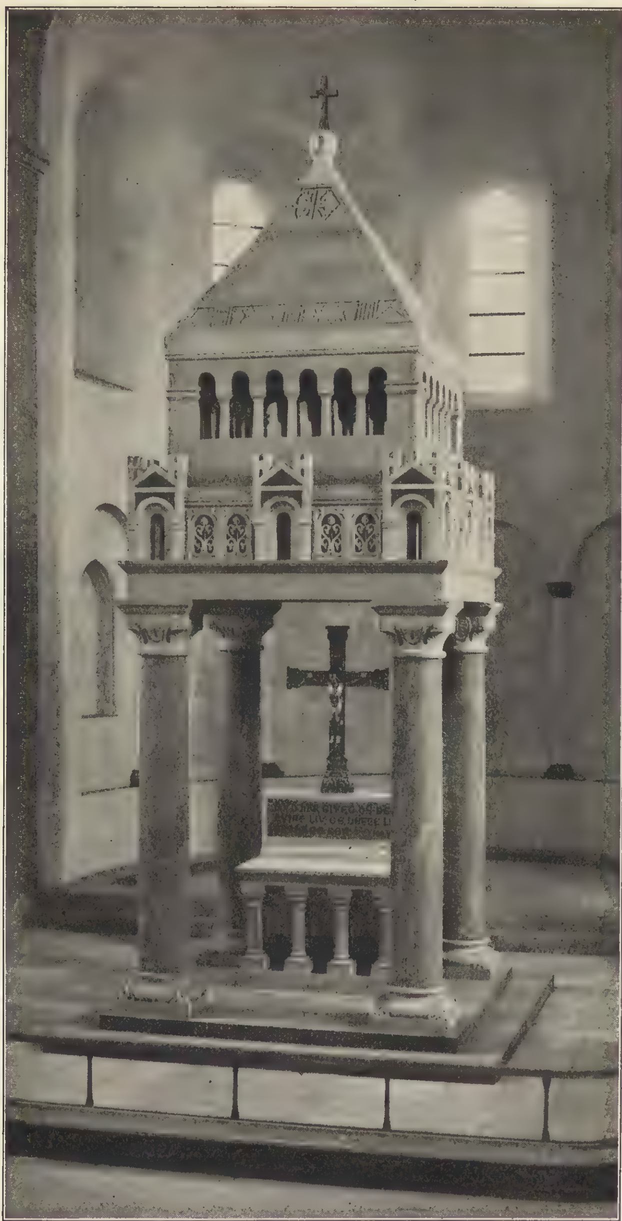
Men Kirkens oprindelige Skikkelse forandredes mere og mere, navnlig da man nu var kommet stærkt i Gang med at stifte Altere i dertil indrettede Kapeller for sin Sjæls Frelse. Der opførtes saaledes Kapellet »Bethlehem«, for St. Nikolai og for St. Laurentius — alle i gothisk Stil med spidsbuede Vinduer og takkede Gavle og med røde Mursten som Bygningsemner — og endvidere den mærkelige Udvidelse, den saakaldte »Omgang«, som bestod i en lang,

RIBE DOMKIRKE.
DET INDRE SET MOD ALTERET.

hvælvet Bygning, der med tre Fløje omsluttede en fri Plads, »Lindegaarden«. Den brugtes til kirkelige Optog.

Atter 1402 brændte største Delen af Ribe og Kirken med; men takket være Hvælvingerne holdtes Ilden borte fra Kirkerummet nedenunder. I 1549 faldt under et Uvejr Overdelen af Gavlen paa søndre Kors Fløj ned, men — hvad værre var — i 1594 styrtede hele det store Taarn med et mægtigt Brag sammen, en Katastrofe man burde have kunnet forudse, eftersom man ved en Undersøgelse et Par Aar i Forvejen havde fundet hele Bjælkeværket raadnet. Det næste Aar begyndte man atter at opføre Taarnet. Tidligere havde dette været afsluttet af 4 Spidsgavle med Tagrygninger, der løb sammen i Midten, hvor der maaske oprindeligt har staaet et Spir; man vilde nu gerne have et højt Spir, og Tegninger udarbejdedes hertil, men Omkostningerne blev for store,

RIBE DOMKIRKE.
ALTERET.

og man nøjedes derfor med slet intet Spir at lave og i Stedet at afslutte Taarnet med en Platform, saaledes som det endnu er Tilfældet.

Der kom trange Tider for den gamle Domkirke, den forfaldt mere og mere og stod i Fare for helt at smuldre hen. En Hovedistandsættelse foretoges ved Aaret 1738. Hofbygmester THURAH anslog Omkostningerne til ca. 22.000 Rdlr., men da Bygmester KAJ STALLKNECHT, der havde megen Erfaring paa disse

Omraader, mente at kunne gøre det for 15.000 Rdlr., blev Arbejdet overdraget ham. Det blev dog ca. 20.000 Rdlr., og Kirken moderniseredes i Rokokostil. Men Istandsættelsen kan ikke have været meget grundig, og det varede ikke længe, før Kirken kom til at ligne en Ruin. Den Restaurering, som derefter blev foretaget i Slutningen af det 18de Aarhundrede, havde mest Karakteren af en Plyndring. Mariataarnet blev revet ned, ligeledes Kapitelshuset, St. Nikolais Kapel samt Vaabenhuset, Kirkens Inventar blev ødelagt, og en sortgraa Kønrøgsfarve dækkede alt til, saaledes som det var overensstemmende med Tidens Smag.

Med det 19de Aarhundredes Begyndelse vaagnede Sansen for Oldtiden og Middelalderen, ogsaa for Architekturen fra de Tider; Mænd som Vedel Simonsen, Worsaae og N. L. Høyen gik i Spidsen for denne Bevægelse. I Løbet af Sommeren 1830 undersøgte Høyen Ribe Domkirke med stor Grundighed og vakte almindelig Opmærksomhed for den. I 1838 gjordes Overslag over Udgifterne ved en ny Restaurering; faa Aar derefter foretoges en Indsamling over hele Riget, der indbragte 13.665 Rdl., hvortil Staten tilskød 7000 Rdl. Istandsættelsen foregik i Aarene 1840—45 under Ledelse af Architekt N. S. Nebelong. Pengemidlerne var jo kun knappe; i Betragtning heraf maa Restaureringen kaldes respektabel, og den gjorde paa vigtige Punkter godt, hvad tidligere Tider havde forsyndet sig. Forøvrigt var det egentlig kun det Indre, der blev rørt; det Ydre vedblev at se ret forfaldent og usselt ud, ingenlunde svarende til Bygningens historiske og kunstneriske Værd.

I Byen Ribe selv var der en Mand, som havde den mest levende Interesse for Domkirken, og hvis Navn fortjener at mindes, naar Talen er om denne Bygning. Det var daværende Adjunkt ved Kathedralskolen, nuværende Sognepræst, Dr. phil. Jacob Helms, hvis Værk »Ribe Domkirke« (1870) er kendt for Alle, der interesserer sig for vor hjemlige Bygningskunst, og som staar som et Mønster ved sin videnskabelige Grundighed. Han holdt Interessen vaagen hos sine Landsmænd, og efterhaanden kunde man indse, at heller ikke den sidst foretagne Restaurering var tilstrækkelig; det kunde ikke nytte blot at flikke lidt hist og her, der maatte et gennemgribende Arbejde til, hvis der ret skulde være Alvor i Sagen. Det store Taarn var i en ret ynkelig Stand, og efter at en Besigtigelse var foretagen, tilvejebragtes de nødvendige Midler (ca. 80.000 Kr.), Halvdelen af Kommunen ved Laan af Sorø Akademis Midler, Halvdelen ved Tilskud af Statskassen.

Arbejdets Ledelse overdroges til Architekt Amberg, som tog fat derpaa i Juli 1883. Men da Taarnet var færdigt i det paafølgende Aar, kunde man indse, at ogsaa den øvrige Kirkebygning trængte til Sikkerhedsforanstaltninger. I Rigsdagssamlingen 1887—88 indbragte Regeringen et Lovforslag om Restaureringen af Bygningen; men den egentlige, sidste store Restauration begyndte først, efter at der paa Finansloven 1894—95 var givet en Bevilling, der senere aarlig er blevet fornyet. Den har i de 10 Aar forbrugt en Sum af ca. 1 Mill. Kroner.

Saa snart der var Tale om den gennemgribende Restaurering af Ribe Domkirke, traadte det Principspørgsmaal uvilkaarligt i Forgrunden: Skal man gaa ud fra den Skikkelse, Bygningerne i Tidernes Løb har faaet, eller skal man søge atter at fremstille den oprindelige Tufstenskirke fra det 12te Aarhundrede, saa-

ledes at alle senere Tilføjelser bliver fjernede? Spørgsmaalet var alt tidligere rejst af J. B. Løffler i hans Værk »Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidlige Middelalder«, hvori han fremhævede de Vanskeligheder, der efter hans Mening maatte umuliggøre en radikal Rekonstruktion af den oprindelige Bygning. I Tidsskrifter og Blade førtes en livlig Diskussion om Sagen; i Diskussionen deltog bl. a. J. Helms, Jul. Lange, Henry Petersen, H. Storck og Heinrich Hansen.

Det Princip, der sejrede, og det, hvorefter Prof. Amberg har foretaget Restaureringen, gik ud paa at beholde alle senere Tilføjelser til Kirkebygningen og at restaurere hver enkelt Del i Overensstemmelse med de særlige Krav, der stilles til den. *Hvad* der er blevet udført, derom giver følgende Uddrag af et Dokument, der den 3. Marts 1904 nedlagdes i Alteret, den bedste Besked:

»Denne Restauration tog sin Begyndelse i 1883—84 med en Istandsættelse af det store Taarn. Derpaa opførtes i 1886—87 svære Tværmure i de yderste Sideskibe med Støttebuer op mod Højkirkens Vægge, for at modvirke Hvælvingernes Tryk paa disse. — Herefter hvilede Arbejdet indtil 1894, da Kirken lukkedes for Gudstjeneste, og i de derefter følgende 10 Aar er der stadig arbejdet paa Kirken. Dennes ældste Del har atter faaet sin oprindelige ydre Beklædning af Tufsten, de senere tilkomne Dele paa samme Maade af brændte Teglsten. Den ved Midten af det sydlige Sideskibs Ydermur staaende Pille med indvendig Vindeltrappe blev omgivet med sværere Murværk, forhøjet og forsynet med et Spir. Mariataarnet i Sydvest, hvoraf kun Sokkelen og noget Murværk var tilbage, opførtes i Kirkens gamle Stil og forsynedes med Spir. Et nyt, noget stejlere Tagværk rejstes over hele Kirken tilligemed et nyt og højere Spir over Korset, hvorhos Sideskibene fik en Række Spidsgavle. Samtlige Tage og Spir beklædtes med Kobber.

Da det Kirken omgivende Terræn i Aarhundredernes Løb havde hævet sig ca. $2^1/_2$ Alen, foretoges der om Kirken en Udgravning, der begrænsedes af en Granitmur med Jærnrækværk. Det tilbageblevne Stykke af Kirkens Processionsomgang istandsattes. Et Varmeapparat anlagdes i en dertil indkøbt Bygning imellem Lindegaarden og Sønderportsgade. Fra Varmeapparatet førtes Varmerørene over til Domkirken i en underjordisk Kanal, hvis Ledninger anbragtes under Gulvet i de to indre Sideskibe samt førtes fra det sydlige af disse ind i Kirkens sydlige Korsarm og derfra op til Apsis.

Kirkens Hvælvinger og indre Murflader istandsattes, og Hvælvingerne i Højkirken, de indre Sideskibe og Korsarmene dekoreredes i Farver med Benyttelse af gamle, under Hvælvingernes og Buernes Overkridtning fundne Motiver.

Orgelet, der fik en ny Underbygning, fornyedes med Undtagelse af den gamle Façade. Et nyt Alter blev anbragt lidt foran Apsis. Kannikestolene i Koret istandsattes. Nye Stolestader anskaffedes til Kirken. Prædikestolen flyttedes 2 Piller mod Øst og istandsattes. Et Værelse til Præsten anbragtes i det sydlige Sideskib nærmest Bethlehemskapellet. St. Lucius's Kapel og det derover værende Kapel for de 11,000 Jomfruer restaureredes.

Domkirkens Restauration er sket paa Statskassens Bekostning og under Ledelse af Architekt, Professor H. C. Amberg.«

Allevegne har man søgt at bevare det gamle og kun at føje nyt til paa egen Haand, hvor intet Spor af det gamle, som vidstes at have været til Stede, var at finde.

Før og under Restaurationen har der været nedsat en af Staten udnævnt Komite. Oprindelig var denne Komites Opgave at tilvejebringe Tegninger til Domkirkens Restauration; senere, da denne blev paabegyndt, førte den Titelen »Den administrerende Komite for Ribe Domkirkes Restauration«, og dens Opgave var, som det antydes deri, at administrere Pengesagerne.

Fra først af bestod Komiteen af Kmhr. Worsaae, Architekturmaler Heinrich Hansen og Architekterne Meldahl (nuv. Prof Kmhr. M.) og Herholdt. Denne opløstes og i Stedet for dannedes en anden, der kom til at bestaa af Kmhr. Worsaae, Heinrich Hansen og Pastor Helms. Efter Worsaaes Død blev Musæumsdirektør Henry Petersen saa Formand. Komiteen omdannedes atter, og i den optoges efter Heinr. Hansens Død Architekt Gnudtzmann og senere Architekt Fenger samt tillige Stiftsprovst Koch, senere Stiftsprovst Pedersen. Efter Musæumsdirektør Henry Petersens Død valgtes Musæumsdirektør Dr. Mollerup til Formand, medens Architekt Gnudtzmann i nogen Tid havde fungeret som saadan efter Henry P.s Død.

Fru Anna Marie Carl-Nielsen har udført de nye Broncedøre til Kathoveddøren, af hvilke »Architekten« haaber senere at kunne bringe Gengivelser.

Architekt Gustav Jensen har siden 1894 været Konduktør.

FORSKELLIGT.

Udnævnelse. Professor, Architekt H. C. Amberg er bleven udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Ribe Stiftstidende har den 7. August udgivet et særdeles pragtfuldt Nummer med fyldig Beskrivelse af Ribe Domkirke samt mange Billeder.

Arbejderne ved Ribe Domkirke. I den lange Aarrække, som Restaurationen af Domkirken har staaet paa, har følgende Haandværkere, Kunstnere og Ingeniører været beskæftigede derved:

Murermester H. Wilkens (Skanderborg) og Tømrermester Peter Thommesen (Levring), som begge er døde.

Murerarbejdet: Henning Hansen (Kjøbenhavn), Schou (Ribe), Chr. F. Jensen (Viborg), Schledermann & Christoffersen (Roskilde).

Tømrerarbejdet: Jens Rasmussen (Esbjerg), Daugaard Peters (Ribe).

Snedkerarbejdet: N. A. Hjort, M. Justesen, Hans Dau (alle af Ribe).

Kobberdækkerarbejdet: C. Graff (Esbjerg), Giessing (Ribe), Bach (Kolding), Frydenlund & Søn (Kjøbenhavn).

Smedearbejdet: M. Lindberg (Ribe), H. C. Møller (Kjøbenhavn).

Stenhuggerarbejdet: O. V. Nielsen (Kjøbenhavn).

Glarmesterarbejdet: ENGSTRØM (Kjøbenhavn), FEIGH (Roskilde).

Endvidere er: Krucifixet og Balustraden leveret af Broncestøber O. SCHIELTVED (Kjøbenhavn), der ogsaa har udført Broncebeklædningerne paa de udvendige Sider af Dørene i vestre Portal og i nordre Korsarm, medens Døren i den søndre Korsarm er udgaaet fra Broncestøber LAURITZ RASMUSSEN (Kjøbenhavn). Ornamenter, Relieffer m. v. hertil er, som foran nævnt, udførte af Billedhuggerinde ANNA MARIE CARL-NIELSEN.

Modelleringen af Krucifixet samt Ornamenterne paa Alterbordet og Ciboriet er udført af Billedhugger S. MØRK (Kjøbenhavn).

Billedskærerarbejdet paa Korstolene er udført af H. C. BERG (Kjøbenhavn).

Dekorationen af Hvælvingerne og Kuplen m. m. af Dekorationsmaler CARL PETERSEN (Kjøbenhavn).

Malermester JØRGEN HANSEN (Esbjerg) har dekoreret Orgelet og Prædikestolen.

Varmeapparatet er leveret og anbragt af Firmaet BONNESEN & DANSTRUP (Kjøbenhavn) under Ledelse af Ingeniør CHR. RAMSING.

Alteret er leveret af Stenhugger O. V. NIELSEN (Kjøbenhavn), og Guldmosaikerne hertil er udførte af Mosaikmester ODARICO ved Firmaet PRIOR & SØN.

Orgelet er udført af Orgelbygger FR. NIELSEN (Aarhus).

Hovedbanegaarden i Hamburg. Tegningerne til denne, som er udførte af Architekterne REINHARDT & SÜSSENGUTH i Charlottenburg, er nu endeligt fastslaaede. Oprindeligt havde de nævnte Architekter vundet første Præmie i Konkurrencen ved et Projekt i moderne, fri Stil, men efter Kejserens bestemte Ønske blev Façadetegningerne omarbejdede og iklædte en Form, som særlig »egnede sig for de nordtyske Søkøbstæder«. Banegaarden skal tages i Brug til 1. Oktober 1906.

Et stort Hotel i Berlin vil blive opført af det bekendte Aktieselskab ASCHINGER. Hotellet, der vil komme til at ligge ved Potsdamer-Banegaarden, skal koste 8 Mill. Mark; det vil komme til at indeholde ca. 300 Værelser foruden omfangsrige Restaurationsrum, Konditorier, et Vinlokale m. m. Byggearbejdet skal paabegyndes i Oktober 1905.

En Industri- og Kunstudstilling i Dresden vil blive aabnet 1906. Forarbejderne ledes af Architekt W. LOSSOW.

En international kunsthistorisk Kongres vil blive afholdt i Strassburg i Dagene 22., 23. og 24. September d. A., saaledes at Deltagerne i denne kan slutte sig til Kongressen for Mindesmærkers Bevaring, som finder Sted i Mainz den 26. og 27. September.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 20. AUGUST 1904
6. AARGANG № 47

INDUSTRI- OG LANDBRUGSUDSTILLINGEN I SORØ

DEN 16—24. JULI 1904.

Til Udstillingsplads var benyttet en Del af Akademihaven nærmest Jærnbanevejen, og Bygningen var lagt paa den saakaldte lille Legeplads med Bagsiden op mod den derværende Lærerboligs Have; den laa frit ud mod Søen og kunde ses fra Jærnbanevejen, naar man kom fra Hovedstationen. Oprindelig var Bygningen firkantet, men Tilbygningen paa Bagsiden blev senere sat til for at skaffe mere Plads, og paa Grund af de omliggende Træer og Beplantninger lod dette sig gøre uden Gene.

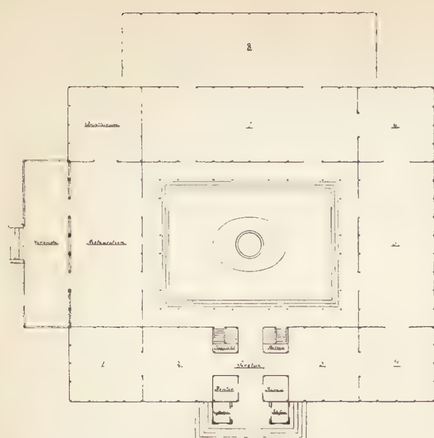
Rummene benyttedes paa følgende Maade:

I Midtehallen var indrettet et Springvand, hvoromkring anbragtes Blomster, tilhørende Gartner- og Havebrugsudstillingen, den øvrige Plads paa Gulvet og tildels ogsaa Væggene var optaget af Udstillinger fra Statens Forsøgsstationer.

Paa Galleriet i Hallen var Udstilling af Husflidsarbejder og Tegninger fra teknisk Skole i Sorø.

UDSTILLINGEN I SORØ. ARCHITEKT F. C. C. HANSEN.

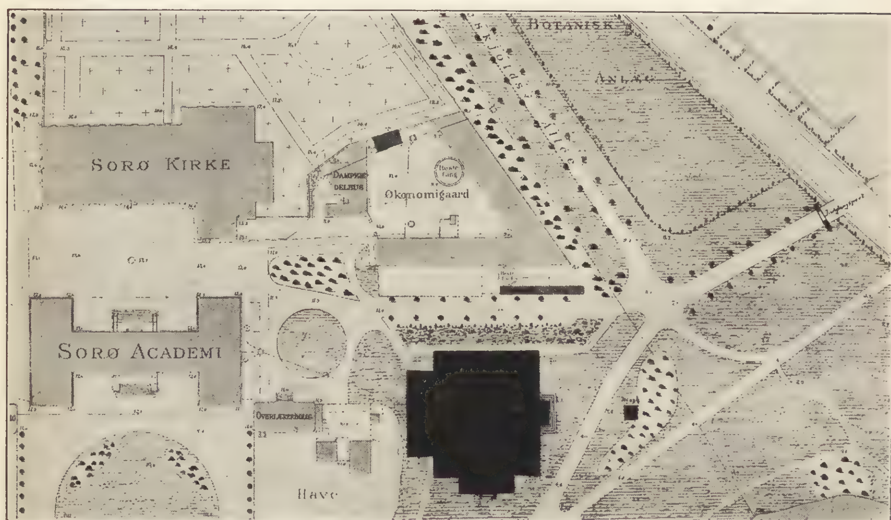
UDSTILLINGEN I SORØ. ARCHITEKT F. C. C. HANSEN.

I Rummet 1 var Udstilling fra Sorø Husholdningsskole og Sorø Andelsfrugteri, i 2 var Porcellainsvarer m. m., i 3 og 4 Beklædningsgenstande, i 5 Møbler o. l., i 6 Broderier, Bogbinderarbejder og Smykker, i 7 Befordringsgenstande, Vogne, Cykler etc. og i 8 Maskiner og Kakkelovne.

Restaurationen havde Vinduer ud mod Søen, i de øvrige Lokaler fandtes Ovenlys.

Bygningen var opført af Træ og var holdt i en lys, let graalig Tone med Farver i Felterne og paa Gesimsleddene. Taget var dækket med Tagpap, der var malet rødt. Paa Forsiden var anbragt Sorø og Ringsted Byvaabner, da disse 2 Byer udstillede i Forening. Foruden denne Bygning var der kun opført en Port ved Indgangen og en Kiosk.

Tegningerne til Bygningen var udførte af Architekt F. C. C. Hansen.

UDSTILLINGEN I SORØ. SITUATIONSPLAN. ARCHITEKT F. C. C. HANSEN.

Arbejdet var taget i Entreprise af samtlige Byens Tømrermestre i Forening for en Sum af 7000 Kroner for den oprindelige Bygning, og Mestrene Chr. Hansen og Sick har forestaaet Arbejdet.

Malermester Carlsen har udført Malerarbejdet.

OM ET GRÆSK VASEBILLEDE.

Man tror i Reglen, at de græske Kunstværkers Skønhed er det *uvilkaarlige* Udtryk for Grækernes Aand og skal fortolkes paa historisk eller poetisk Maade, idet man glemmer, at den er *et Resultat af den strengeste Skole og de rigeste kunstneriske Traditioner fra hele den gamle forædlede Kunst i Orienten;* og at vor Forstaaelse af denne Skønhed beror paa, at den med sine bestemte Principer har forplantet sig til os gennem Middelalderen og Renaissancen paa rent kunstnerisk Maade.

Derfor skulde man tænke paa de manende Ord af Fidias og Polyklet, som Aristoteles gengiver i »den nichomakeiske Ethik«, og som endnu seks Hundrede Aar derefter Dionysios Longinos gentager i sin Bog »om den store Stil«: at *Visdommen i Kunsten er den kunstneriske Dygtighed, den og ingen anden*, og søge at forstaa den græske Skønhed som Kunstnere og ikke slet og ret som poetiske Dilettanter. —

Det lille Vasebillede fra det 5. Aarh. f. Kr., som vi her gengiver, og som forestiller Morgenrøden, der svævende hælder Dug af sine store Kander, vilde Grækerne selv have opfattet paa streng geometrisk, billedmæssig Maade, som et Værk af den fineste gennemarbejdede Stil, der netop ikke taalte at lade sig fortolke eller genfortælle paa romantisk Vis, — saaledes som mange moderne Kunsthistorikere har vænnet sig til, efter Winckelmanns og Julius Langes (og de senere Grækeres) Eksempel. I selve Udtrykket for det svævende og lette i Skikkelsen, og ikke særlig i den poetiske Betydning af Billedet som Fremstilling af Morgenrøden, saa de det blivende skønne i det henrivende lille Arbejde. Det kan man vise derved, at Morgenrøden hos Digterne i Reglen er en Gudinde af en helt anden pragtfuld bevæget Natur, som naar der staar hos Homer, at den »rosenfingrede Dagning rejser sig ved Gry« for at indlede Dagens Begivenheder, eller naar der staar hos Ovid:

> og se da sig nærmer den tidlige Morgen
> gullígtrødmende, aabner de purpurne Porte og fulde af
> Roser Forgaarden. Stjernerne flygter, Bagtroppen fører
> Lucifer. Og tilsidst fra Himlen han ogsaa forsvinder.

Det beror derfor paa en karakteristisk Begrebsforvirring, naar denne Forskel mellem Poesien og Billedkunsten, paa hvilken allerede Lessing gjorde opmærksom i den berømte »Laokoon«, har haft saa svært ved at trænge igennem i de moderne Tider, og man tværtimod netop har ønsket at gøre Kunsthistorien til en poetisk Roman, i Stedet for at gøre den til en skarp og klar Iagttagelses-videnskab med Hensyn til de architektoniske og billedmæssige og statuariske Ejendommeligheder.

Lad os f. Eks. begynde med at se, hvorledes den græske Kunstner har fremstillet den lille Morgenrøde som en *svævende* Figur. Vi forestiller os i Reglen en saadan som en Figur, der bevæger sig af sig selv oppe i Luften, eller som hænger lodret tiltrukken af Tyngdekraften. Men Grækerne havde andre Forestillinger, som blev af afgørende Betydning for deres Kunst, idet de tænkte sig det svævende frembragt *gennem en vandret Afvejning af Vægte eller af plastiske Kræfter i Bevægelse tenderende henimod det vandrette.* Saaledes lærte Anaximenes, at Jorden holdtes svævende i Himmelrummet ved Vægte og Mod-vægte; — et Billede, som Ovid sammenstiller til en Helhed med Billedet af Havet, der udbreder sine lange Arme langs ad Landenes Rand, naar han siger om Tilstanden inden Skabelsen:

endnu var Jorden ej hængende omflydt af Luften
bragt i Veje af sine Vægte; ej Armene lange
henad Landenes Rand fremstrakt havde Amfitrite*).

Betegnende er det ogsaa, at Grækerne yndede den lave, vandret udbredte Tem-pelgavl, og kaldte den Ørnen (Aetos): den paa sine Vinger hvilende Fugl.

Den lille Morgenrøde bæres af sine Kanders vuggende Sving, idet hun svæver i stille, vandret Ligevægt. Vingerne foroven tjener kun til at afbalancere Benene i Forhold til denne, ikke til at bære hende selv. Hele Bevægelsen i Figuren drejer sig om denne Afvejning; den synes at udvikle sig fra den hældende Kande igennem bløde Sving forbi Dragten og Sjalet og Knæene op til den hævede Kande, medens Benene, der er usædvanlig lange af proportionelle Grunde, sagte svajer med i Takt, og Hovedet og Vingerne bøjer sig ned i modsat Retning, indtil Bevægelsen standser i den horizontale Zone i stille hældende Vinkel.

Denne Afvejning i vandret Bevægelse findes ogsaa i mange Statuer fra denne Tid, f. Eks. i Myrons Diskoskaster, og i mange af de staaende Figurer, der billedmæssigt viser en yndig Bevægelse igennem Kroppen og den sagte fremstrakte ene Arm og Hovedets tilsvarende Bøjning — som Romantikerne naivt fortolker som »Ydmyghed« eller »Ubevidsthed« og skriver store Bøger om. Denne Afvejning, eller Udstrømning af Bevægelse i vandret Linie gør de græske Figurer saa lette, selv naar de er plastisk massive og firskaarne, som »Diskoskasteren« eller »Ægineterne« eller den henrivende lille »Tübinger-broncemand«. Den spores allerede hos *Ægypterne*, der sandsynligvis er dem,

---

*) nec circumfuso pendebat in aëre tellus
ponderibus librata suis, nec bracchia longo
margine terrarum porrexerat Amfitrite.

Alene i Ordet *pendebat* føler man det brede hvilende, modsat det danske »den hang«.

der har skabt Motivet, og den findes i en sjælden rendyrket, næsten manierert Form hos *Etruskerne.*

Beundrindsværdig fint har den græske Kunstner forstaaet at lade os føle denne Afvejning i Figuren, samtidig med at han lader denne udvikle sine legemlige Ejendommeligheder paa den tydeligste, rene Maade i lutter bløde eller klarlinede Profiler. Han forstaar *at lede Øjet* gennem alle Linier og Former, fra Kanden til Benene — fra disse til Dragten og Sjalet og Armene — og i store Buer igennem Kroppen og Armene fra Kande til Kande, retarderet af de lodret hængende Paralleler af Sjalet, der fylder saa fortræffeligt i Fladen. Han skaber Helhed og Afveksling paa en Gang. Alting bevæger sig i Takt, hver paa sin Plads og indenfor den store ejendommelige Silhouet. Og dette er ikke tilfældigt, men et Resultat af gamle Udviklinger, der har sat deres Spor i klare Principer, som Tegneren følger.

Et af hans Principer er saaledes at *lade Bevægelserne begynde vinkelret og letfatteligt paa deres Basis* — Armene vinkelret paa Kandernes Retning, Dragtens Buer vinkelret paa Sjalet o. s. v., det bidrager meget til Klarheden i Billedet. Et andet Princip er dette at *lade Bevægelserne inddeles i lige store Dele* — som Bevægelsen igennem Kroppen inddelt af Dragtens Buer, — eller Bevægelsen fra Kanderne inddelt ved Sjalets lige store Afstande fra disse og fra Fødderne, — eller ved Ærmets lige store Afstande fra Kanden og Hovedet, — samtidig med at den førstnævnte Afstand genfindes i Sjalets Breddeparalleler og i den ene Vinges Højde o. s. v. Og et tredie Princip er at *lade Albuer, Knæ og Fødder og andre vigtige Led i Figurens Bygning kendetegnes af Dragtens Bevægelser eller Inddelinger.* Et fjerde, at *lade de rene Profiler sekunderes af bløde Former,* — som i Dragtens Forhold til Benene, Vingernes til Hovedet, Ærmets og Sjalets til Brystet og Armen o. s. v. — —

Og vigtigere endnu er selve Grundlaget for Kompositionen, den utvivlsomme *geometriske Proportionering* af det hele Billede. Det er denne, som nærmest har været Anledningen til, at jeg overhovedet har tilladt mig at henlede Architekternes Opmærksomhed paa den nydelige Fremstilling.

Vi ved, at Grækerne (og Ægypterne) opfattede Proportioneringen af et Kunstværk som en af de vigtigste Betingelser for dettes Overskuelighed eller Skønhed; og at de ved Proportionering forstod *Gennemførelsen af en enkelt prægnant Maalenhed* (modulus), f. Eks. Søjlediameter o. l. — her Kandernes Størrelse, — i Modsætning til de moderne, der tror, at Proportionering er Bestemmelsen af indbyrdes *forskellige* Maal i Forhold til hinanden. Men denne Proportionering har man hidtil ikke formaaet at finde noget fuldgyldigt Eksempel paa, hvoraf man virkelig kunde se, hvorledes de græske Kunstnere gik til Værks, og hvilke nødvendige Friheder de tog sig under Udførelsen; thi at de ikke holdt sig strengt til den rene Geometri som Ægypterne, var man nok paa det rene med.

Her tror jeg imidlertid, at Proportioneringen er ganske øjensynlig, og at den viser paa den ene Side det klare og lovbundne i de græske Kompositioner og paa den anden Side det frie og bevægelige i disse. Læg f. Eks. Mærke til, hvorledes den ene Vinge er tegnet, idet dens Linier først følger Diagonalen i det øverste Kvadrat, indtil det foromtalte Maal er naaet, og da bøjer af i en ret

Vinkel ud til Siden, til den anden Grænse, og skælvende følger denne nedad i Retning af Benenes indadsvajende fine Bue, medens den anden Vinge runder sig ned mod den horizontale Zone, i Samklang med den opadstigende Runding i Dragtens Bue forneden. Denne »levende« Tegning i Vingen vilde næppe have været mulig uden at Kunstneren havde haft Systemet at lege med. Og omvendt vilde den klare Anbringelse af Hovedet og Ærmet og Sjalet i Forhold til Kanderne og Fødderne, og hele den geometriske Ligevægt i Kompositionen, næppe have været mulig uden en streng Holden sig til de proportionelle Inddelinger. —

Det er vist ikke mange moderne Kunstværker, der er saa reelle og gennemtænkte, naar det kommer til Stykket. Men derfor er det jo ogsaa, at de græske Kunstværker besejrer alle andre i Længden.

Vilhelm Wanscher.

OM RESTAURERING.

Af Prof. H. Storck.

I en Artikel i »Architekten« for 2. Juli d. A. har jeg søgt at paavise, at Tilsynet med de architektoniske Monumenter fra Fortiden langt fra er saaledes, som det kunde ønskes. Hensigten hermed var om muligt at give Stødet til, at de derhen hørende Forhold kunde blive nærmere prøvede og eventuelt ordnede paa en mere betryggende Maade. Jeg havde haabet, at denne Sag kunde have været behandlet rent saglig, men i saa Henseende har jeg forregnet mig, idet Direktør Mollerup i Bemærkningerne til min Artikel har anset det for rigtigt at anføre Navnene paa en Del af de Mænd, der have været beskæftigede ved Monumenterne. Dette forandrer imidlertid ikke de af mig anførte Kendsgerninger, lige saa lidt som forskellige urigtige Paastande fra Direktørens Side formaa det. Hvad det kommer an paa, er at forhindre, at Ødelæggelsen breder sig yderligere, og til denne Bestræbelse skulde det synes, at Direktøren for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring maatte kunne have sluttet sig. At fortsætte Diskussionen ad den Vei, Direktøren er slaaet ind paa, vilde imidlertid være ørkesløst; jeg skal derfor ikke trætte »Architekten«s Læsere dermed, men kun fastslaa, at Tilsynet med Monumenterne trænger til at undergaa en grundig Forandring.

I nær Forbindelse med Spørgsmaalet om Tilsynet staar imidlertid Restaureringer, idet disse nærmest bør fremkomme som Resultat af det ved Tilsynet indvundne Kendskab til Monumenternes Tilstand.

Restaureringer kunne siges at høre til det meget nye, som det afsluttede Aarhundrede har bragt. Naar der tidligere var Tale om Istandsættelser, Forandringer og Tilføielser, foretoges disse i den Stil, der i Øieblikket var den herskende, uanset om den passede til det paagældende Monument eller ei; men ved »Restaurering« maa nærmest forstaas, at man ved det, der foretages, fastholder Monumentets Stil og Charakter.

Det var ihærdige Studier af alt, hvad der tilhørte Middelalderen, som man fra dens Afslutning kun havde skænket ringe eller ingen Opmærksomhed, der

i forrige Aarhundredes første Halvdel førte til et Omslag i Betragtningsmaaden af Betydningen og Værdien af de ældre Monumenter, og da disse paa Grund af det ringe Hensyn, der gennem saa lang Tid var taget til dem, i mange Tilfælde befandt sig i en forfalden og forvansket Tilstand, laa det nær at bringe det, man gennem de nye Studier havde lært, til Anvendelse for at rense og bevare dem. Man gav sig da resolut i Lag med mange af de Opgaver, der forelaa; men som det gaar med saa meget nyt, gik det ogsaa her; man anede ikke straks Omfanget af den Udvikling, for hvilken der var Mulighed, og derfor kunde disse Arbejder i Regelen ikke staa for den Dom, senere Generationer efter fortsat Arbeide i den begyndte Retning bleve i Stand til at fælde over dem. Hvor længe denne Udvikling kan fortsættes, hører det Fremtiden til at se — den har som enhver anden sin Begyndelse, sin Fremgang og sin Kulmination.

Ved Aarhundredets Midte tages Sagen op hos os; man gaar da paa den ene Side for radikalt, paa den anden for overfladisk tilværks. Man har kun Øie for at tvinge alt tilbage til det oprindelige paa Bekostning af senere Tiders Præstationer, selv om disse havde Krav paa at bevares, og samtidigt med, at der saaledes tabtes Bidrag til Kendskabet om disse Perioder, bragtes der forholdsvis meget nyt ind i Bygningerne. Ved Siden af den Iver, hvormed denne Tanke forfulgtes, manglede man dernæst en meget vigtig Betingelse for at naa det tilsigtede Maal. Man havde nemlig ikke faaet Øiet op for Monumenternes Særpræg, for de Eiendommeligheder, der knyttede sig til de Grupper, hvortil de hørte, og for den Indflydelse, det anvendte Materiale havde; deraf fulgte, at meget blandedes sammen, der vel skrev sig fra samme Periode som Monumentet, men som i Virkeligheden aldrig paa et Tidspunkt havde været forenet i samme Bygning. Disse Feilgreb ere beklagelige, men de ere forstaaelige. Det kan maaske bebreides den Tids ledende Mænd, at de toge for rask fat, men paa den anden Side maa det erindres, at Monumenternes Tilstand kunde være en saadan, at der maatte handles. Senere Generationer have lært større Forsigtighed; man har desuden lært at undersøge Bygningerne paa en grundigere Maade, og de Afvigelser, der nu foretages fra den Tilstand, hvori Monumentet befinder sig før Restaureringen, kan dokumenteres ved Undersøgelsernes Resultat.

Haand i Haand med Restaureringer gaar ofte Rekonstruktioner af forsvundne Partier, men saadanne foretages vel i Reglen nu kun der, hvor Bygningens Anlæg og architektoniske Ordning paa en følelig Maade lider under Afsavnet af de forsvundne Partier, og hos os vil man endda næppe foretage dem, uden at det kan ske med Sandsynlighed for at komme det forsvundne nogenlunde nær. Gaar man ud fra, at tidligere Tiders Tilføielser, selv om de intet have at gøre med Bygningens oprindelige Stil og Anlæg, have Berettigelse i Nutidens Øine, tør det vel forudsættes, at de Rekonstruktioner af Dele, der faktisk have hørt til det oprindelige Anlæg, som nu foretages, om muligt med større Grund ville findes berettigede af Eftertiden, og det saa meget mere, som Forholdene nu tillade, at det Grundlag, paa hvilket Rekonstruktionen foretages, gennem Beskrivelser og Tegninger vil være tilgængeligt langt ud i Fremtiden for dem, der ønske at gøre sig bekendt dermed.

Men samtidigt med, at Restaureringer ere foretagne og fremdeles foretages i hele den civiliserede Verden, have de mange Modstandere; dette gælder ikke

alene Maaden, hvorpaa de foretages — og denne er selvfølgeligt af høist forskellig Beskaffenhed —, men ogsaa selve Restaureringstanken. Det siges, at hele denne Bevægelse er forfeilet, og at man slet ikke skal restaurere — »Il n'y a qu'une manière sûre pour n'être traité de vandale: c'est de ne rien détruire, c'est de laisser les monuments du passé tels qu'ils sont« (RENAN). Dette er unægteligt det nemmeste, men om det er det rigtigste, er et andet Spørgsmaal.

I det Øieblik, Bevidstheden om at besidde Værdier er gaaet op for den enkelte som for en Nation, det være sig i materiel eller anden Retning, føles der ogsaa Trang og Pligt til at bevare dem, og kan dette ikke ske uden gennem en Virksomhed, maa denne udfoldes. Dreier det sig om et nationalt Monument, er der dem, der indvende, at det taber for meget derved; dette hidrører fra Kærlighed og Respekt for Monumentet, men Følgerne af Undladelsen synes der at være tænkt mindre paa. Da Monumentet er gammelt og ofte saa forfaldent, at dets Dage vilde være talte, ifald man overlod det til sig selv, vil det næppe overfor Efterkommerne kunne forsvares at rette sig efter denne Mening. Undertiden hører man ogsaa, at dersom der endelig maa gøres noget ved et gammelt Bygningsmonument, bør dette ske efter den Bygningsmaade, som er den gældende i vor Tid; men hvorledes er denne? hviler den ikke saa godt som udelukkende paa Studiet af Fortidens Bygninger? Vor Tid har ingen bestemt Stil, men benytter de overleverede; hvad ligger da nærmere, naar vi staar overfor Nødvendigheden af at istandsætte en gammel Bygning, end netop at foretage Istandsættelsen i dennes Stil?

Mange af disse gamle Bygninger kunde man jo desuden, selv om man ønskede det, ikke lade skøtte sig selv. Alle vore gamle Kirker benyttes, og alene af den Grund er det nødvendigt at vedligeholde dem paa en sømmelig Maade og bevare dem for Ruin. Og skulde man saa under det Arbeide, Vedligeholdelsen medfører, lukke Øiet for alt det, Bygningen ved en saadan Leilighed fortæller os, og igjen dække det, vi have set, med en ny Lap, ligesom vore Forfædre have gjort? Disse havde den Undskyldning, at Middelalderens Kunst intet var for dem, men det kan Nutiden ikke sige for sit Vedkommende; den kan ikke ignorere, hvad der saaledes fremstiller sig for den, og herved føres den nødvendigvis ind paa Restaurering.

Nogle Modstandere af Restaureringer klage over, at det maleriske gaar tabt. Naar der herved tænkes paa den Patina, Tiden har givet en gammel Bygning, den Blødhed, Vind og Veir har medført ved at sløve det skarpkantede og glatte, de forskellige Farver, som skyldes Materialiernes større eller mindre Modtagelighed for Klimaets og andre Forholds Paavirkning, kan der let naas Enighed; at dette for en stor Del foreløbig forsvinder er beklageligt; men man maa finde sig heri og trøste sig med, at det kommer igen — det væsentlige er dog, at Monumentet bevares. Og mon ikke Efterkommerne ville foretrække at modtage disse Monumenter i en noget mindre malerisk Skikkelse fremfor at læse Beretninger fra vor Tid om interessante, men ikke mere eksisterende Bygninger, der vare saa maleriske, at man ikke nænnede at røre ved dem og derfor lod dem falde sammen? Tænke vi paa alle de mange Monumenter, der — om end af helt andre Grunde — ere forsvundne, og hvoraf der nu intet Spor er tilbage, beklage vi dybt, at vore Forfædre ikke have forstaaet at bevare dem for os.

Men ere vi komne saa vidt, at vi ere modtagelige for en saadan Følelse, bør vi ikke følge deres Eksempel.

Det maleriske kan ogsaa være fremkommet ved tilfældige Omstændigheder, f. Eks. ved Istandsættelser og Tilføielser, hvorved der ikke er taget ringeste Hensyn til Bygningens Anlæg, men hvor den ledende Tanke kun har været at komme ud over de nødvendige Arbejder paa den billigste og letteste Maade. Naar nu saadanne Bygningers Istandsættelse igjen bliver nødvendig, vil man have dette tilfældigt maleriske bevaret, tiltrods for at det skyldes hensynsløst Barbari. Dette kan dog næppe være den rette Forstaaelse af et architektonisk Monument.

Ere Meningerne om, hvorvidt man skal restaurere eller ei, og om hvorledes dette skal gøres, delte, gælder det samme ikke mindre Spørgsmaalet om, hvem der skal udføre Restaureringen. Som Kuriosa skal her citeres et Par Udtalelser. Verner von Heidenstam siger: »Quod non fecerunt barbari fecerunt — arkitekterna«. En svensk Museumsintendant udtaler sig saaledes: »Det är väl sant, att äfven arkitekterne skola lefva; men om vi efter allt, hvad de under de sista åren i nedrifning och restaureringsväg åstadkommit, ställdes i det nödvändiga valet mellan en gammal hotat helgedom och en — architekt, vore det visserligen förlåtligt, om vårt korsfäst icke längra kom at gälla den förra. Skola vi härigenom möjligen få en dålig arkitekt mindre och en duglig byggmästare eller murare mer, gjorde visserligen den fosterländska konsten därpå icke någon förlust. Ingen torde för öfrigt i allmänhet sedt vara mindre egnad än just en arkitekt att leda en restaurering. Ett arbete, hvars första vilkor är, att den som udför det, glömmer sig sjelf och försvinner i sin uppgift, passar öfverhufvudtagat föga för en konstnär i våre dagar. Öfverproduktionen på arkitekter är för öfrigt i hela Europa så stor, att en snar reduktion vore högligen önsklig. Under inga förhållanden torde det emellertid få anses såsom en menniskokärlekens pligt att för deres existens skall lägga et lands kunst- och kulturhistoria öde.«

I en Afhandling om Helgendagene siger en dansk Museumsdirektør, idet han omtaler Jætten Finn og hans Hustru i Lunds Domkirke: »Deres Kroppe staa endnu graa og grimme, og de have krystet Pillerne i over 700 Aar. Finn er vel sat i Sten, men han gaar om i vore Dage ved høilys Dag og har aldrig opgivet at faa Domkirker lagt øde, men har fulgt Tiden og indset, at det gaar ikke paa de gamle Methoder. Han er ikke mere af de Arrigtrolde, som sloge med Stene efter Kirker eller ruskede dem omkuld, og gaar derfor ikke klædt i graa Sidkofte, men som Gentleman med mangefarvet Roset i Knaphullet. Han er Professor, Oberhofbaurath, Öfverbygningsintendent, alt efter det Land, han forskønner med sin Virksomhed. Han vover ikke mere sit Liv ved at lade Kirker ramle over sig, men lever høit af, at de blive staaende. Nu ødelægger han Gudshuse ved at restaurere dem. Han er beskeden og kræver ikke Umuligheder, saasom Sol og Maane, men er nøiet med et Bryst fuldt af Stjerner. Skøndt Trold gaar han ikke af Veien for Kors. Finn er ikke mere udelukkende kirkelig Arkitekttrold; han giver sig ogsaa af med andet Bygge, men det kommer altsammen til at se ens ud. Han bygger Music-halls, Ølhuse, Restaurationer og Kafeer i Kirkestil med Søiler, Hvælvinger og glasmalede Ruder, og han restaurerer romanske Domkirker i den pynteligste Restaurationsstil. De første ere dog langt høitideligere end de sidste.«

Disse Herrer og Meningsfæller synes altsaa at mene, at Architekterne ere de sidste, der bør anvendes til Restaureringsarbeider, og at en Murmester er at foretrække, hvilket dog vel er at forstaa saaledes: under en Arkæologs Overledelse. En anden dansk Museumsdirektør har ogsaa udtalt dette ved at ytre, at han med en dygtig Murmester vilde paatage sig at restaurere en Kirke bedre end en Architekt.

Vel maa det indrømmes, at det er Videnskabsmænd, der fra først af have kastet sig over Undersøgelserne og Studiet af middelalderlige Monumenter, men Kunstnerne ere fulgte efter, og disse ere gennem et ihærdigt Arbeide, gennem Opmaalinger, Tegninger, Undersøgelser og Reiser i Løbet af det sidste halve Aarhundrede trængte saa dybt ind i disse Spørgsmaal, at Forholdet nu kan siges at være omvendt. Arkæologerne støtte sig til Architekternes Arbeider og lære af dem, og ved dette føres de til Antagelser, Sammenstillinger og Slutninger, der kunne have deres Interesse, men som dog er noget ganske andet end at lede en Restaurering, — at tale eller skrive om en Sag og at udføre den, er nu engang ikke det samme.

Vil man nu tvivle om et heldigt Udfald af en Restaurering, ledet af en Videnskabsmand, saa er der jo Murmestrene; men hvilke Forventninger kan man paa dette Omraade have til dem? Erfarne Architekter vide, at selv dygtige Haandværkere i Begyndelsen staa fremmede og uforstaaende overfor Restaureringsarbeider, der saa lidt falde sammen med deres Uddannelse og de Fordringer, Samtiden stiller til dem ved Nybygninger. Det er kun efterhaanden ved Samarbeide med Architekterne, at det lykkes enkelte at faa Greb paa, hvorledes disse Arbeider skulle udføres, og dog komme de ikke videre, end at en skarp Kontrol er nødvendig.

Er det nu sandsynligt, at en Videnskabsmand uden teknisk Erfaring skal kunne oplære Haandværkere til Dygtighed paa dette Felt eller at han skulde kunne kontrollere dem? Ret pudsigt er det at se, at Arkæologerne, naar de paa egen Haand vove sig ud paa Restaureringsforetagender, netop søge Hjælp hos de Haandværkere, som de vide, at Architekterne have bibragt nogen Forestilling om, hvorledes saadanne Arbeider skulle tages. At der til Restaureringer hører kunstneriske Evner og en ret betydelig Tegnefærdighed og Øvelse i at kunne se, om det, der udføres, udtrykker det, Tegningen angiver, eller virkelig gengiver den Form, som ønskes anvendt — noget der hører mange Aars Arbeide til at opnaa — synes ganske at være overset.

Jeg tror altsaa, at Forfatterne til de ovenfor anførte Udtalelser og de, der ere enige med dem, tage fuldstændigt feil, ifald de mene at have vist den rette Vei til en heldig Udførelse af Restaureringer. Ifald Eksperimentet ikke var saa farligt, kunde man sige: lad dem gøre Forsøg; thi det er ikke ved Ord, men ved Gerning, de kunne overbevise os om, at de have Ret. Men naar man nu erindrer, at de architektoniske Monumenter ere Frugter af kunstnerisk Virksomhed, hvor urimeligt er det saa ikke at mene, at de skulle være en lukket Bog for Architekterne — som om de holdt op at være Architektur, fordi de ere blevne gamle, og i Kraft heraf vare blevne noget, som kun Arkæologer og Murmestre maatte røre ved; men hvor mange besynderlige Bemærkninger høres ikke, naar Talen er om Architektur!

At der kan være Architekter, som ikke egne sig til at forestaa Restaureringer, er en anden Sag. Der er ogsaa Architekter, som ikke beskæftige sig med Landbrugsbygninger, men leilighedsvis kunne de dog føres ind paa saadanne Arbeider. Ifald Resultatet bliver mindre heldigt, kan man da derfor sige: »Ingen ere mindre skikkede til at lede Opførelsen af Landbrugsbygninger end Architekterne«? Naturligvis ikke. Og hvor urimelig er ikke den citerede svenske Udtalelse, at en Nutids-Architekt ikke skulde kunne glemme sig selv og forsvinde i sin Opgave! Den Mand maatte dog være underligt beskaffen, som, efter at have gransket et Monument med Alvor og Kærlighed, skulde tilsidesætte det vundne Resultat, netop naar han skulde bruge det, og i Stedet derfor sætte Frugten af egen Fantasi.

Vil man gjøre sig Arkæologernes og Architekternes Forhold til Restaureringer klart, sker dette maaske lettest ved i al Korthed at undersøge Gangen i en Restaurering. Det første, der bliver Tale om, er en grundig Undersøgelse af Bygningens Tilstand samt nøiagtige Opmaalinger og Tegninger. Under dette Arbeide opnaas Indblik saa at sige i enhver Krog af Bygningen samtidig med at Interessen for den og dens Historie vokser, og derigennem danner der sig et Billede af Restaureringen, af den større eller mindre Nødvendighed af at foretage dette eller hint, af Beskaffenheden af de Konstruktioner og de Materialier, der bør anvendes, hvorledes de enkelte Arbeider kunstnerisk og haandværksmæssigt bør udføres o. s. v. Ad denne Vei fremkommer altsaa Stoffet til Restaureringsforslaget, bestaaende i Tegninger, Beskrivelse og Overslag. Naar Istandsættelsen saa begynder og endnu grundigere Undersøgelser kunne foretages, vides det fra det allerede foretagne, hvad der yderligere bør eftersøges, og hvor dette bør ske. Dette for selve Bygningens Vedkommende; saa kommer Inventariet. Her vil det almindelige være, at alt, hvad der er Mulighed og Rimelighed for at bevare, bibeholdes. I en Kirke er der et gammelt Alter, en Prædikestol, der er Stolestader, Epitafier m. m. fra Fortiden; men alt har i Regelen lidt mere eller mindre i Tidens Løb. Hist mangler Billedskærerarbeide, her Farver, til hvis Udbedring der baade hører kunstneriske Evner og haandværksmæssigt Kendskab. Saa er der Kalkmalerier. Her er der jo ikke Tale om at komponere paa Basis af grundigt Kendskab til Legender eller Middelalderens forskellige religiøse Opfattelser; men hvad det kommer an paa, er teknisk Viden til at fremdrage og fæstne det tilstedeværende og kunstnerisk Sans til at lede den endelige Behandling deraf. Og alt dette kan ikke stykkes ud fra hinanden, men det maa henlægges under een Ledelse — ellers risikeres det, at Helheden i Restaureringen gaar tabt.

Der synes ikke at kunne være Tvivl om, at alt dette fra først til sidst ligger Architekterne ganske anderledes nær end Arkæologerne og Murmestrene, og at det derfor netop er dem, der skulle tage sig af de nationale Bygningsmonumenter, — og her ere de bedste Kræfter ikke for gode, fordi Opgaverne ofte høre til de aller vanskeligste.

Menes det desuagtet, at Arkæologerne bør have Plads ved saadanne Foretagender — ogsaa for at de derved kunne faa et bedre funderet Grundlag for deres videnskabelige Arbeider — bør denne Plads svare til det, de i denne Forbindelse kunne udrette, altsaa ikke en ledende, men en ganske underordnet.

Det Forhold, som Arkæologerne her i Landet (Nationalmuseets 2den Afdeling) nu staar i til Monumenterne, og som yderligere ønskes udvidet, hviler absolut ikke paa noget holdbart Grundlag. Formentlig maa det paa den ene Side være fremgaaet af en Overvurdering af Sagens historiske Side, paa den anden af manglende Forstaaelse af Architektur og architektonisk Virksomhed. Misforstaaelsen fremgaar yderligere deraf, at medens Staten bevilger Midlerne til de Arbeider, Museet foretager ved Monumenterne, forlanger den ingensomhelst sagkyndig Kontrol dermed.

For Arkæologerne foreligger der utallige smukke Opgaver, hvis videnskabelige Løsninger Architekterne, for saa vidt de vedrøre deres Fag, modtage med Glæde; men naar de ogsaa ville henføre architektonisk Virksomhed under sig, saa beror denne Bestræbelse ubetinget paa et Feilsyn.

Frygter man for, at der ikke altid kan findes Architekter, som efter eget Initiativ tilegne sig de til Ledelsen af Restaureringer nødvendige Kundskaber, bør Staten sørge for, at den hjemlige Architektur drages mere ind i de unge Architekters Uddannelse, end det hidtil er sket.

FORSKELLIGT.

Ribe Domkirke. Tillad mig at berigtige et Par smaa historiske Unøjagtigheder i Omtalen af Restaurationskomiteen i »Architekten« Nr. 46 Side 447, hvad der turde være saa meget mere Anledning til, som jeg ogsaa har truffet paa dem andetsteds. Efter WORSAAES Død blev ikke HENRY PETERSEN men HEINRICH HANSEN Formand, og først efter dennes Død blev Henry Petersen Formand. Det er heller ikke rigtigt, at jeg optoges efter Heinr. Hansens Død og Prof. FENGER senere; det var ikke mig, men Fenger, som indtraadte efter Heinr. Hansens Død i 1890, medens jeg alt i 1887, da HERHOLDT trak sig tilbage, indtraadte i det særlige Syn og den daværende Komite, som bestod af dettes Medlemmer.

Samtidigt maa jeg maaske have Lov til at korrigere en anden mangelfuld Oplysning, der ogsaa er fremkommen andetsteds, nemlig at den administrerende Komites Opgave var »at administrere Pengesagerne«. Saa fattig har Komiteens Opgave dog ikke været! Den har i det hele skullet varetage Statens Interesser som Bygherre og har derfor ikke blot haft de pekuniære Spørgsmaal under Behandling, men ogsaa de arkæologiske, architektoniske og tekniske Spørgsmaal, ved hvis Afgørelse den selvfølgelig stedse har taget skyldigt Hensyn til de af Kirkens dygtige Architekt fremsatte Tanker og Ønsker, især naar ikke Ebben i Pengepungen voldte kedelige Bryderier. GNUDTZMANN.

Berigtigelse. I Omtalen af de Firmaer, der har medvirket ved Ribe Domkirkes Restaurering er anført: Guldmosaiker ved Alteret udførte af Mosaikmester ODORICO ved Firmaet AXEL PRIOR & Co. Firmaet anmoder om, at der i Stedet for maa læses: Firmaet AXEL PRIOR AKTIESELSKAB ved Mosaikmester ODORICO.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 27. AUGUST 1904
6. AARGANG № 48

ABSALONSBUEN VED ROSKILDE DOMKIRKE. ARCHITEKT PROF. HANS J. HOLM.

ABSALONSBUEN VED ROSKILDE DOMKIRKE.

Den kendte og interesserede Iagttager, som besøger Roskilde Domkirke, vil blandt dens mange historiske Mindesmærker næppe kunne undgaa at lægge Mærke til den høje Løngang, som oprindeligt forbandt Kirken med Bispe-

DØR I ABSALONSBUEN. — ARCHITEKT PROF. HANS J. HOLM.

gaarden over en enkelt Spidsbue, men nu forbinder Kirken med Slottet over tvende saadanne. Uvist af hvilken Grund bærer den Navnet Absalonsbuen. Den fremtræder nu i en temmelig ændret Skikkelse, efter at den i Aarene 1901—1903 af Stiftsøvrighedens nuværende Architekt, Professor Hans J. Holm, er bleven underkastet en gennemgribende Ombygning, som fra en temmelig ubemærket Skyggetilværelse atter har draget Bygningsværket frem i Dagens klare Lys.

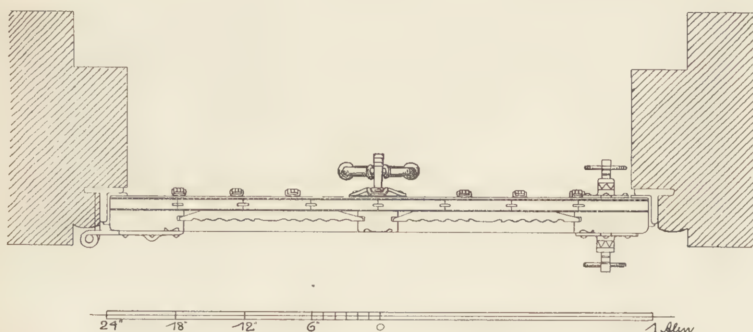
DØR I
ABSALONSBUEN.

ARCHITEKT
PROF. HANS J. HOLM.

Det tør vel være tvivlsomt, om man bør benytte Betegnelsen »Restaurering« om dette Arbejde, ydermere i vore Dage, da Begrebet »Restaurering« er bleven underlagt Tidens Kritik, og Meningerne derom staa saa skarpt imod hinanden i de forskellige Lejre; Professor Holm vil næppe selv forstaa det nu fuldførte Arbejde som en Genskaben af det gamle, halvt forsvundne og halvt

glemte Bygningsværk, eller ønske, at andre skal forstaa det saaledes. Intet er vel sikrere, end at saaledes som Absalonsbuen nu viser sig, har den aldrig før set ud; men derfor er der vel kun en Grund mere til at glæde sig over den dygtige Kritik og overlegne Smag, hvormed han har forstaaet at iklæde Bygningen en for dens Omgivelser fuldt ud værdig og skøn Form — skabt i Datids Aand, bedømt med Nutids Øjne.

Af Bygningens Oprindelseshistorie kendes ikke meget; hvornaar den er opført, vides ikke, og dens Tilstand før denne sidste Ombygning røbede ikke synderligt derom. Den er opført af Kildekalk, men omtrent i Løngangens Gulvhøjde slap Kalkstenen op, og Sidemurene var opførte temmelig sjusket af forskelligartede Sten, bestemte til at pudses, formodentlig i Aaret 1733 samtidigt med Slottet, thi om dette skrives i den danske Vitruvius: »Bygningen er kun af middelmaadig Størrelse, og af de gamle afbrudte Bygningers Muurstene aldeeles opbygget; den indeholder ey just mange Gemakker, men de der ere, ere fuldkommen rummelige, lyse og magelige, og er derved endog den Beqvemmelighed at Hans Majestet igennem en fordekt Gang, som tildeels endnu er en Rest af de gamle Bygninger, kand gaae fra sine Gemakker lige ind i Dom-Kirken.«

VANDRET SNIT AF DØREN I ABSALONSBUEN.

Men af Resen er i hans *explicatio notarum* paa Roskilde Kort om Absalonsbuen anført: »En Løngang af firkantet huggen Sten mellem Bispegaarden og Domkirken til Bispernes Magelighed,« hvilket synes at bekræfte den Opfattelse, at Bygningen oprindelig har været af Kildekalk helt op til Taget, og herfor fik man i øvrigt yderligere Stadfæstelse under Nedbrydningen af Sidemurene, idet der da blev afdækket en i Kildekalk huggen Bund og Side af en Vindusindfatning.

Som det vil fremgaa af Navnet og af vedføjede Billede af Bygningens Ydre, danner den en ret betydelig Spidsbue; denne er nu fra Tryklejets Højde afskraaet i Kanten, og i Tryklejet sidder der en Kridtsten, som viste Spor af at have været profileret, men Profilet var bortmejslet, sandsynligvis fordi det har været forvitret; men hvis dette Profil er oprindeligt, taler det for, at Afskraaningen er foretaget i en noget senere Tid, thi naar Buen er fuldkantet, kan Profilet være der, og der er derfor Mulighed for, at Afskraaningen har været foretaget af Thura samtidigt med, at han opførte Slottet.

Ved Opbrydningen af Gulvet viste der sig 8 Trin af en muret Trappe, som sikkert har ført ned til den gamle Bispegaard, men da Løngangen ved Slottets Opførelse er bleven forlænget over endnu en Spidsbue, har det jo været umuligt at bibeholde Trappen.

I øvrigt bar Bygningens Tilstand Vidne om en Istandsættelse, foretagen ved en Hastværksbeslutning, antageligt fra omkring Aar 1850. En Del af Taget var lagt af Jærnplader paa Jærnspær, og Gulvet var lagt paa Jærnbjælker, som vare stukne ind gennem Ydermurene, og som have været for lange. Man har ikke givet sig Tid til at korte dem af; i det hele et Arbejde, som syntes alt andet end klaret, ufærdigt og stygt.

Med de senere Aars mange Erfaringer for det uheldige ved Anvendelsen af Jærnkonstruktioner og med Ildebrandstilfælde for Øje er Bygningens Konstruktion nu udført saaledes, at man tør anse enhver Mulighed for Ildens Vandring fra Slottet til Kirken eller omvendt gennem Absalonsbuen for udelukket. Gulvet er lagt af Fliser og Fraadsten i Mønster paa Stenhvælving, og Taget er lagt af Munketegl uden Anvendelse af Spær paa den Hvælving, som overdækker Løngangen. For Enderne afsluttes Gangen af Døre, som ere udførte saaledes, at der paa en Egefyldingsdør er lagt et Lag Asbest, og herpaa er fastgjort en lodret Egeklædning, som ved endnu et Lag Asbest er adskilt fra en Jærnklædning, der er naglet paa i vandrette Bælter, en Konstruktion i Lighed med hvad man brugte i Middelalderen, og hvortil man morsomt nok efter mange Forsøg er vendt tilbage, som det bedste i Ildebrandstilfælde, bedre end Døre, som ere udførte af Jærnplader paa Jærnstel.

Der er Glastag nærmest Kirkens Kor for at frigøre det Korvindue, i hvilket Løngangen slutter, for den Formørkelse, som denne Tilslutning vilde fremkalde indvendig — en, som det vel maa synes, ret uskyldig og elskværdig Nødløgn, som tilmed er bibeholdt fra en tidligere Tid — og som endogsaa er lykkedes helt godt. Men ulykkeligvis findes der netop 25 □ Al. Jord, hvorfra denne »Nutidskonstruktion« kan iagttages, og den vil vel derfor næppe kunne undgaa Modstanderes eller anderledes menendes Kritik.

J. P. T.

OM SKIBBY KIRKE M. V.

I sin Artikel om Skibby Kirke (»Architekten« Side 390) omtaler Prof. Storck Apsishvælvingen og siger, »at ved denne Istandsættelse (1888) lede Apsismalerierne meget og en hel ny Overmaling maatte foretages«.

Mod denne Udtalelse maa jeg, der havde Ledelsen af Arbejdet, bestemt protestere, thi den kan kun forstaas, som om Billedernes Ødelæggelse hidrørte fra Istandsættelsen.

Sagen forholder sig saaledes, at der i Hvælvingen var flere store Revner, og at Pudslaget paa begge Sider af disse dels var skallet af, dels havde løsnet sig fra Underlaget, og selvfølgeligt var Malerierne ødelagte i samme Udstrækning som Pudslaget, hvorpaa de var malede.

Ved Istandsættelsen lod jeg kun nedtage, hvad der absolut maatte ned, og

dette Arbejde blev paa den omhyggeligste Maade udført af Murermester Licht, saa at de ubeskadigede Dele af Hvælvingen ikke led mindste Skade.

Naar jeg, i Samraad med Murermester Licht, gik til at anvende Robinson-Cement til Udpudsning af de udhuggede Partier, saa maa jeg naturligvis i høj Grad beklage, at dette har vist sig at være et Misgreb, men derved er dog kun *det fornyede* i Billedet og intet af det gamle gaaet til Grunde. Naar Prof. Storck endvidere ved sin Omtale af denne Sag i »Architekten«, Side 416, mener, at den begaaede Fejl »nærmest maa henføres til Nationalmuseets Ledelse«, skal jeg i Sandhedens Interesse bemærke, at jeg alene har Ansvaret derfor.

I »Architekten« Side 425 skriver Direktør Mollerup i samme Anledning, at »Anvendelsen af Cementmørtel indstændig fraraadedes af Museets Sagkyndige, Prof. Kornerup.«

Hertil maa jeg bemærke, at skøndt det nu er 16 Aar siden, Arbejdet blev udført, tror jeg dog bestemt at turde paastaa, at der (desværre) ikke til mig rettedes nogen Protest mod det brugte Materiale. Jeg tør sige, at det baade var Lichts og mit Ønske at naa det bedst mulige Resultat, og jeg kan ikke tænke mig nogen rimelig Grund til, at vi stædige skal have holdt paa noget, som Nationalmuseet udtrykkeligt misbilligede. Jeg tror derfor, at Prof. Kornerups misbilligende Udtalelse maa være faldet, *efter* at Arbejdet var udført.

Naar Prof. Storck i Slutningen af sin første Artikel »om Tilsyn med gamle Bygninger« (Side 390) spørger, »om der ikke var Anledning for de Architekter, der har Interesse for disse Spørgsmaal, til at tænke nærmere over dem«, skal jeg som min Mening udtale, at vi Architekter ved Restaurering af gamle Bygninger lige saa lidt kan undvære Videnskabsmændene som disse os.

Det er jo kun de allerfærreste Architekter, der som Prof. Storck har en saa omfattende historisk Viden, at de kan undvære Arkæologernes Bistand ved de ofte indviklede og dunkle Spørgsmaal, som gamle Bygninger stiller til Architekten, og paa den anden Side kan Videnskabsmændene ikke, uden at gøre Skade, paatage sig Arbejder, der fordrer kunstnerisk Uddannelse.

Jeg tror derfor, at venskabeligt Samarbejde mellem de to Parter vil give det bedste Resultat med Hensyn til Bevaringen af vore gamle Bygninger.

Martin Borch.

Til ovenstaaende ønsker jeg at bemærke, at naar Puds føres hen over udfyldte Revner, kan det ikke undgaas, at den mere eller mindre breder sig over de tilgrænsende Flader, og dersom disse ere dekorerede, gaar det ud over Dekorationen. Det forekommer mig derfor berettiget at sige, at Apsismaleriet led ved den omtalte Istandsættelse, der havde Overmalingen til Følge.

Architekt Martin Borch siger, at Ansvaret for Anvendelsen af Cement paahviler ham alene; men samtidig bemærker han, at dersom Nationalmuseet havde protesteret derimod, vilde han ikke have anvendt den. Naar man nu efter Direktør Mollerups Fremstilling maa antage, at Museet forinden Arbeidets Udførelse har frygtet for Cementen, men ikke tilkendegivet Architekten dette, ses det ikke rettere, end at det væsentligste Ansvar falder paa Museet.

Imidlertid er det et Spørgsmaal, om Architekten overhovedet har noget at

bebreide sig med Hensyn til Anvendelsen af Cementen, og om ikke Direktør Mollerup har været galt underrettet, da han førte dette Materiale i Marken. Efter senere fremkomne Oplysninger lader det nemlig til, at Cementen aldeles ingen Skade har gjort, men at der tværtimod ved den er opnaaet hvad der tilsigtedes, hvorimod den til Pudsen anvendte Kalkmørtel ikke skal have været heldig.

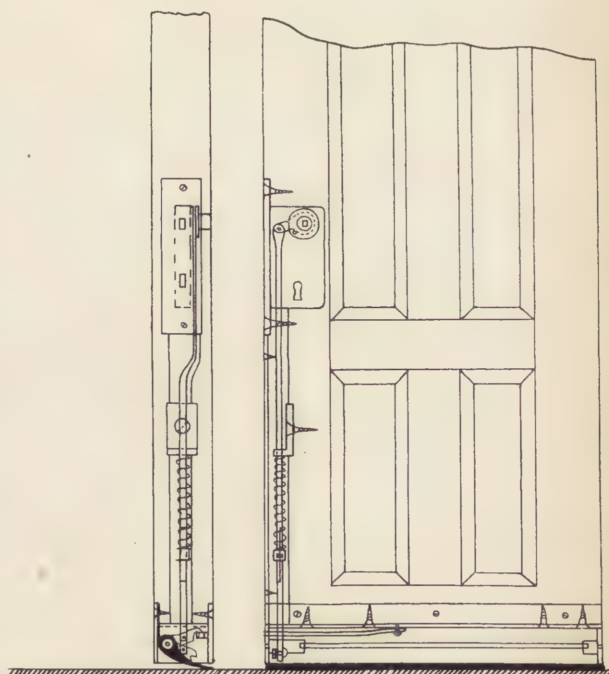
Naar Architekt Borch besvarer min Henstilling til Architekterne (Side 390) ved at udtale den Mening, »at vi Architekter ved Restaurering af gamle Bygninger lige saa lidt kunne undvære Videnskabsmændene som disse os«, tillader jeg mig at antage, at han har overset, at Spørgsmaalet ikke her gjaldt Restaureringer, men om Tilsynet med de architektoniske Monumenter fra Fortiden er saa betryggende som ønskeligt, eller — med andre Ord — saa uheldigt, som det forekommer mig, og om en Forandring af disse Forhold ikke maa anses for ønskelig.

Hvad Restaureringer angaar, bør de jo kun overlades til dertil kvalificerede Architekter, og Arkæologernes (Museumsdirektørens) Medvirken bliver da overflødig. Mine Erfaringer gaa ud paa, at der til Løsningen af de lettere Opgaver ingen Hjælp behøves, og hvad de vanskeligere angaar, kan man ikke faa den, i hvert Tilfælde ikke hos Museumsdirektøren.

H. Storck.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Tætningsmekanisme til Døre. Det er jo en almindelig Ulempe ved Døre, at man ikke kan faa dem ganske tætte forneden. Selv hvor man anbringer Dørtrin, bliver dette efterhaanden slidt, saa at der kan foraarsages Træk. Paa Døre, hvor der ikke findes Karmstykke forneden, f. Eks. ved Beton- eller Mosaikgulve, kan Døren jo ikke gøres helt tætsluttende, da Sliddet paa Hænglerne maa tages i Betragtning.

For at afhjælpe denne Mangel har

d'Hrr. Mekaniker KNUDSEN og Snedkermester FETTERLEIN konstrueret en Mekanisme, som fungerer saaledes, at Døren, naar den er tillukket, altid er fuldkommen tæt forneden, uanset om Gulvet ved Slid er blevet ujævnt.

Mekanismen, som staar i Forbindelse med Laasen, kan paasættes enhver Dør og egner sig særligt til Yderdøre, da den kan tætne baade mod Støv, Regn og Blæst, ogsaa hvor der intet Dørtrin findes.

❦

Underjordiske Betonledninger bliver i England udførte efter en ny Methode, som synes at vise sig praktisk.

I Renderne, hvor Ledningerne skal ligge, anbringes først korte Jærnrør, hvis udvendige Diameter svarer til Ledningens indvendige. Disse Rør lægges tæt mod hinanden og kiles godt fast, idet de kun hviler paa Støtter. Rørenes udvendige Side overstryges dernæst med et 8 mm. tykt Lag af Paraffin og Grafit, hvorefter Betonen støbes uden om dem; naar denne er tilstrækkeligt hærdnet, leder man Damp gennem Rørene, hvorved Paraffinen smelter, saa at Jærnrørene med Lethed lader sig trække ud.

FORSKELLIGT.

Et Haydn-Mozart-Beethoven-Monument er i Sommer bleven rejst i Thiergarten i Berlin. Monumentet er udført ved Samarbejde mellem en Architekt og Billedhugger SIEMERING.

❦

Et Richard Wagner-Monument skal rejses i Leipzig. Kunstneren, Professor MAX KLINGER, har paataget sig at udføre Arbejdet, til hvilket der er stillet en Sum af 80.000 Mark til Raadighed.

❦

Wien. En af de smukkeste Skolebygninger i denne By er for nylig bleven fuldført og er taget i Brug. Det er en Borgerskole for Drenge og Piger, og den er opført paa Lotzingpladsen. Det bebyggede Areal er lidt over 1500 □ m., og hver Kvadratmeter har kostet 382 østr. Kroner. En Kubikmeter har kostet 18,66 Kr. Skolen rummer 2450 Elever, og Bekostningen er da regnet ud til at være 237 Kr. pr. Elev.

❦

Et Industripalads i Wien skal opføres paa en Grund ved Schwarzenbergerpladsen. I Bygningen vil samtlige industrielle Korporationer faa Sæde. Byggesummen er anslaaet til 2,5 Mill. østr. Kroner.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 3. SEPTBR. 1904
6. AARGANG № 49

VIBENSGAARD.

Lige over for Vibenshus, paa Hjørnet af Strandboulevarden, Strandvejen og en ny Gade, har Sagfører A. Mørk og Telegrafist S. Mørk ladet opføre en dobbelt Hjørneejendom, »Vibensgaard«, efter Tegninger af Architekterne Anton Rosen og Peter Neerskov.

Ejendommene, hvis samlede Areal udgør 2908 □ Al., hvoraf 2176 □ Al. er bebyggede, indeholder to 6-Værelsers, en 5-Værelsers, en 4-Værelsers og en

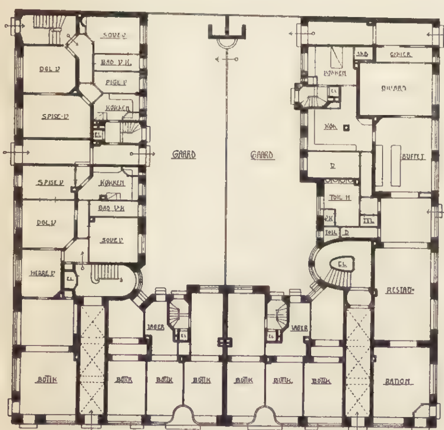

VIBENSGAARD. ARCHITEKTER A. ROSEN OG P. NEERSKOV.

3-Værelsers Lejlighed i hver Etage; dog er Stueetagen tildels indrettet til Butiks- og Restaurationslokaler.

Gade-Façaderne er opførte af røde, haandstrøgne Mursten, fugede med grov Mørtel uden Beskæring, med Friser og Forsiringer dels af Søsten og dels af Mønstermursten samt kunstige, udhugne Natursten. Stueetagen er af Granit. Solbænkene er afdækkede med Kobber, ligesom Skjoldene, Viben samt Fløjene etc. er drevne i Kobber og tildels ægte forgyldte. Saavel Taget som Taarnene er dækkede med grønne, glaserede Tagsten. Over Stueetagens Vinduer findes en dekorativ Frise med Sømotiver, skaaret i Kalk paa Stedet af Dekorationsbilledhugger Lamberg-Petersen, medens Frontispicens Dekoration med de to Kvindefigurer, der rækker hinanden Haanden over Arnens Ild, er modellerede paa Stedet af Billedhugger Gyde Petersen. De store Buer mellem Granitpillerne i Stueetagen mod Strandvejen er udførte af Hennebique. Façaderne med sine Taarne, Frontispicer, Altaner og Loggiaer er iøvrigt rige paa Afvekslinger. Ogsaa Gaardfaçaderne, der er forsynede med Frontispicer, Loggiaer og Altaner, er gennemtegnede til de mindste Enkeltheder og behandlede med megen Omhu.

ETAGEPLAN

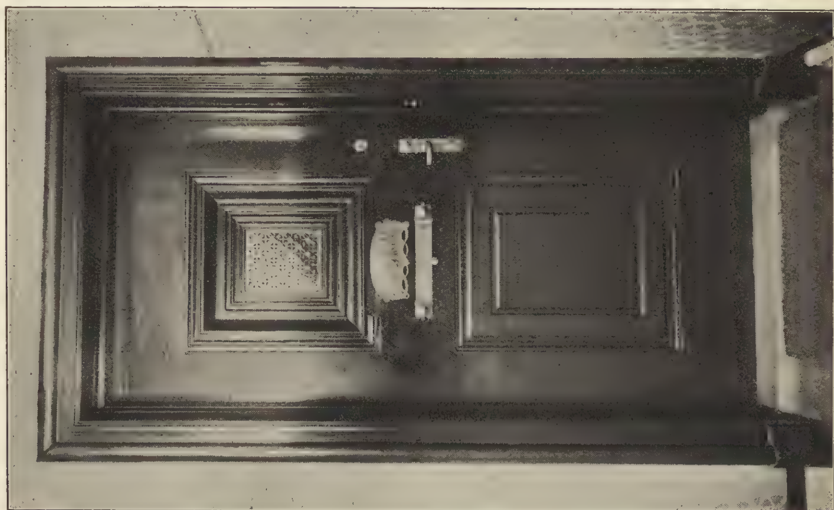

PLAN AF STUEN

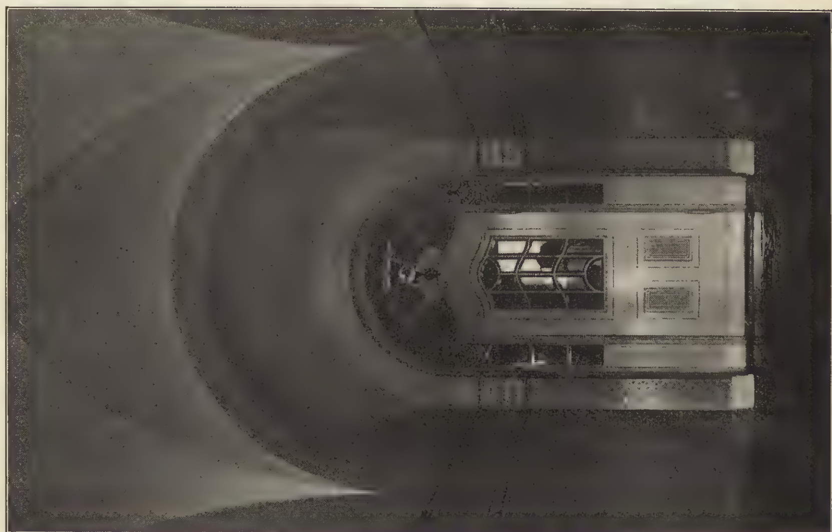

VIBENSGAARD. ARCHITEKTER A. ROSEN OG P. NEERSKOV.

Den indvendige Udstyrelse er gennemført i Stil overalt. Gennem overhvælvede Vestibuler kommer man ind til de to Hovedtrapper; den ene, der har overhvælvede Løb og Reposer, er dekoreret med hvide Stukornamenter i fladt Relief, den anden med malede Ornamenter og mange Fyndsprog samt med blyindfattede Vinduer. Ved hver af disse Trapper findes en elektrisk, automatisk Person-Elevator. Paa Væggene i Værelserne er malet dekorative Friser; selv Gesimser og Loftsdekorationerne er lavede efter originale Tegninger. Overhovedet er alt gennemtegnet til de mindste Enkeltheder, saasom Dørgreb, Vinduesbeslag etc. Viben danner Hovedmotivet for Udsmykningen; men iøvrigt varieres Motiverne fra Strand og Vand paa mangfoldig Vis over Themaet:

Tangplanter, Søstjerner, Fisk, Maager, Havørne etc. Restaurationens Vægge er dekorerede med maleriske Billeder af Strandvejen fra Vibenshus til den røde Dyrehavelaage, og de stilfulde Møbler er udførte efter særlige Tegninger. Restaurationens Vinduer er indrettede saaledes, at de ved Hjælp af Kontravægte kan sænkes ned i Kælderen om Sommeren. Vibensgaard er iøvrigt forsynet

VIBENSGAARD. TO DØRE. ARCHITEKTER A. ROSEN OG P. NEERSKOV.

med elektrisk Lys, med automatisk Tænding paa Trapperne, med Badeværelse, W. C., Skabe, Skydedøre og Sitofon til Bekvemmelighed for Herskabet, Bankealtaner, Vareelevatorer og Skarnnedstyrtningskanaler til Arbejdslettelse for Tjenerpersonalet. Endelig skal blot fremhæves, at der paa Ejendommene findes et Taganlæg, hvorfra der er en storslaaet Udsigt over Sundet, Skovene og Villabyerne.

Architekt E. C. J. Nielsen har været Konduktør.

Af de Haandværkere, som har været beskæftigede ved Bygningernes Opførelse, skal nævnes: Murermester Carl Køhler, Tømrermester Oskar Køhler, Snedkerfirmaet »Silvan«, Malermestrene Schübeler & Sønner, Smedemester H. M. Nielsen, Blikkenslagermester Malmberg, Gas- og Vandmestrene Brødr. Thøfner og Glarmester Larsen. De grønne, glaserede Tagsten er leverede af Frederiksholms Teglværk, Granit- og Sandsten af Maag & Møller, de kunstige Sten af Emanuel Jensen & H. Schumacher, Hennebique-Konstruktionen af Carl Schiøtz, Elevatorerne af »Titan«, og det elektriske Lys er indlagt af Lauritz Knudsen.

SKØNHEDSSANSEN PAA LANDET.

Fra Admiralinde Fru Emma Gad har Red. modtaget følgende Artikel, som forøvrigt tillige har været optaget i »Kvindernes Blad«. Uden Tvivl vil »Architekten«s Læsere give Forfatterinden Ret i hendes Betragtninger — og det er at haabe, at en eller anden med varm Interesse for den omtalte Sag kunde anvise en fornuftig og praktisk Vej til at komme ud af det smagløse og idéforladte Uføre, i hvilket hele Landet befinder sig.

»I grønne Øer, mit Hjertes Hjem her nede —«

Hvem af os elsker ikke vore almindelige Landsbykirker med de takkede Gavle, store, hvide Bøndergaarde og Huse med de straatækte Længer og brogede Blomsterhaver, der ligger strøede som Perler ud over de bugnende Marker. De svarer saa godt til vort medfødte Begreb om hjemlig Hygge og Poesi, at hvorsomhelst i Verden vi kommer hen langt fra Danmark, vækker alt, hvad der ligner dem, en Følelse i os af vemodsfyldt Behag.

Hvorledes er det da muligt, at alle vi, der har Pietet og Kærlighed til disse vore særlige danske Byggeformer, og det er vel næsten os alle, hvorledes er det muligt, at vi ikke slutter os sammen i et fast Geled for at bekæmpe det umaadelige Smagens Forfald, som i vore Dage gør sig gældende i alt, hvad der vedrører Folkeboligen paa Landet? At det er til Stede, dette Forhold, er et sørgeligt Faktum, som alle, der i disse Sommerferiedage berejser Landet paa Kryds og tværs, har Lejlighed til at forvisse sig om.

Jeg har selv lige nu rejst lidt omkring i Vendsyssel, denne skønne og særegne Landsdel, hvor der endnu findes saa meget overleveret fra Fortiden, og det er med Forfærdelse, jeg har betragtet de Smaabyer, som rejser sig omkring Jærnbanestationerne mellem Aalborg og Skagen. Det er umuligt at tænke sig noget saa skønhedsforladt som disse Flækker, hvis smaa, firkantede Huse alle som eet er af grimme, røde Mursten med et Teglstenstag af en anden, aldeles utilsvarende rød Farve. Have foran Huset findes der ikke Spor af, kun lidt nedtrampet Ukrudt, formodentlig for at holde paa Landevejsstøvet. Bag Huset er der saa et lille Jordstykke med Kartofler og »nichts weiter«. Knap nok lidt Blomster i Vindueskarmen, men ikke et Bistade, ikke en Humleranke, ikke en Vedbend, og over den hele Ansamling af Boliger er der spredt en saadan Uhygge, at man vilde fortvivle ved Tanken om at skulle henleve et Liv paa et saadant Sted, der ikke har den fjerneste Lighed med Fortidens Landsbyer, hvis idylliske

Skønhed gik helt ud paa Kirkegaarden, der var saa blomsterfyldt og fredelig, at det næsten maatte være en Fornøjelse at blive begravet f. Eks. under Hyldebuskene i Søllerød eller Humlebæk. Den moderne Uskønhed strækker sig endogsaa til Kirkerne og Præstegaardene, altsaa til de Steder, hvor den personlige Smagløshed ikke er eneraadende, men hvor der er større Myndigheder, som staar inde derfor. Der rejses i vore Dage mange Kirker, men ikke en eneste bygges i den gamle, nationale Form. Nej, vi kender alle den nye Skikkelse: en rød Dverg-Domkirke med tre Buevinduer paa hver Side paa Størrelse med et Spisekammervindue og et slankt Spir, der hæver sig mod Himlen i Højde med Telegrafpælen, Smaabygninger, der virker i Landskabet som var de leverede som mindste Kirkenummer fra en tysk Fabrik. Og lige op ad den gavltakkede Kirke, hørende til Vorgaard, denne underskønne og mindefyldte gamle Herregaard, bygget i 1588 af Fru Ingeborg Skeel, saa jeg sandelig en nybygget Præstebolig, man kan ikke sige Præstegaard, der ganske vist var lidt større end de andre røde, firkantede Landsbyhuse, men akkurat lige saa ubodelig stilløs og umulig at faa kær gennem indtagende landlig Hygge. Jeg er vis paa, at Storkene, som i det nordlige Jylland har deres Reder paa Straataget af næsten alle de gamle Gaarde og Huse, vil vende sig med Afsky fra de plebejiske Nybygninger, og man kunde forstaa, hvis de til dem kun bragte de smaa Børn, om hvilke H. C. Andersen fortæller, at de har drømt sig ihjel. Og dog kunde en Hvidtekost, en Anbringelse hist og her af en Gavl, et uregelmæssigt Fremspring af et Vindue eller blot en lille Veranda, omslynget af vild Vin og Klematis, for ikke at tale om nogle Stokroser, frembringe den lille Skønhedsvirkning, som savnes saa haardt.

Og Værelserne indenfor — I Guder! Ikke den mindste Rest af Pietet for det fra Fortiden nedarvede synes levnet. Ikke en trekantet Hylde til Kopperne, ikke et baldyret Stykke, ikke en gammel Bibel. Intet er forarbejdet med Haanden med netop det Sted og det Hjem for Øje, altsammen er det Fabriksgenstande, Mage til dem, man ser i Tyskland, Amerika og hvor som helst uden Spor af dansk Særpræg. Er en Bonde eller Landhandler velhavende, staar hans Hu saa vist ikke til et brogetmalet Skab og blomstrede Tallerkener i Række, som de fandtes hos hans Bedsteforældre, men til en Fløjlssofa med Kvaster fra en Møbelfabrikant og en tysk Hængelampe med Prismer saa smagløs, som den overhovedet kan faas for Penge.

Dansk Husflidsselskab udsatte i Fjor en høj Præmie for den bedste Tegning til et Fyrretræs Husmandsmøblement, som kunde forarbejdes af enhver Landsnedker. Der fremkom mange kønne Ting, og et ganske tarveligt, men smukt Møblement, forarbejdet hos Snedkermester Mørck, fik Prisen. Destoværre, det bliver næppe i Husmandsstuer, at det ad Aare vil forefindes, men hos unge, ubemidlede, men kunstelskende Bybeboere.

Hvor kommer den nu fra, denne bundløse Mangel paa Smag og Skønhedssans set i Forhold til Fortiden, der dog var pengefattigere end Nutiden? Det kan ikke være, fordi Landboeren aldrig faar Øjet opladt for smukke Bygninger og Genstande, al den Stund han daglig har de gamle Gaarde og Huse for Øje og som Regel har Adgang til at bese Herregaardene, der ofte er fyldte med de skønneste Ting. Desuden rejser Nutidens Bønder, ja endog Husmænd, saa meget

omkring, at de har al ønskelig Lejlighed til paa Museer og Gader at faa Blikket opladt for smukke Former og Farver ligesom for den Skønhedsvirkning, der opnaas ved Beplantning med Frugttræer og Blomster omkring Husene, hvortil forskellige Selskaber jo yder al mulig Bistand og Paaskønnelse.

Og hvad er der da at gøre for at standse og modvirke denne Skønhedssansens Forfald, som foregaar med saa rivende Hast over det ganske Land? Var det ikke en Opgave at tage op for Højskolerne, som jo holder det nationale saa højt i Ære, ved Foredrag, Billedfremvisning o. l. at indpode de unge Bønder lidt pietetsfuld Kærlighed til det nedarvede i de landlige Hjems Indretning og Byggemaade, saa at vort Land undgaar at faa det Banalitetens Mærke paa sig, som er saa ødelæggende for Nationalitetsfølelsen og vil ende med at give det Udseende af at være et Stykke udflydt Tyskland.

De synger ganske vist paa Højskolerne med Overbevisning: »Der er et yndigt Land«, men de giver i den Retning ikke noget Bidrag til at hæve dets Yndighed. Tværtimod. Fra disse vore nationalsyngende Arnesteder for dansk Folkeaand siver der netop en Smagsforfaldets Flom ud over Landet, og der skabes ved Højskolernes egen stilløse Indretning tysk Fabrikssmag her i Landet i Stedet for dansk Særpræg.

Højskolernes Udstyr, som jo naturligvis er bestemmende for de Unges Smagsretning for Livet, burde aldrig være tilvirket i Massevis, men, saa tarveligt det end monne være, forarbejdet i Haanden og paa Stedet — paa Landet — med de særlige Værelser og Forhold for Øje. Det skulde her være det danske Folks særlige og oprindelige Skønhedsbegreb, der var afgørende, og ikke den lokale Købmands Forbindelse med Berlinerfabrikerne.

Dog, Fejlen er maaske ikke Højskolernes, men skriver sig fra det Uheld, at da de omkring Midten af det forrige Aarhundrede skabtes ved et Genis lykkelige Tanke, var det i den slette Smags allermørkeste Periode i de højere Samfundsklasser, og denne er først nu sivet rigtigt ud i Befolkningen. Havde det været i vore Dage, vilde Grundtvig sikkert have haft Øje for, hvad Bevarelsen af Hjemmenes nationale Præg betyder for Folkeaanden. Men kunde det ikke afhjælpes endnu?

Og var der ikke Grund til at stifte en stor Forening til Landboligens Skønhedsbevarelse, maaske udgaaet fra vore Architekter? Man skulde tro, vi havde Foreninger nok, men det synes næsten, som denne mangler. Dette Spørgsmaal rejses til de Kredse — hvis de findes —, som har Kærlighed til vort Folks Særpræg og gamle, nedarvede Skønhedsbegreb.

Emma Gad.

TEKNISKE MEDDELELSER.

Tabeller over Staalbjælker. Omstaaende Tabeller, som er sammenstillede af Architekt A. Dahl, vil sikkert vise sig som særdeles praktiske i den almindelige Husbygning. Som man vil bemærke, angiver Tallene de Dimensioner, som man skal benytte ved de mest anvendte Belastninger, saaledes at man ved Hjælp af disse Tabeller meget let kan overbevise sig om — baade ved Tegnebrædt og paa Byggeplads — at de foreliggende Dimensioner er rigtige.

TABEL OVER NORMAL-PROFILER I I-STAAL.

Belastning ***70*** *℔ pr. □' inkl. Egenvægten.*

Bjælkens Fritliggende		6'	6½'	7'	7½'	8'	8½'	9'	9½'	10'	10½'	11'	11½'	12'	12½'	13'	13½'	14'	14½'	15'	15½'	16'	16½'	17'	17½'	18'	18½'	19'	19½'	20'
Bjælkeafstand fra Midte til Midte	1 Al.	№ 8	8	8	8	9	9	9	10	10	10	11	11	12	12	12	13	13	13	14	14	14	15	15	15	16	16	16	16	17
	1 Al. 3"	- 8	8	8	8	9	9	10	10	11	11	11	12	12	12	13	13	14	14	14	15	15	15	16	16	16	17	17	17	18
	1 Al. 6"	- 8	8	8	9	9	10	10	11	11	11	12	12	13	13	13	14	14	14	15	15	15	16	16	16	17	17	18	18	18
	1 Al. 9"	- 8	8	9	9	10	10	10	11	11	12	12	13	13	13	14	14	15	15	15	16	16	16	17	17	17	18	18	18	19
	1 Al. 12"	- 8	8	9	9	10	10	11	11	12	12	13	13	13	14	14	15	15	15	16	16	17	17	17	18	18	18	19	19	19

Belastning ***100*** *℔ pr. □' inkl. Egenvægten.*

Bjælkens Fritliggende		6'	6½'	7'	7½'	8'	8½'	9'	9½'	10'	10½'	11'	11½'	12'	12½'	13'	13½'	14'	14½'	15'	15½'	16'	16½'	17'	17½'	18'	18½'	19'	19½'	20'
Bjælkeafstand fra Midte til Midte	1 Al.	№ 8	8	9	9	10	10	11	11	12	12	12	13	13	14	14	14	15	15	16	16	16	17	17	17	18	18	18	19	19
	1 Al. 3"	- 8	9	9	10	10	11	11	12	12	12	13	13	14	14	14	15	15	16	16	17	17	17	18	18	18	19	19	20	20
	1 Al. 6"	- 9	9	10	10	11	11	12	12	12	13	13	14	14	15	15	16	16	16	17	17	18	18	18	19	19	20	20	20	21
	1 Al. 9"	- 9	9	10	10	11	11	12	12	13	13	14	14	15	15	16	16	17	17	17	18	18	19	19	20	20	20	21	21	21
	1 Al. 12"	- 9	10	10	11	11	12	12	13	13	14	14	15	15	16	16	17	17	18	18	18	19	19	20	20	20	21	21	22	22

Belastning ***150*** *℔ pr. □' inkl. Egenvægten.*

Bjælkens Fritliggende		5'	5½'	6'	6½'	7'	7½'	8'	8½'	9'	9½'	10'	10½'	11'	11½'	12'	12½'	13'	13½'	14'	14½'	15'	15½'	16'	16½'	17'	17½'	18'
Bjælkeafstand fra Midte til Midte	1 Al.	№ 8	9	9	10	10	11	11	12	12	13	13	14	14	15	15	16	16	17	17	18	18	18	19	19	20	20	20
	1 Al. 3"	- 8	9	10	10	11	11	12	12	13	13	14	14	15	15	16	16	17	17	18	18	19	19	20	20	20	21	21
	1 Al. 6"	- 9	9	10	11	11	12	12	13	13	14	15	15	16	16	17	17	18	18	18	19	19	20	20	21	21	22	22
	1 Al. 9"	- 9	10	10	11	12	12	13	13	14	14	15	16	16	17	17	18	18	19	19	20	20	21	21	22	22	22	23
	1 Al. 12"	- 9	10	11	11	12	13	13	14	14	15	16	16	17	17	18	18	19	19	20	20	21	21	22	22	23	23	24

Belastning ***250*** *℔ pr. □' inkl. Egenvægten.*

Bjælkens Fritliggende		3'	3½'	4'	4½'	5'	5½'	6'	6½'	7'	7½'	8'	8½'	9'	9½'	10'	10½'	11'	11½'	12'	12½'	13'	13½'	14'	14½'	15'	15½'	16'
Bjælkeafstand fra Midte til Midte	1 Al.	№ 8	8	8	9	10	10	11	12	12	13	14	14	15	16	16	17	17	18	18	19	19	20	20	21	22	22	23
	1 Al. 3"	- 8	8	9	9	10	11	12	12	13	14	14	15	16	16	17	17	18	19	19	20	20	21	21	22	22	23	23
	1 Al. 6"	- 8	8	9	10	10	11	12	13	13	14	15	16	16	17	17	18	19	19	20	20	21	22	22	23	23	24	24
	1 Al. 9"	- 8	8	9	10	11	12	12	13	14	15	15	16	17	17	18	19	19	20	21	21	22	22	23	24	24	25	25
	1 Al. 12"	- 8	9	10	10	11	12	13	14	14	15	16	17	17	18	19	19	20	21	21	22	22	23	24	24	25	25	26

I ANLEDNING AF »GEFION«.

(Indsendt til »Politiken« som Svar paa en Artikel af Holger Drachmann den 24. Aug.)

I sin fortjenstfulde Iver for at bringe »Gefion« frelst ud af Malstrømmen og vise alle Parter Retfærdighed — Bundgaard, Kammeraterne, Vilh. Bissen — har vor graahærdede Digterkonge følt Trang til dog at slaa et Slag*), og han har ramt et Sted, hvor der ved Kunstneres og Kritikeres Uretfærdighed alt for længe har været frit Slag for gamle og unge.

Oftest har Slagene ramt ganske personligt, sjældent saa kunstnerisk umotiveret som denne Gang.

Drachmann skriver — »lad hende (Gefion) nedlægge sin Svøbe allerunderdanigst for Fødderne af de Kostumebilleder i Bronce, som d'Hrr. Stein og andre Leverandører rigeligt har forsynet vor gode By med.«

Professor Stein har jo alt i flere Aar ligget i sin Grav, men i det Slægtled af Billedhuggere, han tilhørte, vil Eftertiden vise ham den Retfærdighed at fremhæve ham som den, der bedst forstod sig paa monumental Kunst, den bedste Arvtager efter gamle Hermann Bissen, thi vi fik jo desværre ingen Monumenter af Peters (den lille Willemoesstatue og Ewald antyder, hvad han kunde ydet).

Niels Juels Monument vil stige i Kurs, det vil blive værdsat af alle Danske, lige saa vist som Statuerne af Hall, Gade — Absalon og hvad alle disse Genreportrætter hedder og deres meget sørgeligere Efterfødte, vil blive det, de er: vel lignende Erindringer til Glæde for de afdødes Slægt og Venner og for — ungdommelige Læsere af Ingemanns Romaner. Selv om enkelte af disse Værker er god naturalistisk Kunst, Højheden, Stilen mangler.

Men jeg kunde have Lyst til at slaa et Slag til »Kammeraterne« og sige dem, hvor lidt deres monumentale Skruethed er værd ved Siden af den prægtige, naturlige, monumentalt stilfærdige danske Kunst, gamle Bissen er Skaber af, den som danske Billedhuggere burde være stolte af at bygge paa.

Der staar en Mand i Landbohøjskolens Have, ingen ser ham, Tesdorpf hedder han. Han er den fastest byggede Broncemand, der er skabt siden gamle Bissen støbte Frederik den Sjette og Moses og Landsoldaten.

Stein dannede ham! Det er jo snart glemt her tillands, at en Statue virkelig kan være et Monument.

P. V. J. Klint.

FORSKELLIGT.

Udnævnelse. Direktør, Architekt K. Arne-Petersen er bleven udnævnt til Ridder af Dannebrog.

*) Det er jo nu bleven Skik, at Digtere skriver om Kunst i vore mest æsthetiske Blade med en Selvtillid, der skal bøde paa Ukyndigheden, og i et Sprog, som man i gamle Dage ikke ueffent vilde kaldt »grundtvigiansk Mundgodt«.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 10. SEPTBR. 1904
6. AARGANG № 50

TOSKIBEDE KIRKER I DANMARK.

AF CAND. MAG. VILH. LORENZEN.

Over hele den protestantiske Verden er der — særlig i de sidste Generationer — bleven opført Kirkebygninger i et Antal og i en Udstrækning, der ikke giver Middelalderens ivrigste Kirkebygningsperioder meget efter.

Ogsaa i Danmark har denne Bevægelse gjort sig stærkt gældende. Kjøbenhavns og Provinsbyernes stærke Vækst, Dannelsen af Valgmenigheder og Frimenigheder paa Landet — alt dette har medført Opførelsen af mangfoldige nye Kirker og vil antagelig i Fremtiden stille Krav om endnu flere. Men ikke blot, naar Talen er om Antallet og Mængden af de nye Kirker, der Aar for Aar rejser sig iblandt os, ledes Tanken tilbage til Middelalderen; man kan, paa Kirkebygningsomraadet, tale om en *middelalderlig Renæssance*, der giver sig Udtryk i en stadig Venden tilbage til Middelalderens kirkelige Architektur, et stadigt Studium af den og en forhaabentlig stadig voksende Iver for at bevare det af den, der endnu kan bevares.

For Nutidens Architekter er da Anlæg og Opførelse af Kirkebygninger et Problem, der stadig kræver Løsninger, og, som ovenfor sagt, har man — og det med Rette — søgt tilbage til Middelalderens Former og Anlæg som stammende fra en Tid, der i særlig Grad var fortrolig med denne Opgave. Men i et protestantisk Land som vort, er man stødt paa den Vanskelighed, at Middel-

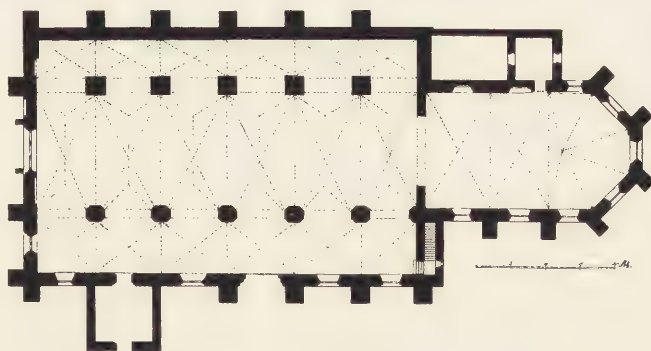

FIG. 1. FRANCISKANERKIRKEN I ODENSE.
PLAN. OPMAALT OG TEGNET AF HANCK 1816.

alderens Kirker — som katholske — gennemgaaende ere skabte ud fra Forudsætninger, der ere de protestantiske Kirkeforhold fremmede. Ganske vist har Aarhundrederne siden Reformationen i de protestantiske Lande efterladt mangfoldige Kirkebygninger. Men det maa vistnok siges, at der intet Steds, hverken i Europa eller Amerika, er skabt en evangelisk Kirketype, affødt af den evangeliske Gudstjenestes særlige Krav, selv om der af og til har været Tilløb dertil. Man har prøvet sig frem med alle mulige Former og Anlæg, mer eller mindre stammende fra de middelalderlige.

Middelalderens kirkelige Arkitektur — med dens Rigdom og Mangfoldighed af Former — vil overhovedet altid være som et Skatkammer for Nutidens Kirkearchitekter. Her tales selvfølgelig ikke om en slavisk Kopiering, men om de praktiske og kunstneriske Erfaringer, Middelalderens Kirkearchitektur er saa rig

FIG. 2. FRANCISKANERKIRKEN I ODENSE. INDRE. J. HANSEN 1817.

paa, og som til alle Tider vil kunne virke belærende og befrugtende — ogsaa naar det gælder at skabe Kirker for protestantiske Menigheder.*)

Det vil da maaske kunne være af Interesse nærmere at gøre opmærksom paa en middelalderlig Kirketype, der foruden i adskillige andre Lande ogsaa har fundet Anvendelse i Middelalderens Danmark. Naar det her hovedsagelig er de danske Monumenter indenfor Typen, der behandles, er det først og fremmest, fordi de ere vore egne og som *danske* Mindesmærker vel tør gøre Regning paa en særlig Interesse hos *danske* Architekter.

Den omtalte Kirketype er *den toskibede,* der igen spalter sig i to. Bedst repræsenteret er *den usymmetriske Type,* hvor der til et Hovedskib slutter sig et

*) Med Hensyn til den protestantiske Kirkebygning skal her henvises til Hovedværket paa dette Omraade: K. E. O. Fritsch: Die Kirchenbau des Protestantismus, Berlin 1893. Jvf. F. Meldahl: Den protestantiske Kirkebygning i Nordisk Tidsskrift 1895 og Gurlitt: Gesch. der Baroc u. der Rococco in Italien, in Deutschland, in Holland, Belgien, Franchreich u. England.

nordligt eller sydligt Sideskib, medens Koret fortsættes i Hovedskibets Bredde med lige eller polygonal Afslutning.

FIG. 3. FRANCISKANERKIRKEN I SVENDBORG. PLAN. TULLIN.

Mindre godt repræsenteret er *den symmetriske*, hvor Skibet ved Piller i dets Længdeakse er delt i to symmetriske Dele; til Skibet slutter sig det enskibede Kor, liggende midt for Pillerækken.

FIG. 4. FRANCISKANERKIRKEN I SVENDBORG. YDRE. TULLIN 1828.

Første Type forekommer i sin ældste paaviselige Skikkelse i to, desværre nu forsvundne, hver for sig ypperlige gotiske Kirker, nemlig Franciskanerkirkerne

i Odense og Svendborg, begge nedrevne i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede*).

Kirken i Odense, Fig. 1, 2**), indviedes 1343. Sideskibet laa mod Nord og Forbindelsen mellem de to Skibe dannedes af spidsbuede Arkader mellem de ottekantede Piller. Koret havde tresidet Afslutning.

Kirken i Svendborg, Fig. 3, 4, 5, 6***), indviet 1361, havde ganske samme Anlæg; kun endte Koret med en lige Gavl mod Øst, og Sideskibet var her anbragt mod Syd.

I begge Kirker stod Hovedskibets frie Side, der vendte ind mod Klostergaarden, i Forbindelse med en Fløj af Korsgangen, i Svendborg mod Nord og i Odense mod Syd. Sidste Sted blev den senere inddraget i selve Kirken som et søndre Sideskib.

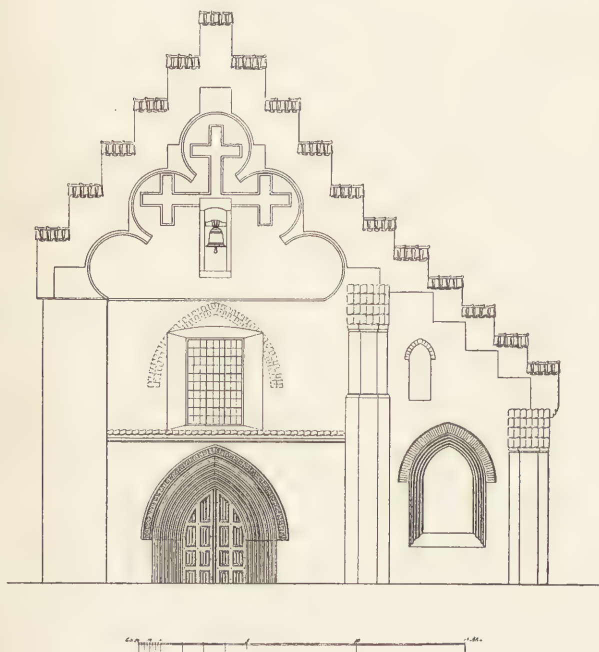

FIG. 5. FRANCISKANERKIRKEN I SVENDBORG. VESTGAVL. TULLIN DEL.

Fra omtrent samme Tid er den beslægtede, endnu bevarede *Helligaandskirke i Flensborg*†), opført 1386.

I disse Kirker er det hele Anlæg opført i én Støbning efter en samlet Plan. De øvrige bevarede Kirker af samme Type er derimod, paa en enkelt Undtagelse nær, fremkomne lidt efter lidt ved Ombygninger og Udvidelser af ældre Anlæg.

Dette gælder *Franciskanerkirken i Horsens*, Fig. 7††). Dettes Hovedskib, antagelig opført i 3dje Fjerdedel af 13de Aarhundrede, forlængedes c. 1400 mod Øst med et langstrakt Kor af Hovedskibets Bredde og stod saaledes som et rektangulært, enskibet Anlæg, indtil man *i Midten af 15de Aarhundrede tilbyggede et nordre Sideskib.* Plumpe og raat formede Arkadebuer udhuggedes i Hovedskibets Nordmur for at sætte de to Bygningsdele i Forbindelse indbyrdes. Mod Syd laa Korsgangen,

*) V. Lorenzen: Franciskanerkirker i Danmark i Kirkehist. Saml. 5 R. II, 372.
**) Tegninger og Opmaalinger i Nationalmusæets Arkiv.
***) Tegn. og Opm. i Natm.'s Arkiv.
†) R. Haupt: Bau. u. Kunstdenkm. der Provinz Schlesw.-Holstein I, 276.
††) Tegn. og Opmaalinger af Prof. Storck i Natm.'s Arkiv. — Jvf. Kirkehist. Saml. 5. R. II, 374.

der senere ca. 1500 — som i Odense — inddroges i Kirken som et søndre Sideskib. Rimeligvis samtidigt tilføjedes et Fag mod Vest.

En ganske lignende Udvikling fik *Franciskanerkirken i Ystad**). Til det nuværende Hovedskib fra sidste Fjerdedel af 13de Aarh. føjedes c. *1400* et langstrakt, tresidet afsluttet Kor af Hovedskibets Bredde. Omtrent samtidig tilbyggedes til Skibets østligste Fag *mod Syd et Kapel*, der ved en spidsbuet Arkade sattes i Forbindelse med Skibet. *Til dette Kapel føjedes senere to, der paa samme Maade sattes i Forbindelse med Hovedskibet, og et sydligt Sideskib var dannet.* Inden Middelalderens Udløb opførtes et Taarn ved Korets Sydside. Til Skibets nordre Mur sluttede en Korsgang sig.

Dominikanerkirken i Aarhus (Vor Frue K.)**) bestod i sin ældre Skikkelse af et Kor, antagelig fra 13de Aarhundredes Midte, og et Skib af samme Bredde fra c. 1400. Til dette *tilbyggedes i sidste Fjerdedel af 15de Aarh. et sydligt Sideskib* i Form af tre omtrent samtidige Kapeller, der her — i Modsætning til Ystad — fik hver sit Tag og sin særlige Gavl. Ogsaa her blev Hovedskibets Sydmur gennembrudt af spidsbuede Arkader. Mod Nord strakte Korsgangen sig i det mindste langs en Del af Hovedskibets frie Side. Taarnet er fra Renæssancetiden.

FIG. 6. FRANCISKANERKIRKEN I SVENDBORG. INDRE. TULLIN DEL.

Flere Forhold tyder paa, at ogsaa det oprindelige rektangulære, enskibede Anlæg i *Dominikanerkirken i Viborg* (Søndersogns K.) fra 13de Aarh. senere i Middelalderen er bleven udvidet mod Nord ved Tilbygning af Kapeller, der har dannet *et nordre Sideskib*, medens Korgangen laa mod Syd.

Et fra de her nævnte Kirker noget afvigende Anlæg fik *Antonitterkirken i Præstø****). Til et ældre enskibet Anlæg med tresidet Afslutning mod Øst fra c. 1400 føjede Munkene c. *1500 et sydligt Sideskib* af samme Længde som den

---

*) Tegn. og Opmaalinger af V. Koch i Tegn. af æ. n. A. 4 S. 1. R.
**) Tegn. og Opm. i Natm.'s Arkiv.
***) L. Fenger i Kirkeh. Saml. 4. R. VI, 545 ff.

oprindelige Kirke, men betydelig bredere. Dets tre Fag fik, som i Aarhus Dominikanerkirke, hver sin Gavl. Taarnets Opførelsessted er uvis.

Endelig staar endnu en helstøbt, toskibet Kirke, opført c. *1500* for *Benediktinernonnerne i Økloster*, Fig. 8 (Oxholm Kirke)*); kun er Koret her noget kortere end i de tilsvarende Kirker af samme Type.

For Fuldstændigheds Skyld skal det anføres, at den nu nedrevne *Franciskanerkirke i Slesvig***) ogsaa har haft et toskibet Anlæg af den her skildrede Type; men hvorvidt Sideskibet her er oprindeligt eller ikke, lader sig ikke afgøre.

Med Undtagelse af Øklosters Kirke, hvor Taarnet er oprindeligt, har alle de øvrige Kirker fra først af — fraregnet Trappetaarne — været taarnløse.

Foruden de her nævnte Klosterkirker havde ogsaa adskillige *Sognekirker i Købstæderne* — som de stod ved Middelalderens Slutning — toskibede Anlæg af den her skildrede Type. Dertil hører Kirkerne i *Thisted*, *Grenaa* og *Nykøbing*

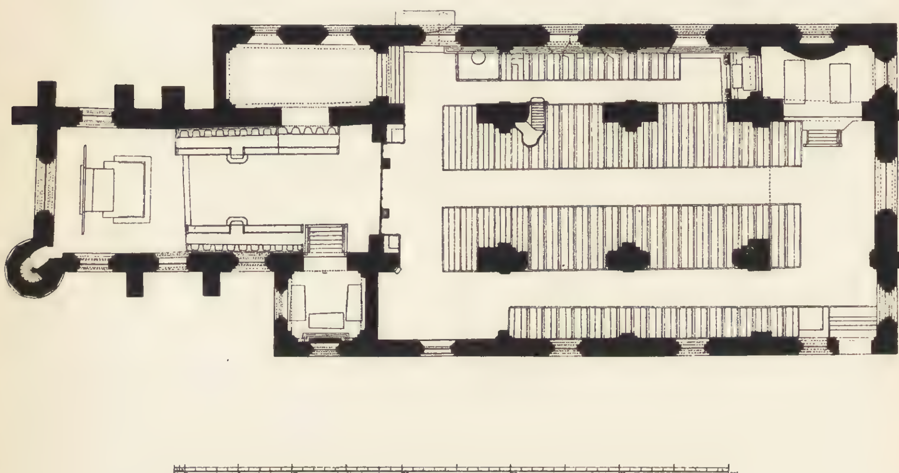

FIG. 7. FRANCISKANERKIRKEN I HORSENS.
PLAN. H. STORCK.

(p. M.)***). Om dem alle gælder det imidlertid, at dette Anlæg ikke er det oprindelige, men fremkommen ved Tilbygninger og Udvidelser, ganske af samme Art som de, der fandt Sted ved flere af Klosterkirkerne. En Del af vore *Landsbykirker* har haft den samme Udvikling.

Som Resultatet af dette Overblik gør det sig straks gældende, at Størsteparten af de her nævnte Kirker tilhører de yngre Munkeordener. Af dem er atter Tvillingordenerne, Franciskanerne og Dominikanerne, stærkest repræsenterede. Ligefra Midten af 14de Aarh. anvender de hyppig denne Kirkeform. Det samme er Tilfældet ogsaa i andre Lande, som *Sverrig*, hvor Franciskanerkirken i Stokholm†) (Ridderholmskirken) hører til den toskibede Type. For *Norges*††) Ved-

*) Opm. i Natm.'s Arkiv. Jvf. Indberetning ved J. B. Løffler, s. St.
**) Afbildet i Haupt: Anf. V. II, 327.
***) Tegn. og Opm. i Natm.'s Arkiv.
†) Hildebrand: Wisby och dess Minnesmärken, 55.
††) Dietrichson: Den kirkelige Kunstarkæologi, 54.

kommende hører Franciskanerkirken i Bergen (nu Domkirke) sammesteds hen. Toskibede Kirker findes ogsaa i *Italien* som i Franciskanerkirken St. Francesco i Montefalco*). I *Frankrig* er denne Form sjælden før 14de Aarh., hyppig i de følgende Aarhundreder**). Men særlig hyppig er den i *Tyskland* og *Østrig*, hvor den forekommer baade som oprindelig og som opstaaet ved Udvidelse og Tilbygning. Som i Danmark er den her bleven anvendt med særlig Forkærlighed af Franciskaner- og Dominikanerordenen, men findes forøvrigt ofte ogsaa i andre Ordeners Kirker og i almindelige Sognekirker***).

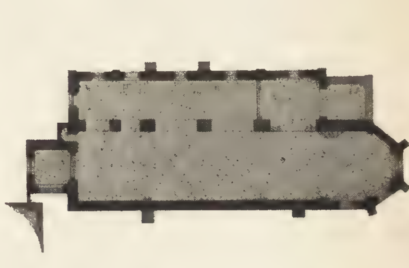

FIG. 8. OXHOLM KIRKE. PLAN. J. B. LØFFLER.

Om det er disse to Tiggermunkeordener, der har skabt hele denne Type, og i saa Tilfælde hvilken, lader sig i Øjeblikket ikke afgøre. De nærede imidlertid — som paavist — en stor Kærlighed til den, og det var — efter de bevarede Monumenter at dømme — *Franciskanerne, der først bragte den i Anvendelse i Danmark.* Her har de andre Ordener fundet Typen saa praktisk, at de har optaget den, og Borgerne i vore Købstæder har bevidst eller ubevidst gjort det samme.

(Fortsættes.)

DØDSFALD.

En af Kjøbenhavns gamle ansete Haandværksmestre, Tømrermester H. J. Dobel, afgik den 31. August ved Døden i en Alder af 75 Aar.

Som lille Dreng kom han, paa Grund af Faderens tidlige Død, i Huset hos en Slægtning, der var Tømrer, og dette blev den naturlige Anledning til, at Dobel valgte dette Haandværk. Han kom i Lære hos den i sin Tid bekendte Tømrermester Thymann og blev Svend i 1847; som saadan arbejdede han for Ingeniørkorpset under Fredericias Belejring 1849. I 1850 gjorde Dobel Tjeneste ved Livgarden til Hest, en Periode af sit Liv, som han altid med Glæde og Stolthed mindedes. Han blev Mester i 1857 og blev senere ansat som Løjtnant ved Kjøbenhavns Brandkorps, hvor han gjorde Tjeneste, indtil Korpsets Omordning

*) Forøvrigt fulgte denne Orden i Italien de mest forskellige Anlæg med hyppig Brug af Tværskibe og vidtløftige Korformer. Dominikanerne rettede sig paa Kirkebygningernes Omraade her efter dem. — H. Thode: Franz v. Assisi u. die Anfänge der Kunst der Ren. in Italien, 218 ff.

**) Enlart: Manuel d'Archéologie française, Paris 1902, I, 493.

***) H. Otte: Handbuch d. kirchl. Kunstarchäologie, 5. Aufl. I. p. 66, 116; Planer i Lutch: Mittelalt. Bachsteinsbauw. Mittelpommerns; Adler: Mittelalt. Bachsteinsb. des preuss. Staats og Bau- und Kunstdenkm. for de forskellige Provinser. Jvf. O. Fischer: Die Kirchen der Bettelorden in Deutschland i Chr. Kunst-Blatt 1882 Nr. 1—3 og L. v. Fisenne: Zweischiffige Kirchen i Z. f. christl. Kunst. VI og XIII.

fandt Sted. Som Mester kunde Dobel se tilbage paa en omfangsrig Virksomhed, og mange betydelige Arbejder har han udført; han har saaledes bl. a. været medvirkende ved Opførelsen af Blegdamshospitalet og Almindelig Hospitals Bygninger, Udvidelsen af St. Hans Hospital 1880; han byggede Ryesgades og St. Hansgades Skoler, Østifternes Kreditforenings Ejendom ved Nørrevold, Ordrup Kirke m. m.

Det er let forstaaeligt, at Dobel, der var en meget repræsentativ Mand og tillige overordentligt samvittighedsfuld, fik betroet en stor Del Tillidshverv inden for sin Stand. Han blev tillige i 1881 valgt ind i Tømrerlavets Bestyrelse og var dets Oldermand fra 1883 til 1895, hvorefter Lavet som Tak for hans Virksomhed valgte ham til Æresmedlem.

FORSKELLIGT.

En Saltvandsbadeanstalt. I mange Aar har man her i Kjøbenhavn drøftet Muligheden af en Saltvandsbadeanstalt, hvor man saavel Vinter som Sommer kunde tage et forfriskende Svømmebad; men stadig er de mange fremkomne Projekter lagte hen, fordi man har frygtet for de betydelige Omkostninger ved et saadant Anlæg og har næret Tvivl om, at disse stod i det rette Forhold til Borgernes Renlighedssans. Planen er imidlertid nu bleven realiseret, om end man nok kunde have ønsket, at det var sket efter lidt større Maalestok, saaledes som man med Kjøbenhavns Størrelse kunde have haft Grund til at vente.

Paa Initiativ af Havnebygmester H. C. V. Møller har et Aktieselskab i Ejendommen »Gamma« paa Gefionsplads anlagt en Svømmebadeanstalt. I Bygningens Kælderetage er der indrettet to Svømmebassiner, et for Damer og et for Herrer, med tilhørende Paaklædningsrum, hvoraf der i Dameafdelingen findes 7 og i Herreafdelingen 15. Damernes Svømmebassin er 16 Alen langt og $6^1/_2$ Alen bredt, medens Herrernes er en Del større. Desuden findes der for Damer 2 og for Herrer 4 Bruse- og Dampbaderum.

Vandet pumpes gennem to Ledninger fra Yderrheden til Beholdere i Badeanstalten og opvarmes her ved Damp til ca. 17°, inden det ledes ind i Bassinerne, hvor der stadig sker Fornyelse af Vandet. Af Renlighedshensyn faar ingen Adgang til Svømmebadene, førend Vedkommende har gennemgaaet en Renselsesproces, bestaaende i Afsæbning med paafølgende Brusning. Badebassinerne har fra Gulv til Loft en Højde af 6 Alen, og Dybden er i Damernes Bassin $1^3/_4$ Alen, i Herrernes $2^1/_4$ Alen. Bunden i Bassinerne er af en Cementkomposition, Siderne af Glasfliser; Afklædningsrummene er beklædte med glaserede Fliser.

Anlæget, der er bleven udført under Ledelse af Architekt Th. Hirth med Bistand af Ingeniør Schouboe, har kostet ca. 40.000 Kr. Af de forskellige Firmaer, der har været medvirkende, skal nævnes: Fabrikant P. Andersen (Kedelanlæget), Ludvigsen & Fyhn (Stukarbejdet), Aktieselskabet Silvan (Snedkerarbejdet) samt Fr. Jensen (Malerarbejdet).

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING ❦ ❦

KJØBENHAVN
DEN 17. SEPTBR. 1904
6. AARGANG № 51

TOSKIBEDE KIRKER I DANMARK.

AF CAND. MAG. VILH. LORENZEN.

(Fortsat.)

Det er i det hele klart, at det her drejer sig om en *særlig Klosterkirketype*, øjensynlig fremgaaet af det traditionelle firfløjede Klosteranlæg. Disse Kirker tilhøre Ordener, der saa godt som altid slog sig ned i Byerne, hvor de ofte maatte nøjes med ringe Plads, og tilhøre hovedsagelig Tiggerordener med ringe Midler. Korsgangen, der, som det er paavist ovenfor for Danmarks Vedkommende, strakte sig langs Kirkens ind mod Klostergaarden vendende Side, gjorde det da baade praktisk og billigt at lade Kirken nøjes med eet Sideskib langs den Klostergangen modsatte Hovedskibsmur. At det ogsaa var den naturligste Maade at udvide en oprindelig enskibet Klosterkirke paa, viser adskillige af vore

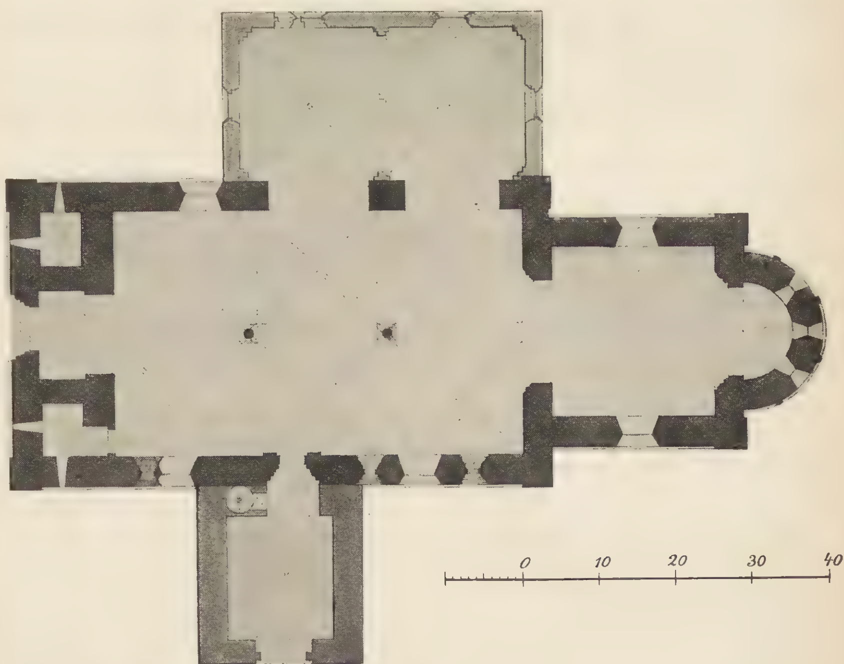

FIG. 9. VÆ KIRKE.
PLAN.

J. KORNERUP 1862.

danske Kirker af denne Type (Horsens, Ystad, Aarhus, Viborg). Da Kravet om større Rummelighed rejste sig, var der kun den Udvej at bryde ud mod Nord eller Syd, alt efter Korsgangens Beliggenhed, og der skabe et Sideskib. Mangel paa Byggeplads og Mangel paa økonomiske Midler har da spillet deres store Rolle ved Skabelsen af denne simple Kirkeform.

Men ogsaa andre Aarsager har været i høj Grad medvirkende dertil. Disse Ordener — og særlig Sorte- og Graabrødrene — lagde stor Vægt paa Tarvelighed og Simpelhed i ydre Fremtræden. Deres Kirker mangler derfor de rige Koranlæg, Tværskibe og i Regelen Taarne og ere gennemgaaende prunkløse og beskedne i deres Arkitektur. Men lignende Krav havde ogsaa andre Ordener stillet, og naar de i mindre Grad bleve overtraadte af de her omtalte Munkesamfund, laa det i deres særlige Virksomhed. For dem var Prædiken Hovedsagen og vidtløftige Koranlæg og Tværskibe derfor af tvivlsomt Værd. Deres

FIG. 10. VÆ KIRKE. INDRE.

Kirker vare bestemte mindre for dem selv — som Tilfældet var med de ældre Ordener — end for de Folkeskarer, de vilde samle i deres Kirker. Disse Munke var i en langt højere Grad end den øvrige Gejstlighed Folkelærere, og at være det var deres Kald og Ærgærrighed. Af den Grund flyttede de ogsaa Prædikestolen ned i Kirkens Skib og undertiden Hovedalteret med. Hvad man aabenbart har villet, var at skabe et praktisk *Prædikerum*, og kaster man et Blik paa de her behandlede danske Kirker, maa det sikkert indrømmes, at denne Bestræbelse ikke har været helt uden Held. Mindst heldig er maaske Antonitterkirken i Præstø, men om de andre gælder det, at de den Dag i Dag har ikke ringe Fortrin som Prædikerum og svare godt til deres nye Opgave som Hjem for protestantiske Menigheder. Staaende ved Korbuens ene Side og vendt mod Sideskibet, kan Prædikanten se og selv ses af alle sine Tilhørere. Det er ganske vist nødvendigt, at de Piller, der adskiller Skibene, blive saa slanke og vidt adskilte som muligt. En saadan Bestræbelse har ogsaa gjort sig gældende i tyske Tiggermunkekirker; af samme Grund lod man der Hvælvingsribberne

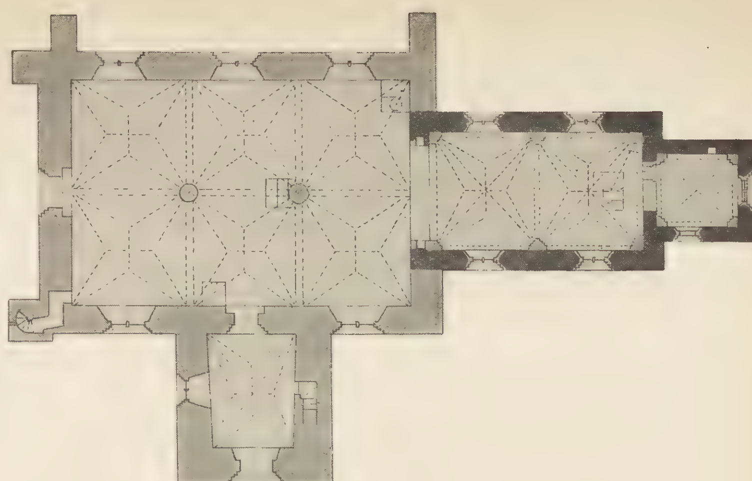

FIG. 11. ST. OLAFS KIRKE.
PLAN.

ARCHITEKT MATTHIESEN 1899.

løbe ned paa Konsoller — efter Cisterciensernes Forbillede — for ikke ved Fremspring at øge Pillernes Omfang. Kirkerne i Odense, Svendborg og tildels Ø (Oxholm) har her haft et Fortrin frem for de øvrige Kirker af samme Type i Danmark, idet disse har faaet plumpe og svære Piller, da Hovedskibets Mur senere blev gennembrudt ind til de nyopførte Sideskibe.

Men i evangeliske Kirker, hvor der kun er ét Alter, stilles naturligt den Fordring, at dette maa kunne ses fra ethvert Sted i Kirken og altsaa ogsaa fra Sideskibet. Korbygningerne i de nævnte danske Kirker er imidlertid gennemgaaende saa langstrakte, at denne Fordring vanskeligt kan tilfredsstilles, hvis Alteret skal staa i Nærheden af Korets Østvæg. Paa den anden

FIG. 12. ST. OLAFS KIRKE.
INDRE.

Side kræver ogsaa den protestantiske Kirke et ret rummeligt Kor for Altertjenestens Skyld. Som bekendt er der i det hele her et vanskeligt Problem. Den her skildrede Type af de toskibede Kirker giver sin Løsning af Spørgsmaalet.

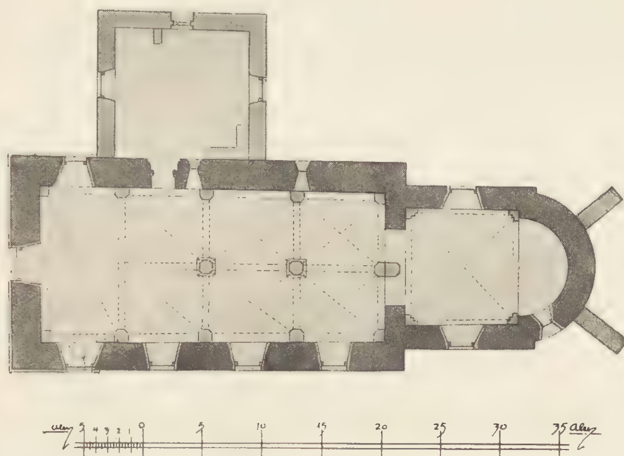

FIG. 13. N. MELBY KIRKE. PLAN. ARCHITEKT MATTHIESEN 1899.

FIG. 14. N. MELBY KIRKE. INDRE.

Hvad *den symmetriske Type* af toskibede Kirker angaar, er den som allerede nævnt, mindre godt repræsenteret i Middelalderens Danmark. Den findes dog anvendt i den gamle Præmonstratenserkirke i *Væ*, Fig. 9, 10, i *St. Olafs*, Fig. 11, 12, og *N. Melby*, Fig. 13, 14, 15, Kirker — alle i Skaane. Ligeledes i *Aa* Kirke paa Bornholm og i *Søborg, Skibby, Eggeslevmagle, Udby*, Fig. 16, 17, *Skelskør* og *Nykøbing*, Fig. 18, — alle paa Sælland*). Altsaa i Rigets østlige Dele, medens den usymmetriske Type fortrinsvis havde hjemme i de vestlige.

I ingen af disse Kirker er imidlertid Delingen i to Skibe oprindelig; den er fremkommen senere hen i Løbet af Middelalderen, for Udbys og Aa Kirkes Vedkommende dog allerede tidligt, endnu i den romanske Periode. Man tager næppe Fejl ved at antage, at denne Form er opstaaet som en Følge af Ønsket om at overhvælve disse Kirkers Skib. Man er da stødt paa en Vanskelighed;

*) Tegn. og Opm. i Natm.'s Arkiv. — Jvf. J. B. Løffler: Danmarks romanske Kirkebygninger p. 219.

disse Kirker vare ret brede, man har ikke vovet at spænde Hvælvinger over hele Rummet fra Væg til Væg og har gjort sig Sagen lettere ved at opføre to parallelle Rækker Hvælvinger, hvilende paa Piller eller Søjler i Skibets Længdeakse. Der opstod ganske vist nu Spørgsmaal om den mest praktiske og hensigtsmæssige Forbindelse af de østligste Hvælvingsfag med Korbuen, et Spørgsmaal, som kan løses paa forskellige Maader.

Forudsat Arkadepillerne i et saadant Anlæg ikke ere for svære eller staa for tæt, byder et saadant Skib paa de samme Fordele, der ovenfor ere fremhævede ved den usymmetriske Type. Men paa den anden Side medfører denne Ordning, at Korets Beliggenhed bliver mindre heldig. Alteret kommer til at staa midt for Pillerækken og hele Korbygningen falder let ud af den architektoniske Sammenhæng med den øvrige Kirke. I *Tyskland og Østrig*, hvor den her skildrede Type er ret almindelig og endogsaa forekommer som oprindeligt Anlæg*) allerede fra 12te Aarh., har man da ogsaa forsøgt andre Løsninger af Korspørgsmaalet. Der var den Udvej, som ogsaa Dominikanerne i *Frankrig* stærkt benyttede (Dominikanerkirken i Toulouse 1229—1336), at lade Koret indskrænke sig til en polygonal Apsis eller — som i Jakobinerkirken i Paris — ogsaa lade denne falde bort**). Men udenom Spørgsmaalet om Hovedalterets tilfredsstillende Anbringelse kom man egentlig ikke paa disse Maader, og Anlæg med Dobbeltapsider, som de hyppigt træffes i Tyskland (Girkhausen, hvor hvert af de 2 Skibe ender med sin polygonale Apsis) synes end ikke fra et katolsk Synspunkt at være af synderligt Værd. Autonitternes Kirke i Præstø har forøvrigt staaet de sidste Former af Kirkeanlæg meget nær.

FIG. 15. N. MELBY KIRKE. INDRE.

*) H. Otte: Anf. V. p. 66 f. — jvf. Z. f. chr. K. XIII, 245 ff.; VI, 162 ff.; Grundrisse etc. Zweischiffiger Kirchen i Oesterr. Atlas, Taf. 10, 58, 82. — Det er ikke her Meningen at give en udtømmende Skildring af denne Kirketype i Udlandet, men kun i al Korthed at pege paa dens vigtigste Former.

**) A. Lenoir: Archit. monastique II—III, 204.

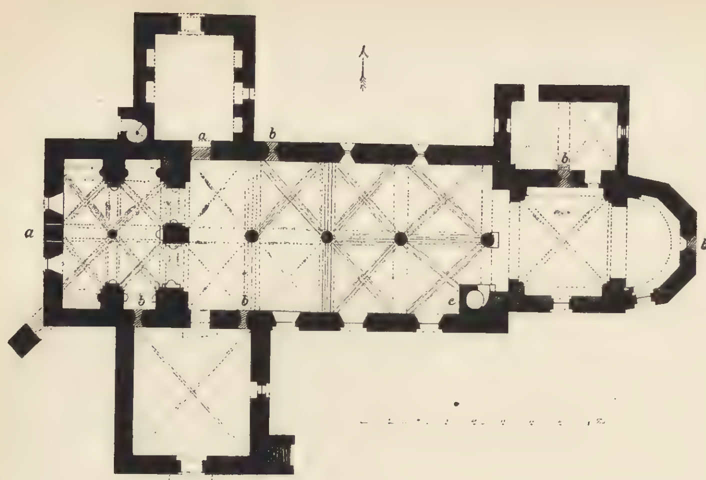

FIG. 16. UDBY KIRKE.
PLAN.
a, b. Gamle Vinduer og Døre.

J. KORNERUP 1859.

FIG. 17. UDBY KIRKE.
INDRE.

Overhovedet gælder det om denne Type af toskibede Kirker i højere Grad end om den foregaaende, at dens praktiske Anvendelighed forringes en Del paa Grund af Vanskeligheden ved at finde en baade praktisk og kunstnerisk set forsvarlig Plads til Alteret.

Vil der saaledes ved de her skildrede Kirketyper være visse mindre heldige Forhold, naar Talen er om deres Anvendelighed i protestantiske Menigheder, maa det dog sikkert indrømmes, at de frembyder ikke helt ringe Fordele, og

FIG. 18. NYKØBING KIRKE (PAA S.).
INDRE.

Danmarks toskibede Kirker aflægger vægtige Vidnesbyrd herom. Særlig er der en Egenskab ved disse Kirkeanlæg, der bør fremhæves, en Egenskab, der er af ikke ringe Betydning: Den toskibede Type er yderst frugtbar; den kan varieres paa mangfoldige Maader, alt efter de praktiske eller æstetiske Krav, der stilles til den. Og det er da ikke at undres over, at man ikke alene her i Danmark — hvor Andreaskirken i Kjøbenhavn er en Genoptagelse af den usymmetriske Type — men ogsaa i Tyskland, har vendt sig til de toskibede Kirkeanlæg som lærerige og interessante, ikke mindst hvor Talen er om at skabe evangeliske Kirkerum.

BERETNING OM DEN SIDST FORETAGNE RESTAURATION AF APSISBILLEDET I SKIBBY KIRKE.

MEDDELT AF FIGURMALER EIGIL ROTHE.

I Architektens 40de og følgende Hæfter har Prof. STORCK og Museumsdirektør Dr. MOLLERUP vekslet Repliker om foretagne Istandsættelser af Apsisbilledet

i Skibby Kirke. Architekt Martin Borch er i Tilslutning til disse fremkommet med en Udtalelse.

Stærkt optagen af Arbejde er jeg først lidt post festum bleven i Stand til at beskæftige mig med denne Sag. Dog, det skader næppe, og da jeg sikkert ganske roligt kan sige for Øjeblikket at være den, som bedst kender den Tilstand, dette Billede befinder sig i, baade i Malerioverfladen og Pudsundergrunden helt ind til Hvælvingsstenene, mener jeg at have nogen Ret til at udtale mig herom.

Jeg skal bestræbe mig paa at fremsætte mine Bemærkninger saa sagligt og saa klart, at ingen Misforstaaelse bliver mulig.

Da jeg i Aaret 1900 efter Anmodning af Nationalmuseets Direktør Dr. Mollerup undersøgte Apsisbilledets daværende Tilstand, fandt jeg denne af en ret ejendommelig Beskaffenhed.

Ned gennem hele Halvhvælvingen og fortsættende sig til Gulvet kunde forfølges Spor af 3 Hovedrevner, ud fra hvilke mindre Siderevner bredte sig. Langs med disse Revner havde Malerioverfladen næsten overalt krøllet sig sammen, omtrent paa den Maade, f. Eks. Papir, der opvarmes paa den ene Side, krøller sig sammen mod denne. Pudsbeklædning, tillavet af ren Kalkmørtel, arbejder aldrig paa denne Maade; den maatte altsaa her bestaa af andet Materiale.

Af Murermester Licht, der havde forestaaet Murerarbejdet ved Restaurationen 1891, fik jeg den Oplysning, at den yderste Skal indvendig i Apsishvælvingen paa alle de 1891 nypudsede Steder bestod af Robinson-Cement. Licht udtalte, at han senere havde høstet de sørgeligste Erfaringer med Hensyn til Robinson-Cement og nu aldrig anvendte den.

Efter at have indsendt en Redegørelse for mine Iagttagelser og indhentede Oplysninger til Museumsdirektøren, aflagde jeg endnu et Besøg i Kirken sammen med denne. Under dette Besøg foretoges prøvevis Afbankninger af de sammenkrøllede Partier rundt omkring i Hvælvingen, og jeg paaviste overfor Direktøren, i hvilken Grad baade disse og de omgivende Partier overalt vare løstsiddende, medens al gammel Puds, hvor man traf paa den, var fastsiddende, saa at det, saavidt det kunde skønnes, kun vilde blive de 1891 nymalede Partier, der maatte opgives.

Paa Grundlag heraf indgav jeg efter Samraad med Direktøren et Forslag til en fornyet Istandsættelse af Apsisbilledet. Forslaget bifaldtes af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, og i 1903 paabegyndte jeg Arbejdet i Kirken.

Begyndelsen skete selvfølgelig med at kalkere alle de Partier, som vare truede og hvoraf der ikke allerede fandtes Kalker i Museets Arkiv, derefter fortsattes med Undersøgelsen af de løstsiddende Pudspartier.

Ved denne viste det sig at være næsten umuligt at begrænse Udstrækningen af de nedstyrtende Partier. Selv ved Anvendelsen af den største Forsigtighed ved Bankningen gik snart $^1/_2$ snart $^1/_1$ Kvadratfod i Løbet, og hvad der kom frem inden for Cementskallen, var en ganske løs, pulveriseret Masse af Sand og ikke hærdede Kalkpartikler; jeg kunde paa Steder blive ved helt gennem Finpudsen ind til Grovpudsen og videre ind gennem denne til Stenene, enkelte af disse sad endogsaa ganske løse.

Paa dette Tidspunkt gjordes en Iagttagelse: Naar de store, dybe Revner

vare rensede for al den løse Fyld, og der var naaet ind til Bunden i dem, en ovenfra indstøbt Cementmasse, kunde det ses paa alle de Sider, hvor Undersøgelse skete, at Cementen sluttede tæt ind til Revnernes Sidevægge, ligesom der heller ikke ovenpaa Apsishvælvingen var mindste Spor af nyfremkomne Revner. Der maatte heraf med Berettigelse kunne sluttes, at den Bevægelse i Apsisbygningens Fundamenter, som var den oprindelige Kilde til al Ødelæggelse af Billedet, nu var standset ved de i sin Tid af Architekt Martin Borch foreslaaede og ved den sidste Restauration i 1891 udførte Foranstaltninger, nemlig en omfattende Undermuring af Apsisfundamenterne.

Da det nu altsaa stod klart, at det var Maleriunderlagets Beskaffenhed, der havde voldt Ulykken, maatte alt koncentreres paa at skaffe et saadant nyt solidt til Veje. Efter at Nedhugningen af Puds var udført i den Udstrækning, der maatte anses nødvendig, blev derfor følgende udført, efter at først hele Apsishvælvingen var fotograferet i 4 Detailbilleder og 1 Helhedsbillede:

Enhver løs eller smuldrende Sten i de blottede Partier af Hvælvingen blev udtagen. Da det vilde være altfor vanskeligt for ikke at sige umuligt at skaffe nye Fraadsten, bleve haandstrøgne Munkesten anvendte, hvor nye Sten skulde indsættes. Det paasaas paa det nøjeste, at hver Stens Overflade blev stærkt ruhugget for at yde bedre Hæfteflade for Mørtlen. Al Mørtel baade til Muring og Pudsning bestod af gammel, læsket Kulekalk og skarpt, udvadsket Skelsand, $^1/_2$ Spand Skelsand udvadskedes i 5 fulde Spande Vand, Forholdet 1 Del Kalk til 2 Dele Skelsand. Bunden børstedes med stive Børster, indtil al Afstøvning var ophørt, Udvandingen blev fortsat, indtil Vandet stod blankt paa Stenenes Overflade, Mørtlen paasattes, ikke paakastedes, med Ske og trykkedes tæt ind i alle Fordybninger, Lag paa Lag, intet Rivebrædt anvendtes, men Pudsen gennemskares til sidst paa Kryds og paa Tværs, saaledes at den paa intet Sted beholdt den glatte Overflade efter Skeens haarde Tryk; den fik her igennem en grov, ru Overflade, for at det efterfølgende Pudslag, Malerilaget, bedre skulde hænge fast.

Alt er udført af mig personlig, hjulpet af en Medhjælper.

En Erfaring har jeg nemlig indhøstet i de Aar, jeg har arbejdet med vore Kirkers gamle Kalkmalerier, nemlig den, at al Udbedring, som skal finde Sted paa gammel Kalkmaleripuds, maa foretages af den samme, som skal udføre Malingen, og denne maa være særlig øvet i dette Arbejde. Det er nødvendigt at kende sin Malegrund, vide, hvad Materiale den bestaar af, hvorledes Murunderlaget er behandlet, hvordan Mørtlen er paasat, for at kunne bedømme, hvornaar den har sat sig saa meget, at den er tjenlig til at male paa, det vil sige, at den vaade Kalkoverflade endnu kun er saa meget vaad, at Penslen ikke river den op, saa Kalken blander sig med Farven og meler den, og dog endnu saa vaad, at der ingen Kalkeruste har dannet sig paa Overfladen. Kun altfor tit kan man øjeblikkelig opdage Nyreparationer i gammel Puds, den røber sig straks ved den ganske moderne Behandling i Overfladen med Rivebrædtet. Selvfølgelig maa i enhver Nypudsning Overfladebehandlingen gøres saa lig den i de omgivende Partier, at den ikke er til at skelne fra denne, og den, der udfører Arbejdet, maa derfor være kendt med de forskellige Tiders Behandlingsmaader.

Man kan se den Anskuelse fremsat, at naar Revner i et Maleri paa Mur

skal udfyldes, det da ikke kan undgaas, at Pudsen breder sig ud over de tilgrændsende Partier og ødelægger Malingen paa disse.

Dette sker ganske vist i 9 af 10 Tilfælde, men det er ikke nødvendigt.

En Revne baade kan og skal udfyldes paa en saadan Maade, at Omgivelserne ikke berøres deraf.

I Skibby vare Revnerne c. 2 Tommer brede og temmelig dybe, de strakte sig ned gennem hele Billedet. De bleve langsomt, lidt efter lidt fyldte til Randen, og Fyldmassens Overflade blev gjort ru, uden i mindste Maade at komme ind paa gammel Puds ved Siderne; men det skete ogsaa kun gennem Dages forsigtigt Arbejde og ved Anvendelse af en Mørtel med akkurat saa meget Vandindhold, at den bandtes sammen, og saa stærkt sammenarbejdet, at den dannede en egal Masse, der kunde gives plastisk Form. For at kunne benytte den, var det en Selvfølge, at Revnens Sidevægge mættedes fuldstændig med Vand; sker dette ikke, og det er utroligt, hvor mange Spande Vand der gaar til, suges Vandet fra Mørtlen bort, og da det netop er dette Vand, der indeholder det opløste Kalkhydrat, som Lag for Lag i Mørtlen, ude fra indefter, skal optage Kulsyre fra Luften og omdannes til kulsur Kalk, siger det sig af sig selv, at suges Vandet fra Mørtlen bort gennem et slet udvandet, porøst Underlag, tørrer man saa at sige Livskilden ud og standser i dens Begyndelse den kemiske Proces, som betinges af Kalks Afhærdning.

Ganske samme Fremgangsmaade er brugt over for alle flade Afskalninger af Puds, kun at det her i endnu højere Grad var nødvendigt, at Stenene omhyggeligt ruhuggedes, ikke blot hist og her, men paa hele deres Overflade. Kun altfor ofte har jeg truffet moderne Reparationer satte paa ganske glatte Sten.

Jeg har temmelig udførligt omtalt denne Side af den allersidste Skibby-Restauration, dels fordi det er det Afsnit, som allerede er fuldført, men ogsaa, fordi jeg anser det for at være »nervus rerum« ved al Istandsættelse af gamle Kalkmalerier. Den Skæbne, som er overgaaet Skibby-Billedet, beviser det til det fuldeste. Det er Maleriunderlagets Beskaffenhed og i første Række Robinson-Cementen, som er Skyld i Ødelæggelsen; thi selv om de underliggende Kalkmørtellag var af daarlig Beskaffenhed, vilde, dersom blot det yderste Lag havde beholdt sin Sammenbindingsevne, intet være sket og Billedet nu atter have staaet som i 1881. I Architektens 42 Hæfte, Side 407, er dette jo iøvrigt allerede udtalt af Museumsdirektør Dr. Mollerup.

Der er i den Diskussion, som har foranlediget mig til ovenstaaende Udtalelse, omtalt Anvendelse af Cement i Skibby, sikkert i noget for almindelige Udtryk.

Nærmere at præcisere disse kunde maaske gøre Gavn. Jeg skal forsøge det.

1888 har Prof. Kornerup, efter Anmodning af den daværende Museumsdirektør, indsendt et Forslag til Udbedring af det beskadigede Apsisbillede i Skibby. I Forslaget tilraades en Udfyldning af Revnerne i Apsishvælvingen med Cement indført ovenfra, men med den udtrykkelige Tilføjelse, at Cementen ikke maatte naa ind til den indvendige Flade af Apsishvælvingen, altsaa Malerioverfladen, men at den sidste Udfyldning af Revnerne absolut burde ske indvendig fra med fin Kalkmørtel af Hensyn til Malingen.

Det er paa dette Tidspunkt og ikke senere, at Prof. Kornerup, som Museets Sagkyndige, har udtalt sig om Anvendelsen af Cementmørtel som indvendig Pakfyld i Revnen.

Denne Udtalelse er ogsaa tagen til Følge. Overalt, hvor jeg i 1903 undersøgte Revnerne, fandt jeg Puds af Kalkmørtel udenpaa Cementmørtlen i Bunden af Revnerne.

Ovenpaa dette Lag af Kalkmørtel sad den meget omtalte Skal af Robinson-Cement, en fra almindelig Cement, blandt andet ved sin Farve, vidt forskellig Vare.

Intet Sted i Skibby-Sagens Akter findes ringeste Omtale eller Forslag til Robinson-Cementens Anvendelse, altsaa heller ingen Lejlighed for Nationalmuseet til at udtale sig om den, som Museet ganske ubekendt.

DET HYGIEJNISKE MØDE I AARHUS.

I Dagene den 1ste og 2den September afholdtes i Aarhus en Sammenkomst med det Formaal, at drøfte de hygiejniske Forhold i Købstæderne. Mødet havde fundet Tilslutning rundt om i Landet, og der var samlet omtrent 200 Deltagere, af hvilke en stor Del var Læger, medens de øvrige var Architekter, Ingeniører, Borgmestre o. s. v.

Generaldirektør Ambt aabnede Mødet ved at give nogle Oplysninger om Selskabet for Sundhedsplejen og om, hvorledes det kunde lade sig gøre at arrangere et Møde, ved hvilket Delegerede fra 20 Købstæder var tilstede.

Derefter indledede Stiftsfysikus Johansen en Diskussion om Købstædernes og de omgivende Landdistrikters gensidige Indvirkning paa hinanden i sanitær Henseende. I Diskussionen deltog Dr. P. N. Schierbech, Politimester Budtz, Dr. Carlsen m. fl.

Den næste Sag omhandlede *Septic Tanks*; denne Diskussion indledes af Ingeniør Bjerre, som i korte Træk forklarede Principet for Septic Tanks og biologisk Rensning af Spildevand, idet han fastholdt, at Hus-Tanks ikke var tilstedelige i den Form, som de forelaa. Professor Nielsen talte i stærke Udtryk mod Anvendelsen af *Tanken*, men blev imødegaaet af Ingeniør Clausen-Kaas samt Stadsingeniør Ishøj fra Nakskov, ligesom ogsaa Justitsraad Haugsted, Odense, og Ingeniør Øllgaard, Gentofte, talte for Anvendelsen af dette System. Endelig gik Prof. Nielsen med til den Udtalelse, at Septic-Tanks med Filtre, naar det gjaldt større Anlæg, var særdeles anvendelige, hvorimod enkelte Tanks ved og i Huse var mindre heldige, og at man maatte udvise megen Forsigtighed ved Indretningen af dem.

Dernæst diskuteredes *Kødkontrollen* og *Ligbrændingen*.

Om *Bolighygiejnen i Provinsbyer og Sundhedskommissionens Medvirkning ved Byggesager* indledes en Diskussion af Stadslæge Lunddahl og Ingeniør Møller, Aarhus, samt Kredslæge P. Hertz, Kjøbenhavn.

Stadslægen mente, at Byggeloven i mange Henseender trængte til Ændringer og at Sundhedskommissionens Magtomraade burde udvides. Kredslæge Hertz

holdt ogsaa paa, at enhver Byggesag burde forelægges Sundhedskommissionen, inden Byggearbejdet paabegyndtes. Ingeniør Møller anførte det uheldige i, at Portene i Bygningerne forsvinde, for at give Plads til Butiker, derved lukkede man for Lufttilførselen til Gaardene. De aabne Lyskasser foran Kældervinduerne var særligt egnede til at være sundhedsfarlige Smudssamlere; Husenes Tage burde være flade, saa at de kunne benyttes til Tøjtørring, og Trapperummene skulle helst være aabne, saaledes at man fra Entreerne gik lige ud i den friske Luft.

Sundhedskommissionen burde efter Ingeniør Møllers Mening være sammensat af lutter Fagmænd: Læger, Architekter, Hygiejne-Ingeniører, Jurister o. l.

Diskussionen behandlede derefter forskellige lokale Forhold, hvorefter Dirigenten fastslog som Resultat, at der burde gives Sundhedskommissioner større Avtoritet end hidtil.

Odense har indbudt til et lignende Møde til næste Aar.

FORSKELLIGT.

Udstilling i Rudkøbing. Den 9de September aabnedes en Udstilling, omfattende Industri, Haandværk og Fiskeri. Udstillingspladsen ligger i Byens umiddelbare Nærhed mellem et Lystanlæg, som kaldes »Ørstedsparken«, og Stranden. Bygningerne er tegnede af Architekt Colding i Nyborg. Foruden Portbygningen, som skal rumme et Museum for langelandske Nationalskikke, findes der en Hovedbygning med to Sidefløje samt to Pavilloner. I den ene af disse skal vises et arbejdende Mejeri, medens den anden skal indeholde Fiskeriudstillingen.

Kunstnernes Efteraarsudstilling aabnes paa Charlottenborg den 16. Oktober. Paa Udstillingen optages Malerier, Billedhuggerarbejder, architektoniske og dekorative Arbejder, derunder ogsaa Skitser og Studier. Alle Arbejder er under Censur. Komiteen bestaar af 7 Malere, 3 Billedhuggere og 3 Architekter eller Dekoratører. Anmeldelser skal indsendes inden Lørdag den 1. Oktober til Komiteens Sekretær, Overretssagfører M. Wilhjelm, Sortedamsgade 3 ^{4}. Arbejderne skal være indleverede paa Charlottenborg inden Onsdag den 5. Oktober, Kl. 6.

Christiansborg. Sekretæren for den tekniske Forening har anmodet os om at meddele, at Pietro Krohn og M. Nyrops Forslag til Slotsholmens Bebyggelse, forklaret af Architekt M. Nyrop, findes i Teknisk Forenings Tidsskrift 22. Aarg. 2. Hefte, som kan erholdes hos Hofboghandler Prior for 1 Krone.

Technicum i Stretitz i Mecklenburg har udsendt Meddelelse om, at Foredragene for 1ste Kvartal i Vinter-Semestret begynder 4. Oktober.

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. Telf. 4525.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

ARCHITEKTEN
MEDDELELSER FRA
AKADEMISK ARCHI
TEKTFORENING

KJØBENHAVN
DEN 24. SEPTBR. 1904
6. AARGANG № 52

FREMMEDE BYERS RAADHUSE.

Da vort nye Raadhus stod færdigt og skulde tages i Brug og Planer lægges for dets daglige Drift etc., laa det nær at undersøge, hvorledes det gaar til i andre Byers Raadhuse, og der blev i den Anledning udsendt Spørgeskemaer til forskellige større Byer hele Verden over. Foruden en Række Spørgsmaal om Reglementer, Anlægs- og Driftsudgifter, Opvarmning m. m. indeholdt Spørgeskemaet ogsaa en Anmodning om at sende Planer og Tegninger og øvrige forhaandenværende beskrivende Tryksager o. s. v. Som det vil ses, var det ikke nogen ringe Tjeneste, man udbad sig fra hvert Sted, men af de Forespørgsler, der blev udsendte, indløb der dog Svar paa de fleste, overvejende meget udførlige. Af dette interessante Materiale er der uddraget megen Kundskab, som er kommen vort Raadhus til Nytte, og selv om det er meget vanskeligt at anstille Sammenligning mellem vort og andre Raadhuse, fremgaar dog deraf, at

RAADHUSET I FILADELFIA.

om end vort Raadhus hverken i Størrelse eller Kostbarhed kan maale sig med dem alle, saa maa det dog erkendes, at det baade i Anlæg og Drift er meget billigt.

Vore Naboer mod Syd var mest villige til at svare, og der indløb 28 Svar fra tyske Byer, 7 fra England, 6 fra Østrig, 5 fra Amerika, og ellers 1 eller 2 fra de fleste europæiske Stater og fra saa fjærne Pladser som Capetown, New Zealand, 3 australske Byer o. fl.

Det var vel særligt for Anlæggelsen af Budgettet for Driften, at man søgte Oplysninger i det fremmede, og mest har man vel haft Øjnene paa Hamborgs Raadhus. Med Hensyn til Reglementer og lign. har man haft megen Hjælp af de omfattende og detaillerede Reglementer, man fik sendt fra Wien og Berlin.

Hvad vort Raadhus har kostet at bygge og montere, og hvad det koster at drive, fremgaar af nedenstaaende Tal:

Selve Bygningen	ca. Kr.	4.273.700
Grunden	- —	913.800
Inventaret	- —	630.000
	ca. Kr.	5.817.500
Heraf for Varmeanlæget	Kr.	190.000
for Ventilatorerne	—	18.000
Driften (Lønninger, Belysning, Opvarmning, Drivkraft, Vedligeholdelse, Rengøring m. m.) aarlig ca.	—	140.000
Heraf er til Vedligeholdelse af Raadhuset bevilget	—	8.000

Til Sammenligning anføres de tilsvarende Summer for Hamborgs Raadhus.

Grunden	Mk.	400.000
Bygningen	—	9.500.000
Inventaret	—	453.000
	Mk.	10.353.000
Den aarlige Vedligeholdelse af Raadhuset koster	—	25.000

Nedenfor anføres Opførelsesomkostningerne for nogle Raadhuse, og paa hosstaaende Plan er deres Grundplaner udtegnede i samme Maalestok.

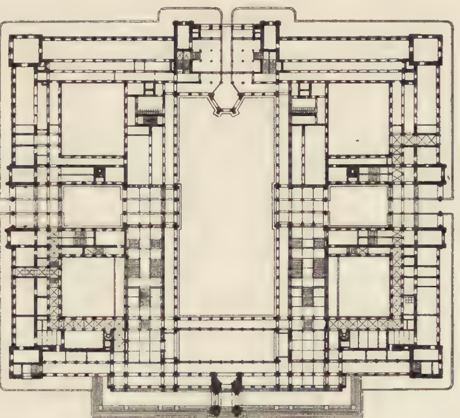
Filadelfia	115,5	Mill. Kroner.	Lyon	15	Mill. Kroner.
Paris	23	—	Hamborg	10	—
Wien	20,5	—	Berlin	9,7	—
Manchester	19	—	Sidney	9	—

og de bebyggede Arealer omtrentlig:

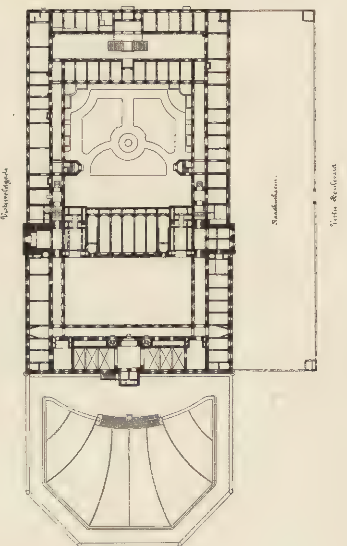
Filadelfia	14.000 m².	Berlin	7.900 m².
Wien	13.000 —	Kjøbenhavn	7.000 —
Paris	9.300 —	Hamborg	5.000 —

Ved at dividere disse Grundarealer ind i Opførelsessummerne, faas de ganske vist ikke meget nøjagtige Tal for Omkostningerne pr. ☐ m. til indbyrdes Sammenligning:

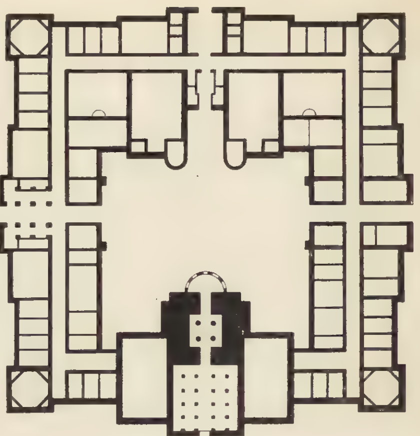
Filadelfia	Kr. 8.200	Wien	Kr. 1.570
Paris	— 2.500	Berlin	— 1.230
Hamborg	— 2.000	Kjøbenhavn	— 830

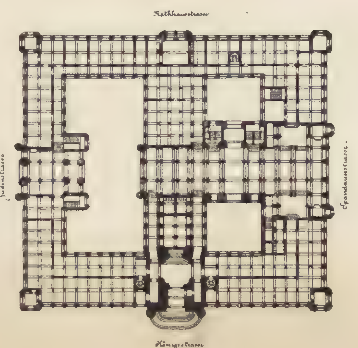
Wien.

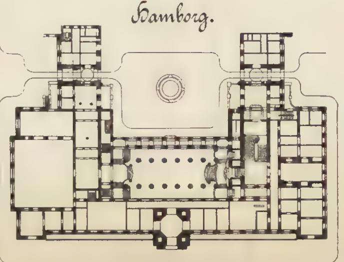
Kjøbenhavn.

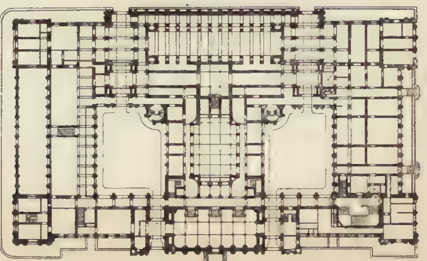
Philadelphia.

Berlin.

Hamborg.

Paris.

Af dette ses, at vort Raadhus er ganske overordentligt billigt bygget, naar der tages Hensyn til det opnaaede Resultat, og der ses ogsaa, hvad Borgerne i andre Byer ofrer paa deres Raadhuse.

Det udtales ofte af fremmede, som beser vort Raadhus, naar de hører, hvad det har kostet, at med de anvendte Midler er der sikkert opnaaet det mest mulige.

Enhver, som betræder vort Raadhus, maa føle sig tiltalt af den overordentlige Renlighed og Properhed, som straaler en i Møde fra hver en Krog, og man tænker paa den flittige Stab, som tager fat, naar vi andre dødelige ikke kommer der. Til Trods for de mange og for en Del meget store Rum er det dog kun et forholdsvis ringe Antal Hænder, der beskæftiges med dette Arbejde, nemlig 60 Rengøringskoner 4 Timer om Dagen, til at soignere de 485 Rum, der findes, og hvoraf 332 er Kontorlokaler, som bruges hver Dag, og hvor der kommer en Mængde Mennesker. Vinduespudsningen besørges af 6 Arbejdere, som dog tillige har meget andet at tage vare.

I Hamborgs Raadhus, hvori der kun er 350 Rum, overvejende Pragt- og Repræsentationslokaler, som ikke er saa udsatte for at forurenes, besørges Rengøringen af 26 Koner med 6 Timers dagligt Arbejde og 18 Tjenere, som deltager i Bankning af Tæpper og Maatter og Pudsning af Beslag m. m. Vinduespudsningen er bortliciteret til et privat Kompagni.

Enhver, som har rejst i tyske Byer, kender jo de smukke og hyggelige »Ratskellere« eller »Rathauskellere«, som findes i de fleste Raadhuse. I Reglen er disse Restauranter, hvor man spiser baade billigt og godt, somme Steder serveres dog kun Øl eller Vin. Havde vi faaet indrettet en saadan i vort Raadhus, vilde Kommunen have kunnet faa en god aarlig Indtægt deraf; til Eksempel kan anføres, at Rathauskeller i Hamborg betaler 56.000 Mk. i aarlig Leje, men det er ogsaa ganske anderledes Lokaler, end de, hvori der i sin Tid var Tale om at indrette Restaurant eller Vinstue i vort Raadhus.

Som Kuriosum kan nævnes, at i Raadhuset »Duma« i Moskau udskænkes gratis The til de i dette beskæftigede Funktionærer; i Hamborg kan de gratis faa varmt Vand til Kaffe, da det ikke er dem tilladt at forlade Raadhuset i Arbejdstiden. Her i Raadhuset er der for Funktionærerne indrettet en Restauration i Parterreetagen, hvor der kan faas forskellige Frokostretter og Drikkevarer.

I de engelske Raadhuse, »Town Halls«, forefindes som Regel foruden Kontor- og Raadslokaler ogsaa Lokaler til Udlejning til Koncerter og større private Fester, store Køkkener o. s. v. I Koncertlokalerne findes da altid et stort Orgel. Sidney Town Hall ejer et af de største og kostbareste Orgler, som nogen Sinde er bygget; det kostede 1.913.000 Kr., har 127 Piber, og til at trække Blæseren udkræves 8—9 Hestes Kraft. Selve Sidney Raadhus anses for en af de smukkeste Bygninger, som findes paa den sydlige Halvkugle, og er bogført som forannævnt med ca. 9 Millioner Kroner.

Det største og kostbareste eksisterende Raadhus er Filadelfias, og en nærmere Beskrivelse vil sikkert være af Interesse. Hovedinddelingen ses paa hosstaaende Plan og viser, at Raadhuset danner en Karré med een større Gaard og to mindre Lysgaarde. Over Bygningen knejser et Taarn, 547 feet 11 inches — ca. 168 m. — højt, efter Eiffeltaarnet (300 m.) og Washingtonsøjlen (169 m.)

det højeste Bygværk i Verden. Toppen af dette Taarn krones af en gigantisk Statue af Statsgrundlæggeren William Penn, 37 feet høj — Næsen er 13 inches lang. Vort Raadhustaarn er ca. 105 m. højt.

Bygningen, hvis Stil er stærkt paavirket af moderne fransk Renaissance, har ni Etager — den øverste Mansard — og flankeres af 4 Hjørnepavilloner, indbyggede i Komplekset, hvis fire Façader ligner hinanden. Der er ialt 634 Rum i Bygningen, og de er nummererede saaledes, at der er 100 Numre i hver Etage, 25 i hvert »quarter«, og at f. Eks. Numrene 40, 140, 240, 340 o. s. v. ligger umiddelbart over hinanden. Der er naturligvis mange Værelser og Sale, som gaar igennem flere Etager.

Nogle Tal vil give et godt Billede af denne kolossale Bygnings Tilblivelse, Masser og Omkostninger.

Regulering af Kvarteret, Grundens Tildannelse, Gadeanlæg og Regulering, Taarnuret, Lysmaskineri til Illumination af Façaderne, Skatter og Afgifter m. m.	$	402.472,93
Vedligeholdelse af Bygningen som Følge af dens Brug til kommunale Kontorer samt Udstyrelse og Inventar	-	5.667.642,64
Selve Bygningens Opførelse	-	18.243.339,86

Denne sidste Post specificeres saaledes:

Udgravning, Fundamenter og Murværk	$	359.668,91
Granit- og Sandstensarbejde	-	542.407,16
Marmor og Marmorarbejde	-	5.467.503,07
Indvendigt Stenhuggerarbejde	-	2.121.957,11
Mursten og Murerarbejde	-	1.442.447,46
Støbe- og Smedejærnsarbejde	-	1.590.832,24
Metalarbejde paa Taarnet	-	830.829,04
Alle andre Bygningsarbejder	-	5.887.664,37
	$	18.243.339,86

Hvilke enorme Masser der er arbejdet med, ses af følgende Tal:

Udgravning	141.500	cub.-yards.
Betonfundamenter	20.000	—
Sokkelsten	636.000	cub.-feet.
Hugget Granit, udvendigt	98.000	—
— Marmor, —	730.000	—
— Sandsten, indvendigt	50.000	—
Brændte Sten	80.000.000	Stkr.
Pressede og glaserede Sten	300.000	—
Tagskifer	80.000	□ feet.
Støbt Smedejærn	27.000	ts.
Broncearbejde	371.345	lbs.

En særlig Vandledning, 12" i Diameter, tre miles lang, tilfører ved det fri Fald den enorme Vandmasse 540.000 gallons = ca. 2500 cub.-meter i Døgnet.

Lidt om Taarnets Fundament: Dybest, $23^1/_2$ feet under Jordoverfladen, en Klods Beton, 100 feet »i Firkant«, 8 feet 6 i. tyk, derpaa Murene, 22 feet tykke, byggede af tilhugne Sten af en Vægt af 2—5 ts. hver.

Selve Taarnet er 90 feet forneden, faldende af opefter til en Ottekant, 50 feet i Diameter, der dækkes af en høj Kuppel med den førömtalte Statue paa Toppen.

Almindeligvis er de kommunale Kontorer installerede i de forskellige Byers Raadhuse, men ofte findes dog kun Raads- og andre Mødesale, Borgmesterlokaler og faa eller ingen af de kommunale Kontorer. Her i Kjøbenhavn findes største Parten af de kommunale Kontorer i det nye Raadhus, i Hamborg er der kun ganske faa. Hvor der paa Raadhusene findes saa mange Kontorer, er der naturligvis et dagligt Rykind af Borgere, som har Ærinde til Kontorerne, og dette stiller større Fordringer til den daglige Rengøring. I Filadelfia, hvor Raadhuset rummer alle de kommunale Institutioner, er der ansat 100 Mand ved Rengøringen; de arbejder fra tidligt om Morgenen til Kl. 9 og begynder da igen efter Kl. 3 om Eftermiddagen.

30 Elevatormænd passer Elevatorerne, og 60 Betjente er posterede rundt i Bygningen for at hjælpe Fremmede tilrette, vise Vej og holde Orden.

Betragtet med et praktisk og nøgternt Øje er denne Bygning enestaaende. Ingen anden Bygning i Verden rummer inden de fire Mure Maskineriet til en saa stor og indviklet kommunal Organisme. Undtagen netop Parlamentsbygningen i London er Filadelfia »City Hall« den største Folkebygning i Verden. Talrige kongelige Paladser overgaar den i Fladerum, men i ingen anden Bygning er der lagt mere Vægt paa saavel praktisk Indretning som paa nem og behagelig Adgang.

Endnu kun et Par Ord om det store Taarnur. Efter aarlange Overvejelser og Forsøg bestemte man sig til pneumatisk Drift af dette, som endelig den 31. December 1898 blev sat i Gang »keeping accurate time«.

Hele Indretningen kan deles i fire Dele: Kompressoren, Normaluret, Skiverne og disses Mekanismer.

Trykluften præsteres af en af to Elektromotorer dreven Luftpumpe. Skulde begge disse svigte, overtager to Vandmotorer Arbejdet, naar Trykket paa Luften synker under et vist Minimum.

Disse Vandmotorer gaar altid, om end langsomt, for at man kan være sikker paa, at der aldrig vil være noget i Vejen med dem, hvis man skulde komme til at bruge dem. Luften komprimeres til 10 lbs. pr. □ Tomme og ledes rundt gennem svære, armerede Blyrør.

Normaluret, Hjertet i det hele, er tillige med et Reserveur anbragt i en stor, luft- og støvtæt Kasse af Glas og Metal paa syvende Etage i Taarnet, og er forarbejdet saa nøjagtigt og fuldkomment som paa nogen Maade muligt, garanteret til at holde Tiden med en Fejl af mindre end 10 Sekunder om Ugen. Hver Eftermiddag sættes det i elektrisk Forbindelse med Normaluret i Washington, saaledes at enhver mulig Unøjagtighed rettes. Hvert Minut aabner Normaluret for den Ventil, som slipper den komprimerede Luft op til Skivernes Mekanismer, og bevæger Minutviserne $^{1}/_{60}$ af en Omdrejning.

Der er fire Urskiver, visende hver mod sit Verdenshjørne, og Centrerne er 361 feet over Jorden. Diameteren af Skiverne er 26 feet og Længden af Time- og Minutviserne henholdsvis 9 feet og 10 feet 8 inches.

For at Folk, der bor langt borte, ogsaa kan faa Nytte af dette vældige Ur,

tændes om Aftenen en Ring af Buelamper om Taarnets øverste Platform. Tre Minutter før ni slukkes disse Buelamper, og præcis paa Slaget ni tændes de alle igen, og dette kan i klart Vejr ses 25—30 miles fra Byen, hvad der er af stor Betydning for mange Folk i dette Jærnbanecenter. Det er lidt bedre end Kuglen paa Nikolai; men forresten synes det elektriske Urværk paa vort nye Raadhus at være nok saa snildt som Urværket paa Filadelfias Raadhus.

Paa Taget af Raadhuset i New-Orleans (Louisiana) findes en meget stor Opbygning, som bærer et nyt Brandalarmeringssystem, der har kostet 100.000 Doll. og som skal være det bedste i Verden. Nærmere Oplysninger om dets Indretning og Virkemaade meddeles dog ikke.

I Rostock findes et mindre Raadhus, som — efter Raadhuset i Brünn, der opgives som »uralt« — vistnok er det ældste, der eksisterer, idet Bygningerne stammer fra det 15de Aarhundrede; selve Raadstuen er 1605 udstyret med udskaarne Trætavler. 1903 er der med en Bekostning af 50.000 Mark indrettet en Rathauskeller.

Nye Raadhuse paatænkes eller er for Tiden under Opførelse i Rotterdam, Königsberg (5 Millioner Mk.), Riga, Edinburg, Stuttgart, Leipzig (7 Millioner Mk.), Washington, Mannheim, Dresden, Capetown, Prag, Lemberg, Hannover ($4^1/_2$ Mill. Mk.), Gratz, Wellington.

Kristiania og Temesvar har ingen Raadhuse.

A.

VALLØ SLOTS KLOKKE.

Da METTE ROSENKRANDS havde opført Vallø Slot, lod hun (som tidligere meddelt i »Architekten« S. 336) en Indskrift sætte paa sin Bygning: ». . . Anno 15☐ begøndt att bøge tette store huss med thisse tow store torne her paa Walløe oc haffvir jeg . . . fangit thed under sper och tag 1586 . . .« Man véd nu ikke, om der var Uhr og Klokke dengang, men Sandsynligheden taler derfor. Uhret er vandret fra det ene Taarn til det andet. Efter JAC. CONINGS Maleri (Arch. Side 341) var det i Aaret 1718 paa det runde Taarn; paa Tegningen fra Aar 1755 (Arch. Side 363) findes det paa det firkantede Taarn. Med Uhrets Slagværk følger Klokkerne; maaske har der været Klokker i begge Taarne. Ifølge Overlevering er Klokken i en af de Stiftet tilhørende Kirker kommet dertil fra Vallø. Nu sidder Uhret paa Vinduets Plads, da Skiven dækkede over en Kanonport, der er draget frem igen og anvendes som Udgang til en Altan (Arch. S. 401), hvorfra man kan komme til Viserne og derved undgaa Anbringelsen af det Hul, der saa ofte ses i Skiver, som er af malet Træ eller Kobber. Skiven paa Vallø Slot er nemlig, ligesom det af Christian IV anordnedes paa Christianstad Kirkes Korgavl, udført af Sandsten.

Inden Branden Aar 1893 hang Klokken i det firkantede Taarn og brugtes, eftersom der dengang var Kirke, baade som Kirkeklokke og som Timeklokke. Ved Branden styrtede Klokken ned og smeltede ovenpaa det tykke Lag af Gløder. Man havde kunnet høre Timeslagene i en ret vid Omkreds, og det ansaas derfor for rigtigt at bevare dette Forhold fra tidligere Tider, da der blev Tale om at

anskaffe en ny. Denne skulde imidlertid kun virke som Slagklokke, eftersom Kirken var bortfaldet. Uhret, som blev anbragt og hvis Konstruktion skyldes Taarnuhrfabrikant BERTRAM LARSEN, afpassedes efter den større Klokke; thi der skal være et vist gensidigt Forhold mellem Uhrets Kraft og Slagets Kraft, og dette maa overholdes.

Det er nu i det hele taget en Fornøjelse at se, hvor smukt baade Uhrets Gangværk og Slagværk i deres Forbindelse med Hammeren, Lodderne og Viserne er klarede og gennemarbejdede i Konstruktionen af Spiret. Klokken er ophængt saaledes, at det, om det maatte ønskes, er muligt at lade den lyde i almindelig Ringning, f. Eks. som Brandvarsel o. l. Pladsen i Spiret, hvor den findes, tillader ikke, at den ophænges paa den gammeldags Maade, ved hvilken Klokker under Ringningen svinges vandret ud og Slaget af Knebelen falder paa Randens Overkant; den blev derfor hængt saaledes, at Knebelen slaar paa Randens Underkant, hvorved Klokkens Udslag formindskes betydeligt, uden at Lyd eller Tone derved forringes i nogen Maade, hvad der kan naas ved en særegen Form paa Klokkeaksen.

Klokkens geometriske Form og Forhold er konstrueret af DE SMITHSKE JÆRNSTØBERIER & MASKINVÆRKSTEDER i Aalborg, der tillige har støbt den. Enkelthederne er udførte efter Tegning af Slottets Bygmester, Prof. HANS J. HOLM. Øverst findes anbragt mellem Rejfer følgende Indskrift: »Støbt til Vallø Slot Aar 1904 af De Smithske (Klokke) Støberier i Aalborg«, og herunder en Bladbort. Midtvejs paa Klokkelegemet findes en Gengivelse af Stiftsdamernes Ordenstegn med Devisen »Candet et accendit«. Paa de Hanke, der udgør Klokkens Krone, er der paa Værket modelleret Portrætter af seks af Fabrikens Funktionærer, som har forestaaet dens Forfærdigelse, med det til hver enkelts Gerning hørende Værktøj.

I musikalsk Henseende er Klokken efter Kenderes Udsagn overordentlig vellykket. Det er en Moll-Klokke med Grundtonen enstr. Cis, med rene, harmoniske Bitoner i alle Oktaver opefter og med en smuk blød Klang i sin Helhed, af samme Type, som den for et Aar siden til Esaias-Kirken i Kjøbenhavn støbte Malmklokke, der kom fra samme Værk. Dog er Vallø Slots Klokke med sin mørkere Klangfarve i Besiddelse af en endnu smukkere og blødere Tone.

Det er derfor glædeligt at se, at man ikke just behøver at søge til Udlandet, naar der er Tale om større Opgaver, der skal underkastes streng musikalsk og akustisk Kritik, men at der virkeligt er Mulighed for, at Klokkestøberkunsten atter kan komme til Ære og Værdighed herhjemme.

KOMMISSIONSBETÆNKNING ANGAAENDE KUNSTMUSEET.

Den 6. Oktober 1902 nedsatte Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet en Kommission, bestaaende af Justitiarius i Højesteret Koch som Formand, Direktør for den kgl. Maleri- og Skulptursamling samt Kobberstiksamling Bloch, Direktør for den kgl. Afstøbningssamling, Dr. phil. Carl Jacobsen og Kontorcheferne i Kultusministeriet Stemann og Weis. Der gaves Kommissionen det Hverv at tage under Overvejelse, hvad der bør gøres for at afhjælpe en allerede i længere Tid følt Pladsmangel i Statens Museum for Kunst, baade i Maleri- og Skulptursamlingen og i Afstøbningssamlingen, idet Ministeriet særligt ønskede undersøgt, om Iværksættelsen af en Overbygning af de to i Museet værende Gaarde for derved at vinde yderligere Plads til Anbringelse af Kunstværker maatte frembyde en tilfredsstillende Løsning af det nævnte Spørgsmaal, eller om der ikke maatte gives andre Udveje til Afhjælpning af Pladsmangelen, som baade af pekuniære og andre Hensyn vilde være at foretrække for en Overbygning af Gaardene.

Endelig har Ministeriet bemyndiget Kommissionen til tillige at tage andre i Forbindelse med det ovennævnte staaende Spørgsmaal under Overvejelse, i hvilken Henseende Ministeriet nærmest har haft for Øje Spørgsmaalet om en eventuel Installering af den af Grosserer Hirschsprung til Staten og Kjøbenhavns Kommune paa visse Betingelser skænkede Samling af Malerier m. m.

Kommissionen har nu afgivet Betænkning. Det fremgaar heraf, at medens der inden for Kommissionen har hersket fuld Enighed om, at Kunstmuseet i dets nuværende Skikkelse allerede nu — altsaa ganske bortset fra fremtidige Forøgelser — ikke afgiver tilstrækkelig god og rummelig Plads for de i samme anbragte Samlinger, nemlig den kgl. Malerisamling, Skulptursamlingen, Kobberstiksamlingen og Statens Afstøbningssamling, saaledes som disse Samlinger og da navnlig den sidste i Aarenes Løb har udvidet sig, er der derimod i Kommissionen ikke opnaaet Enighed om, hvorledes den Opgave bør løses at skaffe hver enkelt af Samlingerne god og rummelig Plads for en længere Tid.

Et Flertal, Bloch, Koch og Stemann, foreslaar:

Principalt:

1. At Statens Afstøbningssamling fjernes fra Kunstmuseumsbygningen, og at der opføres en énetages tarvelig Bygning til denne Samling i en af de Byen omgivende Parker;

2. At Museumsbygningens Stueetage benyttes dels til Opstilling af dansk Billedhuggerkunst, navnlig i den sydlige Fløj, dels, hvis derom kan opnaas Overenskomst med Grosserer Hirschsprung, til Anbringelse af den af ham til det offentlige skænkede Samling;

3. At Gaardene i Museumsbygningen forbeholdes til paa den i vort subsidiære Forslag under Nr. 4 omhandlede Maade at anvendes til senere Udvidelser af Samlingen af nordisk Malerkunst.

Subsidiært:

1. At Museumsbygningens Forhal og de dertil hørende Rum samt Rummene i Stueetagens sydlige Fløj til højre for Forhallen med den tilstødende Korridorer forbeholdes til Opstilling af dansk Billedhuggerkunst;

2. At i den nuværende Museumsbygning Stueetagens nordlige, vestlige og

den Del af den sydlige Fløj, der ligger til venstre for Forhallen, overlades Afstøbningssamlingen;

3. At der til Opstilling af denne Samling endvidere enten opføres en Bygning efter en af Professor Storck udarbejdet Plan, i Østre Anlæg, Nordøst for Museumsbygningen, saaledes at den ved en overbygget Gang sættes i Forbindelse med de i Punkt 2 nævnte Rum i Museumsbygningen, eller en Tilbygning til Museet langs dets nordlige Fløj efter en af Etatsraad Dahlerup udarbejdet Plan;

4. At Gaardene i Museumsbygningen forbeholdes til at kunne benyttes til Udvidelse af Samlingen af nordisk Maler- og Billedhuggerkunst, navnlig ved en Overbygning af Gaardene, saaledes at derved tilvejebringes Udstillingslokaler med Ovenlys i Gulvhøjde med Lokalerne paa 1ste Sal;

5. At der under Forudsætning af, at derom opnaas Overenskomst med Grosserer Hirschsprung, allerede nu skrides til Overbygning paa den ovennævnte Maade af den ene af Gaardene, navnlig den østlige, saaledes at det derved fremkomne Udstillingslokale overlades den Hirschsprung'ske Samling som en selvstændig Samling, der skal vedblive at bestaa som saadan.

Et Mindretal, Weis, fraraader indtrængende at følge det af Flertallet fremsatte principale Forslag, for saa vidt det gaar ud paa at søge Afstøbningssamlingen fjernet fra Kunstmuseumsbygningen, medens Mindretallet i det hele vil kunne slutte sig til den af Flertallet subsidiært foreslaaede Ordning. Mindretallet stiller iøvrigt følgende Forslag:

1. At der til Afstøbningssamlingens Udvidelse og til Erstatning for de nedenfor under Punkt 2 angivne, til den danske Skulptursamling overladte Rum opføres en Tilbygning til Museet langs dets nordlige Fløj efter den af Etatsraad Dahlerup udarbejdede Plan;

2. At Afstøbningssamlingen afgiver de af den hidtil benyttede Rum i Stueetagens sydlige Fløj til højre for Forhallen med den tilstødende Korridor til Opstilling af dansk Billedhuggerkunst;

3. At Gaardene i Museumsbygningen forbeholdes til Udvidelse af Samlingen af nordisk Maler- og Billedhuggerkunst, navnlig ved en Overbygning af Gaardene, saaledes at derved tilvejebringes Udstillingslokaler med Ovenlys i Gulvhøjde med Lokalerne paa 1ste Sal.

Et andet Mindretal, Carl Jacobsen, stiller følgende Forslag:

»Lad os benytte Statens Museum for Kunst til det, det er bestemt for.

Lad os benytte Malerisamlingens Lokaler til Malerisamling, foreløbig i de tyve Aar, hvor de, som Direktøren siger, er tilstrækkelige.

Lad os ikke samle al Kunst i Kjøbenhavn og endnu mindre inden Museets Rum.

Lad os benytte Statens aarlige Bevillinger til Anbringelse af Kunstværker i de offentlige Bygninger, Pladser og Haver ikke blot i Hovedstaden, men ogsaa i Landets andre Byer. Saa vil Bygningen være tilstrækkelig ikke i 20, men i 50 eller 100 Aar.

Lad os udvikle Provinsmuseerne og give dem god Kunst. De kan trænge dertil; thi de er sandelig ikke alle Elitesamlinger.

Lad os anbringe den danske Skulptur, for saa vidt den skal knyttes til Statens Museum, dels i Forhallen, som trænger dertil, og dels i et nyt Anlæg med Marmorstatuer i det frie paa Terrasserne ud imod Porten, eventuelt indhegnet med Arkader eller Pavilloner til Opstilling af Marmorstatuer, og

Lad os overbygge de to Gaarde til Brug for Afstøbningssamlingen og indrette Rummet over Forhallen til en Studiesamling af Gibsafstøbninger af de Ting, som det store Publikum ikke vil kalde Elite, men som er nødvendigt Materiale til Studium af Kunsten.

For saa vidt man imidlertid ikke vil gaa ind paa den af mig saaledes angivne Plan for den fremtidige Ordning, kan jeg slutte mig til det af Kontorchef WEIS fremsatte Forslag, der væsentligt slutter sig til Flertallets subsidiære Forslag. Der er her foreslaaet en Ordning, som vel efter min Mening maa staa tilbage for mit Hovedforslag, men som i det hele paa en tilfredsstillende Maade løser den af Ministeriet stillede Opgave.«

FORSKELLIGT.

Et græsk Vasebillede. Ved Gengivelsen af det til Cand. mag. VILH. WANSCHERS Artikel om dette Emne hørende Billede (»Architekten« Side 451) er ved en beklagelig Fejltagelse bortfaldet de Kvadrater, som er nødvendige til bedre Forstaaelse af Teksten. »Architekten« bringer derfor hermed en ny Gengivelse af samme Billede, rekonstrueret med Kvadreringen, som tidligere var udeladt.

❦

Titelbilledet til »Architekten«s 6te Aargang, som afsluttes med nærværende Hæfte, er en Gengivelse af et af de mange fortrinlige Fotografier af kjøbenhavnske Bygninger, Torve, Gader o. s. v., der skyldes Frk. LAURBERG.

❦

Vibensgaard. Red. har modtaget følgende: I Tilslutning til den Billederne af »Vibensgaard« ledsagende Tekst i 49de Hæfte af nærværende Tidsskrift ønsker jeg at udtale, at den architektoniske Udarbejdelse af dette Arbejde er gjort af Architekt ROSEN. PETER NEERSKOV.

Lemvigh & Co., Niels Juelsgade 5
Mariboe, Svend, Cort Adelersgade 10
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33.

Bygningsbeslag og Værktøj m. m.
Rom, C. Th., & Co., Axelhus 2 B
Vermehren, Edv., Eftf., Nørrebrogade 18 A

Clichéer, Reproduktion, Lyskopiering, Stempler samt Tegninger hertil.
Atelier Friis, Møntergade 12
»Elektra«, Løngangsstræde 37
Hansen, Charles, Nørregade 6
Lundbye, T. E., Ahornsgade 1

Cycler.
Rom, C. Th. & Co. Axelhus 2 B.

Dampskorstene, runde.
Holbøll, Olaf, & Poul Poulsen, Rosenvængets Sidealle 5
Jensen, Emanuel, & H. Schumacher, Akts., Godthaabsvej 90
Køhler, Vilh., Ryesgade 25
Meier, F., Valby.
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Dørlukkere.
Kjøbenhavns Dørgreb- & Metalvarefbr. Skindergade 39
Nørholm, N., & Søn, Klosterstræde 23.

Elektriske Anlæg, Elevatorer. Lynafledere, Materiel m. m.
Andersen & Meyer, Løvstræde 8.
Dansk Akts. Siemens-Schuckert, Palægade 6
Elektrisk Bureau, Stormgade 12
Hassel & Teudt, Bredgade 43
Hellesens Enke & V. Ludvigsen, Blaagaardsgade 17
Kemp & Lauritzen, Nytorv 5.
Riedel, C. F., Eftf., Ny Vestergade 9
Sørensen, Ferd. E. & Co., Dr. Tværgade 55
Timm, Brødr. J & O., Vesterbrogade 45
»Titan«, Akties., Tagensvej 32 og Vesterbrogade 1
Tvermoes & Abrahamson, Købmagergade 22
»Vølund«, Aktieselskab, Blegdamsvej 32

Fajance- og Porcellænsovne, Kaminer m. m.
Kjær, C. V., Købmagergade 42
Kähler, Carl F., Jernbanegade 5
Nielsen, E., Nørrebrogade 44

Forsikringsvæsen.
Forsikrings-Aktieselskabet »Skjold«, Raadhusstræde 1

Gade-, Vej- og Kloakanlæg, Havne- og Kystarbejder m. m.
Hinrichsen, F., Vesterbrogade 20
Hoppe, V., & Lutz-Petersen, Rolighedsvej 21
Larsen, Hans & Jørgen, Griffenfeldtsgade 37
Rasmussen, Niels, & H. Schiøtz, Gl. Kongevej 114
Schøller & Rothe, Fælledvej 27

Glarmestre, Glas, Glasmaleri m. m.
Dansk Glasindustri, Nyhavn 31
Engstrøm, O., Borgergade 53
Mandix, H., Nørregade 35

Have-Architektur.
Jørgensen, Erstad E., Fjords Allé 18

Ingeniører, Jernstøberier m. m.
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39
Semler & Matthiassen, Nørrevoldgade 12
»Titan«, Akts., Tagensvej 32 og Vesterbrogade 1
»Vølund«, Akts., Blegdamsvej 32

Isolationsfarve, Isolationsstof, Kork-Isolering m. m.
Akts. Diatomee silicium, Rosenborggade 1
Dansk Isolationsfabrik, Vesterbrogade 49
Rump, Harald, Østervoldgade 8

Linoleum, Linotol m. m.
Bonne, C. Riis, Cityhus, Citygade
Dansk Linotol-Kompagni, Kompagnistræde 22
Magasin du Nord, Kongens Nytorv
Meyer, Em., Jorcks Passage
Olesen, O., Højbroplads 4

Malerarbejde.
Bendix, Otto, Nørregade 26
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21
Mandix, H., Nørregade 35
Schübeler's Sønner, H., Nordre Frihavnsvej 19
Øjgaard, M. Chr., Rosenborggade 2

Maskinsnedkeri, Møbler m. m.
Jensen, Severin & Andreas, Kongens Nytorv 21

Opvarmning og Ventilation, Armatur hertil m. m.
Albrectsen & Madsen, Ravnsborggade 20
Bruun & Sørensen, Palægade 8 og Aarhus
Christianshavns Jernstøberi, Holmbladsgade 23
Monies & Andersen, Raadhusstræde 4
Recks Opvarmnings-Comp., Lyngbygade
Ramsing, Chr., Tordenskjoldsgade 11
»Titan«, Akts., Tagensvej 32 og Vesterbrogade 1
»Vølund«, Akts., Blegdamsvej 32

Patentkontorer.
Lehmann & Ree, Vimmelskaftet 48

Prisme-Glas.
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33

Saltsyre, Gibs, Vandglas.
Hansen, Vilh., & Co., Nørrebrogade 30
Prior, Axel, Akts., Bredgade 33

Skifer-, Kobber- og Zinkdækning.
Timm, Brødr. J. & O., Vesterbrogade 44

Smedearbejde, Ankerjern, Sikkerhedsgittere, Havehegn m. m.
Doberch, F. W. & Søn, Lille Strandstræde 22
Fiedler, V., H. C. Ørstedsvej 30
Høst, P. W., Ravnsborggade 12.
Kjøbenhavns Asfaltkompagni, Akts., Kg. Enghave
Schæbel, Ferd., Mikkelbryggersgade 6

Staal- og Jærnbjælker, Plader, Taljer m. m.
Berendsen, Sophus, Aktieselskab, Gl. Torv 24
Jensens, Jørgen, Eftf., Vestergade 16
Lemvigh-Møller, J. F., Kultorvet 11–13
Nienstædt & Co., Vester Boulevard 20
Rahr, Chr. C., & Comp, Vestervoldgade 31
Rønberg, Oluf, Nørrefarimagsgade 41
Vold, L., Nansensgade 25 B

Stenhuggerier, Marmorarbejder m. m.
Faxe-Limhamn Kalkbrud, St. Annæplads 26
Hagen & Co.'s Eftf., Gothersgade 8
Halmstads Stenhuggeri, Aktiebolag, H. C. Ørstedsvej 24
Larsen, H. & J., Griffenfeldtsgade 37
Nielsen, E., mekanisk Stenhuggeri, Nørrebrogade 44
Schannong, Peter, St. Kongensgade 84
Scheller, Carl, Nørrebrogade 52
Sode, A., H. C. Ørstedsvej 32
C. Wienbergs Stenhuggeri, Østerbrogade 132

Stukarbejder.
Berg, Hans Chr., Aaboulevard 44
Dansk Gibsindustri-Kompagni, Akts., Mariendalsvej
Klingsey & Levin, Fælledvej 7
Petersen, Hans Lamberg, Lykkesholms Allé 8

Tagpap m. m.
Evers & Co, Frederiksholms Kanal 6
Prior, Axel, Aktieselskab, Bredgade 33
Villadsen, Jens, Herluf Trollesvej 4

Tapeter.
L. Fraenckel, Østergade 58

Teglværksprodukter m. m.
Andersen, Knud, Odense Havn
Frederiksholms Tegl- & Kalkværker, Tordenskjoldsgade 3

Tegneartikler.
Knudsen, Cornelius, Købmagergade 15
Petersen, J. Chr., St. Kirkestræde 1

Textil-Artikler m. m.
Olesen, O., Højbroplads 4

Træ og Trævarer.
Krause, M. H., Niels Ebbesensvej 6
Trækompagniet, Frihavnen

Udgiver: AKADEMISK ARCHITEKTFORENING. — Redaktør: Architekt K. ARNE-PETERSEN.
Redaktionsudvalg: Architekterne EUGEN JØRGENSEN og ALFR. THOMSEN.
Kontor: Helgolandsgade 5. **Telf. 4525.**
Trykt hos Nielsen & Lydiche.

FR. SCHIØTT:

CHRISTIANSBORG SLOT

OG

ARBEIDERNE FOR DETS GENREISNING

TILLÆGSHEFTE TIL ARCHITEKTEN,
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING,
BIND VI.

KJØBENHAVN MCMIIII
UDGIVET AF AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

BILLEDERNE FRA
F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER.

FR. SCHIØTT:

CHRISTIANSBORG SLOT

FIG. I. CHRISTIANSBORG SLOT, SET FRA HØJBROPLADS. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

I.
CHRISTIAN FREDERIK HANSENS BYGNING.

Da Christian VI's Pragtbygning sank i Grus 1794, var Statens finansielle Forhold ej gunstige, og da saa Byens Brand kom til det næste Aar, er det forstaaeligt, om end pietetsløst mod den gamle, historiske Plads for Slottet i Kjøbenhavn, *castrum de Hafn*, under hvis Ly Bondebyen var fremvoxet til en kgl. Residensstad, at man kunde fatte den Tanke at opgive Christiansborg som Kongebolig og anvende det til Magasinering af allehaande Institutioner, der enten vare blevne hjemløse ved Slotsbranden, eller for hvis Lokaler man troede at have bedre Brug. Om disse Kombinationer i en af Slotsfløjene af Arrester, Politilokaler, Raadstue, Hof- og Stadsret, Højesteret og Kunstakademi er der alt i forrige Aargang af »Architekten« gjort Rede*), saavelsom om, hvorledes det endelig lykkedes at faa det gamle Slots Gjenopførelse som Kongebolig slaaet fast, med Bevarelse af det levnede pompøse Anlæg af Ridehuse, Stalde etc.

Langsomt gik det med Opførelsen i Krigsaarene og de efterfølgende, i økonomisk Henseende ligesaa fortvivlede Fredsaar. Først 1828 var man kommen saa vidt, at 130 Værelser vare færdige, og at Slottet den 1. November kunde indvies ved Prinds Frederik Christians Formæling med Frederik VI's Datter, Prindsesse Vilhelmine. Senere fortsattes Arbejdet med Indretning af Gemakker, og til Udgangen af 1838 skal der paa Slottet være anvendt 2.249.800 Rdlr.; men helt færdigt blev det ej. Efter 1848 standsedes den videre Fuldførelse og der skete en Del Forandringer i Stueetagen, hvor Rigsdagen fik Plads; — Thingenes Mødesale have vel sammen med Porten, Slotskirken og Malerisamlingens Lokaler været de bedst kjendte Dele af Bygningens Indre; de færreste, selv af Kjøbenhavnere, have naaet at bese de kongelige Lejligheder i Beletagen.

Nu, da Spørgsmaalet om Slottets Gjenopførelse atter er fremme, kan det

*) Fr. Schiøtt, Kjøbenhavnske Nybygninger ved næstsidste Aarhundredskifte.

vel have Interesse at blive bekjendt med, hvorledes C. F. HANSEN med Bistand af sin Svigersøn G. F. HETSCH havde indrettet Slottet, og hvorledes det var smykket med Arbejder af de bedste dalevende danske Kunstnere. En detailleret, sikkert paa officielle Kilder hvilende Beskrivelse findes i S. STERMS, 1841 udkomne Beskrivelse over Kjøbenhavn og meddeles her med nogle Ændringer.

Christiansborg Slot ligger paa den nordvestlige Kant af Slotsholmen og aldeles frit, da det er omgivet mod Øst af Slotspladsen, mod Syd af Kavalergaarden og Tøjhusgaden, mod Vest af en smal, fri Plads, der gaar langs mellem det og Kanalen og kun er afbrudt ved Marmorbroen, og mod Nord ligeledes af en fri Plads mellem det og Kanalen, paa hvilken de, før til Slottet hørende, men nu til Thorvaldsens Museum benyttede Bygninger ligge. Det udgjør en Samling af Bygninger, der alle ere satte i Forbindelse med hinanden indbyrdes; Slottet selv indeslutter med sine 4 Fløje, hvoraf den vestre er afbrudt, den indre Slotsgaard; i lige Linie med Façaden mod Slotspladsen, dog et Fag længere tilbage, løbe 2 Kommunikationsbygninger, en mod Nord, der forbinder Slottet med Slotskirken, og en mod Syd, der forbinder det med Kancellibygningen. Den vestre Fløj af Slottet er ogsaa sat i Forbindelse ved 2 Kommunikationsbygninger, dels imod Nord med de Staldbygninger, hvori Ridehuset er anbragt, og dels mod Syd med de Staldbygninger, hvorover Hoftheatret er, og med det store kongelige Bibliothek. Mellem de to mod Nord løbende Kommunikationsbygninger er Prinds Jørgens Gaard og mellem de to mod Syd Kavalergaarden. Foran den vestre Fløj er Ridebanen, der er omgiven af Buegange, bag hvilke Staldbygningerne ere anbragte; disse Buegange støde op til de 2 vestlige Kommunikationsbygninger og mod Vest til Marmorbroen.

Det egentlige Slot.

Dette bestaar af fire Fløje, der indeslutte den indre Slotsgaard. Hovedfaçaden vender mod Slotspladsen; fra hver Ende af samme løber en Fløj mod Vest, og parallel med Hovedfaçaden er den fjerde Fløj, der i Midten er afbrudt, men forbunden ved en Kolonnade. Begge Sidefløjene springe frem i Endepavilloner, der gaa 2 Fag ud fra den fjerde Fløj, og saaledes danne disse Endepavilloner med den afbrudte Fløj Façaden mod Ridebanen. Slottet har sex Etager, nemlig: Kælder, Stueetage (*Dameetage*), nederste Mezzanin, Kongens Etage, Kronprindsens Etage og øverste Mezzanin. Rundt om Slottet er en Sokkel, hvori Kælderetagens Vinduer ere anbragte, og over den nederste Mezzaninetage løber en Kordongesims, der fortsættes rundt om alle Kommunikations- og Bibygninger. Det øverste af Slottet er omgivet af en Hovedgesims, hvori øverste Mezzaninetages Vinduer ere anbragte; det er kronet med en Attik, og Taget er belagt med blaa Tagsten.

Hovedfaçaden, der er 180 Al. lang, 46 Al. høj og 42 Al. dyb, har et Midtefremspring og to Endefremspring. I Midtefremspringet er Hovedindkjørselen anbragt med Nischer paa hver Side*); over dem ere 4 Medaillonbasreliefs af A. THORVALDSEN samt over Porten en Indskriftstavle.

*) Heri anbragtes senere 4 Broncefigurer: Herkules, Minerva, Nemesis og Æskulap, den første af THORVALDSEN, de andre modellerede af V. BISSEN efter Thorvaldsens Skitser.

Over Indkjørselen i Højde fra Kordongesimsen til Hovedgesimsen er anbragt en Portal med 6 runde, fritstaaende corinthiske Søjler, der bære en Fronton*); imellem Søjlerne er 5 Fag Vinduer i hver Etage, og foran dem i Kongens Etage er en Altan. Paa hver Side af Midtfremspringet ere 7 Fag Vinduer og i hvert af de med Frontoner smykkede Endepartier 1 Fag, der i Kongens Etage er forsiret med en Portal af to Kolonner og en Altan.

Den søndre Sidefløj, der vender ud mod Kavalergaarden, er 195 Al. lang, 46 Al. høj og 36 Al. dyb og har 28 Fag Vinduer; til denne svarer aldeles den nordre Sidefløj, der vender ud mod Prinds Jørgens Gaard.

Den afbrudte vestre Fløj, der er 180 Al. lang, 46 Al. høj og 29 Al. dyb, har 3 Fag Vinduer paa hver Side af Kolonnaden. Vinduerne i Kongens Etage ere i denne Fløj ligesom i Endepavillonerne Altanvinduer. Kolonnaden, der er af samme Højde som

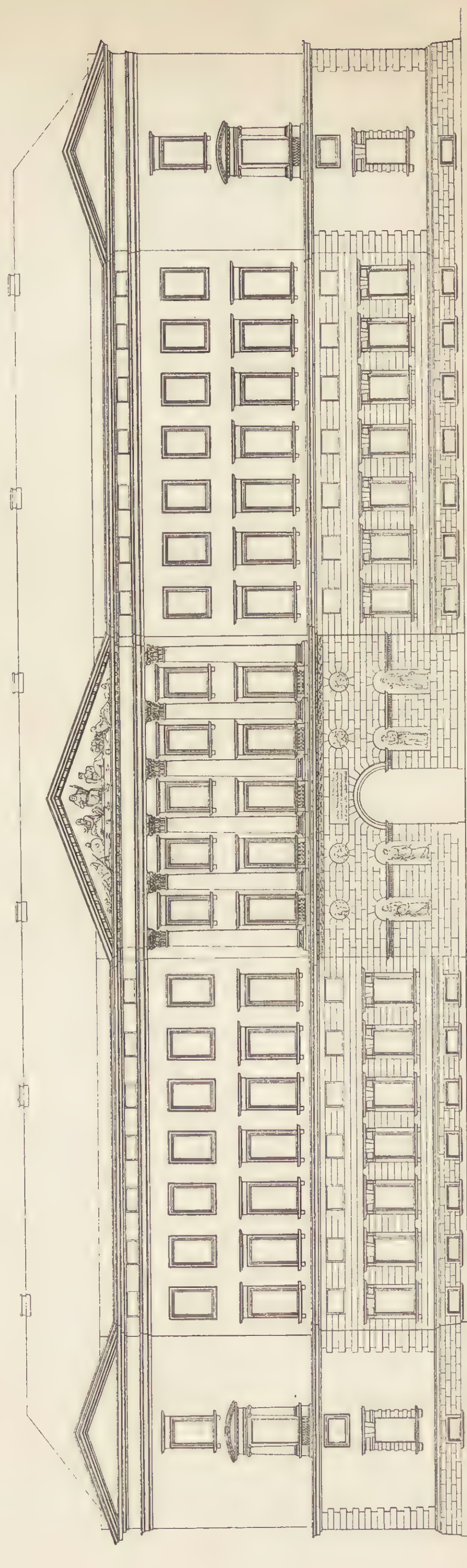

FIG. 2. CHRISTIANSBORG SLOT. FAÇADE MOD SLOTSPLADSEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

*) Heri anbragtes 1847 et Terracotta-Basrelief, fremstillende Jupiter paa Olympen omgiven af Minerva, Nemesis, Okeanos og Gæa. Det var udført af Billedhugger G. Borup efter Thorvaldsens, for Raad- og Domhuset oprindelig bestemte Skitse.

Kordongesimsen, bestaar af 4 Rækker doriske Kolonner, 8 i hver Række; de danne 3 Gange, af hvilke den midterste er lidt bredere end de ydre. Ved hver Ende af den midterste Gang ere aabne Trapper, der føre til Stueetagen. Gulvet er belagt med hugne Kvaderstene, Loftet forsiret med Kasetter, prydede med Stukornamenter. Over Kolonnaden er fuld Gesims og en Altan med Balustre; Taget er fladt og danner en Overgang fra den ene Del af den afbrudte Fløj til den anden. *)

Imod den indre Slotsgaard er Hovedindkjørselen prydet med en Portal af 4 fritstaaende joniske Søjler med Fronton af Dresdener Sandsten. Etagerne over Kordongesimsen ere dekorerede med kanelerede corinthiske Lisener med fuldt

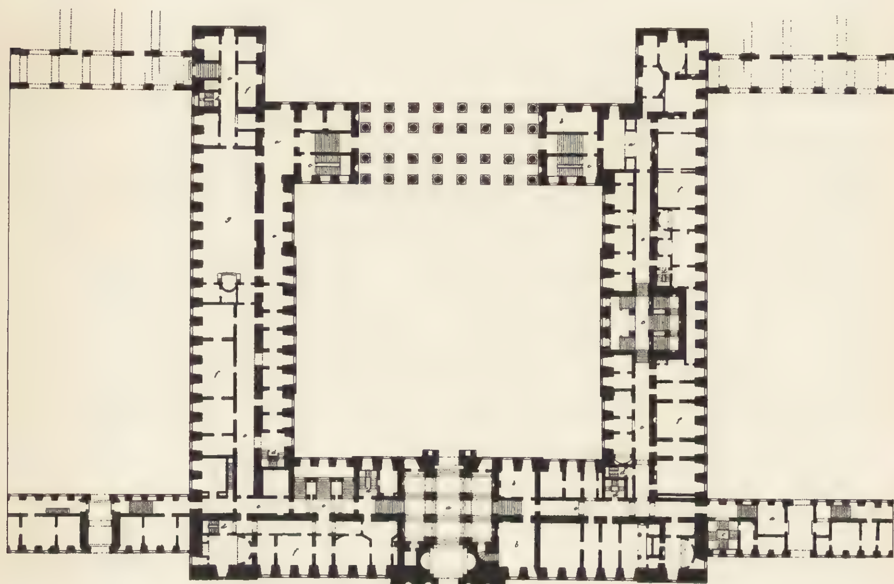

FIG. 3. CHRISTIANSBORG SLOT. DAMEETAGEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

Entablement og Attik, Hovedfløjen med 10 Lisener, hvorimellem er 9 Fag Vinduer, og Sidefløjene hver med 8 Lisener og derimellem 7 Fag Vinduer; i alle 3 Fløje ere Vinduerne i Kongens Etage Altanvinduer. I Midten af den nordre Sidefløj er en Dør, der fører til Dronningens Trappe, og i den søndre Fløj en, der fører til Højesteretssalen. Paa hver Side af disse Døre, i Enderne af Fløjene ere mindre Døre, der føre til Kælderetagen. Gaarden er brolagt med firkantede Granitsten og Fortogene, der ere et halvt Trin højere end den øvrige Gaard, med hugne Kvaderstene. Ved Fortogene ere anbragte 12 støbte Jernlygtepæle med Glaskugler.

---

*) Om Slottets, fra Christian VI's Bygning stammende Murmasser give følgende Notitser fra 1783 nærmere Oplysning. Murtykkelserne vare: i Kælderen 5 Al. 4 T., i Dame-Etagen og nederste Mezzanin 4 Al. 4 T., i Kongens Etage 2 Al. 14 T. og i Kronprindsens Etage 2 Al. 6 T. Etagehøjderne, regnede fra Gulv til Gulv vare: i Kælderen 9 Al., i Dameetagen 9 Al., i nederste Mezzanin 5 Al. 6 T., i Kongens Etage 10 Al. 18 T., i Kronprindsens Etage 9 Al. 12 T. og i øverste Mezzanin 4 Al. 18 T.

Hovedindkjørselsporten, der fører fra Slotspladsen til den indre Slotsgaard, er anbragt i det midterste Parti af Hovedfaçaden (Fig. 3 a). Den er paa hver Side dekoreret med 4 Par koblede doriske Kolonner af Sandsten med Kappehvælvinger og Gurter i fortrykte Buer. Paa begge Sider af Porten ere Forpladser anbragte, der ere et Trin højere end Porten, de ere dekorerede hver især med 4 Par koblede Lisener med Kappehvælvinger og Gurter i Cirkelbuer. Saavel Hvælvingerne som Lisenerne og Gurterne ere af Mursten og Puds med Stuksirater. Fra Forpladserne føre Stentrapper, der ere anbragte imellem de midterste Lisener, op til Stueetagen. I begge Ender lukkes Porten med dobbelte Fløjporte, og over disse ere halvrunde Vinduer af støbt Jern. Gulvet er belagt med hugne Kvader-

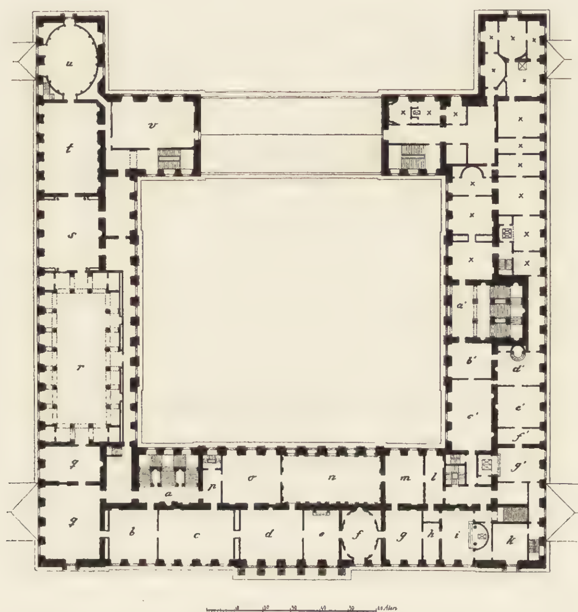

FIG. 4. CHRISTIANSBORG SLOT. KONGENS ETAGE. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

stene; i hver af de 4 midterste Kappehvælvinger er anbragt en Lampe med Glaskugle og Kontravægt.

Af de nævnte Trapper fører den til venstre til *Kongens Trappe*, (Fig. 3 c. Fig. 4 a), som indtager 3 Fag Vinduer mod den indre Slotsgaard og hviler paa massive Hvælvinger, der støttes i hver Etage med 4 Pilastre af norsk Marmor med ferniserede Broncekapitæler, skiftende for hver Etage fra den toskanske til den corinthiske Orden. Fra Reposen i Stueetagen føre 2 Løb til Reposen under Vinduerne og derfra et Løb tilbage op til Mezzaninetagen og saaledes gjennem alle Etagerne; fra Reposen i Stueetagen fører et Løb til Kælderetagen. Alle Reposerne ere belagte med hvide Marmorfliser. Trappens Trin ere af fuldt Mahognytræ, og Gelænderne ere af ferniserede Broncebalustre med Mahognyhaandgreb. Væggene, der ere af Glitmarmor, ere dekorerede med Lisener af samme Orden som de i Etagen værende Kolonner; Dørindfatningerne ere af norsk Marmor og i Kongens Etage prydede med ferniserede Broncezirater. Gesimserne,

Gurterne og Lofterne ere af Stuk med hvide Stuksirater. Ligefor det Løb, der fører fra Reposen under Vinduerne til Kongens Etage, er anbragt en Portal, der er dekoreret med joniske Lisener med Fronton; i Portalen staar en Piedestal af norsk Marmor, der bærer en overordentlig skøn Vase af svensk Porfyr; denne Vase er, ligesom flere, der forefindes i de kongelige Gemakker, en Foræring af der svenske Hof. Paa Trappens Hovedmur er paa begge Sider af det midterste Løb i Hovedetagerne anbragt Marmornischer, hvori staa Gibsstatuer: i Stueetagen Malerkunsten og Talekunsten, i Kongens Etage Digtekunsten og Billedhuggerkunsten og i Kronprindsens Etage Architekturen og Filosofien. Statuerne, der forestille de bildende Kunster, ere af C. Christensen, de tre andre af F. C. Krohn. Trappen oplyses ved ferniserede Broncelampetter.

Denne Trappe fører til de for Kongen bestemte Gemakker, der er $9^1/_2$ Al. høje og vende dels ud mod Slotspladsen, dels mod den indre Slotsgaard.

Kongens store Lakajgemak (Fig. 4 b) paa 3 Fag Vinduer, der ligesom Vinduerne i de følgende Rum vende mod Slotspladsen; Væggene inddelte i Felter og betrukne med lysegrønt oliefarvet Lærred med forgyldte Lister. Paa Pillerne mellem Vinduerne Spejle i forgyldte Rammer og paa Kakkelovnen en i den danske Porcellænsfabrik forfærdiget Vase, der ligner Porfyr; af dette Slags Vaser findes adskillige i de øvrige Gemakker.

Første Kavalergemak (Fig. 4 c) paa 4 Fag Vinduer. Væggene, der ere betrukne med graat Atlask, ere dekorerede med store Malerier af Professor J. L. Lund, der forestille Nordens Religionskultus i de forskellige Tidsaldre. Paa Væggen mod Lakajgemakket fremstiller det ene Maleri Solens Tilbedelse og det andet Thors Tilbedelse; ligeoverfor Vinduerne er et overordentligt stort Maleri, hvor Kristendommens Indførelse ved Ansgarius fremstilles; paa den fjerde Væg et Maleri, hvorpaa er afmalet en katolsk Procession og et andet, der fremstiller Protestantismen. Over Gemakkets 4 Døre er ogsaa anbragt Malerier, — ligeledes af Lund — der forestille Styrken, Troen, Kærligheden og Haabet og ere ordnede saaledes, at de ere i Harmoni med de store Malerier. Loftet og Frisen ere malede graat i graat, kun med enkelte forgyldte Stuksirater. Gulvet er indlagt *en parquet*. Her ere 2 Kakkelovne; Lysekronerne ere af Glas og forgyldt Bronce til 40 Lys, og desforuden er her anbragt 4 Broncekandelabre med forgyldte Sirater. Stolene ere hvidlakerede og forgyldte, betrukne med rødt Damask; Gardinerne ere af samme Slags Tøj med gule Silkeagramaner og Frynser.

Andet Kavalergemak (Fig. 4 d) har 3 Fag Altanvinduer. Væggene ere betrukne med lyseblaat Atlask, hvori ere indvævede hvide Ornamenter; Listerne omkring Betrækket ere forgyldte. I den lange Væg er en Kakkelovnsnische, hvorover et af Krohn udført Basrelief, der forestiller Thetis, som i Vulkans Værksted forlanger Achilles's Vaaben. Loftet er af en sart Tone, rigt dekoreret med Guld, og Frisen er forgyldt med hvide Ornamenter. Omkring Gemakkets 4 Døre ere Indfatninger med Konsoler og Snirkler, hvide med forgyldte Sirater. Gulvet er indlagt *en parquet* af Eg, Mahogny og Lind. Paa Pillerne mellem Vinduerne ere 2 Spejle med forgyldte Rammer og Marmorkonsoler. Her ere 3 Lysekroner af Glas og forgyldt Bronce, den største til 30 og de mindre hver til 18 Lys, og 2 Kandelabre, der staa paa Konsolerne, hver til 6 Lys. Stolene ere hvid-

lakerede og forgyldte, betrukne med lyseblaat Atlask med hvide afpassede Mønstre. Gardinerne ere af lyseblaat Atlask med hvide Borter og blaa Frynser.

Kongens Trongemak (Fig. 4 e) er paa 2 Fag Altanvinduer. Væggene ere af gult Stukmarmor og dekorerede med fire Malerier af C. W. ECKERSBERG: Hertug Adolf af Holsten, der henviser de danske Stænder, som ere komne for at tilbyde ham den danske Krone, til Grev Christian af Oldenborg; — Thinget, hvor Kong Christian I aflægger Kongeeden og hyldes som Konge; — Souverænitetens Overdragelse til Frederik III af de danske Rigsstænder; — Peder Schumacher, der overrækker Frederik III Udkastet til en ny Kongelov*). Gemakkets 2 Døre ere af massivt Mahognytræ og prydede med Lisenportaler, der ere ægte forgyldte. Over hver Dør er anbragt et allegorisk Maleri ligeledes af ECKERSBERG, det ene forestillende Havet og det andet Jorden. Ved Væggen ligeoverfor Vinduerne staar den kongelige Trone, hvortil 3 med rødt Fløjl betrukne Trin føre. Sædet og Rygpuden ere beklædte med rødt Fløjl og den sidste prydet med Kongens Navnetræk, omgivet af en Laurbærkrans, i Guldbroderi. Stolen og Armene, der dannes af to bevingede Løver, er hvidlakeret og forgyldt. Over Tronen, der ligeledes er hvidlakeret og rigt forgyldt, er en Baldakin, hvorpaa Rigsinsignierne ere anbragte. Den er behængt med carmoisinrødt Fløjl med ægte Guldfrynser og bliver baaret af to af THORVALDSEN forfærdigede, paa Piedestaler staaende Caryatider af carrarisk Marmor**), Paa den Væg, hvorved Tronen staar, er i forgyldte Felter anbragt paa højre Side det oldenborgske og paa venstre Side Danmarks Vaaben. Loftet er rigt forsiret med forgyldte Stukornamenter; Gulvet er indlagt *en parquet* af Ahorn, Mahogny og Eg. Paa hver Side af Tronen staaer en ægte bronceret Piedestalkakkelovn, hvorpaa er en Alabastervase, prydet med Basrelief, der forestiller en bacchantisk Scene. Under Loftet en Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 40 Lys. Paa Pillen mellem Vinduerne er et i forgyldt Ramme indfattet stort Spejl med Marmorkonsol, hvilende paa forgyldte Griffer, og Konsolspejl; paa Konsolen staar en forgyldt Broncekandelaber til 6 Lys. Af Møbler er her 4 hvidlakerede og rigt forgyldte Taburetter med carmoisinrødt Silkefløjelsbetræk. Gardinerne ere af samme Slags Tøj med Guldbroderi og Frynser.

Statsraadsværelset (Fig. 4 f) er et ovalt Gemak, omtrent af samme Størrelse som det foregaaende, med et Fag Vinduer. Væggene, der ere af indenlandske, bejtsede Træsorter, ere dekorerede med joniske Lisener, og Felterne mellem disse ere forsirede med Portræter af Danmarks Lovgivere: Knud den Store, Valdemar den Store, Valdemar Atterdag, Margrete, Christian III, Frederik II, Chri-

---

*) Se Afbildningerne i E. HANNOVER, Maleren C. W. Eckersberg. Kbhv. 1898. Fig. 61—64.

*) »Den ene, der skal forestille Almuen, har et Gedeskind knyttet over Underklædningen, en dorisk Kiton; den anden, der forestiller de højere Samfundsklasser, er iført den rigere joniske Kiton med et folderigt Gevandt (Peplos) over; der er ellers ikke, i Holdning eller Udtryk givet nogen dybere Karakteristik af Forskellen. De udførtes efter Bestilling fra Polen 1812, og deres Bestemmelse var at bære en Mindetavle, hvorpaa Napoleons Løfte om at gjenoprette Polen skulde foreviges. Da Napoleons Tog mod Rusland mislykkedes, blev Polen ikke gjenoprettet, og der var saaledes ikke Brug, hverken for Mindetavle eller Karyatider. Thorvaldsen fuldførte dem imidlertid og fik dem senere anbragte mellem de Værker, hvormed det gjenopførte Kristiansborg skulde smykkes«. M. GALSCHIØTT, Thorvaldsens Museum. P. 47.

stian IV og Frederik III. Disse Portræter ere udskaarne i Medailloner af Lindetræ af Billedhugger HELDT efter Professor ECKERSBERGS Tegninger. Paa samme Maade udarbejdede fremstilles de danske Provinser ved enkelte Dele af Danmarks og Hertugdømmernes Vaaben. Væggene ere endvidere prydede med Sindbilleder paa Retfærdigheden, Videnskaberne, Søfarten og Agerdyrkningen, ligeledes udskaarne i Træ. Dørene ere af fuldt Mahogny. Ligeoverfor Vinduet er en Kamin af carrarisk Marmor med en af Blikkenslager IRGENS udarbejdet Messinggitterdør. Over Kaminen er et Spejl i forgyldt Ramme. Loftet er fladt hvælvet, malet som en Paraply med forgyldte Sirater. Lysekronen, der er af Glas og forgyldt Bronce, er indrettet til 24 Lys. Paa Gulvet et Tæppe af rødt Klæde med gule Sirater. Af Møbler er her et rundt Bord, hvis Plade, 3 1/2 Al. i Diameter, er udarbejdet af et eneste helt Stykke Træ fra de danske Besiddelser i Ostindien, og 10 Mahognylænestole. Gardinerne og Møbelbetrækket ere af carmoisinrødt Atlask.

Kongens Dagligværelse (Fig. 4 g) er paa 2 Fag Vinduer. Væggene dekorerede med Arkader og i 4 af disse ere anbragte Malerier af C. A. LORENTZEN, forestillende forskellige Egne af de danske Besiddelser, nemlig: Søndermarken, Christianssted i Vestindien, Tranquebar i Ostindien og Egnen omkring Geiser i Island. I Buerne over Malerierne og Dørene ere anbragte allegoriske Billeder, malede graat i graat, der fremstille Kunstnernes, Videnskabernes, Religionens, Handelens, Søfartens, Agerdyrkningens og Sø- og Landmilitæretaternes Attributer. Værelset er iøvrigt paneleret og Farven lysegul; det er smykket med en Frise, bestaaende af Griffer og Kandelabre. Paa Pillen mellem Vinduerne er et Spejl i forgyldt Ramme med Konsol. En Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce er indrettet til 24 Lys. Gulvet er belagt med et skotsk, rødt og sort Tæppe. Af Møbler er her 10 Mahogny Stole, betrukne med carmoisinrødt Damask, og et rundt Mahognybord. Gardinerne ere af samme Slags Tøj med røde og hvide Frynser.

Kongens Kabinet (Fig. 4 h) er paa et Fag Vinduer. Væggene ere panelerede og betrukne med gult Damask med forgyldte Lister. Over Dørene ere anbragte 2 fortrinlige Dyrmalerier, malede af C. D. GEBAUER. Loftet er fladt hvælvet og dekoreret med ottekantede Kasetter og Stjerner, malede graat i graat med Guldsirater. Her er anbragt en forgyldt Broncelysekrone til 12 Lys og 4 Lampetter paa Siderne af Dørene, hver til 4 Lys. Møblementet bestaar af en Mahogny-Sekretær, et Mahogny-Divanbord, en tyrkisk Sofa, 4 hvidlakerede Stole med forgyldte Sirater samt et Spejl i forgyldt Ramme. Gardinerne og Møbelbetræk ere af gult Damask. Gulvet er belagt med et gult og hvidt figureret Tæppe.

Kongens Sovegemak (Fig. 4 i) har 2 Fag Vinduer. Sengestedet er anbragt i Nische ligeoverfor Døren til det sidstomtalte Gemak; det er et Trin højere end Gulvet og drapperet med grønt Damask; foran samme staa 2 hvide Kolonner ornerede med Guld. Gemakkets Farve er grønlig, og Væggene ere prydede dels med 5 Basreliefs, der forestille Emblemer paa Haandværk, Handel, Agerdyrkning, Videnskaber og Skibsfart, og dels med Medailloner med Basreliefs, alle malede graat i graat. Loftet er ligeledes malet graat i graat med en Fremstilling af Natten og Dagen efter THORVALDSENS Basreliefs. Gulvet med et sort blomstret skotsk Tæppe. En Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 24 Lys. Mellem

Vinduerne er et Spejl i forgyldt Ramme med Marmorkonsol; lige der overfor staar Kakkelovnen med en Vase. Møblerne ere hvidlakerede med forgyldte Sirater; Gardiner og Møbelbetræk af grønt Damask.

Ved Siden af Kongens Sovegemak er et *Værelse* (Fig. 4 k) paa et Fag Altanvinduer og betrukket med grønt figureret Papir. Gardinerne ere af hvidt Lenon og Gulvet belagt med et grønt og rødt skotsk Tæppe. Fra dette Værelse kommer man ud paa en Gang, der fører til Dronningens Gemakker, og fra denne Gang føre Trapper saavel til de i nederste Mezzanin værende Værelser, der ere indrettede til Haandbibliotheket, som ogsaa til Kommunikationsbygningen mellem Slottet og Kirken.

Fra Kongens Sovegemak fører en Dør til *Kongens lille Lakajgemak* (Fig. 4 l) der har et Fag Vinduer og ligesom de følgende Værelser vender mod Slotsgaarden. Værelset er paneleret og betrukket med gult Papir.

FIG. 5. CHRISTIANSBORG SLOT. APARTEMENTSSALEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

Kongens Parolsal (Fig. 4 m) er paa 2 Fag Vinduer, og dens Tone er grønlig. Væggene, der ere panelerede, ere dekorerede med 4 store Malerier af ECKERSBERG forestillende: Elefantordenens Indstiftelse, Landmilicens Oprettelse af Frederik IV, det første Orlogsskibs Indlæggelse i Dokken i Overværelse af Christian VI og Minder om Stavnsbaandets Løsning af Christian VII*). En Frise malet som Basrelief graat i graat af H. EDDELIEN forestiller et Krigstog; Ideen er taget af Trajanstøtten i Rom. Loftet er dekoreret med hvide Stuksirater paa en grønlig Grund. En Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 24 Lys og paa Pillen mellem Vinduerne et Spejl i forgyldt Ramme med Marmorkonsol paa Løveben. Stolene af Mahogny, Gardinerne og Møbelbetræk af grønt, kinesisk Atlask.

Apartementssalen (Fig. 4 n) er paa 5 Fag Altanvinduer, 35 Al. lang, 18 Al. bred. Væggene ere af rødligt Stukmarmor, og Væggen overfor Vinduerne er forsiret med corinthiske Pilastre, hvide med forgyldte Kapitæler og Baser. Paa Vinduespillerne og mellem Pilastrene ere anbragte 8 Spejle, fire paa hver Side;

*) Se Afbildninger hos E. HANNOVER, l. c. Fig. 67—68.

de ere 5 Al. høje og $1^3/_4$ Al. brede af helt Glas, indfattede i forgyldte Rammer med Marmorkonsoler og Løvefødder. Ligeoverfor det midterste Fag Vinduer staar en Piedestal med en Statue, der forestiller Flora. Over denne er i en Fordybning anbragt et Basrelief af hvidt Stuk, der forestiller de 9 Muser, udført af CHRISTENSEN; foruden dette er der i Salen endnu anbragt 8 allegoriske Basreliefs af hvidt Stuk udførte af N. SIMONSEN efter Professor LUNDS Udkast. Paa hver Side af Piedestalen er en Kakkelovn prydet med Broncesirater; ovenpaa Kakkelovnene staa Vaser af svensk Porfyr. Loftet er af en rødlig Tone med

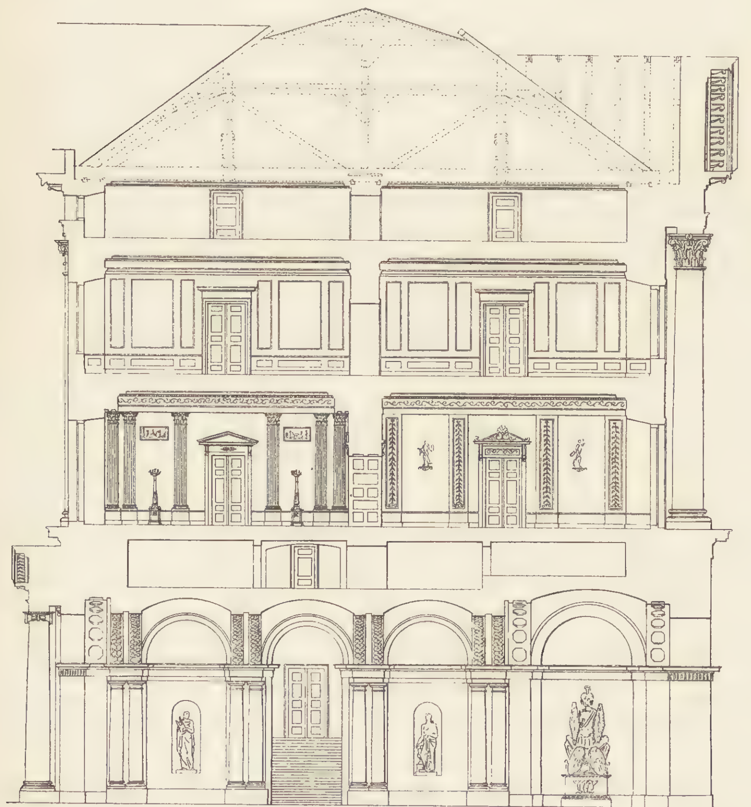

FIG. 6. CHRISTIANSBORG SLOT. SNIT GENNEM SLOTSPLADSFLØJEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

hvide og forgyldte Stuksirater; desuden ere 7 Lysekroner af Glas og forgyldt Bronce anbragte, en til 41 Lys, 2 til 24 Lys og Resten hver til 12 Lys. Ved Sidevæggene staa 4 Kandelabre, en paa hver Side af Dørene; de ere af Bronce, $4^1/_2$ Al høje med forgyldte Sirater og Marmorsokler, hver til 13 Lys. Desuden ere mindre Kandelabre af forgyldt Bronce, hver til 6 Lys, henstillede paa Konsolerne. Gulvet er indlagt *en parquet* af Egetræ. 24 hvidlakerede og forgyldte Stole med Betræk af carmoisinrødt Atlask med gule, afpassede Mønstre. Gardinerne af carmoisinrødt Damask med gule og røde Silkeagramaner.

Kongens daglige Spisesal (Fig 4 o) har 3 Fag Altanvinduer, og dens Vægge ere gule med hvide Lisener, alt af Stuk. Det hvælvede Loft er gulagtigt med hvide

Stuksirater, og derunder hænger en Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 40 Lys. Salen opvarmes ved tvende Kakkelovne, hvorpaa staa Porfyrvaser, og paa Pillerne mellem Vinduerne er anbragt Spejle i forgyldte Rammer med Marmorkonsoler. Foruden et stort Spisebord er her 36 Mahognystole med rødt Saffiansbetræk. Gardinerne af chamois *Gros de Naples*, forede med carmoisinrødt Taft og kantede med carmoisinrøde Silkeagramaner. Gulvet belagt med et smukt Tæppe af *Hambroes* Fabrik.

Ved Siden af denne Sal er et til Buffeten bestemt *Forværelse* (Fig. 4 p), der ved en Trappe sættes i Forbindelse med Køkkenet. Fra dette Værelse fører en Dør til Kongens Hovedtrappe (Fig. 4 a).

Alle de her beskrevne Sale og Gemakker kunne betragtes som henhørende til Kongens umiddelbare Afbenyttelse, medens de i søndre Sidefløjs Beletage liggende herefter beskrevne Sale og Gemakker kun benyttes ved enkelte store Hoffester. Fra Kongens store Lakajgemak (Fig. 4 b) kommer man ind i

Drabantsalen (Fig. 4 q), der vender med 4 Fag Vinduer ud mod Kancellibygningen og Kavalergaarden og med et Fag Altanvinduer mod Slotspladsen. Den er malet i en gulagtig Tone og prydet med forgyldte Sirater. I Væggen, der støder op til det store Lakajgemak, ere 3 Fordybninger; i den midterste af disse er en Kakkelovn anbragt og i de to andre ere Døre anbragte; paa hver Side af disse 3 Fordybninger er en Dør. Ligeledes er der 2 Døre i den Væg, der er overfor Altanvinduet, og paa hver Side af dette en Fordybning i Væggen. Saavel over Dørene som over Fordybningerne ere Cirkelbuer, der ere dekorerede med Basreliefs, forestillende mytologiske Stykker og malede graat i graat af D. C. Blunch. Af Constantin Hansen er i 5 Medailloner malet Attributer, der staa i Harmoni med Blunchs Malerier. Paa Pillerne mellem Vinduerne til Kavalergaarden ere 3 Spejle i forgyldte Rammer med Konsoler; paa Kakkelovnen staar en Vase af svensk Porfyr. Gardinerne af gult Damask med røde og gule Borter og Frynser. Lysekronen af Glas og forgyldt Bronce til 30 Lys og paa Væggene 7 forgyldte Broncelampetter, hver til 5 Lys.

Mellemværelset (Fig. 4 q) har 2 Fag Vinduer; dets Vægge ere af violet Stukmarmor med forgyldte Sirater, og Loftet, der er af samme Farve, men meget svagere, er inddelt i Kasetter med forgyldte Ornamenter. I dette Værelse er anbragt Thorvaldsens Frise, Alexanders Indtog i Babylon, udført i Marmor*). Saavel paa Væggen mod Drabantsalen som paa den mod Riddersalen ere Døre, hvis Farve er *Giallo antico* (gult antikt Marmor) med forgyldte Sirater. Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 36 Lys, og 4 Broncekandelabre paa Marmorkonsoler. Paa Pillen mellem Vinduerne er et Spejl i forgyldt Ramme med Konsolspejl. Møbelbetræk og Gardiner af gult Damask.

Riddersalen (Fig. 4 r), 60 Al. lang, 22 Al. høj og 25 Al. bred, er paa 9 Fag, men har kun 7 Fag Vinduer, da begge de yderste Fag ere indrettede til firkantede Kabinetter, hvortil der paa den modsatte Side svarer 2 smaa mørke Kabinetter. Den er forsynet med et Galleri, der bæres af corinthiske Kolonner af Stukmarmor med forgyldte Kapitæler og Baser, 6 paa hver af de lange Sider

---

*) Denne Frise var, som bekjendt, oprindelig udført til Napoleon den stores Bolig i Kvirinalpaladset i Rom.

og 2 ved hver Ende. Over disse Kolonner ses W. BISSENS Frise, Ceres- og Bacchustoget, udført i Stuk. Brystningen over Frisen dannes af et gjennembrudt Gelænder af forgyldt, støbt Jern, og over hver af Kolonnerne er imellem Brystningens Partier anbragt en Piedestal med en Kandelaber til 19 Lys. Rummet bag Kolonnerne paa begge de lange Sider er 2 Trin højere end Salens Gulv.

FIG. 7. CHRISTIANSBORG SLOT. RIDDERSALEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

Væggene ere chamoisfarvede og afdelte ved Pilastre af hvid Stukmarmor, en bag hver Søjle, og mellem Pilastrenes Kapitæler gaar en Frise, forsiret med Festons og musikalske Instrumenter i Basrelief af forgyldt Stuk. Paa Væggen ligeoverfor Vinduerne ere 2 Varmeindretninger, der dækkes ved Døre af gjennembrudt Broncearbejde. Salen har 3 Hoveddøre, en i hver Væg, hvilke ere anbragte i Fordybninger af Væggene. Paa hver Side af Dørene i Endevæggene er anbragt et Spejl af helt Glas, $5^1/_2$ Al. højt og $2^1/_2$ Al. bredt af Pariser Fabrik med for-

gyldt Ramme; under Spejlet er en Konsol med Marmorplade, der hviler paa forgyldte Løveben, og et Konsolspejl. Loftet, hvis Farve er noget svagere end Væggenes, er inddelt i Kasetter med forgyldte Sirater; derunder er anbragt 3 Lysekroner af Glas og forgyldt Bronce, den midterste til 48 og de to yderste hver til 42 Lys; i Architraverne er der 24 forgyldte Broncelysekroner, hver til 24 Lys. Begge Endepartierne af Galleriet maa betragtes som Orkestre. Gulvet er indlagt *en parquet* af Eg og Mahogny. I det midterste Fag af Vinduerne er ligesom i en Nische anbragt en Baldakin; Drapperiet tilligemed Kappen er af carmoisinrødt Atlask med røde og hvide broderede Borter og Frynser. Forhøjningen er her belagt med carmoisinrødt Fløjl og de kongelige Troner betrukne med samme Stof. Ved Væggene ligefor Vinduerne staa 4 Sofaer, og en Mængde Stole ere anbragte i Salen. Gardinerne saavelsom Møbelbetrækket er af carmoisinrødt Fløjl.

Spillesalen (Fig. 4 s) er paa 4 Fag Vinduer, og Væggene ere inddelte i 11 lakerede, carmoisinrøde Felter, hvori findes cameelignende Medailloner, forestillende Apollo, Mnemosyne og de 9 Muser, omgivne af forgyldte Attributer. Over Salens 5 Døre ere i mindre Felter i ophøjet forgyldt Arbejde Attributer anbragte, der staa i passende Forbindelse med de i de store Felter værende Medailloner. I Fordybninger i Endevæggene ere Døre, ved hvis Sider staa joniske Stuksøjler, der efterligne rød Porfyr, med forgyldte Kapitæler og Baser. Ligeoverfor Vinduerne er imellem 2 Døre en Kakkelovnsnische som rød Porfyr, og derover et Basrelief af forgyldt Gibs, der forestiller Homer syngende for Hyrderne af Bissen. Paa Kakkelovnen er anbragt en Vase af Terracotta fra den danske Porcellænsfabrik, og paa Pillerne mellem Vinduerne ere Spejle, der naa fra Brystlisten op til det øverste af Vinduerne, med forgyldte Rammer og Marmorkonsoler, baarne af forgyldte Ben. Loftets Farve er af en sart Tone, det er forsiret med forgyldte Ornamenter, og under det er anbragt 3 Lysekroner af Glas og forgyldt Bronce, den midterste til 36 Lys og de to andre hver til 24 Lys. Gardiner og Møbelbetræk af carmoisinrødt Atlask.

Første Marskalstaffel (Fig. 4 t) har 5 Fag Vinduer og Vægge af lyseblaa Farve med forgyldte Sirater. Paa Siderne af de i Sidevæggene anbragte Døre ere Pilastre af Stuk, og paa hver Side af disse staar en bronceret Kandelaber. I Væggen ligefor Vinduerne ere 3 Nischer; i den midterste staar Ceres's Statue i Gibs af Bissen, og i de to andre Kakkelovne. Loftet er hvidt, og derunder er ophængt 3 Lysekroner. Gardinerne ere hvide.

Kongens Spisesal (Fig. 4 u) er et ovalt Værelse, der har et Fag Vinduer mod Ridebanen og 2 mod Kavalergaarden; det er dekoreret i pompejansk Stil med 6 Panorer; i de 2 ere Thorvaldsens Natten og Dagen malede, og i de 4 andre de fire Aarstider. Her er 4 Kandelabre; Gardinerne ere af rødt Ulddamask med gule Agramaner og Frynser.

Andet Marskalstaffel (Fig. 4 v) er paa 3 Fag Vinduer ud mod Ridebanen, i den søndre Del af den afbrudte Fløj. Væggene ere lillafarvede og dekorerede med hvide Lisener. Loftets Farve er den samme, men meget svag, og det er prydet med ottekantede Kasetter med broncerede Sirater; derunder ses afdøde Professor H. E. Freunds Frise forestillende Ragnarok, der fuldførtes af den Afdødes Elever under Bissens Tilsyn. Her findes 2 Trækandelabre.

Bag den ovenfor beskrevne, mod Kavalergaarden vendende Række Værelser gaar en Gang, hvis Vinduer vende ud mod den indre Slotsgaard.

Dronningens Gemakker ere anbragte i den nordre Slotsfløjs Beletage. Indgangen til denne Fløj er fra den indre Slotsgaard, og derfra træder man ind i en Vestibule, der er dekoreret med 2 romersk-doriske Kolonner af norsk Marmor. *Dronningens Trappe* (Fig. 3 c og Fig. 4 a') optager 3 Fag Vinduer til Gaarden og hviler paa massive Hvælvinger. Dens Konstruktion er anderledes end den Trappe, der fører til Kongens Gemakker, idet den begynder med 2 Løb, der føre fra Vestibulen op til Stueetagen, og fra denne Etage er den bestandig konstrueret med et Midteløb, der deler sig i tvende, et til højre og et til venstre, som atter i 2 Løb føre tilbage og op til den højere Etage. Alle Løberne og Reposerne ere hvælvede, og de sidste ere belagte med italiensk Marmor; Trappetrinene ere af Mahognytræ, Gelænderne af ferniserede Broncebalustre med Mahognyhaandgreb. Væggene ere af gult Glitmarmor, Lofterne og Gesimserne af hvidt Stuk. Reposerne i de forskellige Etager ere ogsaa her dekorerede med Kolonner af norsk Marmor, 2 i hver Etage; i Mezzaninen græsk-doriske, i Kongens Etage joniske med ferniserede Kapitæler, og i Kronprindsens Etage af Composita-Ordenen. I Kongens Etage ere Vinduerne Altanvinduer og Dørene forsirede med Indramninger og Entablementer af norsk Marmor samt prydede med ferniserede Broncesirater; Loftet er inddelt i Kasetter og Gesimsen prydet med Stukornamenter. *)

Dronningens Lakajgemak (Fig. 4 b') er paa 2 Fag Altanvinduer mod Slotsgaarden. Væggene ere panelerede med spartlet og betrukne med lysegrønt Lærred; om Betrækket er forgyldte Lister. Over Dørene ere anbragte 4 Landskabsmalerier af Elias Meyer, C. D. Gebauer og H. A. Grosch. Loftet er hvidt med hvide Stukornamenter. Paa Pillen mellem Vinduerne er et Spejl i forgyldt Ramme, og paa Kakkelovnen staar en Vase. Gardiner og Møbelbetræk er grønt Morin.

Dronningens Damegemak (Fig. 4 c') er paa 3 Fag Vinduer mod Slotsgaarden, og dets Vægge ere panelerede og betrukne med gult stribet Atlask med for-

---

*) Paa Trappen blev senere anbragt A. Jerichaus Marmorgruppe: Herkules og Hebe, ligesom der i Nischerne paa Trappen anbragtes 18 af Bissen komponerede mytologiske og historiske Figurer. »Disse Figurer, atten i Tallet, alle lidt over Legemsstørrelse, vare kun bestemte til at støbes i Gibs, og deres Udførelse betingedes tillige baade ved deres Hensættelse i Blindinger og ved det afdæmpede Lys, hvori de fleste kom til at staa, men de gave vor Kunstner Lejlighed til at bevæge sig i en rig Kreds af Forestillinger. Til de fire Blindinger, som først møde Øjet paa Trappens Hvilepladser, havde Bissen valgt 4 af Danmarks ældre Dronninger, Thyra, Dagmar, Margrete, Philippa; til de øvrige 14 Blindinger, som ere fordelte saaledes, at de danne som 7 Par, valgte han 7 kvindelige Figurer af den græske, og lige saa mange af den nordiske Sagnkreds, og fordelte dem saaledes, at begge Sagnkredse mødtes i hvert Par. De smaa Udkast til denne Billedrække stode alt i 1838 i Kunstnerens Stue, men Udførelsen i den virkelige Størrelse blev ikke begyndt før 1841 i Rom, da Bissen modellerede Amazonen Antiope. Stadig afbrudt ved mere paatrængende Arbejder, rykkede denne Række kun langsomt frem. I 1845 udførte han Dagmar og den følgende Sommer Argiverinden Amymone. Først i 1850 begyndte han paa den nordiske Sagnkreds og modellerede Gudrun, og 2 Aar senere blev Thyra fuldendt. I Sommeren 1856 manglede der altsaa endnu 13 Figurer, men nu var det, som om Arbejdet begyndte at brænde under Kunstnerens Hænder, og i Begyndelsen af Maj 1858 vare alle Modellerne fuldendte.« (N. L. Høyen's Skrifter, I. P. 485—86.).

gyldte Lister. Paa den lange Væg ere 2 Kakkelovnsnischer af gult Stukmarmor, og paa de to Kakkelovne staa Vaser fra den kgl. Porcellænsfabrik. Over Spejlene og Nischerne ere allegoriske Stykker malede som Basrelief graat i graat og over Dørene, der ere prydede med Indramninger, ere de danske Skjoldmærker ligeledes malede graat i graat. Loftet er inddelt i hvide Kasetter med forgyldte Sirater, og Gulvet er indlagt *en parquet* af Eg og Mahogny. Paa hver Side af Døren, der fører til Dronningens Dagliggemak, staar en meget stor Blomstervase af Terracotta. I dette Gemak ere 3 Lysekroner af Glas og forgyldt Bronce, hver til 30 Lys, og 2 hvidlakerede og forgyldte Kandelabre, hver til 10 Lys. Paa Pillerne mellem Vinduerne ere 2 Spejle i forgyldte Rammer med Marmorkonsoler. 24 hvidlakerede og forgyldte Stole ere betrukne med carmoisinrødt Atlask med gule afpassede Mønstre; Stoleryggene ere prydede med Landskaber, der alle ere forskellige, malede af TILLISCH (C. C. TILLY?)- Gardinerne ere af carmoisinrødt Atlask, forede med gult Taft, med gule og røde Borter, samt dekorerede med Kapper af gult Atlask med gule og røde Silkefrynser.

Dronningens Trongemak (Fig. 4 d'), der som de efterfølgende Værelser vender mod Prinds Jørgens Gaard, er paa 2 Fag Vinduer. Væggene ere dekorerede med Pilastre og drapperede med carmoisinrødt Atlask; derover er anbragt en Frise, hvori er malet *en basrelief* graat i graat forskellige allegoriske Malerier og Emblemer. I den Væg, der er paa venstre Haand, naar man træder ind fra Damegemakket, er en Nische et Trin højere end Gulvet, forsiret med 2 Kolonner med forgyldte Kapitæler og Baser, og over dem en Gesims med Snirkler og en Krone, alt ægte forgyldt. Drapperiet med Kappen er af carmoisinrødt Fløjl med Guldfrynser. Tronen, der bæres af forgyldte Griffer, er hvidlakeret med Guldsirater og betrukken med carmoisinrødt Fløjl; paa Rygpuden er Dronningens Navnetræk anbragt. Paa den lange Væg er en Nische af blaaligt Stukmarmor, hvori en Kakkelovn, prydet med en Vase. Loftet er i en blaalig Tone med hvide og forgyldte Stukornamenter, og derunder hænger en Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 32 Lys. Paa Pillerne mellem Vinduerne er et Spejl i forgyldt Ramme med Marmorkonsol, baaren af forgyldte Delfiner og et Konsolspejl. Paa Konsolbordet ere forgyldte Broncekandelabre til 6 Lys. 4 hvidlakerede med Guldsirater prydede Taburetter, betrukne med carmoisinrødt Pariserfløjl med Guldfrynser. Gardinerne af samme Kulør Fløjl med Guldbroderi og Frynser. Paa Gulvet et grønt og rødt figureret Brüsselertæppe.

Dronningens Dagliggemak (Fig. 4 e') paa 2 Fag Vinduer; dets Vægge ere panelerede og betrukne med lyseblaat og hvidt figureret Atlask med forgyldte Lister. Over de 4 Døre Landskabsstykker, malede af Professor J. P. MØLLER og forestillende schweiziske Prospekter*). Gesims og Loft ere af en lyseblaa Tone med hvide og forgyldte Stukornamenter og under Loftet en Lysekrone af Glas og forgyldt Bronce til 24 Lys. Paa Kakkelovnen en Vase og mellem Vinduerne et Spejl i forgyldt Ramme med forgyldt Konsol. Af Møbler er her 8 hvidlakerede med Guldsirater prydede Lænestole med Rygpuder, et rundt Mahognybord og en Mahognysekretær. Møbelbetræk og Gardiner af lyseblaat Atlask, de

*) Efter WEILBACH 4 Landskaber fra Schweiz og Tyrol, hvori han tillige fremstillede de fire Dagens Tider.

sidste forsynede med hvide og lyseblaa Frynser og Borter. Gulvet belagt med et hvidt og gult figureret Brysselertæppe.

Dronningens Toiletkabinet (Fig. 4 f') paa et Fag Vinduer, er paneleret og betrukket med carmoisinrødt og gult figureret Atlask med forgyldte Lister. Som Dørstykker ere anbragte 2 Blomsterstykker af J. L. CAMRADT. Ligefor Vinduet er en Nische af rødligt Stukmarmor, hvorover er et Basrelief, forestillende moderlig Kjærlighed af CHRISTENSEN; i Nischen en Kakkelovn, hvorpaa en Porfyrvase. Loftet er af en lilla Tone, prydet med forgyldte Stjerner, og under det hænger en forgyldt Broncelysekrone til 12 Lys. En Kanape, 4 hvidlakerede Stole med forgyldte Sirater og et Paaklædningsspejl, 2 Al. højt $5^1/_3$ Kv. bredt, med Mahognyramme og Lampetter. Møbelbetræk af rødt Atlask og Gardiner af gult og rødt Atlask med ligefarvede Frynser og Agramaner. Paa Gulvet et gult og rødt figureret Brysselertæppe.

Dronningens Sovegemak (Fig. 4 g') paa 2 Fag Vinduer; Væggene dekorerede med Pilastre og Mellemrummene drapperede med grønt Atlask; i den ene Væg en Nische som Alkove, der er bestemt til Sengested og drapperet ligesom Væggene; Dørindfatningerne saavelsom Pilastrenes Kapitæler og Baser prydede med forgyldte Sirater. I Fyldingerne over Dørene og i de over Drapperingen værende 6 Medailloner ere malede Fugle i rød Grund med forgyldte Rammer. Gesims og Loft ere dekorerede med hvide og forgyldte Ornamenter paa lysegrøn Grund. Paa hver Side af Alkoven staar en Broncekandelaber med forgyldte Sirater og Glaskugle, og paa Siderne af disse ere igjen Kakkelovne, hvorpaa staa 2 Porfyrvaser. En Lysekrone af forgyldt Bronce til 24 Lys og paa Pillen mellem Vinduerne et Spejl i forgyldt Ramme med Konsolbord og Konsolspejl. 6 hvidlakerede og forgyldte Lænestole med Betræk af grønt Atlask og Gardiner af samme Slags Tøj med hvide og grønne Silkefrynser. Paa Gulvet et grønt og brunt figureret Brysselertæppe.

Ved Siden af dette Gemak er et lille til en Kammerjomfru bestemt Værelse, der er paneleret og betrukket med blaat figureret Papir og har et Vindue ud til den geheime Korridor, der fører fra Kongens Sovegemak (Fig. 4 i) til Dronningens.

(Den resterende Del af Etagen — mellem Dronningens Trappe og Kolonnaden (i Fig 4 betegnet med ×), var, da STERMS Beskrivelse udkom, ej fuldendt, men sattes da i Stand som Beboelse for Kronprinds Christian Frederik og Prindsesse Mariane).

Kronprindsens Etage, der er $8^1/_2$ Al. høj, er ej fuldendt; kun i nordre Fløj ere en Del Værelser indrettede til den kgl. Malerisamling.

Stueetagen, hvis Værelser ere $8^1/_2$ Al. høje og dels panelerede og betrukne med Papir, dels pudsede og hvidtede, deles ved Hovedporten i 2 Dele, hvoraf 22 Værelser tilhøjre for Porten. Nærmest Porten ere 2 Værelser indrettede til Vagtstuer for Livgarden til Fods (Fig. 3 b), 12 andre ere bestemte for Hofkavalererne, Hofintendanten og Slotsforvalteren samt Tjenerskab. I 7 Værelser, der dels vende imod Prinds Jørgens Gaard og dels mod Ridebanen er det oldnordiske Museums Samlinger opstillede, og i den afbrudte Fløj Vagtstuen for Livgarden til Hest. Paa venstre Side af Porten er Højesteretssalen og 22 Værelser, hvoraf 6 til Hofmarskallen, 1 til Hofskriverstue, 7 til Direktionen for Statsgælden etc. samt

et af dens Kontorer, 2 ved Kolonnaden indrettede til Vagtstue for Officererne ved Livgarden tilhest og Resten bestemte til Aftrædelses- og Domestikværelser.

Højesteretssalen (Fig. 3 g) gaar gennem Stue- og Mezzaninetagen og har 7 Fag Vinduer ud mod Kavalergaarden. Væggene ere dekorerede paa hver Side med 7 Arkader, doriske Lisener og Gesims med Triglyfer, Metoper og Sparrehoveder, alt af Stukmarmor. I Arkaderne ere Vinduerne anbragte. Midt i den østlige Ende af Salen er en halvrund Fordybning, der er drapperet med carmoi-

FIG. 8. CHRISTIANSBORG SLOT. SNIT GENNEM SIDEFLØJEN MED RIDDERSALEN OG HØJESTERETSSALEN. ARCHITEKT C. F. HANSEN.

sinrødt Fløjl, prydet med Guldfrynser og Kvaster. I denne er paa en Forhøjning med 3 Trin, der er belagt med carmoisinrødt Fløjl, anbragt den hvidlakerede og rigt forgyldte kongelige Trone, der er betrukket med carmoisinrødt Fløjl, prydet med Frynser og Borter af Guld. Det foran Tronen staaende Bord er drapperet paa samme Maade. Paa Siderne af Tronen staa 2 og foran samme en Løve i naturlig Størrelse af Sølv med forgyldte Manker*). Paa højre Side af Tronen er anbragt et langt Bord til de extraordinære og paa venstre et til de ordinære Assessorer; begge disse Borde, for hvis Ender der ere an-

*) De berømte 3 Sølvløver, der nu staa i Riddersalen paa Rosenborg.

bragte Pladser til Sekretærerne, ere drapperede med carmoisinrødt Klæde. Stolene af Mahognytræ og betrukne med rødt Saffian. Den her beskrevne Del af Salen indtager de 4 østlige Fag; Gulvet i denne Del er belagt med højrødt Klæde. Det femte Fag er adskilt fra de andre ved Balustrader, og er bestemt for Garden. For Midten af den Balustrade, der er nærmest mod Tronen, er anbragt en ligeledes med en Balustrade omgivet Plads, og en med grønt Klæde betrukket Pult for Advokaterne. Det øvrige af Salen er bestemt til Publikum, og paa Endevæggen, der er dekoreret med Pilastre, er mellem disse anbragt et Galleri for Dronningen og de andre kongelige Personer; under dette Galleri ere 2 Døre, der tjene til Indgang for Publikum. Paa begge Sider af Tronen er ligeledes anbragt Gallerier for de udenlandske Ministre; under disse Gallerier ere 2 Døre, der føre til de for Kongen bestemte Aftrædelsesværelser. Disse 4 Døre og de paa den lange Væg værende 3 Døre ere hvidlakerede med forgyldte Lister. Loftet er fladt hvælvet og inddelt i Kasetter; i Endevæggens halvrunde Felt over Tronen er Minerva og Nemesis, og i det tilsvarende Felt over Dronningens Galleri Religionen og Sandheden anbragte i Hautrelief i Gibs af Christensen. Salen opvarmes med 2 store Kakkelovne af slebet Jern, hvorpaa staa 2 Vaser. Gardinerne ere af carmoisinrødt *Gros de Naples* med gule og røde Silkefrynser.

I *nederste Mezzaninetage*, der er 5 Al. høj og gennem hvilken der gaar en fortløbende Korridor, er indrettet 39 panelerede og med Papir betrukne Værelser og 23 med pudsede og hvidtede Vægge. Af de første ere 2 bestemte til Aftrædelsesværelser for de kongelige Prindser og Prindsesser ved Højesterets Aabning, 2 for Rettens Assessorer, 3 til Rosen og de øvrige for Hoffets opvartende Damer og Kavalerer samt til Kongens Haandbibliothek. De 23 simplere Værelser ere indrettede for Tjenerskabet.

Øverste Mezzaninetage er henimod 5 Al. høj og saa godt som aldeles ufuldendt paa nogle faa Værelser nær, der ere indrettede for Tjenerskabet.

Kælderetagen bestaar helt igennem af brandsikre Hvælvinger; midt igennem gaar en Korridor, der fortsættes saavel under Kolonnaden som Hovedporten hele Slottet rundt. I Kælderen ere de forskellige Køkkener indrettede, saasom til Kogeriet, Stegeriet, Bageriet, Konditoriet, Thevandskogen og til Opvaskning; i dette sidste er Nedgangen til den under den indre Slotsgaard værende saakaldte *Absalons Brønd*, der forsyner alle Køkkenerne med Vand*). Endvidere er her Vinkælderen, Dækketøjsstuen, Sølvkælderen etc.

Kommunikationsbygningerne.

Slottet er, som før omtalt, sat i Forbindelse med de tilgrænsende Bygninger ved 4 Kommunikationsbygninger, hvoraf de 2 vende ud mod Ridebanen og de andre 2 mod Slotspladsen**).

---

*) En kemisk Analyse af denne Brønds Vand findes i H. Callisen, physisk medizinske Betragtninger over Kjøbenhavn, I. Pag. 348 ff.

**) Disse sidste havde oprindelig endnu en Beletage, der nedtoges efter Slotsbranden 1794, og kaldtes derfor nordre og søndre store Løngang, medens de 2 andre kaldtes henholdsvis nordre og søndre lille Løngang.

Af de to førstnævnte Bygninger bestaaer den nordre af 3 aabne Arkader, hvorover er en Gang, der forbinder Slottet med Ridehuset. Den søndre bestaar af 5 aabne Arkader, hvorover gaar en Gang fra Slottet til Hoftheatret og til det kgl. Bibliothek; igennem den nordre af disse Arkader er Gennemkørselen til Ride-

FIG. 9. CHRISTIANSBORG SLOT. TVÆRSNIT AF SLOTSKIRKEN.
ARCHITEKT C. F. HANSEN.

banen og Indgangen til Højesteretssalen og gennem den søndre Gennemkørselen til Tøjhusgade.

Af de to mod Slotspladsen vendende Kommunikationsbygninger benyttes Værelserne i den søndre Bygning af Direktionen for Statsgælden og Zahlkammeret, medens der i den nordre Bygning mellem Slottet og Kirken er anbragt en Gennemgang til denne. Værelserne i denne Bygning, der ere panelerede og betrukne, ere bestemte for Hofkavalererne.

Slotskirken.

Denne ligger paa den nordre Side af Slottet ved Højbro og har en mod Slotspladsen vendende Hovedfaçade, der er forsiret med en Portal af 4 fritstaaende, joniske Kolonner med Fronton*), alt af Sandsten. Portalen er af samme Højde som Kordongesimsen paa Slottet og 4 Trappetrin føre op til den. Kirken selv er en Etage højere end Portalen og kronet med fuld Gesims og fladt Kobbertag. Fra Midten af Taget hæver sig en Cylinder med Gesims og Attik, afsluttet foroven med en halvrund Kuppel.

Fra Portalen kommer man ind i en Vestibule, der er dekoreret med 2 store og 2 mindre Lisenportaler af Stuk-Væggene ere dannede som Kvadersten, ligeledes af Stuk, medens Soklen er af slebet Marmor og Gulvet belagt med svenske Fliser. Paa Siderne findes 2 Døre, der føre til Trapperne op til Gallerierne, og ligefor Indgangen fra Portalen er Hoveddøren til Kirken.

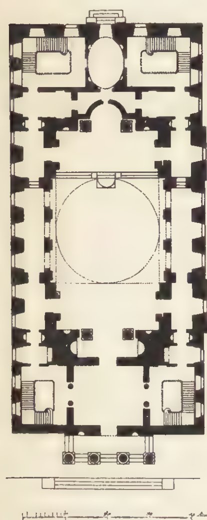

FIG 10.
CHRISTIANSBORG SLOT.
PLAN AF SLOTSKIRKEN.
ARCHITEKT C. F. HANSEN.

Hovedskibet danner et Kvadrat, som begrændses af 4 Hovedpiller, over hvilke hvælve sig 4 Halvcirkelbuer, der forene sig med 4 Pendentivhvælvinger og bære Kirkens Kuppel. De 2 Halvcirkelbuer paa Siderne ere afdelte fra Hovedskibet ved 3 Arkader, hvorimellem Træbalustre, og danne saaledes begge Sideskibene, over hvilke Gallerierne for Hoffets Damer og Kavalerer befinde sig. De to andre Buer aabne sig derimod ind mod Hovedskibet og danne et Hele med dette. Ligefor Hovedindgangen er en Fordybning, forsiret med 2 corinthiske Kolonner, mellem hvilke Alternischen findes, og ved Indgangen er en tilsvarende Fordybning ligeledes dekoreret med 2 corinthiske Kolonner, mellem hvilke den kongelige Stol er anbragt. Paa hver af de fire Hovedpiller er en Dør, dekoreret med en corinthisk Portal; af de to Døre, der ere nærmest Alteret, fører den ene til Daaben og den anden til Sakristiet; Dørene nærmest Indgangen føre til Sideskibenes Entreer. Over Alternischen er en Arkade indrettet for Orkestret og over Kongens Stol en tilsvarende Arkade for Orglet. De to Halvcirkelbuer paa Siderne ere indrettede til Gallerier for Publikum, og i dem er anbragt store, halvrunde Vinduer, der i Forening med Kuplens Vinduer give Kirken rigeligt Lys. Foran alle Halvcirkelbuer ere forgyldte Jerngelændere med Mahognygreb.

Arkaderne paa Siderne af Hovedskibet ere dekorerede med kanelerede, corinthiske Lisener af samme Højde som de nævnte Kolonner, og over disse og Lisenerne gaar rundt om hele Kirken den med Sparrehoveder og Rosetter prydede Hovedgesims. Arkivolterne over Alteret og Hovedindgangen ere dekorerede med ottekantede Kasetter og Rosetter, Pendentiverne med svæ-

*) Denne skulde have været smykket med en Fronton, Christi Opstandelse, af THORVALDSEN.

vende Keruber i Basrelief af Bissen, og Frisen over disse med svævende Engle med Blomsterguirlander i Basrelief af Thorvaldsen. Kuplen er dekoreret med dobbelte, firkantede Kasetter, og med en Egekrands om Vinduet. Kolonnerne, Lisenerne og Væggene ere af slebet, gult Stukmarmor, hvorimod alle Gesimser og Hvælvinger ere af simpel, hvid Stuk. Paa Siderne af Alternischen ere 2 mindre Nischer, hvori kolossale Statuer af Mathæus og Johannes, ligesom der er 2 Nischer paa Siderne af Hovedindgangen med kolossale Statuer af Markus og Lukas; over Nischerne ere Medailloner anbragte*).

Paa en Forhøjning af 3 Trin staar Alterbordet, der er af norsk Marmor og behængt med carmoisinrødt Fløjl med Frederik VI's Navnetræk og Aarstallet 1826 broderet i Guld. Bag Alterbordet er en firkantet Sten af blaat, italiensk Marmor med Indskrift i forgyldte Bogstaver og ovenpaa et ægte forgyldt Kors**). I en Halvcirkel foran Alteret er Knæleskamlen af Mahognytræ med ægte forgyldte Broncebalustre og belagt med Puder af carmoisinrødt Klæde.

Koret, der ligger 3 Trin over Skibets Gulv, er belagt med sorte og hvide Marmorfliser, samt adskilt fra Skibet ved 8 Marmorpiedestaler, hvorimellem Gelændere af poleret Jern og forgyldt Bronce. Imellem disse Piedestaler ind i Skibet er Prædikestolen anbragt 2 Trin højere end Korgulvet. Den er hvidlakeret med ægte forgyldte Sirater, betrukken paa Pude og Pult med carmoisinrødt Fløjl med Guldsnore og Frynser.

Daaben er af svensk Porfyr med ægte forgyldte Broncesirater.

Gulvet i Sideskibe og Hovedskib er belagt med hvide Marmorfliser, og Bænkene hvidlakerede og forgyldte.

Hvert af Sideskibene har 3 Fag Vinduer og er dekoreret med 2 Basreliefs af Bissen; paa den ene Side Christus i Templet og Lazari Opvækkelse, paa den anden Side de hellige 3 Kongers Tilbedelse og Christus, der lader de smaa Børn komme til sig.

Over Vestibulen er et Aftrædelsesværelse for Kongefamilien med et halvrundt Vindue til Kolonnaden. Væggene ere glat polerede og dekorerede med Basreliefs og Medailloner af Stuk. 2 Kakkelovne med Vaser. Herfra kommer man ind i den kgl. Stol over Hovedindgangen med en hvidlakeret og forgyldt Balustrade mod Kirken. Drapperiet paa Balustrade og Vægge samt Møbelbetræk er carmoisinrødt Atlask og Fløjl.

I Sideskibene er der i Højde mod Kongestolen anbragt Gallerier, hvert afdelt i 5 Stole, og i Kirkens bagerste Del bag Alteret indrettet 8 Aftrædelsesgemakker, hvorfra Trapper føre ned til Portalen paa Bagsiden.

Ridebanen med omgivende Bygninger.

Vest for Slottet er en stor som Halvcirkel endende Plads, der er 230 Al. lang og 190 Al. bred; den er indrettet med en Ridebane i Midten og brolagte

---

*) Disse Figurer vare kun foreløbige Dekorationer og afløstes senere af Gibsstatuer: Lukas af Freund, Mathæus af Th. Stein, Johannes af C. C. Peters og Markus af Conradsen.

**) Som bekendt var Thorvaldsens Christus fra først af bestemt til Altret i Slotskirken.

Kørselsveje langs Omkredsen*); i denne staa 20 Lygtepæle af støbt Jern og 4 tæt foran Slottet. Pladsen er omgivet af Buegange, der løbe ud fra de to vestlige Kommunikationsbygninger; de ere lavere end disse og bøje sig i en krum Linie mod Vest henimod Marmorbroen. De bestaa paa hver Side af 43 Arkader og ere belagte med Mursten samt forsynede med Altaner.

Bag disse Buegange ligge regelmæssige Bygninger. Fra den nordlige Kommunikationsbygning udgaar en lige saa høj, 12 Fag lang Bygning, *den lige nordre Stald* og vest for den er *Ridehuset* paa 13 Fag, en halv Etage højere end Stalden samt med Mansardtag. Da denne Bygning er betydelig bredere end Stalden, og den derved kommer til at gaa længere ud mod Ridebanen, gør Buegangen her en Bøjning mod Syd, men gaar ved Enden af Ridehuset tilbage til sin forrige Retning. Fra Ridehuset gaar *den krumme nordre Stald*, 14 Fag lang og af samme Højde som den lige Stald, og til den slutter sig en lavere lige Bygning paa 7 Fag med fladt Tag; denne gaar fra Nord til Syd og ender ved Marmorbroen i en fremspringende, af Kvaderstene opført og med det danske Vaaben forsiret Pavillon. Bygningerne paa den modsatte Side svare aldeles til de beskrevne; de benævnes *søndre lige Stald*, *Hoftheatret* og *krumme søndre Stald*. *Marmorbroen* er meget bred, hvilende paa 3 eliptiske Buer samt forsynet med Stengelænder. Ved begge Side ere brede Fortove, nogle Tommer højere end Kørebanen og belagte med norske Marmorfliser.

Begge *de lige Stalde* ere hvælvede ved Krydshvælvinger med firkantede Piller, der i nordre Stald ere af Mursten med Puds, i søndre af slebet Marmor. Hver Stald har 24 Arkader, 12 til hver Side og Krybber af Sten beklædte med Kobber. Over disse Bygninger gaa Korridorer, der sætte Slottet i Forbindelse med Ridehuset og Hoftheatret; desforuden er derover indrettet Boliger for Staldbetjente, og i den nordre er tillige Seletøjskamret anbragt.

Ridehuset er 2 Etager højt og i det Indre forsynet med et Galleri med Træbalustre. I den østlige Ende af samme er for det kgl. Herskab anbragt en lukket Loge, beklædt med malet Panel og forsynet med 3 Fag hollandske Vinduer ud mod Ridehuset; over Logen Christian VI's Navnetræk. Ridehusets Vægge i 5 Al. Højde samt Loftet ere beklædte med malede Bræder. En Port fører til Ridestalden, en til Ridebanen og en til Pladsen nord for Slottet. Midt i Ridehuset staa 3 Kolonner med forgyldte Kugler foroven, og i den østre Ende ere 2 Pæle. Ved hver Ende af Ridehuset gaar fra Buegangen en Vindeltrappe op til Korridorerne over Staldene.

Lignende Trapper findes ved *Hoftheaterbygningen* paa den modsatte Side af Ridebanen. I denne Bygning er forneden en Stald for Kongens Køreheste; den har 13 Arkader paa hver Side med Krydshvælvinger, hver Arkade indrettet til 2 Spiltove og mellem disse en Søjle med Vase. Kolonnerne ere af slebet norsk Marmor, og Væggene ere beklædte med Marmor. Parallelt med denne Stald ere to simple Stalde til Materialheste og i Enden af Staldene, henimod den lige Stald, Brandstuer for Staldfolkene. Over Staldene gaar en Korridor, paa hvis Sider er indrettet Værelser for Hofbetjente, og desforuden er ud mod Ridebanen Hoftheatret anbragt.

---

*) I Midten anbragtes senere et Vandspring.

Dette har en Forsal paa 2 Fag med Døre mod Korridoren, til de to Trapper, der føre op til Logerne og til Parterret. Theatret selv har 22 joniske Kolonner og 2 Etager Loger dekorerede med Olie- og Limfarve, hvide med Forgyldning samt 2 halvrunde, fremtrædende Loger for Kongefamilien. Bag Scenen ere Paaklædningsværelser for Theaterpersonalet*).

Begge de krumme Stalde bestaa hver af 26 Arkader, Halvdelen til hver Side, indrettede med Krydshvælvinger. Den nordre er udstyret som nordre lige Stald og bruges til Ridehestene; den søndre er derimod udstyret som de andre Stalde paa denne Side og, som den under Hoftheatret, bestemt for Køreheste. De over nordre krumme Stald værende Værelser benyttes af Staldofficianter.

De to lige Bygninger, der ligge for Enden af Ridebanen, med Vinduerne mod Kanalen, ere ikke højere end Buegangene og skilles fra hinanden ved Indkørselen fra Marmorbroen. I den søndre er indrettet et Bageri, i den nordre er Borgstuen og Værelser for Staldbetjente.

Tagene paa Bygningerne om Buegangene ere ligesom Kommunikationsbygningernes Tage belagte med Kobber, med Undtagelse af de nederste Dele af Hoftheatrets og Ridebanens Mansardtage, hvilke ere belagte med blaa Tagstene.

Til Slotsbygningen, men liggende udenfor dens architektoniske Masse, høre endnu Staldgaardene etc. paa den anden Side af Tøjhusgade, og hørte tidligere den i 1860erne bortsolgte kgl. Vaskeribygning paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Vestergade.

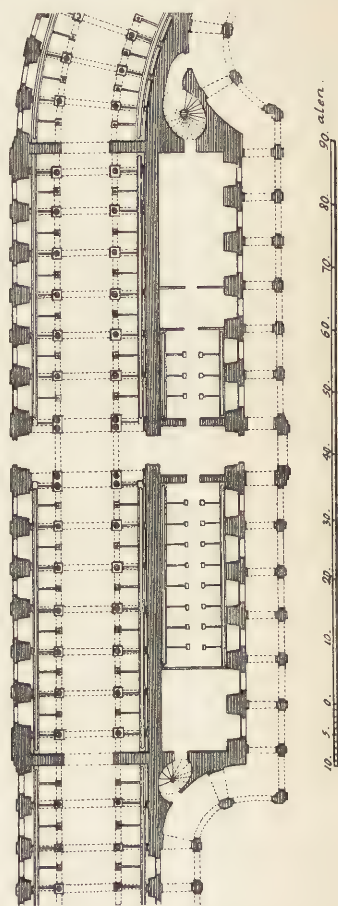

FIG. 11. CHRISTIANSBORG SLOT. KØRE- OG MATERIALHESTESTALDENE UNDER HOFTHEATRET.

* * *

Vi have nu gjort Rede for alle Hovedslottets Bygninger og Hovedrum, saaledes som de stode omtrent ved Bygmesterens Død, og for de til Anlæget hørende ældre Bygninger. Af den lange, maaske noget trættende, men vel for de fleste yngre Architekter ukendte Beskrivelse vil det fremgaa, hvorledes Empirestilen var gennemført i det Ydre som i det Indre, og hvorledes en Kongebolig paa de Tider var udstyret og møbleret. Ved Gengivelse af Hovedetagernes

---

*) Tilskuerpladsen blev 1842 ombygget af Hofbygmester J. H. Koch. Theatret var 1767 indrettet af Bygningsintendant L. H. Jardin.

Grundplaner og stadig Henvisning til disse, er der vel ogsaa naaet en større Klarhed over Rumfordelingen*), hvorledes Forbindelsen var mellem de enkelte Gemakker, og hvorledes de meget vigtige Bitrapper laa for disse, eller, som det hed i ældre Tid, hvorledes Degagementet var ordnet.

Til Supplering bør vel endnu føjes nogle Notitser om Bygningernes Værdi, saaledes som den angaves efter den sidste ulykkelige Brand.

Slottet selv og de 4 Kommunikationsbygninger vare paa Grund af Størrelsen og Bygningsmaaden ikke assurerede, men Brandskaden beregnedes for dem henholdsvis til 8.000.000 og 75.000 Kr.

Derimod vare følgende Bygninger assurerede:

Slotskirken	954.200	Kr.
Ridehus og Vognremise	403.800	-
Ridestald, Borgestue og Pavillon	277.600	-
Hoftheater, Kørestald, Bageri og Pavillon	518.400	-
Vognremisen for Enden af Hoftheatret	177.000	-

hvortil endnu bør føjes Assuranceværdien af Bygningerne paa den søndre Side af Tøjhusgade:

Staldbetjentbygningen	200.600	Kr.
Staldmestergaarden	78.000	-
Smedegaarden	54.200	-
Vognremisen i Sadelmagergaarden	32.600	-
Havremagasinet	29.800	-

II.

CHRISTIANSBORG SLOT 1841—1884.

Som det af ovenstaaende Beskrivelse fremgaar, var en Del af de ledige Rum i Slottet taget i Brug til offentlige Samlinger**).

Den kgl. Malerisamling, der tidligere havde været anbragt i Bibliotheksbygningens øvre Etage (Kunstkamret), — før Branden 1794 ogsaa i den, senere nedtagne, Beletage af Kommunikationsbygningen mellem Slottet og Kancellibygningen —, var 1824 flyttet op i Kronprindsens Etage paa Slottet; den havde fra

*) At Kongens og Dronningens Værelser lagdes op mod Slotskirken, var i Overensstemmelse med Forholdene i det gamle Slot og vel ogsaa for at kunne bevare Dronningens Trappe i Nordfløjen. Ellers havde de vel ligget bedre over mod Kancellibygningen og Festsalene i Nordfløjen. I det gamle, 1794 nedbrændte Slot var der — selvfølgeligt — i Sidefløjen anbragt et til Dronningens Trappe svarende Trapperum; men Trappen blev aldrig opført. Det var denne umaadelige Skorsten, hvori nedstyrtede det paa Loftet magasinerede, ved Branden i Kronprindsens Etage antændte Tømmer, der foraarsagede, at Ilden saa hurtigt bredte sig over alle Etager.

**) De i det følgende meddelte Oplysninger ere hovedsagelig uddragne af »Betænkning om Tilvejebringelsen og Omordningen af forskellige offentlige Bygninger« 1883, hvori A. D. Jørgensens fortrinlige Udsigt over Centraladministrationens Bygningshistorie er aftrykt.

først af kun 10 Værelser med raa Vægge, men blev 1840 sat i en mere passende Stand og efterhaanden udvidet til 22 Sale foruden Bibliotheksværelser, Magasiner etc.

Oldsagsamlingen (*oldnordisk Museum*) havde fra først af sin Plads i Universitetsbibliotheket over Trinitatis Kirke, men flyttedes 1832 over i Slottet, hvor den fik 6 Værelser i Stueetagen, dels mod Ridebanen, dels mod Prinds Jørgens Gaard, et Lokale, der i Christian VIII's Tid udvidedes til 18 Værelser og i Forening med Oldskriftsselskabet og historisk-arkæologisk Arkiv optog hele Nordfløjens Stueetage fra Ridebanen og Kolonnaden til Dronningens Trappe, hvilken sidste Kongen for Samlingens Talsmænd spøgende betegnede som »Verdens Ende«.

Det blev den ogsaa for Samlingen, da Tronskiftet og Regeringsforandringen 1848 medførte betydelige Ændringer i Slottets Benyttelse.

Da den grundlovgivende Rigsforsamling skulde træde sammen, fandt Statsraadet, at Sagens Betydning naturligt udkrævede, at det kgl. Residensslot valgtes til Sæde for Forsamlingen, og at der kun her kunde være Tale om Benyttelsen af Højesterets Festsal i Stueetagens søndre Fløj, og det foresloges at overlade Forsamlingens Præsident Beletagen i Christian VII's Palais paa Amalienborg, idet det udtaltes, at »et saadant fælles Foreningspunkt, hvor Medlemmerne privat kan mødes og udvexle deres Anskuelser, vil bidrage til at formindske Adskillelsen mellem de forskellige Partier, som kan danne sig, og til at forkorte Diskussionerne i selve Forsamlingen«.

Denne Ordning approberedes af Kongen, »dog kun for denne Gang« og sattes i Værk; men, medens Rigsforsamlingens Præsident gav Afkald paa Amalienborglejligheden, stillede han strax Fordring om bedre Udstyrelse af Mødesalen og om flere Udenomslokaler. Man var nemlig gaaet ud fra, at der kun vilde blive Brug for 6 Værelser til Ministrene, Præsidenten og Medlemmerne, et til Sekretariatet og et til Arkiv; men der maatte skaffes 2 Værelser til Bureau og 3 Rum i Kælderen til Trykkeriets Brug.

Efter Grundlovens Givelse bestemte Kongen, at der til Rigsdagen skulde skaffes Lokale i den søndre Halvdel af Christianborg Slots Stueetage, saaledes, at Højesterets Festsal bestemtes til Folkethingssal, og at Landsthinget fik Forsamlingssal i Fløjen ud til Slotspladsen, hvor 3 Værelser af den tidligere Overhofmarskal-Lejlighed sammenlagdes til en større Sal; 9 Værelser bestemtes til Udvalg og andre til Rigsdagens øvrige Fornødenheder. Ligesom Overhofmarskallens Lejlighed inddroges og et Par Finanskontorer maatte flyttes op i Mezzaninen, mistede Højesteret saaledes ogsaa sin Festsal; men den var der forøvrigt ingen Brug for længere, da Grundloven havde udskilt Domstolene som en tredie Statsmagt, og den Festivitet, hvortil Salen havde været brugt, Kongens højtidelige Aabning af Sessionerne efter forudgaaende »Riden Herredag ind«, nu bortfaldt. Rettens daglige Lokaler bleve fremdeles paa Prindsens Palais til 1854, da de flyttedes ud i Frederik VI's Palais paa Amalienborg.

Rigsdagslokalernes slog i Længden ikke til og maatte derfor efterhaanden forøges*), saaledes at de i 1883 optog hele Stueetagen i Slottets sydlige Halvdel,

*) 1878 flyttedes saaledes Finanshovedkassen bort fra Lokalerne i Slottets og Kommunikationsbygningens Stueetage og Kælder, for at der kunde blive bedre Plads til Rigsdagen.

mellem Hovedporten, Kolonnaden og Løngangsporten, med største Delen af den tilsvarende Mezzanin og Halvdelen af den tilsvarende Kælder*).

Naar Højesteret skulde bort fra Prindsens Palais, var det, for at der her kunde skaffes Plads til oldnordisk Museum, idet Frederik VII, der havde Vinterbolig i den for ham 1841 indrettede Lejlighed i Christiansborg Slots Kongeetage, ønskede at faa Museets nedenunder liggende Rum lagte til sin Bolig. De anvendtes dels til Beboelsesværelser, dels til Statsraadsværelse og til Kongens private Vaabensamling.

Efter Kongens Død flyttedes Højesteret i Juli 1864 ind paa Slottet i Museets tidligere Lokaler, medens Frederik VI's Palais overdroges Kong Christian IX som daglig Bolig. Dog benyttedes Lokalerne i Christiansborg Slots Beletage fremdeles ved store Hoffester.

Statens videnskabelige Samlinger og dens Centraladministrations Kontorer vare, — efterhaanden som de i Tidernes Løb havde udviklet sig — blevne anbragte rundt om i Bygninger, der enten nu vare forældede i deres Indretning eller fra først af havde være bestemte til andet Brug. Kun enkelte Samlinger havde i 1860—70erne faaet Nybygninger, saaledes zoologisk Museum, (bygget af Chr. Hansen), Universitetsbibliotheket (J. D. Herholdt) og botanisk Haves Samlinger (H. N. Fussing). Disse ældre Bygninger vare derhos i allerhøjeste Grad brandfarlige. Det var aldeles uforsvarligt paa saadan Maade at opbevare Statens Arkiver, hvis Ødelæggelse ej blot vilde være det største Tab, der kunde tilføjes dansk Historie- og Kulturforskning, men ogsaa vilde medføre en utrolig Forvirring saavel i Administrationen som i alle borgerlige Retsforhold, og ligesaa uforsvarligt var det at opbevare Statens i videnskabelig Henseende og i Pengeværdi lige betydelige Samlinger paa denne Maade. Hvilke Pengeværdier der saaledes laa hen som et let Bytte for Ilden, fremgaar af en i 1885 foretaget Vurdering af Samlingerne, der ansattes saaledes:

Maleri og Skulptursamlingen	2.954.500	Kr.
Kobberstiksamlingen	1.000.000	-
Rosenborg Samlingen	12.000.000	-
(Deraf Halvdelen i virkelig Metal- og Stenværdi).		
Oldnordisk Museum	4.500.000	-
Etnografisk Museum	1.550.000	-
Mønt- og Medaillesamlingen	1.100.000	-
Antiksamlingen	500.000	-
Det store kgl. Bibliothek	6.050.000	-
Universitetsbibliotheket	1.500.000	-
Zoologisk Museum	1.000.000	-
Botanisk Haves Samlinger	225.000	-
Mineralogisk Museum	500.000	-
De lægevidenskabelige Samlinger	192.500	-
Ialt	33.072.000	Kr.

*) Det 1855 oprettede Rigsraad holdt sine Møder i Rigsdagens Lokaler, medens det 1854 skabte midlertidige Rigsraad havde haft Lokale i Christian VII's Palais' Beletage (Riddersalen og Skilderigemakket.)

Ogsaa Rigsdagens Lokaler vare i mange Henseender uhensigtsmæssige, og der fremhævedes navnlig følgende Mangler:

»Landsthingssalen har saaledes kun enkelt Etagehøjde, og som Følge deraf meget mangelfulde Luftforhold; Pladsen, som oprindelig var beregnet til betydelig færre Medlemmer, er alt for ringe, Tilhørernes Adgang altfor begrænset. Endvidere ere Lysforholdene meget slette. Ogsaa Folkethingssalen lider af ikke uvæsentlige Brøst, særlig for Tilhører- og Referentspladsernes Vedkommende. Udvalgsværelsernes Antal er altfor ringe, især for de større Udvalg, og i endnu højere Grad savnes der Lokaler til større Gruppemøder, saavelsom til Medlemmers Samtaler indbyrdes eller med Fremmede, eller til Enkeltarbejde. Der savnes ligeledes en passende Indretning for Post-, Telegraf- og Telefonvæsen til Medlemmernes Brug. Bogsamlingen er anbragt under meget uheldige Forhold og savner passende Læseværelser. Bureauet trænger i høj Grad til en Udvidelse af sine Lokaler, ligeledes Statsrevisionen og alt, hvad der staar i Forbindelse med Trykkeriet.

Der er kun tænkt paa de allernødvendigste Bekvemmeligheder, medens der ikke har kunnet tages Hensyn til saa vidt muligt at bøde paa de Savn, som Folkets Repræsentanter maa underkaste sig, naar de en væsentlig Del af Aaret skulle tage daglig og virksom Del i Lovgivningsarbejdet. Der bør saaledes skaffes bedre og rigeligere Lejlighed for at kunne indtage sine Maaltider; ikke blot bør hvert Ting have sit særskilte Restaurationslokale, men saadanne bør ogsaa findes for Rigsdagens Bestillingsmænd, Bladreferenter og andre, som en længere Tid af Dagen skulle færdes i Bygningen. Der maa findes rummelige Garderober samt Toilet- og Aftrædelsesværelser for Medlemmerne osv.

Foruden dette mangler det nuværende Lokale en passende Sal for den samlede Rigsdag, saaledes som den aarlig aabnes og sluttes og under visse Betingelser efter Grundloven kan komme til at forhandle. En saadan Sal vilde i en Rigsdagsbygning, som skulde give et ydre Billede af vor Forfatnings Grundordning, udgøre det naturlige Midtpunkt i hele Anlæget, og særlig for de fælles Lokaler, medens Thingenes daglige Forhandlingssale atter vilde danne Midtpunkterne for deres særskilte Lokaler«.

Under saadanne Forhold var det nødvendigt, at Spørgsmaalet om en Forbedring i samtlige Institutioners lokale Forhold maatte kræve en Undersøgelse og Løsning, og ved kgl. Resolution af 10. Juli 1879 nedsattes da under A. F. Kriegers Forsæde en Kommission til at afgive »Betænkning over Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen og Omordningen af Bygninger for Rigsdagen, Højesteret, Statens Centraladministration, Landets offentlige Samlinger og Retslokaler i Kjøbenhavn«, i hvilken Kommission som bygningskyndige Medlemmer indtraadte Architekterne J. D. Herholdt, F. Meldahl og J. Th. Zeltner.

Spørgsmaalet om Retslokaler i Kjøbenhavn blev udskudt af Hensyn til den forestaaende Ordning af Retsplejen, og Detaillen af Kommissionens Arbejder ligger for en overvejende Del udenfor dette Værks Plan. Det maa være nok her at nævne, at H. J. Holm udarbejdede Skitseprojekter til et nyt kgl. Bibliothek paa Gyldenløves Bastions Grund (Betænkningens Pl. III), at J. B. Storck udarbejdede et lignende Skitseprojekt til Museernes og Kunstssamlingernes Anbringelse i en Bygning paa Rosenborg Excercerplads's Grund, og at F. Meldahl og J. Th. Zeltner udarbejdede Skitser til Ministerie- og Arkivbygningernes Omdannelse.

Til Slottet tænkes ingen af Samlingerne henlagt, idet Kommissionen herom udtaler:

»Paa dette Sted at samle store Skatte af en eller anden Art, for Kunst eller Videnskab, ud over hvad allerede nu findes der, vilde være aldeles uforsvarligt,

da en Del af Slottet i alle Tilfælde bestandig vil blive benyttet til Hoffester og derved frembyde én uberegnelig Fare for Ildsvaade«.

Slottet selv vilde næppe mere »i det mindste i den nærmeste Tid blive varigt Residensslot, og det vil derfor efter vore Forhold altid fremstille sig som en naturlig Tanke, i det mindste delvis at give det en anden Anvendelse«. Kommissionen mente derfor, at Slottet og Ministerialbygningernes Plads burde reserveres for de øverste Statsinstitutioner, hvad enten man saa maatte bestemme sig

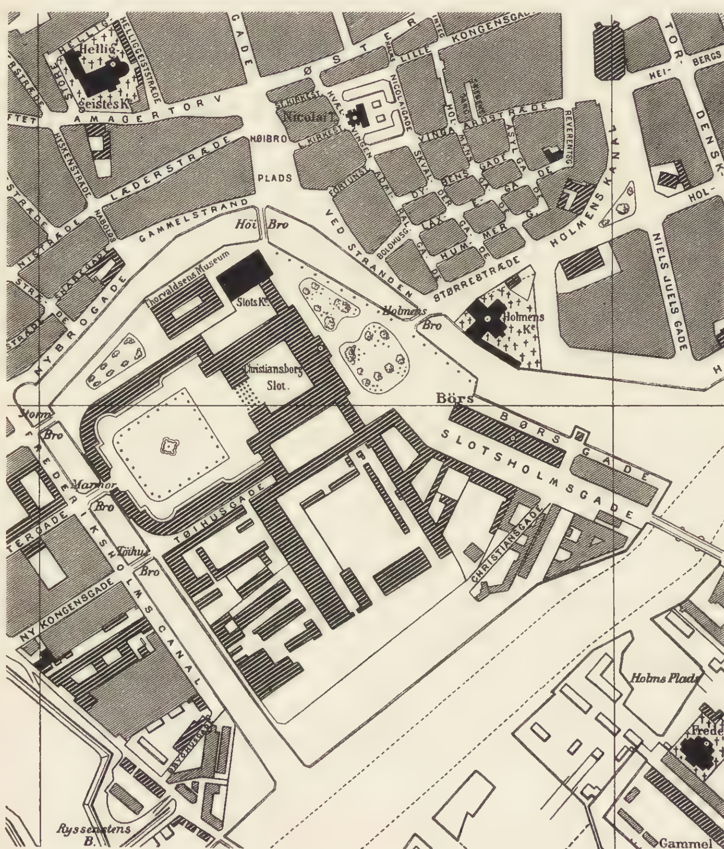

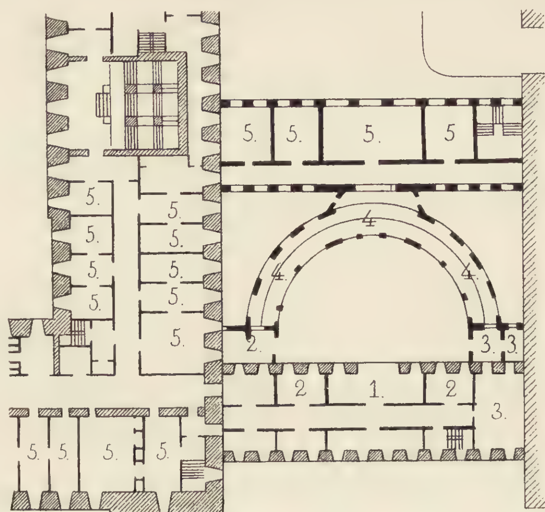
FIG. 12. PLAN AF SLOTSHOLMEN. 1869.

for at lade Rigsdagen blive paa Christiansborg Slot, eller man maatte foretrække at bygge et særligt Rigsdagshus paa eller i umiddelbar Nærhed af Ministeriebygningernes Grund, og saa lade Centraladministrationen søge Vederlag i en Del af Slottet.

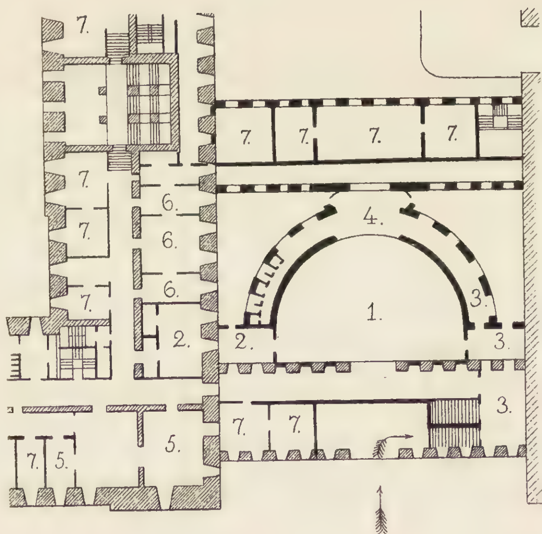
At dette, der ikke blot var opført i et helt andet Øjemed, men ogsaa for Fremtiden vilde vedblive at have en anden Hovedbestemmelse, ikke ved nogen rimelig Omdannelse vilde kunne bringe til at svare til ideale eller blot fuldt berettigede Fordringer til et Rigsdaghus, stod vel Kommissionen klart, men paa den anden Side ogsaa de Fordele i økonomisk Henseende, Rigdagens Anbringelse her vilde medføre, ligesom ogsaa den Værdighed, som burde være udbredt

over Rigets officielle Residensslot vilde svækkes, naar allehaande Kontorer anbragtes der.

Til Rigsdagslokaler paaregnedes 20000 ☐ Al. Gulvflade (foruden Mur-

MEZZANINETAGE.

STUEETAGE.

FIG. 13—14. CHRISTIANSBORG SLOT. FORSLAG TIL FOLKETHINGSSAL. ARCHITEKT F. MELDAHL.

tykkelser, Gange og Trapper), og den fornødne Udvidelse af de forhaandenværende Lokaler kunde tilvejebringes dels i Slottets Kælder-, Dame- og Mezzanin-Etager, dels for mere underordnede Lokaler — i øverste Etage af Staldfløjene paa Ridebanens Sydside. En saadan Ordning vilde dog aldrig kunne skaffe hen-

sigtsmæssigt beliggende Lokaler; Afstandene bleve meget store, en centralt beliggende Sal for den forenede Rigsdag maatte man paa Forhaand opgive, og de svære Bygningsmasser forværrede i høj Grad Lysforholdene samt vanskeliggjorde Konstruktionen af store Forhandlingssale.

Kommissionen lod da udarbejde Planer til Tilbygninger enten i den indre Slotsgaard eller ogsaa i Kavalergaarden og Prinds Jørgens Gaard op til de vestlige Løngangsbygninger, et Arrangement, hvorved der ganske vist skaffedes Forhandlingssale med nedfaldende Lys, men hvorom Kommissionen selv maatte udtale, at »i architektonisk Henseende vil det meget skade Slottets Udseende ved at bryde de store og rene Forhold, der nu udgjøre dets væsentligste Skønhed«.

F. Meldahl søgte da ogsaa at undgaa dette Skær ved at anbringe Landsthinget i Folkethingets Sal og at skaffe dette Thing en ny Sal ved en Bygning mellem Slottets Nordfløj og Slotskirken lænet op til og maskeret af den nordre store Kommunikationsbygning, saaledes som det fremgaar af Fig. 13—14. Den halvcirkelformede Sal (1), ved hvis ene Side findes Ministerværelser (2), medens Garderobe og Toilet (3) findes ved den anden Side, er omgivet af en Foyer (4) med Vinduer ud til 2 Lysgaarde. Bureauet (5) og Restaurationen (6) ere anbragte i Slottet ligesom en Del Forsamlings- og Bilokaler (7), medens Resten af disse findes i den nye Tværfløj over mod Slotskirken, dels i Stueetagen, dels i Mezzaninen (Fig. 13, 5), hvor der ogsaa findes Kongeloge (1), reserverede Loger (2), Referentloger (3) og Galleri for Publikum (4).

Endelig udkastede Kommissionen et Forslag til hele Dame- og Mezzaninetagens Indretning for Rigsdagen med Bevarelse af Folkethingssalen og Tilvejebringelsen af en tidssvarende Sal for Landsthinget i Fløjen mod Prinds Jørgens Gaard. De herved fornødne mindre Omdannelser kunde afholdes af det ordinære Budget, hvorimod Landsthingssalens Indretning extraordinært vilde kræve c. 5000 Kr., og der maatte ved denne Ordning skaffes Lokaler for Højesteret enten i Christian VIII's Palais eller ved Køb af en privat Ejendom. f. Ex. Schimmelmanns Palais.

Kommissionen følte dog, at enhver saadan Udvidelse af Rigsdagens Lokaler ikke kunde føre til et fuldt tilfredsstillende Resultat, ja endog før eller senere igen maatte opgives, og Tanken rettedes da paa at nøjes med mindre Udvidelser, indtil *et særligt Rigsdagshus* kunde skaffes tilveje.

For et saadant Hus kunde der skaffes Plads paa Slotsholmen, saavelsom for Bibliothek og Museum, naar de militære Etablissementer flyttedes bort, hvilket i Forbindelse med Grundens Brolægning etc., vilde koste omtrent 4 Mill. Kr.; men — afset fra den Vandalisme, det vilde være at ødelægge en Række historisk betydningsfulde Bygninger — var og blev det vel tvivlsomt, om Fraflytningen kunde naas. Kommissionen henpegede derfor paa Prindsens Palais, hvis Grund, forøget med en Del Nabogrunde, kunde give en god Plads for et Rigsdagshus, et Bibliothek eller et Museum, selvfølgelig ogsaa her med Nedbrydelse af den smukke gamle Bygning. Rosenborg Excercerplads var ogsaa en brugbar Grund, navnlig for en Museumsbygning, og som et Par andre heldige Grunde nævntes Gyldenløves Bastion og Pladsen for det nuværende Grønttorv, subsidiært Pladserne ved Stormgades Forlængelse, Rosenborg Frugthave eller Grunde i Østre Anlæg.

Bestemte Forslag til disse Bygningers Placering etc. fremsattes ej af Kommissionen; men fra nogle Kommissionsmedlemmer fremkom betydningsfulde Udtalelser om Programmet for de tre Nybygninger, saaledes af C. W. Bruun om Bibliotheket, af J. J. A. Worsaae om Museet og af F. Meldahl om Rigsdagsbygningen, ligesom denne sidste og J. D. Herholdt fremsatte forskellige tekniske Bemærkninger om de to førstnævnte Bygningsarbejder.

Af Udtalelserne om Rigsdagsbygningen meddeles følgende Uddrag.

Naar man nu ser hen til Udlandets Repræsentationsbygninger, da viser det sig, at man overalt har erkendt, at disses Beliggenhed, Ydre og Indre strax burde svare til den hele Institutions høje Betydning i Nutidens Samfundsliv. Det, at Folkets lovgivende Repræsentanter her samles med Statens øverste Funktionærer for at varetage de højeste og vigtigste Spørgsmaal i et Statssamfund, har overalt ført til, at det hele har faaet et Præg af den Værdighed og Højhed, som Bygningskunsten alene kan yde, naar den bæres frem af en ideel Fordring, samtidig med, at man stiller saa mange Midler til dens Raadighed, at den i rigt Maal kan faa de bildende Kunsters Medvirkning. Man ser derfor, at Bygningsanlæg som Parlamentshuset i London, ligesom Dogepaladset i Venedig, have faaet den mest fremtrædende og skønneste Beliggenhed, hvor de saa at sige afspejle deres Glans i det Hav, der skabte disse frie Staters Storhed. Ogsaa Deputeretkamrene i Paris, Bryssel og Wien have faaet en skøn, fremragende Plads, ligesom man nu ved umaadelige Ofre tilstræber noget lignende i Berlin, hvor man søger at sætte Bygningens Beliggenhed i bestemt Forhold til de store nationale Minder, som de sidste Decennier have affødt for det tyske Folk.

Det er en Selvfølge, at naar Opgaven faar en saa monumental Karakter, vil Løsningen let medføre adskillige praktiske Ulemper, ifald man ikke strax er sig dette bevidst og ved omhyggelige Overvejelser i Tide søger at bøde derpaa. Det skal her saaledes nævnes, at den Underbygning, som udfordres ved ethvert monumentalt Anlæg, let kan hidføre den store Ulempe, at selve Hovedetagen, i hvilken det daglige Forretningsliv udfolder sig, kommer til at ligge saa højt, at Rigsdagens Medlemmer maa stige op ad 40 à 50 Trin. En saadan Mangel paaankes allerede nu ved det nye Projekt i Berlin. Vel kunde Indførelsen af Elevatorer væsentlig bøde herpaa, men dette er meget bekosteligt, da disse Apparater, for at være til Nytte, maatte forefindes paa mange Steder i Bygningen, hvor der saa paa hvert Sted atter udfordres særlige Betjente. Man har derfor andensteds, f. Ex. i Wien, søgt at undgaa dette ved at kombinere større Rampeanlæg med de valgte Façadeformer. Herved kommer man altsaa ved Hjælp af store Skraaplaner gradvis op til Hovedetagens Gulv, og man har da i Underbygningens Etage anbragt de Lokaler, der udfordres til den underordnede Administration, Bolig for det tjenende Personale, Varme- og Ventilationsindretninger m. m., for saa i Hovedetagen at samle Alt, hvad der til Medlemmernes Bekvemmelighed bør ligge Side om Side med deres daglige Færden i Bygningen. Det er en Selvfølge, at Opgaven simplificeres overordentligt, hvor der kun findes ét Kammer, som i Berlin, thi herved lettes den symmetriske Anordning, som ethvert architektonisk Projekt fordrer. Er Opgaven derimod den at skaffe Plads til to Kamre, som hos os, og det Kamre af væsentlig forskellig Størrelse, da stige Vanskelighederne baade med Hensyn til Distributionen og med Hensyn til Façaden. Man har diskuteret Spørgsmaalet om, hvorvidt det er rigtigt, at de to Kamre have to særskilte Bygninger, som i Paris, men man synes overalt at have erkendt, at der ved at have begge Kamrene samlede i én Bygning ikke blot skabes en lettere og mere økonomisk Forretningsgang, men ogsaa hidføres et i politisk Henseende nyttigt Samliv imellem de ledende Personer og Grupper. Den daglige Færden afføder Berøringer, tilfældige Møder, hvorved mange Vanskeligheder undgaas eller udjævnes. Det Arbejde, der ofte samtidig skal ydes af Mi-

nistrene i de to Thing og af Rigsdagens Formænd, samt Forholdet imellem disses Bureauer kræver ogsaa, at Afstanden imellem de to Hovedafdelinger ikke bliver større end nødvendig.

Fastholdes altsaa den Fordring, at begge Thingene skulle samles i én Bygning, da medfører dette, at en stor Række Lokaliteter kunne blive fælles for dem begge, saasom Hovedindgang, Underkjørsel, Vestibule, Hovedtrappe, (ved hvilken man kan nøjes med én Portnerbolig), fælles Post, Telegraf, Telefon og Inspektion. I den egentlige Forretningsetage kunne endvidere nogle af Forsamlingsrummene, Restaurationslokaler og Bibliothek være fælles, medens man i den underliggende Etage kan lægge Trykkeriet med dets Lokaliteter for Faktorer, Sættere, Korrektører, Bude m. m. samt Pakrum, fremdeles Alt hvad der vedrører fælles Varme- og Ventilationsindretninger, Brændseloplag, Køkken samt Bolig for Restauratøren og hans Personale og alle underordnede Funktionærer. Endelig kan den ældre Del af Arkivet faa sin Plads her. I Følge vor Forfatning maa endvidere Fællesskabet udstrækkes til i Hovedetagen at omfatte en Sal for den forenede Rigsdag. Skal man nemlig ikke som hidtil nøjes med en af Thingenes Sale til Fællesmøder, da maa der indrettes et saadant festligt stort Rum, og man kan da som i Wien og nu i Berlin lægge dette Pragtrum saaledes, at det til daglig Brug bliver et Slags neutralt Centralrum for de mange øvrige Fælleslokaler, som i Ovenstaaende ere nævnte. Herved opnaar man i disse sidste at faa de Biværelser, som i paakommende Tilfælde vilde udkræves omkring og i Forbindelse med den store Sal for den forenede Rigsdag.

Gaar man dernæst over til de særlige Lokaler til de tvende Thing, da maa der først findes de for hvert Thing fornødne Garderober med Skab for hvert Medlem, med vedliggende Toilet- og Aftrædelsesværelse, alt dette ved Siden af det Lokale, hvor Afdelingsbetjentene opholde sig, og hvor der i Nærheden haves et Antal Taleværelser, til hvilke de kunne søge hen, der ønske Samtale med et af Rigsdagens Medlemmer. I Nærheden maa ligeledes findes Adgang til Thingenes Bureauer med deres Forværelser, Kassererkontor, Værelse for Kontorchef eller Bureauchef, der atter maa staa i nær og bekvem Forbindelse med Lokalerne for de enkelte Things Formænd. Hver Formand bør have et Forværelse, et Par Taleværelser og et Arbejdsværelse samt Toilet, Alt udstyret paa en saa smuk Maade, som disse Embedsmænds høje Stilling kræver det. I passende Nærhed maa der dernæst være Værelser for Viceformændene med vedliggende Forværelser. Det er en Selvfølge, at Formændenes og Viceformændenes Værelser maa ligge tæt ved de store Mødesale og være let tilgængelige for Medlemmer og Ministre.

Er Spørgsmaal, som kan volde Vanskeligheder, er, hvorvidt vedkommende Formand skal have Familiebolig i selve Bygningen eller i Tilbygninget, der staa i umiddelbar Forbindelse med denne. Thi skulle disse Bygninger være saaledes indrettede, at Vedkommende, foruden at føre et hyggeligt Familieliv, tillige skal kunne føre det selskabelige Liv, som hans Stilling kan kræve. saa maa der ved Siden af en saadan Bolig lægges større Selskabsrum, hvilket, naar dette skal gennemføres for tvende Formænd, i høj Grad komplicerer Opgaven. Fordringen har imidlertid sin store Berettigelse, hvor Formændene ikke ere valgte blandt de bosiddende Mænd paa Stedet. Vanskeligheden opstaar navnlig ved at skulle skaffe en hyggelig Familiebolig tilveje midt imellem den Række store og forskelligartede Rum, der optage en Rigsdagsbygning. Familielivet fordrer her særlig Indgang, Trapper, Køkken, Tyenderum og Udenomslejlighed, som det ikke er let at skaffe tilveje, og det er vel ogsaa disse Vanskeligheder, som næsten overalt i Udlandet have ført til, at man har opgivet den Fordring at have Boligen i selve Rigdagsbygningen. I Paris har man derfor lagt denne Bolig i en Bygning, der ligger ved Siden af Deputeretkammeret.

Iblandt de særlige Lokaler for hvert Thing er det navnlig den hensigtsmæssige Indretning af de store Forsamlingssale, som frembyder de største Vanskeligheder. I første Række staar de akustiske Fordringer. Dette Hensyn har overalt

ført til Forsøg paa at dæmpe Larmen udefra, enten ved at skaffe Omgivelser, hvor Færdselen ikke kunde foraarsage Støj, eller ved at lægge Færdselslinierne i større Afstand, eller ved at bedække disse med lyddæmpende Materiale, eller endelig ogsaa ved at lægge Lokalet langt tilbage i Bygningen og omgive det med tæppebelagte Korridorer. Selve Salen gjøres ikke større end højst nødvendig og særlig ikke for høj, ligesom man ogsaa undgaar at gjøre Logerne i Væggen for dybe, da disse sluge Lyden. Alle disse Hensyn tages selvfølgelig især der, hvor Medlemstallet er stort, thi det drejer sig jo ikke blot om, at Medlemmerne og Formanden kunne høre, hvad der siges, men Stenografer, Referenter og Tilhørere skulle ogsaa kunne høre godt, og denne Fordring bliver særlig vanskelig at tilfredsstille der, hvor det enkelte Medlem har Ret til at tale fra sin Plads. Det er nemlig langt lettere, naar man som i Paris, Wien og Bryssel kan ordne det Hele efter en Talerstol, som staar foran Formanden. I Udlandet — baade i foreliggende Projekter og i dem, der ere komne til Udførelse — synes den halvrunde Form at være den herskende overalt, hvor der tales fra en Talerstol, hvorimod Kvadratformen og den rektangulære Form, og disse tvende Former med brudte Hjørner, synes at være tjenlige, hvor der tales fra Pladsen. — (I Christiania er dog den halvrunde Form valgt, skønt man her taler fra Pladsen). — Overalt har man dog for at indskrænke Rumstørrelserne maattet tilmaale Medlemmerne en forholdsvis ringe Plads med smalle Tilgangspassager. Theophilus Hansen giver saaledes i Wien til Bord og Siddeplads 42 Tommer i Dybden og 1 Alen i Bredden, men Enhver vil indse, at der behøves større Rum, naar der tales fra Siddepladsen, da Taleren maa have fri Plads til sin Gestus, naar han rejser sig. Da enhver Taler maa kunne ses baade af Formanden og af alle Medlemmer, Referenter og Tilhørere, saa hidfører dette en amfitheatralsk Opstilling. Hansen angiver denne Stigning til 1 : 10.

Da ingen maa generes af Lyset, hverken Formanden, idet han ser ud over Medlemmerne, eller disse, naar de saa hen paa Formanden, har man overalt enten anordnet meget højt anbragte Sidevinduer, eller nedfaldende Lys, naturligt eller kunstigt.

Formandens og Sekretærernes Pladser ere løftede saa meget, at de kunne have frit Overblik over Forsamlingen, hvis nærmeste Rækker altid ere noget fjernede fra dem: dette giver Plads til Rigsdagens Stenografer umiddelbar nedenfor Formanden. Stenograferne maa have en bekvem Udgang, hvor de, uden at genere Medlemmerne, kunne færdes til og fra den Række Arbejdsværelser, som ere tildelte dem i Nærheden, enten i en lidt lavere liggende Etage eller i samme Gulvhøjde som Salen.

Ministrene faa Plads som hos os i de forreste Rækker, dog saaledes hen til den ene Side, at de, naar de tale, saavidt mulig ikke vende Ryggen til Nogen i Forsamlingen. Det at Ministerpladserne findes umiddelbart ved den Dør, som fører ind til Ministerværelserne, der ligge Side om Side med Salen, noget der gjør det muligt for en Minister at lade Døren staa paa Klem og høre, hvad der foregaar i Salen under en Debat, samtidig med at han konfererer med dem, der søge ham eller som han kalder til sig og som ikke selv tør betræde Salen, er en heldig Ordning, som ikke kendes andre Steder. Korridorvæsenet udenom Salen hidfører her en Adskillelse, der paa dette ligesom paa flere andre Omraader ikke er heldig; Ministrene have vel de fornødne Værelser med Forværelser og Aftrædelsesrum saa nær ved Salen som muligt, men dog altid i nogen Afstand fra Salen.

Hensynet til at Medlemmerne ikke bør generes i deres Samtale og Færden ved at have Tilhørerne: Publikum, Bladreferenter, Diplomater og de ministerielle Embedsmænd, der alle have deres særlige Logeafdelinger, altfor tæt paa sig, har ført til, at man har løftet disse Tilhørerpladser i passende Højde over Gulvet. De ere fordelte rundt om Salen ved Siden af hverandre; alle have særlige Indgange, Trapper, Garderober og Aftrædelsesrum. At Kongehusets Loge og Kava-

lerloge med tilhørende Forværelse overalt har faaet en Plads, der tilsteder det frieste Overblik over hele Salen, er en Selvfølge. I Bygninger, hvor der er to Thing, anordnes der særlige let tilgængelige Pladser for de Medlemmer af det det andet Thing, som maatte ønske at overvære Forhandlingerne, foruden at Formanden har sin egen Loge. Naar man fremdeles erindrer, at Afdelingen for Publikum bestaar af reserverede Pladser (Afdeling for Damer) foruden de frit tilgængelige Pladser, at begge have egne Garderober, Trappe og Indgang med Vestibule, hvor Billetuddelingen kan finde Sted, at der ved Bladenes Referentloge i umiddelbar Forbindelse med denne eller tæt ved er et Antal Arbejdsværelser med Forværelse for Bude, Garderobe og Aftrædelsesrum, at de ministerielle Embedsmænd fra deres Loge have saadan Forbindelse, at de med Lethed kunne komme ned til personlig Forhandling med Ministeren, og at Kongehuset ligeledes har sin egen Indgang med Trappe, som uhindret fører op til den ved Logen liggende Salon — og at alle disse Forhold ere ordnede paa en saadan Maade, at enhver Til- og Bortgang samt Færden i disse Lokaler kan finde Sted, uden at man derved kommer ind i de Lokaliteter, som udelukkende ere bestemte til Brug for Rigsdagens Medlemmer, saa vil man se, at der her altid kommer tii foreligge en meget kompliceret Opgave.

Gaar man derefter over til de øvrige Lokaliteter, som udfordres til de forskellige Ting, da vil man finde, at man overalt paa Kontinentet har givet Finansudvalget særlige Lokaler: et større Forsamlingsværelse med tilstødende Forværelse og Taleværelser for dem, der søge Forhandling med enkelte Medlemmer under Udvalgenes Møder, samt et særligt Værelse for Formanden og et for Ordføreren. Endvidere er der overalt sørget for et passende Antal Forsamlingsværelser, større og mindre, hvor de forskellige Partigrupper kunne møde til fælles Forhandling. Der findes endvidere et passende Antal Komiteværelser, samt et Antal Enkeltværelser for de Medlemmer, der som Formænd, Sekretærer eller Ordførere i Udvalgene ønske at arbejde uforstyrret i Rigsdagen. Hvor der er Fællesudvalgsinstitution, er der et særligt Lokale hertil med vedliggende Forværelse. Alle de nævnte Lokaler ligesom Bureauet, Bibliotheket, Arkivet, Post Telegraf, Telefon, Læseværelse, Konversationsværelse og Restaurationslokale, Garderobe, Toiletværelse m. m. findes i en og samme Etage; Bibliothek med Læsesal, Bibliothekarens Værelse og Arbejdsværelset har man nogle Steder i en anden Etage, naar det fornødne Haandbibliothek fordeles i de forskellige Rum rundt om i Bygningen, hvor det behøves. — I Wien har man Udvalgsværelser m. m. i den nederste Etage. — [Skal der, som hos os, skaffes Plads til en Statsrevision, da maa dertil henlægges et Forværelse, fælles Forsamlingsværelse, Værelse til Sekretæren med vedliggende Arkiv og et Værelse til hver af Statsrevisorerne]. Hvor Inspektørposten ikke kombineres med Bureauchefens Embede, er der endvidere Plads til disse tvende Embedsmænds Familieboliger; disse har man da indrettet i den nederste Etage.

Overalt i Udlandet har man udstyret alle de store fremtrædende Rum, som f. Ex. Fællesforsamlingssalene, Hovedtrappen o. s. fr. ved Hjælp af den bildende Kunst, saa at det Hele gjør et festligt Indtryk. I de store Sale ses Fremstillinger af vigtige, historiske Begivenheder, som staa i Forhold til det nationale og repræsentative Liv. Portræter og Buster af fremragende politiske Personligheder pryde Lokalerne, og de Rum, som snarest skulle tjene til Sammenkomst og Samtale, saasom Læseværelserne med tilstødende Skriveværelser for øjeblikkelig Privatkorrespondance samt Restaurationslokalet og de tilstødende Rygeværelser — (I Paris staar dette i Forbindelse med et lille Terrasseanlæg, saa at man kan opholde sig i det Fri). — har man stræbt at give al den Hygge, Luft og Lys, som udfordres, for ligesom at bøde noget paa de mange Afsavn, som føles, naar man paa alvorsfuld Maade vil ofre sig for det offentlige Liv. Det er en Selvfølge, at alle Lokaler ere lyse og saaledes opvarmede og ventilerede, at der ikke spores noget til Træk eller til det fine, tilsmudsende Støv, som altid opstaar der,

hvor den opvarmede Luft er bleven ført forbi for stærkt ophedede Overflader. Den høje Temperatur, som saa let hidføres ved den kunstige Belysning, har man haft meget ondt ved at bekæmpe, men den nyere Tids elektriske Belysning vil lettere hjælpe ud over denne Vanskelighed. — (Det er en Selvfølge, at man ved Udførelsen af disse Bygninger i Udlandet har fordret det Ypperste, som Haandværket var i Stand til at yde). —

Kommissionens Indstilling af 24. September 1883 gik da ud paa, at der blev truffet alle tjenlige Foranstaltninger til Afværgelse af den mest overhængende Brandfare for Statens Museer og Samlinger, og at Spørgsmaalene om Tilvejebringelsen af de før nævnte tre store Nybygninger toges op til speciel

FIG. 15. CHRISTIANSBORG SLOTS BRAND 1884. EFTER RADERING AF J. L. LÜBSCHITZ.

Bearbejdelse ved særlige Kommissioner, samt endelig, som en Opgave, der hurtigt kunde og burde løses, at Centraladministrationens og Arkivvæsenets Lokaler paa Slotsholmen udvidedes og omdannedes efter de i Betænkningen fremsatte Forslag.

Ligesom dette eneste positive Bygningsforslag endnu ligger urørt hen, fik Kommissionens øvrige Arbejde foreløbig ingen praktiske Følger, idet Christiansborg Slots ulykkelige Brand den 3. Oktober 1884 borttog et af de Grundlag, hvorpaa Overvejelserne havde været baserede, og kaldte nye Planer og Forslag frem.

Hvad der tabtes hin Efteraarsnat kan kun delvis opgøres i Penge, saaledes ikke det kunst- og kulturhistoriske Tab ved Ødelæggelsen af Slottets indre Indretning og Montering, ved den Skade, Maleri- og Skulptursamlingerne led og ved, at Dele af Højesterets, Kabinetssekretariatets og Ordenskapitlets Arkiver brændte; men ogsaa det Tab, der rent materielt kunde beregnes, var stort nok. Der opgives saaledes som brændt eller ødelagt følgende Værdier:

Slottet	8.000.000	Kr.	»	Øre.
De fire Kommunikationsbygninger	75.000	-	»	-
Slotskirken	10.989	-	4	-
Ridehus og Vognremise	1.158	-	24	-
Slottets Brandredskaber	2.500	-	»	-
Møbler og Inventarium paa Slottet	381.108	-	»	-
Højesterets Bohave og Bøger	2.000	-	»	-
Sølvkamrets Guldtøj	8	-	75	-
— Sølvtøj	2.221	-	25	-
— Porcellæn	9.543	-	»	-
Dækketøj, Linned og Sengetøj	16.200	-	»	-
Køkkeninventarium	146	-	»	-
Vinkælderinventarium	430	-	»	-

altsaa $8^1/_2$ Millioner Kroner, og Listen er endda næppe udtømmende.

Det er ret naturligt, at dette store Landetab satte Fart i Spørgsmaalet om Nybygninger for vore Samlinger, hvoraf Malerisamlingen nu var hjemløs ligesom Rigsdagen. Der blev da ogsaa rundt om i Statsbygninger og Slotte truffet betydelige Sikkerhedsforanstaltninger; Brandmure og Jerndøre anbragtes, Vandledninger indlagdes, ved Prindsens Palais indkøbtes en Række Naboejendomme, for at Brandfaren kunde formindskes, etc., og nogle Samlinger have faaet eller faa nu tidsvarende Bygninger. Meget staar dog endnu tilbage, og navnlig Sagen om Christiansborg Slots Genopførelse som Kongebolig og Rigsdagshus fik en lang og lidet lystelig Forhistorie.

III.

THEOPHILUS HANSENS BYGNINGSPROJEKTER.

Straks efter Slotsbranden maatte der skaffes Lokaler til de husvilde Institutioner. Rigsdagen fik som bekendt Lokale i Fredericiagades Kaserne, det i Frederik IV's Tid af W. F. v. Platen opførte Operahus, Højesteret flyttede ud i Bredgade i Kong Georgs Palais (opført for J. H. Bernstorff af J. G. Rosenberg*), og Fest- samt Gæstelokaler for Kongehuset tilvejebragtes nødtørftigt i det af N. Eigtved for Grev A. G. Moltke byggede, Christian VII's Palais, som Udenrigsministeriet maatte rømme og ombytte med Christian VIII's Palais. Malerisamlingen magasineredes foreløbig og ophængtes senere delvis i den af Alb. Jensen opførte Udstillingsbygning ved Charlottenborg.

Det var dog kun en Nødhjælp; der maatte nu skaffes en ny Kunstmuseumsbygning og tænkes paa en ny, værdig Bolig for Konge, Rigsdag og Højesteret, og da ganske naturligt med Benyttelse af Christiansborg Slot, den gamle historiske Plet, hvorfra først Kjøbenhavn, siden hele Riget havde været styret, hvor saavel Arvehyldingen 1661, som Folketoget 1848 havde fundet Sted, hvor Grundloven var givet, og hvor hele vort konstitutionelle Statsliv havde udfoldet sig.

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet fik da det Hverv at skaffe en

---

*) Se »Architekten«. B. IV A, P. 236—37.

ny Kunstmuseumsbygning, der først tænktes opført i Rosenborg Frugthave, men omsider fik Plads ved Sølvgadens Forlængelse, hvor Maleri- Skulptur- og Kobberstiksamlingerne siden 1896 have faaet et Hjem i den af J. V. DAHLERUP og G. W. MØLLER opførte Bygning*). Den langt større og under de daværende politiske Forhold langt vanskeligere Opgave at tilvejebringe Lokaler for Kongehus, Rigsdag og Højesteret, tilfaldt Indenrigsministeriet.

I den Aaret forud afgivne Kommissionsbetænkning havde man jo Grundlag nok til et Program for Rigsdagens Lokaler, i Planerne over det afbrændte Slot til Program for Kongebolig og Højesteret, og man har sikkert troet at kunne komme udenom Konkurrence og undgaa at lægge sig ud med de hjemlige Architekter af forskellige Skoler ved at tilkalde en dansk Architekt, der stod uden-

FIG. 16. CHRISTIANSBORG SLOT EFTER BRANDEN.

for Partierne og i Udlandet havde erhvervet sig et berømt Kunstnernavn, Theophilus Hansen**).

THEOPHILUS HANSEN, en yngre Broder til HANS CHRISTIAN HANSEN, var født i trange Kaar her i Kjøbenhavn 13. Juli 1813 og havde først gaaet i den kjøbenhavnske Borgerdydskole***), hvor Broderen var Lærer, og senere lært Architektur dels under dennes, dels under G. F. HETSCH's Vejledning. 1838 var han efter den ældre Broders Opfordring kommet til Grækenland, hvor han bl. andet

*) Se Teknisk Forenings Tidsskrift. B 17. P. 75.

**) Ved Udarbejdelsen af dette Afsnit er foruden Rigsdagstidende og andre officielle Kilder benyttet G. NIEMANN og F. VON FELDEGGS Værk »Theophilus Hansen und seine Werke«, Wien 1893, samt Kunstnerens egne i Kunstakademiets Bibliothek bevarede Papirer.

***) 5. 8. 1885 skriver Hansen i sin Dagbog: »... gjorde jeg Bekjendtskab med den afdøde Professor Nielsens Datter, hvad der i høj Grad interesserede mig, da jeg var gaaet ud af hendes Faders Borgerdydskole.«

opførte Observatoriet i Athen og virkede derefter — dog med stadigt Arbejde i Athen — i Donaustaden Wien, en By, hvori hans første store Arbejde, Vaabenmusæet, fulgtes af en Række andre Arbejder, hvor han blev Professor ved Kunstakademiet, Overbygningsraad, Friherre etc., og hvor han endelig byggede en monumental Rigsdagsbygning. Det var ret tilfældige Forhold, der havde gjort, at Hansens Studierejse blev til et stadigt Ophold i Udlandet og at hans Arbejdskraft, der i Ungdommen for en stor Del havde været viet det danske Kunsthaandværk, ej fremdeles kom Fædrelandet tilgode. Dette havde han dog ikke glemt; hans ældre Broder var jo vendt hjem og virkede her i Landet (— Kommunehospitalet, Observatoriet, zoologisk Museum etc. —), og han blev navnlig efter Hetsch's Død Bindeleddet mellem Danmark og Hansen; flere Gange besøgte denne Kjøbenhavn, og enhver Dansk, der kom til Wien, særlig en dansk Kunstner, var velkommen Gæst hos ham, der selv som gammel Mand var Fyr og Flamme, naar der blev Tale om Kunst; den talte han ret af Hjertet om, ogsaa gerne — med lignende barnlig Glæde som H. C. Andersen — om sine egne Kunstværker. Sin Berømmelse havde han faaet i Udlandet, men han vilde meget gerne ogsaa sætte sig et Minde i Fædrelandet, kun et eneste Bygningsværk, der kunde bære hans Navn. Han skal saaledes have udarbejdet og indsendt et Udkast til Udstillingsbygningen ved Charlottenborg, og, da der nu kom en officiel Kaldelse, tog den 71aarige »Jüngling« med Begejstring mod Opgaven og rejste strax til Kjøbenhavn.

Helt uforberedt var han maaske ej. Rigsdagens Bureauchef, D. Dessau, havde samme Sommer været i Wien, besøgt Hansen og under dennes Vejledning beseet den nye Rigsdagsbygning, som han i høj Grad beundrede, ej alene som Kunstværk, men ogsaa for »den mageløse praktiske Maade, hvorpaa alt er indrettet, hvilket sidste jeg mener at have nogen Forstand paa.« Han sendte 6. August 1884 Hansen et Exemplar af den kort forud afgivne Kommissionsbetænkning og skriver derhos:

»De vil derfor ikke finde det forunderligt, om det er mit inderlige Ønske, at vi snart her maatte faa en til vore Forhold svarende, lignende Rigsdagsbygning, hvortil vi høilig trænge, og at det maatte blive Dem, der kom til at udføre den; thi vi ville da, derom er jeg fuldt overbevist, faa en smuk og praktisk indrettet Bygning, der tillige vilde staa som et skjønt Minde om en berømt Landsmand, der har udbredt Danmarks Navn i Udlandet.«

Vel samtidig har Dessau afsendt en af ham skrevet Oversigt over de fornødne Lokaler for Rigsdagen, og det er ikke usandsynligt, at Hansen med sin store Arbejdsevne og Arbejdstrang, sin Begejstring for hver ny Opgave, der kom for, strax har taget fat paa Arbejdet.

Nu, da han efter Branden kom til Kjøbenhavn, var jo Opgaven at skaffe Plads til alle de ved Branden hjemløse Institutioner og som Hovedopgave Opførelsen af en til Nutidens Forhold svarende Kongeborg. Kunde denne Opgave ikke løses ved Gjenopførelsen af Slottet i det tidligere Omfang, maatte der bygges en særlig Rigsdagsbygning og Malerisamlingen anbringes i de Bygninger, der absolut maatte opføres til Fremtidshjem for de Samlinger, der opbevaredes i det brandfarlige Palais i Kalveboderne (Prindsens Palais).

Hansen kom til samme Resultat som Kommissionen, at Rigsdag og Malerisamling med alle de særlige Krav, de stillede, ej paa tilfredsstillende Maade kunde anbringes i Slottet, og da Branden yderligere havde vist det uheldige og skæbnesvangre i at sammenblande mange forskellige Institutioner i een Bygning, bestemte Regeringen sig for Tilvejebringelsen af særlige Bygninger ej alene — som omtalt — for Malerisamlingen, men ogsaa for Rigsdagen, saaledes at Slottet kun skulde genopføres som Kongeborg, dog med Lokaler for Højesteret og enkelte andre af de Institutioner, som tidligere havde haft Plads der. For Rigsdagsbygningen og den ligeledes nødvendige Nybygning for det store kgl. Bibliothek kunde der, som af Kommissionen foreslaaet, skaffes Plads ved at bortflytte en Del af de brandfarlige Militæretablissementer fra Slotsholmen, og der anvistes Hansen som Byggeplads for Rigsdagsbygningen den sydostlige Del af Tøjhusets Terrain med Façade mod Christiansgade. Med Hensyn til Slottet bestemtes det, at saavel øverste Mezzanin som Kronprindsens Etage skulde bortfalde.

Hansen tog med stor Iver fat paa Opgaverne, og allerede 17. December kunde han aflevere sine Projekter, ialt 19 Blade, ved hvis Fremsendelse han — efter en foreliggende Concept — tilskrev Indenrigsministeriet:

»Skulde det lykkes mig med disse mine Arbejder at vinde den høje Regjerings Tilfredshed, saa tillader jeg mig, at ansøge Samme at ville betragte disse Planer, som et ringe Bidrag fra min Side til Gjenopbyggelsen af Slottet.

FIG. 17. CHRISTIANSBORG SLOT. FAÇADE MOD SLOTSPLADSEN. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

»Fremdeles erklærer jeg mig beredt til, saalænge min høje Alder og svage Kræfter tillade det, saavel med Raad, som i Gjerningen, at opbyde alt for at nytte disse for Kunsten i min kjære Fødebye saa vigtige Foretagender«.

Christiansborg Slots Profiler vare reducerede efter den givne Anvisning undtagen for Midtpartiet mod Slotspladsen (Fig. 17) og med de øvrige absolut nødvendige Forandringer, hvortil efter Architektens Mening navnlig hørte, at Gjennemkørselen i Hovedfløjen forsynedes med 3 Portaabninger, hvorved dette vigtige Rum blev det mest fremtrædende i Façaden og Statuerne kunde anbringes frit. Endepartierne mod Ridebanen og Kolonnaden vare oprindelig bevarede (Fig. 18), men efter derom fremsat Ønske maatte Architekten ændre Projektet derhen, at Kolonnaden fjernedes og Endepartierne sammenbyggedes, hvorved der blev Indkørsel ogsaa paa denne Side som før 1794 og tillige Pragttrapper op

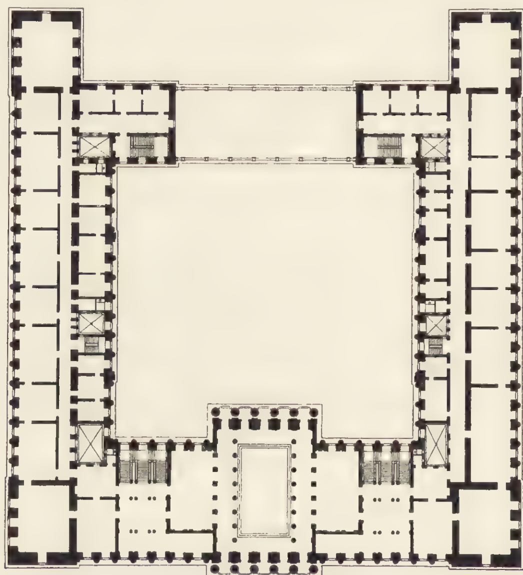

FIG. 18. CHRISTIANSBORG SLOT. PLAN AF KONGEETAGEN. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

til Repræsentationslokalerne, ligesom der tilvejebragtes fuldkommen Forbindelse mellem Sidefløjene. Kongefamiliens daglige Bolig var anbragt i Beletagen og strakte sig gennem Sidefløjen og en Del af den nye Vestfløj, medens Selskabs- og Repræsentationslokaler fik Plads i Resten af denne Fløj og i Nordfløjen, og disse Lokaliteter af forskellig Karakter fortsattes i Østfløjen, hvor Forbindelsen mellem dem tilvejebragtes ved Riddersalen i Façadens Midtparti, gaaende op i dettes fulde Højde. I den bevarede nederste Mezzaninetage anbragtes Hoffets forskellige Institutioner og Kontorer samt Boliger for enkelte Hoffunktionærer og Betjente, medens Kælderen optoges af Økonomilejligheden. I Dameetagen anbragtes Højesteret samt flere Hof- og Statsinstitutioner.

Ved Genopførelsen skulde Jern og Mur overalt, hvor det var muligt, erstatte Træ, saa at større Brandulykker kunde undgaas. Planen var kun skitseret, og detaillerede Overslag kunde paa den korte Tid ej tilvejebringes, men Opførelsen — ikke den indre Dekoration — ansloges til at ville koste 3.000.000 Kr.

FIG. 19. PROJEKT TIL EN RIGSDAGSBYGNING I CHRISTIANSGADE. 1884. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

Rigsdagsbygningen i Christiansgade (Fig. 19) skulde bestaa af tre ved Gaarde adskilte, men ved Forbindelsesgange forbundne Hoveddele, svarende til de tre Grupper, hvori Lokalerne faldt, Fælleslokalerne og de to Things særlige Lokaler. Efter Hansens Yttringer var det en Grundform, som »opstod ved Bestræbelserne for at tilvejebringe en Bygning, som i alle sine Rum ikke alene kunde erholde den nødvendige Belysning, men tillige gjorde det muligt at forene og tillige adskille de forskellige Lokaler uden i mindste Maade at forstyrre den Kommunikation, som en saadan Bygning ubetinget maa have«. Den med en corinthisk Porticus markerede Hovedindgang laa i Midtebygningen (Fig. 20), og fra dennes Vestibule førte 2 Trapper til en i øverste Etage anbragt stor Halle, der dels tjente som fælles Forsal, *Aula*, for Thingene, dels kunde benyttes som Lokale for den forenede Rigsdag. Rundt om denne Sal grupperede sig Bureauet, Restaurationen og Udvalgsværelser, medens Resten af disse var anbragt i Stueetagen sammen med forskellige Kontorer, og Kælderen indeholdt Portnerbolig og Restaurationskøkken. Overdækkede Forbindelsesgange, hvorunder Tilkørslerne havde Plads, forbandt denne Midtbygning med Endepavillonerne, hvoraf den til højre rummede Landsthinget, den til venstre Folkethinget. De halvrunde Mødesale med Ovenlys laa i hver Pavillon i første Etage, omgivne af Formands-, Minister- og Læseværelser, medens der i Stueetagerne var Taleværelser for Publikum, Værelser for Finansudvalget og andre Udvalg. I øverste Etage af Landsthingspavillonen var Stenograferne og Revisionsassistenterne anbragte og derhos en Bolig for Bureauchefen; i den tilsvarende Etage af Folkethingspavillonen fandtes Lokaler for Bibliothek og Statsrevision.

Udgiften til denne Bygning ansloges til 3 Mill. Kr., og Bygmesteren knyttede til denne Angivelse følgende Bemærkning:

»Med denne Summa vil det være muligt at udføre en Bygning, som vil kunde trodse Tiden, uden at have nødig, hver Aar at forlange saa kostbar Reparation, som middelmaadig udførte Bygninger alletider forlanger, et Onde som desværre ved saa mange Bygninger tjene til advarende Exempler«.

Et Lovforslag om Gennemførelsen af disse Bygningsprojekter blev nu fremsat i Landsthinget, hvor det kom til første Behandling 6. 2. 1885 og mødte betydelig Modstand, navnlig med Hensyn til Rigsdagsbygningen. De fleste Talere holdt paa, at Rigsdagen kunde og burde — som hidtil — anbringes i Slottet, hvor der vel var Plads nok for Rigsdag og Kongebolig, naar man udelod Højesteret og de paatænkte ministerielle Kontorer. Kolonnaden ønskedes bibeholdt, og der udtaltes Ønsker om, at det nye Slot ej burde savne Taarn. Modstanden mod Rigsdagsbygningen var ogsaa begrundet i, at den udsete Plads vilde kræve Fjernelsen af en Del af Tøjhusets Bygninger og derved blev meget kostbar, at man gerne vilde bevare »lange Tøjhus«, og at den afsides Beliggenhed ud mod Christiansgade med dens Havnebane, Vognfærsel, Losning og Ladning hverken fandtes heldig eller smuk. Det, som mest vanskeliggjorde og altid vil vanskeliggjøre Rigsdagens Anbringelse i Slottet, var Fordringen om en Sal for den forenede Rigsdag som Centrum i Anlægget af Rigsdagslokalerne, en Sal, hvorfor der tilmed kun sjældent er Anvendelse. Om dette Spørgsmaal udtalte da ogsaa Ploug:

»Med Hensyn til en anden Bemærkning af den ærede Minister om Nød-

vendigheden af en fælles Sal, hvor begge Rigsdagens Afdelinger kunde samles, skal jeg endnu tillade mig at bemærke, at naar det engelske Underhus kan være bekjendt at samles i Overhusets Sal, hver Gang Dronningen aabner eller slutter Parlamentet, saa kunne vor Rigsdags Medlemmer ogsaa være bekjendte at gaa fra det ene Thing til det andet, og vil man gjøre noget andet, saa vil jeg sige, at den Sal, hvor man maaske allerbedst kunde samles, var Christiansborg Slots Riddersal. Man vilde da følge den svenske Skik, at Kongen kaldte os op til sig for at aabne Rigsdagen, og det var meget heldigere, end at han gaar ned til os«.

Thinget nedsatte nu et Udvalg, som fik bygningskyndig Assistance af J. D. Herholdt, og det prøvede saa paa, om der ikke i Slottet kunde blive Plads til Rigsdagen. Man gik ud fra, at Vestfløjens Ender sammenbyggedes, og at Sydfløjen ved Brandmure adskiltes fra den øvrige Bygning og alene fik Adgang fra Kavalergaarden, hvor der i Midten anbragtes en Fællestrappe til Thingene, me-

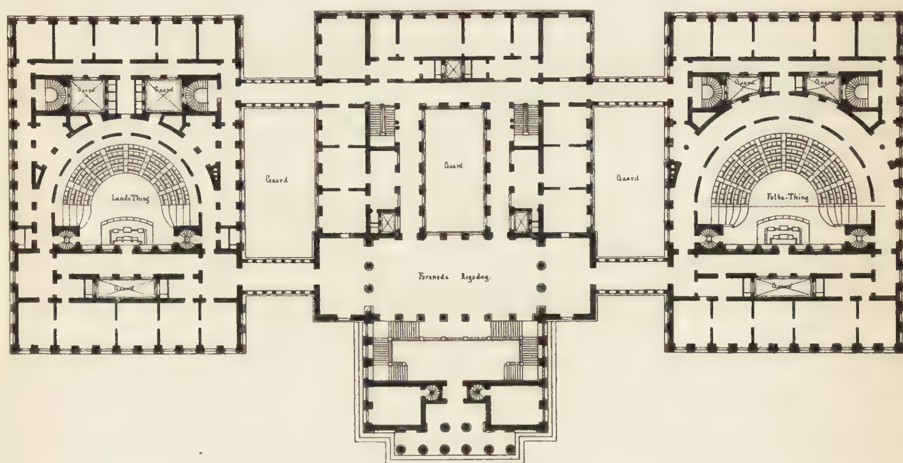

FIG. 20. PROJEKT TIL EN RIGSDAGSBYGNING I CHRISTIANSGADE. 1884.
ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

dens Trapper i Fløjens Ender vare bestemte for Publikum og Funktionærer. I Kælderen anbragtes bl. a. Trykkeriet samt Post- og Telegrafkontoret, i Stueetagen Restauration samt paa hver Side af Trappen Udvalgs- og Læseværelser etc., i underste Mezzanin forskellige Udvalgs- og Forsamlingsværelser, Statsrevision, Bureau, Stenografer etc. Kongeetagen indeholdt Thingenes Mødesale samt Værelser for Formændene, Ministrene samt enkelte Udvalg, men den var med Undtagelse af Mødesalene delt efter Højden i to Dele, saaledes at der i den øverste Del, der tildels fik nedfaldende Lys gennem Taget, kunde skaffes Plads til Biblioteket, Arkivet, Referentværelser samt Tilgange til Tilhørergallerierne. Den ønskede Bolig for Bureauchefen kunde tilvejebringes i den store, søndre Kommunikationsbygning. At der kunde blive mere end fornøden Plads, ansaas for utvivlsomt, da der var 17000 □ Al. Areal, medens Folkethingets Formand i sin Tid kun havde krævet 14000 □ Al. Ogsaa til de øvrige Fløjes Indretning som Kongebolig, Festlokaler, Hofmarskallat, Kabinetssekretariat, Civilliste

etc. udarbejdede Herholdt et Udkast, hvorefter der var saa god Plads, at »det muligen er tvivlsomt, om der, naar de vestlige Fløje sammenbygges, kan blive Brug for dem, alene i de nævnte Øjemed«. I Vestfløjens Beletage med Vinduer mod Ridebanen anbragtes Kongens og Dronningens Dagligværelser, i den tilstødende Del af Nordfløjen de daglige Modtagelsesværelser, Spisesal etc., medens Resten af denne Fløj samt Østfløjen anvendtes til de ved store Hoffester fornødne Sale og Riddersalen. I Mezzaninetagen anbragtes under den kongelige Lejlighed i Vest- og Nordfløjen Haandbiblioteket samt Værelser for det tjenende og opvartende Personale, i Resten af Nordfløjen og Østfløjen Civillistens Kontorer og Værelser for Hofdamernes Betjening. Dameetagen indeholdt under den kongelige Beboelseslejlighed Vagtlokaler og Værelser for Adjutanter og Kavalerer samt i den øvrige Del Overhofmarskallat og Kabinetssekretariat med tilhørende Embedsboliger.

Udvalget, der billigede dette Forslag, indstillede derfor, at Lovforslaget gaves følgende Indhold:

»Til Forarbejder paa Byggepladsen og til Tilvejebringelse af de fornødne Tegninger og Overslag til Gjenopførelsen af Christiansborg Slot paa Grundlag af den af Friherre Hansen dertil udarbejdede Plan, dog med den Forandring deri, at den gjenopførte Bygning baade skal afgive Plads til en Kongebolig og til Rigsdagen, bevilges 300,000 Kr«.

Dette Forslag, der subsidiært støttedes af Indenrigsministeren, vedtoges i Landsthinget, men i Folkethinget kom det ej længere end til 1. Behandling, og den af Ministeren paa Finantslovforslaget for 1885—86 søgte Bevilling nægtedes.

Landsthingets, sikkert af Kayser inspirerede Betænkning kan ikke siges fri for at være lidt smaatskaaren, uden Blik for det architektoniske Krav paa en symmetrisk Anordning, ej alene af Façader, men ogsaa af Rumfordeling. Man oversaa, at Rigsdagens Anbringelse i en af de brede Fløje, Vest- eller Østfløjen, ej alene skaffede den bedre Plads, men ogsaa i det ydre og det Indre kunde give Rigsdagsfløjen en ganske anden selvstændig og med Kongeboligen lige berettiget Karakter, end naar den henlagdes i en Bygningsdel, der altid var og maatte blive en Sidefløj, og Dispositionen var i mange Retninger uheldig. Det, der vel særligt skabte Modstand mod Hansens Projekt til et Rigsdagshus paa den ham anviste Grund, var de historiske Hensyn, som Kommissionen af 1879 var gaaet saa let over. I dens bl. a. af J. D. Herholdt, A. D. Jørgensen, F. Meldahl, J. J. A. Worsaae og J. T. Zeltner underskrevne Betænkning havde man viet hele Tøjhusarealet med »lange Tøjhus« og »gamle Bryghus« til Ødelæggelse for at skaffe Plads for Rigsdag, Bibliothek og Museum, ogsaa Prindsens Palais havde Kommissionen dødsdømt, og man havde været enig om, at enhver Placering af Rigsdagen i Christiansborg vilde blive utilfredsstillende. Og saa, da Hansen udkaster en Plan til en Rigsdagsbygning paa den ham anviste Grund, falder man ikke over Kommission og Ministerium, men over Architekten. — Herholdts Projekt var i mange Henseender uheldigt, hvorfor Hansen da ogsaa 10. 8. 1885 i sin Dagbog skriver:

»Jeg har idag ærgret mig lidt over Herholdts Plan til Rigsdagslokalernes Anbringelse i Slottet, thi det vilde paa hans Maade fuldkommen lykkes at ødelægge det«.

og i næste Rigsdagssamling gav Ministeriet Projektet følgende officielle Skudsmaal:

»Den ringe Dybde, som Slottets sydlige Fløj har, danner nemlig en absolut Hindring for at tilvejebringe hensigtsmæssig indrettede Folkethings- og Landsthingssale. Disse bør være halvcirkelformede med en Couloir uden om hver Sal med forskellige Indgange, saaledes at Medlemmerne uden at volde Forstyrrelse kunne begive sig ind og ud, men i den nævnte Slotsfløj vil der kun kunne fremkomme lange og smalle Rum med et Par Indgange. Ved at lægge Rigsdagssalene i Beletagen, ville Medlemmerne nødsages til at stige op i en betydelig Højde, hvilket vil være til stor Ulempe, og endnu uheldigere stillet er Publikum, da det for samme bestemte Tilhørergalleri efter Etatsraad Herholdts Udkast er anbragt umiddelbart under Loftet, hvor Pladsen tillige er ind-

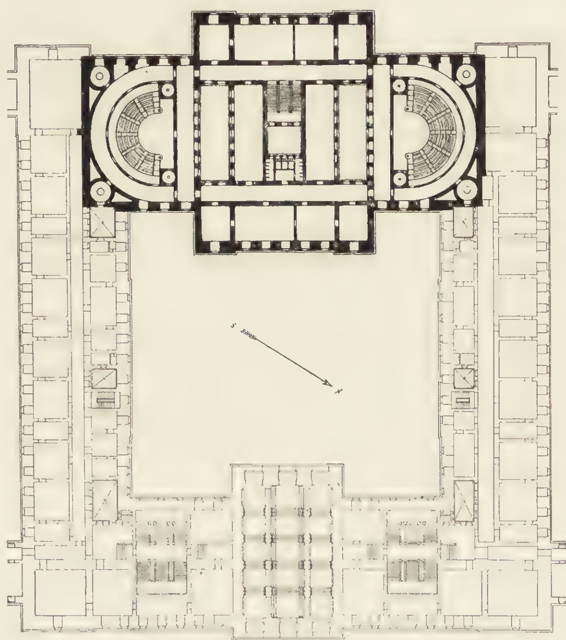

FIG. 21. CHRISTIANSBORG SLOT. PROJEKT TIL RIGSDAGENS ANBRINGELSE I RIDEBANEFLØJEN. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

skrænket og ubekvem. Tilvejebringelsen af en hensigtsmæssig Ventilation, uden hvilken Varmen vil blive utaalelig, vil derhos være forbundet med Vanskeligheder, da der nødvendigvis maa haves et Rum nedenunder Gulvet til Varme- og Ventilationskanaler, og dette Rum ligger i Mezzaninetagen, over hvilken der er disponeret paa anden Maade. Her er det nemlig foreslaaet af Etatsraad Herholdt at anbringe Udvalgsværelserne og Forsamlingsværelserne m. v., men dette er ogsaa uheldigt, da Værelserne er for lave, ligesom der her findes temmelig store, aldeles mørke Rum, som ikke kunne benyttes. Den igennem Stueetagen førende lange Korridor er ligeledes aldeles uden Lys«.

Forsaavidt Udkastet havde tilvejebragt 3000 □ Al. mere end fordret i Kommissionsbetænkningen, saa var denne Forøgelse at Arealet »uden Betydning, da den alene fremkommer ved at anbringe Lokalerne i 4—5 Etager, medens det

gælder om at indrette Lokalerne paa hensigtmæsigste Maade i saa faa Etager som muligt, saaledes at man undgaar at stige op i betydelige Højder«.

Hansen havde efter Ministeriets Opfordring paataget sig, som Dessau skriver, »at vise, hvorledes Slortet, naar endelig galt skal være, bør indrettes for i sig at optage Rigsdagen«, og han gik da ud fra, at dette kun kunde ske ved, at man afbrød Kolonnaden og genopførte Vestfløjen, der var 18 Alen bredere end Sydfløjen, hvor man da ogsaa kunde skaffe sig de i Dybden fornødne Maal ved at danne Fremspring saavel mod den indre Slotsgaard som mod Ridebanen. Men herimod talte, at Slottets Skønhed vilde lide ved Kolonnadens Borttagelse, at der kun blev en Indkørsel til Slottet, at Mezzaninen, der ej kunde udelades af Hensyn til Harmonien med det øvrige Slot, gav Bygningen en unødvendig Højde, og dels herved, dels ved at Fløjen maatte udstyres i Smag med det øvrige Slot, vilde Arbejdet fordyres.

Bekostningerne ved et saadant Anlæg (Fig. 21), hvis Uhensigtsmæssighed Hansen selv attesterede ved Paaskriften paa Planen*), ansloges til 2.200.000 Kr., medens en selvstændig og mere bekvem Rigsdagsbygning kunde tilvejebringes for 2.000.000 Kr.; og man bestemte sig da for atter at fremsætte Forslag om Christiansborgs Genopførelse som selvstændig Kongeborg, hvortil der vilde medgaa 4.510.000 Kr., foruden c. 390.000 Kr. til Varme- og Ventilationsapparater og Udgiften til den indre Dekoration, der kunde afholdes af de indkomne frivillige Bidrag.

Til Udarbejdelsen af Detailpanerne kom Hansen selv til Kjøbenhavn 3. 8. 1885 og arbejdede daglig sammen med nogle yngre Architekter, der optegnede Grundplanerne og Snittene, medens han selv tegnede Kapitæler, Vinduesindfatninger etc. op i naturlig Størrelse med en saadan Iver, at han sled Huden af sin Lillefinger ved at vidske paa Kultegningerne, foreviste og forklarede sine Udkast for alle i Sagen interesserede, ærgrede sig over at gennemlæse Rigsdagsforhandlingerne om Bygningsprojektet**), og saa omtrent hver Aften samledes med nogle gode Venner i Tivoli, en Institution, han i høj Grad beundrede.

Grundplanen blev en lignende, som den forrige Aar forelagte, dog — saaledes som det fra først af havde været Hansens Tanke — med Bevarelse af Kolonnaden***). Der var taget alle mulige Hensyn til Brandsikkerheden, saaledes at alle Gulvkonstruktionerne vare hvælvede paa Jernbjælker, Tagkonstruktionerne af Jern med Zinkdække og kun Gulvbeklædning samt Vinduer og Døre af Træ. De udvendige architektoniske Led, Gesimser, Søjler, Pilastre, Dørkarme etc. vare ligesom Trapperne tænkte udførte af Karstmarmor fra Nabresina ved Triest, og Façaderne var for Varighedens Skyld tænkte beklædte med Terrakottaplader, ikke som paa det gamle Slot med Cement- eller Kalkpuds.

---

*) »Udkast som Bevis for det utilfredsstillende ved Rigsdagslokalernes Anbringelse i Slottet«.

**) »Det er bestandig en Ulykke for os Architekter, at Folk aldeles mangler Forstaaelse for vore geometriske Planer«, skriver Hansen 26. 8. i sin Dagbog.

***) Grundplanen i Fig. 18 er kun en Skitse, der viser Hoveddispositionen i Anlægget og Muligheden af at skaffe den fornødne Plads, men ikke den endelige Ordning, navnlig af Beboelsesrummene. Et detailleret Program havde Hansen nemlig slet ikke faaet.

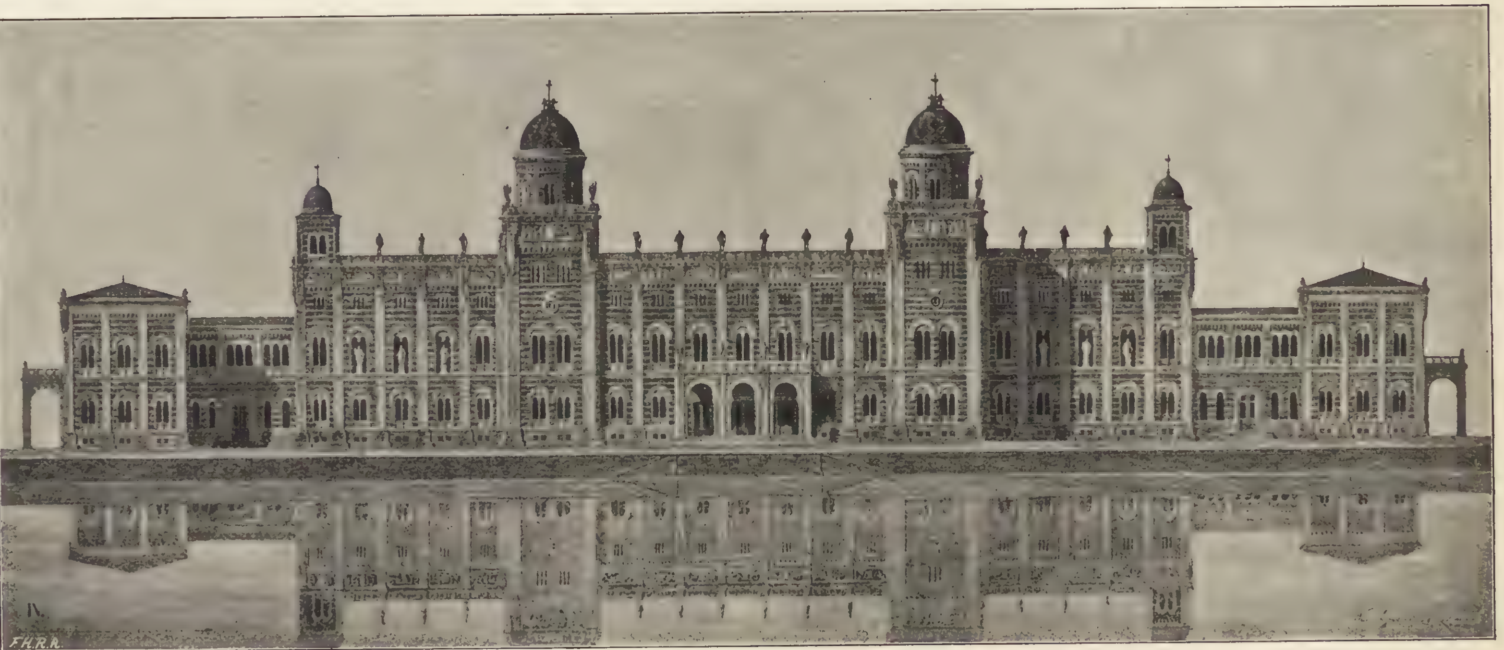

FIG. 22. PROJEKT TIL EN RIGSDAGSBYGNING I CHRISTIANSGADE. 1886. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

Kælderen var anvendt til Økonomilejlighed samt Varme- og Ventilationsapparater, medens den til disse fornødne Drivkraft af Hensyn til Explosionsfaren var anbragt i en af Gaardene udenfor Slottet.

Hovedindkørselen var ligesom i det tidligere Projekt forsynet med 3 Portaabninger og paa deres Sider anbragtes to nye Hovedtrapper. Fra Vestibulen paa venstre Side kom man i Dameetagen gjennem Kongens For- og Adjutantgemakker til Audiensværelset, der stod i umiddelbar Forbindelse med Arbejds- og Toiletværelserne, hvilket sidste igen stod i Forbindelse med Sovegemakket. Paa den anden Side af dette i Sydfløjen laa Dronningens Værelser med de daglige Spisesale og særlig Tilkørsel under Kolonnaden. Bag disse Rum løb en Korridor, der fik Lys fra nyanlagte Lysgaarde, og ind mod Gaarden laa Værelser for det betjenende Personale, medens underste Mezzanin indeholdt Lejligheder for Hoffets Damer og Kavallerer. Dameetagen paa højre Side af Porten skulde benyttes til Hofmarskallat og andre Hof- og Statsinstitutioner, — saaledes for en Del af Nordfløjens Vedkommende til Højesteret, og i Mezzaninetagen paa denne Side var Boliger for Hofembedsmænd. Kongeetagen indeholdt i Nordfløjen en fyrstelig Gæstelejlighed, i de andre Fløje Festlokalerne med Riddersalen i

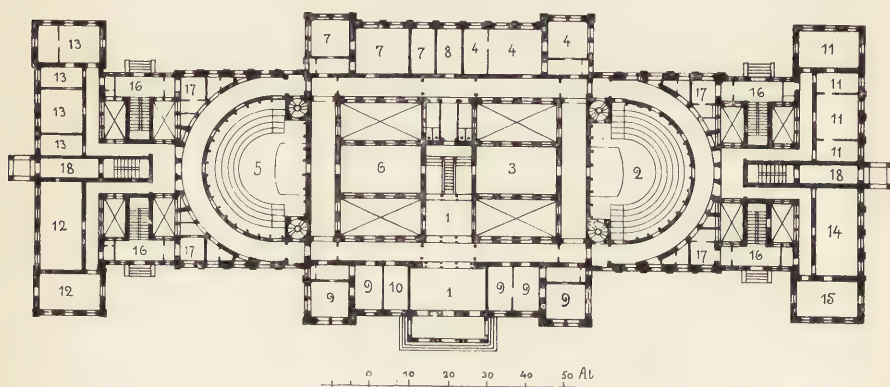

FIG. 23. PROJEKT TIL EN RIGSDAGSBYGNING I CHRISTIANSGADE. 1886. STUEETAGEN. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

Slotspladsfaçadens Midte, gaaende op i dennes fulde Højde. Over Kolonnaden var anbragt en Vinterhave til bekvemmere Forbindelse mellem Sidefløjene.

Rigsdagsbygningen var tænkt anbragt paa den alt tidligere foreslaaede Plads i Christiansgade, om hvilket Pladsvalg Dessau skrev til Hansen:

» . . . jeg vil ligefrem tilstaa, at den ikke har tiltalt Nogen og at det maaske er Hovedgrunden til, at Landsthinget foretrak at komme tilbage til Slottet fremfor at skulle være paa et saa afsides liggende Sted, hvor Bygningen ikke vilde komme til sin Ret særlig som monumental Bygning«.

Ministeren gav da ogsaa senere i Folkethinget Anvisning paa andre Grunde, saaledes den Grund ved Frederiksholms Kanal, hvor Staldmestergaarden m. m. ligger, eller den civile Materialgaards Grund paa den anden Side af Kanalen.

Bygningen fremtraadte nu i en helt anden Form og i en anden Stil end i det Aaret forud fremsatte Projekt. Det var nu en 215 Al. lang, 83 Al. dyb Bygning i byzantinsk Stil, opført af røde og gule Mursten med Granitsokkel, og med Anvendelse af Sandsten til Vinduer, Døre og Dæksten over Gesimserne, Terrakotta til Forsiringerne. Medens Tagfladerne vare belagte med Zinkplader, vare Kuplerne i Jernkonstruktion, forneden beklædte med Skifer, foroven med

Kobberplader. Bygningen dannede et mere sammenhængende Hele end det første Projekt, idet Hovedtrappe og Mødesale vare samlede i et eneste stort Bygningsparti med Kælder, 2 Etager og Mezzanin, hvilket ved 2 Etages Forbindelsesbygninger knyttedes til langstrakte Endebygninger. Hovedbygningen flankeredes af smaa kuppeldækkede Spir og dens Midtparti af større, ligeledes kuppeldækkede Taarne (Fig. 22).

I Kælderen fandtes Boliger for Portneren og Budene, Lokaler for Trykkeriet, Maskin- og Ventilationslokaler samt Restaurationskøkken, og fra Midtpartiet af Bygningens Bagside var Indkørsler til de 4 i dette Parti anbragte Lysgaarde.

I den $8^1/_2$ Al. høje Stueetage, (Fig. 23), traadte man ind i en stor Vestibule (1) og kom derfra ind i en Korridor, der omgav de fire Lysgaarde. Ud mod Gaden laa, paa Siderne af Vestibulen, Ministerværelser (9) samt Post- og Telegrafkontor (10); paa Bagsiden af Midtpartiet Værelser for Folkethingets Formand (4), for Landsthingssekretæren (8) og for Landsthingets Formand (7). Korridorerne gav tillige Adgang til halvrunde, 5 Al. brede Couloirs, hvorfra 7

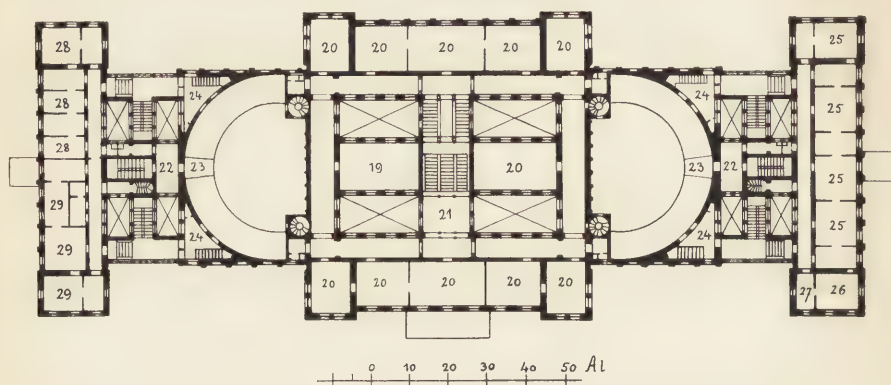

FIG. 24. PROJEKT TIL EN RIGSDAGSBYGNING I CHRISTIANSGADE. 1886. HOVEDETAGEN. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

Indgange førte til de halvcirkelformede Mødesale, saaledes at Medlemmerne kunde gaa ud og ind uden at volde Forstyrrelse. Hver af Salene var 36 Al. bred, 25 Al. 22" dyb, med Rækkerne anbragte amphitheatralsk i 1 Al. 12" indbyrdes Afstand og 6" Stigning for hver Række. Der var 72 Pladser i Landsthingssalen (5), 132 i Folkethingssalen (2), men der kunde eventuelt tilføjes flere Pladser inde i Halvkredsen. Hvert Medlem havde en Lænestol med Klapsæde og et lille Klapbord foran samt en Plads af 1 Al. til hver Side. Disse Maal vare de samme som i Wiener-Parlamenthuset, hvor der ligesom her taltes fra Pladserne, og hvor ingen Klage over utilstrækkelig Plads var fremkommet. Salene vare 18 Al. høje og belystes fra oven gennem et mat Glasloft med Forsiringer; mellem dette og det øvre glasdækkede Tag var der Plads for kunstig Belysning. For Publikum var der særlige Adgange (16) med Trapper til Gallerierne og Forbindelse med Taleværelserne (17), der laa op til Thingsalenes Couloirs. I Bygningens højre Endeparti laa Værelser for Folkethingets Finansudvalg (11) og Restaurationen (14) samt et Læseværelse (15); i det venstre Endeparti Udvalgsværelser for Landsthinget (12) og Rigsdagens Bureau (13). Endelig fandtes større Forsamlingssale (3 og 6) i Midtpartiet mellem Lysgaardene.

I Beletagen (Fig. 24) vare Værelserne ligeledes $8^1/_2$ Al. høje og havde om Lysgaardene en lignende Korridor som den i Stueetagen. Midtpartiet inde-

holdt, foruden Trappen og Vestibulen (21), Udvalgsværelser (20) saavel mod Christiansgade som i Bagsiden; mellem de to Lysgaarde laa Bibliotheket (19) og mellem de to andre et stort Udvalgsværelse (20). I det ene Endeparti fandtes Værelser for Referenter (26 og 27), for Revisionsassistenter (25) og Statsrevision (25), og i det andet Værelser for Stenografer (28) og Bolig for Bureauchefen (29). Fra denne Etage var ogsaa Indgangene (24) til Tilhørergallerierne, der laa over Thingsalenes Couloirs, og i hvis Midte der var Hofloger (23) med tilhørende Saloner (22) og særlige Tilgange og Trapper fra Vestibulerne i Bygningens Endepartier (Fig. 23.18).

Endelig laa der i Midtpartiet over denne Etage brandfri Rum for Arkivet.

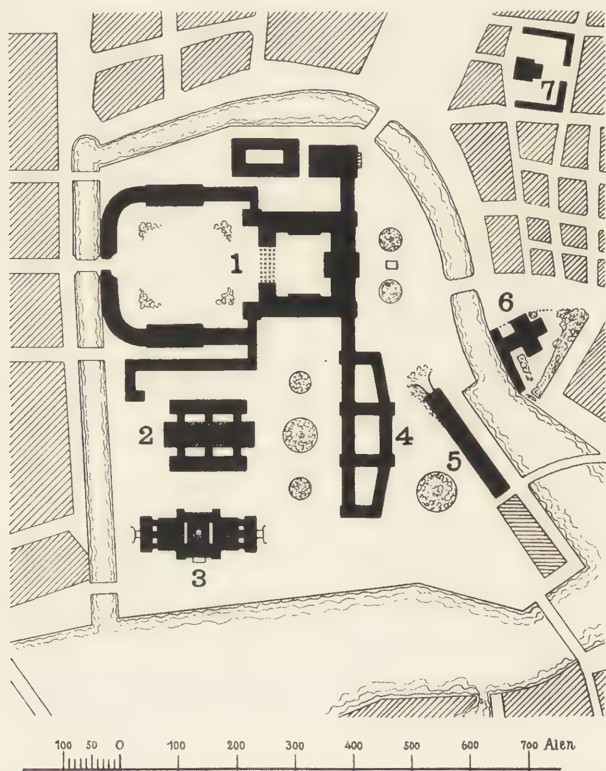

FIG. 25. PLAN TIL SLOTSHOLMENS OMDANNELSE 1886. ARCHITEKT THEOPHILUS HANSEN.

Opvarmning og Ventilation tænktes tilvejebragt ved Dampkraft, og Kedelhuset lagdes udenfor Bygningen.

Bekostningen var incl. Møbler og øvrigt Udstyr beregnet til 2 Mill. Kr.

Det var jo af Regeringen bestemt, at hele Tøjhusetablissementet skulde søges bortflyttet fra Slotsholmen, saaledes som foreslaaet af Kommissionen i 1883, og man havde efter Branden vedtaget at søge Museerne og Malerisamlingen anbragte andetsteds, saa at der — afset fra Thorvaldsens Museum, Børsen (5) og Nybørskarreen — paa Holmen kun blev Slot (1), Staldmestergaard, en ny Bygning for det store kongelige Bibliothek (2), Rigsdagsbygningen (3) samt Bygninger for Ministerier og Arkiver (4). En skitseret Plan fra Hansens Haand viser denne Disposition (Fig 25), og hvorledes han tænkte sig den gamle Kancellibyg-

FIG. 26. SLOTSHOLMEN SET FRA BYEN.

FIG. 27. SLOTSHOLMEN SET FRA CHRISTIANSBORG.

SLOTSHOLMEN EFTER THEOPHILUS HANSENS BYGNINGSPROJEKTER.

EFTER AQUARELLER I HS. MAJEST. KONGENS EJE.

ning og Proviantgaarden indgaaende som Led i et større Komplex. To fra 1887 hidrørende perspektiviske Tegninger (Fig. 26 og 27) vise, hvorledes Slotsholmen vilde have taget sig ud, naar disse Projekter vare blevne gennemførte, og vise tillige en noget anden Opstalt for Slottet, idet Hjørnepartierne ere gjorte højere og forsynede med Tamburer og Kupler, rimeligvis til Imødekommelse af det almindelige Ønske om, at Slottet ej maatte savne Taarne.

Et Lovforslag om Genopførelsen af Christiansborg Slot og Opførelsen af en Rigsdagsbygning efter disse Planer forelagdes nu Landsthinget 16. 10. 1886, men mødte Modstand fra samme Side som forrige Aar, dog at man nu tænkte paa Vestfløjen som hensigtsmæssigst for Rigsdagslokalerne, og Sagen henvistes til et Udvalg, der i sin Betænkning ønskede Slottet genopført til en lignende Anvendelse som før Branden, nemlig til Brug for Kongehuset, men ikke til stadig Bolig, til et Rigsdagshus og til Lokaler for Højesteret. Dette maatte helst ske paa en Maade, hvorved kun de tre Fløje benyttedes; men — krævede en fyldestgørende Løsning af Opgaven det, eller vilde man ved Bygningsarbejdet tillige skaffe Centraladministrationen mere Plads — da kunde man dertil knytte Opførelsen af en vestlig Fløj. Det var Udvalgets Overbevisning, at en i alle væsentlige Henseender tilfredsstillende Indretning af Rigsdagen kunde opnaas i en af Slotsfløjene, men det var Architekternes, ikke Udvalgets Opgave nærmere at paavise, hvorledes dette kunde ske. Paa dette Grundlag foresloges en Konkurrence afholdt og Nedsættelsen af en Kommission til Udarbejdelse af Programmet og Bedømmelse af de indkomne Projekter. Den 9 Medlemmer omfattende Kommission skulde bestaa af 2 Ministre, Overhofmarskallen, Thingenes Formænd og et af Indenrigsministeriet frit valgt Medlem samt 3 Architekter, hvoraf en valgt af Kunstakademiet, to af Ministeriet.

Dette Forslag vedtoges i Landsthinget, hvor dog en enkelt Stemme (Haffner) lød mod en Splittelse af Kongeborgen i to fjernt fra hinanden liggende Slotte, og oversendtes til Folkethinget, hvor det kom til første Behandling 24. 2. 1887, ved hvilken Lejlighed E. Brandes udtalte, at det af kunstneriske Hensyn var bedst at opføre tre Bygninger: for Kongen, for Rigsdagen og for Højesteret, som hver kunde faa et til det Indre svarende kunstnerisk Ydre, og de sidstnævnte Institutioner saaledes ej skulde bo tilleje hos Kongemagten.

Det om Sagen nedsatte Udvalg mente, at Hansens Rigsdagsbygning var for storartet og dog i enkelte Punkter mindre fyldestgørende, og at man, som Landsthinget havde fastholdt, burde prøve, om der ikke i det genopførte Slot kunde blive Plads ogsaa for Rigsdagen. Man oversaa vel ikke det vanskelige i Fyldestgørelsen af alle rimelige Ønsker ved en Omdannelse af Christiansborg, navnlig naar Rigsdagen — som hidtil — skulde være i en Sidefløj, men man mente, i Overensstemmelse med en af Indenrigsministeren fremsat Tanke, at Kongebolig og Repræsentationslokaler kunde tilvejebringes i den genopførte Fløj med Tilføjelse af en større Del af Sidefløjene, medens saa Rigsdagen i Slotspladsfløjen og Dele af Sidefløjene kunde faa gode og tilfredsstillende Lokaler. Man kunde da markere Adskillelsen mellem Kongeborg og Rigsdagshus ved — idetmindste i Sydfløjen — at afbryde Firkanten ved en Kolonnade, og man kunde muligvis ogsaa gennemføre Adskillelsen i Gaarden ved et Jernstakit. Højesteret

kunde faa Plads i nordre Fløjs Dameetage. — Udvalgets Flertal havde vel Sympati for Tanken om et særligt Rigsdagshus, navnlig paa Tøjhusgrunden, ja enkelte syntes endog, at Opgaven burde stilles saa frit, at der kunde udarbejdes Planer enten for et samlet Bygningskomplex eller for en særlig Kongeborg og et særligt Rigsdagshus; men det ansaas dog for rettest at prøve den første Løsning, og Flertallets Forslag endte da med en Anbefaling af Landsthingets Forslag »noget præcisere« affattet ɔ: med en yderligere Binden af Architekternes Hænder, idet der i Lovforslaget optoges en udtrykkelig Bestemmelse om, at Slotspladsfløjen med de fornødne Dele af Sidefløjene skulde være Rigsdagslokaler. Udvalget udtalte sig derhos imod Anbringelsen af ministerielle Kontorer i Slotsbygningen, da muligvis tiloversblivende Lokaler hellere burde stilles til Disposition for Kongehuset eller Hoffets Institutioner. Byggesummen, der af Landsthinget var sat til 5 Mill. Kr., forhøjedes til 6 Mill., og det foresloges, at en Repræsentant for Højesteret optoges i Kommissionen, ligesom at Rigsdagens Indflydelse i denne forøgedes ved, at ogsaa Thingenes Viceformænd bleve Medlemmer.

Imod dette Udvalgsflertal stod — nærmest af politiske Grunde — en Mindretalsgruppe (Albertsen, Berg, Høgsbro), der vel i Virkeligheden var stærkt stemt for et særligt Rigsdagshus, men dels ønskede først at faa Klarhed paa, hvad Grunden, efter Tøjhusetablissementernes Bortflytning, vilde koste, dels af politiske Hensyn søgte at udskyde Sagen.

Udvalget Forslag blev vedtaget i Folkethinget, tiltraadt af Landsthinget og udkom derefter 1. 4. 1887 som Lov, der bl. a. bestemte:

§ 1. Tegninger og Overslag til Genopførelsen af Christiansborg Slot blive at tilvejebringe paa Grundlag af, at der ved Tilbygning af en ny Fløj mod Ridebanen erholdes Lokaler til Bolig og Repræsentation for Kongen, for Højesteret og for Rigsdagen, til hvis Lokaler den mod Slotspladsen vendende Fløj med de fornødne Dele af de to Sidefløje blive at anvende.

§ 2. Omkostningerne, med Undtagelse af, hvad der medgaar til den kunstneriske Udsmykning af de til Brug for Kongen bestemte Lokaler, blive at holde indenfor et Beløb af 6 Mill. Kr.*)

Nu var Sagen kommet ind i et nyt Spor, men et Spor, som førte bort fra Theophilus Hansens Planer. Han havde stridt for en selvstændig Rigsdagsbygning, mod Rigsdagens Anbringelse i Christiansborg Slot, og han vilde næppe gaa med til en Konkurrence paa et af ham som umuligt betegnet Grundlag. Han fulgte vel med Interesse Konkurrencens Gang, og han fik da ogsaa den Tilfredsstillelse, at Udfaldet — som vi ville faa at se — blev negativt, at Kommissionens Flertal erklærede det samme, som han havde forfægtet, at Rigsdagen ikke paa tidssvarende Maade kunde anbringes i Slotsruinen; men hans Navn var ikke mere knyttet til Arbejdet. Paa det af ham forfægtede Grundlag arbejdedes der af Indenrigsministeriet med nye Navne og nye Konkurrenceprojekter.

Hvor dybt det egentlig er gaaet ham til Hjerte, saaledes at staa overfor Opfyldelsen af et Livsønske, Opførelsen af et Bygningsværk i sit Fædreland, og saa blive skuffet og forladt af det Ministerium, der havde tilkaldt ham, ved vel

---

*) Der er her ingen Anledning til at gaa ind paa den valgte Form for Konkurrencen. Det kunde forøvrigt være af Interesse, om der engang gaves en samlet Fremstilling af de i Tidens Løb fulgte Fremgangsmaader ved Konkurrence om offentlige Bygninger.

ingen. Han kom ikke mere til København, men sin Kærlighed til Landet og Byen bevarede han og viste den paany, da der skulde konkurreres om et Raadhus i Kjøbenhavn. Han deltog vel ikke i Konkurrencen, men udarbejdede og indsendte et Skitseprojekt, idet han bad Magistraten om at »modtage dette mit Arbejde, som jeg af Kjærlighed til min elskede Fødebye herved har den Ære at oversende«.*)

Kom Hansen end ikke til at opføre noget Kunstværk her i Byen, blev hans Navn dog paa anden Maade bevaret, idet hans Søster, Frøken Marie Hansen, til Minde om sin afdøde Broder stiftede et Rejselegat paa 50.000 Kr. til Bedste for danske Architekter og kunstindustrielle Haandværkere, Udøvere af de to Fag, til hvis Fremme Theophilus Hansen havde viet sit Livsarbejde.

IV.
KONKURRENCEPROJEKTER 1887—88.

I Overensstemmelse med Loven af 1. 4. 1887 nedsattes en Komité til Udarbejdelsen af Program for den nye Bygning og til Bedømmelse af de indkomne Projekter. Komiteen bestod af 14 Medlemmer, hvoraf dog kun de 3 Architekter V. Dahlerup, L. Fenger og V. Petersen kunde betegnes som fagkyndige. De øvrige Medlemmer vare: Indenrigsminister H. P. Ingerslev, Kultusminister J. F. Scavenius, Overhofmarskal C. F. Løvenskiold, Thingenes Formænd og Viceformænd C. Liebe, S. Høgsbro, C. Ploug, E. Rosenørn, F. Bojsen, V. Hørup, Højesteretsassessor C. Klein samt Etatsraad Heinr. Hansen.

Efter at Programmet var lagt, udstedtes 13. 5. 1887 en Konkurrenceindbydelse, hvori Fordringerne præciseredes saaledes,

at der foruden Genopførelsen af den 4. Fløj mod Ridebanen med hel eller delvis Benyttelse af de bevarede Fundamenter kunde foretages delvis Nedrivning og Genopførelse af Partier i de andre Fløje samt mindre Udvidelser,

at de store nordre og søndre Kommunikationsbygninger kunde benyttes og omdannes,

at Kongeborgen og Rigsdagen skulde være fuldstændig adskilte, i hvert Fald ved Brandmure, men at det ikke var nødvendigt, at disse to Bygningsdele fik samme Højde eller tilsvarende Etager, saaledes at navnlig for Rigsdagsbygningens Vedkommende Højdeinddelingen i det afbrændte Slot kunde forandres**),

at Højesteret ønskedes anbragt i den Del af Nordfløjen, som stødte til Kongefløjen,

at der for Beløbet, 6 Mil. Kr. forlangtes tilvejebragt og fuldendt Bygningen med alt Tilbehør, saaledes ogsaa Varme- og Ventilationsapparater, Vandindlæg, elektrisk Lys, Lynafledning, Brandslukningsforanstaltninger etc. samt monumental og kunstnerisk Udstyrelse af de enkelte Rum, hvorved dog til den egentlige kunstneriske Udsmykning af de kongelige Lokaler kunde paaregnes et Beløb af 1 Mill. Kr. udenfor Byggesummen, samt endelig

---

*) Efter et i »Theophilus Hansen und seine Werke« citeret længere Konceptudkast omtaler Hansen Byen som det Sted, hvor han under sin uforglemmelige Lærer, Professor Gustav Hetsch's Vejledning havde faaet sin første Uddannelse som Architekt.

**) Ved den endelige Konkurrence henledes Opmærksomheden paa det ønskelige i, at der ej gaves Slottet større Højde end fornødent.

FIG. 28. KONKURRENCEPROJEKT TIL CHRISTIANSBORG 1887. FAÇADE MOD RIDEBANEN. ARCHITEKT SKJOLD NECKELMANN.

at alt løst Inventarium og Bohave for samtlige Bygningers Vedkommende tænktes afholdt udenfor Byggesummen.

Efter det specielle Program udfordredes der til de kongelige Repræsentationslokaler i Beletagen c. 6875 □ Al., hvorhos det ønskedes, at saavel Spisesalen (Apartementssalen) som Riddersalen lagdes udenfor Rækken af Kavalergemakkerne, og Souperværelserne — med særligt Køkken i Kælderen — paa den anden Side af Riddersalen, at flere eller færre af Kavaler- og Soupergemakkerne kunde tages i Brug efter Behag, og at man kunde bevæge sig gennem hele Rækken af Lokalerne uden at passere Lakajgemakker eller Gange.

Til Kongens egne Værelser fordredes 1500 à 1750 □ Al. og til Dronningens c. 2250 □ Al. (med et mindre Køkken i Kælderen), hver Lejlighed med sin officielle Opgang fra Hovedporten og sin private Opgang, samt eventuelt en særlig Opgang for de Audienssøgende ved Ugeaudienserne.

Til de kongelige Børn forlangtes 2000 □ Al. og til en fyrstelig Gæstelejlighed 1750 □ Al.; denne sidste i Beletagen og helst med Udsigt over Byen.

Til Hoffet og Tjenerskabet krævedes c. 7750 □ Al., helst i en Mezzanin, deraf alene til Overhofmarskallen en Familiebolig paa 15 Herskabs- og Betjentværelser foruden Økonomilejlighed.

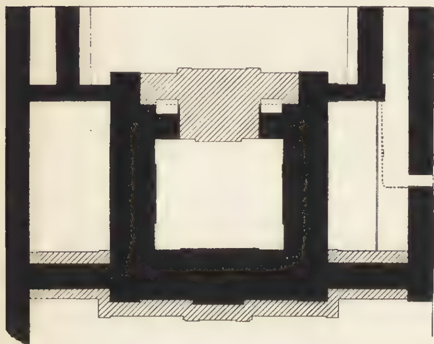

FIG. 29. CHRISTIANSBORG SLOT.**) ARCHITEKT L CLAUSEN.

Vagtlokalerne skulde omfatte 300 □ Al. i Stueetagen ved Hovedindgangen*).

Højesteret krævede 2420 □ Al. og til Rigsdagen forlangtes ialt ca. 12000 □ Al., deraf 5005 □ Al. til Fælleslokaler (en Sal paa 1050 □ Al. til den forenede Rigsdag), 2395 □ Al. til Landsthinget og 4370 □ Al. til Folkethinget. Landsthingssalen, beregnet paa 66 Medlemmer, ansattes til 625 □ Al. excl. Tilhørerpladserne og kunde lægges i Stueetagen eller, hvis Mezzaninen bortfaldt, i Kongeetagen. Folkethingssalen var beregnet for 102—137 Medlemmer med et Areal af ca. 1000 □ Al. foruden Tilhørerpladserne.

Tidsfristen for Indlevering af Projekter til Skitsekonkurrencen udløb 15. 9. 1887, og der var da indkommet 32 Projekter, hvoraf dog de 12 strax udskødes som ubrugelige, medens af de øvrige det ved Loven tilladte Antal af 7 udtoges til Belønning. Af de øvrige Projekter ansaa hele Udvalget et, der var mærket »Mine Fædres Land« (af den danskfødte Architekt Skjold Neckelmann) for ugennemførligt indenfor den givne økonomiske Begrænsning (Fig. 28), medens et større Mindretal stemte for Belønning til det af Architekt L. Clausen under Mærket »S. P. Q. D.« indsendte Arbejde, hvoraf nogle Blade gengives i Fig. 29—34.

Architekten havde løst Opgaven saaledes, at den indre Slotsgaard bevaredes, Fløjen mod Ridebanen genopførtes med Udsparing af 2 Lysgaarde, og at den til Rigsdagshus udsete Slotspladsfløj førtes 14 Al. længere frem paa Slotspladsen

*) Ved Projekternes Bedømmelse udtalte Komiteen, at Vagtlokalerne helst maatte ligge ved Jorden og Vagtens Opstilling foregaa udenfor Bygningen, »da den Honnør, som afgives i en lukket Port, frembringer en saadan Støj, at det er umuligt at høre Ørelyd«.

**) I denne og de følgende Generalskitser betegnes det gamle Slotskomplex med fuld sort Tone, Tilbygninger ved Skravering og Nedbrydelser ved punkterede Konturlinier.

og forlængedes noget ud til Siderne, medens Resterne af de store Kommunikationsbygninger udvidedes til 40 Al. Bredde samt i Kælder og Stue omdannedes til aabne, hvælvede Gennemgange og Gennemkørsler til Kavalergaarden og Prinds Jørgens Gaard (Fig. 30).

Slotsporten anlagdes midt i Ridebanefløjen og en Sideport i Fløjen mod Kavalergaarden, hvorimod der ingen Gennemkørsler var i de andre Fløje. Bygningen fremtraadte udvendig som en Helhed, men var ved Brandmure i Sidefløjene helt adskilt i 2 Dele.

I Profilet bevaredes Kælder, Dameetage, nederste Mezzanin og Kongeetage i alle Gaardfaçader og i Façaderne mod Kavalergaard, Ridebane og Prinds Jørgens Gaard, medens der over Kongeetagen lagdes en Mezzanin i Hovedgesimsens Frise (Fig. 31). Derimod fik Façaden mod Slotspladsen en høj Beletage umiddelbart over Dameetagen og derover en Mezzanin med runde Vinduer (Fig. 32).

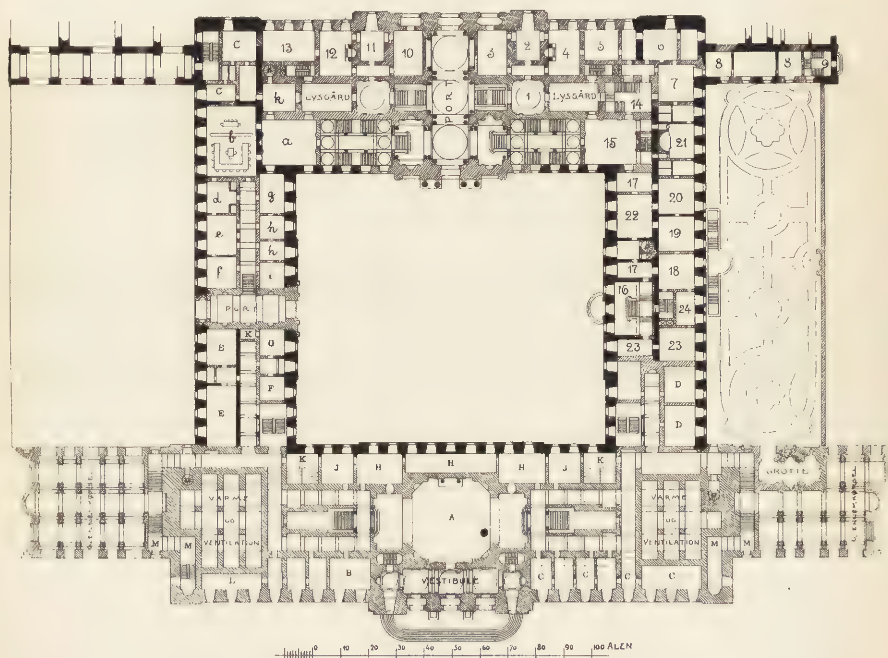

FIG. 30. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT L. CLAUSEN.

Hver af Hovedfaçaderne var lodret leddelt ved 2 Endefremspring og et stort højere Midtparti, hvoraf det mod Slotspladsen yderligere markeredes ved en firkantet Tambur med Kuppel og Lanterne. De dekorative Led vare tænkte i Natursten, Fladerne i Puds, de synlige Tagflader i Kobber og de af den omløbende Balustrade skjulte Tagflader dækkede med Bitumen.

I Rigsdagsfløjens Midte (Fig. 30), førte en udvendig Trappe paa 9 Trin op til Vestibulen, bag hvilken der under Kuplen og gaaende op i hele Bygningens Højde laa en kvadratisk, i Hjørnerne skraat afskaaret Sal (A), dækket med en Hvælving og oplyst ved Ovenlys. Den var ej alene fælles *Aula* for Rigdagen, men ogsaa Mødesal for den forenede Rigsdag og Fællesmøder. Paa hver Side af Salen førte en Vestibule til et med Gallerier og Ovenlys forsynet Trapperum, hvorfra man gennem en Gang traadte ind i Thingsalen, Folkethingets (Fig. 34 A) nærmest Ministeriebygningerne, Landsthingets (Fig. 34 B) hen mod Slotskirken. Salene vare rektangulære med Medlemspladserne i Halv-

cirkelform og Formandsstolen i en Nische midt for Hovedindgangen; paa de tre Sider var der over de omgivende Gange og Rum Tilhører-Loger og Gallerier. Den lave Mezzaninetage mod Slotsgaarden optoges til Siderne af Toilet- og Garderobeværelser (K, L), i Midten af Restaurationen (O), der ved en Elevator forbandtes med Økonomilejligheden i Kælderen. Ovenover disse Rum, mod Slotsgaarden, laa i Kongeetagen 5 Forsamlingssale. Mod Slotspladsen, hvor Beletagen svarede til underste Mezzanin og Kongeetage i de andre Fløje, var Etagen vandret delt i en Beletage og en Entresol. I den nederste Del laa ud for hver Mødesal 3 Taleværelser (N), udfor Trapperummene Foyers (H) og i Midten udfor Aulaen de fælles Læse- og Konversationsværelser (J). I Entresolens Midte laa Biblioteket med et Læseværelse paa hver Side, og hen mod Mødesalene Værelser for Referenter og Avisbude. — Øverste Mezzanin, forsaavidt den ej optoges af Aula og Ovenlys, var disponible Rum. — I Dameetagen laa mod Slotspladsen hen mod Ministeriebygningerne Bureauet (Fig. 30 B, L), til den anden Side Statsrevi-

FIG. 31. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887.
SLOTTET SET FRA FREDERIKSHOLMS KANAL. ARCHITEKT L. CLAUSEN.

sionen (C), og i de tilsvarende Kælderrum henholdsvis Post- og Telegrafstation og Rigsdagstrykkeriet. Mod Gaarden laa i Dameetagens Midte Stenografværelser (H), til Siderne Budstuer (J) og Toiletrum (K) og i Kælderen Restauratørens Økonomilejlighed. Resten af disse to Stokværk, altsaa Rummene under de 3 Mødesale og Trapperne, udgjorde et enkelt, hvælvet Stokværk for Varme- og Ventilationsanlæg. Kommunikationsbygningernes Beletager omfattede for hvert Thing 2 Ministerværelser (Fig. 34 E) og Udvalgsværelser (D, G), alle grupperede om en Ovenlyskorridor (F). — I de til Rigsdagen indtagne Dele af Slottets Sidefløje laa i Kælderen Portnerbolig, Rum for Rengøringskoner og Brændselsrum, i Stueetagen Udvalgsværelser for Landsthinget (Fig. 30 D) — paa Folkethingssiden Finansudvalget (E, F, G) —, i underste Mezzanin Værelser for Formænd (Fig. 34 C) og Revisionsassistenter (P), i Beletagen Forværelser til de kongelige Loger samt Udvalgsværelser. — Særlige Tilgange og Trapper (M) førte til Tilhører- og Referentgallerierne.

Kongefløjen havde i Midten en stor Indkørselsport, der ved Søjler var

afdelt i tre Dele; i Midtpartiet fandtes paa hver Side Trapper op til Stueetagen og fra den inderste Del kom man gennem Vestibuler til de op til Kongeetagen førende Festtrapper, der laa ud mod Gaarden. Kongehusets daglige Lejlighed laa i Dameetagen, i den nordre Del af Ridebanefløjen og i Nordfløjen hen til Dronningens officielle Opgang fra Slotsgaarden paa den gamle Dronningetrappes Plads (Fig. 30 16) — Kongens officielle Opgang var fra Slotsportens Midtetrappe (1), og der kom da i Række mod Ridebanen: Lakajgemak (3), Adjutant (2), Audiensgemak (4), Jourgemak (5), Kabinet, Arbejdsværelse (6), Kabinet samt mod Prinds Jørgens Gaard et stort Lakajgemak (7), der dels gav Adgang til nogle disponible (8), med Kongens private Opgang (9) endende Værelser i den lille, nordre Kommunikationsbygning, dels til Trappen (14), der førte op til de konge-

FIG. 32. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887.
SLOTTET SET FRA GAMMELHOLM. ARCHITEKT L. CLAUSEN.

lige Børns Værelser i underste Mezzanin, dels endelig til Kongens Toiletværelse mod Prinds Jørgens Gaard. — Fra Dronningens officielle Opgang (16) kom man gennem et Lakajgemak (17) til de mod nævnte Gaard vendende Værelser: Damegemak (18), Musiksal (19), daglig Gemak (20) og Toilet, der gennem det fælles Sovegemak (21) forenedes med Kongens Toilet. I Slotsgaarden kom man fra Dronningens Trappe ad nævnte Lakajgemak til Anretningen og dagligt Spisegemak (22), der ved et andet Lakajgemak (17) forbandtes med et stort Forgemak (15) med Vinduer mod Slotsgaarden og Lysgaarden samt Udgange til Fortrappen og Trappen op til Mezzaninen. Til Dronningens Lejlighed hørte endnu Bibliotheket (24) og et Par disponible Værelser (23). — Udfor Nordfløjens Midte laa en Trappe, der førte ned til et lille Haveanlæg med en Grotte under nordre store Kommunikationsbygning. — Paa den søndre Side af Porten

fandtes endnu som henhørende til Kongeboligen 2 Vagtlokaler for Gardeofficererne (10, 11), et Audiensgemak til ugentlige Audienser (12) og Konseilsalen (13).

Nederste Mezzanins Midtparti mod Ridebane og Gaard optoges af Porten og Trapperne. Den sydlige Del samt Fløjen mod Kavalergaarden optoges af Overhofmarskallens Bolig, Kabinetssekretariaterne, Slotsforvaltningen og Slotsinventariekommissionen. I Nordfløjen vare de kongelige Børns Værelser samt Overhofmesterinden og Hofdamernes Lejligheder, i den nordre Kommunikations-Bygning havde Chefen for Adjutantstaben Lokaler, medens der i Hovedfløjen mod Ridebanen var Værelser for den jourhavende Adjutant og Oldfruen.

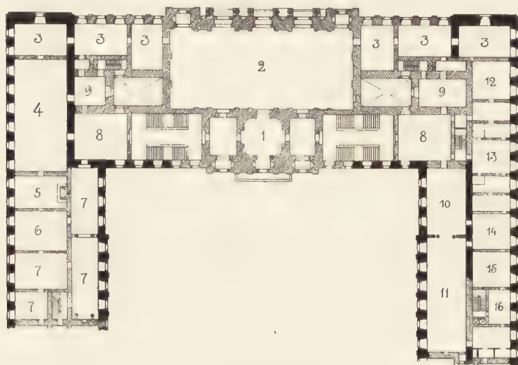

FIG. 33. PLAN AF KONGEFLØJENS KONGEETAGE.

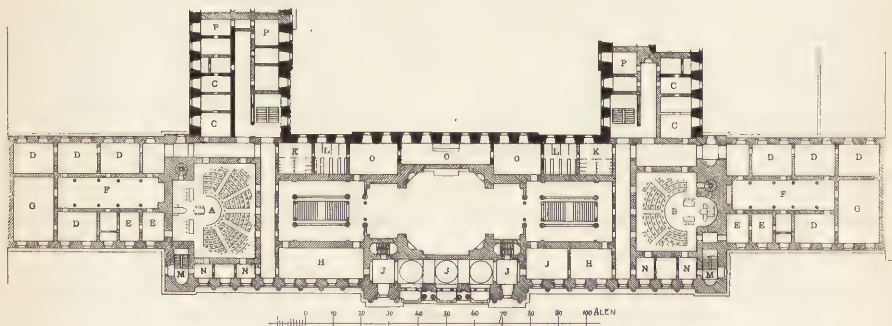

FIG. 34. PLAN AF RIGSDAGSFLØJENS KONGEETAGE.
PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887. ARCHITEKT L. CLAUSEN.

I Kongeetagen (Fig. 33) førte Festtrapperne op til 3 Kavalergemakker (1) mod Slotsgaarden, hvorfra man kom ind i den mod Ridebanen vendende, 5 Fag store og op gennem øverste Mezzanin gaaende Riddersal (2), der paa hver Side var flankeret af 3 Spisesale (3) mod Ridebanen, med Anretningsrum (9) mod Lysgaardene. Mod Kavalergaarden fortsattes Rækken af Repræsentationslokaler med den 6 Fag lange Appartementssal (4), Trongemakket (5), Audiensgemakket (6) og to Kavalergemakker (7), hvorfra man gennem to andre mod Slotsgaarden vendende Kavalergemakker (7) og gennem et Lakajgemak (8) kom tilbage til Festtrappen. Paa den nordre Side førte den anden Trappe foruden til Festlokalerne til et andet Lakajgemak (8), der gav Adgang til en kongelig Gæstelejlighed i Nordfløjen. Mod Gaarden laa Forgemak (10) og Modtagelsessalon (11), mod Prinds Jørgens Gaard Forværelse, Anretning (16), Spisegemak (15), Modtagelsesgemak (14), Kabinet, Toilet, Sovegemak (13), Toilet, Kabinet og Arbejdsværelse (12).

I øverste Mezzanin var Intendanturen for Civillisten og Haandbibliotheket anbragte, og Resten af Etagen optoges af Tjener- og Jomfruværelser, Sølvkammer etc.

Kælderetagen havde i Midtpartiet mod Ridebanen Vagtlokaler og Brændselsrum, mod Slotsgaarden Varmeapparater; Resten brugtes til Køkkener og Økonomilejlighed dels for Kongehuset, dels for Overhofmarskallen.

Højesteret havde sin Plads i Sydfløjens Stuetage (Fig. 30). Fra Slotsporten og ad Festtrappen kom man gennem en Forsal (a) til den 4 Fag store Højesteretssal (b), paa hvis ene Side der i Hjørnet mod Ridebanen laa 2 Advokatværelser (c), medens der paa den anden Side ud mod Kavalergaarden laa Justitiarii Værelse (d), Voteringssalen (e) og Læseværelset (f), mod Slotsgaarden Garderobe (i) og Værelser for Protokolsekretærer, Justitskontor og Justitssekretær (g, h). Fra Sekretærværelset førte en Vindeltrappe ned i Kælderen til Arkivet, og her var desuden Rum til Varmeapparat og Bolig for 2 Bude.

De prisbelønnede Skitseprojekter vare af H. C. Amberg, F. T. E. Blichfeldt, Martin Borch, Alb. Jensen og F. Meldahl, L. H. Knudsen og G. Steenberg, O. P. Momme og L. F. Olesen samt G. W. Møller, og disse Architekter indbødes nu 17. 10. 1887 til Deltagelse i den endelige Konkurrence, for hvilken Fristen ved Lov af 28. 12. 1887 sattes til 1. 5. 1888. I denne Konkurrence deltog dog hverken G. W. Møller eller F. T. E. Blichfeldt.

Af denne sidstes Projekt gengives nogle Blade i Fig. 35—40.

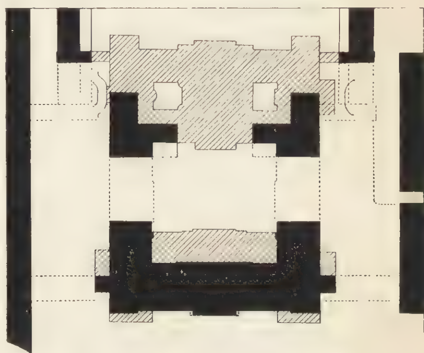

FIG. 35. CHRISTIANSBORG SLOT. ARCHITEKT F. T. E. BLICHFELDT.

Slotskomplekset deltes fuldstændigt i to Dele med Haveanlæg imellem, saaledes at der kom en Rigsdagsbygning mod Slotspladsen, et Kongeslot mod Ridebanen (Fig. 35 og 38). De store Kommunikationsbygninger fjernedes fuldstændigt, saaledes at Rigsdagsbygningen kom til at ligge helt frit, og Slotspladsfaçaden bevaredes vel delvis, med nogle Tilbygninger, men der byggedes dybt ind mod Slotsgaarden. I Kongeslottet bevaredes Dele af de gamle Sidefløje, der forlængedes ud paa Ridebanen og forbandtes ved Tværbygninger med et stort nyt Mellemparti, hvorved der inde i Bygningsmassen fremkom 2 Lysgaarde. De to mindre Kommunikationsbygninger nedreves og erstattedes med nye, der laa nærmere hen mod Ridehus og Hoftheater. Den søndre Kommunikationsbygning førtes nu kun hen til Tøjhusgade, og Slotskomplexet blev saaledes helt isoleret fra de andre Bygninger paa Slotsholmen.

I Slotsbygningens Profil bevaredes Kælder, Dameetage, underste Mezzanin og Kongeetage, og derover lagdes en øverste Mezzanin i Hovedgesimsens Frise. Paa det gamle Slotstaarns Fundamenter opførtes et nyt Taarn med højt Spir. I Rigsdagsbygningen lagdes derimod umiddelbart over Dameetagen en Kongeetage og derover — indfattet af samme Pilaster- og Lisen-Række — en Mezzanin neden for Hovedgesimsen. Bygningens Midtparti fremhævedes ved en Kuppel med Lanterne og Spir.

Rigsdagsbygningens Midte optoges i Dameetagen (Fig. 38) af en treskibet Gennemkørsel (A) med Trappeanlæg paa Siderne, bag hvilke der laa Garderober (U). Trapperne førte op til Kongeetagen (Fig. 40) og gennem Foyers (B) til Thingenes Mødesale, Folkethingets (C) hen mod Kancellibygningen, Lands-

thingets (D) hen mod Slotskirken. Salene vare rektangulære og gik op gennem Mezzaninen; de havde ligesom Trapperne og Foyererne Ovenlys. I hver af Salene vare Medlemspladserne ordnede vifteformigt med Formandsstolen anbragt overfor Hovedindgangen fra Foyeren, og Salene vare paa de 3 Sider omgivne af Referent- og Tilhørergallerier, medens Kongehusets, Hoffets og Diplomaternes Loger med tilhørende Forværelser laa bag Formandspladserne i Tilbygningerne paa Bygningens Endepartier og med særlige Tilgange fra Underkørslerne (Fig. 38 S). Arbejds- og Aftrædelsesværelser for Referenterne laa umiddelbart bag deres Gallerier ud mod Slotspladsen i en Entresol. Formændenes Værelser (E), Landsthingssekretærens Lokale (G) og Ministerværelser (I) laa paa Siderne af Salene. Fra Thingssalene førte store Korridorer (K), — paa hvis Sider der laa Taleværelser, Omklædningsværelser, Toilets, Budstuer etc. — hen til Fælleslokalerne i Byg-

FIG. 36. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887.
SLOTTET SET FRA FREDERIKSHOLMS KANAL. ARCHITEKT F. T. E. BLICHFELDT.

ningens Midtparti, Læse- og Konversationsværelserne (L) mod Slotspladsen, Restaurationen (M) mod Slotsgaarden. I Etagen fandtes endnu Værelser for Revisionsassistenter (F) og nogle Udvalgsværelser (H). — I Mezzaninen optoges Midtpartiet af en sig op i Kuplen strækkende Ovenlyssal for den forenede Rigsdag. med nogle For- og Biværelser mod Slotsgaarden, Finansudvalgets Lokaler mod Slotspladsen, medens Resten af Rummet optoges af Rigsdagens Bogsamling, Udvalgsværelser, Forsamlingssale og Værelser for Enkeltarbejde. — Dameetagen (Fig. 38) indeholdt mod Slotspladsen Forsamlingsværelser (N) og Statsrevision (O), mod Slotsgaarden Bureauchefens Bolig (P), Post- og Telegraflokale (Q), Rigsdagens Bureau (R) og Arkivet (T).

Slotsbygningens Midte optoges i Dameetagen (Fig. 38) af en Gennemkørsel, Slotsport, (1) fra Ridebanen til Slotsgaarden. I den østlige Side var der dels særlige Opgange for Kongen (2) og Dronningen (3), dels i Midten en Trappe, der førte til de kgl. Lakajgemakker (4). — Kongens Lejlighed laa mod Ridebanen saaledes, at man fra Lakajgemakket gennem Jourgemakket (5) med bagvedliggende Værelse for den jourhavende Adjutant (6), kom til Audiensgemakket (7) og Konseilsalen (8). Fra denne, bag hvilken Kongens Privattrappe og pri-

vate Forgemak (11) fandt Plads, kom man gennem et Kabinet (9) til Arbejdsværelset (10) i Hjørnet mellem Ridebanen og Kavalergaarden og fra dette gennem et Kabinet (9) og 2 disponible Værelser til daglig Spisegemak (12) mod Kavalergaarden. Dette Gemak og det bagved liggende, mod Lysgaarden vendende Sovegemak (13) med de tilhørende Toilets, Garderober, Badeværelser og Bitrapper dannede Forbindelsen mellem Kongens Lejlighed og Dronningens Lejlighed, der vendte dels mod Kavalergaarden, dels mod Slotsgaarden. — Fra Spisegemakket førtes man her gennem et disponibelt Værelse, et Kabinet (9) og Bibliotheket (14) til Musiksalen (15) i Slottets Nordøsthjørne og derfra gennem et andet Kabinet (9) til Dagliggemak (17) og Damegemak (18), hvilket sidste havde Udgang til Lakajgemakket (4). Fra dette kom man gennem en Korridor og et disponibelt Værelse til Dronningens private Forgemak (19) og til Trappen, der gik op til de kongelige Børns Lejlighed i underste Mezzanin og derfra videre op i Bygningen. — Paa den anden Side af Slotsporten laa mod Ridebanen Vagtlokalerne (20), mod Slotsgaarden Dronningens Kabinetssekretariat og Lokaler for

FIG. 37. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887.
SLOTTET SET FRA GAMMELHOLM. ARCHITEKT F. T. E. BLICHFELDT.

Statsinventariekommission og Slotsforvaltning (22). Resten af denne Bygningsdel optoges af Højesteret.

I underste Mezzanin laa over Kongens Lakajgemak (4) Adjutantværelser, over Kongens Opgang (2) og Jourgemak (5) Lokaler for Chefen for Adjutantstaben og over Audiens- og Konseilsalene (7, 8) Kongens Kabinetssekretariat. Fløjene mod Kavalergaarden og Slotsgaarden optoges dels af Garderobe- og Betjentværelser (mod Lysgaarden) dels og hovedsagelig af Værelser for de kongelige Børn og deres Informatorer, endelig over Dronningens Daglig- og Damegemakker (17, 18) af Overhofmesterindens Lejlighed. Taarnrummet var Møbelkammer og derefter fulgte mod Slotsgaarden hen til Prinds Jørgens Gaard Civillistens Kontorer, Furerkontor etc., medens Overhofmarskallens Bolig laa ud mod Ridebanen og Lysgaarden.

Fra Slotsportens vestlige Side førte en stor Festtrappe (23) op til Kongeetagen (Fig. 39), hvor der til hver Side laa et Forværelse (24). Det ene førte til Riddersalen (25), der laa midt i Bygningen lodret paa Façaden til Ridebanen, med 5 Fag ud mod denne, et stort af Gallerier omgivet Rum, der gik op gennem øverste Mezzanin og hovedsagelig belystes ved Ovenlys. Paa hver Side af

Salen laa ud mod Ridebanen en Række Souperværelser (26), i Hjørnet mod Kavalergaarden 2 Spisesale (27) og derpaa fulgte den ligeledes op i øverste Mezzanin gaaende Appartementssal (28) med Vinduer i Kongeetagen saavel mod Kavalergaarden som mod Lysgaarden. Efter denne Sal fulgte mod Kavaler- og Slotsgaard en Række Kavalergemakker (29), der endte med Trongemakket (30) i Slotstaarnet. Dette Gemak forbandtes ved endnu et Kavalergemak (29) med Audiensgemakket (31), hvortil der var Adgang fra Forværelset (24) ved Festtrappen, og ved hvis Side der laa et Lakajgemak (32). — Den øvrige Del af Etagen mod Slotsgaarden og Prinds Jørgens Gaard optoges af en fyrstelig Gæstelejlighed med Lakajgemak (32), Forgemak (33), 2 Modtagelsesværelser (34) med tilhørende Kabinetter (35), Spisegemak (36), Sovegemak (37) og Værelser for Damer, Kavalerer og Betjening (38).

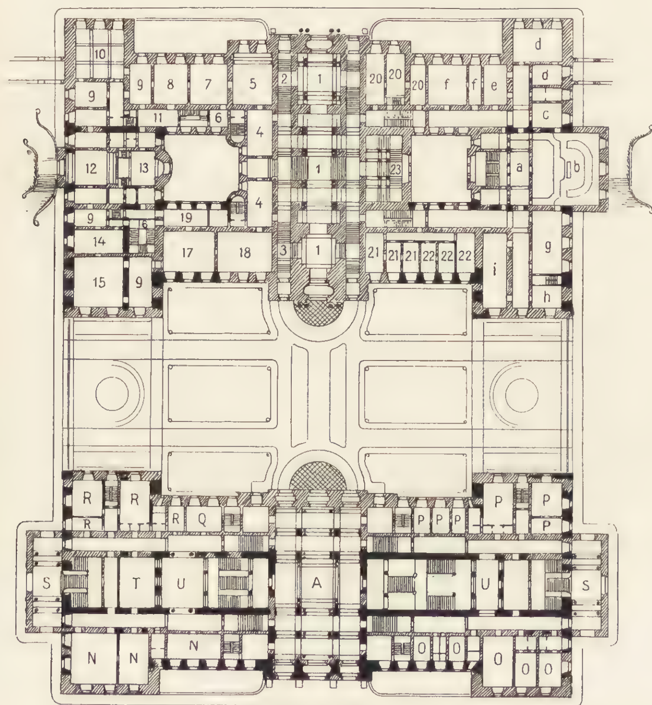

FIG. 38. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1887.
PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT F. T. E. BLICHFELDT.

I øverste Mezzanin, der jo delvis optoges af Riddersalen og Appartementssalen, laa mod Ridebanen Kongens Haandbibliothek og disponible Aftrædelsesværelser, mod Slotspladsen over Dronningens Lejlighed Hofdameværelser og Værelser for Informatorer samt i den øvrige Del dels nogle Gæsteværelser, dels Pulterkamre og Betjentværelser.

Højesteret laa — som anført — i Dameetagen (Fig. 38) ud mod Prinds Jørgens Gaard, hvorfra en udvendig nedadstigende Trappe gennem en under Dameetagen gaaende Vestibule førte til et mod Lysgaarden vendende Trappeanlæg med Garderobe og Budværelse paa Siderne. Trappen førte til Forsalen for Publikum (a), der gav Adgang til Retssalen (b), som delvis laa i Fremspringet mod Prinds Jørgens Gaard og gik op i underste Mezzanin. Paa den ene Side af Salen laa Værelser for Justitiarius (c) og Advokaterne (d), Bibliotheks- og Læseværelse (e) samt Justitskontor (f), medens der paa den anden Side fandtes

Assessorernes Forsamlingsværelse (g), Protokolsekretærværelset (h) og Arkivet (i) For Assessorerne var der en særlig Indgang ved Siden af Indgangen til Dronningens Kabinetssekretariat (21). *)

Allerede ved Udarbejdelsen af Programmet til Skitsekonkurrencen havde der været nogen Meningsforskel om Nødvendigheden af forskellige forlangte Lokaler, navnlig af de for Hoffet bestemte, men man havde formuleret Programmet som angivet Pag. LIV—LVI, fordi man den Gang ikke saa sig istand til nøjagtig at angive, hvad der kunde skaffes tilveje indenfor de givne stedlige og økonomiske Grænser, og fordi underordnede og mindre nødvendige Lokaler altid vilde lade sig udskille selv af det færdige Projekt, saafremt æstetiske eller økonomiske

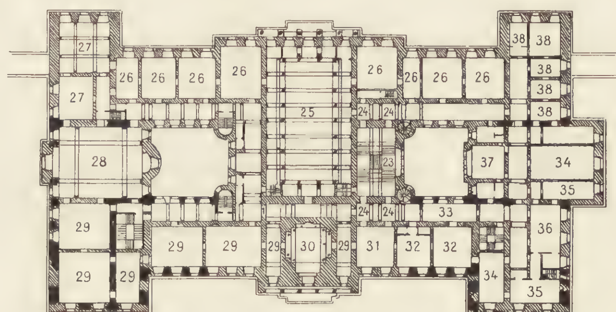

FIG. 39. PLAN AF KONGEFLØJENS KONGEETAGE.

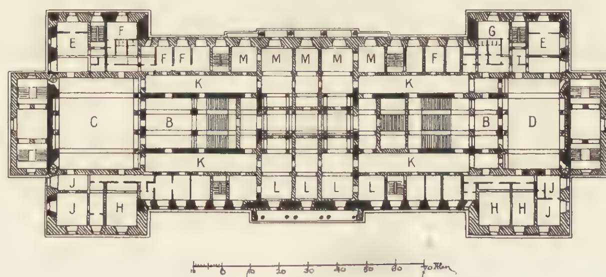

FIG. 40. PLAN AF RIGSDAGSFLØJENS KONGEETAGE.
PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. ARCHITEKT F. T. E. BLICHFELDT.

Hensyn skulde gøre det ønskeligt. Man fandt heller ikke efter Udfaldet af Skitsekonkurrencen Anledning til at ændre Programmet, »da man baade frygtede for at komme udenfor den ved Loven givne Ramme og ikke ved at slaa af paa Fordringerne vilde udsætte Konkurrenterne for større Vilkaarlighed i Bedømmelsen end uundgaaeligt. De Friheder, som en Konkurrent ansaa for forsvarlige, maatte han tage paa egen Haand.« Om et særlig vigtigt Spørgsmaal udtaler derhos Komiteen i sin 22. 11. 1888 afgivne Beretning:

»Om Lokalernes Fordeling og Anbringelse indeholder Loven jo den Bestemmelse, »*at den mod Slotspladsen vendende Fløj med de fornødne Dele af de 2*

*) Bygningernes Kælderetager ere ikke omtalte, da Grundplanen ikke har været til Stede. — Det er i Texten forglemt at anføres, at Projektet var indleveret under Mærket »*Domus regis — domus populi*«.

Sidefløje bliver at anvende til Lokaler for Rigsdagen«. Der viste sig snart her en Uoverensstemmelse i Anskuelser hos Komiteens Medlemmer. Medens nemlig de Ønsker, som allerede vare komne til Orde under Folkethingets Behandling af Loven, om, at Rigsdagen skulde have sin egen Bygning, tydelig skilt fra den for Kongen og Højesteret bestemte Del af Slottet, atter gjorde sig gældende saavel ved Programmets Affattelse som ved dets Revision, efterat Skitserne vare indkomne, hævdedes det fra anden Side, at en saadan Adskillelse var uforenelig med en tilfredsstillende kunstnerisk Løsning af Opgaven, fordi 2 selvstændige, isolerede Bygninger ikke kunde placeres paa et saa indskrænket Terrain som det givne, uden at de gensidig kom til at trykke hinanden.

Under disse Omstændigheder maatte Komiteen som Helhed anse det for rigtigt ikke at binde Konkurrenterne stærkere i saa Henseende end sket er i Loven. Denne kræver ikke Opførelsen af et Slot og en Rigsdagsbygning paa det gamle Christiansborgs Plads, men den forhindrer heller ikke, at de Fløje, som vende mod Ridebanen og Slotspladsen, markeres hver især efter deres Bestemmelse. Det stod Komiteen klart, at medens Lovens Ord allerede stillede Konkurrenterne en vanskelig Opgave, blev denne uløseligere i samme Forhold, som man fra den ene Side vilde forlange alle de Krav, der kunde stilles til et isoleret Residensslot, fuldt ud fyldestgjorte, fra den anden Side alle en moderne Rigsdagsbygnings Bekvemmeligheder tilvejebragte under en ejendommelig ydre Form i det samme Komplex.

Den konkrete Løsning maatte det blive ikke Komiteens, men den heldige Konkurrents Sag at angive. Komiteen maatte ved Bedømmelsen moderere alle i den ene eller den anden Retning for vidt gaaende Fordringer, men havde paa den anden Side den uafviselige Pligt ikke at tilstaa noget Projekt første Præmie, som det ikke maatte anse for værdigt til at benyttes som Grundlag for videre Udarbejdelse.«

Et af de ved den endelige Konkurrence indkomne Projekter, mærket XXI, have Architekterne, Albert Jensen og F. Meldahl, ikke ønsket gengivet, og man maa saaledes nøjes med de Oplysninger, der findes i Komiteens ovennævnte Beretning. Flertallet udtalte, at Slottets velproportionerede Façader gjorde et rigt og smagfuldt, nobelt og grandiost Indtryk, og at det i det Hele havde en for de forskellige Lokaler heldig Plan; saaledes var navnlig Rigsdagens Lokaler ordnede paa en meget tilfredsstillende Maade med et storartet Trappeanlæg og bekvemme Forbindelser, ligesom ogsaa Højesterets Lokaler vare smukt anbragte, heldigt indrettede og fremtrædende i det Ydre som et smukt selvstændigt Hele.

Derimod fremsattes forskellige Indvendinger mod den Maade, hvorpaa de gode Forhold i Façaderne vare naaede — ved at sænke Kongeetagen ned umiddelbart over Stueetagen med Bortfalden af underste Mezzanin. Teknisk nærede en Del Medlemmer Tvivl om, at det var en forsvarlig Benyttelse af Ruinen, naar alle Vinduer fra Taget til Stuen skulde flyttes, og derved alle vandrette Forbindelser i Bygningen afbrydes, og tilmed en Del af Vinduerne flyttes til den ene eller den anden Side og større Partier af Ydermurene nedbrydes. Architektonisk seet, vilde Kommunikationsbygningerne mod Slotspladsen, der jo ogsaa vilde miste Mezzaninen, herved og med Mansardtagene saa nær ved Jorden tabe i Udseende, komme til at gøre et noget forkrøblet Indtryk og daarligt forbinde Slottet med Slotskirken og Ministeriebygningerne. Endelig fremhævedes det, at Opgivelsen af nederste Mezzanin, der jo i en sammenhængende Bygning ikke kunde bevares i Kongefløjen, naar den udelodes i Rigsdagsfløjen, var uheldig for Indretningen af Kongeboligen, hvis Ordning forøvrigt i flere Henseender fandtes heldig.

»Det er saaledes med Hensyn til Repræsentationslokalerne hensigtsmæssigt, at Riddersalen ikke afbryder Suiten af Værelserne, men er henlagt til den ene Ende af disse, og det har unægtelig sine Fordele, navnlig naar der gives mindre Selskaber, at Hendes Majestæt Dronningens Lejlighed ved at henlægges i Beletagen staar i nær Forbindelse med Repræsentationslokalerne. Paa den anden Side er det imidlertid ikke heldigt, at Hendes Majestæt Dronningens Lejlighed er henlagt i en anden Etage end Kongens, hvilket er blevet en naturlig Følge af, at der — hvad der i architektonisk Henseende maa anses for en Fordel — er tilvejebragt Gennemkørsel saavel gennem Rigsdagsfløjen som gennem Slotsfløjen.«

Fremdeles rejstes der ogsaa Betænkeligheder ved den projekterede Søjledekoration af Hovedfaçaderne, der tilvejebragtes »ved at give Slottets favntykke Ydermure mod Slotspladsen og Ridebanen den dobbelte Tykkelse og paa det nye Murværk stille fritstaaende Søjler af huggen Sten«, noget der i teknisk og kunstnerisk Henseende stod i Modstrid med Gennemførelsen af Sidefaçaderne og Slotsgaardens Façader, hvor der hovedsagelig var anvendt Cement.

Endelig var der ogsaa nogen Tvivl om, at Bygningen, gennemført paa værdig Maade med Hensyn til Form, Soliditet og Materiale, kunde opføres for den ved Loven fastsatte Sum.

Det andet indleverede Projekt, mærket med en Krone, »som nok Architekterne i Kommissionen sætter mest Pris paa« *), skyldtes Martin Borch, der havde løst Opgaven paa en ret fri Maade. Komiteen udtaler om dette Projekt:

»Det er ogsaa fra alle Sider erkendt, at det frembyder en virkningsfuld Gruppering, der tillader, at Mezzaninen bibeholdes, og dog er forenelig med en betydelig Reduktion af Slottets Volumen og, hvad der følger heraf, tillige en Reduktion af Bekostningen, medens samtidig en betydelig kunstnerisk Frihed i Behandlingen af Slottets Hovedfaçader er vundet, saa at man ikke behøver at indskrænke sig til en Omdekorering af de gamle Mure, men kan forbedre Forholdene og opnaa ny, hidtil savnede Virkninger. At Konkurrenten i det Ydre har benyttet Motiver fra vore Slotsbygninger fra forrige Aarhundrede, kan kun billiges, de ville passe til Bygningerne om Ridebanen, til vore hjemlige Byggemaader og den givne økonomiske Begrænsning. Dog turde det være et Spørgsmaal, om ikke den valgte Stilart baade ude og inde, her og der har forledet til mere barokke Former end nødvendigt og ønskeligt. Paa den anden Side erkendes det fra alle Sider, at Rigsdagens Lokaler i dette Projekt hverken i det Ydre gøre sig gældende paa en tilfredsstillende Maade eller ere heldigt disponerede. Kuppelen midt paa Façaden staar ikke heldigt paa sin Underbygning og gør snarere Indtryk af et Porttaarn end af Indgangen til en Fællessal for hele Rigsdagen. Alle Udvalgsværelser ligge for højt til Vejrs. Man savner de ønskede fælles Læse- og Konversationsværelser; Restaurationen og Bibliotheket ligge for fjernt og for ubekvemt. Stenograferne skulle helst være fælles for begge Rigsdagens Afdelinger.

Højesterets Lokaler synes at være anbragte, som sket er, i en særegen Fløj over mod Slotskirken for eventuelt at kunne udskilles af Projektet.«

Der fremsættes endnu nogle mindre Indvendinger mod enkelte Dispositioner i Kongeboligen, og navnlig bemærkedes det, at Riddersalens Beliggenhed midt i Façaden mod Ridebanen af praktiske Grunde var mindre heldig. Af Projektet gengives nogle Blade i Fig. 41—46.

---

*) Af et Brev fra D. Dessau til Theophilus Hansen.

FIG. 41. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. SLOTTET SET FRA FREDERIKSHOLMS KANAL. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

FIG. 42. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. SLOTTET SET FRA GAMMELHOLM. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

Hovedgrundtrækkene af Plananlæget (Fig. 43 og 44) vare, at Ridebanefløjen med Bevarelse af Indermurene mod Slotsgaarden og Genopførelsen af det gamle Slotstaarn, men med et betydeligt Fremspring ind paa Ridebanen, blev en 72 Alen dyb, til Kongebolig bestemt selvstændig Bygningsdel, der indeholdt 2 indvendige Gaarde, som i Dameetagen var overskaarne af Ovenlyskorridorer. Denne Bygningsdel havde Kælder, Dameetage, underste Mezzanin, Kongeetage, øverste Mezzanin og Mansardtag. Ridebanefaçaden fik 2 Endefremspring med buede Frontons, et stort Midtfremspring paa 5 Fag og en fremspringende Underkørsel, medens Façaden mod Slotsgaarden i sin Midte havde det noget fremspringende Slotstaarn, kronet med et højt, i en Pyramide med Kongekrone endende Spir (Fig. 41). Rigsdagsfløjen mod Slotspladsen beholdt mod denne den gamle Façadelinie, men byggedes betydeligt ind i Slotsgaarden, mod hvilken Midtpartiet fik Kælder, Dameetage og nederste Mezzanin, medens der mod Slotspladsen foruden Kælder kun fandtes Kælder og Dameetage, bag hvis høje, rundbuede Vinduer der laa et Entresolgulv i Højde med underste Mezzanins Gulv; Endepartierne med Dele af Sidefløjene vare derimod omdannede til Pavilloner med samme Etageinddeling som Kongefløjen og almindelige af Balustrader omgivne Tage. Indgangspartiet midt i Façaden markeredes ved en Kupel med Lanterne og Spir (Fig. 42). — Disse tvende Bygningskomplexer forbandtes ved Resterne af Slottets gamle Sidefløje, der dog vare reducerede i Bredden ved Indrykning af de mod Slotsgaarden vendende Façader og i Profilet nedskaarne til samme Højde som Rigsdagsfløjens Midtparti. — Kommunikationsbygningerne bevaredes udvendig uforandrede og en ny Kommunikationsbygning — til Brug for Højesteret — lagdes bag store nordre Kommunikationsbygning. Den fik samme Etageinddeling som denne, dog saaledes at Midtpartiet i Façaden hen mod Thorvaldsens Museum, der gav Lys til Højesteretssalen, fik tre store Vinduer, i Højde svarende til de to Vinduesrækker i Bygningens øvrige Partier.

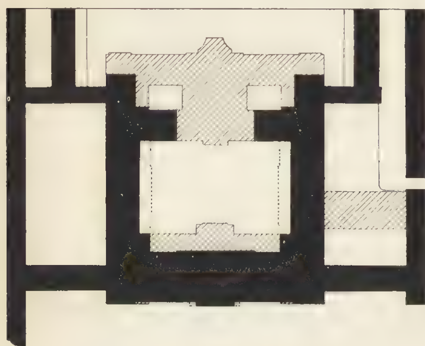

FIG. 43. CHRISTIANSBORG SLOT.
ARCHITEKT MARTIN BORCH.

Alle Murflader tænktes opførte med afskurede Mursten, Gesimser, Baand, Indfatninger etc. af Sandsten, Tagene dels af Tegl, dels af Kobber.

I Midten af *Rigsdagsfløjen* (Fig. 44 og 46) førte en udvendig Trappe til en kvadratisk Vestibule, i hvis Hjørner der laa Spiraltrapper til Mezzaninetagen og Budstuer, og bagved laa den ved Ovenlys belyste Fællessal omgivet af Gallerier i Mezzaninetagens Højde og med direkte Tilgange fra de to Things særlige Lokaler, af hvilke Landsthingets laa hen mod Slotskirken, Folkethingets hen mod Ministeriebygningerne. Hver af disse med Ovenlys forsynede Sale var omgivet af Birum, over hvilke Tilhørergallerierne vare anbragte. Konge- og Diplomatlogerne laa paa Siden mod Slotsgaarden og havde Tilgang fra Gaardfaçadens Midtparti, hvorfra man ad en udvendig Trappe, gennem en Vestibule og ad to Sidetrapper kom til Kongesalonen over Vestibulen samt Forværelser, der førte til Logegangene i Mezzaninen; Referentlogerne laa i samme Galleri hen mod Sidefløjene og havde tilstødende Arbejdsværelser. Formandsstolene laa ligeledes nærmest Slotsgaarden, og Medlemspladserne vare ordnede i 2 resp. 3 hesteskoformede Rækker. Mellem Fællessalen og Mødesalene laa i Dameetagen Garderober og Toilets, mod Gaarden til hver Side af Fællessalen 2 Ministerværelser og derefter 3 Værelser for hver af Formændene, mod Slotspladsen Medlemsfoyers. — I Folkethingets Hjørnepavillons Dameetage laa mod Slotspladsen 2 Konversations-

og Læseværelser, mod Kavalergaarden 2 Rum for Post- og Telegrafkontor, medens Resten optoges dels af Garderober og Toilets, dels af en stor Vestibule og Trapperum. I Mezzaninen laa, foruden Referentværelserne, Toilets, Garderober og Trapperum, 4 Stenografværelser mod Kavalergaarden og 2 Udvalgsværelser mod Slotspladsen. Beletagen optoges af Forsamlingssale og Finansudvalgets Værelser med tilhørende Birum, øverste Mezzanin af Udvalgs- og Forsamlingsværelser. — I Sidefløjens Dameetage laa mod Kavalergaarden 2 Arbejdsværelser og 2 Omklædningsværelser, mod Slotsgaarden 4 Værelser for Revisionsassistenter. I Mezzaninen fandtes Restaurationen og nogle disponible Rum. — Søndre Kommunikationsbygnings Dameetage indeholdt 2 Taleværelser, et stort

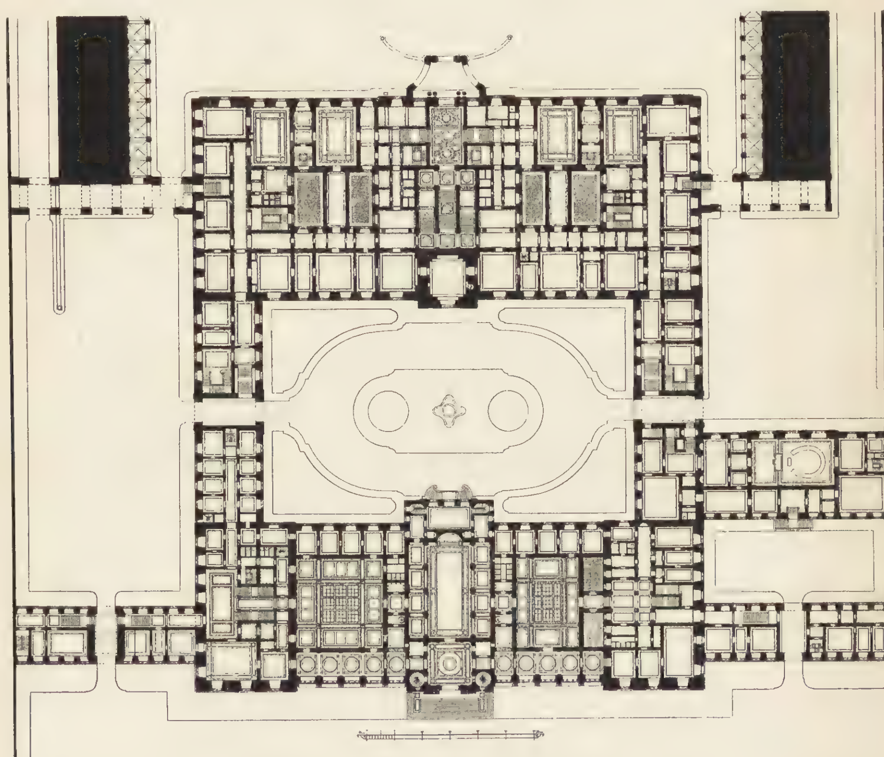

FIG. 44. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

Omklædningsværelse samt syd for Zahlkammerporten Rigsdagens Bureau; Mezzaninen indeholdt 2 Udvalgsværelser, Arkivrum og Kassererkontor. Landsthingets Hjørnepavillon, der ved 2 Lysgaarde var skilt fra Mødesalen, havde i Dameetagen mod Slotspladsen Tale- og Læseværelser, mod Prinds Jørgens Gaard 1 Værelse for Landsthingssekretæren og 1 for Revisionsassistenter. Resten af denne Etage optoges af Omklædningsværelser, Toilets, Garderober, Vestibule og Trapper. Underste Mezzanin indeholdt mod Lysgaardene 4 Stenograf- og 1 Budværelse, mod Prinds Jørgens Gaard 2 Buffetværelser og forøvrigt disponible Rum. I Beletagen fandtes Forsamlings- og Udvalgsværelser og i øverste Mezzanin Bibliothek og Statsrevision. — I nordre Kommunikationsbygnings Dameetage fandtes 1 Læseværelse og 1 Arbejdsværelse samt nord for Kirkeporten Bureauchefens Bolig, til hvilken der foruden Økonomilejlighed i Kælderen endvidere hørte 3 Værelser i Mezzaninen, som forøvrigt indeholdt et Post- og Telegrafkontor og nogle dispo-

nible Rum. — Tilgangene til Thingenes Lokaler var, foruden fra Fællessalen og dens Vestibule, fra Portene i Kommunikationsbygningerne ad brede Korridorer til Vestibulerne og Trapperne i Hjørnepavillonerne. — I Kælderen laa Restaurationskøkkenet i søndre Sidefløj, Trykkeriet mod Slotspladsen fra Fællessalen hen i søndre Kommunikationsbygning; Resten af Kælderrummene optoges af Varme- og Ventilationsanlæg samt Brændselsrum.

Kongeboligen (Fig. 44 og 45) optog foruden hele Ridebanefløjen og de to mindre Kommunikationsbygninger, Slottets lave Sidefløje hen til de i disse anbragte nye Porte. Hovedadgangen var fra Ridebanen gennem den overdækkede Underkørsel ind til en stor Vestibule, paa hvis Sider der mod Ridebanen laa Vagtlokaler; derpaa fulgte Kongens og Dronningens officielle Trappeopgange, særlige Trapper til underste Mezzanin, Garderober og i Baggrunden den store med Ovenlys forsynede Festtrappe til Kongeetagen. Kongens Lejlighed laa i Dameetagen mod Ridebanen, Kavalergaard og Slotsgaard. Ad Trappen kom man til et Lakajgemak, der gav Adgang til 3 Jourgemakker; i det sydvestlige Hjørne laa Konseilsalen, og derpaa fulgte et tofags Værelse for den jourhavende Adjutant, Trappen ned til Buegangene, 3 Værelser for de kongelige Børn, 2 disponible Værelser og endelig ved den søndre Slotsport Hovedtrappen til underste Mezzanin. Fra denne Port førte en Korridor til Kongens Modtagelses- og Arbejdsværelser i Hovedfløjen mod Slotsgaarden, nemlig et Værelse for de Audienssøgende, et Lakajgemak, et tofags Audiensgemak, 2 Kabinetter og Kongens Arbejdsværelse i Slotstaarnet. Bag det sidste Kabinet, med et Vindue mod Lysgaarden, laa Kongens private Forgemak, der ved en Korridor stod i Forbindelse med den officielle Adgang fra den store Vestibule, men ogsaa havde direkte Tilgang fra den første Repose paa Festtrappen. De øvrige mod Lysgaarden vendende Rum optoges af Bitrapper, Lakajværelser, Toilets etc. — Ad Dronningens officielle Opgang fra Vestibulen kom man til de mod Ridebanen vendende Værelser: Lakajgemak, et tofags Damegemak, et Kabinet, et tofags Musikgemak samt i Nordvesthjørnet Dagliggemak. Derpaa fulgte mod Prinds Jørgens Gaard et tofags Kabinet, Udgangen til lille nordre Kommunikationsbygning, 2 Værelser for kongelige Børn, 2 for Kammerjomfruer, 2 disponible Værelser samt ved Porten i Nordfløjen en Hovedtrappe til underste Mezzanin. Fra Porten førte en Korridor op langs disse Værelser. I Hovedfløjen mod Slotsgaarden laa først Sovegemakket med tilhørende Toiletværelse, derpaa det tofags Spisegemak, et Kabinet, med bagved liggende Elevator og Anretningsrum, samt endelig Dronningens Bibliothek, der stødte op til Kongens Arbejdsværelse i Taarnet. Bag Bibliotheket laa Dronningens private Forgemak svarende til Kongens, og Rummene om Lysgaarden vare benyttede paa lignende Maade som i Kongens Lejlighed. — De tværs over Lysgaarden førende Ovenlyspassager gave bekvemme kortere Forbindelser i Lejlighederne, fra Jourgemak til Audiensgemak og fra Damegemak til Spisegemak.

I underste Mezzanin laa Overhofmarskallens Lejlighed mod Ridebanen, Prinds Jørgens Gaard og den nordlige Lysgaard, med Køkken og Pigeværelser i den lille nordre Kommunikationsbygning. Over Dronningens Værelser mod Slotsgaarden laa 3 Hofdameboliger, med Jomfruværelser og Pulterkamre mod Lysgaarden; i Taarnet laa Kongens Haandbibliothek med et Kontor ved Siden af, og derpaa fulgte Dronningens Kabinetssekretariat samt Værelse for Kongens Kammerlakaj. — Mod Kavalergaarden laa Kongens Kabinetssekretariat, Værelser for den jourhavende Adjutant, mod Ridebanen Værelser for Adjutantstabens Chef og Overhofmesterindens Lejlighed, over Vestibulen Pulter- og Møbelkamre samt forøvrigt i Etagen Garderober, Værelser for Gemakspiger etc., og i den lille søndre Kommunikationsbygning Værelser for de kongelige Børns Betjening.

I Kongeetagen (Fig. 45) førte Festtrappen op til en Repose bag Slotstaarnet, hvorfra man gennem 2 tilstødende Lakajgemakker og 2 tofags Spillegemakker — alle med Vinduer mod Lysgaardene — kom til den i Ridebanefaçadens Midte liggende, 5 Fag store og op gennem øverste Mezzanin gaaende Riddersal. For

dennes Ender, afsondrede ved Mure og Søjler, laa Bitrapper, Toilets og Gennemgangsrum, over hvilke sidste der i øverste Mezzanin var Tilskuergallerier. Ud mod Ridebanen laa mod Nord derfor 3 Souperværelser og et Kabinet, sydligt 2 Souperværelser og et Kabinet samt i Sydvesthjørnet en Spisesal. Mod Kavalergaarden laa den 5 Fag lange Appartementssal og mod Slotsgaarden 4 Kavalergemakker med bagvedliggende Tjener- og Toiletværelser. Fra det sidste Kavalergemak kom man til Trongemakket i Slotstaarnet og fra dette til et Audiensgemak, der ved det ene Lakajgemak stod i Forbindelse med Festtrappen. — Resten af Etagen optoges af en fyrstelig Gæstelejlighed med Adgang fra nævnte Lakajgemak og Forværelser mod Lysgaarden. Mod Slotsgaarden laa et Lakajgemak, et tofags Modtagelsesværelse, et Kabinet, et Sovegemak med Paaklædningsværelser og Bad i Nordøsthjørnet, samt derpaa mod Prinds Jørgens Gaard et

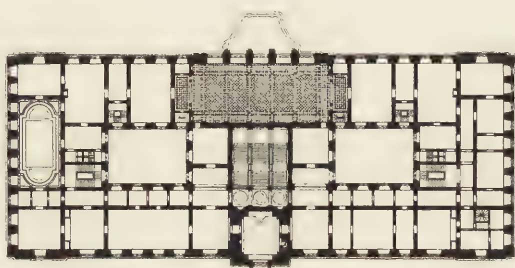

FIG. 45. PLAN AF KONGEFLØJENS KONGEETAGE.

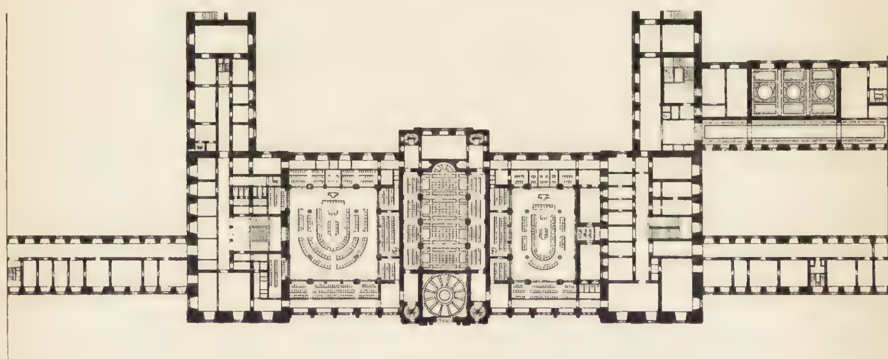

FIG. 46. PLAN AF RIGSDAGSFLØJENS MEZZANINETAGE.
PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. ARCHITEKT MARTIN BORCH.

Forværelse, et tofags Modtagelsesværelse, et Kabinet og et tofags Spisegemak, der stødte op til Souperværelserne mod Ridebanen.

I øverste Mezzanin fandtes Værelser for de kongelige Børn (mod Kavalergaarden), Gæsteværelser for Damer og Kavalerer (mod Prinds Jørgens Gaard), Civillisten og Statsinventariekommissionen (begge mod Slotsgaarden), Fourerkontor, Slotsforvaltning, Oldfruelejlighed, Tjenerværelser, Sølv- og Linnedkamre etc.

I Kælderen fandtes dels den kongelige Økonomilejlighed og Betjentboliger, dels Varme- og Ventilationsanlæg samt Brændselsrum.

Det bør endnu bemærkes, at der ad Korridoren i Nordfløjens underste Mezzanin og en Korridor i den nye Højesteretsfløjs Mezzanin var direkte Forbindelse mellem Kongeboligen og Slotskirken.

Til *Højesterets* Lokaler (Fig. 44 og 46) var Adgangen gennem Kirkeporten og ad en i den bagvedliggende Gaard anlagt udvendig Trappe til en Vestibule,

hvorfra man gennem et Forværelse med Garderobe kom til den trefags Forsamlingssal hen mod Slotskirken og det bagved liggende Læse- og Bibliotheksværelse. Dette gav Rettens Medlemmer Adgang til den gennem begge Etager gaaende Retssal. For Publikum var Adgangen til denne fra Porten i Slottets Nordfløj, hvor en Trappe førte til en etfags Forsal med tilstødende Budstue, og gennem et Vindfang kom man til Retssalen. Fra Forsalen kom man ogsaa gennem en Entré til Justitiarii trefags Værelse med tilstødende tofags Værelse for Protokolsekretærerne, og fra Trappen havdes Adgang til de mod Slotsgaarden vendende 2 Værelser for Justitskontor og Justitssekretær. — I Mezzaninen førte Trappen til den førnævnte Kirkepassage, til Arkivrum op mod Kirken og til 2 Advokatværelser med de fornødne Birum. — I Kælderen var der foruden Varme- og Ventilationsanlæg 2 Boliger for Bude, deraf den ene i Slottets Nordfløj.

Det tredie af de indleverede Projekter var mærket Ø og udarbejdet af O. P. Momme og L. F. Olesen. I Skitseprojektet var Kongebolig og Rigsdag holdte som to adskilte Bygninger, men i det endelige Projekt vare de samlede til et Komplex, hvorom Komiteen bemærker:

»En vis Enhed og Helhed er bragt til Veje i Projektet, men man har om Fløjen mod Slotspladsen vistnok med Grund bemærket, at den som Appendix til Slotsfløjen er for høj og svær, som Rigsdagsfløj for uanselig. Midtpartiet med den firkantede Kuppel synes noget tungt og trykket, og de 2 Porttaarne, med hvilke man har villet pryde Forbindelsesfløjene mod Slotspladsen, gøre en alt andet end heldig Virkning.

I Rigsdagsfløjen er Mezzaninen bevaret saavel som i Slotsfløjen, men begge Rigsdagssale ligge da ogsaa i Stueetagen og maa tage til Takke med det ikke heldige Sidelys. — Fællessalen er med en hel Del Udvalgsværelser kommen op i Beletagen, en hverken bekvem eller tiltalende Ordning.«

Der fremførtes derhos forskellige Anker over Placeringen af Rigsdagens Birum og over Dispositionen af Kongens og Dronningens Lejligheder, der vare afbrudte af Korridorer og Trapper. Imod Højesterets Lokaler fremførtes kun som væsentlig Mangel, at Justitskontoret var anbragt i Mezzaninen.

Af dette Projekt gengives nogle Blade i Fig. 47—51.

Architekterne havde — som ovenfor anført — i deres endelige Projekt samlet de to Komplexer til et Hele, dog saaledes at kun Kongefløjen mod Ridebanen over Kælder, Dameetage, underste Mezzanin og Kongeetage havde en øvre Mezzanin*) under Hovedgesimsen, der kronedes af en Balustrade med et bagvedliggende Mansardtag; Rigsdagsfløjen mod Slotspladsen havde derimod kun i Midtfremspringet en øverste Mezzanin, og Sidefløjene vare derhos for Størstedelen ligeledes nedskaarne til Bjælkelaget over Kongeetagen samt dertil forsynede med lave, af Balustrader maskerede Tage. I Generalgrundridset (Fig. 47) viste Bygningskomplexet sig derfor vel som en Helhed, men i Perspektivet (Fig. 49) mere som to kombinerede Bygninger. Architekterne havde genopført den gamle Fløj mod Ridebanen med 2 Endefremspring og et i 2 Afsatser fremskudt Midtfremspring; Sidefløjene vare med smaa Ændringer bevarede, ligesom Slotspladsfløjen havde bevaret den gamle udvendige Façadeinddeling, medens den mod Gaarden havde faaet en Midtudbygning. Kongefløjens Façade (Fig. 48) domineredes af det paa

---

*) Efter Vindueshøjden nærmest en lav øverste Etage. En Mezzanin kan efter gamle Regler ikke have Vinduer, hvis Højde overstiger Vinduesbredden.

de gamle Fundamenter genrejste Slotstaarn, Midtpartiet af Rigsdagsfløjen (Fig. 49) markeredes ved en Kuppel med Lanterne og Spir; smaa Kupler vare anbragte over Portene i de store Kommunikationsbygninger. Foruden Adgangen til Rigsdagsfløjen og Gennemkørslen under Kongefløjen var der i Sydfløjen en treskibet Gennemkørsel og i Nordfløjen 4 Adgange, 2 fra Slotsgaarden, 2 fra Prinds Jørgens Gaard. — Bygningen var tænkt opført med pudsede Murflader, de dekorative Led i Sandsten, de stejlere Dele af Tagene med glaserede Tagsten, de fladere Tagpartier samt Kupler og Spir med Metaldækning.

I *Rigsdagsfløjen* (Fig. 50 og 51) kom man fra Slotspladsen ind i en Vestibule, fra hvis Baggrund en stor Trappe — med underliggende Garderober — førte op til de overliggende Etager. Paa hver Side af Vestibulen førte Korridorer og lave Trapper til Thingenes Mødesale, Landsthingets hen mod Slotskirken, Folkethingets hen mod Ministerialbygningerne. Begge Sale laa ud mod Slotspladsen og gik op i underste Mezzanin, hvor der paa 3 Sider var anbragt Loger og Tilhørergallerier; Kongelogerne, Hoflogerne og Diplomatlogerne, med tilhørende Saloner og Forværelser, laa hen mod Fløjens Endepunkter, de reserverede Loger hen mod Midtpartiet og Publikumsgallerierne samt Referentloger med tilhørende Birum paa Siden mod Slotsgaarden. (Tilgangene for Publikum vare ad Korridorer og Trapper fra Zahlkammer- og Kirkeportene.) — I Dameetagen fandtes mod Slotsgaarden i Midten Konversations- og Læseværelser, paa Siderne deraf Foyers (2, resp. 3 Fag), 2 Taleværelser og 2 Omklædningsværelser. 2 andre Taleværelser, 2 Budstuer samt Post- og Telegrafkontor laa ud mod Slotspladsen. I Endepartierne ud mod denne Plads laa: paa Landsthingssiden 2 Ministerværelser og et Værelse for Landsthingssekretæren, — paa Folkethingssiden 3 Ministerværelser, medens Formændene havde Lokaler i de store Kommunikationsbygningers Dameetager hen til Portene. — Den sydlige Del af store søndre Kommunikationsbygning optoges saavel i Dame- og Mezzanin- som i Kælderetage af Bureauchefens Lejlighed; i den nordre Del var der i Mezzaninetagen, foruden 2 Værelser for Revisionsassistenter, nogle disponible Rum. — Den nordre Kommunikationsbygning optoges forøvrigt dels — i begge Etager og Kælder, Nord for Kirkeporten — af en disponibel Embedsbolig, dels — i Mezzaninetagen — af en mod Gaarden vendende Passage fra Slottet til Kirken, dels endelig — mod Slotspladsen — af et Toilet, en 3 Fags Forsamlingssal og 2 Udvalgsværelser. — Af Nordfløjen vare kun 3 Fag mod Prinds Jørgens Gaard indtagne til Rigsdagen, hvilke i Dameetagen optoges af Trapperum, Toilets og et enkelt Udvalgsværelse, i Mezzaninen dels af Trapper, dels af Diplomaternes Forværelser, dels af et 2 Fags Udvalgsværelse. — I Sydfløjen strakte Rigsdagens Lokaler sig hen til den store Gennemkørsel og omfattede i Dameetagen foruden Trapperum 3 Værelser for Rigsdagens Bureau (ud mod Kavalergaarden) samt mod Slotsgaarden et 2 Fags Udvalgsværelse og et Toiletrum. I Mezzaninen laa — foruden Forværelserne til Hof- og Diplomatlogerne — Arkivet og et Værelse til Fremlægning af Sager. — Rigsdagens Restauration var anbragt i denne Mezzaninetage ud mod Slotspladsen — Midtpartiet af Rigsdagsfløjens Kongeetage optoges af Fællessalen, der med sine Tilhørergallerier gik op i øverste Mezzanin. Af Sidepartierne optoges Rummene over Folkethingets Lokaler af Toilets, Arbejds-, Forsamlings- og Udvalgsværelser (Finantsudvalget mod Slotspladsen), paa Landsthingssiden lige-

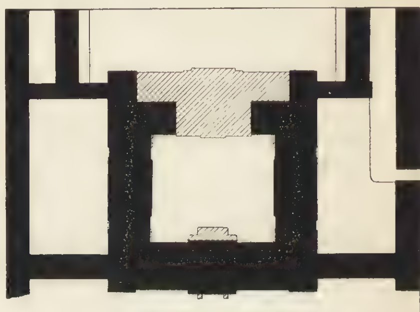

FIG. 47. CHRISTIANSBORG SLOT.
ARCHITEKTER O. P. MOMME OG L. F. OLESEN.

FIG. 48. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. SLOTTET SET FRA FREDERIKSHOLMS KANAL. ARCHITEKTER O. P. MOMME OG L. F. OLESEN.

FIG. 49. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. SLOTTET SET FRA GAMMELHOLM. ARCHITEKTER O. P. MOMME OG L. F. OLESEN.

ledes af Toilets, Arbejds-, Udvalgs- og Forsamlingsværelser, af Bibliotheket (mod Slotspladsen) og dels mod denne Plads, dels mod Prinds Jørgens Gaard af Statsrevisionen. — Loftsetagen optoges dels — i Midtpartiets øverste Mezzanin — af Fællessalen med dens Tilhørergallerier, dels — paa Siderne — af Tilgangene til disse og disponible Kvistrum. — I Kælderetagen var der i Kommunikationsbygningerne — foruden de til Embedsboligerne hørende Økonomilejligheder — Boliger for en Portner og et Bud, i Slotspladsfløjens søndre Parti Sætteri og Trykkeri, i den nordre Del Restaurationens Økonomilejlighed og forøvrigt Ventilations-, Opvarmnings- og Brændselsrum.

I *Kongefløjen* (Fig. 50 og 51) laa der i Dameetagens Midte en stor Vestibule, der ogsaa gik op gennem underste Mezzanin, og fra dens Midte førte Trapper og Korridorer med bagvedliggende Garderober dels til Kongens og Dronningens daglige Værelser, dels til de to store Festtrapper, der gik op gen-

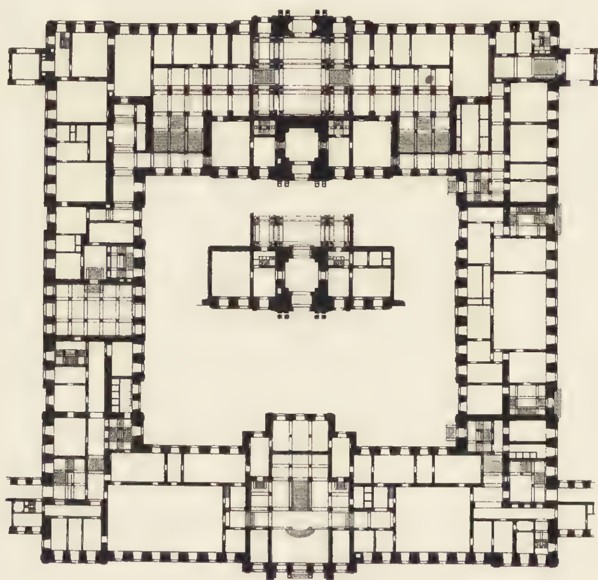

FIG. 50. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKTER O. P. MOMME OG L. F. OLESEN.

nem hele Bygningens Højde. Midtpartiet mod Slotsgaarden var ved et Mellemgulv afdelt i 2 Etager, hvoraf den underste indeholdt en Gennemkørsel og paa Siderne af denne Vagtlokaler (se den i Fig. 50 i Slotsgaarden indtegnede Brouillon). — Kongens Lejlighed laa mod Ridebanen og Prinds Jørgens Gaard. Fra den nordre Trappe i Vestibulen kom man til et Lakajgemak, 2 Værelser for den jourhavende Adjutant, et tofags Jourgemak og en tofags dyb Audienssal. Fra lille nordre Kommunikationsbygning gav en særlig Trappe Adgang for de Audienssøgende ved Ugeaudienserne, og ved Siden af den laa i Endefremspringet mod Ridebanen endnu et Værelse for Adjutant *du jour* og et Lakajgemak. Paa den anden Side af Trappen laa mod Prinds Jørgens Gaard et tofags Jourgemak, en tofags Konseilsal og 2 disponible Værelser. En Korridor i Hovedfløjen mod Gaarden forbandt disse Værelser med et tofags Forgemak, et Kabinet, Kongens Arbejdsværelse i Slotstaarnet, endnu et Kabinet og et tofags Bibliotheksværelse. Dette stod ved en anden Korridor mod Gaarden i Forbindelse med Soveværelset og Dronningens Lejlighed. Denne sidste laa dels mod Ridebanen, dels mod

Kavalergaarden og bestod, regnet fra Vestibulen, af et Lakajgemak, et Kabinet, et tofags Damegemak, endnu et Kabinet, et tofags dybt Dagliggemak og en tofags Musiksal. Mod Kavalergaarden kom først et tofags dagligt Spisegemak med Anretningsværelse, et tofags Sovekammer med Toilets, Garderober og Badeværelser paa Siderne samt endelig hen mod Porten i Sydfløjen et Lakajgemak ved Siden af Dronningens private Opgang, der førte dels til en Bitrappe, dels til det private Forgemak mod Slotsgaarden. — I nordre Kommunikationsbygning laa Fourerkontoret, i den søndre Værelser for Slotsforvaltningen og Statsinventariekommissionen.

Underste Mezzanin indeholdt mod Ridebanen og Prinds Jørgens Gaard samt i nordre Kommunikationsbygning en Lejlighed for Overhofmarskallen, i Nordfløjen Kongens Kabinetssekretariat og Civillistens Kontorer. — I Hovedfløjen mod Slotsgaarden laa Haandbiblioteket samt Kongens Tjenerværelser, i Sydfløjen Overhofmesterindebolig, 3 Hofdameboliger, Værelser for Dronningens

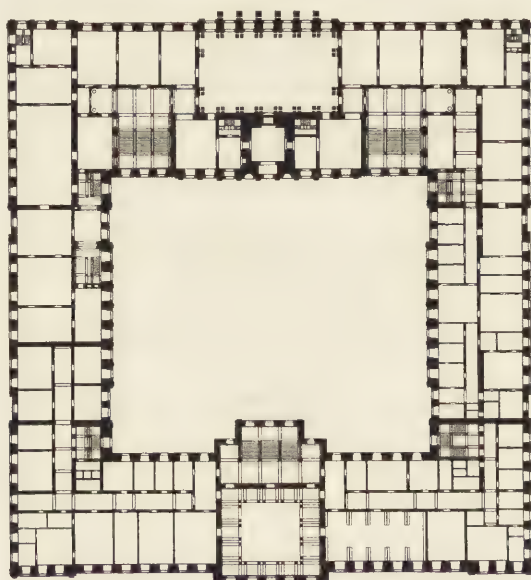

FIG. 51. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. PLAN AF KONGEETAGEN. ARCHITEKTER O. P. MOMME OG L. F. OLESEN.

Betjening etc. I den søndre Del af Hovedfløjen laa Værelser for Adjutantstabens Chef, Dronningens Kabinetssekretariat samt Sølv- og Linnedkamre, i søndre Kommunikationsbygning Oldfruens Lejlighed.

Festtrapperne førte i Kongeetagen (Fig. 51) til Korridorer i Hovedfløjens Længderetning, og derfra kom man ind i den 7 Fag lange, op gennem øverste Mezzanin gaaende Riddersal mod Ridebanen. Paa dens nordre Side laa 4 Souperværelser med tilhørende 2 Anretningsrum (mod Prinds Jørgens Gaard), medens der paa den sydlige Side mod Ridebanen laa en Række Kavalergemakker, mod Kavalergaarden Appartementssalen paa 5 Fag samt 3 Spisesale, hvis tilhørende Anretningsrum laa mod Slotsgaarden. I Slotstaarnet laa Trongemakket, der ved 2 Kabinetter paa Siderne forbandtes med et Souperværelse og en Audienssal. — Den nordlige Festtrappe førte tillige til den fyrstelige Gæstelejlighed i Nordfløjen med et Lakajgemak ved Siden af Trappen. Mod Slotsgaarden laa 4 Kavalergæsteværelser, et tofags Forgemak og 5 Damegæsteværelser, mod Prinds Jørgens Gaard et tofags Spisegemak, et Forgemak, en tofags Modtagelsessalon, 2 Kabinetter,

endnu en tofags Modtagelsessalon og endelig et tofags Sovegemak med tilhørende Paaklædnings- og Badeværelser.

I øverste Mezzanin, der kun strakte sig over Ridebanefløjen og et Fag af hver Sidefløj, fandtes dels Værelser for de kongelige Børn, dels disponible Aftrædelsesværelser, og i Tagetagen laa Værelser for Betjening, Kongens Garderobe samt Møbel-, Linned- og Pulterkamre.

Højesteret laa i Nordfløjens Dameetage (Fig. 50) med to Indgange — henholdsvis for de Tilforordnede i Retten og for Publikum — fra Prinds Jørgens Gaard. Fra den for Publikum bestemte Indgang (nærmest Kirkeporten) kom man ind i en tofags Forsal, og derfra til den 4 Fag lange Retssal, bag hvilken der laa et tofags Værelse for Assessorerne. Den for disse bestemte Opgang førte til et Garderobeværelse, et tofags Læse- og Bibliotheksværelse, 2 tofags Værelser, henholdsvis for Protokolsekretærerne og for Justitiarius, en Budstue og 2 Advokatværelser, alle mod Slotsgaarden. Justitskontoret, Justitssekretærens Værelse og Arkivet laa i underste Mezzanin ud mod Prinds Jørgens Gaard.

Det fjerde til den endelige Konkurrence indleverede Projekt, mærket F. R., skyldtes H. C. Amberg. Om dette, hvoraf nogle Blade gengives i Fig. 52—57, udtaler Komiteen bl. a.:

»Den anvendte Barokstil maa vel siges snarere at gøre et noget stift og tørt end gratiøst og flot Indtryk, navnlig er Midtpartiet mod Slotspladsen blevet tungt og uheldigt, maaske som en Følge af Konkurrentens iøvrigt anerkendelsesværdige Stræben efter at bevare saa meget af Ruinen som muligt. Ogsaa Mezzaninen er bevaret i begge Bygninger. Da Konkurrenten imidlertid indsaa, at det ikke gik an at lægge Rigsdagssalene op i Beletagen, har han ment at kunne komme udover denne Vanskelighed ved at sænke Salenes Gulv til Mezzaninens Niveau og at omdanne alle Vinduesfordybningerne i denne Etage til smaa lukkede Kabinetter i umiddelbar Forbindelse med Salene. Rent bortset fra de æstetiske Betænkeligheder, som et sligt Arrangement kunde have, bliver Følgen, at medens Formands- og Ministerværelser, Konversations- og Læseværelser komme i Mezzaninen, optages Beletagen af Forværelser m. v. til Tilhørere, Referenter, Avisbude o. s. v.«

Endelig fremføres forskellige Erindringer om Placeringen af enkelte Lokaler i Slottets tre Hoveddele.

Som det vil ses af Fig. 52—54 havde Architekten genopført Slotsfløjen mod Ridebanen med tilhørende Taarn, og han havde i Façaden mod Slotspladsen omdannet Endefremspringene til Taarne, rykket Midtpartiet noget frem og mod Slotsgaarden tilføjet en Udbygning til Trapperum etc. Sidefløjene vare gennembrudte, saaledes at Bygningskompleksets to Hoveddele fremtraadte som selvstændige Bygninger, kun forbundne med lave Gitterhegn. Rigsdagsfløjen havde foruden Kælder, Dameetage og underste Mezzanin en Kongeetage, medens Slotsfløjens Midtparti dertil endnu havde en øverste Mezzanin. Ved den kunstneriske Udstyrelse var i høj Grad benyttet Motiver fra Christian VI's Slotsbygning. Murfladerne vare tænkte pudsede, de dekorative Led af Sandsten, de stejlere Tagflader af glaserede Sten, de fladere Tagdele med Kobberdækning; Taarnene skulde dækkes med Kobber, her og der forsynet med nogen Forgyldning.

I *Rigsdagsbygningen* (Fig. 55 og 57) førte Porten fra Slotspladsen ind i en stor Vestibule (A), bag hvilken en Hovedtrappe (B) gik op til underste Mezzanin, hvorfra gennemgaaende Korridorer (C) løb gennem hele Bygningskomplexet. Midtpartiet mod Slotspladsen optoges i denne Mezzanin og Kongeetagen af Fællessalen (D) med omgivende Gallerier, deraf et stort amfitheatralsk Galleri

paa Bagsiden, og hertil hørte 2 Værelser for Fællesudvalg (E). Paa Siderne af denne Sal med Tilgange fra Korridorerne gennem Foyers (H) laa de to Things Lokaler, Landsthingssalen (F) hen mod Slotskirken, Folkethingssalen (G) mod Ministeriebygningerne. I begge Sale, der gik op gennem Kongeetagen og havde Ovenlys, vare Medlemspladserne anbragte i hesteskoformede Rækker, Vinduesfordybningerne i Mezzaninen omdannede til smaa lukkede Kabinetter og Tilhørergallerier anbragte over Udenomslokalerne paa de to Sider, medens Logerne for Kongehuset, Hoffet og Diplomaterne laa paa den tredie Side bag Formandsstolene, med bagvedliggende Forværelser og Saloner, selvstændige Trappeanlæg (J) og Tilgange til disse fra Døre i Sidefløjenes Gavlpartier, lige ved Jorden. Mod Slotspladsen laa i Mezzaninen Ministerværelser (K) og Formandsværelser (L), mod Slotsgaarden og Sidegaardene andre Formandsværelser (L), Værelser for Landsthingssekretæren (M), Revisionsassistenter (N) og Udvalgsværelser (O) samt de fornødne Garderober, Budstuer og Toilets. I nordre Kommunikationsbygnings Mezzanin laa Læse- og Konversationsværelser (P) for Landsthinget og Rigsdagens Bibliothek (Q), i søndre Kommunikationsbygning Folkethingets Læse- og Konversationsværelser (P), et Forsamlingsværelse (R), et Taleværelse (S) og et Værelse for Enkeltarbejde (T). — I Kongeetagen fandtes — foruden Forrummene til Konge- og Diplomatlogerne — mod Slotspladsen mellem de tre Sale Værelser for Referenter, i nordre Sidefløj et Udvalgsværelse og Statsrevisionens Lokaler, i den søndre et Værelse for Enkeltarbejde og 2 Udvalgsværelser. — I Dameetagen fandtes saavel mod Slotspladsen som mod Gaarden Udvalgsværelser (O), Forsamlingsværelser (R) og Taleværelser (S), mod Slotspladsen derhos Finansudvalget (U), mod Gaarden Rigsdagens Bureau (V), Post- og Telegrafkontoret (X), Restaurationen (Y) samt endelig de fornødne Omklædnings- og Toiletrum. I Kommunikationsbygningerne laa Stenografværelser (Z), i den nordre derhos nogle Rum for Bibliotheket (Q), i den søndre Bureauchefens Embedsbolig (Æ) med Økonomilejlighed og Tyendeværelser i Kælderen. — Denne optoges forøvrigt af Trykkeriet, Restaurationens Økonomilejlighed, Varme- og Ventilationsrum med Brændselskamre og delvis af disponible Rum.

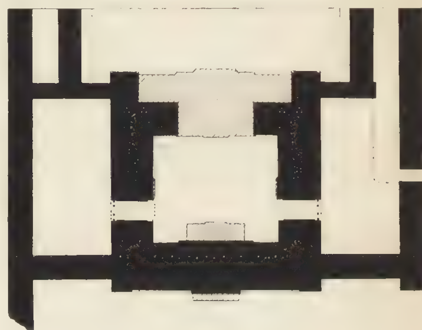

FIG. 52. CHRISTIANSBORG SLOT.
ARCHITEKT H. C. AMBERG.

Bag Midten af *Slotsbygningens* (Fig. 55 og 56) Façade mod Ridebanen laa en stor, treskibet Vestibule (1), hvorfra der gennem Slotstaarnet var Udkørsel til Slotsgaarden, og paa den ene Side ud mod Ridebanen laa i Dameetagen Vagtlokalerne (2). Majestæternes Lejlighed laa i den søndre Del af Hovedfløjen og i den tilstødende Sidefløj. Man kom fra Vestibulen og Taarnpassagen ad Trapper til Kongens Lakajgemak (3) mod Slotsgaarden og derfra gennem 2 Jourgemakker (4) til Audiensgemakket (5), der efterfulgtes af Konsejlsalen (6). Derefter kom Kongens Arbejdsværelse (7) og Kabinet (8) samt 2 disponible Værelser (9). — Trappen fra Vestibulen førte ligeledes til Dronningens Lakajgemak (10) mod Ridebanen, og derpaa fulgte i Række Damegemak (11), Kabinet (12), Musiksal (13), Dagliggemak (14) og Bibliothek (15). Denne Suite fortsattes mod Kavalergaarden med et Kabinet (16), Spisegemak (17) med tilhørende Anretningsrum og Elevator, 2 disponible Værelser (18, 19), Dronningens Toilet (20), Sovegemakket (21), Kongens Toilet (22) og et Kabinet (23).

I underste Mezzanin laa der over Vestibulen Møbel- og Pulterkamre, i Taarnet Herretoilet. Den nordlige Del af Hovedfløjen samt lille nordre Kommunikationsbygning dannede Overhofmarskallens Lejlighed, medens nordre Sidefløj

FIG. 53. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. FAÇADE MOD SLOTSPLADSEN. ARCHITEKT H. C. AMBERG.

FIG. 54. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. SLOTTET SET FRA FREDERIKSHOLMS KANAL. ARCHITEKT H. C. AMBERG.

optoges af Kavaler- og Damegæsteværelser samt 3 Hofdameboliger med Jomfru- og Tjenerværelser. Den sydlige Del af Hovedfløjen rummede mod Ridebanen Kongens Haandbibliothek og Dronningens Kabinetssekretariat samt forøvrigt Sølv- og Linnedkamre og disponible Aftrædelsesværelser. I den sydlige Sidefløj havde Chefen for Adjutantstaben, den jourhavende Adjutant og Kongens Kabinetssekretariat Plads mod Slotsgaarden, medens de kongelige Garderober samt Værelser for Kammertjenere og Kammerjomfruer laa mod Kavalergaarden. — Lille søndre Kommunikationsbygning omfattede Fourerkontoret samt Boliger for Oldfruen og enkelte andre Betjente.

Fra Vestibulens Nordside kom man dels til Herre- og Damegarderober og Toilets (24) i Dameetagen, dels til Festtrappen (25), der førte op i Kongeetagen. Trappen udmundede i et Lakajgemak (26), anbragt i Slotstaarnet, og herfra kom man gennem en Suite Kavalergemakker (27) dels mod Slotsgaarden, dels mod

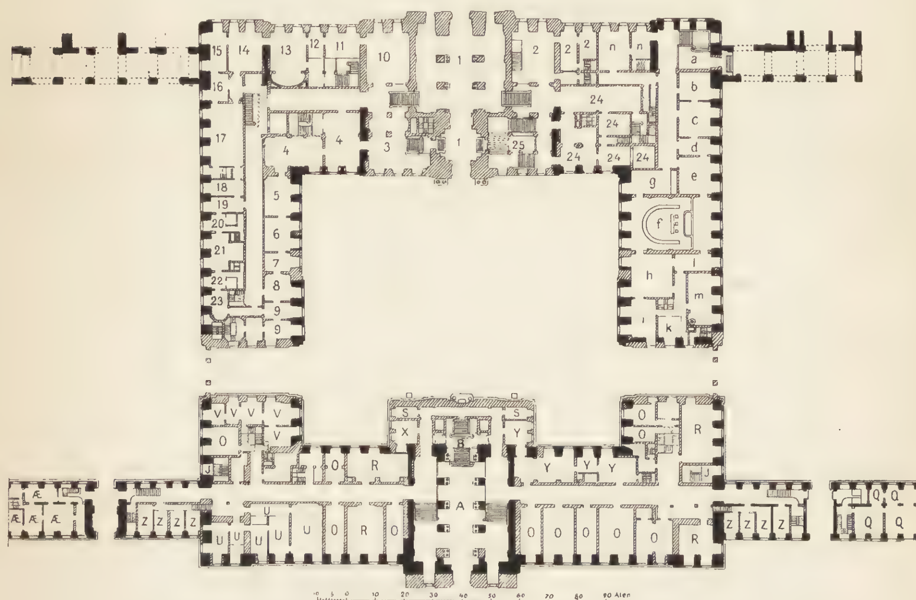

FIG. 55. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT H. C. AMBERG.

Kavalergaarden til Audiensgemakket (28) og Trongemakket (29), dette sidste i Bygningens Sydvesthjørne, hvortil der sluttede sig 2 Kavalergemakker (30) mod Ridebanen. Alle disse Gemakker omsluttede Appartementssalen (31), der belystes med Ovenlys. Bag den laa et Anretningsrum (32) med Elevator. Fra denne Sal, fra Kavalergemakkerne (30) og fra Lakajgemakket (26) var der Adgang til den store, op gennem øverste Mezzanin gaaende Riddersal (33) med 9 Fag Vinduer mod Ridebanen. Herefter fulgte 3 Souperværelser (34) og 2 Spisesale (35), deraf den ene med Ovenlys, et Anretningsrum (36) med Elevator og et Lakajgemak (37), der fra Spisesalene førte tilbage til Riddersalen. — Hovedparten af sydlige Sidefløj (samt den tilsvarende Del i øverste Mezzanin) optoges af Værelser for de kongelige Børn og deres Betjening (38). — I den nordlige Sidefløj laa den fyrstelige Gæstelejlighed. Fra Festtrappen førte en Passage (39) dels hen til 2 Damegæsteværelser (40), dels til et Lakajgemak (41) med Ovenlys, hvorfra en, ligeledes med Ovenlys forsynet Korridor løb ned gennem Fløjen. Om disse Forbindelsesrum grupperedes Forgemakker (42), Modtagelsesværelser (43), Kabinetter (44), Sovegemak (45) med tilhørende Toilets (46), Badeværelser

(47) og Garderobe (48) samt Spisegemakket (49) med Anretning (50). — Efter et alternativt Forslag laa Appartementssalen i Nordvesthjørnet med 3 Fag mod Ridebanen, 5 Fag mod Prinds Jørgens Gaard, Riddersalen i Sydvesthjørnet med 3 Fag mod Ridebanen, 7 Fag mod Kavalergaarden, og den øvrige Del af Festlejligheden optoges af Audienssal og Trongemak (begge mod Ridebanen), Kavalergemakker, Spisegemakker og — langs gennem Fløjens Midtparti — et Galleri, der ligesom 2 af Gemakkerne havde Ovenlys.

I øverste Mezzanin fandtes, foruden en Del af de kongelige Børns Lejlighed, Gæsteværelserne, de til den fyrstelige Gæstelejlighed hørende Betjentværelser samt forskellige Betjent- og Økonomirum, medens Kælderen optoges af Kongehusets og Overhofmarskallens Økonomilejligheder.

For Civillistens Kontorer, Statsinventariekommissionen og Slotsforvaltningen var der tænkt indrettet Lokaler i det nedlagte Hoftheaters Rum.

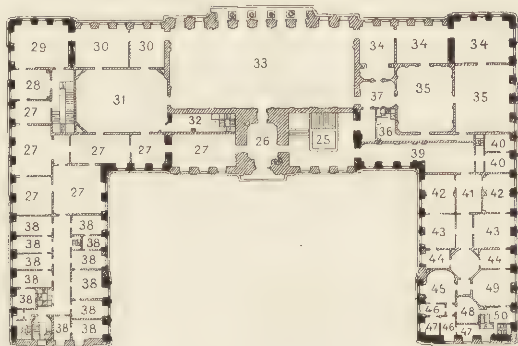

FIG. 56. PLAN AF KONGEFLØJENS KONGEETAGE.

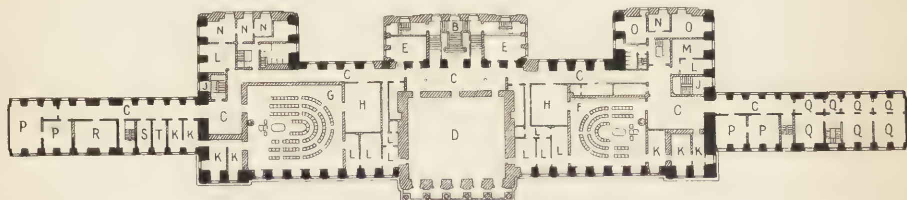

FIG. 57. PLAN AF RIGSDAGSFLØJENS MEZZANINETAGE.

PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. ARCHITEKT H. C. AMBERG.

Højesteret havde sin Plads i Kongeborgens Nordfløj (Fig. 55) med Indgang fra lille nordre Kommunikationsbygning. Man kom herfra ind i en Vestibule (a) med et Trappeanlæg til en lang Korridor og gennem denne forbi Justitssekretærens Værelse (b), Justitskontoret (c), Budstuen (d) til et Forværelse for Publikum (e) og fra dette til Retssalen (f), der havde 3 Fag Vinduer paa hver Side. Paa den ene Side af Salen laa Justitiarii Værelse (g), paa den anden Forsamlingsværelset (h), Læseværelset (i), Garderoben (k), Protokolsekretærernes Værelse (l) og Arkivet (m), hvilket sidste ogsaa havde et Rum i en Entresol over Garderoben, med Tilgang ad en i Arkivet anbragt Spiraltrappe. For Advokaterne fandtes 2 Værelser (n) mod Ridebanen. — I Kælderen, med Vinduer mod Prinds Jørgens Gaard, laa 2 Boliger for Rettens Bude.

Det sidste til Konkurrencen indleverede Projekt, mærket ved en Cirkel med et deri indskrevet, af Cirkelsegmenter dannet Kors, skyldtes Ludvig H. Knudsen og G. Steenberg. Om dette Projekt bemærker Komiteen:

FIG. 58. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. FAÇADE MOD RIDEBANEN. ARCHITEKTER L. H. KNUDSEN OG G. STEENBERG.

FIG. 59. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE, 1888. SLOTTET SET FRA GAMMELHOLM. ARCHITEKTER L. H. KNUDSEN OG G. STEENBERG.

»Mezzaninen er bortfalden i Rigsdagsfløjen, men beholdt i Forbindelsesfløjene mod Slotspladsen, hvilket bliver end mere paafaldende ved den Beklædning med røde Sten, som Slottets øvre Etager have faaet, og hvorved det jo vilde skille sig saavel fra Bygningerne om Ridebanen som fra Slotskirken. Façaden mod Slotspladsen gør et tungt Indtryk med deres brede, svære Midtparti, i hvilket der var anbragt en Underkørsel. Slottets Midtparti, flankeret af 2 smaa Taarne, har maaske til Hensigt at hjælpe paa Højdeforholdene. Dette er ikke lykkedes, og Taarnene indbyde til uheldige Sammenligninger med Pavillonerne ved Marmorbroen. — Riddersalen . . . burde hellere have ligget mod Nord. — Højesteret gør sig ikke gældende i Slotsbygningens Ydre, men Lokalerne ere iøvrigt ikke uheldigt ordnede undtagen Arkivet.«

Desuden fremsattes forskellige Anker mod Detailler i Projektet. Af dette Projekt gengives nogle Blade i Fig. 58—63.

Kongeboligen omfattede det meste af Sidefløjene, de mindre Kommunikationsbygninger samt den med Udsparing af to smaa Lysgaarde genopførte Ridebanefløj; den havde Kælder, Dameetage, underste Mezzanin, Kongeetage, en øverste lav Mezzanin i Hovedgesimsens Frise samt Mansardtag, kronet af et Gitterværk. Hovedfløjen havde mod Gaarden 2 Fremspring og mod Ridebanen, foruden de gamle Endefremspring, 2 mindre med Spir prydede Fremspring paa Siderne af Underkørselen. — Rigsdagsbygningen omfattede foruden de store Kommunikationsbygninger og korte Partier af Sidefløjene hele Slotspladsfløjen med Tilføjelse af et Fremspring mod Gaarden og en Udvidelse af Midtfremspringet mod Slotspladsen. Denne Bygning havde — afset fra Kommunikationsbygningerne — Kælder, Dameetage, Kongeetage, en Mezzanin under Hovedgesimsen samt et med Gitter kronet Mansardtag. — Forbindelsen mellem de to Bygningskomplexer skete ved lave Portbygninger, der foruden Porthvælvingen havde en Mezzaninetage. — Dameetagerne i begge Bygninger og i Kommunikationsbygningerne samt Slotsbygningens underste Mezzanin vare klædte med Puds, de øvre Dele af Façaderne samt Kommunikationsbygningernes Mezzaniner med røde Mursten, de dekorative Led udførte i Sandsten eller Puds, de stejlere Tagflader med glaserede Sten, de fladere Tagdele og Spirene dækkede med Kobber.

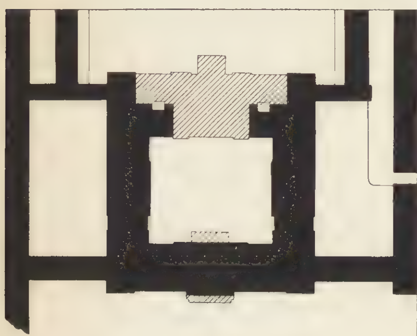

FIG. 60. CHRISTIANSBORG SLOT.
ARCHITEKTER L. H. KNUDSEN OG G. STEENBERG.

I *Rigsdagsbygningen* (Fig. 61 og 63) kom man gennem en aaben Forhal og Gennemkørsel (A) og en lukket Forhal (B) til en stor Vestibule (C) med bagvedliggende Garderober og derfra ad et mod Slotsgaarden vendende Trappeanlæg (D) til Kongeetagen, hvor gennemgaaende Korridorer (E) førte til de forskellige Lokaler. Midt i Bygningen laa Fællessalen (F), der gik op i Mezzaninen og paa de tre Sider var omgivet af Gallerier og Loger; Kongens, Hoffets og Diplomaternes Loger paa den mod Slotskirken vendende Side. Gennem Foyers (G) kom man til de to Mødesale, Landsthingets (H) hen mod Ministerialbygningerne, Folkethingets (I) hen mod Slotskirken. Begge Sale gik op i Mezzaninen, havde ligesom Fællessalen Ovenlys og vare paa de 3 Sider omgivne af Gallerier og Loger, Kongens, Hoffets og Diplomaternes Loger med tilhørende Forværelser, Vestibuler, Saloner og Trappeanlæg hen mod Fællessalen, ligesom ogsaa Referentgallerierne, til hvilke der mod Slotsgaarden sluttede sig Arbejdsværelser og Budstuer. Mellem

Fællessalen og de to Things Mødesale laa i Kongeetagen de for hvert Thing særlige Læse- og Konversationsværelser (K) mod Slotspladsen; bag Thingsalene — vendt mod samme Plads — laa Ministerværelser (L) og — hovedsagelig i Kommunikationsbygningernes Mezzaninetage — Værelser for Formænd (M) og for Landsthingssekretæren (N). Her laa tillige nogle Værelser for Revisionsassistenter (O) og Udvalgsværelser (P). I Sidefløjene laa dels Revisionsassistents- og Udvalgsværelser, dels Taleværelser (Q), Budstuer (R) og Toilets (S). — I Hovedfløjens Mezzanin laa — foruden de til Kongens, Hoffets og Diplomatlogerne samt Referentlogerne hørende Lokaler — ud mod Slotsgaarden Værelser for Stenografer, i Endepartiet mod Slotskirken en Række Udvalgsværelser, i Endepartiet hen mod Ministerialbygningerne Statsrevisionens Lokaler. — I Mansardetagen laa Arkivet og Bibliotheket. — I Dameetagen fandtes en Del Forsamlingsværelser (T) mod Slotspladsen, Udvalgsværelser (P), Finansudvalgets Lokaler (U) — hovedsagelig i den nordre Kommunikationsbygning —, et Par Arbejdsværelser (V), Restaurationen (X), denne ind mod Slotsgaarden ligesom Rigsdagens Bureau (Y). Den Kirken nærmest liggende Del af store nordre Kommunikationsbygnings Dameetage var indrettet til Bolig for Bureauchefen (Z) mod Økonomilejlighed i Kælderen, den Syd for Zahlkammerporten liggende Del af søndre store Kommunikationsbygnings Dameetage var forbeholdt Finansministeriet. — I Kælderen var der foruden Brændselsrum og Varmekamre anbragt, Syd for Slotsporten Trykkeriet, Nord derfor Restaurationens Økonomilejlighed, en Portnerbolig og nogle Assistenslokaler for Bibliotheket eller Arkivet. — Maskinrummene for Varme- og Belysningsanlæg vare anbragte under Slotsgaarden.

I *Kongeboligen* (Fig. 61 og 62) kom man fra Underkørselen mod Ridebanen ind i en Vestibule (1), bag hvilken den store, ved Ovenlys belyste Festtrappe (2) laa. Paa hver Side af Vestibulen laa Forværelser (3) til de kongelige Lejligheder. — Kongens Lejlighed laa ud mod Ridebanen og Kavalergaarden og bestod af et paa Forværelset følgende Modtagelsesværelse (4), et Kabinet (5), et Arbejdsværelse (6), 2 disponible Værelser (7), Konseilsalen (8) — i Hjørnet —, Audienssalen (9), 2 Jourgemakker (10) og 2 Lakajgemakker (11). Derpaa fulgte mod Kavalergaarden et Tjenerværelse (12) samt Kongens Kabinetssekretariat (13), medens der ind mod Slotsgaarden laa Værelser for Adjutantstabens Chef (14) og Adjutant *du jour* (15). — Dronningens Lejlighed laa ligeledes ud mod Ridebanen, men Nord for Vestibulen. Fra Forværelset kom man til Musiksalen (16), daglig Gemak (17), et Kabinet (5), Bibliotheket (18) og Damegemakket (19) med tilstødende Kabinet (5) og Lakajgemak (11). Til Damegemakket førte Dronningens private Opgang fra Arkaderne i lille nordre Kommunikationsbygning. — Mod Slotsgaarden laa bag Musiksalen det daglige Spisegemak (20) med tilhørende Anretning (21), og gennem et Par disponible Værelser (7) kom man ad en Korridor til det kongelige Sovegemak (22) med tilhørende Toilets (23), Badeværelser (24) og Garderober (25). Bag Sovegemakket og forbindende dette med Kongens Værelser laa en Blomstersal (26).

I nederste Mezzanin optoges den søndre Halvdel af Façaden mod Ridebanen, lille søndre Kommunikationsbygning og en Del af Sydfløjen af Værelser for de kongelige Børn og deres Betjening. Resten af denne sidste Fløj rummede Civillistens Kontorer, Statsinventariekommissionen, Slotsforvaltningen, Fourerkontoret og et Sølvkammer. — Den nordlige Del af Ridebanefløjen optoges af Overhofmesterindens Bolig, og derpaa fulgte Overhofmarskallens Lejlighed, dels mod Ridebanen, dels mod Prinds Jørgens Gaard med Køkken, Tyendeboliger etc. i lille nordre Kommunikationsbygnings Mezzanin. Resten af Nordfløjen optoges af 3 Hofdameboliger og 2 Kavalergemakker, hvis tilhørende Jomfru- og Tjenerværelser laa ud mod Slotsgaarden, til hvilken Side Dronningens Kabinetssekretariat i Fløjens Ende ogsaa havde Plads. — I Hovedfløjen mod Gaarden laa Linnedstuer, Værelser for det dertil hørende Personale, Garderober og Værelser for Kongens og Dronningens Kammerbetjening.

I Kongeetagen (Fig. 62) kom man ad Festtrappen (2) og en Korridor med vedliggende Herre- og Dametoilets (27) til et stort Lakajgemak (28), der gav Adgang til 3 mod Ridebanen liggende Kavalergemakker (29). Paa den nordlige Side af disse laa den 5 Fag lange Appartementssal (30) og derpaa fulgte 3 Spisesale (31) med tilhørende Anretningsrum (32). Fra Kavalergemakkerne kom man paa den modsatte Side til Audienssalen (33) og Trongemakket (34), samt gennem en Salon (35) til Riddersalen (36). Denne havde 4 Fag mod Ridebanen, 7 Fag mod Kavalergaarden og gik op gennem øverste Mezzanin. Den efterfulgtes af 6 Souperværelser (37) med Anretningsrum (32). — Den fyrstelige Gæstelejlighed laa i Nordfløjen med Trappeopgang fra dennes Port. Ved Trappen laa 2 Kavalergemakker (38), og gennem et Lakajgemak (39) kom man til de paa begge Sider af en Korridor liggende Forgemakker (40), Modtagelses-

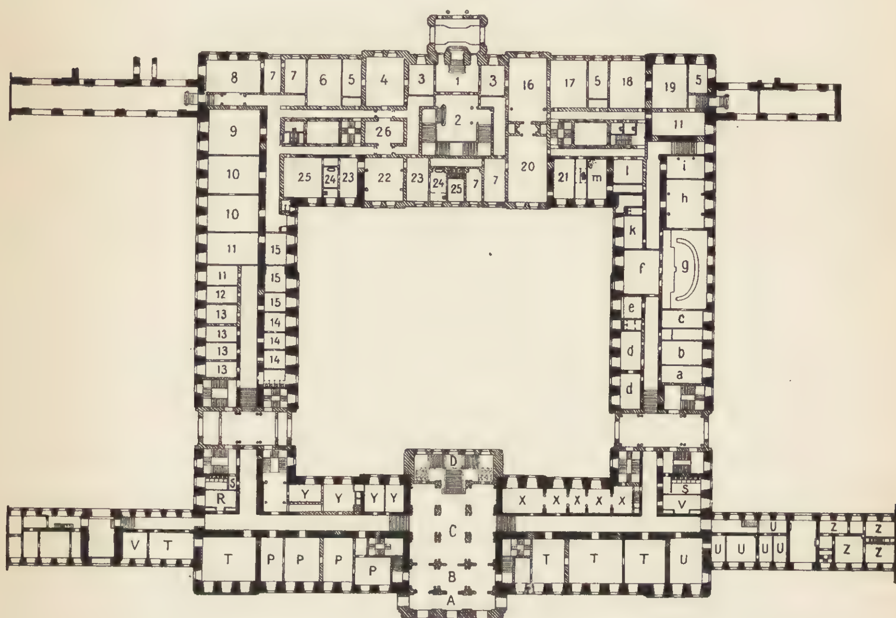

FIG. 61. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT L. H. KNUDSEN.*)

gemakker (41) og Kabinetter (42). Lejligheden afsluttedes hen mod Hovedfløjen med et Spisegemak (43) med tilhørende Anretningsrum og et Sovegemak med tilliggende Toilets og Badeværelser (44).

I øverste Mezzanin fandtes over den fyrstelige Gæstelejlighed de dertil hørende Dame-, Kavaler- og Betjentværelser, ud mod Ridebanen Haandbibliotheket, og forøvrigt Møbel- og Pulterkamre, Domestikboliger etc.

Kælderen omfattede den til Kongeboligen hørende Økonomilejlighed. Rum for Varme- og Belysningsapparater vare ligesom ved Rigsdagsbygningen anbragte under Slotsgaarden. — I en Kælderentresol mod Ridebanen var der skaffet Plads til Portnerbolig, Vagtlokaler og Lokaler for Vinkælderens Personale.

Højesteret (Fig. 61) laa i Nordfløjens Dameetage med Adgang dels ad en

---

*) I Texten og under Fig. 58—60 er G. STEENBERG anført som Deltager i Projektet. Efter en senere modtagen Oplysning har han kun arbejdet med L. H. KNUDSEN ved Skitsekonkurrencen, men ikke deltaget i Udarbejdelsen af det endelige Projekt.

Indgang fra Prinds Jørgens Gaard, tæt hen mod den nordre lille Kommunikationsbygning, dels fra den Port, der laa mellem Slottet og Rigsdagsbygningen. Ad denne Port og en Trappe samt gennem en Korridor kom man forbi Justitssekretærens Værelse (a), Justitskontoret (b) og Justitiarii Værelse (c) — alle mod Prinds Jørgens Gaard —, Advokatværelserne (d) og Budstuen (e) — alle mod Slotsgaarden — til Forsalen (f), der gav Adgang til den 4 Fag lange Retssal (g). Ved Siden af denne laa Forsamlingssalen (h) og Bibliotheket (i), medens der paa den anden Side af den Korridor, der fra den førstnævnte Indgang førte til Forsalen, laa et Værelse for Protokolsekretærerne (k), en Garderobe (l) og Arkivet (m), dette sidste ved et Mellemgulv delt i 2 Etager. — I Kælderen fandtes Boliger for Rettens 2 Bude.

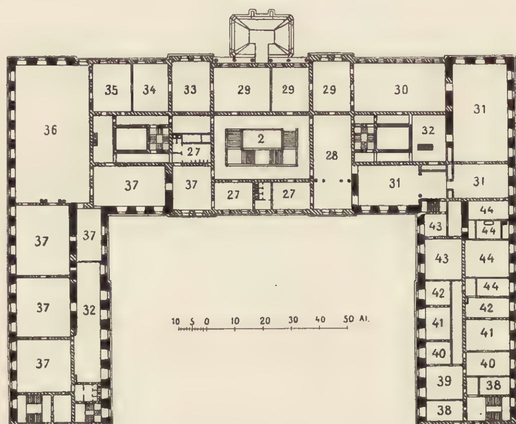

FIG. 62. PLAN AF KONGEFLØJENS KONGEETAGE.

FIG. 63. PLAN AF RIGSDAGSFLØJENS KONGEETAGE.
PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1888. ARCHITEKT L. H. KNUDSEN.

Ved den endelige Bedømmelse af Projekterne fremkom der en stærk Divergens mellem Flertallet og det af en Architekt (J. V. Dahlerup) og Folkethingets Medlemmer bestaaende Mindretal.

Mindretallet gik ud fra, at Lovens Tanke krævede den bedst mulige Benyttelse af Ruinen, ikke blot af dens Plads, og det kunde derfor ikke gaa med til at give Forrang til de med »XXI« og »Krone« mærkede Projekter fremfor »de Konkurrerende, som alvorligt have søgt inden for den begrændsede Sum at løse denne Vanskelighed ved Opgaven«, og de stemte da alle for Præmier paa 3000 Kr. til de af H. C. Amberg og L. H. Knudsen indsendte Projekter. J. V. Dahlerup vilde derhos tildele Architekterne O. P. Momme og L. F. Olesen en lignende Præmie for det af dem i Forening indsendte Projekt, men Folkethingets

Repræsentanter kunde af Hensyn til den, efter deres Mening højst uheldige Anbringelse af Rigsdagen, ikke give deres Stemmer dertil, men vilde give en Præmie paa 3000 Kr. til A. JENSEN og F. MELDAHL i Betragtning af deres Plans kunstneriske Fortrin og den heldige Anbringelse af Rigsdagens Lokaler.

At en og muligvis flere af Minoriteten dog ogsaa af Konkurrencen havde erfaret, at Opførelsen af en særlig Rigsdagsbygning uden for Slottets Grund var den heldigste Løsning, fremgaar af et 12. 7. 1888 dateret Brev fra Folkethingets Formand, S. HØGSBRO, til THEOPHILUS HANSEN, hvori det hedder:

»Der var meget forskjellige meninger om de indleverede planer . . .; men derom syntes alle enige, at ingen af dem havde løst opgaven, så at han kunde få den højeste pris, og følgen deraf vil da igjen blive, at kommissionen ikke anbefaler nogen til udførelse, og at konkurrencen forsåvidt bliver uden virkning. Man må altså igjen begynde, hvor man slap, dengang man besluttede sig til konkurrencen. Hvortil dette vil føre, kan endnu ikke vides; men overhofmarskallen betroede mig, at han helst så slot og rigsdag i to særskilte bygninger, og jeg svarede ham, at jeg nu også var kommet til samme anskuelse.« *)

Idet Komiteens Flertal indstillede A. JENSEN og F. MELDAHL til en Præmie paa 5000 Kr., MARTIN BORCH til en Præmie paa 3000 Kr. samt O. P. MOMME og L. F. OLESEN til en lignende Præmie, anførte det som Hovedresultat af Konkurrencen:

1) at det af æstetiske Hensyn var ugørligt paa det gamle Slots Plads at opføre 2 selvstændige, isolerede Bygninger, en for Kongen og Højesteret, en anden for Rigsdagen;

2) at de særlige Fordringer, som velindrettede Rigsdagslokaler stillede baade med Hensyn til Højden, i hvilken de kunne anbringes over Gaden, og med Hensyn til Belysningen, i høj Grad vanskeliggjorde Rigsdagens Anbringelse inden for de gamle Mure, og gjorde dette saa meget mere, jo mere man fordrede, at Rigsdagens Lokaler skulde udgøre et selvstændigt Hele med en i det ydre fremtrædende Anseelighed, der svarede til Rigsdagens Betydning;

3) at som Følge heraf Fordelene ved at benytte Slotsruinen til Lokaler saavel for Rigsdagen som for Kongen og Højesteret maaske ikke vilde blive saa store som forudsat ved Loven af 1. April 1887, bortset fra Værdien af den Grund, som vilde være fornøden til en selvstændig Rigsdagsbygning.

Da Flertallet fandt, at ALBERT JENSENS og F. MELDAHLS Udkast havde en i alle Maader fortrinlig Plan for Anbringelsen af Rigsdagens Lokaler, medens de Anker, som i andre Henseender vare rejste derimod — efter flere Medlemmers Anskuelse — for en stor Del vilde kunne afhjælpes, foresloges det, at der søgtes bevilget de fornødne Pengemidler, saa at Forfatterne dels kunde omarbejde Projektet i sin Helhed med Hensyntagen til de fremsatte Anker, dels kunde udarbejde den for Rigsdagen bestemte Del som et selvstændigt Hele.

---

*) Allerede 30. 3. 1887 havde DESSAU tilmeldt THEOPHILUS HANSEN med Hensyn til Konkurrencen: »De, som jeg har talt med om Sagen, mener, at dette Skridt er nødvendigt, for at faa det bestemt klaret, hvorvidt Slottet paa en tilfredsstillende Maade kan benyttes som paatænkt. Jeg tror imidlertid ikke at tage fejl, naar jeg udtaler, at der blandt Rigsdagens Medlemmer er en meget stor Del, som tvivler derom, og en endnu større, i det mindste i Folkethinget, som ønsker en egen Bygning for Rigsdagen.«

Da MARTIN BORCHS Projekt havde vist en tiltalende kunstnerisk Gruppering, ved hvilken en stor Reduktion af Slottets Volumen og en deraf følgende Besparelse i Udgifter kunde opnaas, hvis Slottet genopførtes udelukkende til Kongebolig og Højesteret, foreslog Flertallet, at der søgtes Bevilling til, at Forfatteren kunde omarbejde sit Projekt til en saadan indskrænket Anvendelse.

V.
VIDERE FORHANDLINGER OM BYGGESAGEN 1889—1899.

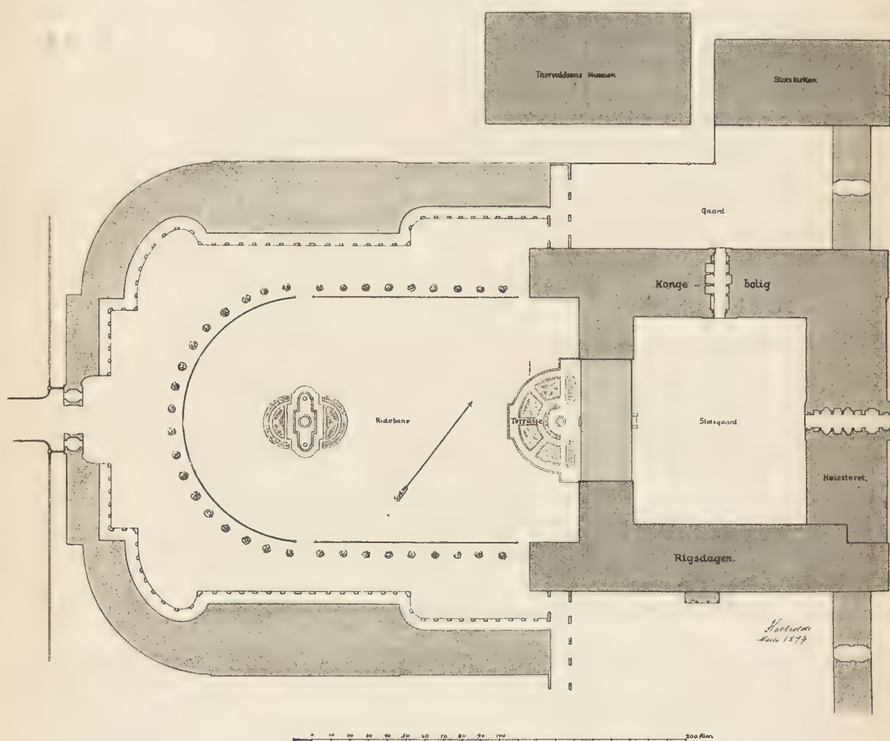

FIG. 64. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1894. OVERSIGTSPLAN. ARCHITEKT J. D. HERHOLDT.

Regeringen fulgte med Hensyn til Præmieringen af de indleverede Projekter Indstillingen fra Komiteens Flertal og var ligeledes med det ogsaa enigt i, at det for Konkurrencen opstillede Program, Tilvejebringelsen af Kongebolig, Rigsdagshus og Lokaler for Højesteret i Slottet, ikke kunde løses paa en tilfredsstillende Maade, og at der, foruden Slottets Genopførelse som Kongebolig og — om muligt — Sæde for Højesteret, burde opføres en særlig Rigsdagsbygning, dog ikke paa den THEOPHILUS HANSEN i sin Tid anviste Grund, men paa en c. 59.000 □ Al. stor Grund Syd for det kgl. Bibliothek mellem lange Tøjhus, Proviantgaarden og Christiansgade, altsaa den Grund, hvor nu den nye Bibliotheksbygning opføres. Derimod var den af en anden Mening med Hensyn til Planernes Udarbejdelse. For Slottets Vedkommende paatænktes det at lade Planer

udarbejde dels af Alb. Jensen og Meldahl, dels af Martin Borch, men, hvad Rigsdagsbygningen angik, hvor Opgaven jo nu laa helt anderledes end ved den afholdte Konkurrence, ansaas det for rettest, at Landets Architekter paany fik Lejlighed til at forsøge sig i en Konkurrence.

Et saadant Forslag fremsattes da ogsaa 23. 2. 1889 af Indenrigsministeriet ved Folkethingets Finanslovbehandling; men det blev ikke tiltraadt af Finansudvalget, da dette ikke saa langt op i Samlingen vilde tage en saa betydningsfuld Sag op.

Forslaget toges derfor tilbage, men fremsattes paany paa Finanslovforslaget for 1890—91, dog saaledes, at der nu ogsaa skulde afholdes Konkurrence om

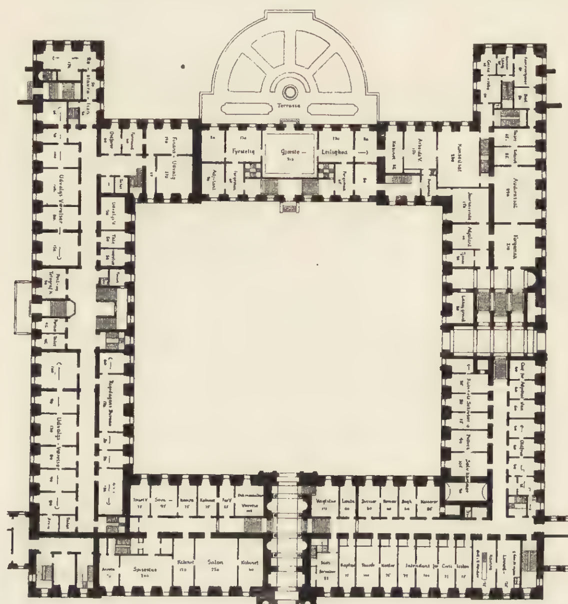

FIG. 65. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1894. PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT J. D. HERHOLDT.

Slottet; men hverken da eller ved Forslagets fornyede Fremsættelse paa de to følgende Finanslovforslag opnaaedes noget Resultat.

Derimod toges privat Sagen op af J. D. Herholdt, der i 1894 paa Foraarsudstillingen fremstillede et Projekt til Slottets Genopførelse som Kongebolig og Rigsdagshus, eventuelt tillige for Højesteret, en Opgave, med hvilken han, som anført Pag. XXXXIII, tidligere havde syslet, og til hvis Fortsættelse Indenrigsministeren havde opfordret ham, da han i 1892 traadte ud af Statstjenesten.

Nogle Blade af Projektet gengives i Fig. 64—70.

Med Bevarelse af Slottets 3 gamle Fløje og Kommunikationsbygningerne samt Opførelsen af en lav Forbindelsesfløj paa Kolonnadens Plads med et mod Ridebanen fremspringende Terrasseanlæg (Fig. 64) havde Architekten ligesom i sit for Landsthinget udarbejdede Skitseprojekt tildelt Rigsdagen Sydfløjen i dens hele Udstrækning og henlagt Kongeboligen i den nye Forbindelsesfløj, Nordfløjen og Slotspladsfløjen, og for Højesteret eventuelt skaffet Lokale i den søndre Del af Slotspladsfløjens Dameetage, forsaavidt der ikke stilledes Krav om

en Beboelseslejlighed for Overhofmarskallen. — Profilforholdene vare derimod i væsentlig Grad ændrede, idet der umiddelbart over Dameetagen kom 2 hele Etager samt i Hovedgesimsens Frise en Mezzanin; underste Mezzanin var saaledes bortskaaret. Forbindelsesbygningen paa Kolonnadens Plads havde kun Dameetage og Mezzanin. — Façaderne vare formentlig tænkte beklædte med Puds eller — i Overensstemmelse med Architektens Principer — vel snarest med Natursten. Ved stærke Brandmure skiltes de tre Bygningsdele fra hinanden.

I *Rigsdagsfløjen* (Fig. 65 og 66) kom man fra en mod Kavalergaarden anbragt Underkørsel ad en Trappe til en Vestibule, og herfra førte en mod Slotsgaarden vendende stor Trappe op i Kongeetagen. Her laa ud for Trappen en Garderobe og paa dennes Sider tofags Foyers, samt mellem dem, ud mod Kavalergaarden, Læse- og Konversationsværelser. Fra disse Foyers kom man

FIG. 66. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1894. PLAN AF KONGEETAGEN. ARCHITEKT J. D. HERHOLDT.

til Thingenes Mødesale, Landsthingets hen mod Ridebanen, Folkethingets hen mod Slotspladsen, hvilke Sale, som det ses af Snittet Fig. 68, delvist gik op i den øverste Etage og foruden fra Vinduerne i Kongeetagen belystes ved Ovenlys. Medlemspladserne vare anbragte i Halvcirkelform med Talerstolene paa Bagsiden. Bag Salene laa Værelser for Formændene og deres Sekretærer samt Ministerværelser, de sidste for Landsthingets Vedkommende med Vinduer mod Ridebanen. Tilhører- og Referentgallerierne vare anbragte paa Salenes Bagsider og ene Endevæg, Kongens, Hoffets og Diplomaternes Loger paa de andre Endevægge, og Stenografværelserne laa i en Halvetage mod Slotsgaarden bag Folkethingssalen. — I Endefremspringet mod Ridebanen laa i begge Etager Sætteriet, medens Trykkeriet laa i Kælderen mod Kavalergaarden. Den for Rigsdagen reserverede Del af Vestfløjen optoges i Kongeetagen af Statsrevisionen, i øverste Etage af Bibliotheket, hvis Lokale var delt ved et Entresolgulv. — I Dameetagen laa paa Siderne af Indgangen: Post- og Telegrafkontor, Portnerstue og Toilet, og fra Vestibulen førte lange Korridorer ned gennem Fløjene. Værelserne mod Kavalergaarden vare bestemte for Udvalg, Værelserne mod Slotsgaarden dels for Rigs-

dagens Bureau og Arkiv, dels til Udvalgs- og Taleværelser samt Toilets. Finansudvalget havde Plads i Vestfløjen, Restaurationen i Endefremspringet mod Ridebanen, med Økonomilejlighed i Kælderen. — Denne optoges forøvrigt af Trykkeriet, Portnerbolig, Betjentværelser og Rum til Varme-, Ventilations- og Belysningsapparater.

Til *Kongeboligen* (Fig. 65 og 66) var Hovedadgangen gennem den til en Hvælvings Bredde reducerede Hovedport hen til en i Nordfløjen anbragt ny Port, fra hvilken den store Festtrappe førte op gennem de to underste Etager. Ved Siden af denne, ind mod Gaarden, laa et Lakajgemak og derefter Værelser for den jourhavende Adjutant, mod Prinds Jørgens Gaard derimod Forgemak, Kabinet og Toilet, i Endefremspringet mod Ridebanen Bad, Garderobe og Kammertjenerværelse. Fra Audienssalen kom man tillige til den mod Ridebanen vendende Konseilsal samt Kongens Arbejdsværelse og Kabinet, bag hvilke der laa en Trappe, som førte op til Dronningens daglige Gemakker i Kongeetagen mod Ridebanen. Værelser for Dronningens Tjenestepersonale etc. laa i Endefremspringet mod Ridebanen, Sovegemakket, Audiensgemak og Damegemak mod Prinds Jørgens

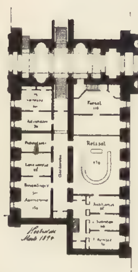

FIG. 67.
HØJESTERET.

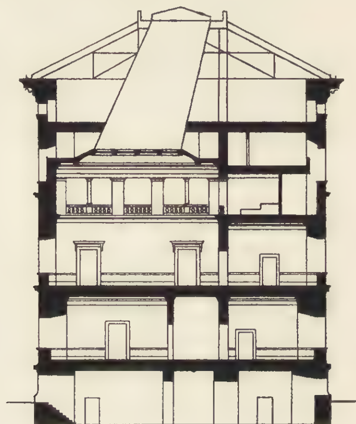

FIG. 68. SNIT GENNEM
FOLKETHINGETS LOKALER.

Gaard, dagligt Spisegemak mod Slotsgaarden. Fra dette førte en Korridor forbi Festtrappen til et Forgemak, der dels gav Adgang til Kongens officielle Modtagelsessal og Trongemak, begge mod Prinds Jørgens Gaard, dels gennem en mod Slotsgaarden vendende Spisesal til Festlokalerne i Slotspladsfløjen, af hvilke Riddersalen, hvis Loft var løftet op mod Saalen af anden Etages Vinduer, laa mod Slotsgaarden. — I denne øverste Etage laa Lejligheden for de kongelige Børn, Overhofmesterindens Bolig samt Værelser for Informatorer og Betjening over Dronningens Lejlighed, 3 Hofdameboliger i Resten af Nordfløjen, Dronningens Kabinetssekretariat og Haandbibliotheket i Østfløjens nordre Del mod Slotspladsen, medens Resten af Rummene mod denne Plads vare disponible. Mod Gaarden fandtes i denne Fløj en mindre Gæstelejlighed, samt i Resten, hvoraf en Del vare lave Rum over Riddersalen, Møbel- og Pulterkamre. — I Dameetagen optoges Vinklen mellem Nord- og Vestfløjens Porte af Kongens Kabinetssekretariat, Civillistens Kontorer, Værelser for Adjutantstabens Chef, Oldfruebolig, Linnedkamre, Fourerkontor samt hen mod Hovedporten af Slotsforvaltningen og Vagtlokalerne.

Den fyrstelige Gæstelejlighed laa i Mellemfløjen paa Kolonnadens Plads, med Tilgang ad en i Slotsgaarden anbragt udvendig Trappe og Udgang til Haveanlægget mod Terrassen. Den bestod af 5 Værelser mod Ridebanen, 2 Værelser

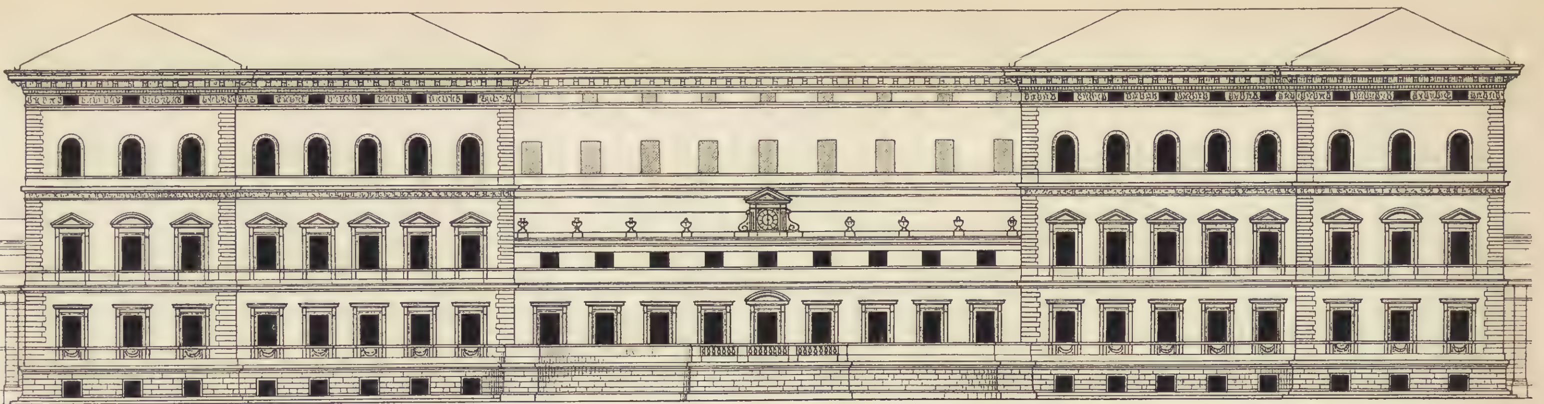

FIG. 69. FAÇADE MOD RIDEBANEN.

FIG. 70. FAÇADE MOD SLOTSPLADSEN.
PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1894. ARCHITEKT J. D. HERHOLDT.

og 2 Forgemakker mod Slotsgaarden, og den stod i Forbindelse saavel med Kongens Værelse som med Trappen, der førte op til Dronningens private Lejlighed. — I Mezzaninen ovenover laa dels de til Gæstelejligheden hørende Betjentværelser, dels Linned- og Pulterkamre, Værelser for Gemakspiger etc.

Slotspladsfløjens Dameetage Syd for Slotsporten var bestemt til Overhofmarskalbolig; men, hvis en saadan opgaves, kunde den anvendes til

Højesteret (Fig. 67). Fra Hovedporten førte dels en mindre Opgang til en Forsal og derfra ind i den mod Slotspladsen vendende Retssal, dels en større Opgang og en tillige som Garderobe tjenende Korridor til Justitiarii Værelse og Justitskontoret mod Slotspladsen, Forsamlingssalen, Læseværelset, Protokolsekretærernes Værelser og 2 Advokatværelser mod Gaarden.

Medens dette Forslag, som blev resultatløst, holdt sig til den givne Opgave, Lokaler for Konge, Rigsdag og Højesteret, kom der i det følgende Aar et nyt Forslag frem, som i en ganske anden Grad omdannede Forholdene paa Slotsholmen.

Til Byggegrund for en ny Bibliotheksbygning havde den i 1892 nedsatte Kommission for offentlige Bygninger udset den Plads mellem Christiansgade, lange Tøjhus og Proviantgaarden, som i 1889 var paatænkt anvendt som Plads for en Rigsdagsbygning, men Kultusministeriet foretrak, at Bibliotheket opførtes paa Materialgaardens Grund ved Frederiksholms Kanal og fremsatte i Efteraaret 1895 et Lovforslag herom.

Ved Rigsdagsforhandlingerne om dette Forslag blev der da af de socialdemokratiske Folkethingsmænd i Thingene omdelt en Plan til Slotsholmens Bebyggelse, Genoptagelsen af en ældre Tanke, idet alt under Forhandlingerne om Slottets Genopførelse i Samlingen 1886—87 P. Holm havde udtalt sig for Fjernelse af Ruinen, dels for at der kunde skaffes Anvendelse for ledig Arbejdskraft, dels for at der over Holmen kunde lægges nye Forbindelsesveje med Vesterbrokvarteret og den nye Godsbanegaard, hovedsageligst vel, fordi nye Slotte til Kongemagten faldt udenfor Partiets Program.

Som Fig. 71 viser, bevaredes dog Børsen, Nybørs og Ejendommene Syd for Christiansgade, men ellers var der gjort rent Bord paa Grunden, alt hvad der havde kunstnerisk Værdi eller historisk Interesse, alt hvad der mindede om Militærvæsen og Kongehus var fejet bort. Den indbildt nødvendige store Færselsaare var lagt fra Holmens Bro hen over Slottets og Ridebanens Grund, over en ny Bro paa Marmorbroens Plads og gennem Ny Vestergade, paa hvis ene Side Ejendommene, saaledes bl. a. Grevinde Danners smukke Sted og Hjørneejendommen med det af Thorvaldsen udskaarne Basrelief over Porten*), skulde nedrives. Forøvrigt var Grunden inddelt i Bygningskarreer med brede Gader imellem; men ved deres Anlæg raadede der en Del Vilkaarlighed, idet f. Ex. Gaden langs Frederiksholms Kanal, uagtet den kun havde ringe Betydning for Færselen, var meget bred, bredere end den vigtige Kommunikationsaare, Christiansgade, og ligeledes var der kun daarligt sørget for den store Forbindelseslinie mellem Højbroplads og Knippelsbro, hvilken ved Børsgavlen endog blev mere indsnevret, end den var i Forvejen.

2 Karreer udlagdes til offentlige Samlinger (D, D), 2 til Ministeriebygninger (B, B), 2 til det store kongelige Bibliothek (C, C), der altsaa maatte deles i to særlige Bibliotheker og en stor Karré paa 21.000 □ Al. til Rigsdagsbygning (A).

---

*) C. F. Wilkens, Træk af Thorvaldsens Liv, Pag. 47.

Karreerne mod Christiansgade (E) ligesom Materialgaarden og Kasernen paa Vestsiden af Frederiksholms Kanal (F) paaregnedes solgte til privat Bebyggelse. Endelig laa et Haveanlæg med Plads for Monumenter mellem Rigsdagsbygningen og Thorvaldsens Museum (G). Dette sidste havde nemlig faaet Lov til at blive staaende, det var med det som Udgangspunkt, at Planudstikningen var sket, men Projektøren havde overset, at Bygningen var opført under ganske særlige Forud-

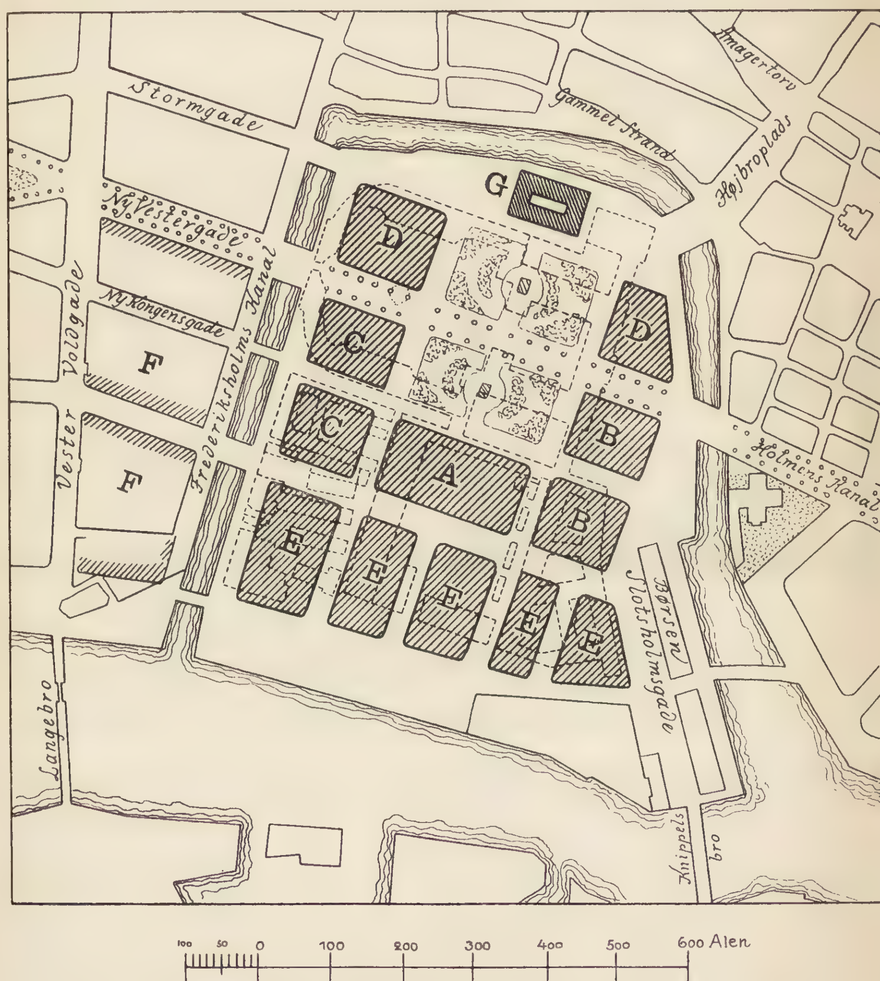

FIG. 71. SOCIALDEMOKRATIETS PLAN TIL SLOTSHOLMENS BEBYGGELSE. 1895.

sætninger i en Krog mellem Slotskirke og Ridehus og med Benyttelse af gamle Mure og Etageinddelinger. Disse Omstændigheder havde bestemt Højdeforhold, Façadens Anbringelse hen mod Stormbroen og den valgte Stil, men nu vilde Bygningen, paa Siderne omgivet af meget større, monumentale Bygninger og liggende som *vis-à-vis* til den endnu større Rigsdagsbygning, til Hovedfaçade faa den tidligere Bagside mod Slottet, med en Indgangsdør, som Bygmesteren kun havde tænkt sig som Bagdør for Museumspersonalet, ikke som Hovedindgang. — Slot var der ikke tænkt paa.

Forhandlingerne om en ny Bibliotheksbygning bleve først førte til Ende i den følgende Samling og endte, som bekendt, med, at Bygningen fik Plads mellem lange Tøjhus og Proviantgaarden.

Naar denne, i 1889 til Rigsdagshus udsete Plads nu blev bestemt for Bibliotheket, stod det i Forbindelse med ny Forsøg fra Regeringens Side paa — om end med Reduktioner i forskellige Retninger — at tilvejebringe Kongebolig, Rigsdagslokaler og Plads for Højesteret i Christiansborg Slots Ruiner med størst mulig Benyttelse af disse. J. D. HERHOLDTS ovenfor gengivne, af Staten erhvervede Projekt søgte jo at løse denne Opgave, og andre Architekter havde ligeledes beskæftiget sig med den, saaledes bl. a. den ene af Præmietagerne fra Konkurrencen i 1888, ALB. JENSEN, der i 1896—97 udarbejdede et Skitseprojekt, hvoraf nogle Blade gengives i Fig. 72—78. Projektet erhvervedes af Regeringen som et muligt Grundlag for en eventuel Ombygning*).

Ved Forslaget var tilsigtet at give en Anvisning til Slottets Genopførelse som Kongeborg, i hvilken der tillige var Plads for Rigsdag og Højesteret, og samtidigt at søge en økonomisk Løsning tilvejebragt, afpasset i det væsentlige efter Slotsbygningens architektoniske Former før Branden 1884. Rigsdagen var, som i det afbrændte Slot, placeret i en Sidefløj, dog med den ændrede Planinddeling, som nødvendiggjordes ved de større Krav, der efter Slotsbranden stilledes navnlig for Rigsdagen og Højesterets Vedkommende og nærmere vare angivne i Konkurrenceprogrammet af 1887 (jfr. P. LVI). — Derimod var det ikke tilsigtet at fremstille en særlig Pragtbygning eller i Bygningens Ydre at lade Slot og Rigsdag fremtræde som særlige Bygningsdele.

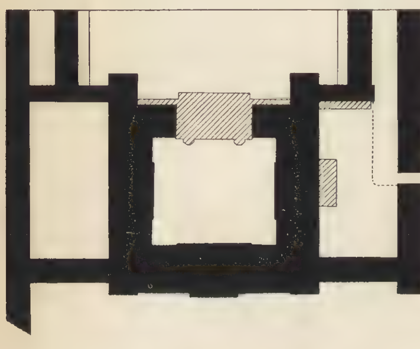

FIG. 72. CHRISTIANSBORG SLOT. 1897.
ARCHITEKT ALB. JENSEN.

Som det ses af Fig. 72, var det gamle Slots Grundrids og Mure benyttede, dog med en Udvidelse af Ridebanefløjene, hvor en bredere Nybygning var opført paa Kolonnadens Plads; den lille nordre Kommunikationsbygning var udvidet og Nordfløjen forøget ved en Nybygning i Prinds Jørgens Gaard.

Højesteret fik Plads i Dameetagen mellem den gamle Slotsport og Zahlkammerporten, men forøvrigt var Slottet ved Brandmure afdelt saaledes, at hele Sydfløjen, store søndre Kommunikationsbygning samt Størsteparten af Øst- og Vestfløjen dannede Kongeboligen; Nordfløjen, de nordre Kommunikationsbygninger samt mindre Dele af de ovennævnte Fløje skulde anvendes til Rigsdagslokaler. For Rigsdagen var Adgang og Tilkørsel fra Prinds Jørgens Gaard, til Kongeboligen var der Adgang dels ad den gamle Slotsport, dels ad to nye Porte, henholdsvis mod Ridebanen og mod Kavalergaarden.

Af økonomiske Hensyn var den større Del af Murfladerne paaregnet udført i Mursten; Façadetegningerne vise røde Mursten, men der var intet til Hinder

*) Den følgende Beskrivelse støtter sig hovedsageligt paa en af Architekten selv meddelt Redegørelse for Hoveddispositionen etc.

for Anvendelsen af skurede, graa Murflader — som paa Ridehus- og Hoftheaterbygningerne, eller, om man foretrak det, af Puds, saafremt Midlerne ikke tillod at gaa til en Sandstensbeklædning. Alle architektoniske Led, Vinduesindfatninger, Gesimser etc. vare derimod paaregnede udførte af hugne Sten.

Hvad Profilforholdene angik, da maatte jo Thingsalene efter Konkurrenceprogrammet af 1887 ikke lægges højere end underste Mezzanins Gulvplan og i Forslaget var derfor i Rigsdagsfløjen paaregnet en Omlægning af Etagerne, saaledes at Mezzaninen i Nordfløjen forhøjedes og ombyggedes til Beletage. Ud mod Prinds Jørgens Gaard, mellem Kommunikationsbygningerne, fremtraadte Façaden derfor med Kælder, Dameetage, Beletage og derpaa, efter en bred, med enkelte runde Mezzaninvinduer og lange, skulptursmykkede Murblindinger forforsynede Murstribe, en øvre Etage, samt endelig i Hovedgesimsens Frise en Række lave Vinduer, der gave Lys til Loftsrummet. — I Slottets øvrige Yderfaçader var derimod underste Mezzanin bibeholdt i sin oprindelige Form, og Profilet viste her: Kælder, Dameetage, underste Mezzanin, Kongeetage, en øvre

FIG. 73. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897.
SNIT GENNEM RIGSDAGSFLØJENS MIDTPARTI. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

Etage samt en Række Loftsvinduer i Gesimsfrisen. — Mod Gaarden, hvor den forskellige Etageinddeling i Nordfløjen og i de andre Fløje vilde træde for stærkt frem, var Forskellen ophævet eller maskeret ved, at underste Mezzanins Etagehøjde i Slotsfløjen var forøget med c. $^3/_4$ Alen, hvorved Etagen i det Hele blev mere anvendelig til forskelligt Brug; dens Vinduer forlængedes opefter, saa at de fik samme Højde som de tilsvarende Vinduer i Nordfløjen, og i Udstyr holdtes i alle Gaardfaçader disse Vinduer ens som hørende til en underordnet Etage. Derimod var i Nordfløjens øverste Etage Vinduesaabningerne forlængede nedad ved dekorerede Murfelter og Altangitre, saa at de i Størrelse og Indramning kom til at svare til Vinduerne i de andre Fløjes Kongeetage. Umiddelbart over dette tredie Stokværk laa i alle Gaardfaçader Hovedgesimsen med en Mezzanin i Frisen; Murhøjden blev saaledes væsentligt lavere mod Gaarden end i Yderfaçaderne, og der skaffedes derved Slotsgaarden Erstatning for det Lys, der mistedes ved Slottets Lukning mod Ridebanen. — (I Fig. 73 viser Snittet Tagets Konstruktion og absolute Højde, medens Tagryggen over den gengivne Del af Gaardfaçaden er lagt i den Højde, hvori den i Virkeligheden vilde vise sig, set fra Slottets Kongeetage).

FIG. 74. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897. FAÇADE MOD RIDEBANEN. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

FIG. 75. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897. FAÇADE MOD SLOTSLPLADSEN. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

FIG. 76. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897. FAÇADE MOD PRINDS JØRGENS GAARD. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

Fra den med Beplantning og Statuer prydede Prinds Jørgens Gaard førte i *Rigsdagsfløjen* (Fig. 77 og 79) en udvendig Trappe gennem Portalen og en Vestibule (A) til Dameetagen, hvor Bureauet (B) og Haandarkivet (C) laa ind mod Slotsgaarden, medens Restaurationen (D) var anbragt ud mod Prinds Jørgens Gaard. Iøvrigt optoges Etagen af Forsamlingssale (E), Post- og Telegrafkontor (F), Arbejdsværelser (G), Toilets (H) og Udvalgsværelser (I), deraf Finansudvalgets (K) i Slotspladsfløjen. — En stor Trappe (L) førte op i den forhøjede Mezzaninetage til en mod Slotsgaarden og langs Trappens Sidemure anbragt Garderobe (M) med vedliggende Toilets (H) samt til en langs hele Nordfaçaden anlagt Korridor (N). Denne gav Adgang til de over Indgangsportalen anbragte fælles Læse- og Konversationsværelser (O), til de med Ovenlys forsynede Foyers

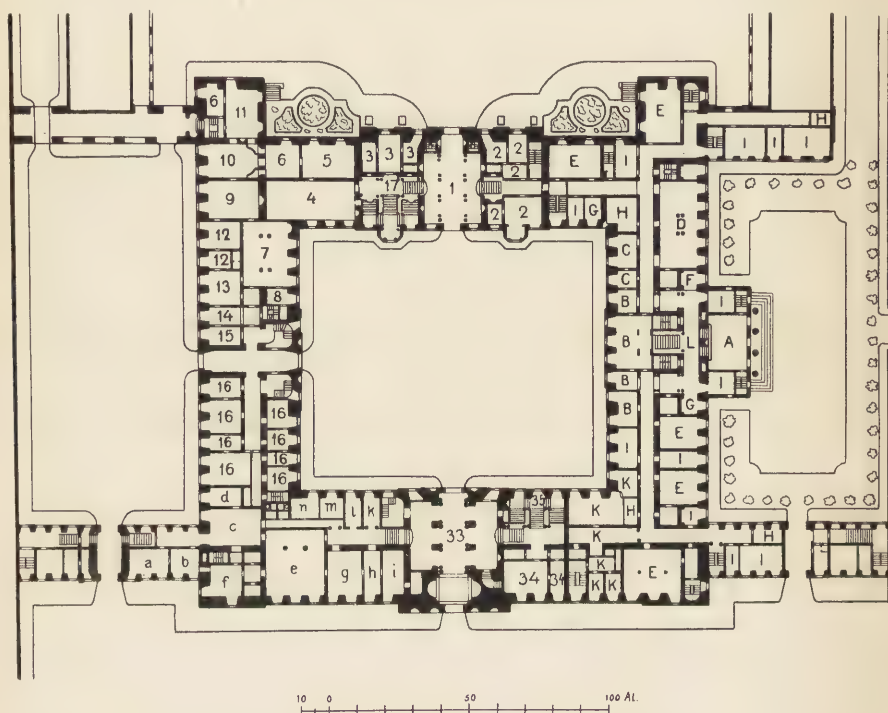
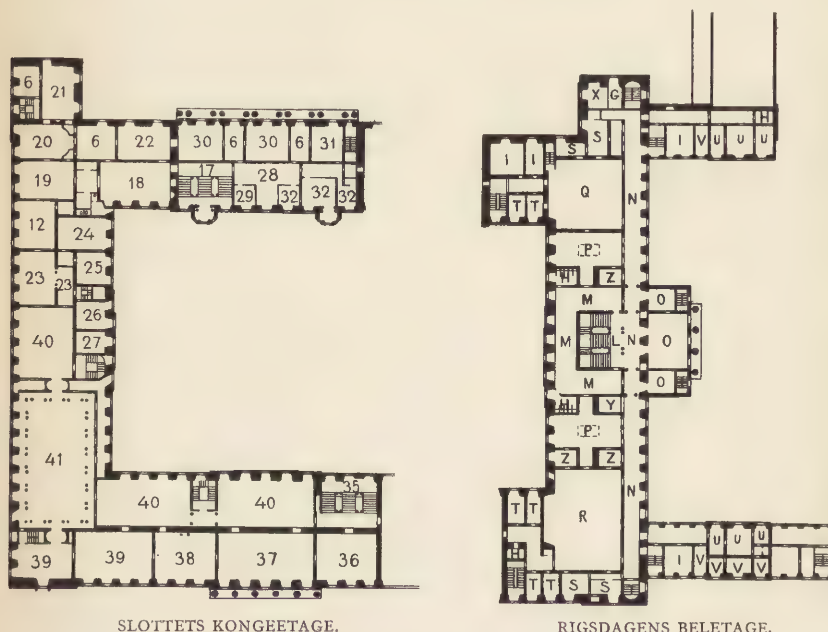

FIG. 77. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897.
PLAN AF DAMEETAGEN. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

(P) samt til de ligeledes med Ovenlys belyste, gennem to Etager gaaende Thingsale, der vare henlagte i Fløjens døde Hjørner, Landsthingssalen (Q) hen mod Ridebanen, Folkethingssalen (R) hen mod Slotspladsen. Paa Salenes Sider laa Ministerværelser (S) og Stenografværelser (T), medens Formandsværelserne (U) og Revisionsassistenternes Værelser (V) laa i Kommunikationsbygningerne. Iøvrigt fandtes der i Etagen enkelte Udvalgsværelser (I), Landsthingssekretærens Værelse (X), Arbejdsværelser (G), en Budstue (Y) og nogle Taleværelser (Z). — I øverste Etage vare Thingssalene paa alle Sider omgivne af Loger og Gallerier; Kongens, Hoffets og Diplomaternes Loger hen mod Slottet med særlige Saloner, Forværelser og Trapper i Øst- og Vestfløjene; de reserverede Pladser havde særlige Trappeanlæg i Fløjens nordlige Hjørner, medens Adgangen til Tilhørergallerierne og Referentlogerne skete ad Trapper i Udbygningerne mod Prinds Jørgens Gaard, med Indgange i Niveau med Fortovshøjden ad Døre i

denne Bygnings Sidemure. Til Referentlogerne hørte Arbejdsværelser og Værelser for Avisbude med Udgang til de for Publikum bestemte Garderober og Vestibuler. Midtpartiet mod Slotsgaarden optoges af Statsrevisionens Lokaler, medens et Par Udvalgsværelser fandt Plads i Udbygningen paa Nordsiden. — I øverste Etage, der for en stor Del optoges af Mødesalenes, Foyerernes, Trappens og forskellige Birums Ovenlysaabninger, fandtes hen mod Ridebanen Bolig for Bureauchefen, i det modsatte Hjørne nogle disponible Rum samt mod Slotsgaarden Lokaler for Rigsdagens Bibliothek og Hovedarkiv, til hvilke endnu hørte Størstedelen af den lange Korridor paa Nordsiden. — I Kælderen fandtes Sætteri og Trykkeri, Restauratørens Økonomilejlighed, Rum for Belysning-, Opvarmnings- og Ventilationsanlæg samt nogle Betjentboliger.

Til *Kongeboligen* (Fig. 77 og 78) var Hovedadgangen fra den i Ridebanefløjen anbragte Port (1), paa hvis ene Side Vagtlokalerne (2) fandtes. Paa den

SLOTTETS KONGEETAGE. RIGSDAGENS BELETAGE.

FIG. 78-79. PROJEKT TIL CHRISTIANSBORG SLOTS GENOPFØRELSE. 1897. ARCHITEKT ALBERT JENSEN.

sydlige Side af Porten førte en Trappe og en kort Gang, ved hvilken der laa et Par Toilet- og Aftrædelsesværelser (3), til det mod Slotsgaarden vendende Lakajgemak (4), der dels gav Adgang til et mod Ridebanen vendende Bibliotheksværelse (5) med vedliggende Kabinet (6), dels til det mod Gaarden vendende Jourgemak (7) med vedliggende Adjutantværelse (8). Fra Jourgemakket kom man til Audienssalen (9) og Konseilsalen (10) begge mod Kavalergaarden, og fra det sidste til Kongens private Opgang fra lille søndre Kommunikationsbygning, samt til et Kabinet (6) og et Arbejdsværelse (11) mod Ridebanen. Paa den anden Side af Audienssalen laa mod Kavalergaarden 2 disponible Værelser (12), der eventuelt kunde bruges som kongeligt Soveværelse og Badeværelse, et Toilet (13) og et Forgemak (14) med Adgang fra Porten i Sydfløjen samt Kammertjenerens Værelse (15). — Resten af Sydfløjen paa den anden Side af Porten optoges af Overhofmarskallens Bolig (16), til hvilken der ogsaa hørte Værelser i underste Mezzanin og Økonomilejlighed i Kælderen. Foruden flere mindre Trapper førte fra Slotsporten en stor Hovedtrappe (17) op gennem Etagerne.

I underste Mezzanin laa i Ridebanefløjen Aftrædelsesværelser, Garderober og Toilets, Værelser for Adjutantstabens Chef og Adjutant *du jour* samt i Sydvesthjørnet en Række Værelser for de kongelige Børn. I Sydfløjen laa mod Kavalergaarden 4 Hofdameboliger samt Kongens Kabinetssekretariat, mod Slotsgaarden — foruden de til Overhofmarskallens Lejlighed hørende Værelser — Dronningens Kabinetssekretariat, Garderober og Værelser for Kammerbetjeningen. I Østfløjen laa mod Gaarden Kongens Haandbibliothek og (over Porten) Pulterkamre, mod Slotspladsen Værelser for Statsinventariekommission, Slotsforvaltning, Sølvkammer etc. — Mezzaninen i store søndre Kommunikationsbygning optoges af Civillistens Kontorer og Fourerkontoret.

I Kongeetagen (Fig. 78) førte Hovedtrappen (17) til Dronningens Lakajgemak (18), Damegemak (19), Bibliothek (20), Kabinetter (6), Dagliggemak (21) og Musiksal (22). Fra Damegemakket mod Kavalergaarden kom man gennem et disponibelt Værelse (12) til det daglige Spisegemak (23) med Anretning, og bag disse Værelser laa mod Slotsgaarden Sovegemak (24) med Bad og Toilet (25) Garderobe (26) og privat Forgemak (27).

I øverste Mezzanin laa Lejligheder for de kongelige Børn, for Overhofmesterinden, Oldfruen, Værelser til Tjenerskab, Linnedkamre etc.

Den fyrstelige Gæstelejlighed laa i Midten af Ridebanefløjens Kongeetage (Fig. 78) med Tilgang fra den store Hovedtrappe (17), og den bestod af Lakajgemak (28), Adjutantværelse (29), 2 Saloner, (30), 2 Kabinetter (6), Spisesal (31) og Sovegemak (32) med vedliggende Toilets. I øverste Etage sluttede sig hertil de fornødne Kavalergemakker, Tjenerværelser og Garderober.

Festlokalerne laa ligeledes i Kongeetagen med Tilgang ad Porten mod Slotspladsen (Fig. 77 33); ved Siden af Porten laa Vagtlokaler (34). Ad en stor Festtrappe (35) kom man til Garderober og Toilets i underste Mezzanin og derpaa i Kongeetagen (Fig. 78) til et Lakajgemak (36), derfra til Audiensgemak (37), Trongemak (38) samt 2 Kavalergemakker (39) alle mod Slotspladsen, samt 2 Spisesale (40) mod Gaarden. Fra Kavalergemakkerne kom man til den ogsaa øverste Etage omfattende Riddersal (41) med 7 Fag mod Kavalergaarden, omløbende Galleri og Anretningsrum langs de to Sider. En tredie Spisesal (40) mod Kavalergaarden forbandt Festlokalerne med det daglige Spisegemak og derigennem med Dronningens Lejlighed.

I Kælderen fandtes Køkkenlokaler til den kongelige Dagligstue og til Festlokalerne, en Køkkenlejlighed for Overhofmarskallen, to Portnerboliger, Rum til Varme- og Ventilationsapparater etc. samt forskellige Betjentboliger.

Til *Højesterets* Lokaler i Slotspladsfløjens Dameetage (Fig. 77) førte fra Zahlkammerporten en Trappe og en Forstue forbi Justitskontor (a) og Justitssekretærens Værelse (b) til en Forsal for Publikum (c) med Vindue mod Kavalergaarden og vedliggende Budstue (d). Forsalen gav Adgang til den store mod Slotspladsen vendende Retssal (e), ved hvis ene Side Justitiarii Værelse (f) laa i umiddelbar Forbindelse med Justitskontoret. Paa den anden Side af Retssalen laa ud mod Slotspladsen Assessorernes Forsamlingssal (g), Arkivet (h) samt Læse- og Bibliotheksværelset (i). Mod Slotsgaarden laa en Garderobe (k), Protokolsekretærernes Værelse (l), Advokatværelser (m, n) samt Toilets. En Korridor gik fra Forsalen, bag om Retssalen hen til Slotsporten, fra hvilken Port der var privat Adgang for Rettens Tilforordnede og Embedsmænd.

Som det vil ses, var der i Forslaget ikke Plads til en Fællessal for Rigsdagen, men Fællesmøderne ved Rigsdagens Aabning og Slutning samt den overordentlig sjeldent sammentrædende »forenede Rigsdags« Møder vare henlagte til Slottets Riddersal, hvorfor der i Slotsfløjens øverste Etage var reserveret nogle Lokaler for Referenter i Tilslutning til Salens Galleri. I et alternativt Forslag var der dog i Rigsdagsfløjen skaffet Plads til en saadan Sal ved en Forskydning

af Folkethingssalen længere ind i Hovedfløjen. — Ligeledes var der udarbejdet Skitser til en Bygningsplan med Udeladelse af Forbindelsesbygningen mod Ridebanen og Bibeholdelse af Kolonnaden samt af Slotsgaardens nuværende Façader i tidligere Form og Højde, dog med forøgede Vindueshøjder mod Gaarden i Rigsdagsfløjens Hovedetage, hvor en saadan Fordring nødvendigvis maatte stilles, og endelig var i en tilhørende Situationsplan — med forudsat Bibeholdelse af den samlede Hovedanordning for Slottets Benyttelse fremsat et Forslag til en Omordning af Gennemkørslerne til Slotspladsen, saaledes at saavel Tøjhusgade som den tilsvarende Passage mellem Ridehuset og Thorvaldsens Museum i lige Linie føres gennem de store Kommunikationsbygninger, helt op mod Kancellibygningen resp. Slotskirken.

Foreløbig kom der ikke noget ud af disse Udkast, men Bygningsspørgsmaalet rejstes delvis i Rigsdagen, idet Folkethingsmand H. E. Bluhme ved Behandlingen af Finanslovforslaget for 1897—98 stillede Forslag om en Bevilling til Afholdelse af en Konkurrence om Opførelsen af en ny Rigsdagsbygning i Bredgade paa den til den midlertidige Rigsdagsbygning hørende Grund, eventuelt med Tillæg af tilstødende Grunde; men dette Forslag, der nærmest var stillet som et *memento*, om at Sagen trængte til en Løsning, kunde under de daværende politiske Forhold ikke føre til noget, idet Spørgsmaalene om en ny Rigsdagsbygning og en ny Kongebolig vare for stærkt sammenknyttede — reelt og politisk — til, at et enkelt kunde tages op til særskilt Løsning.

Socialdemokratiets Plan havde jo kun vist, hvorledes Slotsholmens Bebyggelse ikke burde være; men den gav dog Anledning til Discussion og til, at to private Foreninger, nemlig Turistforeningen og Foreningen til Kjøbenhavns Forskønnelse, overdrog P. Krohn og M. Nyrop at udarbejde et Forslag til Slotsholmens Regulering, hvilket i Fig. 80 gengivne Forslag 10. 2. 1898 blev forelagt i teknisk Forening*).

Forslagsstillerne gik ligesom Socialdemokraterne ud fra, at der trængtes til nye Færselslinier over Slotsholmen, men de søgte at lægge dem saaledes, at de gamle historiske Bygninger bevaredes, samtidig med, et der tilvejebragtes en samlet Plan for Slotsholmens Bebyggelse, mere Helhed ud af det i Tidernes Løb fremkomne Bygningskomplex, og at der i Slotsruinen tilvejebragtes Kongebolig og Rigsdagshus.

Færselslinierne vare lagte efter Bygningskomplexets Hovedlinier, medens Slotsholmens uregelmæssige Omrids langs Kanalerne optoges af Haveanlæg. Foruden en Færselslinie fra Slotsholmsgade langs Slottets Façade hen til Højbro lagdes der 3 andre Linier, hvoraf den ene fra Holmens Bro, langs Kancellibygningen ad Gennembrydninger i de søndre Kommunikationsbygninger førtes over Kavalergaarden samt gennem Tøjhusgade til den udvidede Prindsens Bro og udmundede i Ny Kongensgade. Den anden Linie gik ad en Gennembrydning i store nordre Kommunikationsbygning mellem Slotskirken samt Thorvaldsens Museum og Ridehuset over en udvidet Stormbro til Stormgade, og den tredie Linie fra Gammelholm over en udvidet Havnebanebro og ad en ligeledes udvidet Christiansgade til den mindre Havnebanebro over Frederiksholms Kanal og Kajerne ved Langebro, hvilke sidste ved Expropriation af en Del af det kgl. Bryghus's Grund vare satte i direkte Forbindelse med Frederiksholms Kanals sydlige Gadelinie.

*) Se Teknisk Forenings Tidsskrift. B. 22 P. 26—36 og Ill. Tid. B. 39 Nr. 21.

Sporvognsforbindelsen over Slotsholmen var omlagt saaledes, at Linierne fra Holmens Kanal og fra Slotsholmsgade førtes ned ad Tøjhusgade og Ny Kongensgade, medens Linien fra Holmens Bro forbi Højbro til Stormbroen nedlagdes, og dens Plads — som anført — optoges af stiliserede Haveanlæg med en særlig, lille monumental Plads foran Museet. Langs Stenbolværkerne bevaredes dog en

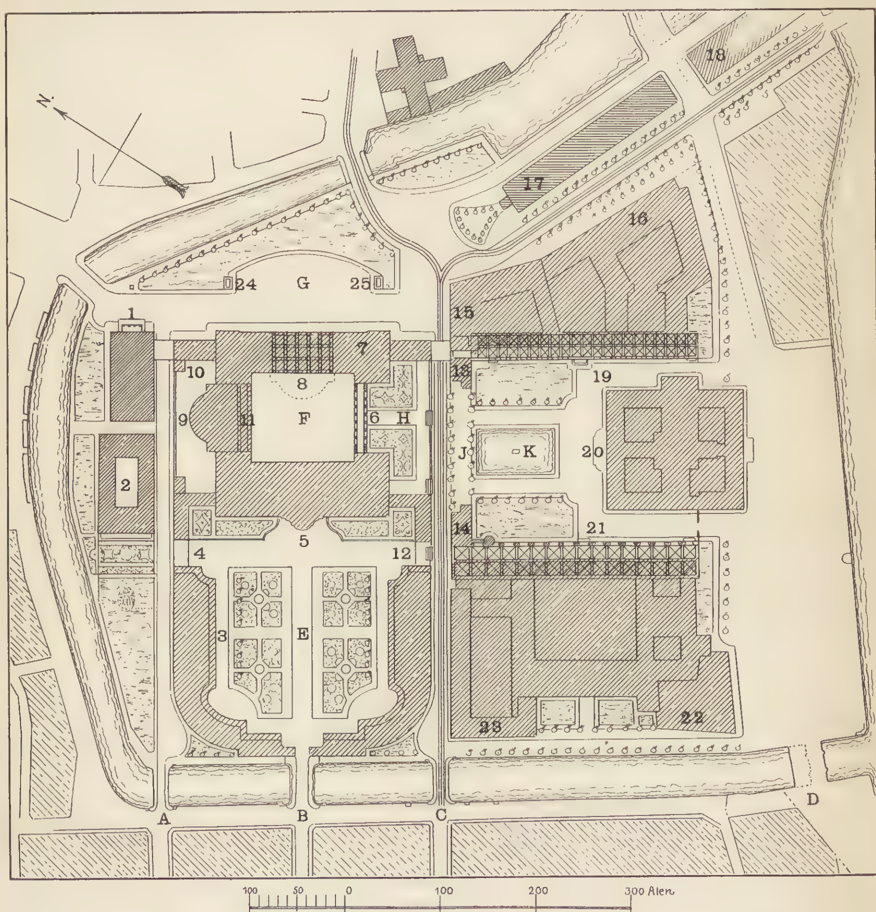

FIG. 80. PROJEKT TIL SLOTSHOLMENS REGULERING. 1898. ARCHITEKTER P. KROHN OG M. NYROP.
A. Stormbroen. B. Marmorbroen. C. Prindsens Bro D. Havnebanebroen. E. Ridebanen. F. Slotsgaarden. G. Slotspladsen. H. Kavalergaarden. J. Den nedbrudte Del af store kgl Bibliothek. K. Vandbassin i gamle Tøjhusgaard. 1. Slotskirken. 2. Thorvaldsens Museum. 3. Ridehuset. 4. Gennembrydning af Buegangen. 5. Slotsfløj mod Ridebanen. 6. Ny Kolonnade mod Kavalergaarden. 7. Højesteret. 8. Ny Hovedport mod Slotspladsen. 9. Rigsdagssalene. 10. Klokketaarn for Slotskirken. 11. Eventuel Kolonnade mod Prinds Jørgens Gaard. 12. Gennembrydning af Buegangene mod Tøjhuset. 13. 14. Bevarede Dele af gamle store kgl. Bibliothek. 15. Kancellibygningen. 16. Den Lercheske Gaard. 17. Børsen. 18. Nybørs. 19. Proviantgaarden. 20. Det nye store kgl. Bibliothek. 21. Lange Tøjhus. 22. Gamle Bryghus. 23. Staldmestergaarden. 24. 25. Rytterstatuer.

Spadserevej, mod Vandet forsynet med en Stenbalustrade istedet for de nuværende Jerngittere, og paa selve Slotspladsen var der udfor hver af Facadens Endepartier givet Plads til to Rytterstatuer, Frederik VII og Christian IV.

Naar disse Færselslinier etableredes, vilde Vognfærsel hen over Ridebanen kunne undgaas, en Færsel, der vilde vanskeliggøre Brugen af Slottet og være til stor Ulempe for Beboerne, samt derhos som Konsekvens vilde medføre en saadan Vandalisme som en Udvidelse og Ombygning af Marmorbroen med Ned-

rivning af Pavillonerne. Ridebanen (E) med de omliggende Bygninger og Buegange kunde da bevares og yderligere forskønnes ved franske Haveanlæg med Vaser, Statuer og Springvand, saaledes ordnede, at der i Midten førte en lige Avenue til Slottets Hovedbygning (5), foran hvilken der lagdes to forhøjede, med Stenbalustrader omgivne Haveanlæg i Forbindelse med Dameetagen. De Ridebanen omgivende Bygninger vare i Hovedsagen bevarede, dog saaledes, at en Del af nordre Remisebygning med tilhørende Buegang (4) var nedbrudt og erstattet med en enetages, delvis aaben Buegang, gennem og over hvilken man fik friere Udsigt til Thorvaldsens Museum. Paa den modsattte Side hen mod Tøjhuset var en lignende Ordning truffet (12).

Hvad selve Slotsbygningen angik, frembød Planen to alternative Forslag, hvilke dog havde det Fællestræk, at Fløjen mod Ridebanen genopførtes som Kongebolig (5) samt at Størstedelen af Sydfløjen nedbrødes og erstattedes ved en Kolonnade (6). Efter det ene Forslag skulde Slotspladsfløjen gennembrydes ved en 5-skibet Hvælving, Højesteret (7) anbringes hen mod Kancellibygningen og Resten af Fløjen samt Nordfløjen benyttes som Rigsdagshus med de over hinanden liggende Thingsale i en Udbygning (9) mod Prinds Jørgens Gaard. — Efter det alternative Forslag vilde Rigsdagen komme til at ligge i den med en Indbygning (8) imod Slotsgaarden forsynede Østfløj, hvorimod Størstedelen af Nordfløjen erstattedes af en Kolonnade. (11); ved denne Ordning blev der dog neppe Plads i Komplexet for Højesteret. Den ned mod den gamle Bibliotheksbygning skraaende Kavalergaard (H) var delt i et lavere Gadeparti og en op mod Slottet liggende højere Terrasse med Hovedanlæg.

Af Bibliotheksbygningen (J) var den overvejende Del nedrevet, og de bevarede Rester (13 og 14) tænkte benyttede som Vagtlokaler eller lign. Ved dette Bygningsoffer kunde der mellem Slottet, det nye kongelige Bibliothek (20), Proviantgaarden (19) og lange Tøjhus (21) tilvejebringes en stor smuk Plads med Bassin (K) og Anlæg, langs hvis Sider anlagdes overdækkede Spadseregange ved Omdannelsen af de mod Pladsen vendende Hvælvingsrækker i Tøjhusets og Proviantgaardens nederste Etager.

Det følgende Aar, 1899, søgte Regeringen paany at faa gennemført en Konkurrence om Slottets Genopførelse paa Basis af, at der i samme indrettedes Lokaler til Bolig og Repræsentation for Kongen, til Brug for Rigsdagen og — om ligt — ogsaa Plads for Højesteret. Man mente dog, at de Konkurrerende burde stilles mere frit end i 1887 med Hensyn til Pladsfordelingen, saaledes at ikke nogen bestemt Fløj forud fastsloges som Rigsdagsfløj. Udgiften ansattes til 6 Mill. Kr. foruden de frivillige Bidrag til Kongeboligens Udsmykning, og af Beløbet skulde en Del tilvejebringes ved et Præmielaan.

Et Lovforslag herom forelagdes 28. 2. 1899 i Landsthinget, hvor H. N. Hansen udtalte sig for en særlig Rigsdagsbygning, maaske paa det gamle kongelige Bibliotheks Grund, og han mente derfor, at Opgaven ved Konkurrencen burde stilles endnu friere, saaat der eventuelt kunde opføres en saadan selvstændig Bygning for Rigsdagen udenfor Slotskomplexet. Fra Oppositionens Side udtaltes det vel, at Slottet burde genopføres med Repræsentationslejlighed for Kongen samt Lokaler for Rigsdag og Højesteret, men der udtaltes Tvivl om Forslagets Betimelighed, og fra Socialdemokraternes Side henvistes der atter til Planen om den store Færselsaare over Slotsholmen, en Plan, der ogsaa fik Støtte hos Oct. Hansen.*)

*) Mod Præmielaanet, der kun var omtalt i Motiverne, men ikke i Lovforslaget, udtalte alle Talere sig.

I Overensstemmelse med H. N. HANSENS Udtalelser vedtoges det under Sagens videre Behandling i Thinget, at Rigsdagen kunde anbringes enten i Slottet eller i en særskilt Rigsdagsbygning, i hvilket sidste Tilfælde Byggesummen kunde forhøjes til 7 Mill. Kr., samt at der kun skulde afholdes Skitsekonkurrence*), ikke som i 1887—88 en dobbelt Konkurrence.

Forslaget fremmedes dog ej i Folkethinget, og Sagen laa nu atter hen i flere Aar.

VI.
LOVEN AF 15. NOVEMBER 1903.

Under ændrede politiske Forhold blev — i Anledning af Hans Majestæt Kongens 40-aarige Regeringsjubilæum — Spørgsmaalet om Christiansborg Slots Genrejsning taget op paany i Efteraaret 1903, og Tanken var nu,

at der enten samlet eller adskilt tilvejebragtes de fornødne Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dels til Brug for Rigsdagen,

at Omkostningerne med Undtagelse af, hvad der medgik til den kunstneriske Udsmykning af den Del af Bygningerne, der bestemtes til Brug for Kongen, ikke maatte overskride 6 Mill. Kr.**), og

at der skulde afholdes en Skitsekonkurrence, efter hvis Udfald Ministeren enten kunde overdrage en eller flere af de Konkurrerende en nærmere Bearbejdelse af Projektet eller lade afholde en ny Konkurrence mellem de ved Skitsekonkurrencen belønnede.

Man var gaaet ud fra, at den tidligere stillede Opgave, hvorefter der paa det gamle Slots Grund skulde rejses en samlet Bygning, der skulde indeholde saavel Bolig og Repræsentationslokaler for Kongen, som ogsaa Lokaler for Rigsdagen og for Højesteret, ikke kunde løses paa en fyldestgørende Maade, men at en efter Omstændighederne tilfredsstillende Løsning kunde naas, naar Opgaven stilledes saaledes, at der foruden til Rigsdagslokalerne skaffedes Plads til de for Kongen som Repræsentationslokaler og til Modtagelse af fyrstelige Gæster fornødne Lokaliteter, eventuelt ogsaa til forskellige til Kongehuset knyttede Institutioner. Den heldigste Løsning af Opgaven antoges at være den, at der opførtes et Kongeslot med Façade mod Slotspladsen og en Rigsdagsbygning med Façade mod Ridebanen; men man vilde dog ej, som ved den tidligere Konkurrence, fastslaa en saadan Ordning forud, men overlade Konkurrenterne at finde den bedste Løsning.

Et saadant Lovforslag fremsattes 6. 10. 1903 i Folkethinget, hvor det 26. 10. kom til første Behandling. Socialdemokraterne erkendte Nødvendigheden af et nyt Rigsdagshus, men ej af nye Repræsentationslokaler for Kongen, og fremdrog

---

*) Pag. LVI er der ved en Trykfejl kommet til at staa, at 12 af de i 1887 indsendte 32 Skitseprojekter strax udskødes som ubrugelige. Tallet paa de udskudte var 22.

**) Den til den genopførte Kongeboligs kunstneriske Udsmykning indsamlede Sum beløb sig med Renter til ca. 1½ Mill. Kr., det af en anden Komité indsamlede Beløb til Slottets Genopførelse — ligeledes med Renter — til ca. ¼ Mill. Kr.

atter deres Plan for Slotsholmens Bebyggelse og den dertil knyttede store Færselsaare, mod hvilken dog Ministeren bestemt udtalte sig, idet han fremhævede, at de naturlige Færselsaarer gik udenom Ruinen fra Stormbro til Højbro og fra Prindsens Bro til Holmens Bro, hvilken sidste Linie dog i Tiden burde udvides. Fra anden Side fremkom Spørgsmaal, om Tiden til Genrejsningen nu var inde, da der forelaa mange andre paatrængende Opgaver, og der fremkom forskellige Udtalelser om, hvor Kongebolig og Rigsdag bedst kunde anbringes i Slottet, for og imod Højesterets Installation i samme samt om Hensigtsmæssigheden og Nødvendigheden af særlige Repræsentationslokaler og Formandsboliger for Rigsdagen.

I det om Sagen nedsatte Udvalg var der Enighed om:

»at en Lov som den foreslaaede, rettelig opfattet, vil være en definitiv Villiestilkendegivelse af Lovgivningsmagten om, at Christiansborg Slot skal genopføres, men kun vil give Udgiftshjemmel for 33.000 Kr. til Udgifter ved Konkurrencens Afholdelse. . . . Men har dog ment at burde give dette et noget mere fremtrædende Udtryk i Forbindelse med en Bestemmelse om, at Planen for Genopførelsen skal være forelagt Rigsdagen til Beslutning«,

ligesom Udvalget var enigt om, at Byggeplanerne nødvendigvis maatte medføre en almindelig Planlæggelse for Færselen over Slotsholmen, og det derhos forudsatte, »at der ved Arbejdets Udførelse i videst muligt Omfang anvendtes dansk Arbejdskraft og danske Materialier«*).

At Detailspørgsmaalene om Lokalernes Placering i det nye Slot maatte overlades til Afgørelse af den til Opstilling af Program og Bedømmelse af Udkastene nedsatte Kommission, var der Enighed om, men en Del Medlemmer mente, at Loven burde affattes saaledes, at Muligheden af paa Slotspladsen at tilvejebringe mere end Lokaler for Rigsdagen og Repræsentationslokaler for Kongen — vel navnlig Lokaler for Højesteret — ej udelukkedes.

Derimod gav de forskellige Opfattelser angaaende Nødvendigheden af Repræsentationslokaler for Kongen og om Ønskeligheden af at skaffe Lokaler ej alene for Højesteret, men ogsaa — tildels paa Kongerummenes Bekostning — for en større Del af Domsmagten, sig Udtryk i forskellige Mindretalsforslag, hvilke dog ikke vandt Bifald, hverken i Folkething eller i Landsthing.

Paa Kong Christian IX's Jubilæumsdag, 40-Aarsdagen for hans Regerings-Tiltrædelse, den 15. 11. 1903, udstedtes da en Lov, hvorefter:

§ 1. Christiansborg Slot bliver at genopføre saaledes, at der navnlig tilvejebringes, enten samlet eller adskilt, de fornødne Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dels til Brug for Rigsdagen.

§ 2. Omkostningerne til de to i § 1 nævnte Byggeforetagender med, hvad dertil hører, med Undtagelse af hvad der medgaar der til den kunstneriske Ud-

---

*) Det er ikke uden Interesse at se samme Tanke udtalt i Lovgivningen netop 100 Aar tidligere, i det Reskript af 4. 5. 1803, hvorved Slotsbygningskommissionen oprettedes. 8de Post lyder nemlig saaledes: »Den bør og, saa meget som mueligt, sørge for at indenlandske Materialier, og i Vore Stater forfærdigede eller fabriqverede Vare, forbruges til Slottet og dets Meublering; og skal sammes Decorering skee saaledes, at der tages Hensyn til, at denne ikke alene nu, men ogsaa i Fremtiden, kan give Malere og Bildhuggere Lejlighed til, at pryde det med Deres Konstværker.«

smykning af den Del af Bygningerne, der er bestemt til Brug for Kongen, blive at holde indenfor en Sum af 6 Millioner Kroner.

§ 3. Tegninger og Overslag tilvejebringes ved en offentlig Skitsekonkurrence. Naar denne er endt, kan Ministeren for offentlige Arbejder enten overdrage en eller flere af de konkurrerende nærmere at bearbejde de af dem indgivne Projekter, eller lade afholde en ny Konkurrence imellem de præmierede Deltagere i Skitsekonkurrencen, ved hvilken der da vil være at levere fuldstændige Planer og Overslag.

§ 4. Til at affatte et Program, forberede Konkurrencen samt bedømme de indkomne Arbejder nedsætter Ministeren for offentlige Arbejder en Kommission, i hvilken Rigsdagens Formænd indtræde som Medlemmer. Kommissionens Formand udnævnes af Kongen.

§ 5. Til Bestridelse af de ved Konkurrencens Afholdelse foranledigede Udgifter bevilges 33.000 Kr.

Den endelige Plan forelægges Rigsdagen til Beslutning, og det bestemmes ved de aarlige Finanslove, hvilket Beløb der i hvert paagældende Aar kan anvendes til Bygningernes Opførelse.

EFTERSKRIFT.

Da i afvigte Efteraar Lovforslaget om Christiansborg Slots Genopførelse blev fremsat, opstod den Tanke hos »Architekten«s Redaktion i Tidsskriftet at gengive de i 1887—88 fremkomne, prisbelønnede Konkurrenceprojekter, saa at det store Arbejde, danske Architekter dengang havde ydet, ikke skulde være helt spildt, men kunde tjene Deltagerne i den nu forestaaende Konkurrence til Vejledning. Det viste sig dog strax nødvendigt, at der gaves ret udførlige Beskrivelser af Rumfordelingen i de gengivne Projekter samt en historisk Fremstilling af hele Konkurrencens Gang og Forudsætninger. Det laa da nær at følge hele Slottets Historie fra 1840, da det stod nogenlunde færdigt, og helt op til Nutiden, og som naturlig Indledning hertil at give en Beskrivelse af Slottet med alle dets Bygninger og enkelte Rum. Til Udarbejdelsen af en Oversigt over dets ældre Bygningshistorie var der derimod ej Tid.

Gennemførelsen af Planen i Løbet af en rimelig Tid har kun været mulig ved, at jeg i Tidernes Løb havde samlet ret fuldstændige Excerpter om Slottets Historie i nævnte Tidsrum; men den har ikke været ganske let, idet navnlig Udarbejdelsen af de detaillerede Projektbeskrivelser efter store, for en Del paa Rammer opspændte, uhaandterlige Grundrids og Beskrivelsernes Sammenpasning med de gengivne smaa Grundplaner har krævet meget Arbejde og stor Paapasselighed. Selve Udgivelsesmaaden i Halvark har ikke været til Held for Værket, idet der aldrig har kunnet foreligge det samlede Billedstof og et derpaa bygget sammenhængende Manuskript; men dette er skrevet og tildels sat stykkevis, eftersom der udover det ugentlige Behov forelaa Afbildninger færdige. Ingen føler bedre end jeg Ulemperne ved en saadan Arbejdsmaade og seer klarere Manglerne ved det saaledes fremkomne Værk; Uensartethed i Behandlingen, i Grundridsenes Gengivelsesmaade og Forsyning med Tal og Bogstaver, Forglemmelser og positive Fejl, Uensartethed i Retskrivningen, der afviger fra min egen, og Trykfejl ere jo de naturlige Følger.

Alligevel tror Redaktionen og Forfatteren, at dette Værk — der kun har kunnet komme nogenlunde rettidigt frem ved velvillig Bistand af Bogtrykkeri og Reproduktions-Atelier — dog kan gøre sin Nytte, — i hvert Fald delvis — opfylde sit Formaal, at tjene som Vejledning og Studiekilde for de danske Architekter, for hvilke det jo nærmest er bestemt. Forhaabentlig vil det ogsaa kunne paaregne velvillig Modtagelse i den store Kreds, der interesserer sig for vort Lands historiske Minder, som i en Aarrække med Sorg har set Danmarks Hovedborg henligge som en Ruin, nu haaber paa, at Genrejsningen skal blive til Virkelighed, og venter, at den danske Architektstand vil formaa at løse denne vanskelige Opgave paa værdig og fyldestgørende Maade; jeg tror at være Kredsens Tolk, naar jeg tilføjer »og med størst mulig Pietet for det bestaaende«. Det er ikke et nyt Slot, der skal bygges, men Christiansborg, der skal genrejses.

Kjøbenhavn, 12. April 1904.

Fr. Schiøtt.

INDHOLDSOVERSIGT.

GETTY CENTER LINRARY
3 3125 00673 0309